

Vakıflar Dergisi

35. SAYI

**Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
Ankara - 2011**

Vakıflar Dergisi
Yıl: 73 - Haziran 2011 - Sayı: 35

Hakemli Dergidir
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Aydın SEÇKİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Cuma ATABAY

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

İlhan YILDIZ, Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZ	: Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. A. Nezihi TURAN	: Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan YILDIZ	: Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÇINAR	: Kırıkkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU	: Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	: KİK Müşaviri
Araş. Gör. Mustafa Kürşat BİRİNCİ	: Gazi Üniversitesi
Mehmet ÇETİN	: Türkiye Kalkınma Bankası
Mehmet KURTOĞLU	: VGM Yayın Müdürü
Ziya DEMİREL	: Araştırmacı Yazar
Murat ŞENER	: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	: Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fahamettin BAŞAR	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. M. Ali BEYHAN	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Fuat BİLKAN	: Uluslararası Yunus Emre Vakfı Genel Sekreteri
Prof. Dr. Ali BİRİNCİ	: Türk Tarih Kurumu Başkanı
Prof. Dr. Mehmet CANATAR	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	: Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU	: RTÜK Üyesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	: Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	: Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı
Prof. Dr. Aysıl Tükel YAVUZ	: ODTÜ
Prof. Dr. M. Bahaeddin YEDİYILDIZ	: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı
Doç. Dr. Mahmut AK	: İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İshak KESKİN	: İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. A. Vefa ÇOBANOĞLU	: İstanbul Üniversitesi

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No:10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 • Faks: (0312) 324 47 22
e-posta:vakiflaryayin@yahoo.com • yayin@vgm.gov.tr • web: www.vgm.gov.tr

Tasarım:

Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti. Tel: 0312 397 16 17

Basım Yeri:

Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti. Tel: (0312) 397 16 17 • Faks: (0312) 397 03 07 • www.basakmatbaa.com

Ecdadımızdan bize miras kalan vakıf medeniyetini konu edinerek sahifelerine taşıyan Vakıflar Dergisi, bir yandan çağına tanıklık ederken, diğeryandan bir medeniyetin gelişimine katkı sunma amacıyla hareket etmektedir.

Ülkemizin uzun soluklu dergilerinden biri olan Vakıflar Dergisi kültür ve sanat hayatımızda derin izler bırakmış, önemli ve özel bir yere sahip olmuştur. Dergimizi önemli kılan yalnızca onun uzun soluklu oluşu değil, yayınladığı makalelerle kültür ve medeniyet hayatımıza kattığı zenginliktir. Zira Vakıflar Dergisi'nin yayın çizgisine baktığımızda başta vakıf kültürü olmak üzere tarih, sanat, edebiyat, estetik, mimari vs. birçok alanda makalelere yer verdiğini ve bu makalelerin akademik alanda eşsiz bir kaynak olduğu görülecektir. Vakıflar Dergisi bir yanıyla başvuru alan bir kaynak eser olarak öne çıkarken, diğeryanıyla özellikle akademik alanda çalışmalar yapan araştırmacı ve yazarlar için bir okul işlevi görmekte, vakıf ruhu doğrultusunda ilim ve eğitim alanında varlığını sürdürmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü olarak kültür ve medeniyetimizin gelişimi ve toplumumuzun her kesimine vakıf bilincini aşılama noktasında dergi ve benzeri yayınlara yaptığımız katkı inkar edilemez. Özellikle dergilerin yayımlandıkları ülke ve şehirlerin silinmez hafızaları olduğu su götürmez bir gerçektir. 73 yıllık bir geçmişe sahip dergimiz, dün olduğu gibi bugünde kültür hayatımızda derin izler bırakarak yoluna devam etmektedir.

Türk fikir ve sanat hayatında silinmez izler bırakmış Prof. Dr. Fuat Köprülü, Prof. Dr. İ.Hakkı Uzunçarşılı, Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, Halim Baki Kunter, Ekrem Hakkı Ayverdi gibi şahsiyetlerin geçmişte katkı sağladığı, ayrıca kültür ve medeniyetimize dair araştırma-incelemelerin yer aldığı Vakıflar Dergisi'ni bugün aynı bilgi ve derinlikte çıkarmak bizim için bir borçtur. Dergimizin ilim dünyasındaki ağırlığı ve saygınlığının bilinciyle daha iyiye ve daha güzele ulaşmanın çabası içindeyiz. Bu çabayla Vakıflar Dergisi'ni otuz ikinci sayıdan itibaren hakemli olarak yayınlayarak ilk adımı atmış bulunuyoruz. Akademik camianın dergimize gösterdiği ilgi ve desteğin artması, gelen makalelerin çoğalması dergimizi bulunduğu noktadan daha ileriye götürmektedir.

Medeniyetimizin idrak ve inşasında vakıf kültürünün önemli bir yeri vardır. İçinde bulunduğumuz bu yıl, “**2011 Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı**” olarak organize edilmiştir. “**2011 Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı**” etkinlikleri çerçevesinde yapılan sempozyumda sunulan bildiriler arasında Vakıflar Dergisinin önemi ve eğitime katkısı üzerinde durulması bu bağlamda düşünölmeye değerdir.

Yayınlanmış olduğumuz 35. sayımıza yazı ve makaleleriyle katkı sunan ilim adamları, yazar ve araştırmacılara, yayın komisyonundaki değerli hocalara ve yayın aşamasından derginin basılıp dağıtılmasına kadar emeği geçenlere teşekkür ederim.

Dr. Adnan ERTEM
Vakıflar Genel Müdürü

Vakıflar Dergisi'nin 35. sayısı ile yeniden sizlerin karşındayız. Bu sayı, yılda iki defa yayınlamaya başladığımız hakemli 4. sayımız. Gerek yurtiçinden gerek yurtdışından çok sayıda araştırmacı çalışmalarını gönderiyor; Vakıflar Dergisi'nin yeni yayın döneminde bizlere destek veriyor, heyecanımızı paylaşıyorlar. Makalelerini yayınladığımız ya da konu sınırlaması veya hakem raporları doğrultusunda makalelerini yayınlamadığımız bütün araştırmacılara katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bu arada bir sonraki sayımızın yazılarını da almaya devam ediyoruz. Vakıflar Dergisi'ndeki yazılar, önceki sayılarda iki bölümde değerlendiriliyordu: Hakemli ve hakemsiz yazılar. Artık 35. sayı ile birlikte, daha önce hakem onayı alınmadan yayınlanan tanıtım, değerlendirme ve sempozyum bilgilendirme yazıları da en az bir hakemin onayı alındıktan sonra yayınlanacaktır. Böylece Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan tüm yazılar, hakemli kategoride değerlendirilmiş olacaktır.

Vakıflar Dergisi'nin bu sayısında makalelerde çeşitlilik ön plâna çıkmaktadır. Osmanlı arazi vakıfları ile ilgili sorunlar, zaviye, para ve kitap vakıfları ile Yunanistan'da Yenişehir-i Fenarlı'dan, Bulgaristan'da Ruscuk'tan, İstanbul'dan, Amasya'dan, Kastamonu'dan, Giresun'dan, Şanlıurfa'dan, Tarsus'tan, Osmanlı dönemi ve öncesine ait dinî, mimarî, sosyal ve kültürel konuları ele alan çalışmalarla; vakıf kültür ve medeniyetinden izleri bizlere ulaştırılmakta ve buralardaki vakıf eserlerin günümüze yansıyan yönleri ortaya konulmaktadır.

Ayrıca bu sayıda; "Aziz Şehre Leziz Su" başlığı altında İstanbul'un su ihtiyacının karşılanması, bu yılın Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce "Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı" olarak kutlanması dolayısıyla İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ile ortaklaşa düzenlenen "Bin Yıllık Vakıf Medeniyeti ve Vakıfların Eğitimdeki Yeri" konulu sempozyumu takip edilmiş ve bu konuda değerlendirme yazısına yer verilmiştir. Ayrıca Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'nin tarihçesi, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Vakıf Müzesi'nin tanıtımı ve Vakıf ve Kültür Dergisi'nin makaleler bibliyografyası yazılarıyla dergimiz zengin bir muhteva kazanmıştır. Vakıflar Dergisi'nin gerek içerik, gerekse ilmî çevrelerde bıraktığı etki bakımından yeniden eski günlerdeki konumuna yükselmesi ve bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle.

Editörler

Osmanlı Dönemi Arazi Vakıflarının Menşei ve Hukukî Konumuyla İlgili Yeni Belgeler Yeni Yaklaşımlar	1-20
<i>New Documents and New Approaches to Origins and Legal Status of Ottoman Land Waqfs</i> Zekâi Mete	
Şebinkarahisar'da Hasan Şeyh Vakfı ve Menzilhaneler	21-38
<i>Hasan Sheik Waqf and Range Posts in Şebinkarahisar</i> Mehmet Fatsa	
Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları	39-60
<i>Ottoman Period Tarsus Waqfs</i> Yasin Yılmaz	
17. Yüzyılda Yenişehir-i Fenârlı Akçelizade el-Hac Ahmed Ağa'nın Nakit Vakfı ve Şehirdeki Meşhur Mevlevihane	61-80
<i>17th Centurycash Waqf of Akchelizade Elhaj Ahmed Aga and the Tamous Lodge of Mevlevi Dervishes in Yenishehir-i Fenar</i> Georgios Salakidis	
Vakfiyelerine Göre Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı	81-106
<i>According to His Waqfiyyes the Waqfs of Grand Vizier Amchazade Huseyin Pasha</i> Murat Yıldız	
Şair Sakıb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar	107-154
<i>The Life of Poet Sakıb Efendi, His Waqf Certificate-Charter and Books hi Endowed</i> Mehmet Kurtoğlu	
1166-1167/1752-1754 Tarihli (R 37 Numaralı) Rusçuk Şer'iyeye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi	155-176
<i>The Description and Index of the Court Register of Ruse R 37 (1166-1167/1752-1754)</i> Meryem Kaçan Erdoğan	

Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı Duvar Resimlerinin Restorasyonu ve İkonografik Çözümlemesi	177-190
<i>Iconographic Analysis of Wall Paintings of the Amasya Beyazıt İi Mosque's Fountain</i>	
Ayşe Nermin Uz Taşkesen	
Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık	191-214
<i>Participatory Cultural Heritage Protection</i>	
Hakan Melih Aygün	
Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri	215-234
<i>Trabzon Gülbahar Hatun and Emir Mehmet Tombs</i>	
Tülay Zorlu	
Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi	235-248
<i>The History of Bezmialem Waqif Universtys</i>	
Mahmut Gürkan	
Vakıf ve Kültür Dergisi Makaleler Bibliyografyası	249-256
<i>Bibliography of Articles in the Journal of Waqf and Culture</i>	
Hikmet Kaleli Tüfekçi	
Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Vakıf Müzesi	257-264
<i>Kastamonu Sheik Şaban-ı Veli Waqf Museum</i>	
Fehmeddin Demirci	
Aziz Şehre Leziz Su	265-272
Davut Hut	
Halep Tahrir Defteri	273-274
Murat Şener	
“Bin Yıllık Vakıf Medeniyeti ve Vakıfların Eğitimdeki Yeri”	275-280
Sempozyumu	
Hüseyin Çınar	

Osmanlı Dönemi Arazi Vakıflarının Menşei ve Hukukî Konumuyla İlgili Yeni Belgeler Yeni Yaklaşımlar#

Zekâî Mete*

Özet

Osmanlı döneminde kurulan vakıfların içinde, hem geçmişte hem de günümüzde belki de en sorun yaşayanların başında arazi vakıfları, diğer bir ifadeyle bünyesinde büyük araziler bulunduran vakıflar gelmektedir. Bilhassa Tanzimat'ın ilanı ve Arazi Kanunnamesi'nin neşri, arazi vakıfları için yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tarihlerden sonra vakıf arazilerin hukukî konumuyla ilgili farklı değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Neredeyse doktrin haline gelen bu görüşler günümüze kadar devam etmiş ve yargı kararları üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu çalışmada, bu görüşler öne sürülürken gözden kaçırılan ya da dikkat edilmeyen bazı tarihî dokümanlar kullanılarak, arazi vakıflarının menşei ve hukukî konumuyla ilgili farklı bir yaklaşım sergilenecektir.

Anahtar Kelimeler: Arazi Vakfı, Temlik, Mülkname (Temlikname), Arazi Kanunnamesi.

New Documents and New Approaches to Origins and Legal Status of Ottoman Land Waqfs

Abstract

Among the waqfs established in the Ottoman period land waqfs, in other words waqfs having large estates, are among the ones which faced most troubles both in the past and at present. Especially the proclamation of Tanzimat and Land Law caused new troubles for land waqfs. Various legal views about the status of land waqfs have been proposed since that time. Such views which have been treated as doctrines persisted up to present and have been quite influential on court verdicts. Using some historical documents which were ignored or not paid attention while formulating those views a different approach will be demonstrated about the origins and legal status of land waqfs in this study.

Key Words: Land Waqf, Temlik, Mülkname, The Land Code.

Bu çalışma, 5 Mayıs 2010 tarihinde Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin İstanbul Marmara Eğitim Vakfı işbirliğiyle düzenlediği "İstanbul'da Vakıf Kültürünün Dünü Bugünü" isimli sempozyuma sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Giriş

Osmanlı dönemi vakıflarının hukukî durumuyla ilgili olarak Cumhuriyet öncesinden günümüze değin konuyla bir şekilde ilgili olan yargı mensupları, vakıf idarecileri ve akademisyenler tarafından bir çok çalışma kaleme alınmıştır. Bu eserlerin kimisinde vakıflara ait eski kanunlar incelenmiş veya bu kanunlarla ilgili şerhler yazılmış, bir kısmında vakıf türlerinin izahı yapılmaya çalışılmış, bazısında ise vakıflarla ilgili eski dönemlere ait belgeler değerlendirilmeye çalışılmıştır¹.

Ancak bütün bu telif gayretlerine rağmen vakıflara ait bu tür çalışmaları meydana getiren uzmanların hem geçmişte hem de günümüzde üzerinde anlaşmaya ya da uzlaşmaya varamadıkları bazı konular hâlâ bulunmaktadır. Bunun nedenleri arasında bazı dönemlerde vakıflarla ilgili konulara sadece hukukî olarak değil bazen idarî, kimi zaman sosyal ve hatta bazen siyasî olarak yaklaşılması da etkili olmuştur denilebilir. Bu yaklaşımın izlerini, Osmanlı döneminden itibaren kaleme alınmış kanûnî düzenlemeler, kitaplar, makaleler, hukukî mütalaa ve yargı kararlarında da görebilmek mümkündür².

“Günümüzde mahkemelerde cereyan eden vakıf davalarının içinde, bilhassa Osmanlı dönemi arazi vakıflarıyla ilgili olanlar en fazla sorun teşkil etmektedir”. Hukukî türleri nedeniyle sahih/gayri sahih, icareteynli/mukataalı, tavize tabi olup olmayacakları gibi konulardaki uyumsuzluklar, özellikle 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 1935 yılında yürürlüğe girmesi aşamasında ve sonrasında had safhaya ulaşmış ve vakıflarla ilgili bir çok yeni kanun ve yönetmelikler çıkarılmasına rağmen günümüze kadar hâlâ giderilememiştir. Vakıflarla ilgili davaların sayısının on binleri geçtiği yetkililerce ifade edilmektedir. Özellikle köken olarak vakıflara ait arazilerle ilgili davaların karara bağlanması bazen insan ömrünün yetemeyeceği bir sürece yayılmaktadır. Hatta bunlardan bir kısmının yaklaşık 150 seneden beri -bazı kesintilerle günümüze kadar- devam ettiği bilinmektedir. Bu çekişmeler çeşitli tarihlerde gerçekleştirilen kadastro çalışmalarındaki eksik, yanlış ve hatta kasıt ihtimalini dahi akla getirebilecek türdeki uygulamaların olduğu da dikkati çekmektedir.

Gerek geçmişte gerek günümüzde taraflar arasında ciddî sorunlara yol açmış olan yargılamalar sürecinde, ispat vesikası hükmündeki tarihî dokümanların yeterince kullanılmamış olması ayrıca dikkati çekmektedir. Aslında vakıf arazilerle ilgili dava dosyalarında Osmanlı dönemine ait bir takım belgeler bulunmaktadır. Ancak bunların çoğunun –vakfiyeler hariç tutulacak olursa- son dönem tapu senetleri ya da vakıf temessükleri gibi Osmanlı bürokrasisinin nisbeten geç dönemlerine ait vesikalar olduğu görülmektedir.

Mazbut vakıflara ait arazi davalarında taraf olan Vakıflar Genel Müdürlüğü iddialarını destekleyecek mahiyetteki belgeleri yeterince ibraz edememekte, mülhak vakıflarla ilgili yargılamalarda ise -aslında vakıf temsilcilerinin ellerinde yüzlerce olması gereken eski döneme ait belgeler bir şekilde yok olduğundan- bunlar da haklarını ispata yarayacak belgeleri mahkemelere gereği kadar sunamamaktadırlar. Bu durumda, eğitim-öğretim döneminde Osmanlı dönemi vakıf hukukuyla

¹ Osmanlı vakıf hukukuyla ilgili geniş bir literatür çalışması için bkz. Tahsin Özcan “ Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sayı 5, İstanbul 2005, 513-552.

² Mustafa Nuri Paşa, *Netayic Ül-Vukuat, Kurumlarıyla ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi* (Sadeleştiren Neşet Çağatay), c. III-IV, Ankara 1992, s. 287.

Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 70-72, 379-516.

ilgili yeterince –belki de hiç- ders görememiş olan yargıç³ davayı mecburen bilirkişilere havale etmektedir. Bu aşamadan sonra da bilirkişiler genelde şu yolu izlemektedir: Dava dosyasına sunulan ve sayıları genelde çok az olan tarihî belgeler incelenmekte, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde vakıf hukuku konusunda yazılmış belli başlı müracaat eserlerine başvurulmakta, ilgili konudaki Yüksek Mahkeme kararlarına atıfta bulunulmakta ve neticede hukukî mütalaa bildirilmektedir. Bu süreçte, davaya konu arazilerin hukukî konumunun oluştuğu dönemler dikkate alınmadan ve bir nevi anokronizm yapılarak Arazi Kanunnamesi'nin ilgili bazı maddelerinden meded umulmakta, karar aşamasında ise etkili olan argüman ve yöntemin daha çok öğreti ve doktrin olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak bu aşamada, bilirkişilerin mütalaalarını –ve dolayısıyla da mahkeme kararlarını- etkileyecek mahiyette çok önemli bilgi ve belgelere ulaşılmasını sağlayacak olan bir kanal atlanmış gözükmektedir: Bu da tatbikat, yani dönemin hukukî uygulamalarıdır. Arazi vakfının tesis edildiği dönemin hukuk bürokrasisi ve hukuk kurumlarının ürettiği belgeler bu konuda ne demektir? Bu kaynakların ciddî şekilde ihmal edilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere genel bir hukuk kuralı olarak *“her olay vuku bulduğu ve her işlem yapıldığı tarihteki mevzuat hükümlerine tabidir”*. Bu husus 2762 sayılı eski Vakıflar Kanunu'nun 42. maddesinde de benzer şekilde yer almaktadır: *“Bu kanunun hükümleri yürümeğe başlamadan evvel ortaya çıkan olayların hukukî hükümleri, o olayların olduğu zamanda yürürlükte olan esaslara bağlı kalır ...”*.

Öyleyse *“olayın vuku bulduğu”*, ya da *“olayların olduğu zaman”* hangi dönemlerdir? Osmanlı arazi vakıflarının çoğu XV. ve XVI. asırlarda kurulmuştur. Sonraki dönemlerde tesis edilmiş olanları da vardır, ancak öncekilere oranla sayıları oldukça azdır. Bu durumda arazi vakıflarının hukukî mahiyetiyle ilgili sorunların çözümü de XV. ve XVI. yüzyıllara ait vakıf hükümleri ile dönemin hukukî ve idarî kurumlarından çıkmış resmî belgelerin çözümlenmesinde ve değerlendirilmesinde yatmaktadır.

Aslında vakıf arazilerle ilgili olarak Osmanlı dönemi –mahkemeler, Şura-yı Devlet, Şeyhülislamlik gibi- hukuk kurumlarının vermiş olduğu kararlar, dönemin kanunları ve vakıfların hukukî statüsü ile tenakuz oluşturmayacak mahiyettedir. Dolayısıyla bu kararlar ile bunlara mesned teşkil eden vesikalar, bugün de aynı mahiyetteki davalarda rahatlıkla delil olarak kullanılabilir konumdadırlar. Ancak, yukarıda da temas edildiği üzere, vakıf arazilerle ilgili davaların tarafı olan kişi ve kurumların, bu tür belgeleri kullanmaları bir tarafa varlığından bile haberdar oldukları şüphelidir.

³ Aslında bu konuda günümüz yargısının kurumsal yapılanmasında bir eksiklik olduğu ortadadır. Osmanlı döneminde Tanzimat sonrasında hukukî yapının Avrupa endekli teşkilatlanması sürecinde Ticaret, Ceza, Nizamiye, Asliye, Sulh mahkemeleri vb. gibi ihtisaslaşmanın yaşandığı dönemlerde, ayrıca bir de Evkaf Müfettişliği adında ayrı bir yargı kurumu bulunmaktaydı. Günümüzde de bu ihtisaslaşma Sulh Hukuk, Asliye Hukuk, Asliye Ticaret, Sulh Ceza, Asliye Ceza, Ağır Ceza, Kadastro, Aile, Vergi, Çocuk mahkemeleri vb. şeklinde daha da ayrıntılı bir şekilde tekâmül etmişken, hali hazırda derdest olan on binlerce davaya rağmen hâlâ sadece vakıflarla ilgili davalara bakan müstakil mahkemelerin kurulmamış olması bir eksiklik gibi durmaktadır. Vakıflar konusunda açılan davalar, eğer vakfa ait bir gayri menkulün işletmesi, kirası, vakıf kurucusunun soyundan gelenler tarafından açılan “tevliyet”, “galeye müstehak evladın tesbiti” ya da “intifâ” gibi konularda ise Asliye Hukuk mahkemelerinde; vakfa ait arazilerle ilgili tapu iptal ve tescil konusunda ise –konu arazi olduğu için- Kadastro mahkemelerinde açılmaktadır. Özellikle arazi davalarının yerinde görülmesi ve dava konusu arazilerin de genelde kır kesiminde bulunması, buralardaki Kadastro Mahkemelerinde görev yapan yargıçların vakıf konusunda tecrübesiz 3. veya 4. derecede hukukçular olmalarını gerektirmektedir. Bu yüzden vakıflarla ilgili tüm davaların görülebileceği müstakil “Vakıf Mahkemeleri”nin kurulması ve bu konuda uzman yargıçların yetiştirilmesi zaruri gibidir.

İşte bu çalışmanın temel amacı, vakıflar konusundaki mevzuata hakim olan Osmanlı hukukçularının aslında pek ihtiyaç duymadıkları, ancak günümüzde devam eden vakıf arazilerle ilgili davalarda, taşınmazın hukukî konumunun tesbiti konusunda yargı mensuplarına yol gösterebilecek ve kanaat oluşturabilecek mahiyette bulunan yüzyıllar öncesine ait bazı hukukî vesikaların varlığına dikkat çekmektir. Gerçekte bu belgeler arşivlerde ortaya yeni çıkarılmış dokümanlar değildir. Yıllardan beri tasniflerde, defterlerde araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Ancak vakıf arazi davalarında delil olarak kullanılmaları gündeme gelmemiştir. Bunun nedeni de tarafların veya bilirkişilerin sadece dava dosyalarındaki eski vesikaları ya da eski dönemlere ait başvuru eserlerini kullanıp, arşivlerde dönemin uygulamalarının ürünü olan bu vesikaları göz ardı etmeleridir. Halbuki bunlar, muhtevaları itibarıyla arazi vakıflarıyla ilgili bir çok davadaki tıkanmaları açabilecek mahiyettedirler.

Arazi vakıflarıyla ilgili olarak en fazla itirazda bulunulan ve artık neredeyse tartışmasız kabul edilen görüş, miri arazinin vakfedilemeyeceği konusundadır. Bu konuda gerek eski/yeni hukukla ilgili kitaplarda/makalelerde ve gerekse günümüzde öğretilde, bu gibi arazinin temlik şartları ya da hangi durumlarda mülkiyete dönüşebileceği uzun uzadıya anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu konuda da yine eksik bir taraf bulunmakta gibidir. Bu tip çalışmaların kaynağı ekseriyetle 1274/1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'nin şerhi mahiyetinde olan eserlerdir. Yapılan değerlendirmelerde eski fıkıh kitaplarındaki teorik görüşler dikkate alınmakta, arazi vakıflarının tesis edildiği dönemdeki uygulamalara ait hukukî örnekler neredeyse hiç bulunmamakta, var olanlar da birbirini tekrarlamaktadır.

Halbuki söz konusu dönemlere (XV.-XVIII yüzyıllara) ait on binlerce belge ve defter arşivlerimizde muhataplarını beklemektedir. Tamamen uygulamanın birer ürünü olan bu vesikalardan haberdar olmadan yazılacak her yazı, verilecek her karar eksik olacaktır.

Şimdi Osmanlı arazi vakıflarıyla ilgili olarak, bugünkü öğretilde yer alan bazı görüşleri de doğrudan ilgilendirdiğini düşündüğümüz tarihî arşiv belgelerinde yer alan arazi mülkiyeti ya da satışı konusundaki uygulamaları inceleyelim.

Osmanlı dönemine ait bir çok kayıttan anlaşıldığı kadarıyla arazi mülkiyetinin üç yolu vardı: Birincisi Osmanlı'nın fethettiği bölgelerde şahısların mülkiyetinde bıraktığı gayri menkuller. İkincisi, bilhassa ilk dönem padişahlarının temlikleri suretiyle mülkiyete dönüşen gayri menkuller. Üçüncüsü de ilk iki kategoride oluşmuş gayri menkullerden kanunî ve hukukî yollarla yapılmış satış sonucu gerçekleşen gayri menkul mülkiyettir. Burada incelenecek olan arazi türleri son iki kategoride yer alanlardır.

Osmanlı diplomatikasında mülkname veya temlikname olarak anılan belgelerin mahiyeti neydi? Bunlar dönemin hukuk ve idarî mevzuatına göre uygulamada ne ifade etmekteydiler?

Bazı çalışmalarda mülkname veya temlikname olarak anılan belgelerin miri arazinin tefviz ve tasarrufunu gösterir belgeler olduğu, rakabenin (kuru mülkiyetin) devlete ait olduğu, burada temlik edilenin yani mülk olarak verilenin arazinin kullanım hakkı veya araziden elde edilen vergiler olduğu belirtilmiştir⁴. Bu yüzden temlik edilen bu arazilerin vakfedilmesiyle oluşan vakıflara da gayri sahih ya da tahsisat kabilinden vakıflar denilmiştir. Yani söz konusu gelir vakfa tahsis edilmiş kabul edilmektedir.

⁴ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 553-554.

Buraya kadar her şey öğretideki gibi yürümektedir. Ancak öğretiye uymayan bir gelişme vuku bulunduğu, yani temlik edilen arazilerin vakfedilmediği durumlar için neler söylenebilecektir. Temlik edilen arazi vakfedildiği takdirde gayr-i sahih kabul edilmektedir. Peki bu arazi vakfedilmezse ve satışa konu olursa, gerek mülkname türü belgelerin tanımlanması, gerekse bu belgelere konu olan arazilerden oluşan vakıfların statüsü hakkındaki neler söylenebilecektir?

Yukarıdaki mülkname tarifine göre temlike konu olan bir arazinin, temlik edilen şahıs tarafından satılmaması gerekmektedir. Çünkü ifadeye göre yerin (arzin) mülkiyeti şahsa değil devlete aittir. Dolayısıyla bu durumu, hem temlik muamelesini sonuçlandıran hukukî ve idarî kurumların (Sadaret, Defterdarlık ve Divan-ı Hümayun bürokratlarının), hem de yargı kurumlarının (tüm mahkemelerin, ve özellikle kazaskerlik ve şeyhülislamlik bürolarının) bilmesi doğal olmalıdır. Bu kurum ve bürokratların, temlik sonucu edinilen böyle bir gayri menkulun satışı talebiyle karşılaşmalarında, -yukarıdaki ifadeye göre- devlete ait bir arazinin satışına mani olmaları beklenmelidir.

Peki beklenenin tam tersi gerçekleştiğinde bu nasıl izah edilebilir? Yani bir şahıs kendisine temlik edilen araziye vakfetsen, bir müddet kullandıktan sonra satmaya kalksa ne olacaktır?⁵ Bu mümkün müdür? Bunun örnekleri var mıdır? Buna karşı devletin, sistemin, hukukî, idarî ve malî bürokrasinin tavrı ne yönde olmuştur?

Aslında uygulamaya bakıldığında cevap basittir. Bu kişiler kendilerine temlik edilen arazileri (köyleri, mezarları, çiftlikleri, çayırıları) dönemin hukuk sistemi içinde, hukukî yetkililerin huzurunda ve şahitler vasıtasıyla gerçekleşen akitlerle üçüncü şahıslara çok rahatlıkla satabilmişlerdir. Haklarında hiçbir işlem yapılmamış, satışlar mahkemelerce muteber kabul edilmiş ve araziye satın alanın eline satış hücceti verilmiştir.

Şimdi bu temlikler ve sonrasında gerçekleşen satışlara ait belgelerden bazıları incelenecektir. Burada temlik edildikten sonra vakfedilmiş arazilerle ilgili veriler yerine, aksine vakfedilmemiş, tapu defterlerinde hâlen şahıslar üzerinde mülk olarak kaydedilmiş, ya da satışa konu olmuş araziler ele alınacaktır. Çünkü temlikten sonra vakfedilen arazi bugünkü yaklaşımla gayri sahih, tahsisat kabilindedir. Bu düşünce de arazinin miri menşeli olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak miri menşeli olduğu düşünülen arazilerin satışı için neler söylenebilecektir?

Şimdi temlik edildikten sonra vakfedilmeyip şahısların mülkiyetinde kalan veya bu kişilerce ya da varisleri tarafından üçüncü şahıslara satılmış olan arazilere ait belgelerden bazılarını sunalım:

1. Kütahya'da Eğrigöz nahiyesine tabi Selhane-i Köprücük köyü Arslancuk Bey'in oğlu Yakub Bey tarafından İbrahim Paşa'ya satılmıştır⁶.
2. Osman Çelebi isimli şahıs, Denizli'deki Karaboyalık köyünde bulunan Boyalık ve Dağlıkaç çiftliklerini Mentеше alaybeyi İskender Bey'e satmıştır⁷.

⁵ Mülkname (temlikname) türü belgelerin hepsinde, temlike konu olan gayri menkul üzerinde temlik sahibinin ne gibi yetkilerinin olduğunu gösteren şu ifadeler yer almaktadır: "... dilerse sata, dilerse hibe ede, dilerse tescil ede, murad edinirse bağışlaya ...".

Prof. İsmet Sungurbey, bir mülkname metninde bu ifadeleri gördükten sonra, -eski görüşünü değiştirerek- belgede zikredilen gayri menkullerin artık o şahsın mülkü olması gerektiğini ifade etmiş ve bu tarihten yaklaşık altı ay kadar sonra da vefat etmiştir.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tahrir Defteri (TD). nr. 438, s. 21

⁷ Aynı defter, s. 55

3. Gelibolu'ya bağlı Dünder isimli köy Yedikule Dizdari İskender Bey'in "mülkü" iken eski Hazinebaşısı Ali Ağa kendisinden satın almıştır. Ali Ağa'nın Mısır seferinde ölümünden sonra metrukâtına devlet tarafından el konulmuş ve diğer malları gibi bu köy de "beylikten" satışa çıkarılmış ve Emir-i Ahurbaşısı Ahmed Ağa satın almıştır⁸.
4. Biga kazasına bağlı Örtülüce köyü yakınındaki İshak Paşa oğulları Piri ve İbrahim beylerin mülkü olan mandıra, içindeki hayvanlar ve mezraları ile "bilcümle hududu ve tevabii ile" Tarsus sancakbeyi Hasan Bey tarafından Anadolu Kazaskeri Mevlana Muhyiddin Efendi'nin huzurunda satın alınıp hüccet düzenlenmiştir⁹.
5. Çinbi (Çimpe) kazasına bağlı Platnos köyü Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Cem Sultan'ın kızı Gevher Melek Sultan'a II. Bayezid tarafından temlik edilmiş, o da bu köyü Aynışah Hatun'a satmıştır. Satış hücceti tahrir katipleri tarafından görülmüş ve deftere kaydedilmiştir¹⁰.
6. Yine Gevher Melek Sultan'a II. Bayezid tarafından temlik edilen Çinbi kazasındaki Kalamiç köyü de sonradan Sadrazam Hersekzâde Ahmet Paşa tarafından satın alınmıştır¹¹.
7. Saruca Bey'in kızı Cevher Hatun'un ölümü üzerine, "mülkü olan" Kırık Ali köyü oğlu Mehmed Bey'e intikal etmiş ve ondan da Mustafa Paşa "bey'-i şer'iyye ile satun" almıştır. Satış hücceti katipler tarafından görülmüştür¹².
8. (Eskişehir'de) Karacaşehir kazasına bağlı olan ve timar sistemi içinde yer alan üç köy sonradan "Kral oğlu İshak Bey'e mülkiyet tarikiyle verilmiş", ölümünden sonra oğlu Mehmed Bey'e intikal etmiş, o da "zıkr olan mülk" köyü İstanbul kadısının hüccetiyle Kasım Paşa'ya satmıştır¹³.
9. Bahşi Bey'in iki oğlu Hızır ve Ahmet beyler Trakya'da Pınarhisar kazasında Kurt ve Yüreğil köyleri arasında Manastır isimli vadinin üzerindeki iki mülk mandıralarını ve mandıralara ait olarak yakındaki Yuvan isimli köye ve Kıracılcık adlı dereye kadar uzanan ve yılda üç yüz araba ot biçilecek büyüklükteki çayırını, içindeki hayvanları, armut ağaçları ve yüz ineği ile birlikte Sadrazam Ayas Paşa'ya 75 bin akçeye satmışlardır¹⁴.
10. Tekirdağ'a bağlı Kutluca, Umur ve Paşayığıt isimli köyleri Sultan II. Bayezid Hüseyin Ağa'ya temlik etmiş, ölümünden sonra söz konusu "mülk irsle" oğlu Mehmed Bey'e intikal etmiş ve o da mülk üç köyünü Sadrazam Pir Mehmed Paşa'ya satmıştır¹⁵.

⁸ BOA, TD. nr. 75, s. 562

⁹ Aynı defter, s. 490

¹⁰ Aynı defter, s. 515.

¹¹ Aynı defter, s. 519.

¹² Aynı defter, s. 526.

¹³ BOA, TD. nr 438, s. 232

¹⁴ İstanbul Müftülüğü Şer'i Siciller Arşivi, İstanbul Kadılığı *Evkaf-ı Hümayun Sicilleri*, 4/40

¹⁵ BOA, TD. nr. 50, s. 216-218

11. Hersekzade Ahmed Paşa Balıkesir'e bağlı Ayşe Bacı köyünü İshak Paşa'nın oğlu Pîrî Çelebi'nin varislerinden¹⁶ "ber-vech-i şer'î satın" almıştır¹⁷.
12. Van'ın Gevaş nahiyesindeki Pilo köyünün Vezir Ferhad Paşa'nın "mülk-i müşterâları" olduğu elindeki satış hüccetinden anlaşılmış ve tahrir defterine bu şekilde kaydedilmiştir¹⁸.
13. Rumeli'de Akçakızanlık kazasında Sarı yaylağı, Yedek yaylağı ve Delikpınar isimli yaylaklar, defter-i hakanide Mehmed Han isimli şahsın mülkü olarak gözüktüğünden buralarda devlete ait koyunların otlatılamayacağına dair ferman gönderilmiştir¹⁹.
14. Mısır'da Elmas bin Abdullah isimli şahıs, Menufiye vilayetindeki Nanatiye ve Şiragile isimli köyleri satın alarak Haremeyn-i Şerifeyn'e vakfetmiştir²⁰.
15. Çavuşbaşı Süleyman'ın vekili ve kardeşi olan Ayas Çavuş, Rumeli'de İlbasan sancağında İşbat kazasında Beliş isimli köydeki bir kışlağı satın almıştır²¹.
16. Rumeli beylerbeyi iken tekâüd olan Ahmed Paşa'nın, Anadolu eyaletinde Karahisar kazasında Depe köyündeki mülk arazisinin sınırının bozulduğundan şikayetçi olması üzerine, arazinin sınırının bir heyetle tesbitini yapıp keşif tutanağının kadı siciline kaydedilmesi ve Divan-ı Hümayun'dan "sınurnâme-i hümayûnun" verilebilmesi için de bir suretinin İstanbul'a gönderilmesi fermanla bildirilmiştir²².

Ömer Lütfi Barkan ve Enver Meriçli tarafından yayınlanan *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I* isimli eserde Bursa sancağı dahilindeki bir çok köy, mezra, çayır, çiftlik ve diğer arazilerin satışına dair kayıtlar bulunmaktadır. Bunlardan önemli olanlardan bazılarını verelim:

17. Bursa kazasında Kelesan ve Karkın köyleri, padişah nişanıyla Şehzade Hatun'un mülkü iken, iki hissesi Edirne'deki Tahte'l-kal'a mescidine vakfedilmiş, kalan bir hissesi ise sonradan Sinan Bey'in kızı Hadice Hatun'un mülkü olmuş. Daha sonra bu köyün altıda iki hissesi Zağanos Bey'in oğlu Mehmed Çelebi tarafından satın alınmıştır²³.
18. Bursa'da Güvendik Lala Çiftliği isimli mezraa, Ali Bey'in kızı Hundi Hatun'un satın aldığı mülkü iken bir ara mensuh olmuş, daha sonra tekrar mukarrer tutulup mülkiyet üzere kullanırken, Mehmed Çelebi'ye satılmıştır²⁴.

¹⁶ Muhammed Ahmed Simsar, *The Waqfiyah of Ahmed Pasa, Philadelphia University of Pennsylvania Press, London: Humphrey Milford: Oxford University Press, 1940, s. 74-75.*

¹⁷ İlhan Şahin-Feridun Emecen, *Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994, hüküm 328.

¹⁸ BOA, TD 639, s. 8 (H. 1001)

¹⁹ BOA, MD 5, hüküm 688, 12 Rebiulahir sene 967 (11.01.1560).

²⁰ BOA, MD 82, hüküm 347, 17 L. sene 1027.

²¹ BOA, MD 71, hüküm 319, 25 Ra. sene 1002.

²² BOA, MD 23, hüküm 600, 9 L. Sene 981.

²³ Barkan vd. (1988, 112, 113).

²⁴ Barkan, 114.

19. İnegöl'de *Yeniköy isimli köyü Padişah I. Murad, Ali isimli şahıstan satın alıp* Bayezid Paşa'ya mülk olarak vermiş, paşanın ölümünden sonra mülk köy kızı Hadice Hatun'a intikal etmiş, o da köyü sonradan Halil Paşa'nın kızı İl-aldı Hatun'a satmıştır²⁵.
20. Yukarıda adı geçen Hadice Hatun, İnegöl'de Dömez köyündeki mülk hissesini İl-aldı Hatun'a satmıştır²⁶.
21. İnegöl'de Üç çiftlik büyüklüğündeki bir arazi, Has Murad Bey'in ölümüyle oğlu Bayezid Çelebi'ye "irsle" intikal etmiş, o da söz konusu araziyi kadı huzurunda Hüseyin Kethuda'ya satmıştır²⁷.
22. Yenişehir'de Örencik mezrası, Yazıcı Ali tarafından satın alınmış, sonra Kâtib Alaeddin'e intikal etmiş, daha sonra Bursa kadısının hüccetiyle Mevlana Muhiddin satın almış, ondan da *İstanbul kadısı Şah Çelebi'nin huzurunda yapılan satışla* adı geçen mezraa Defterdar Şemsi Bey'in mülkü olmuştur²⁸.
23. Göl kazasında, İki hisse olan Eşlüce köyünün bir hissesi Ali Bey'in hatunu Devlet Hatun'un, diğer hissesi ise İsmail Bey'in hatunu Küre Hatun'un eşkincili mülkleridir. Daha sonra köyün her iki hissesi Yörgüç Paşa tarafından alınmış, ölümünden sonra [oğlu] İsa Bey'e intikal etmiş, o da Köse Hamza Bey'e satmıştır. Sonrasında ise Köse Hamza Bey'in oğlu, torunu ve onların çocukları tarafından mülk olarak kullanılmış, bazıları hisselerini satmışlardır²⁹.
24. Harmankaya, Doğan, Karaağaç, Ak, Alınç, Çay, Karaoğlan, Kuzca, İğdir, Gömele, Eğri-at, Yenice, Sorkun köyleri; Selbükü, Kızılca-meşhed, Sürüm mezraları ile Durası ve Mehmed isimli iki çiftlik, Mihaş Gazi'nin oğlu Ali Bey'in gerek satın alma yoluyla, gerekse babadan kalma mülkü iken ölümünden sonra oğlu Mehmed Bey'e intikal etmiştir. Daha sonra bu arazilerin tümü Haleş Beylerbeyi olan (Nişancı) Mehmed Paşa tarafından "*hüccet-i şer'iyeye mücebince*" satın alınıp kurduğı vakfa tahsis edilmiştir³⁰.

**

Benzeri kayıtlara arşivlerimizde çok sayıda rastlanabildiğinden listeyi sayıca artırabilmek mümkündür. Ancak burada sadece mülk olarak kullanılan veya üçüncü şahıslara satışa konu olan arazilerle ilgili kayıtlar dikkate alınmaya çalışılmıştır.

²⁵ Barkan, 104

²⁶ Barkan, 103

²⁷ Barkan, 103.

²⁸ Barkan, 235.

²⁹ Barkan, 312.

³⁰ Barkan, 312-317; Yaşar Gökçek, *Akıncılar Gazi Mihaloğulları*, İst. Üniv. Mezuniyet Tezi, 1950, s. 68, vesika I.

Sonuç olarak

- a. Osmanlı Devleti'nde temlik suretiyle şahıslara verilmiş olan arazilerin mevcut hukuk sistemi içinde tam bir mülk özelliği gösterdiği,
- b. Bunların hukuk mercileri kanalıyla alınıp satılabildiği,
- c. Bu satış işlemlerinin Kazaskerlik, İstanbul kadılığı gibi yüksek seviyeli mahkemelerde de gerçekleştirildiği,
- d. Ülkenin tahriri (vergi sayımı) yapılırken, arazilerin mülkiyetini gösteren temlikname ve hüccet gibi belgelerin, katipler tarafından -Mecelle'de 1737. maddede "*kesin delil*" olarak kabul edilen- "*kuyud-ı hakanî*" ismiyle anılan defterlere kaydedildiği,
- e. Kuyud-ı hakanî (defter-i hakanî) kayıtlarının tapu sicili hükmünde bulunması ve Osmanlı döneminde arazilerin hem temlik hem de satış işlemlerini gösteren belgelerin de bu defter-i hakanîlere kaydedilmesi nedeniyle, bu kayıtların bugün mülkiyeti gösteren tapu sicili olarak kabul edilmesinin gerektiği,
- f. Temlikten sonra satış yoluyla üçüncü şahısların eline geçmiş olan ve uygulamalardan anlaşıldığı kadarıyla da tam bir mülkiyet özelliği gösteren bu arazilerin daha sonra vakfedilmesi suretiyle meydana gelen vakıfların hukukî durumlarının da tekrar gözden geçirilmesinin gerekeceği,
- g. Osmanlı Arşivi'nde vakıflarla ilgili yeni açılmış olan tasnifte 5 milyon adet belgenin bulunduğu ve tatbikata ait bu belgelerin mahkeme ve bilirkişilerce incelenmesinin zaruri olduğu,
- h. Padişahların da üçüncü şahıslar gibi gayri menkuller satın alabildiği göz önünde bulundurulurak, padişah mallarının [emlâk-i hümayun] hukukî konumlarının ayrıca incelenmesi gerektiği, bunlar arasında bulunan gayri menkullerin temlik ve sonrasında yapılan vakıfların hukukî durumlarının da farklı olabileceği,
- i. Temlik ve vakıflarla ilgili olarak uygulamaya ait belgelerin, yerleşik öğretiyi desteklemeyebileceği³¹ gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Son olarak şu ifade edilebilir ki, Osmanlı dönemi vakıfları ve özellikle de arazi vakıflarıyla ilgili olarak mahkemelerde devam eden davalarda kullanılmak üzere uzmanlar tarafından, arşivlerde başta "*defter-i hakanîler*", "*temliknâmeler*" ve "*şer'îye sicilleri*" olmak üzere, diğer belgelerin bulunduğu fon ve tasniflerde yer alan tatbikata ait vesikalar üzerinde yapılacak derinlemesine incelemelerin yeni bilgi ve hukukî görüşlere imkân tanyacağı ortadadır.

³¹ Mesela arazi temliklerine karşı fetva ve yazıları olduğu söylenen meşhur Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin, yine temlik suretiyle tesis edilmiş olan İbrahim Paşa vakfiyesinin altıncı sayfasında imza ve mührü bulunmaktadır (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, defter nr. 5611, 29 Z. 944/29 Mayıs 1538).

ما صاعداً رقبتهما اوابني للربور

صلواته صلواته صلواته صلواته
 اجماعه صلواته صلواته صلواته صلواته
 رعا رعا رعا رعا
 باللس باللس باللس باللس

ارر و صواد و نور جاف لسا صلواته
 صلواته صلواته صلواته صلواته
 باللس باللس باللس باللس

عشر عكارة ساسر
 صلواته صلواته صلواته صلواته
 باللس باللس باللس باللس

عشر باللس صلواته صلواته صلواته صلواته
 صلواته صلواته صلواته صلواته
 باللس باللس باللس باللس

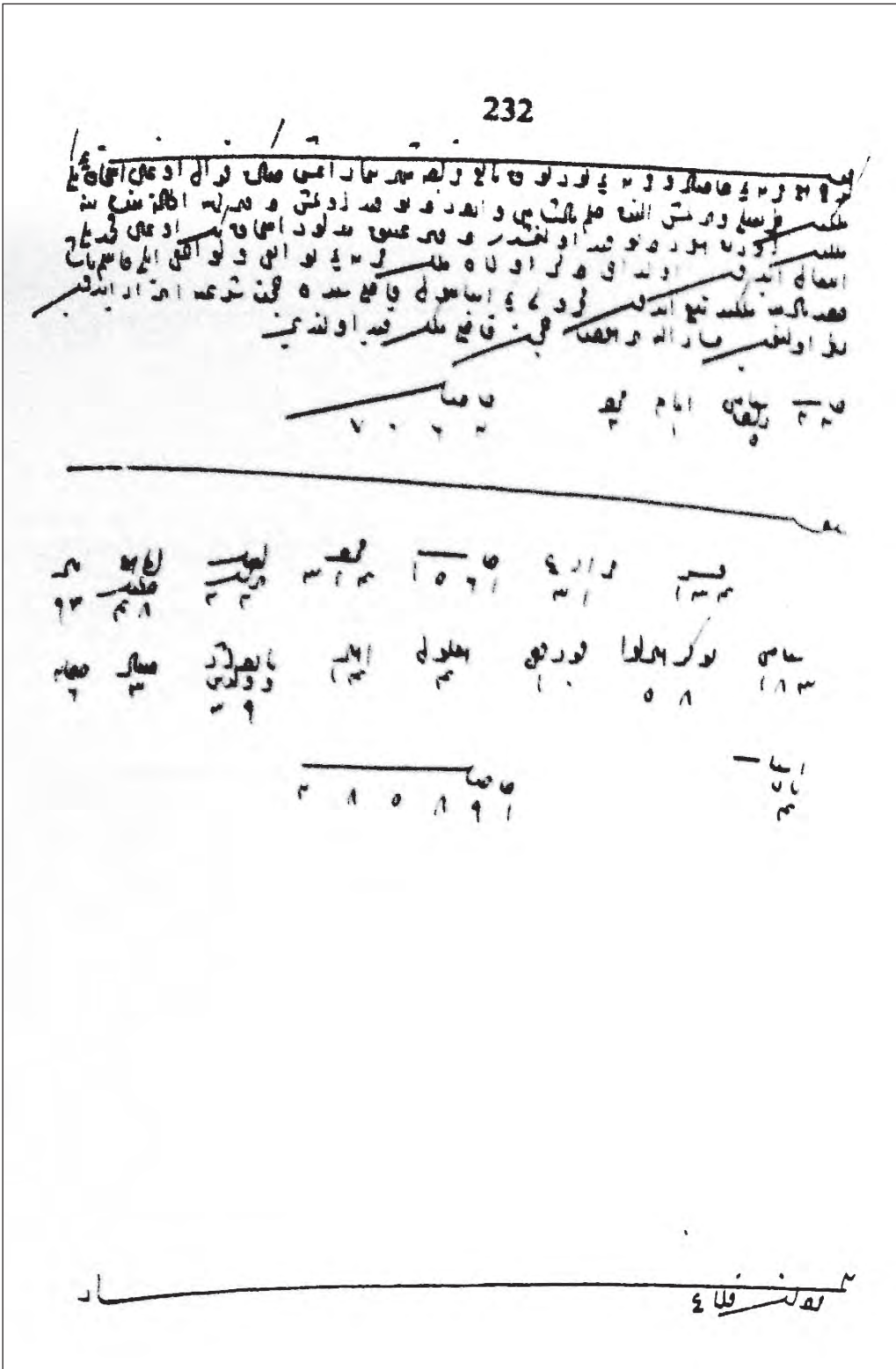
صلواته صلواته صلواته صلواته
 صلواته صلواته صلواته صلواته
 باللس باللس باللس باللس

لصالحه لصلواته

هو تدار نام هيكى عوبلو تبة كوي طاجي و بيلر تا يوزاله اندكوزوب و فتر عسقية
 زمانه سابقه قل و لسا بنوله صغار ي اولاده لمكند بئ ملكه تبة اولنقر بعد
 لسكره فانه كار با تبي عن انا اوله ما بنده صا تون لوب قريه و مدكوره عن لكانك
 ملكه لكانك عن لانا طاجي مصر حمار بكنده فوت اوله لولاه متروكاه تبي لكانك
 صديقه اولينجا ذكر اولاده قريه طاجي بكنده صا تيلور امير افور با تبي لانا صا تون
 المستدر شمدي لانا صا تيلور بكنه ملكه او نده تصرف اولنقر

الولد لى
 ولد
 صلواته
 صلواته
 اوله صلواته
 اوله صلواته
 اوله صلواته
 اوله صلواته

EK 3: Gelibolu'ya bağlı Dünder köyünün satış kaydı.

Ek 8: Karacaşehir (Eskişehir’de) kazasındaki üç köyün İstanbul kadısının hüccetiyle Kasım Paşa’ya satılması. (Tapu Defteri 438, s. 232)

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Tahrir Defterleri

TD nr. 50

TD nr. 75

TD nr. 438

TD nr. 639

Mühimme Defterleri

MD nr. 5

MD nr. 23

MD nr. 71

MD nr. 82

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

Defter nr. 5611

İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicili Arşivi

Evkaf-ı Hümayun Sicilleri, 4/40

Araştırma İnceleme Eserleri

AKGÜNDÜZ, A. (1988), İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Ankara.

BARKAN Ö.L.-MERİÇLİ E. (1988), Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I, Ankara.

GÖKÇEK, Y. (1950), *Akıncılar Gazi Mihaloğulları*, İst. Üniv. Mezuniyet Tezi, İstanbul.

MUHAMMED AHMED SİMSAR (1940), *The Waqfiyah of Ahmed Pasa*, Philadelphia University of Pennsylvania Press, London: Humphrey Milford: Oxford University Press.

MUSTAFA NURİ PAŞA (1992), *Netayic Ül-Vukuat, Kurumlarıyla ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi* (Sadelerştiren Neşet Çağatay), c. III-IV, Ankara.

ÖZCAN, T. (2005), *Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, İstanbul.

ÖZTÜRK, N. (1995), *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara.

ŞAHİN İ.-EMECEN F. (1994), *Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Şebinkarahisar'da Hasan Şeyh Vakfı ve Menzilhaneler

Mehmet Fatsa*

Özet

Bu çalışmada, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde tesis edilen ilk vakıf kurumlardan Hasan Şeyh Vakfı'nı ve onunla ilgili kurumları ele alarak, dönemin din-devlet ve toplum ilişkisine ışık tutacak bir noktayı aydınlatmaya çalışacağız.

Hasan Şeyh Vakfı, Tarihi İpek Yolu menzillerinden Şebinkarahisar'ın güneyinde eski adı Melense, yeni adı Hasan Şeyh olan köyde, 12. yüzyılda kurulmuştur. Bölgede kolonizatör dervişler tarafından kurulan çok sayıda zaviye vakfı gibi, Hasan Şeyh Vakfı da, dini görevine ilaveten buradan gelip geçen yolculara, kervanlara imaret ve menzil hizmeti sunmuştur. Bu gün çoğunlukla devlet kurumları tarafından yapılan bu hizmetler, devrin şartlarına uygun şekilde Hasan Şeyh Vakfı tarafından icra edilmiştir.

Ayrıca doğuya yapılan seferlerde Osmanlı ordusunun geçiş güzergâhında Hasan Şeyh Vakfı önem taşımış, ancak değişen şartlar üzerine işlevsiz hale gelerek unutulmuştur. İşte bu çalışmada, konuyla ilgili olarak halkın bildikleri ve belgeler buluşturularak önemli bir kültür varlığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şebinkarahisar, Vakıf, Hasan Şeyh, Zaviye, Cami ve Menzilhane.

Hasan Sheik Waqf and Range Posts in Şebinkarahisar

Abstract

In this work, we will try to shed light on a period within the context of religion-state and society relations through the analysis of Hasan Sheik Waqf, which was one of the initiator waqfs established in the Eastern Black Sea Region and related institutions.

Hasan Sheik Waqf was established during the 12th century on the historical Silk Road stage situated in the south of Şebinkarahisar; old name Melense, modern name Hasan Sheik Village. Hasan Sheik Waqf, like the other Islamic monastery waqfs that it were established by colonizing dervishes in the region, in addition to its religious duties, provided food and coverage services to caravans. Services which are provided by the state in modern times were carried out by The Hasan Sheik Waqf.

Hasan Sheik Waqf was also important for the east campaigns of the Ottoman army in the sense that it was situated in its route to east, but while the changing conditions, it had become dysfunctional and forgotten. In this present study, it is tried to reveal a cultural heritage through the way of combination of the knowledge of public with historical documents.

Key Words: Şebinkarahisar, Waqf, Hasan Sheik, Monastery, Mosque and Stage.

* Araştırmacı-Yazar

Giriş

Yukarı Çoruh-Kelkit Vadisi'nin kuzeyinde Türk kültürü ve İslam dininin yayılmasına öncülük eden ilk dervişlerden olması yönüyle önem taşıyan Şeyh Şerafeddin oğlu Hasan Şeyh'in türbe ve camii kendi adıyla anılan köy içinde, zaviyesi ise daha batıda, yine bu köye bağlı “ziyaret” denilen mevkidedir. Önceleri yatır olarak ziyaret edilen mezar üzerine ilk defa 1980’de basit bir türbe yapıldığı ifade edilmektedir.¹ Söz konusu bu türbe ve diğer yapılar 2009 yılında yıkılıp ilavelerle yeniden inşa edilmiştir. Zaviye yapılarının bulunduğu mekânda mescit, mutfak, toplantı salonu ve tuvaletten oluşan üç kubbeli betonarme bir bina vardır. Zaviye çeşmesi betonarme bir kabin içine alınarak korunmak istenmiştir.

Hasan Şeyh hakkında yöre halkı arasında pek bir şey bilinmemektedir. Onunla ilgili olarak, *her biri Yesevî dervişi olan kardeşleriyle birlikte 800 yıl kadar önce buralara kadar geldiği, zaviyesine mekân olarak seçtiği bu yerde Hıristiyanların yaşadığı* şeklindeki tevatürü bilenlerin sayısı da çok fazla değildir.²

Şebinkarahisar üzerine 1950’li yıllarda dikkate değer bir çalışma yapan Hasan Tahsin Okutan’a göre, Selçuklu hükümdarı Sultan Mesut’un ölmeden önce ülkeyi oğulları arasında pay etmesi üzerine başlayan iç karışıklık sırasında 1160’lı yıllarda Amasya yöresinden ayrılan meşayihden Bahadeddin Şeyh ile Kara Yakup Gazi Suşehri’ne; Şeyh Karaman, Şeyh Sinan, Şeyh Süleyman ve Hasan Şeyh de Şebinkarahisar’a gelip yerleşmiştir (Okutan 1958: 124). Bahse konu tarihlerde İslam dünyasının iki egemen gücü Abbasiler ve Büyük Selçuklular, Anadolu’da İslamın yayılıp yerleşmesi için çaba sarf ederken, bu dervişlerin kolonizasyon faaliyetinde bulunduğu Şebinkarahisar yöresi de Mengüçüklü Beyliği’nin idaresi altındaydı (Aziz b.Esterâbâdî 1990: 219, 236, 249, 438, 442).

Okutan’ın özetlediği bu tevatür bilgi, belgelendirilmiş olmamasına rağmen, doğruluk payı taşımaktadır. Nitekim Kanunî devrinde yapılan tahrirlerde, söz konusu dervişlerin adlarına yörede sıkça yer verilmekte, onların kurduğu zaviyelerden bahsedilmektedir.

Bu kısa girişten sonra yöredeki tarihi varlığımızın temsilcisi olan Hasan Şeyh vakfına ait bilgileri aktarmaya geçebiliriz.

Hasan Şeyh Vakfı

Vakfiye: Hasan Şeyh vakfından haber verebilecek, kuşkusuz ilk ve en önemli belge orijinal vakfiyedir. Bu gün elde olabilseydi, devrin şartlarını aydınlatmaya, vakfin ve Hasan Şeyh’in kimliğini kavramaya yarayacak önemli bir belgeden söz ediyor olacaktık. Buna rağmen konunun, tü-

¹ Rivayetler için Hasanşih köyü imamı Sayın Âdem Kısa’ya teşekkür ederim. Bundan beş yıl önce yaptığımız bir ziyarette Türbe, yığma taştan basit kare planlı ve çinko çatı ile kapalı olarak yapılmış, kitabesiz vaziyette idi.

² Rivayete göre Hasan Şeyh, 700-800 yıl önce bu köye geldiğinde körlük hastalığına maruz kalmış olan Hıristiyan ahali, tarlalarını hasat edemiyorlarmış. Hasan Şeyh kendisine müsaade edilmesi halinde ürünleri toplayabileceğini söylemiş. Ahali müsaade edince de keramet göstererek bir gecede köylünün tüm tarlalarının hasadını yapmış. Bu durum karşısında şaşkına dönen ve korkuya kapılan Hıristiyanlar, burayı terk ederek yakında bulunan Gölve (Ocaktaşı) köyüne göç etmiş (Yalçın Kara, “Şebinkarahisar’daki Türbeler ve Bunlara Ait Efsaneler”, *Şebinkarahisar Tarih ve Kültür Sempozyumu*”, 30 Haziran- 1 Temmuz 2000, İstanbul 2000, s. 417).

müyle karanlıkta kaldığını da söyleyemeyiz. Sonraki yüz yıllarda, orijinal vakfiyenin muhtevasına bağlı kalınarak düzenlenen belgeler, bu konuda aydınlatıcı olabilir.

Hasan Şeyh vakfı ile ilgili önem taşıyan ikinci belgenin, Akyonlu hükümdarı Uzun Hasan'ın talimatıyla hazırlandığı anlaşılmaktadır. Ancak maalesef bu belgenin orijinali de kayıptır. Kanunî devrinde 1556 yılı başlarında bu belgeye bakılarak kopya edilmiş olan metin ise Şebinkarahisar Kadılığı'nda muhafaza edilirken, 19. yüzyıl başlarında, İstanbul'da Evkaf-ı Hümayun'da bulunan Vakıf Defteri'ne işlenmiştir.

İşte bu gün aslı Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 582 numarada muhafaza edilen defterin 104. sayfasında yer alan "kayıt", bu çalışmada esas alınacak metin olacaktır (Vakıf Defteri 582/1: 104/70).³ Şebinkarahisar Kadılığı'nda bulunan ikinci vakfiye suretini, Okutan görmüş ve çalışmasında buna atıf yapmıştır (Okutan 1958: 124). Söz konusu ikinci nüshanın akıbeti ise henüz belli değildir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan belgede, Uzun Hasan'a atfen "*Sultân-ı azam ve hâkân-ı mu'azzâm Bayındırlı Hasan bin Ali*" denilmektedir. Bu ifade Akkoyunluların bu tür kurumları önemseyişini, bizzat hükümdarın toplumu yönlendiren dervişleri muhatap kabul ettiğini göstermektedir.⁴

Vakfiyenin ayet ve hadislerle desteklenmiş olan dua kısmını hariç tutarak, asıl metni dikkate aldığımızda üç önemli kısım karşımıza çıkmaktadır. Buna göre birinci kısımda vakfı yapan kişi olarak Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan övülmüş, sonra da dünya hayatının geçiciliği karşısında vakıf yapmanın faydalı ve kalıcı yönleri vurgulanmıştır.

İkinci kısımda, vakfa gelir kaydedilmiş yerler ile bunların sınırlarından söz edilmiştir. Söz konusu yerler Gölve, Kılınç (veya Gilenç) ve Melense köyleridir. Ancak bu bilginin izaha muhtaç olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim II. Bayazıd devrinde hazırlanmış olan 1485 tarihli tahrir defterinde, Hasan Şeyh vakfına sadece Melense köyünün tahsisli olduğu belirtilmiş, başka da bir akardan söz edilmemiştir (TT 37: 835). Öyle anlaşılmaktadır ki, duyulan ihtiyaç üzerine Hasan Şeyh vakfına yeni tahsisler yapılmış, 16. Yüzyılın ortalarında Gölve ve Kılınç köyleri akar grubuna katılmış, yeni ortaya çıkan bu durum da, Kanunî devrinde düzenlenen vakfiyede beyan edilmiştir.⁵

Bu yüzden Uzun Hasan vakfiyesinde olmadığı halde, 1556 tarihli istinsah belgede konu edilen üç köyden Melense köyünün Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, diğer iki köyün de Kanuni devrinde Hasan Şeyh vakfına akar kaydedildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyede bu köylerin tüm gelirlerinin tahsisli olduğu belirtilmiştir. Ancak bu tarihten kısa süre sonra, 1570'lerde bir değişiklik yapılarak Kılınç köyünün malikâne gelirlerinin yarısı vakfa gelir gösterilmiştir.

³ Söz konusu metinde "*Sultân-ı azam ve hâkân-ı mu'azzâm Bayındırlı Hasan bin Ali*" denilerek bu durum teyit edilmiştir. (Vakıflar Genel Müdürlüğü, *VD*, nr. 582/1, s. 104/70).

⁴ Akkoyunluların Çoruh-Kelkit vadisinin kuzeyinde Türk kolonizasyon hareketini kalıcı kılmak için başka vakıf ve zaviyelerin de kuruluşuna destek verdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Dereli ilçesine bağlı Kızıldaş köyündeki Hacı İlyas zaviyesi, Alucra ilçesine bağlı Zun (Boyluca) ve Zıhar (Çakmak) köylerindeki Çağırğan zaviyeleri; Bayburt'ta Ferruhsad Bey vakıfları burada zikredilebilecek birkaç örnektir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TT, nr. 387, s. 820-827).

⁵ 1530'da Kılınç köyünün malikâne hissesinin yarısı (180/2 akçe), Avutmuş köyündeki Şeyh Süleyman vakfi'na tahsisli gösterilmiştir (TTD, nr. 387, s. 596).

Vakfedilen köylerin sınırlarından bahsedilirken kullanılan isimlerin Rumca veya Ermenice olmayıp, hepsinin de Türkçe yer adı şeklinde tezahür etmiş olması, buralarda Türk iskânının derinliği konusunda önemli bir noktaya işaret etmektedir. Buna göre;

Kılınç köyünün sınırları, “*Güneyde Dökme Çakıl, Yatık Kaya, Kızılca Pınar; doğuda Kalkan Burnu, Sütlük Gölü, Yaran Dede ve Yolaşan Gediği*” şeklindedir. Gölve köyü sınırları da “*Kayabaşı, Hacıözü, Çiğil, Aktaş, Kızılca Irmak, Kuruca Köprü, Toz Burnu, Kızılca Pınar, Demürcü Tarlası ve Kalkan Burnu*” şeklindedir.

Hasan Şeyh zaviyesinin bulunduğu Melense köyünün sınırları ise “*Doğuda Bakkal Pınarı, Dipsiz Göl, Demirci Tarlası, Tuz Yolu, Yadu Pınarı, Akkaya, Yoğun Tunp, Eyritaş; Kuzeyde Kızıl Güney, Kuruca Köprü, Çam Çukuru; batıda Otlukbaşı, Havşan Çallık, Minirrek, Yaren Dede'nin Yolaşan Gediği adındaki yeri, Melense Gediği*” şeklinde, oldukça karışık biçimde ifade edilmiştir. 19.yüzyılın son çeyreğinde düzenlenmiş tapu defterlerinde Karahisar'ın güneyinde yer alan Ordut (Şenyuva) köyünden 4-5 parça arazi de Hasan Şeyh vakfına gelir kaydedilmiştir (TD 13: 70/47).

Vakfiyede geçen Demürcü Tarla, Kalkan Burnu, Kızılca Pınar, Kuruca Köprü, Yaren Dede ve Yolaşan Gediği gibi ortak sınırlara bakarak bu yerlerin, genel olarak Şebinkarahisar Kalesi'nin güneydoğusuna tekabül ettiğini söyleyebiliriz⁶.

Vakfiye belgesinin üçüncü bölümünde ise bu yerlerin içinde bulunan ağaçların, dağ ve tepele- rin, isimli isimsiz tüm yerlerin tasarruf haklarının “*Şeyhü'l-mühakkıkîn ve zübdetü's-salîhîn Şeyh Hasan bin Şeyh Şerafettin'in ruhuna vakfı sahih-i şer'i ile vakfedildiği*” beyan edilmiştir. Bu ifade içinde Hasan Şeyh'in babasının Şeyh Şerafettin adında bir derviş olduğu bilgisine yer verilmektedir. Ayrıca bu yerlerin tasarruf ve tevliyet hakkının da, müteselsilen Hasan Şeyh neslinden gelenle- re, bir hak olarak intikal edeceği güvencesi verilmektedir.

Bu ailenin neseben sona ermesi, inkıraza uğraması halinde, vakfin sağladığı hakların şeyh efendinin en yakın akrabasının *sâlih* olanına, bu da yoksa dönemin devlet adamlarının uygun gör- düğü *mütedeyyin* kimselere intikalini esasa bağlamaktadır.

Vakfiyenin son kısmında, bu düzenlemenin İmam-ı Azam Ebû Hanife Hazretlerinin kavline göre, Karahisar kasabasında, iki şahit huzurunda yapıldığı beyan edilerek, bu tarihin Kanunî dö- nemine tekabül ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, padişahın talimatıyla, vakfiyenin İstanbul'da Divan Evkafına yazıldığı bilgisi de verilmektedir.

Vakfiye düzenleme geleneğine burada da uyularak, vakfin statüsüne zarar verebilecek kişileri caydırmak amacıyla bir de te'kidli beddua kısmı düzenlenmiş, burada “*mezbûr evkâf vakfı sahîhi şer'i ve habsi sarîh-i mer'î oldu. Ol hâldeki tağyîr ve tebdîl ve nakz olunamaz. Kim ki tağyîr ve tebdîline çalışır ise muhakkak günahı irtikap etmiş olur. Cenâb-ı Hak onun farzını, sadakasını, hac- cını, zekâtını kabul etmesin. Ona Cennet kokusu koklatmasın. Su-i azabı tattırsın. Tebdîl edenlere Cenâb-ı Hak, Melekler ve cümle insanlar lânet etsin*” diye son derece ağır şekilde beddua edilmiştir.

Zaviye: Hasan Şeyh zaviyesi hakkında en esaslı bilgilere tahrir defterlerinde yer verilmiştir. Nitekim 1485 tarihli kayıtlarda Şebinkarahisar'ın güneyine tekabül eden Melense nahiyesine bağlı

⁶ Nitekim Şeyh Sinan Vakfı sınırları tarif edilirken yine ortak isim olarak *Kuru Köprü ve Çam Çukuru*'ndan söz edilmiştir (VD, nr. 582/1, s. 105/72).

Melense köyündeki toprakların tasarruf hakkının, *Hasan Şeyh evlâdı uhdesine tevdi* edildiği belirtilmiştir. Bu tarihte zaviye kurucusu şeyh efendi neslinden Nurullah Şeyh, Himmet Şeyh, Derviş Ali, Bulduk, Mehmet oğlu Kasım, Şeyh Ahmet oğlu Mehmet, Şeyh Murat oğlu Tur Ali ve Pir Ali oğlu Himmet adlı kişiler köyün sakinleri olarak zikredilmektedir.

Bu kişiler zaviyedeki hizmetleri karşılığında vergiden muaf tutulmuşlar, köy halkından toplanan 1.100 akçe vergi geliri de zaviyeye tahsis edilmiştir (TT 37: 835).

16. Yüzyılın başlarında yapılan muhasebe kayıtlarında Hasan Şeyh vakfı hakkında kısıtlı da olsa bilgi verilmiştir. 1530 tarihinde Karahisar-ı Şarkî'de 16 köyün vergi gelirleri çeşitli zaviyelere vakfedilmiştir. Bazıları Suşehri'nde bulunan bu yerlerden Melense'nin 950 akçe tutan vergi gelirleri Hasan Şeyh zaviyesi tasarrufuna bırakılmıştır (TT 387: 596).

Tablo 1: Karahisar-ı Şarkî Kazasında Vakıf Köyler (1530)

	Vakfın Adı	Köy/Mezra Adı	Vakfın Şekli	Köylerde Nefer Sayısı	Hâsıl
1	Hasan Şeyh Zaviyesi	Melense	İki Baştan	10	950
2	Buğra Baba Zaviyesi	Saraycık	İki Baştan	Hariçten Ekilir	1.200
3	Buğra Baba Zaviyesi	Kızılıcaviran	İki Baştan	8	860
4	Karahisar Camii Vakfı	Lükün	Malikâne	4	300
5	Şeyh Yusuf Zaviyesi	Karağaç (Mezra)	İki Baştan	Hariçten Ekilir	560
6	Urban Abdal Zaviyesi	Ahurcuk (Mezra)	-	3	293
7	Kara Yakup Zaviyesi	Karayakup	-	Hariçten Ekilir	740
8	Kara Yakup Zaviyesi	Yorgi (?)	İki Baştan	35 (gebran)+23 (Müslim)	1.567
9	Bardı Vakfı	Bardı	İki Baştan	Hariçten Ekilir	500
10	Derviş Ahmet Zaviyesi	Baro	-	Hariçten Ekilir	820
11	Şeyh Yaramış Zaviyesi	Ağcaköy	Malikâne	Hariçten Ekilir	260
12	Yol Beyi Zaviyesi	Yolbeyi	-	4	410
13	Yol Beyi Zaviyesi	Tavşancı (Mezra)	-	2	460
14	Şeyh Osman Zaviyesi	Çoban	İki Baştan	Hariçten Ekilir	700
15	Şeyh Hüseyin Zaviyesi	Kartam	İki Baştan	Hariçten Ekilir	1060
Toplam		12 köy, 3 mezra	-	89 nefer	10.680

Hasan Şeyh'in hayatını geçirdiği, türbesi ve zaviyesinin bulunduğu Melense köyünde, tahrir defterlerindeki kayıtlara göre 1530 tarihinde 8 hane ile bir imam yaşamaktadır. İmamın maaşı Hasan Şeyh vakfından ödenmektedir (TT 387:596). Bu bilgi, Hasan Şeyh zaviyesinin İmam-ı Azam Ebû Hanife mezhebine bağlı olduğu konusunda bir ipucu vermektedir. Ayrıca, köyde bulunan cami

8 hane için kurulmuş olamayacağına göre, burası umumî yol üzerindeki konumuyla haftanın muayyen günlerinde çevreden gelenlerin ibadet için toplandığı, mahalli öneme sahip bir dinî merkez görünümündedir.

1547 tarihinde zaviye şeyhi ve vakıf mütevellisi, kurucu şeyhin soyundan gelen Derviş Ahmet gösterilmiştir. Derviş Ahmet bu göreve *Sultan berati* ile getirilmiştir. Bu tarihte köye hariçten gelenler olmuş, hane sayısı 8'den 17'ye yükselmiştir. Ayrıca, köyde halkın arpa, buğday, keten, sebze ve meyve ürettiği, arıcılık ve hayvancılık yaparak geçimini sağladığı beyan edilmektedir (TT 387: 596).

1530 ve 1547 tarihli kayıtlarda Hasan Şeyh vakfına gelir olarak sadece Melense köyü gösterilmişken, aynı yüzyılın ikinci yarısında buna ilaveler yapıldığı belirtilmiştir. Nitekim II. Selim devrinde yapılan vakıf kayıtlarında Hasan Şeyh vakfına Gölve ve Kılınc köyleri de akar yazılmıştır. Söz konusu defterde yer alan kaydın transkripsiyonu şöyledir (TT 557: 6):

“Evkaf-ı zaviye-i Hasan Şeyh. Nevverallahu merkadehû / Meşihat ve tevliyet der tasarruf-ı Mehmet veled-i Nusret Şeyh an evlâd-ı Hasan Şeyh el-mezbûr. Haliyâ meşihat ve tevliyet der tasarruf-ı Seyyid Ahmet veled-i Mehmet el-mezbûr an evlâd-ı Hasan Şeyh, bâ-berât-ı Sultânî.

Karye-i Gölve, tâbi-i Melense. İki baştan vakf-ı zâviye-i Hasan Şeyh. Hâsıl: 8.842.

Karye-i Kılınc, tâbi-i mezbûr, nisf-ı mâlikâne ve tamam-ı ez-divânî vakf-ı zâviye-i mezbûr ez-Padişah-ı âlem-penah. Hâsıl: 1.498.

Karye-i Melense, tâbi-i mezbûr, vakf-ı zâviye, ber-mûceb-i defter-i atik. Hâsıl: 1.814.

Yekûn : 12.154 Cihet-i meşihat fi- yevm 5”

Oldukça önemli bilgiler veren bu kayıta, Hasan Şeyh'in mezarının nurlu, aydınlık olması temenni edildikten sonra, torunlarından Nusret Şeyh oğlu Mehmet'in zaviyede şeyhlik, vakıfta da müteveli görevine baktığı ifade edilmiştir. Şeyh Mehmet'in Seyit Ahmet adında bir de oğlu bulunduğu ve onun da gelirlere ortak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca şeyh efendinin bu görevine karşılık 5 akçe yevmiye aldığı da ilave edilmiştir.

Tablo–2: Hasan Şeyh Vakfının Gelir ve Personel Durumu (1569)

Zaviye Şeyhleri	Görevleri	Gelir Yazılmış Yerler		Miktar
Nusret oğlu Mehmet Şeyh	Meşihat	Melense Köyü	İki Baştan Vakıf	1.814
Mehmet oğlu Derviş Seyyid Ahmet	Tevliyet	Kılınc Köyü	Malikâne-Divani	1.498
İmam Şükrullah	İmamet	Gölve Köyü	İki Baştan	8.842
Toplam				12.154

Ayrıca, söz konusu kayıta Hasan Şeyh vakfının toplam gelirinin, önceki yıllara göre artırıldığı, bir yıllık gelirin 12.154 akçeye ulaştığı görülmektedir. Buna göre şeyh efendinin meskûn olduğu

Melense köyünden 1.814, Kılınç'tan 1.498 ve Gölve köyünden ise 8.842 akçe gelir sağlandığı anlaşılmaktadır. Demek ki, bir önceki tahrirde 950 akçe geliri olan Melense köyünde yeni ziraat alanları oluşturulmuş, gelir oranı 1.814 akçeye çıkarılmıştır.

Bu durum, Hasan Şeyh vakfının öneminin arttığını, Kanunî döneminde yapılan İran Seferleri sırasında hareketlilik kazanan bölgedeki yollar üzerinde imâret ve menzil hizmeti veren Hasan Şeyh zaviyesi gibi bazı kurumların desteklendiğini göstermektedir. Kanunî'nin son zamanlarında ve II. Selim'in ilk devirlerinde hazırlanan verilerden oluşan 557 nolu vakıf defterinde, genel olarak yöredeki zaviyelerin gelirlerinin artırılma yoluna gidildiği, bunun da savaşlar sırasında halkı motive edici ve yol hizmeti veren vakıf kurumların desteklenmesi yönünde tedbir alınmasına neden olduğu anlaşılmaktadır.

Hasan Şeyh vakfına konu olan köylerden Melense, günümüzde zaviye kurucusu Hasan Şeyh'in adıyla; Gölve köyü ise Ocakbaşı adıyla tanınmaktadır⁷. Kılınç köyünün nereye tekabül ettiği tam olarak tespit edilememiştir. Ancak, Hasan Şeyh vakfı ile Avutmuş Mahallesi'nde türbesi olan Şeyh Süleyman vakıflarına gelir yazıldığına göre, burası Şebinkarahisar'ın güneydoğu bölgesinde bir mevkiye olmalıdır. Öte yandan 1547'de yapılan kayıtlarda Kılınç köyünde yaşayan 24 hanenin tamamı “*evlad-ı Hasan Şeyh*” şeklinde yazılmıştır (TT, 478: 150). Bu durum söz konusu köyün Melense köyüne ve zaviyeye yakın bir mevkiye olduğunu teyit etmektedir.

Vakfa konu olan bu yerlerden, sadece Gölve köyünün tamamı 1530'da gayrimüslim, diğerleri Müslüman ahali tarafından iskân edilmektedir. Ancak, çok fazla zaman geçmeden Gölve köyünün de Müslümanların iskânına açıldığı, 1547'de 71 gayrimüslim neferin yaşadığı köyde, 25 nefer de Müslüman kaydı yapılmıştır. Bu durum, köyde *ihtida* edenler olduğuna veya hariçten Müslüman göçü yaşandığına işaret etmektedir. Nitekim 17.Yüzyılda ihtida faaliyeti daha açık biçimde gözük-mektedir (Öz-Acun 2008: 27).

Tablo-3: Hasan Şeyh Vakfına Gelir Kaydedilmiş Köyler ve Gelir Miktarları (Akçe)

Yıllar		Gelir Kaydedilmiş Yerler, Gelir Miktarları Ve Gelirin Cinsi		
		Melense (İki Baştan)	Kılınç (Malikâne-Divanî)	Gölve (İki Baştan)
1	1485	1.100	-	-
2	1530	950	-	-
3	1547	1.814	1.498	8.842
4	1569	1.814	1.498	8.842

16. Yüzyılın son çeyreğinde yapılan bu kayıtlardan sonra 1642'lere kadar Hasan Şeyh vakfı hakkında belgeler genellikle suskundur. Bu tarihte yapılan avarız kayıtları Hasan Şeyh köyü ve dolayısıyla zaviyesi hakkında da bilgi sunmaktadır. Buna göre Gevezid nahiyesine bağlı olan Melense

⁷ Bu köyler hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Fatsa, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Ankara 2011, s. 274.

köyünde 40 avarız hanesi tespit edilmiş, bunlardan 9'u zaviye ve vakıf bünyesindeki kurumlarda görevli yazılmıştır.

1642'de yapılan kayıtlarda Şeyh Ali, Şeyh Bekir, Şeyh Süleyman ve Şeyh Veli adlı dört kişi *zâviyedâr*, Şeyh Ali'nin kardeşi Şeyh Osman ise vakıf mütevellisi kaydedilmiştir. Ayrıca, Abdi oğlu Fazlı *çırakdâr-ı zâviye*, Süleyman oğlu Osman *ferraş-ı câmi*, Pirdede oğlu Çalabvirdi de *çırakdâr-ı câmi*'dir. Köy halkından Ali oğlu Molla Mehmet de *ilmiye* mensubu bir kişi olarak dikkat çekmektedir (Öz-Acun 2008: 27).

Tablo-4: Hasan Şeyh Vakfı Görevlileri (1642)

	Görevli Kişiler	Baba Adı	Görevi
1	Şeyh Ali	Süleyman	Zaviyedar
2	Şeyh Osman (kardeşi)	Süleyman	Müteveli
3	Şeyh Bekir	Şeyh Sâdi	Zaviyedar
4	Şeyh Süleyman	Şeyh Mustafa	Zaviyedar
5	Veli	Habil	Zaviyedar
6	Fazlı	Abdi	Çırakdâr-ı Zaviye
7	Osman	Süleyman	Ferraş-ı Cami
8	Çalabvirdi	Pirdede	Çırakdar-ı Cami
9	Mehmet (Şeyh Süleyman'ın biraderi)	Şeyh Mustafa	Zaviyedar

Bu tarihte Hasan Şeyh Camii imam ve hatibinden Melense köyü halkından biri olarak bahsedilmemiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki, bu kişiler çevre mezra veya köylerde oturmaktadır. Tahrir defterinde verilen bu bilgiler, vakfın yoğunluğunun devam ettiğini göstermektedir.

Hasan Şeyh vakfının ve ona bağlı kurumların 18.yüzyıldaki durumunu gösterecek yeterli bilgi ve belgeden yoksunuz. Ancak 1731 tarihli bir mahkeme sicilinde, Hasan Şeyh zaviyesinin aktif olduğu, Şeyh Osman ve Şeyh Hasan adlı iki dervişin burada görev yaptığı ifade edilmektedir (Cevdet Evkaf [=C. EV] 19371). 1790'lı yıllarda hazırlanan başka bir kayıta ise, zaviyede Nebi, Ahmet ve Yusuf adlı üç kardeşin görevli olduğu, Yusuf'un yakın bir tarihte vefatı üzerine oğulları Ali, Hüseyin ve Mustafa'nın zaviyedar olarak atandıkları beyan edilmiştir (C.EV 18350).

19.Yüzyıl başlarında zaviye ve caminin faal olarak hizmet verdiği ve gelir kaydedilmiş köylerin durumu hakkında az da olsa malumat vardır (Hurufat Defteri [=HD] 553: 97). 1811 tarihli bir belgede vakfa bağlı yerlerin tasarrufu konusunda çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle, Melense köyünde 10 hanenin bulunduğu, köyün yıllık gelirinin 1.814 akçeye tekabül ettiği ve Derviş Seydi ile oğlu Şeyh Süleyman adlı kişilerin de zaviyedâr olduğu ifade edilmiştir (C.EV 8534).

Hasan Şeyh'in Nesebi ve Manevî Mensubiyeti: Hasan Şeyh'in nesebi ve manevî mensubiyeti konusunda müracaat edilebilecek en önemli kaynak, hiç kuşkusuz bu gün elde olmayan ilk

vakıf senedir. Bu nedenle Hasan Şeyh'in oğulları ve ilk kuşak nesil hakkında bilgi edinmek mümkün olamamaktadır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın döneminde –muhtemelen ilk vakfiyeden esinlenerek- düzenlenmiş, sonra Kanunî döneminde istinsahı yapılmış vakıf senedinde de, bu hususta fazla bilgi yoktur. Buna rağmen mevcut belgenin metni incelendiğinde bazı çıkarımlar yapılabilir.

Yukarıda bilgi verilen söz konusu vakfiyenin giriş kısmında, *Âlemlerin yaratıcısı Allah'a şükür, Hz. Muhammed'e salât ve sahabe-i kirama selam*'dan sonra, *dünya hayatı bir köprü ve misafirilere mahsus saraya benzetilip, geçici ve aldatici olduğuna vurgu yapılmıştır.* Hz. Muhammed ve Sahabe-i Kiram'dan sonra, ön plana çıkarılan ve kutsiyetine vurgu yapılan –mesela ehlibeyt gibi- başka da bir zümre üzerinde durulmamıştır. Bunlar Hasan Şeyh'in Bâtınî akımlardan uzak, Sünnî akideye mensubiyetine dair bir işaret sayılabilir. Nitekim bahse konu metnin başka bir yerinde, vakıf mirasının şeyh efendi neslinden gelenlere aidiyeti belirtildikten sonra, vakıf şartlarının *İmam-ı Azam Ebû Hanife Hazretleri'nin kavline göre* düzenlendiği belirtilmiştir.

Vakıf senedinde yer alan “*Şeyhü'l-mühakkikîn ve zübdetü's-salihîn Şeyh Hasan bin Şeyh Şerafettin'in ruhuna vakfı sahihi şer'i ve habsi sarîh-i mer'i ile vakf etti*” ifadesi, Uzun Hasan ve yönetim ekibinin Hasan Şeyh'e ve onun gibi dervişlere duyduğu saygıyı ve önemi göstermektedir (Vakıf Defteri [=VD] 582/1: 104/70).

Şayet, popüler kaynaklarda bildirilen, 1160 tarihinde bir grup dervişin bölgeye geldiği yolunda rivayet (Okutan 1958: 74-75; Karpuz 1988: 327) doğruysa Hasan Şeyh, Abbasî halifesinin İslam dinini yaymak amacıyla Anadolu'nun kuzeyine yönlendirdiği garnizonlar içindeki alim ve mutasavvıflardan biridir. Buraya gelmeden önce, Sünnî/Hanefî mezhebine bağlı medreselerde eğitim gördüğü anlaşılmaktadır (Barkan 1942: 279).

Onun Abbasî hizmetindeki Türk unsurlar içinde olma ihtimalini artıran başka bir husus da, birlikte hareket ettiği derviş grubundan bazılarının Sahabe ile olan kan bağıdır. Nitekim tahrir defterlerinde Suşehri'nde yatan Kara Yakup Gazi'nin Hz. Ebubekir; Karahisar Avutmuş köyündeki Şeyh Süleyman'ın da Hz. Abbas ahfadından olduğu nakledilir (TT 478: 152; 255: 87)⁸. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, bu dervişlerin Abbasî soyu ile olan ilişkisine atıf yaparak, yeni İslamlaşmaya başlayan bölgede uygulanan kolonizasyona dikkat çekmektedir (H. Hüsameddin 2007: 8).

Bu konuda Osman Turan, devrin hükümdarları tarafından 1317'de Pir Hasan, Şeyh Sinan ve Şeyh Süleyman zaviyelerine vakıf tahsis edilerek, kolonizasyon faaliyeti konusunda bu kurumların desteklendiğini belirtir (Turan 1980: 77).

Hasan Şeyh'in tasavvufta bağlı olduğu ekol hakkında kesin bilgi yoktur. Nesebinden gelen zaviye şeyhlerinin, Halvetî tarikatının Rüşenî koluna bağlılıkları konusunda bazı işaretler vardır. Nitekim 15.yüzyıl sonlarında bölgede gezerek Halveti tarikatını yaymaya çalışan Ömer Ruşenî'ye bağlı dervişlerin (Tunç 1997: 237), Hasan Şeyh zaviyesine yakın Kınık köyünde yaşadıkları ifade edilmektedir. 1642 tarihinde Kınık köyünde oturan İsa oğlu Fazlı ve kardeşi Mehmet için “*Ömer Ruşenî tarikinden dervişân*” nitelmesi yapılmaktadır. Yine, aynı tarihlerde *Ömer Ruşenî evladın-*

⁸ Şeyh Süleyman zaviyesi adına düzenlenmiş 1347 tarihli bir vakfiyede “*Abbas(i) soyundan Gazi Davud'un oğlu Melik Behram Gazi'nin mahdumu Şeyh Süleyman.*” ifadesine yer verilmiştir (VD, nr. 581, s. 296/298).

dan Seyyid Mahmut Efendi'nin ve akrabasından bir grup dervişin Ahurcuk köyünde yaşadıkları nakledilmektedir (Öz-Acun 2008: 32, 53).

Hasan Şeyh zaviyesinin Şebinkarahisar yöresinde yaşayan gayrimüslimler ile ilişkisine gelince: Bu hususta fazla bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Ancak bölgeyle ilgili tahrir defterlerinde zikredilen “*veled-i Abdullah*” kavramının, bir ihtida faaliyetini akla getirdiğini belirtmek gerekir. Mesela Hasan Şeyh vakfına gelir kaydedilmiş ve zaviyeye yakın bir yerde bulunan Gölve köyü, gayrimüslimlerin yaşadığı bir yer iken, 1642 yılında yapılan tespitlerde ihtida sürecinin tamamlandığı, (*Manol nâm zimmi*) hariç, kalan 51 kişinin “*veled-i Abdullah*” şeklinde kaydedildiği ifade edilmiştir (Öz-Acun 2008: 27).

Aynı şekilde, Hasan Şeyh'in nesebi meselesini aydınlatacak belgelerde de yeterli bilgi yoktur. Baba adı, yukarıda özetleyerek belirttiğimiz vakfiye metni içinde *Şeyh Şerafeddin* şeklinde zikredilmektedir. Bu zatın ne zaman ve nerede yaşadığı konusunda açık bilgi yoktur. Hasan Şeyh türbesine yakın bir yerde mezarlık içinde halkın “*Şeyh Şerafeddin yatır*” dediği başka bir mezar daha vardır. Söz konusu yerin baba şeyh efendiye mi, yoksa Hasan Şeyh neslinden gelen şeyhlere mi ait olduğu konusu, henüz açıklığa kavuşmuş değildir.

Mevcut tahrir defterlerinde yer alan kayıtlara bakarak Hasan Şeyh'in neslinden gelen bazı kişilerden bahsetmek mümkündür. Buna göre, mesela 1485'de Nurullah Şeyh, Himmet Şeyh, Derviş Ali, Şeyh Bulduk, Mehmet oğlu Kasım, Şeyh Ahmet oğlu Mehmet, Şeyh Murat oğlu Tur Ali ve Pir Ali oğlu Himmet adlı kişiler Şeyh Hasan neslinden gelen Melense köyü sakinleridir. Bu kişiler bahsi geçen tarihte tekkede şeyhlik, camide imamlık, müezzinlik ve vakıfta müteveli olarak görev yapmaktaydılar.

1547'de Hasan Şeyh vakfında müteveli olarak Derviş Ahmet, zaviyedar olarak da Nasrullah oğlu Mehmet Şeyh adından söz edilmiştir. 1570'lerde Şeyh Seyyid Nusret, sonra da oğlu Derviş Seyyid Ahmet bu göreve getirilmiştir. Bu tarihlerde köy camiinde imamlık yapan Şükruallah adlı bir kişinin de Hasan Şeyh neslinden geldiği, görevine karşılık dirliğini Hasan Şeyh vakfından aldığı bildirilmektedir (TT 37: 385; 387: 596; 478: 150; 557: 6; 255: 83).

Hasan Şeyh vakıf ve zaviyesinin 18.yüzyıldaki durumunu, belge yetersizliği nedeniyle tam olarak izleme imkânı yoktur. Ancak yüzyılın ilk çeyreğinde Şeyh Osman ve Şeyh Hasan, yüzyılın sonlarında, 1790 tarihinde zaviyede Şeyh Nebi, Şeyh Ahmet ve Şeyh Yusuf adlı üç kardeşin görev yaptığı, Yusuf'un vefatı üzerine yerine oğulları Ali, Hüseyin ve Mustafa adlı kişilerin getirildiği bildirilmektedir (C. EV:18350; HD 551: 90). Bu tarihten altı yıl sonra yapılan bir başka kayıttaki vakıf gelirlerine Şeyh Mehmet ile kardeşleri Ahmet ve Yusuf; ayrıca akrabası Şeyh Hasan'ın müşterek olduğu belirtilmiştir (H.D 552: 112).

19.Yüzyılın başlarında zaviye ve camide görev yapan kişiler hakkında az da olsa bilgi vardır. 1800 yılında zaviyedar Recep oğlu Ömer'in *bilâ-veled* vefat ettiği, yerine amcazadeleri Seyyid Hasan oğulları Seyyid Mustafa ile Seyyid Himmet'in görevlendirildiği belirtilmektedir (HD 553: 97). Bu durum zaviyenin fonksiyonel olduğunu göstermektedir. 1807 tarihli başka bir belgede, imam Seyyid Mustafa'nın vefatıyla, camideki görevlerin oğulları Seyyid Ali, Seyyid Mehmet ve Seyyid Hasan'a intikalinden bahsedilmiş, ancak bunların kurucu şeyh nesebinden olup olmadıkları açıkça belirtilmemiştir (HD 553: 95-97).

1811 tarihli başka bir belgede, vakfa konu yerlerin tasarrufu konusunda anlaşmazlıklar çıktığı, 1.814 akçe geliri olan 10 haneli Melense'de Derviş Seydi ile oğlu Şeyh Süleyman adlı kişilerin zaviye görevlileri ve kurucu şeyh efendi ahfadı olarak, dava konusu yerleri tasarruf hakkına sahip buldukları beyan edilmiştir (C EV: 8534). Yine 1850'li yıllarda, söz konusu vakfa ait arazilere müdahaleler nedeniyle görülen bir mahkemeye taraf olarak mütevellî Ahmet oğlu Mustafa'nın adından söz edilmiştir. Bu kişinin de kurucu şeyh neslinden olduğu anlaşılmaktadır (A.MKT-UM:1/28).

Tablo-5:Hasan Şeyh Neslinden Geldiği Tahmin Edilen Bazı Kişiler

	Kişi Adı	Tarih	Belge	No
1	Nurullah Şeyh, Himmet Şeyh, Derviş Ali, Şeyh Bulduk, Mehmet oğlu Kasım, Şeyh Ahmet oğlu Mehmet, Şeyh Murat oğlu Tur Ali ve Pir Ali oğlu Himmet	1485	TTD	37
2	Nasrullah oğlu Mehmet Şeyh, Bulduk oğlu Derviş Hasan, Ahmet oğlu Yar Ali	1547	TTD	255
3	Şeyh Seyyid Nusret, oğlu Derviş Ahmet, İmam Şükrullah	1569	TTD	478
4	Şeyh Ali, Şeyh Bekir, Şeyh Süleyman ve Şeyh Veli, Şeyh Osman	1642	MAD	299
5	Şeyh Nebi, Şeyh Ahmet, Yusuf oğulları Şeyh Ali, Şeyh Hüseyin ve Mustafa	1790	HD	551
6	Şeyh Mehmet ile kardeşleri Ahmet ve Yusuf, amcası Şeyh Hasan	1796	HD	551
6	Recep oğlu Ömer, Seyyid Hasan, oğulları Seyyid Mustafa ile Seyyid Himmet	1800	HD	553
7	İmam Seyyid Mustafa, oğulları Seyyid Ali, Seyyid Mehmet ve Seyyid Hasan	1807	HD	553
8	Derviş Seydi ve oğlu Şeyh Süleyman	1811	C EV	8534
9	Ahmet ve oğlu Mustafa	1850	UM	1/28

Hasan Şeyh Vakfı Yapıları: Hasan Şeyh vakfına ait yapılardan hiçbiri orijinal haliyle günümüze ulaşamamıştır. Yukarıda kısaca bilgi verdiğimiz türbe köy mezarlığında, zaviye binası ile çeşme ise köyün batı kısmında ormanlık alan içindedir. Köyün kuruluşu sırasında yapıldığı anlaşılan caminin, birkaç kez yenilediği rivayet edilmektedir.

Caminin yenileme çalışmaları konusunda detaylı bilgi yoktur. 1939 depreminin neden olduğu yıkımdan sonra bir onarım yapılmıştır. Son olarak 1976'da yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Avutmuş mahallesinde bulunan Behramşah Camii ile yakın bir zaman diliminde ve muhtemelen de ahşap olarak inşa edildiği anlaşılan cami, mum ve çıra ile aydınlatıldığı için zamanla yangınlar geçirmiş, tahrip olmuştur.

Menzilhaneler ve Hasan Şeyh İmareti

Yollar ve Menziller: Hasan Şeyh vakfının din hizmetleri dışında, yörenin ulaşımına katkı sağlayan önemli bir özelliği vardır. Karadeniz sahil iskele ve kasabalarından Karahisar kasabasına,

oradan da Kelkit Vadisi'nden geçen İpek Yolu'na ulaşan yollar üzerinde kayda değer bir uğrak noktası olan Hasan Şeyh zaviyesinin, bu yönünü incelemeye geçmeden önce menzil teşkilatı hakkında kısa bir bilgi sunmak yararlı olacaktır:

Geçmiş çok eski olan menzil teşkilatı, Osmanlı dönemindeki tanımı ile ifade edilecek olursak; haberleşmeyi hızlandırmak, ordunun sefer sırasında dinlenmesini, iaşe sağlanmasını temin etmek amacıyla yollar üzerine kurulduğu bilinmektedir. Bir yerin menzil olmasında öncelik şartı, ordunun sefer güzergâhında ve ticari yollar üzerinde bulunmasıdır. Çoruh-Kelkit Vadisi doğal yapısı gereği Doğu'ya, İran üzerine yapılan seferlerde Osmanlı ordusunun tercih ettiği bir güzergâhtır.

Ayrıca, burası İpek Yolu'nun Anadolu girişinde vazgeçilmez bir niteliğe sahiptir. Bu vadinin doğusunda Bayburt Kalesi, batısında Niksar Kalesi ve orta yerinde de Şebinkarahisar Kalesi bulunmaktadır (Halaçoğlu 2002: 88-89).

İşte *Karahisar-ı Şarkî Menzili* bu vadiye Osmanlı yol sistemine bağlı olarak *Sol Kol* tabir edilen İstanbul-Erzurum arasındaki menzillerdendir. Bu güzergâhta Şebinkarahisar'a gelinceye kadar *Lâdik, Sonisa, Niksar, Tilemse ve Hacı Murat* menzilleri vardır. Burada işaret edeceğimiz menziller, söz konusu vadiyle güney-kuzey istikametinde şekillenerek irtibat kuran yollardaki uğrak noktalarıdır. Tahrir defterlerinde ve daha başka belgelerde menzilci, derbentçi ve köprücü adıyla kaydedilen köylülerden sıkça söz edilmiştir. Mesela 1662 tarihli bir belgede, İran Seferi nedeniyle *Karahisar-ı Şarkî Menzili*'nin, çevre köylerde oturanların sorumluluğuna verildiği, buna karşılık da, bazı vergilerden muaf tutuldukları haber verilmiştir (Halaçoğlu 2002: 88).⁹

Aynı şekilde Karahisar'ın bir kısmına tekabül eden Gevezid nahiyesinin İmanlı köyü halkı, 1642 tarihinde yol görevlisi (derbentçi) yazılmış ve bu yüzden de vergilerden muaf tutulmuştur (Öz-Acun 2008: 15).¹⁰ Ayrıca, Alucra ilçe sınırları içinde bulunan Moran Deresi üzerindeki köprülerin bakımını şimdi adı Kavaklıdere olan Çiğersin (Çekreşin) köyünde yaşayanların üstlendiği belirtilmiştir.

Tamzara ve Avutmuş mahallelerinde halen mevcut olan iki taş köprü, Şebinkarahisar şehrine giren bu yolların varlığına işaret etmektedir (Öz-Acun 2008: 16). Avutmuş'ta bugün sadece ayakları mevcut olan Görçi Köprüsü'nün onarımı ile buradan geçen yolcuların imaret hizmeti, Şeyh Süleyman zaviyesine verilmiştir (VD: 581/296). Keza ilçenin doğusunda bulunan Alişar köyü halkı, Kayalı köyünden de bazı kişiler, 1569'da menzilci kaydedilmiştir (478: 153)¹¹. Tönük köyünde yaşayan altı kişi de, 1569'da köprücü yazılmıştır (TTD 478: 165).

Söz konusu yolların genellikle ulaştığı merkezi nokta, *Kebfuniye Kalesi* çevresinde gelişmiş olan Karahisar şehridir. Burada ikmal yapan kervanlar ve kafilelerin güneye yönelen yolculukları sırasında ilk uğrak yeri, Hasan Şeyh vakfına bağlı kurumların bulunduğu Melense köyüdür. Genel-

⁹ 1727'de Karahisar'da beslenen 25 beygire, İran seferi nedeniyle 5 beygir ilave istenmiştir. (Halaçoğlu, *Menziller*, s. 88).

¹⁰ "Zikr olunan karye, ayende ve revendenin menzilgâhı ve ebna-i sebilin karargâhı olmağla, İmanlı Köprüsü'nün kâgir binasını kendü elleriyle tamir ve termim itmek üzere..." (Öz, Mehmet-Acun, Fatma, *Orta Karadeniz*, VII, s. 16).

¹¹ Adı geçen tahrir kaydı şöyledir: "Mezkûr karye ziyâde memerr-i nâs ve menzilgâh ve ma'ber-i has ve 'alâm olup, gâyet ile güzergâh olmağla bir iki de'fa harap olup ihyası mühim mahal olmağın avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden emin olmaları defter-i cedide kaydolundu" (TTD, nr. 478, s. 140-141).

likle öğle vaktinin geçirildiği bu köyden sonra Kelkit istikametine devam eden yolun güvenliğini sağlamak için küçük kaleler, karşı yakaya geçişini sağlamak için köprüler, kafilelerin ihtiyaçlarını karşılamak için imarethaneler tanzim edilmiştir.

Nitekim 1642 yılında Mindeval nahiyesine bağlı Yenice köyü halkının bir kısmı, *İğde* ve *Hatul* köprülerine; Suşehri'ne bağlı Gözköy halkı da Kuzkaya Köprüsü ve yakınındaki *derbende* görevli yazılmışlardır (Öz-Acun 2008: 75, 98,106).

Çamoluk ilçesine bağlı Sarpkaya köyü 1642 tarihli avarız defterinde *Zağapa* adıyla kaydedilmiş ve halkının bir kısmı *köprücü* olarak görevlendirilmiştir. O devrin şartlarına göre 170 hane ile oldukça kalabalık olan Zağapa köyünün Gürgenlik Mahallesi halkından 25 hane, İpek Yolu'nun geçtiği Kelkit vadisi üzerindeki köprülerin bakımını üstlenmiştir (Öz-Acun VII: 81)¹². Bu tarihte bir de Cuma Camii bulunan köyün, yolların bulunduğu bir merkez niteliği taşıdığı anlaşılıyor. Burada yaptığımız araştırma sırasında, tarihi eserlerin bir kısmının (köprü ve cami) kullanılmaya devam edildiğini, bir kısmının da kalıntılarını görme imkânımız olmuştur¹³.

Doğu-batı ekseninde ilerleyen tarihi İpek Yolu'nun bundan sonraki menzillerinden biri de Suşehri'nde teşkil edilmiştir. Nitekim şimdi Suşehri merkezde mahalle durumunda bulunan Aziz köyü ahalisi 1642'de, Kelkit Çayı üzerindeki Keşiş Köprüsü ile Ballı Kaya Derbendi'ne görevli yazılmış, buraların bakım ve onarımından da sorumlu tutulmuştur. Aynı ilçeye bağlı Büyük Güzel köyü halkı da "*şah-ı râh üzerinde vâki olup mürurgâh ve menzilgâh*" olarak, "*ayende ve revendenin hizmetinde*" görevli kabul edilmiştir (Öz-Acun, 2008: 59,68)¹⁴.

Söz konusu yolların doğuya uzanan ayağında Şiran Kavakpınar köyünde faal olan Şeyh Hüseyin zaviyesinin, bu köydeki *menzilgâhta* görevli olduğu 1530 ve 1569 tarihli tahrir defterlerinde ifade edilmiştir (TTD 387: 596; 478: 94-95). Aynı şekilde Çamoluk ilçesinin batısında Kelkit Çayına yakın bir noktada bulunan Eğnir köyündeki Şeyh Abdurrahman zaviyesi ve civardaki Avarak Kalesi de, aynı amaca hizmet için tesis edilmiş kurumlardır (TTD 557: 12).

Çamoluk ilçesi ile Alucra arasındaki yolda bulunan Arda Kalesi ve Kaledere köyü kale harabeleri yolların, menzillerin ve derbent teşkilatının tarihe şahitlik eden izleri olarak halen mevcut vaziyettedir.

İşte tarihi kayıtlara girmiş olan bahse konu yolların ana güzergâhını oluşturan Giresun İskelesi-Karahisar Kalesi ve Kelkit hattı üzerinde, özellikle kurulan Hasan Şeyh zaviyesi de aynı amaca hizmet etmiştir.

¹² Söz konusu kayıt şöyledir: "*Karye-i mezbur yüz yetmiş ev olup mukaddema Gürgenlik namıyla bu ana değin muaf olup lakin mahall-i tahrirde hizmetleri görülmeğin on beş ev hizmetlerinin uhdesinden gelmeğe kadir olduğu zahir olup yirmi beş ev köprü hizmetinde olup maadası hâneye tayin olmak için deftere şerh verildi.*"(Orta Karadeniz-VII, s. 81).

¹³ Kelkit Çayı kenarında kurulmuş olan tarihi Zağapa (Sarpkaya) köyündeki Bektaş Bey Camii, bölgede eş olmayan mimari özellikleriyle incelemeye değer bir eserdir. Burada ırmak kenarında bulunan restoran, ipek yolu üzerindeki hanlardan birinin arsası üzerinde inşa edilmiş. Ayrıca buraya 800 metre uzaklıkta batıda bir kale/palanka ve ahşap köprü vardır. Alan araştırması sırasında bize yardımcı olan Sarpkaya köyünden Zeynel Gümgüm'e teşekkür borçluyum.

¹⁴ Bu tarihte *Güzel-i Kebir* adıyla yazılmış olan köy halkının, bir başka görevi de Şebinkarahisar'daki Fatih Camii'nin bakımını ve temizlik hizmetlerini yapmaktır. Ayrıca köyde 17 kişi "*sâdât-ı kiram*" olarak kaydedilmiştir. (Öz, Mehmet-Acun, Fatma, *Orta Karadeniz*, VII, s. 69).

Tablo-5: Yörede Ulaşım Görevi Olan Köyler ve Zaviyeler

	Nahiyeler	Köyler	Ulaşım Yapıları	Görevli Kurumlar	TTD
1	Melense	Melense	Menzilhane	Hasan Şeyh Zaviyesi	299
2	Gevezid	Avutmuş	Görci Köprüsü	Şeyh Süleyman Zaviyesi	557
3	Gevezid	Alışar-Kayalı	Menzilhane	-	37
4	Gevezid	Tönük	Tönük Köprüsü	-	478
5	Gevezid	İmanlı	Derbent	-	299
6	Gevezid	Yıltarıç	İmanlı Köprüsü	-	299
7	Alucara	Kaledere	Arda Kalesi	-	557
8	Alucara	Çekreşin	Moran Köprüsü	-	299
9	Mindeval	Eynir	Avarak Kalesi	Şeyh Abdurrahman Zaviyesi	557
10	Mindeval	Zağapa	Zağapa Köprüsü	-	299
11	Mindeval	Yenice	İğde ve Hatul Kpr	-	299
12	Şıran	Kavakpınar	Menzilhane	Şeyh Hüseyin Zaviyesi	478
13	Suşehri	Azizköy	Keşiş Köprüsü	-	299
14	Suşehri	Büyükgüzel	Menzilhane	-	299
15	Suşehri	Gözköy	Kuzkara Köprüsü	-	299

Hasan Şeyh İmaret: Hasan Şeyh zaviyesinin üzerinde bulunduğu yolun Giresun İskelesine uzanan güzergâhında Kızıлтаş köyünde Hacı İlyas, Yavuzkema1 Beldesinde Şeyh Mustafa ve Durroğlu Beldesinde de Yakup Halife zaviyeleri dikkat çekmektedir (Fatsa 2007: 94,121, 166,175). Bu zaviyelerin her biri, aslında yol üzerinde gelip geçen kervanların ve kafilelerin ağırlandığı birer menzil noktasına işaret etmektedir.

Tahrir defterlerinde Hasan Şeyh vakfının yol üzerinde imaret hizmeti verdiğiine dair işaretler vardır ki, bunlardan 1642 tarihli avarız defterinde yer alan ifadeler çok açıktır:

“Karye-i mezbur, yol üzerinde vâki olup âyende ve revendenin uğrağı ve ebnâ-i sebinin karargâhı olup ve meşayih-ı kiramdan Hasan Şeyh kuddise surrîhu’l-azizin evkaflı olmağla mürrur ve ubur iden ebnâ-yı sebile hizmet üzere avarız-ı divaniyeden ve tekâlif-i örfiyeden kadimü’l-eyyamdan muaf olup...” (Öz-Acun: 27).

Açıkça anlaşılmaktadır ki Hasan Şeyh vakfına bağı kurumların bulunduğu bu köy umumi yol üzerinde olup, gidip gelen kafilelerin en önemli uğrak yerlerinden biridir. Sabah saatlerinde Karahisar’dan çıkarak güneye giden bir kafilenin öğle vaktine buraya ulaştığı ve burada bulunan camide ibadet edip yemek ve sair ihtiyaçlarını karşıladığı anlaşılmaktadır. Köy halkı da bu hizmeti karşılığında devlete vergi ödemekten muaf durumdadır.

17.yüzyıl ortalarında tespit edilmiş bu ifadeler, Hasan Şeyh vakfının bölgenin fetih ve iskân sürecinde oynadığı kolonizasyon rolünün, daha sonraki yüzyıllarda yol ve menzil hizmetine dönüş-tüğünü göstermektedir (Barkan 1942: 279-304).

Sonuç

12. Yüzyıl başlarında Karahisar şehrinin biri girişinde, diğeri de çıkışında kurulan, Şeyh Süleyman ve Hasan Şeyh zaviyelerinin stratejik bir amaç için buraları seçtiği anlaşılmaktadır. Ahalisi genel olarak Hıristiyan olan Karahisar kasabasının giriş ve çıkışının, dinî ve iktisadî bakımdan kontrol altına alınmak istendiği çok açıktır. Ayrıca Osmanlı ordusunun Doğu'ya, İran üzerine gerçekleştirdiği seferlerde, müstahkem kalesi ve kadim yol üzerinde kurulmuş olması Karahisar ve çevresini sürekli ilgi odağı haline getirmiş, bu nedenle Hasan Şeyh zaviyesi ve onun gibi kurumlar da önem taşımışlardır.

Bu tarz kurumların daha etraflı incelemelere konu edilmesi, kuşkusuz medeniyetimizin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından oldukça kıymetli bir davranış olacaktır. Ayrıca tarihi kültür varlıklarımızın bilimsel bir bakış açısıyla incelenmesi, yeni kuşakların ve toplum olarak bizlerin özgüvenini de artıracaktır.

Zaviye

Hasan Şeyh Çeşmesi

Zağapa Köprüsü

Türbe içi

Zaviye yeni yapı

Türbe

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA)

Tapu Tahrir Defteri (=TTD)

-No (=nr): nr. 37, s. 835; nr. 387, s. 575, 596; nr. 557, s. 6,8-12, 18; nr. 478, s. 23-26, 94-95, 150-153, 165; nr. 255, s. 87.

-*Cevdet Evkaf* (=C. EV), nr. 18350; nr. 19371; nr. 8534.

-Saderet Mektubi Umum (=A.MKT. UM), 1/28.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (=VGM)

-*Vakıf Defteri* (=VD), nr. 581/2, 104/70, 296/298; nr. 582, s. 105/72; nr. 484, s. 411.

-*Hurufât Defteri* (=HD), nr. 553, s. 95-97; 554, s. 103.

Şebinkarahisar Tapu Sicil Müdürlüğü Arşivi

-*Tapu Defteri* (=TD), nr. 11, s. 23-50; nr. 13, s. 22-51; nr. 14, s. 15-33; nr. 15, s. 44-47; nr.20, s. 23-41.

2-Kitaplar ve Makaleler

-387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri-I, II, Ankara 1997.

-Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, (2007). *Amasya Tarihi, I-V*, (Yayın: M. Aydın-G. Aydın), Amasya.

-Acun, F., (2006). *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara.

-Acun, F., (2001). "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", *Bellekten*, LXV/242, (Nisan), 161-192.

-Aziz b. Erdişir-i Esterâbâdî, (1990). *Bezm u Rezm*, (terc: M. Öztürk), Ankara.

-Barkan, Ö. L., (1942), "İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi, II*, s. 279-304.

-Fatsa, M., (2007), *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler*, İstanbul.

-Fatsa, M., (2010) "Şebinkarahisar'da Mengüçüklü Devri Vakıfları Sûfi Kolonizasyon", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 33, 14.

-Halaçoğlu, Y., (2002), *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme Menziller*, Ankara.

-Orhonlu, C., *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul.

-Okutan, H. T., (1958). *Şebinkarahisar Tarihi ve Coğrafyası*, Giresun.

-Kara, Y., (2000), "Şebinkarahisar'daki Türbeler ve Bunlara Ait Efsaneler", *Şebinkarahisar Tarih ve Kültür Sempozyumu*", (30 Haziran- 1 Temmuz 2000), İstanbul.

-Karpuz, H., (1988), "Şebinkarahisar'da Türk Devri Yapıları", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun, s. 327.

-Tunç, S., (1997), "Dede Ömer Ruşenî", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya.

-Turan, O., (1980), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul.

-Öz, M.-Acun, F., (2008), *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları, VII, Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avarız Defteri (1642-43)*, Ankara.

-Yediyıldız, B., (1985), *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara.

-Yücel, Y., (1989), *Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmet, Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara.

Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları#

Yasin Yılmaz*

Özet

Bu makalede Osmanlı döneminde Tarsus'ta kurulan vakıflar ile bunların genel özellikleri ele alınmaktadır. Tarsus'ta kurulan bu vakıfların konusu olan mevkûfatın ve müessesât-ı hayriyenin neler olduğu ortaya koyularak sosyal, dini ve eğitim hayatına katkıları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu vakıfların Osmanlı kültür ve medeniyetindeki yeri vurgulanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan bazı vakıfların da genel durumu, gelir ve giderleri tablolarla belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakfiye, Tarsus, Eğitim, Dini Hizmetler, Eğitim Hizmetleri, Sosyal Hizmetler.

Ottoman Period Tarsus Waqfs

Abstract

In this article, it will be examined about waqfs which were established in Tarsus during the Ottoman Empire period and their general characteristics. Endowed possessions and waqf institutions that are being the subjects of waqfs that were established in Tarsus are determined and their contributions to social, religious and educational life are emphasized. Besides, it is tried to underline the position of waqfs in the Ottoman cultural life and civilization. On the other side, general conditions, incomes and expenses of some waqfs are indicated with charts.

Key Words: Waqf, Waqf Certificate-Charter, Tarsus, Education, Religious Services, Educational Services, Social Services.

Bu makale 28-30 Mayıs tarihlerinde gerçekleşen "Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus" adlı sempozyuma sunulan tebliğin makale haline getirilmiş halidir.

* Dr., Araştırmacı-Yazar

Giriş

Tarsus, Çukurova'nın batısında kendi adıyla anılan nehrin geçtiği ovanın ortasında kurulan ve eski çağlardan beri milletlerin dikkatini çeken bir yerleşim merkezidir. Verimli toprakları, ılıman iklimi, denizle dağların birleştiği yer olması ve İç Anadolu'yu Akdeniz bölgesi ile Orta Doğu'ya bağlayan önemli bir geçit olan Gülek Boğazı'nın burada bulunmasından dolayı jeopolitik açıdan büyük önem arz etmiştir. Bu konumundan dolayı Tarsus, bilinen tarihin ilk dönemlerinden beri milletlerin gözde bir mekânı olarak çok sayıda medeniyete beşiklik yapmıştır.

Müslümanlar tarafından Hz. Ömer devrinden itibaren dikkat çeken Tarsus, Muaviye'nin öncülüğünde Anadolu'da yaz ve kış aylarında akın yapılan merkezlerden birisi olmuştur. (Belâzûrî, 235; Büyük İslam Tarihi, II, 304-305) Müslümanlar açısından Tarsus'la ilgili önemli gelişmelerin Abbasiler döneminde olduğu görülmüştür. Harun Reşit döneminde (170/786) Müslümanlar ile Bizans arasında sık sık el değiştiren Tarsus'un da içinde bulunduğu coğrafya, "avasım" adıyla askerî bölgeler haline getirildi. Malatya, Diyarbakır, Adana ve Tarsus'ta, merkezi Antakya olan uç beylikler kurulmuştur. (Taberî, 1326, II, 604; Belâzûrî, 188; İbnu'l-Esîr, 1399/1979 VI, 108; Darkot, 1997, "Tarsus" *İA*, XII/1, 24)

Memlûkların 1360'da fethederek Türk hâkimiyetine soktukları Tarsus, bu tarihten itibaren Osmanlı kültürünün önemli merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Özellikle Osmanlılar döneminde Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) savaşları neticesinde Tarsus, artık bir Osmanlı şehri olarak yerini almıştır.

Bu doğrultuda Osmanlılar döneminde yapılmış ve bugün hala varlığını devam ettiren dinî, sosyal, eğitim ve kültürel alanlarda büyük bir görev ifa etmiş mekânlar mevcuttur. Bunların yanında Aşab-ı Kehf, Danyal (as) türbesi, Abbasi hükümdarı Me'mun'un mezarı gibi yerler mimarî özellikleri ve kültürel durumlarıyla Tarsus'un önemini artırmaktadır.

Osmanlı döneminde birçok şehrinde olduğu gibi Tarsus'ta da Osmanlı kültür ve medeniyetinin, dinî, siyasî, sosyal ve kültürel alanlarında kurumsal yapılanmalar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. Bu eserler ve bağlı oldukları kurumlarla ilgili kanunnameler, hükümler, tahrir defterleri ve mahkeme kayıtları gibi hususları içine alan çok sayıda belge bulunmaktadır. Bu belgeler, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara Kuyûd-ı Kadime Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Milli Kütüphane ile bazı mahalli kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu arşivlerde *Ahkâm Defterleri*, *Tapu Tahrir Defterleri*, *Mühimme Defterleri*, *Şer'iyeye Sicilleri*, *Tevcihat*, *Vakfiyeler*, *Vakıf Belgeleri*, *İnhalar* ve *Salnameler* bulunmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Milli Kütüphane'de Şer'iyeye Sicilleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yaptığımız araştırmalar sonucunda Osmanlı döneminde Tarsus vakıflarıyla ilgili 105 vakıf ve bunlara ait 43 adet vakfiye, iki adet Zeyl Vakfiye ve 3900'ü aşkın vakıf belgesine ulaştık. Vakıflar hakkında en kapsamlı bilgileri vakfiyeler vermektedir. Çünkü vâkıfın, vakıflarla ilgili bütün şartları vakfiyelerde belirtilmiş ve vâkıfın vakfiyede belirttiği şartlar dışına çıkanlar da lanetlenmiştir.¹ Tarsus vakıfları, bugün olmasa da geçmişte ekonomik destek verdikleri dinî, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarına büyük katkı sağlamışlardır.

¹ Bkz; *Fatih Mehmed II Vakfiyesi*, VGM. Yay. Ankara, 1938; *Kanuni Vakfiyesi*, VGMA, nr. 1390; Tarsus Kuşeyri-zade Mevlana, eş-Şeyh es-Seyyid Abdullah b. Yusuf Vakfiyesi, VGMA, Defter 594, s. 49, sıra 44; Tarsus Seyyid Abdulgafur Vakfi Vakfiyesi, VGMA, Defter 594, s. 53, sıra 45

Tarsus'taki 105 vakıfla ilgili olarak ulaştığımız 43 adet vakfiyenin genel özelliklerini vakıfların yapılmasına sebep olan *müessesât-ı hayriyye* denilen ve aynı zamanda vakfın konusunu oluşturan yani toplumun hizmetine sunulan hayır kurumlarını ortaya çıkardık.² *Akarât-ı mevkûfe* ya da *kısaca mevkûfât* (Yediyıldız, 1988, XIII, 156) adı verilen hayır kurumlarının işlemesi ve devamlılığının sağlanması için gerekli olan gelirleri sağlayan servet kaynaklarını vakfiyelerin yanı sıra Tapu Tahrir Defterleri³ ile tespit etmeye çalıştık.

OSMANLI DÖNEMİNDE TARSUS VAKIFLARI

I. TARSUS VAKIFLARININ MÜESSESÂT-I HAYRİYESİ (DİNÎ VE SOSYAL KURUMLARI)

Bunlar dinî, sosyal ve eğitim alanlarında, vakfın yapılmasına sebep olan ve aynı zamanda vakfın konusunu oluşturan hayır kurumlarıdır. Bizzat vâkıfların, vakfiyelerinde belirttiği şartlar doğrultusunda toplumun hizmetine sunduğu hayır kurumlarıdır. Tarsus vakıflarının hizmetlerinin dinî, sosyal ve eğitim alanlarıyla sınırlı kaldığını görüyoruz.

A. DİN HİZMETİ VEREN KURUMLAR: Vakıfların bu hizmet alanlarına Osmanlı döneminde camiler, mescitler ve tekke-zaviyeler girmektedir. İslam dininin cemaatle namazı teşvik etmesi sonucunda ortaya çıkan cami ve mescitler hem mimarisi hem de fonksiyonu itibarıyla İslam devletlerinde büyük önem arz etmiştir. Diğer yandan kalp temizliğini ve ahlakî olgunluğu esas alan tekke-zaviyeler de din hizmeti veren kurumlar arasına girmiştir. Mevcut vakfiyelerden hareket ederek Tarsus vakıflarının destek verdiği camiler, mescitler ve zaviyeleri şöyle sıralayabiliriz:

1. CAMİLER

a. Eski Cami: Bu camiye, *Cami-i Kilise* veya *Baytimur Camisi* de denilmiştir. Günümüzde bu caminin bulunduğu mahalleye *Cami-i Atik Mahallesi* adı verilmiştir.⁴ Caminin bir vakfi vardır

² Bilindiği gibi vakfın konusunun birinci kısmını oluşturan hayır kurumları üç bölümde incelenir:

a. Dinî hizmet verenler; bunlar mü'minlerin ibadet ettikleri cami, mescit ve zikir yerleri olan tekke ile zaviyelerdir.
b. Eğitim hizmeti verenlerdir ki bunlar, mektepler, medreseler, daru'l-hadisler, daru'l-kurrallar ve kütüphanelerdir.
c. Sosyal hizmet verenler; hastane, imaret, sebil, hamam, çeşme, helâ, iskeleler, köprüler gibi. (Bkz: B.Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", *VD*, V, 5)

³ Osmanlı devletinde fethedilen yerlerde uygulanacak idari teşkilat ve sistem çerçevesinde, tayin olunan heyetler marifetiyle nüfus, arazi ve emlakın tespit ve kaydedilmesi işlemine **tahrir** bu bilgilerin kaydedildiği deftere de **tapu tahrir defteri** denirdi. Ayrıca fethedilen Tapu Tahrir Defterleri, Osmanlı Devleti'nin sosyal, demografik ve ekonomik tarihine ait, benzeri başka hiçbir yerde olmayan mufassal istatistikî kaynaklardır. Osmanlı Arşivinde 835-1300/1431-1882 yıllarına ait 1100 adet olan Tahrir defterleri, Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde bulunan 2322 defterle seri teşkil etmektedirler. (Bkz; *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara, 2010, s. 99)

⁴ Adana salnamesi, 1293, 139; Kilise camii (Cami-i Atik) Vakfı, *VGMA*, Defter no; 170, s. 48, sıra 377

ve bunun gelirleri kalem kalem belirtilmektedir.⁵ Vakıf kaydında caminin imamı Seyfeddin aynı zamanda caminin hatibi ve vakfın mütevellisi olarak atanmıştır.

TABLO 1: Eski Cami Vakfının gelir kaynakları

No	Eski Cami Vakfının Gelir Kaynağının Cinsi	No: 69	No: 450
1	İki yol arasında bulunan mezra	2000	4150
2	Mezraa	15	50
3	Babu'l-bahr yanında bulunan Gözler Bostanı	200	400
4	Ömer, İlyas ve oğulları Mustafa'nın ellerinde bulunan Bostan mukataası	50	300
5	Bab-ı Adana yanında bulunan bostan yeri	5	100
6	Cami-i Kilise yanında bulunan bostan yeri mukataası	60	200
7	Cami-i Kilise yanında bulunan 11 dükkân yerinin mukataası	10	55
8	Cami-i Kilise yanında bulunan Sisam ma'sarası yeri	Harap	60
9	Cisr-i mahkeme yanındaki dükkânların yeri	Harap	80
10	Mahkeme yanındaki dükkân	15	20
11	Bir ev yeri	Harap	Harap
12	Küçük pazardaki dükkân yeri	Harap	20
13	Cami-i Kilise yanındaki turunc bostanı	25	100
	TOPLAM (Akçe olarak)	2380	5535

b. Cami-i Nur (Cami-i Kebir): Tarsus'ta bu cami, *Camii'n-Nur* ya da *Ulu Cami* adıyla bilinmektedir. İslam sanat tarihinde mimari özellikleri bakımından çok farklı olan bu caminin bulunduğu mahalleye de *Camii'n-Nur Mahallesi* denmektedir. Caminin, Evliya Çelebi tarafından 1579'da Ramazanoğullarından İbrahim Bey tarafından inşa edildiği belirtilmekle beraber, bunun ilk inşası değil de daha önce yapılan caminin onarılması ya da yeniden yaptırılması olduğu anlaşılabilir. (Evliya Çelebi, 1935, IX, 330; Çıplak, 1968, 310) Klasik Selçuklu mimarîsinin güzel bir örneği olan caminin doğu kısmına bitişik olan türbede "*Şit ve Lokman (as)*"ın makamları ve Abbasi hükümdarlarından *Me'mun*'un merkadi bulunmaktadır. (Adana Salnamesi, 1293, 142; 1309, 106; 1294, 60; 1308, 98; 1312, 97; 1318, 189; 1320, 190; Çıplak, 1968, 311; Vâmık Şükrü, III, 760)

Camii'n-Nur'un incelediğimiz vakfiyeler ve Tapu Tahrir Defterlerine göre, birden fazla vakfi bulunmaktadır.⁶ 69 ve 450 nolu Tapu Tahrir Defterlerine göre caminin gelir kaynakları:

⁵ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), TTD (Tapu Tahrir Defteri), no, 69, 639; no, 450, 1008; BOA, TTD, NO, 69, 639-640; 450, 1008-1009

⁶ Hüseyin Efendi b. Hasan Efendi b. Abdullah Vakfiyesi, VGMA, Defter no: 593, s. 14, sıra 14; Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa b. Abdullah Vakfiyesi, VGMA, Defter no: 609, s. 300, sıra 357; Ahmed b. Ahmed Vakfiyesi, VGMA,

TABLO 2: Ulu Camii Vakfının gelir kaynakları

No	Ulu Camii Vakfının Gelir Kaynakları (Mevkûfâtı)	69	450
1	Cami-i Nur yanında bulunan dükkân yeri	15	90
2	Cami-i Nur yanında bulunan dükkânın kirası	80	20
3	Cami-i Nur yanında bulunan dükkânın kirası (450 no'lu TTD'de yarısı vakfa verilmektedir)	20	10
4	Cami-i Nur yanında bulunan hanenin mukataası	20	20
5	Cami-i halife yanında bulunan hane yeri	Harap	15
6	Cami-i Nur yanında bulunan hane yerini mukataası	5	75
7	Bilal-i Habeşî makamı yanındaki hanenin yeri	15	30
8	Bab-ı Bahr yanındaki bostan yerinin mukataası	50	65
9	Bab-ı Bahr yanındaki bostan geliri	300	300
10	Küçük Pazar yanındaki iki dükkân yerinin mukataası	45	40
11	Çelebi oğlu Halil elindeki dükkân yerinin mukataası	10	15
12	Küçük Pazar yanında bulunan ma'sara	20	20
13	Cami imamının elindeki dükkân yerinin mukataası	15	15
14	Çelebi'nin ma'seresi yanında bulunan dükkânların yeri	Harap	20
15	Eskici Pazarı yanında bulunan dükkânların yeri	Harap	20
16	Cami imamı Abdullatif elindeki hane yerinin mukataası	20	20
17	Cami-i Nur yanındaki bostan yerinin mukataası	20	25
18	İki dükkân yerinin mukataası	20	20
19	Ma'sere yeri (Daru's-saade yanı)	Harap	Harap
20	Cami-i Nur yanındaki hanenin yeri	Harap	Harap
21	Turan'ın tasarrufunda olan hane yerinin mukataası	8	18
22	Ma'sere yeri	Harap	Harap
23	Ma'sere yanındaki bostan yeri	Harap	Harap
24	Akbaş cami yanındaki bostan yeri	Harap	Harap
25	Mehmet Çelebi Mescidi yanındaki hanenin yeri	Harap	20
26	Şehrin yanındaki Bağrutaş olarak da bilinen bağın yeri	50	50
27	Müteferrik	-	10
28	Müteferrik	-	60
	TOPLAM (Akçe olarak)	763	907

Defter no: 605, s. 39, sıra 58; Mehmed Efendi b. Ahmed b. Mehmed et-Tarsusî Vakfiyesi, Defter no: 618/2, s. 153, sıra 117; Ramazanzade İbrahim Bey (Nur) Camii Vakfi, VGMA, Defter no: 170, s. 38, sıra 296

c. Hemamık Köyü Camii: Vakfiyeye (934/1527–1528) göre bu cami Tarsus'a bağlı Hemamık köyünde bulunmaktadır. Caminin gelir kaynağı, vâkıfın vakfettiği Ulaş nahiyesinde bulunan *Kiraz mezraası ve içindekilerin* (müştemilâtının) *gelirinin yarısıdır*.⁷

d. Sofiler Camii: Cami, vakfiyeye (1062/1651–1652) göre *Efrenk* yaylasında bulunmakta ve muhtemelen vâkıf yazın çıktığı yayla olmasından dolayı camiyi inşa ettirmiş olabilir. Gelir kaynağı çok fazla olan camilerden birisidir. Gelirlerini *dükkânlar*; *ma'saralar*;⁸ *hamamlar*; *arsalar*; *değirmenler*; *çiftlik evleri*; *yaylak evleri ve bağlar* oluşturmaktadır.⁹

e. Ahmet Paşa Camii: Vakfiyede (1123/1711–1712) caminin Çingen Çayırı ve Teknetaşı civarında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Caminin gelir kaynakları; *dükkânlar*; *fırın*; *ev yerleri*; *çardaklar*; *meyveli ağaçlar*; *ceviz ağaçları*; *yurt yerleri*; *odalar ve bağdan* oluşmaktadır.¹⁰ Cami, resmi izin alınarak, yayla günlerinde hizmet vermesi için bina edilmiştir. Hatta vakfiyede caminin çalışanlarına yılda en az beş ay çalışma şartı getirilmiştir. Bu doğrultuda yevmî olarak imama 2, vaize 2, hatibe 2, birinci müezzine 1 ikinci müezzine 1 ferraş ile neccara da yarımşar akçe ücret ödenmesi şart koşulmuştur.¹¹

f. Mehmet Şakir b. Abdullah Camii: Vakfiyeden (1293/1876–1877) bina ettirenin Tarsus'un Gökçeli nahiyesinden Ürgüplü Mehmet Şakir Ağa b. Abdullah olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede caminin nereye inşa edildiği belirtilmemiş ama muhtemelen vâkıfın yaşadığı *Gökçeli* nahiyesi olabilir. Caminin gelir kaynakları; *dükkân ve odaların* gelirleridir.¹²

g. Hacı Hamzalı Köyü Camii: Tarsus'a bağlı Hacı Hamzalı köyünde inşa edilmiştir. Vakfiyede (1333/1914–1915) kim tarafından yaptırıldığı belirtilmemektedir. Vâkıf Mustafa Efendi b. Osman tarafından *iki dönüm bağ*, caminin gelir kaynağı olarak vakfedilmiştir.¹³ Bağın gelirleri caminin tamiri ve hatibine verilmek üzere şart koşulmuştur.

h. Kösebalcı Köyü Camii: Cami isminden de anlaşıldığı gibi mezkur köyde inşa edilmiştir. Cami için vakfiyede (1330/1911–1912) belirtildiği üzere Hacı Nabi-zade Molla Mehmet b. Hacı Nabi tarafından *1 menzil*, *1 mağaza*, *1 dönüm arsa ve 18 dönüm üzerindeki 300 adet zeytin ağacı* vakfedilmiştir. Bunların gelirinden ihtiyaç halinde caminin tamiri yapılacak, aydınlatılması için 50 kuruşluk mum alınacak ve geri kalan miktardan caminin imamına 2 akçe ödenecektir.¹⁴

ı. Çokak Köyü Camii: Mehmet Ağa b. Mehmet Vakfının gelirleri bu cami için harcanması vakfiyede (1328/1910–1911) şart koşulmuştur. Caminin gelir kaynağı, *3000 kuruşun yıllık nema-*

⁷ Bkz; Rüstem Bey b. Ulaş Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 582/1, s. 67, sıra 40

⁸ Ma'sara, içinde üzümün ezilip pekmez yapılan yerdir.

⁹ Bkz; Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54

¹⁰ Musa b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411

¹¹ Bkz: Musa b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411

¹² Mehmed Şakir b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 592, s. 174, sıra 143

¹³ Mustafa Efendi b. Osman Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 232, sıra 347

¹⁴ Mehmed b. Nabi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604. s. 150, sıra 203

sıdır.¹⁵ Üç bin kuruşun yıllık gelirinden hem caminin tamirâtı yapılacak hem de hitabet cihetine verilecektir.¹⁶

i. Bunların dışında *Karadirlik Köyündeki Cami*¹⁷ *Baltalı Köyündeki Cami*¹⁸ *Alibeyli Köyündeki Cami*¹⁹ *Küçük Karaçerçili Köyündeki Cami*²⁰ *Yanık Kışla Köyündeki Cami*²¹ *Ballica Köyündeki Cami*²² *Fenik Köyündeki Cami*²³ *Keşlik Köyündeki Cami*²⁴ ve *Tarsus Kızılmurat Mahallesi Camii*²⁵ Tarsus'taki çeşitli vakıflar tarafından gelirleri sağlanmıştır.

Bunların dışında Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden aldığımız Tarsus'a ait vakıf listesinde, vakfi olup ismi zikredilen, ancak vakfiyesine ulaşamadığımız 26 tane cami bulunmaktadır. Bu camilerin vakıflarının adları caminin ismiyle mevcut listede belirtilmiştir. Ancak birisi dışında diğerlerinin belge tarihini listede göremiyoruz. Bunların listesini şöyle sıralayabiliriz:

TABLO 3: Vakıf listesinde ismi geçen camiler

No	Caminin Adı	Belge Tarihi	Defter No	Sayfa No	Sıra No
1	Tiznik Karyesi Camii	-----	170	150	1227
2	Hubur Gediği Yaylağı Camii	-----	426	0	303
3	Dorak Karyesi Camii	-----	170	190	1544
4	Seyyit Mustafa Camii	-----	170	50	385
5	Kalburcu karyesi Camii	-----	170	190	1541
6	Ali Fakih Oğlu Mehmet Camii	-----	170	02	01
7	Kürt Musa Karyesi Camii	-----	170	40	305
8	Örtülü Karyesi Camii	h. 25.08.1211	170	36	281
9	Ömer Lütfi Efendi Camii	-----	170	34	262
10	Musalı Karyesi Camii	-----	170	142	1129

¹⁵ Mehmed Ağa b. Mehmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 602, s. 230, sıra 395

¹⁶ Bkz: Mehmed Ağa b. Mehmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 602, s. 230, sıra 395

¹⁷ Musa Ağa b. Halil Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 605, s. 66, sıra 85

¹⁸ Süleyman Ağa b. Ali Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 597, s. 77, sıra 38

¹⁹ Mehmed Efendi b. Ali Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 603, s. 286, sıra 452

²⁰ Mehmed Ağa b. Yusuf Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 602, s. 170, sıra 287

²¹ Ömer Ağa b. Mehmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 601, s. 4, sıra 5

²² Salih Ağa b. Ali Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 595, s. 209, sıra 222

²³ Mustafa Ağa b. Ali ve Refiki Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 595, s. 217, sıra 230

²⁴ Abdurrahman Efendi b. Ahmed Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 584, s. 245, sıra 109

²⁵ Ahmed b. Ahmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 605, s. 39, sıra 58

No	Caminin Adı	Belge Tarihi	Defter No	Sayfa No	Sıra No
11	Tarmak Camii	-----	170	136	1076
12	Göçükköyü Camii	-----	170	256	2068
13	Çiftçibaşı Kara Mehmet b. Mehmet C.	-----	170	98	779
14	Melek Tahir (Küçük Minare) Camii	-----	170	100	788
15	Menteş Karyesi Camii	-----	170	06	40
16	Boğazkinir Karyesi Camii	-----	170	160	1316
17	Bayramlı Karyesi Camii	-----	493	00	39
18	Muhat Karyesi Camii	-----	170	60	467
19	Yunusoğlu Karyesi Camii	-----	170	60	465
20	Tepeçaylak Karyesi Camii	-----	170	294	3275
21	Hacıoğlu Karyesi Camii	-----	426	00	214
22	Kazlık Karyesi Camii	-----	426	00	390
23	Evcî Karyesi Camii	-----	170	200	1610
24	Saliha Hatun Camii	-----	493	00	140
25	Sarı Ahmet Camii	-----	170	96	758
26	Mudurnu Camii	-----	170	296	3288

2. MESCİTLER:

a. Çomak Mescidi: Vakfı olan ve TTD de 69 nolu deftere göre yıllık toplam geliri 1160 akçe, 450 nolu deftere göre de 1466 akçe olan bir mescittir. Gelir kaynakları: *bostan yerleri, dükkân, ev ve ma'sara mukataları* gelmektedir. (BOA, TTD. 69, s. 643; TTD, 450, s. 1009)

b. Mahkeme Mescidi: Vakfı olan bir mescittir. Gelir kaynakları arasında; *bostan, dükkân ve ev mukataaları* bulunmaktadır. Vakfın gelirleri 1060 ile 1130 akçe arasında değişmektedir. (BOA, TTD, 69, s. 644; TTD, 450, s. 1009)

c. Bayramlı Mescidi: Vakfı olan bir mescit ve geliri 289 ile 570 akçe arasında değişmektedir. Vakfın gelir kaynakları arasında; *bostan yeri, hane mukataası, dükkân yeri ve ma'sara yeri* bulunmaktadır. (BOA, TTD, 69, s. 644; TTD, 450, s. 1012)

d. Urfalı (ya da Urfa) Mescidi: TTD'ye göre vakfı bulunmakta ve yıllık geliri 695 akçe'dir. Vakfın gelir kaynakları arasında; *bostan, bostan yeri, dükkân ve bağlar* bulunmaktadır. (BOA, TTD, 69, s. 644; TTD, 450, s. 1009)

e. Dabbağhane Mescidi: Vakfı olan mescitlerden birisidir. Bu mescit bulunduğu mahalleye de aynı adı vermiştir. Yıllık geliri 160 ile 1400 akçe arasında değişmiştir. Vakfın gelir kaynakları; *bir*

haffafın (ayakkabıcı) dükkânı, Baytimur bostanının mukataası ile mescidin önündeki bağın geliri- dir. (BOA, TTD, 69, s. 649; TTD, 450, s. 1012)

f. Boyacı Ömer Mescidi: Vakfi olan bir mescittir. 69 nolu Tapu Tahrir Defterine göre vakfin gelir kaynağı çok olmasına rağmen gelir getirmemekte ve harap durumda olduğu belirtilmektedir. Bunlar da *5 bostan ve 1 dükkân harap* durumda olup atıl durumda, gelir getirenler ise, 1 bostan 30 akçe ve bir dükkân 5 akçe toplam gelir ise 35 akçe ediyor. 450 nolu deftere göre ise harap bostanlar ve dükkân faal duruma getirilerek vakfin geliri artırılmış ve yıllık gelir 310 akçeye ulaşmıştır. (BOA, TTD, 69, s. 649; TTD, 450, s. 1011)

g. Bostan Mescidi: Vakfi olan ve gelir kaynakları *bostan yeri, dükkân yeri ve hane yeri mukataası* olup yıllık gelir toplam 57 akçedir. (BOA, TTD, 69, s. 646)

h. Sofiler Mescidi: Bulunduğu mahalleye de adını veren bu mescit, Tarsus'un batısında bulunmaktadır. TTD'ye göre yıllık geliri 95 ile 612 akçe arasında değişmektedir. Vakfin gelir kaynakları; *bostan, hane yeri mukataası ve ayrıca narenciye bostanıdır.*²⁶ Ayrıca Müfti-zâde Hüseyin Paşa'nın 1237'de yaptırdığı aynı isimle bir cami de belirtilmektedir. (Vâmık Şükrü, V, 502-503)

i. Ömerbey Mescidi: *Danyal (as)*'ın mezarının yanındadır ve yıllık geliri 1500 akçe olup, vakıf geliri en yüksek olan mescit vakfı konumundadır. Vakfin gelir kaynağı; *meyve bahçesi, Danyal (as)*'ın mezarının yanında *bir dükkân ve bir bahçenin yarı gelidir.* (BOA, TTD, 450, s. 1014)

i. Çereci Mescidi: Yıllık geliri az olan mescitlerdendir. Gelir kaynakları, *ev yeri mukataası, bostan yeri ve dükkân* olup, yıllık geliri 118 akçe idi. (BOA, TTD, 69, s. 643)

j. Mah Paşa Mescidi: Yıllık geliri 835 ile 1450 akçe arasında olup geliri fazla olan mescitlerdendir. Vakfin gelir kaynakları; Tarsus'un merkezinde kirası yüksek olan *1 bostan, dükkân yeri mukataası ve ev yeri mukataasıdır.* (BOA, TTD, 69, s. 645; TTD, 450, s. 1011) 794 ve 987 tarihli iki tane vakfiyesi vardır. Hacı Pervane Mah Paşa b. Abdullah inşa ettirmiştir. Ramazan oğullarından İbrahim Paşa zamanında yapılan mescidin gelir kaynakları 994 tarihli başka bir vakfiyede de belirtilmiştir.²⁷

k. Yaylahacı Mescidi: Bir deftere göre mescidin imam ve vakıf mütevellisi Mehmet adında bir zat, başka bir deftere göre ise, mescidin imamı Pir Mehmet veled-i Hacı Bari'dir. Gelir kaynakları; *bağ yeri, bostan yeri mukataası, narenciye bostanı, dükkân ve hane yeri mukataaları* olan vakfin yıllık geliri 300 akçe ile 590 akçe arasında değişiyordu. (BOA, TTD, 69, s. 645; TTD, 450, s. 1011)

l. Zigüllü Mescidi: Mescidin imamı Mevlana Hasan aynı zamanda vakfin da mütevellisidir. Gelir kaynakları, *8 dükkân kirası* olan bu vakfin yıllık geliri 510 akçedir. (BOA, TTD, 69, s. 646)

m. Kilise Mescidi: Mescidin imamı Mevlana Sinan Fakih aynı zamanda vakfin da mütevellisidir. Gelir kaynakları; *bostan yeri kirası, ev ve dükkân yeri mukataası ile turunç bahçesi* olan vakfin yıllık geliri 466 akçe idi. (BOA, TTD, 69, s. 467)

²⁶ Softa Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54: diğer bir vakıf, *VGMA*, Defter no: 170, s. 70, sıra 545; *BOA*, TTD, 450, s. 1013

²⁷ Mah Paşa b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 206, sıra 158 ve Defter no: 585, s. 203, sıra 159:Vâmık Şükrü, III. 770

n. Sungur Mescidi: Vakıf geliri 710 akçe ile 1130 akçe arasında değişen vakfın mescidinin imamı Mevlana Muhyiddin aynı zamanda vakfın mütevellisidir. Vakfın gelir kaynakları; *bostan yeri kirası, dükkân kirası ve Sisam ma'sarasıdır*. (BOA, TTD, 69, s. 648; TTD, 450, s. 1010) Mescidin imam atamasının, 1188 tarihinde Tarsus kadısı Abdurrahman tarafından yapıldığına dair bir belge de bulunmaktadır. (BOA, Cevdet-Evkaf, no: 19962)

o. Karagündük Mescidi: Mescidin yanındaki narenciye bahçesi ile Adana kapısında bulunan *bahçe yerinin kirası*, vakıf geliri olan mescidin yıllık geliri 1100 akçedir. (BOA, TTD, 450, s. 1012)

ö. Hasan Fakih Mescidi: Gelir kaynakları; *Sisam ma'seresi, bostan yeri kirası ve dükkân* olan vakfın yıllık geliri 1250 akçedir. (BOA, TTD, 450, s. 1015)

Ayrıca bunların dışında vakfiyelerde var olup da ismini bulamadığımız mescitler de vardır. Tarsus'ta Kızılmurat Mahallesi mukim Kuşeyrî-zade Mevlana Seyyit Abdullah'ın inşa ettirdiği mescit,²⁸ Tarsus'un Şamlı Mahallesi mukim ve ikinci banisi Mehmet Emin Efendi b. İbrahim Efendi olan mescit,²⁹ Tarsus'a bağlı Namrun nahiyesi Darıpınarı'nda mukim İsa b. Mehmet Ali'nin yaptırdığı mescit,³⁰ Tarsus'a bağlı Hankaşı köyü sakinlerinden Ahmet Ağa İbn Ali b. Abdulmu'min'in bina ettiği mescit³¹ ve Tarsus Müftü Mahallesi sakinlerinden Seyyit Süleyman Efendi tarafından bina edilen mescittir.³²

TABLO 4: Mescitlerin Yıllık Gelirleri

No	Mescidin Adı	No: 69	No: 450
1	Mah Paşa Mescidi	835	1450
2	Çomak Mescidi	1176	1466
3	Çereci Mescidi	118	Adı yok
4	Mahkeme Mescidi	1060	1136
5	Bayramlı Mescidi	289	570
6	Kuyu Mescidi	235	Adı yok
7	Yaylahacı Mescidi	300	590
8	Zigüllü Mescidi	510	Adı yok
9	Bostan Mescidi	58	Adı yok
10	Kilise Mescidi	466	Adı yok
11	Urfalu Mescidi	695	730

²⁸ Bkz: Abdullah b. Yusuf Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 594, s. 49, sıra 44

²⁹ Mehmed Emin Efendi b. İbrahim Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 608, s. 23, sıra 20

³⁰ İsa b. Mehmed Ali Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 587/3-1, s. 178, sıra 224

³¹ Ahmed Ağa İbn Ali b. Abdulmu'min Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 587/3-1, s. 144, sıra 181

³² Seyyid Süleyman Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 523, s. 152, sıra 134

12	Sungur Mescidi	710	1130
13	Dabbağhane Mescidi	160	1400
14	Sofiler Mescidi	35	612
15	Boyacı Ömer	35	310
16	Ömerbey Mescidi	Adı yok	1500
17	Karagündük Mescidi	Adı yok	1100
18	Hasan Fakih Mescidi	Adı yok	1250

Bunların dışında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden edindiğimiz listeye göre vakfi olan bazı mescitleri görmekteyiz. Ancak camilerde olduğu gibi bu mescitlerin de vakfiyelerine ulaşamadık. Listede ismi olup vakfiyesi olmayan mescitler:

TABLO 5: Vakıf listesinde ismi olan mescitler

No	Mescitlerin Adı	Belge Tarihi	Defter No	Sayfa No	Sıra No
1	Ruha Mescidi	-----	170	116	925
2	Ebubekir b. Fezullah Mescidi	-----	170	146	1198
3	Hacip Sanfur (Sankur-Sunkur) Mescidi	-----	426	00	357
4	Kuşcular Karyesi Mescidi	-----	170	202	1630
5	Danyal Nebi (as) Türbesi Mescidi	-----	170	118	941
6	Tahtalı Mescidi	-----	170	96	767
7	Karagönder Mahallesi Mescidi	-----	426	00	47
8	Mustafa-zade (Mustafa oğlu) Mescidi	-----	170	124	974
9	Afgan Mescidi	-----	170	298	3294

3. ZAVİYELER:

a. Mencek Zaviyesi: Vakfiyesinden (781/1379) anlaşıldığına göre zaviye, İmam Kuşeyrizâde Şeyh Abdullah Mencek tarafından Tarsus Kızılmurad mahallesinde inşa edilmiştir.³³ 925/1519'da Mencek Zaviyesi vakfının toplam geliri 14640 akçedir. Bunun günde 15 akçesi tevliyet, meşihat ve imam tayini olup geri kalan da yiyecek-içeceğe sarf edilmiştir. (BOA, TTD, 60, s. 650-656) 925/1519'da Mencek Zaviyesi Vakfı, *1 değirmen, bazı dükkânlar ve bahçe mukataaları, Mencek, Kara Musa ve Meyasan mezraları ve 1 hanenin* gelirini hizmetinde kullanmıştır. Bunların yıllık geliri 12410 akçedir. (BOA, TTD, 450, s. 1014)

³³ Abdullah b. Yusuf Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 594, s. 49, sıra 44

b. Beğce Şeyh Zaviyesi: Tarsus'un Ulaş nahiyesinin İncir Pınarı mezrasında kurulmuştur (Kunter, 1965, VI, 31) ve diğer adı Yenice Şeyh Zaviyesidir.³⁴ Bu zaviyenin vakıflarını kapsayan Abdulgafur Efendi b. Mehmet Bedreddin Vakfı Tarsus kadısı tarafından tasdik edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde yine Tarsus kadıları tarafından tasdik edilmeye devam edilmiştir. (Kunter, VI, 44; Kara, 1990, 72)³⁵

c. Kari Tekkesi: Vakfiyeden öğrendiğimize göre bu tekke, Tarsus *Kızılmurat Mahallesi*nde bulunmaktadır. Tekkenin gelir kaynakları Abdulhamit Efendi b. İbn Mehmet Efendi vakfından karşılanmıştır. Hatta vâkıf daha sonraki dönemlerde tekkenin şeyhinin, vakfın mütevellisi olmasını şart koşmuştur.³⁶

Bunların dışında Tarsus'la ilgili *VGMA*'nden aldığımız vakıf listesinde *Hüseyin Paşa (Halidiye)*³⁷ ve *Ashab-ı Kehf Makam-ı Şerifleri Zaviyesinin*³⁸ isimleri geçmektedir. Ancak bunların da vakfiyelerine ulaşamadık.

B. EĞİTİM HİZMETİ VEREN KURUMLAR: İslam Tarihinde eğitim kurumları arasında bulunan medreseler, mektepler, kütüphaneler ve daru't-talîmlerin vakıfların katkıları ile eğitime devam ettikleri bilinmektedir. Tarsus şehrinde de İslam kültürünün bir yansıması olarak farklı isimlerle eğitim kurumları inşa edilerek vakıflar tarafından desteklenip, belli bir süre varlıklarını devam ettirmişlerdir.

1. MEDRESELER:

Vakıflar tarafından finanse edilen medreseler, Osmanlı döneminde yaygın olarak birçok şehirde olduğu gibi Tarsus'ta da eğitim hayatının merkezini oluşturmuştur. İncelediğimiz vakfiyelere ve Tapu Tahrir Defterlerine göre Tarsus'taki medreseleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Debbâğhane (Çakmakiye) Medresesi: 16. yüzyıldan önce kurulup eğitim faaliyetinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Çünkü bir defterde yapılan tahririn Osmanlı dönemine ait olduğunu görüyoruz. Çakmakiye adıyla da bilinen bu medresenin 925/1519'da müderrisi *Mevlana İbrahim* aynı zamanda vakfın mütevellilik görevini de yürütüyordu. (BOA, TTD, 69, s. 639) 943/1536 da ise, medresenin müderrisi ve vakfın mütevellisi *Mevlana Alâeddin* isimli birisidir. (BOA, TTD, 450, s. 1012) İncelenen Tapu Tahrir Defterlerinde vakfın gelirlerinin 6000 ile 6080 akçe arasında değiştiği görülmektedir.

b. Mahmut Bey b. Turgut Medresesi: 925/1519 tarihli bir defterde medreseye ait iki adet değirmen bulunduğu ancak ikisinin de harap olduğu belirtilmektedir. 943/1536 tarihli diğer defterde ise değirmenlerin faaliyet halinde olduğu belirtilmekte ve yıllık gelirin 2520 akçeyi bulduğu görülmektedir. (BOA, TTD, 450, S. 1015)

³⁴ Bkz: *VGMA*, Defter no: 594, s. 53, sıra 45

³⁵ Ayrıca bkz; Abdulgafur Efendi b. Mehmet Bedreddin- Şeyh Ebulkasım Zâde Şeyh es-seyyid Abdulgafur (Yenice şeyh zaviyesi) Vakfı, *VGMA*, Defter no: 594, s. 53, sıra 45

³⁶ Abdulhamid Efendi b. Mehmed Efendi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 593, s. 13, sıra 13

³⁷ Hüseyin Paşa Zaviyesi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 746, s. 148, sıra 66

³⁸ Ashab-ı Kehf Makam-ı Şerifleri Zaviyesi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 170, s. 56, sıra 437

c. Ulaş Medresesi: Halk yaptırmış (Evliya Çelebi, 1935, IX, 330: Çıplak, 1968, 310) ancak gelir kaynakları *Ulaş-zade Rüstem Bey* vakıflarından karşılanmıştır.³⁹

d. Kargılı Medresesi: Tarsus'un Kargılı köyünde *Hacı Mustafa Ağa* tarafından yapılmıştır. Medresenin masrafları Hacı Mustafa Ağa vakfının gelirlerinden karşılanmıştır.⁴⁰

e. Süleyman Efendi Medresesi: Tarsus *Müftü Mahallesi*'nde mukim *Hacı Süleyman* tarafından inşa ettirilmiştir. Medresenin giderleri mezkûr şahsın kurduğu vakıftan karşılanmıştır.⁴¹

f. Alay Beyi Hacı Ahmet Medresesi: Tarsus *Kızılmurat Mahallesi*'nde mukim *Alay Beyi Hacı Ahmet* tarafından aynı mahallede kurulmuştur. Giderleri de mezkûr şahsın vakfından karşılanmıştır.⁴²

Bunların dışındaki eğitim kurumları; Tarsus'ta bir *dâru 'l-talîm*,⁴³ ile *Tarsus Müftü Mahallesi*'nde bir *mektep*⁴⁴ bulunmaktadır. Ayrıca Tarsus vakıf listesinde, vakfî olup da vakfiyesine ulaşamadığımız *Şeyh Ömer*,⁴⁵ *Mehmet Emin Efendi Ahmet b. Mehmet et-Tarsusî*⁴⁶ ve *Kubat Paşa*⁴⁷ medreseleri de bulunmaktadır.

2. KÜTÜPHANE:

Tarsus vakıfları arasında, vakfın eğitime katkı sağladığı kurumlardan birisi olan kütüphaneyi görmekteyiz. Mehmet Ali Efendi tarafından kurulan kütüphane için bir de vakıf yapılmıştır. Ancak vakfın vakfiyesine ulaşamadığımız için hakkında bilgiye sahip değiliz.⁴⁸

C. SOSYAL ALANDA HİZMET VERENLER: İslam Tarihinde sosyal alanlarda hizmet veren çok sayıda kurum ve bunun ekonomik desteğini sağlayan vakıf kurulmuştur. İslam Devletlerinde sosyal alanda hizmet veren daru'ş-şifalar, imaretler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, sebiller, çeşmeler ve daru'l-aceze gibi kurumlar oluşturulmuştur. Tarsus vakıfları bu alanda büyük bir açılım yapmamış, sadece belli yerlere destek sağlamıştır. Vakfiyelerdeki şartlara göre bunlar:

1. Vakıf gelirlerinin öncelikle hizmet verdiği cami, mescit, medrese, zaviye ve çeşmenin ihtiyaç duyulduğunda tamirine harcanmasına karar verilmiş.⁴⁹

³⁹ Ulaş-zade Rüstem Bey Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 582/1, s. 67, sıra 40

⁴⁰ Hacı Mustafa Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 603, s. 177, sıra 298

⁴¹ Seyit Süleyman Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 523, s. 152, sıra 134

⁴² Alay Beyi Hacı Ahmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 605, s. 39, sıra 58

⁴³ Pervane (Mah paşa) b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 206, sıra 158 ve diğer Mah Paşa Hacı Pervane Vakfiyesi, defter no: 1760, s. 158, sıra 113 numaralı vakfiye

⁴⁴ Musa Bey b. Ahmed paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411

⁴⁵ Şeyh Ömer medresesi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 170, s. 196, sıra 1592

⁴⁶ Mehmet Emin Ef. Ahmed b. Mehmed Tarsusî Vakfı, *VGMA*, Defter no: 461, s.40, sıra 136-137.

⁴⁷ Kubat Paşa Medresesi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 816, s. 0, 252

⁴⁸ Mehmed Ali Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Dfeter no: 170, s. 300, sıra 3322

⁴⁹ Ahmed Hamis Efendi b. Mahmud Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 1993, s. 6, sıra 4;

2. Kabristanın yıkılan duvarlarının tamirine sarf edilmesi şart koşulmuş.⁵⁰
3. Danyal (as)'ın türbesinin duvarlarının bakımının yapılmasına sarf olunmuş.⁵¹
4. Vakfın yapıldığı bölgedeki fakirlere dağıtılması şart koşulmuş.⁵²
5. Vakıfların gelirleri din ve eğitim hizmetlerine sarf edildikten sonra kalan miktar Medine'de Mescid-i Nebevi'nin hizmetinde çalışan fakirlere ve Buhara ile Semerkant'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁵³

II. TARSUS VAKIFLARININ MEVKÛFÂTI

Vakıflarda hayır kurumlarının çalışmalarını ve devamlılığı için gerekli olan gelirleri sağlayan servet kaynaklarına *akarât-ı mevkûfe* denilmektedir. (Yediyıldız, XIII, 156)

Çünkü hayır kurumlarının oluşturan bina ve diğer kuruluşların devamlı ve sistemli bir şekilde hizmetlerini sürdürebilmeleri için düzenli gelirlere ihtiyaçları vardır. Bunların genel masraflarını karşılamak ve bilhassa orada çalışanların ücretlerini ödemek için sürekli ve düzenli gelir kaynağı olan menkul ve gayri menkuller, vakfa konu olan nesnelere ikinci kategorisini daha doğrusu vakıf akdinin asıl mevzuunu oluşturur. (Yediyıldız, 1984, XVII, 6) İncelediğimiz vakfiyelere göre Tarsus vakıflarında kategorik olarak *akarât-ı mevkûfe*yi ortaya koymaya çalışacağız.

A. TARSUS VAKIFLARININ GELİR KAYNAKLARININ TASVİRİ

1. Tarım İşletmeleri: Osmanlı Devletinin çeşitli yörelerinde olduğu gibi Tarsus'ta da vakıfların gelir kaynaklarının en önemlisi tarım işletmeleridir. Bunlar:

a. Araziler: Vakıf kurumuna düzenli gelir sağlayan nesnelere ilk kategorisini oluşturmaktadır. Bunlar çeşitli adlar altında, vakfiyelerde şekli, boyutları, mıntıkası, komşuları ve miktarı belirlenen toprak parçalarıdır.

i. Arsalar: Tarsus vakıflarına ait incelediğimiz vakfiyelerde, gelir getiren çok sayıda arsa bulunmaktadır.⁵⁴

ii. Bahçe: Tarsus vakıflarında diğer bir arazi tipi de bahçelerdir. Bahçe, incelediğimiz vakfiyelerde Tarsus içinde ve dışında daha ziyade vakfiyelerde sınırları belirlenmiş, meyveli ve meyvesiz

⁵⁰ Mehmed b. Nabi Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 150, sıra 203

⁵¹ Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa b. Abdullah Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357; Ahmed b. Ahmed Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 92, 55; Mustafa Ağa Vakfıyesi, *VGMA*, Def. no: 611, s. 82, sıra 69

⁵² Mustafa Ağa Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 611, s. 82, sıra 69

⁵³ Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411 ve diğer birçok vakıf

⁵⁴ Bkz: Mehmed Emin Efendi b. İbrahim Efendi Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 608/1, s. 23, sıra 20; Mehmed b. Nabi Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 150, sıra 203; Süleyman Ağa b. Ali Ağa Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 597, s. 77, sıra 38; Ahmed b. Ahmed Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 605, s. 39, sıra 58; Molla Mehmed b. İbrahim Vakfıyesi, *VGMA*, Defter no: 1760, s. 185, sıra 132

ağaçlardan oluşan etrafı çevrilmiş yerlerdir.⁵⁵ Ayrıca bahçelerin içinde tarlalar,⁵⁶ evler,⁵⁷ dükkânlar, zeytin ve üzüm ezmeye mahsus ma'saralar⁵⁸ de bulunmaktadır.

iii. Tarlalar: Meskûn yerlere uzak, açık yerlerdi ve buralara mezra da denilmiştir. Ekime elverişli ve vakıf akdine konu olan nesnelere arasında arazi gurubunda olan yerlerdir. Tarsus vakıflarının vakfiyelerinde bunlar sıklıkla görülmektedir.⁵⁹

iv. Çiftlik: Tarsus vakıflarında içinde evlerin, yaylakların bulunduğu, insanların yaşadığı ve üretim yapılan çiftlikler de bulunmaktadır.⁶⁰

b. Binalar: Tarsus vakıflarında bu guruba meskenler ile ekonomik değeri olan kuruluşlar girmektedir. Bu binalarda vâkıfın belirttiği şartlara göre hizmet verilmiştir.

i. Meskenler: Vakfiyelerde üç tip mesken ile karşılaşılıyor. Bunlar zemin katla beraber, her biri iyice belirlenmiş fonksiyonlara sahip birçok odayı içine alan bir veya iki kattan meydana gelen *menziller*,⁶¹ üretim amaçlı olamayan bitkilerle örtülü ve sadece ikamet için kullanılan *saray*⁶² ve genellikle küçük boyutlu ve tek katlı *oda* veya *hane*⁶³ diye adlandırılan evlerden ibarettir.

2. Ekonomik değeri olan kuruluşlar: Tahlil ettiğimiz 43 adet vakfiyeye dayanarak elde ettiğimiz bilgilere göre, sayı bakımından en fazla gayrimenkullerdir. Bunlar:

a. Dükkan: Osmanlı döneminde Tarsus vakıfları arasında dükkan gurubuna, bakkal dükkanı, fırın ve kasap dükkanı girmektedir. Buralar meyve, sebze ve her türlü ihtiyaç maddelerinin satıldığı yerlerdir.⁶⁴

⁵⁵ Pervane Mah Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159; Softa Mahmud paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54; Musa bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79; Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa. b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357, Ahmed b. Ahmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 605, s. 39, sıra 58; Mehmed b. İbrahim Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 1760, s. 185, sıra 132

⁵⁶ Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79; Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa. b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357,

⁵⁷ Pervane Mah Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159; Musa bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411

⁵⁸ Pervane Mah Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159; Mehmed b. İbrahim Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 1760, s. 185, sıra 132

⁵⁹ Pervane mah Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159; Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79; Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa. b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357,

⁶⁰ Pervane Mah Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159; Softa Mahmud paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54;

⁶¹ Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79; Mehmed b. Nabi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 150, sıra 203

⁶² Softa Mahmud paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54

⁶³ Softa Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54; Mehmed Şakir Ağa b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 591, s. 239, sıra 223 gibi

⁶⁴ **Örnek olarak bkz:** Softa Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54; Mehmed Ef. b. Ahmed b. Mehmed et-Tarsusî, *VGMA*, Defter no: 618/2, s. 153, sıra 117; Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411; Mehmed b. Nabi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 150, sıra 203; Hüseyin Alemî Ef. B. Halil Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 13, sıra 12 vs.

b. Mahzen-Ambar: Tarsus vakıflarının gelirleri arasında eşyaların ve gıda maddelerinin korunmasına mahsus yerlerdir.⁶⁵

c. Han: Selçuklular döneminde kervansaray olarak ortaya çıkan bu yapılar Osmanlılar döneminde han olarak adlandırılmıştır. Tarsus vakıflarının gelir kaynakları arasında bulunan bu yapılar, birçok odadan ve diğer eklerden meydana gelen ve tüccarlar ile yolcuların her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya elverişli büyük binalardır.⁶⁶

d. Hamamlar: İslam'ın temizliği imandan sayması sonucu ortaya çıkan hamamlar hem mimarileri hem fonksiyonları itibariyle Türk-İslam kültür ve medeniyetindeki büyük önemi bilinmektedir. Ehemmiyetine paralel olarak Tarsus vakıflarının akarları arasında da hamamlara rastlamaktayız.⁶⁷

e. Değirmenler: Halkın büyük bir kısmı kendi ürettikleri buğday ve mısırı, ekmek yapmak amacıyla değirmenlerde öğütüyordu. O günün şartları içerisinde büyük fonksiyon icra eden değirmenler de hayır sahipleri tarafından halka karşılıksız hizmet etmesi amacıyla vakfedilmiş olabilir.⁶⁸

3. Nakit Para: Birçok İslam bilgininin caiz görmemesine (Birgivi, 1079/1669 s. 218b-249b) rağmen Osmanlı devletinde 17. ve 18. asırlarda yayılmaya başlayan vakıf akarları gibi nakit para vakfı Tarsus'ta da ortaya çıkmıştır. İncelediğimiz vakfiyelerin dokuzunda para vakıflarının varlığını müşahede ettik. Vakıflar, vakfiyelerinde miktarını belirledikleri paraların nemalarını vakıfların ihtiyaç olan yerlerine harcanmasını şart koşmuştur.⁶⁹

4. Vakıf akdine konu olan diğer nesnelere: Tarsus vakıflarının incelediğimiz vakfiyelerinde, vakfın konusu olan diğer nesnelere; *bağlar*,⁷⁰ *dam*,⁷¹ *yurt*,⁷² *otel*,⁷³ *kahvehane*,⁷⁴ *gemi*⁷⁵ ve *canlı hayvanlardır*.⁷⁶

⁶⁵ Abdurrahman Ef. b. Ahmed Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 584, s. 245, sıra109

⁶⁶ Mehmed Ef. b. Ahmet b. Mehmet et-Tarsusî Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 618/2, s. 153, sıra 117; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79

⁶⁷ Örnek: Softa Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Def. no: 615, s. 188, sıra 54

⁶⁸ Bkz; Softa Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Def. no: 615, s. 188, sıra 54; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Def. no: 617, s. 156, sıra 79; Musa Bey b. Ahmed paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, 411

⁶⁹ Mehmed Ağa b. Mehmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 602, s. 230, sıra 395; Ömer Efendi b. Mustafa Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 603, s. 177, sıra 298; Süleyman Ağa b. Ali Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 597, s. 77, sıra 38; Abdulhamid Efendi b. Mehmed Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 593, s. 13, sıra 13; Hüseyin Efendi b. Hasan Ef. b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 593, s. 14, sıra 14; Salih b. Ali Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 595, s. 209, sıra 222; Mustafa Ağa b. Ali ve Refiki Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 595, s. 217, sıra 230; Hacı Ahmet Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 587, s. 144, sıra 181; Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357

⁷⁰ Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357 ve diğerleri

⁷¹ Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411

⁷² Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411

⁷³ Hüseyin Alemî Ef. b. Halil Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 13, sıra 12

⁷⁴ Hüseyin Alemî Ef. b. Halil Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 13, sıra 12

⁷⁵ Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357

⁷⁶ Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357

III. TARSUS VAKIFLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Tarsus'a ait yüzden fazla vakıf ismi bulunmaktadır. Bunları değerlendirmek için vakfiyelerine ihtiyaç vardır. Ancak 43 tane vakfın vakfiyesine ulaşabildik. Vakfiyesi olmayan vakıfların, vakfiyeleri muhtemelen ya henüz tasnif edilememiş ya da mahalli bir kütüphanede ve yahut da kaybolmuş olabilir. Fakat Tarsus vakıflarının genel özelliklerini tespit için mevcut vakfiyelerin de yeterli olacağı kanaatindeyim. Çünkü vakfiyelerde birçok bölüm aynıdır. Elimizdeki 43 vakfiyenin genel özelliklerinden hareket ederek Tarsus'taki vakıfların mevkûfatı, dinî, sosyal hayat ile eğitim hizmetlerine katkılarını değerlendirmemiz mümkündür.

Tarsus vakıflarının vakfiyeleri; bütün vakfiyelerde olduğu gibi, Allah'a hamd ve sena ile başlayıp, vâkıfın genel özelliklerinden bahsederek devam etmektedir. Vakfın tescili yapılmakta ve “*tebdil ve tağyir*” edenlere beddua edilmektedir. Vakfedenin önemi ile ilgili ayet ve hadisler zikredildikten sonra vâkıfın unvan ve lakapları belirtilmektedir. Vakfedilen mülkler bütün özellik ve sınırları ile ayrı ayrı sıralanarak, belirtilen mülklerin niçin vakfedildiği, hangi kurumların hizmetlerine katkıda bulunacakları tek tek ortaya koyulmaktadır. Hizmet verdiği kurumların personeli, özellikleri, neler yapacakları ve ücretleri vâkıfın şartları olarak vakfiyelerde belirtilmiştir. Vakfiyenin son bölümünde ise, vakfın tescilinde şahit olanların isimleri zikredilmektedir.

Tarsus vakıflarının *akarâtı- mevkûfesi*, yani hayır kurumlarını oluşturan bina ve kuruluşların devamlı bir şekilde hizmete devam edebilmelerini sağlayan, vakfın konusunu da oluşturan menkul ve gayrimenkullerdir. (Yedi yıldız, 1984, XVII, 6) Vakfa konu olan ve vakıf akdinin asıl konusunu oluşturan akarât Tarsus'ta, Osmanlı'nın tüm vakıflarında olduğu gibi⁷⁷ genelde tarım işletmelerine dayandığını görüyoruz. Bunlar arazi olarak nitelendirilen *arsalar*,⁷⁸ *bahçeler*,⁷⁹ *tarlalar*⁸⁰ ve *çiftliklerden* oluşmaktadır. Ayrıca ekonomik değeri olan kuruluşlar gurubuna giren *dükkân*,⁸¹ *mahzen*,⁸²

⁷⁷ Bkz: Bkz; *Fatih Mehmet II Vakfiyesi*, VGM. Yay. Ankara, 1938; *Kanuni Vakfiyesi*, *VGMA*, nr. 1390

⁷⁸ Bkz: Mehmed Emin Efendi b. İbrahim Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 608/1, s. 23, sıra 20; Mehmed b. Nabi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 150, sıra 203; Süleyman Ağa b. Ali Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 597, s. 77, sıra 38; Ahmed b. Ahmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 605, s. 39, sıra 58; Molla Mehmed b. İbrahim Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 1760, s. 185, sıra 132

⁷⁹ Pervane Mah Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159; Softa Mahmud paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54; Musa bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79; Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa. b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357, Ahmed b. Ahmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 605, s. 39, sıra 58; Mehmed b. İbrahim Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 1760, s. 185, sıra 132

⁸⁰ Pervane mah Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159; Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79; Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa. b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357,

⁸¹ **Örnek olarak bkz:** Softa Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54; Mehmed Ef. b. Ahmed b. Mehmed et-Tarsusî, *VGMA*, Defter no: 618/2, s. 153, sıra 117; Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411; Mehmed b. Nabi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 150, sıra 203; Hüseyin Alemî Ef. B. Halil Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 604, s. 13, sıra 12 vs.

⁸² Abdurrahman Ef. b. Ahmed Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 584, s. 245, sıra 109

han,⁸³ hamam,⁸⁴ değirmen⁸⁵ ve ma'saralar⁸⁶ da vakıfların gelir kaynakları arasında bulunmaktadır. Bunların dışında 17. 18 ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devletinin başta İstanbul olmak üzere birçok şehrinde görülen para vakıflarını da sayabiliriz.⁸⁷

Tarsus vakıflarının müessesât-ı hayriyesi yani vakfin konusu hizmet için oluşturulan kurumlar ve bu kurumlarda çalışan görevlilerdir. Yaptığımız incelemelerde Tarsus'taki vakıfların katkı sağladığı kurumların büyük çoğunluğunun din hizmeti veren cami, mescit ve tekkeler olduğunu görüyoruz. Çünkü vakfiyelerde 19, vakıf listesinde 26 cami, vakfiyelerde 17, vakıf listesinde 9 mescit ve vakfiyelerde 3, vakıf listesinde de 2 tane zaviye ile toplamda 76 kurum ile din hizmetlerinin ön planda olduğunu görüyoruz. Din hizmetlerinin dışında vakfiyelerde 6 ve vakıf listesinde 4 olmak üzere toplam 10 adet eğitim kurumuna da tesadüf etmekteyiz. Bunlardan Tarsus vakıflarının eğitim alanında da hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Bu kurumlara farklı olmasına rağmen bir adet de kütüphaneyi ilave edebiliriz.

İncelediğimiz vakfiyelere göre Tarsus vakıflarının sosyal alanda fazla etkili olmadıklarını görüyoruz. Çünkü birçok vakfin ana konusunu oluşturan daru'ş-şifa, imaret, sebil ve çeşme gibi halkın büyük kısmının istifade ettiği kurumlara rastlayamıyoruz. Sadece bir han⁸⁸ ile vakfin birisinde çeşme⁸⁹ ve su mahzenleri⁹⁰ bulunmaktadır. Bunun yanında Danyal (as) ve Ashab-ı Kehf ile ilgili birçok vakıf yapıldığını görüyoruz.

Tarsus vakıflarının vakfiyelerinde, mütevellilerin genellikle hayatta oldukları sürece vâkıfların, vefatları ile beraber çocukları ve onların çocukları şeklinde babadan oğla geçen bir silsile izlediklerini görüyoruz.

Bu vakıflardan aşağıda isimleri belirtilenler hala Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de denetiminde hizmetlerine devam etmektedirler. (Bkz, Tablo 6)

⁸³ Mehmed Ef. b. Ahmed b. Mehmed et-Tarsusî Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 618/2, s. 153, sıra 117; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79

⁸⁴ Örnek: Softa Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54

⁸⁵ Softa Mahmud Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79; Musa Bey b. Ahmed paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, 411

⁸⁶ Pervane Mah Paşa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159; Mehmed b. İbrahim Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 1760, s. 185, sıra 132

⁸⁷ Mehmed Ağa b. Mehmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 602, s. 230, sıra 395; Ömer Efendi b. Mustafa Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 603, s. 177, sıra 298; Süleyman Ağa b. Ali Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 597, s. 77, sıra 38; Abdulhamid Efendi b. Mehmed Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 593, s. 13, sıra 13; Hüseyin Efendi b. Hasan Ef. b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 593, s. 14, sıra 14; Salih b. Ali Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 595, s. 209, sıra 222; Mustafa Ağa b. Ali ve Refiki Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 595, s. 217, sıra 230; Hacı Ahmed Ağa Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 587, s. 144, sıra 181; Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa b. Abdullah Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 609, s. 300, sıra 357

⁸⁸ Mehmet Ef. b. Ahmed b. Mehmet et-Tarsusî Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 618/2, s. 153, sıra 117; Mustafa Ağa b. Durak Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79

⁸⁹ Ahmed Hamid Ef. b. Mahmud Ef. *VGMA*, Defter no: ?,

⁹⁰ Abdulfafur Efendi b. Mehmet Bedreddin Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 594, s. 53, sıra 45

TABLO 6: Günümüzde varlığını devam ettiren vakıflar

S. NO	MÜLHAK VAKIF ADI	VAKFIN BULUNDUĞU MAHAL	YÖNETİM ŞEKLİ	VAKFIN VAKIF KAYITLAR ARŞİVİNDEKİ ADI
1	Hacı Pervane Mah Paşa Vakfı	TARSUS	EMANETEN	el-Hac, Hacı Pervane Pervane bin Abdullah (Mah Paşa bin Abdullah)
2	Hacı Pervane Bini Abdullah Vakfı	TARSUS	EMANETEN	el-Hac, Hacı Pervane Pervane bin Abdullah (Mah Paşa Bin Abdullah)
3	Hacı Musa Bey İbni Ahmed Paşa Namrun Camii (Esseyit) Vakfı	TARSUS	MÜTEVELLİ	es-Seyyid, el-Hac Musa Bey bin Ahmed Paşa
4	Karmutzade Hacı Mustafa Vakfı	TARSUS	EMANETEN	Karmutzade Mustafa Ağa
5	Karmutzade Hacı Zeliha Vakfı	TARSUS	EMANETEN	Hacce Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa bin Abdullah
6	Miralay Hacı Ahmed Vakfı	TARSUS	EMANETEN	Alaybeyi, Miralay, Silahdar, Kürt Ahmed bin Ahmed (Ahmed Ağa, Ahmed Bey) (1122/1 Ve 1122/2)
7	Sadullah Ağa Vakfı	TARSUS	EMANETEN	Sadullah Efendi
8	Zorbazzade Hacı Mustafa Ağa Vakfı	TARSUS	EMANETEN	Zorbazzade (Zorbazade, Zarpazzade) Mustafa Ağa bin Durak

SONUÇ

Vakıf kurumu, toplumların olduğu gibi milletlerin de sosyo-kültürel yapısında çok olumlu etki yapmasından dolayı, sosyal barışı korumada büyük başarılar sağlamıştır. Çünkü vakıf kurumu bugün sosyal devletin yaptığı sağlık, sosyal ve eğitim hizmetlerini yerine getirerek sosyal patlamaları önlemiştir. İncelediğimiz vakfiyelere baktığımızda bunu Tarsus örneğinde de görmekteyiz.

Vakıfların anayasası olan vakfiyeler, bütün ayrıntılar göz önüne alınarak hazırlanmış ve bu doğrultuda önce yapılacak hizmetin plan ve projesi fikrî alanda tasarlanmış sonra bu plan ve projeler fizikî olarak şekillendirilmiş ve sonuçta tasarlanan yapıların yani vakfın statüsü ve şartları belirlenerek vakfiyeler yazılmıştır. Yazılan vakfiyeler hukukî olarak mahkemede tescil edilmiş, prensibi belirlenmiş ve vâkıfın şartları ayrıntıları ile ortaya koyularak, müteveli adıyla bir yönetici atanmıştır. Hedeflenen hizmetlerin istenilen şekilde yapılması ve her türlü suiistimalden uzak olması için vakfiyelerde ayet ve hadislerle hatırlatmalar yapılmıştır.

Günümüzde devlet kurumları olan Milli Eğitim Bakanlığı eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı da din hizmetlerini yürütmekte ve çalışanların ücretlerini devlet ödemektedir. Osmanlı döneminde

bütün şehirlerde olduğu gibi Tarsus'ta da eğitim ve din hizmetleri vakıflar tarafından yürütülmüş yine ücretleri de vakıfların gelirlerinden ödenmiştir.

Sosyal alanda ise İslam'ın yardımlaşma anlayışından hareketle oluşan vakıfların ön planda olduğunu görmekteyiz. Tarsus'taki zenginler “*vakfet yaşat*” anlayışıyla fani mallarını vakıf sayesinde baki duruma getirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda fakirlerin ve diğer ihtiyaç sahiplerinin imdadına koşarak sıkıntılarını gidermişlerdir.

KAYNAKÇA

- Adana Salnamesi, 1293, 139, 129, 142; 1309, 106; 1294, 60; 1308, 98; 1312, 97; 1318, 189; 1320, 190.
- Akgündüz, A. (1996) *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, OSAV, Yay. İstanbul.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), TTD (Tapu Tahrir Defteri), no, 69, 639; no, 450, 1008.
- BOA, TTD, NO, 69, 640; 450, 1009
- Balcı Kunter, H. 1965, “Tarsus'taki Türkistan Zaviyelerinin Vakfiyeleri”, *VD*, İstanbul, VI, 31
- Belâzürî, 1987, *Fütûhu'l-Buldan*, ter. Mustafa Fayda, Ankara.
- Çıplak M. N. (1968), *İçel Tarihi*, Ankara.
- Darkot, B. (1997), “Tarsus”, *İA*, XII/1, 24.
- Evliya Çelebi, (1935), *Seyahatname*, İstanbul, IX.
- Komisyon, *Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, II.
- İbnu'l-Esir, (1399/1979), *el-Kamil fi'l-Tarih*, Beyrut, VI.
- Kara, M. (1990), *Tekyeler ve Zaviyeler*, İstanbul.
- Mehmet Birgivi, *es-seyfü's-Sârim fî adem-i cevaz-ı vakfi'l-menkul ve'd-derahim*, Süleymaniye ktp. 1079/1669 tarihli Arapça yazma, Es'ad Efendi, no: 1581, s. 218b-249b
- Taberî, (1326) *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Kahire, II.
- Vâmık Ş. Tarihsiz, *Tarih-i Evkâf-ı Ümem*, III, 760, Elyazması.
- Yediyıldız, B. 1984, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, *VD*, XVII, 5
- Yediyıldız, B. (1988) “Vakıf”, *İA*, XIII, 156.
- Yılmaz, Y. (2008) *Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi*, VGM Yay. Ankara.

VAKFİYELER

- Abdulhamid Efendi b. Mehmed Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 593, s. 13, sıra 13
- Abdullah b. Yusuf Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 594, s. 49, sıra 44
- Abdurrahman Efendi b. Ahmed Efendi Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 584, s. 245, sıra 109
- Ahmed Ağa İbn Ali b. Abdulmu'min Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 587/3-1, s. 144, sıra 181
- Ahmed b. Ahmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 605, s. 39, sıra 58
- Ahmed b. Ahmed Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 617, s. 92, sıra 55.
- Ahmed Hamis Efendi b. Mahmud Vakfiyesi, *VGMA*, Defter no: 1993, s. 6, sıra 4;
- Ashab-ı Kehf Makam-ı Şerifleri Zaviyesi Vakfi, *VGMA*, Defter no: 170, s. 56, sıra 437
- Fatih Mehmed II Vakfiyesi*, VGM. Yay. Ankara, 1938;

- Hacı Ahmed Ağa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 587, s. 144, sıra 181
- Hacı Ahmed b. Ahmed Vakfı, *VGMA*, Defter no: 605, s. 39, sıra 58
- Hüseyin Paşa Zaviyesi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 746, s. 148, sıra 66
- Hüseyin Alemî Ef. b. Halil Vakfı, *VGMA*, Defter no: 604, s. 13, sıra 12.
- Hüseyin Efendi b. Hasan Ef. b. Abdullah Vakfı, *VGMA*, Defter no: 593, s. 14, sıra 14.
- İsa b. Mehmed Ali Vakfı, *VGMA*, Defter no: 587/3-1, s. 178, sıra 224
- Kanuni Vakfı*, *VGMA*, nr. 1390;
- Kilise camii (Cami-i Atik) Vakfı, *VGMA*, Defter no: 170, s. 48, sıra 377
- Kuşeyrî-zade Mevlana, eş-Şeyh es-Seyyid Abdullah b. Yusuf Vakfı, *VGMA*, Defter 594, s. 49, sıra 44;
- Mahmud Paşa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54
- Mehmed Ağa b. Mehmed Vakfı, *VGMA*, Defter no: 602, s. 230, sıra 395
- Mehmed Ağa b. Yusuf Vakfı, *VGMA*, Defter no: 602, s. 170, sıra 287
- Mehmed Efendi b. Ahmed b. Mehmed et-Tarsusî Vakfı, *VGMA*, Def. no: 618/2, s.153, sıra 117;
- Mehmed Efendi b. Ali Efendi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 603, s. 286, sıra 452
- Mehmed Emin Efendi b. İbrahim Efendi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 608, s. 23, sıra 20
- Mehmed b. İbrahim Vakfı, *VGMA*, Defter no: 1760, s. 185, sıra 132
- Mehmed b. Nabi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 604. s. 150, sıra 203
- Mehmed Şakir b. Abdullah Vakfı, *VGMA*, Defter no: 592, s. 174, sıra 143
- Mehmed Şakir Ağa b. Abdullah Vakfı, *VGMA*, Defter no: 591, s. 239, sıra 223
- Molla Mehmed b. İbrahim Vakfı, *VGMA*, Defter no: 1760, s. 185, sıra 132
- Musa Ağa b. Halil Vakfı, *VGMA*, Defter no: 605, s. 66, sıra 85
- Musa b. Ahmed Paşa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278, sıra 411
- Musa Bey b. Ahmed Paşa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 607, s. 278.
- Mustafa Ağa b. Ali ve Refiki Vakfı, *VGMA*, Defter no: 595, s. 217, sıra 230
- Mustafa Ağa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 611, s. 82, sıra 69
- Mustafa Ağa b. Durak Vakfı, *VGMA*, Defter no: 617, s. 156, sıra 79
- Mustafa Efendi b. Osman Vakfı, *VGMA*, Defter no: 607, s. 232, sıra 347
- Ömer Ağa b. Mehmed Vakfı, *VGMA*, Defter no: 601, s. 4, sıra 5
- Ömer Efendi b. Mustafa Ağa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 603, s. 177, sıra 298
- Pervane Mah Paşa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 585, s. 207, sıra 159;
- Ramazanzade İbrahim Bey (Nur) Camii Vakfı, *VGMA*, Defter no: 170, s. 38, sıra 296
- Rüstem Bey b. Ulaş Vakfı, *VGMA*, Defter no: 582/1, s. 67, sıra 40
- Salih b. Ali Ağa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 595, s. 209, sıra 222
- Seyyid Abdulgafur Vakfı Vakfı, *VGMA*, Defter 594, s. 53, sıra 45
- Seyyit Süleyman Efendi Vakfı, *VGMA*, Defter no: 523, s. 152, sıra 134
- Softa Mahmud Paşa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 615, s. 188, sıra 54;
- Süleyman Ağa b. Ali Ağa Vakfı, *VGMA*, Defter no: 597, s. 77, sıra 38
- Zeliha Hatun binti Mustafa Ağa b. Abdullah Vakfı, *VGMA*, Def. no: 609, s. 300, sıra 357.

17. Yüzyılda Yenişehir-i Fenârlı Akçelizade el-Hac Ahmed Ağa'nın Nakit Vakfı ve Şehirdeki Meşhur Mevlevihane

Georgios Salakidis*

Özet

Bu makalede Kozani (Kuzey Yunanistan)'deki Devlet Arşivleri'nde saklanan Osmanlı Arşiv kaynaklarına dayanarak konumuz Yenişehir-i Fenar'lı Akçelizade Elhac Ahmed Ağa'nın önemli nükûd vakfı ve bu vakfın aynı şehirde bulunan meşhur Mevlevihane ile münasebeti olacaktır. Kullanılan kaynaklar 17. yüzyılın ikinci yarısından kadı sicilleri ve vakıf muhasebe defterleridir. Bu iki kaynak çok güzel bir şekilde birbirlerini tamamlayarak bizim, mühim bir taşra merkezi olan Osmanlı Larissa tarihinin meçhul sayfalarına bakmamızı kolaylaştırıyor. 17. yüzyılın Yenişehir-i Fenar'ında nakit vakıfları, şehrin iktisadi ve içtimai hayatında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu rolü aydınlatan iyi bir örnek, Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük Mevlevi zaviyelerinden olan ve asitane olarak vasıflandırılan şehrin Mevlevihanesi'nin böyle bir nakit vakfına bağlı olmasıdır. Öte yandan sözü edilen Mevlevihane'nin kurucusunun şimdiye dek Ahmed adlı biri olduğunu biliyoruz. Bu Ahmed'in kaynaklarımızda geçen Akçelizade el-Hac Ahmed Ağa olduğunu bir dereceye kadar kesin olarak söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Arşivi, Kadı Sicilleri, Vakıf Muhasebe Defterleri, Nükûd (para) Vakfı, Mevlevihane, Yenişehir-i Fenar, Kozani (Kuzey Yunanistan).

17th Centurycash Waqf of Akchelizade Elhaj Ahmed Aga and the Famous Lodge of Mevlevi Dervishes in Yenishehir-i Fenar

Abstract

Based on Ottoman archival materials preserved in the State Archives of Kozani (North Greece) we shall try to look into the relationship between the important 17th century cash waqf of Akchelizade Elhaj Ahmed Aga in Yenishehir-i Fenar (nowadays Larissa in Central Greece) and the famous lodge of Mevlevi dervishes (mevlevihane) in the same town. Our sources consist of court records (kadı sicilleri) and waqf account records (vakıf muhasebe defterleri) from the second half of the 17th century. It seems that cash waqfs played a crucial role in the economic and social life of 17th century Yenishehir-i Fenar. A good example illuminating this role is given by the fact that the mevlevihane of Yenishehir; one of the most important Mevlevi lodges in the Ottoman Empire, was connected with a cash waqf. In this article we try to show that it is very likely that the founder of the cash was at the same time the founder of the mevlevihane, namely Akchelizade Elhaj Ahmed Aga, an important figure of 17th century Yenishehir-i Fenar.

Key Words: Ottoman Archives, Court Records, Waqf Account Records, Cash Waqf, Dervish Lodge, Mevlevi Dervishes, Yenişehir-i Fenar, Kozani (North Greece)

* As. Prof. Georgios Salakidis, Democritus University of Thrace Department of Languages Literature and Culture of the Black Sea Countries, Komotini – GREECE

Giriş

Jon Mandaville'in ikna edici bir şekilde gösterdiği gibi, para vakıflarının meşruiyetini kabul etmeyen Hanefi mezhebinin başlıca temsilcilerine rağmen, aynı mezhebi takip eden Osmanlılar, para vakfının toplum işlevinde oynadığı mühim rolünü tanıyıp 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren özellikle imparatorluğun Avrupa bölgelerinde yaygın olan bu uygulamayı 16. yüzyılın ortalarında meşru kıldılar (Mandaville 1979). Mandaville, nakit vakıflarının İslam hukukuna ve Müslüman toplumunun teşkilatına Osmanlıların yeni bir katkısı olduğunu vurgulamıştır. Açık olarak ifade etmese de, makaleden anlaşılan o ki; gayri nizami bir adetin meşru kılınmasının, özellikle Rumeli'de, kısmen de Anadolu'da da görülmesinin nedeni imparatorluğun bu bölgesinde İslam'ın köklerinin görülmesinin nedeni iyice yerleşmemiş, ya da biraz farklı bir şekilde uygulanmış olmasıydı. Para vakfının bir de Halep'te, yani İslam'ın daha sadıkane olarak temsil edildiği zannedilen Arap diyarında, yaygın olduğu tespit edildiği için (Çizakça 1995) bu izlenim kısmen yıkılmıştır. Halbuki bunun diğer Arap dünyasında da öyle olup olmadığının kontrol edilmesi gerekiyor. Durum nasıl olursa olsun, bu müessese imparatorluğun diğer bölgelerine de yayılmış olsa bile, gerçek şudur ki bu çığır açan yenilik, yani para vakfı, Osmanlıların çok etkili bir eseridir.

17. yüzyılın ortalarında bugün Larissa denilen Yenişehir-i Fenâr'da Turhan Bey, Ömer Bey, Evrenosoğlu Barak Bey, Mihrimah Sultan vakıfları gibi bazı büyük vakıflar vardı. Osmanlı ve İslam uygulamasında bunlara *hayrî* veya *şer'î* vakıflar denirdi. Fakat o dönemde Yenişehir-i Fenâr'da bulunan vakıfların çoğu para vakıflarıydı ve bölgenin zengin insanları tarafından kurulmuştu. Sosyal hizmetlerden veya vatandaşlarına hizmet edebilecek belediye idaresinden mahrum olan Osmanlı toplumunda (örnek olarak bkz. Peri 1992) vakıfların insanların hayatındaki ehemmiyetini burada da vurgulamamıza gerek yok. Bir para vakfının kuruluşu ve geçerliliği için lazım gelen teorik çerçeve ve tarihi şartlar Mandaville ve diğerleri tarafından tartışılmıştır¹.

Bu tebliğin amacı, 17. yüzyılın ikinci yarısında Yenişehir-i Fenâr'da kurulan ve bölgenin en büyük para vakfı olan Akçelizade Elhac Ahmed Ağa'nın nakit vakfı hakkında elimizde olan bilgileri vermektir. Malzememizi topladığımız kaynaklar ise, 1650-52 ve 1662-78 tarihli kadı sicilleriyle 1691-92 (T33) ve 1700-01 (T9) tarihli vakıf muhasebe defterlerinden oluşmaktadır².

Tam ismi Akçelizade Ahmed bin Durmuş olan vâkîf hakkındaki bilgilerimizin eksikliğinden dolayı adı geçen unvanıyla ilgili bir belirsizlik vardır. 1650-52 tarihli kadı sicillerinin hemen hemen yirmisinde *Akçelizade Ahmed Çelebi bin Elhac Durmuş* olarak zikredilmiş iken, on yıl sonraki 1660 tarihli cabilik beratının verildiği bir belgede adına *Akçelizade Ahmed Ağa* olarak rastlanmaktadır (Kamburidis 2009: 305, kayıt 101)³. Ayrıca, 1691-92 tarihli muhasebe defterinde ismi *merhum Akçelizade Elhac Ahmed Ağa* olarak geçmektedir (T 33: 18). Yani, 1692 yılında vâkîfimizin vefat

¹ *Encyclopaedia of Islam*'da "waqf" makalesine bkz., özellikle "In Classical Islamic Law by R. Peters" bölümüne, s. 59-63. Bir de Çizakça 2000: 27-42. Kadı önünde bir para vakfının kuruluşunun sürecini aydınlatan örnekler için bkz. Salakidis 2004: 76-78.

² Söz konusu 1650-52 tarihli kadı sicilleri bu satırların yazarı tarafından incelenmiş ve yayınlanmıştır (Salakidis 2004). Vakıflar muhasebe defterleri ise yayınlanmamış ve Kuzey Yunanistan'da Kozani vilayeti Devlet Genel Arşivleri'nde muhafaza edilmektedir. Maalesef durumları iyi değildir. Muhasebe defterlerinin T 33 kodunu taşıyan en eski defterinin yarım alt tarafı nemden okunamayacak kadar yıpranmıştır. Aynı şekilde, T 9 kodunu taşıyan muhasebe defterinin de yarım üst tarafı aynı nedenle yıpranmıştır.

³ Bu eserin başlıca kaynakları 1662-78 tarihli Yenişehir-i Fenâr kadı sicilleridir.

ettiğini, üstelik hacı ve ağa unvanlarını taşıdığını görmekteyiz. Hacı unvanını muhtemel bir hacca gitme olayı ile kolayca açıklanabilirken, ağa unvanının izahında zorluk çekmekteyiz, çünkü 1650-52 yıllarının çelebisi artık, 1660 yılından itibaren, ağaya, yani askeri sınıfa geçmiş görünmektedir. İşin ilginç tarafı, aynı durum Mustafa ismindeki kardeşi için de geçerlidir. Bu kişiye de 1650-52 tarihli kadı sicillerinde sık sık Akçelîzade Mustafa Çelebi, bazen de Mustafa Hoca ve Mustafa Efendi, bir defasında da Mevlana Mustafa olarak rastlanırken (Salakidis 2004: dizin), 1691-92 tarihli muhasebe defterinde kardeşi Ahmed'in kurduğu vakfın *vezâif* sahipleri arasında ismi *Mustafa Ağa ehl-i vâkıf*, yani vâkıfın kardeşi Mustafa Ağa, olarak geçmektedir. Bu çelebi ve efendiden ağaya dönüşüm büyük bir ihtimalle 1652 yılından sonra vâkıfımızın yeniçeri olmasıyla açıklanabilmektedir. Zaten devşirme sisteminin sona erdiği bu dönemde buna benzer olaylara pek sık rastlanmaktaydı. Lakin efendiden ağaya geçme durumu yine de izaha muhtaçtır. Gerçi hem ulema hem de askerler aynı sınıfa, yani askeri taifeye, ait ve bazı imtiyazlara sahip idiler, fakat aynı sınıf içinde o kadar çok farklar vardı ki sırf bir unvan, kişinin içtimai ve iktisadi statüsü için pek aydınlatıcı değildi. Öte yandan, kişinin servet elde etmek amacıyla ağalığa geçmesi de akla yakın gözükmemektedir. Çünkü bir ulema bile, söz gelimi bir para vakfını kurarak, zengin olabilirdi.

Durum ne olursa olsun, Akçelîzade Ahmed Ağa'nın kurduğu para vakfının o zamandan beri işlemekte olduğu 1650-52 yılları, vakfın kuruluşu için *terminus ante quem*dirler. Söz konusu kadı sicillerinde vâkıf yaşamakta olup sekiz kayıta *şühûd ül-hâl* arasında yer almaktadır (Salakidis 2004: 58, 185, 188, 618, 629, 641, 681, 774 numaralı kayıtlar). Bir defasında Yenişehir-i Fenâr'ın çeşitli köylerinde 1.000 guruş karşılığında yedi âsiyab (Salakidis 2004: 224 numaralı kayıt), bir diğerinde ise bir köyde çiftlik (Salakidis 2004: 834 numaralı kayıt) satın aldığını görmekteyiz. Bir başka kayıttan ise vâkıfımız ile eşi Ayşe Hatun'nun, bölgedeki Hıristiyan köyünün sakinlerine vergilerini ödeyebilmeleri için 3.200 guruş borç verdiklerini öğrenmekteyiz (Salakidis 2004: 743 numaralı kayıt). Bir defasında da Akçelîzade Ahmed, vekil sıfatıyla bir zenci cariyeyi azat etmek amacıyla kadı önünde görünmektedir (Salakidis 2004: 662 numaralı kayıt). İleride daha ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz Akçelîzade Ahmed Camii'ne, 1650-52 tarihli kadı sicillerinde yalnız bir defa rastlanmaktadır: Biri söz konusu cami yakınında sahihsiz bir at bulup, onu mahkemeye teslim etmektedir (Salakidis 2004: 529 numaralı kayıt).

Şimdi Akçelîzade Ahmed'in Yenişehir-i Fenâr'da kurduğu vakfa geçelim. 1652 tarihli kadı sicillerinde bu vakfa aynı mesele ile alakalı üç yerde rastlanmaktadır: Akçelîzade Ahmed, şehrin on dokuz Müslüman mahallesinin avarızhanelerine bir miktar para verilmesini şart koşmuş iken, vakıf mütevellisi birkaç sene boyunca davalarını mahkemeye getiren üç mahalleye düşen parayı vermemekteydi. Bu üç mahallenin, avarız vergilerinin ödenmesine destek veren birer müşterek vakfı vardı. Müşterek vakfın mütevellileri ayrı ayrı vakfımızın mütevellisini mahkemeye verip paylarına düşen parayı vermesini talep ettiler. Üçü de haklı çıktılar (Salakidis 2004: 511, 523 ve 525 numaralı kayıtlar)⁴. Mütevellinin parayı vermediği zaman süresinin her üç davada da dört yıl olması

⁴ Mahalle halkının bağlılık ve dayanışması gerçekten dikkat çekicidir. Vergi yüklerinin karşısında durabilmek için her mahallelin kendi müşterek para vakfı vardı. Böyle bir vakıf kurulduktan sonra her kim avarız vergilerinin ortak meselesine bir şey vakfetmek isterse, mesela Akçelîzade Ahmed gibi, onu yapabiliirdi. Hasıl olan miktar mahallenin müşterek para vakfı tarafından yönetilirdi. Konu gerçekten mühim olduğu için bir örnek daha verelim (Salakidis 2004: 549 numaralı kayıt): Yenişehir-i Fenâr'ın Tekeli mahallesi sakinlerinden Elhac Mustafa isminde bir kimse aşağıdaki şartlarla bir aile vakfı (Osmanlıca *ahli* veya '*adi*', bkz. Yediyıldız 1985: 15-16) kurmuştu: Vakfedilen miktar faizle ödünç verildikten sonra hasıl olan para, ailesinin üyelerine, yani eşine ve çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına verile diye,

göz önünde tutulmaya değer. Tabii ki bu gözlem, vakfın mutlaka dört yıl önce kurulduğu anlamına gelmemektedir. Belki daha önce kurulmuş da olabilir, ancak söz konusu kaydın dört yıl önce parayı hak edenlere vermemeye başladığını görmekteyiz. Buna rağmen bu üç kayıtların verdiği bilgiden dolayı hiç olmazsa Akçelizade vakfının 1648 yılından beri var olduğundan emin olmaktayız. Fakat, 1650'den önceki Yenişehir-i Fenâr kadı sicilleri kayboldukları için Akçelizade Ahmed para vakfının vakfiyesini bulmak ihtimali yok denebilecek kadar küçüktür.

Akçelizade Ahmed'in para vakfının vakfiyesi yoktur, ama elimizde bir vakfiyeden daha çok bilgi içeren 1691-92 tarihli muhasebe defteri vardır. Bir vakıf muhasebe defteri, bize vakfiyenin teorik şartlarının gerçekte nasıl yürütüldüğünü anlattığı için bilgi bakımından daha zengindir. Yani bir vakfiyede sadece şu kadar miktarın şu kadar faiz yüzdeliği ile ödünç verileceğini açıklayan şartlar varken, o kadar karmaşık bir süreç hakkında buhlardan başka hiç bir şey öğrenmemekteyiz: borç verme, rehin, kefil, borç alanın ölmesinden dolayı varislerinin karışması, tarafların birinin kaybolması, müzayede, şahitler v.s. Bütün bunlar üzerine hem muhasebe defterleri hem de kadı sicilleri aydınlatıcı bilgiler içermektedirler⁵. Nitekim 1691-92 vakfımızın 1691-92 yılı muhasebe kaydı şöyledir (T 33:18-20):

Defter-i merhûm Akçelizade Elhac Ahmed Ağa'nın nukûd-ı mevkûfesine mütevellî olan Kav-lakzade Mehmed Çelebi'nin 1103 Muharremi guresinden bir sene tamamına değin muhasebesi defteridir fi gurre-i Muharrem-i sene 1104⁶

Der zimmet-i

– Ahâli-i karye-i Diyavatos Tanaş ve Dimo ve sairi guruş 170 birbirlerine kefil	– Hamid bin Abdülmennan ez karye-i Çayırılı guruş 14 karındaşı Mustafa kefil
– Ahâli-i karye-i Sofades İstati ve Niko ve sairi guruş 100 her biri ahara kefil	– Ümmetullah zevce-i Hacı ez mahalle-i Hatuncuk-i Cedid guruş 15 kefil taleb ola
– Muhtesibzade Hasan Çelebi mahalle-i Sar-raçlar guruş 187,5 menzili rehn	– Çinçinzade Mehmed Çelebi guruş 70 zimmet-i kaviiyedir
– Ayşe Hatun zevce-i Es'ad Efendi guruş 20 menzili rehn	– Zeyneloğlu Osman ez kasaba-i Alasonya gu-ruş 130 Şaloğlu Mustafa kefil
– Ali Çelebi bin Mahmud ez karye-i Tirnova guruş 100 kefil taleb ola	– Ahmed Çelebi ez karye-i Çayırılı guruş 32 kefil taleb ola
– Hasan Çelebi ve Halil ebnâ-i Kara Mehmed der Tirnova guruş 32 birbirlerine kefil	– Ali Beşe bin Süleyman Beşe ez karye-i Hi-sarlık guruş 30 menzili rehn

ailenin inkırazına kadar şart koşulmuştur. Aile soyunun tükenmesinden sonra ise faizin yarısı, adı geçen mahallede bulunan Seferşah Mescidi'nin imam ve müezzinine verile, diğer yarısı ise aynı mahallenin avarız hanelerinin para vakfına verile denmiştir. Filhakika aile tükendi (17. yüzyılın Osmanlı imparatorluğunda böyle bir sürecin meydana gelmesi, bugün hayal ettiğimiz kadar güç olmamalıydı) ve mahallenin avarız hanelerinin para vakfının mütevellisi müşterek vakfa düşen parayı iddia ederek meseleyi kadı önüne getirdi. Tabii ki mahallenin ortak vergilerinin meselesi kadar önemli ve ciddi bir işten sorumlu olan bir mütevellinin, böyle bir şartın ne zaman geçerli olacağını kollayıp kontrol ettiğinden emin olmaktayız.

⁵ 16. yüzyılda olduğu gibi hâlâ düzenli olarak tutulan vakıflar muhasebe defteri olmadığından yüzyılın para vakıflarının araştırılması daha çok kadı sicillerine dayanmaktadır. Böylesi bir örnek için bkz. Özcan: 2003. Bu araştırmanın yazarı Üsküdar kadı sicilleri yardımıyla İstanbul'un Anadolu yakasındaki 150 nukud vakfını incelemiştir.

⁶ Eylül 1691-Eylül 1692

- Kazzazzade Ahmed Çelebi ez mahalle-i Hüsam Hoca gurusu 20 menzili rehn
- Kiriçi Revano ve Tanaş ve Dimitri Kovinadi der Tirnova gurusu 130 birbirlerine kefil
- Bakal Topal Dimo ve şeriki Tanaş gurusu 70 birbirlerine kefil
- Mütevellî-i mezbur Mehmed Çelebi gurusu 50 vazifesinden istifaya tenbih
- Ahmed ez karye-i Alahon gurusu 30 bağçesi rehn
- Ayşe Hatun ez karye-i Tirnova gurusu 30 sim kuşağı rehn
- Timuroğlu ez karye-i Sa'di Obası gurusu 33 + 1/3 kefil taleb ola
- Mahmud Beşe bin Elhac Oruç ve zevcesi gurusu 50 birbirlerine kefil
- Emine Hatun ez mahalle-i Hatuncuk-ı Cedid gurusu 16 + 2/3 sim kuşağı rehn
- Cebeci İsmail ve hemşiresi der mahalle-i Hatuncuk gurusu 24 birbirlerine kefil
- Rabi'a zevce-i 'Osman Beşe ez karye-i Türk-müşlü gurusu 10 Kara Mü'ezzinzade kefil
- Zevce-i Esseyyid Sa'deddin Çelebi Fatma bint Sadık gurusu 102 + 2/3 menzili rehn
- Divâne zimmî ez karye-i Aliç Obası gurusu 2,5 Süleyman Beşe kefil
- Zevce-i Hacı Oruçoğlu Mahmud Beşe gurusu 3 menguşu rehn
- Berber Mustafa der şehir gurusu 16 + 2/3 menzili rehn
- Esseyyid Şeyh Mahmud Efendi gurusu 25 kefil taleb ola
- Şeyhzade Yusuf Efendi gurusu 320 zimmet-i kaviyyedir
- Ahmed damad-ı Üstad Halil gurusu 40 babası kefil
- Moralı Hasan Çelebi gurusu 15 oğlu kefil
- Mütevellî-i sâbık Osman Halifa gurusu 30 kefil taleb ola
- Tovi Yahudi zevcesi gurusu 50 sahan ve kazganı rehn
- Mustafa Ağa bin İsmail Ağa gurusu 300 menzili rehn
- Handanoğlu Ahmed Beşe mahalle-i Seyyid Hoca gurusu 63 validesi ve zevcesi kefil
- Ehali-i mahalle-i Seyyid Hoca gurusu 55 birbirlerine kefil
- Yaniçi ve Dimitri ez karye-i Zark gurusu 15 birbirlerine kefil
- Mehmed ve Ahmed ez karye-i Çöller gurusu 8 + 1/3 birbirlerine kefil
- Sütçü Köse ez mahalle-i Sofular gurusu 10 kefil
- Abdülcilil ve İbrahim Beşe ez mahalle-i Hatuncuk-ı Cedid gurusu 90 birbirlerine kefil
- Mehmed Çelebi tabi'-i Abdülkadir Efendi gurusu 25 kefil taleb ola
- Kara Mahmudzade Ahmed Ağa gurusu 300 zevcesi kefil
- Süleyman Çelebi el-Cabi der mahalle-i Hatuncuk gurusu 28 kefil taleb ola
- Çiftçi Dimo der çiftlik-i Şeyhzade İnebeğler gurusu 8 + 1/3 subaşıları Köse Yusuf kefil
- Havva Hatun der şehir gurusu 10 mütevellî-i sabık Osman kefil
- Abdülkadir ez karye-i Çöller gurusu 9 + 2/8 kefil taleb ola
- Ahâli-i karye-i Saruhanlar bâ-cemi'hüm gurusu 10 birbirlerine kefil
- Rabi'a bint Elhac Ahmed zevce-i Dana Velizade gurusu 20 karındaşı 'Abdülbaki Çelebi kefil
- Fahri Kadın ez karye-i Doğan gurusu 10 altun bileziği rehn
- Hayrullah zevce-i Salih Efendi gurusu 20 menzili rehn
- Abdülbaki Çelebi birader-i mütevellî-i mezbur gurusu 27 mütevellî-i mezbur kefil
- Sumakoğlu Hasan Beşe tabi'-i Şeyhzade gurusu 16 + 2/3 kefil taleb ola
- Zafiri zimmî ez karye-i Yenice gurusu 15 Mustafa b. Hasan kefil

- Mustafa Beşe ez karye-i Sa'di Obası guruş 10 Abdülbaki Çelebi kefil
- Sefer Beşe ez karye-i Abdallar guruş 8 + 1/3 Muharremoğlu Hacı Ahmed kefil
- Ayşe Hatun ez mahalle-i Sofular guruş 20 incüsü rehn
- Esseyid Hasan Çelebi ez mahalle-i Tekeli-i Atik guruş 30 Nakib Çelebi kefil
- Mahmud Beşe validesi ez mahalle-i Seyyid Hoca guruş 60 menzili rehn oğlu Mahmud Beşe kefil
- Der kise der yed-i mütevellî guruş 705,5
- Mütevellî-i sâbıkın Sa'deddin guremasına reddi ve asıldan ziyade masrafı olmağla işbu sene gallesinden asıl mala zam olunmak üzere tenbih olunan guruş 83 + 2/3

Yekûn merbûh ve der kise-i mezkur guruş 3.917 + 1/3 yalnız üç bin dokuz yüz on yedi guruş ve bir sülûsdür

Vakf-i mezburun zimeminden olub ba'zı zimem zimmet-i za'ife olduklarına binaen taksit ve birkaç seneye değin ribh vermeyüb aslını tedricle te'cil ve ba'zı zimem dahi aslını münker ve ba'zı firar etmeğın her biri vech-i âtfi üzere zikr olunur

Der zimmet-i

- Ahâli-i karye-i Katahor bâ-cemi'hüm guruş 910 birbirlerine kefil olub zimmet-i za'ife olmağla beş yüz guruşunu henüz üzerlerine devr-i şer'i ettirmişlerdir
- Papa For (?) ez karye-i Katahor guruş 50 ma'dum ül-cismdir
- Ahâli-i karye-i Golos Pavlo ve Papa Miho ve sairî guruş 450 taksitdir
- Ahâli-i karye-i Seliçani Papa İstati ve Çalık Yani ve sairî guruş 2.200 zimmet-i za'ife olmağla taksitdir
- Ahâli-i karye-i Nevalyani Perakli ve Papa Yorgi ve Yani ve sairî guruş 1.500 taksit
- Ahâli-i karye-i Kozköy Papa Yorgi ve Panayoti ve sairî guruş 500 taksitdir
- Ahâli-i kefere-i Bey Tatarı Papa Dimo ve Yorğo ve Papa Dimitri ve sairî guruş 250 taksite dahil olmayub devr ettirmemeleriyle ribh ahz olmadı
- Ahâli-i mahalle-i Furumenika der Tirnova Papa Karla (?) ve Foti ve İstamo ve sairî guruş 150 taksitdir
- Ahâli-i karye-i Doğancı Papa Dimula ve Kaloyani ve Hristo ve sairî guruş 80 taksite dahildir
- Ahâli-i karye-i Zark Papa Hristo ve Ahi (?) Niko ve sairî guruş 250 taksite
- Ahâli-i karye-i Şekliza Papa Niko ve Koca İstati ve sairî guruş 75 mütevellî-i mezbur zimem-i mezkur ihzar ve da'vaya tenbih olundu
- Hasan Çelebi ve Halil ebnâ-i Kara Mehmed karye-i Tirnova guruş 36 mütevellî-i sabık Sa'deddin def' etmişler
- Muhzırbaşı Hasan Çelebi ve zevcesi mahalle-i Hatib guruş 46 ikisi dahi fevt tereklerinden da'vaya tenbih
- Mehmed ve oğulları ez karye-i Vatirima guruş 30 ma'dum ül-ecsamdır
- Ankelo veled-i Paruşi ez karye-i Katahor guruş 8 + 1/3 ma'dum ül-cismdir
- A'yan-i şehir ve e'imme ve hutaba guruş 266 + 2/3 zimmet-i za'ife olub ribh ahzı müte'asirdir
- Ahâli-i karye-i Milyes ba cemi'hüm guruş 500 zimmet-i za'ife olub re'ayası taksit etmişlerdir
- Ahâli-i Dömenik Yani Alekşi ve diğer Yani ve sairî guruş 1.500 taksitdir
- Ahâli-i karye-i Mecdan guruş 115 taksitdir

- Ahâli-i karye-i Muzala guruş 800 taksitdir
- Papa Kiriçi veled-i Saru ve Papa Nikola karye-i Seliçani guruş 50
- Hrisafeno ez karye-i Katahor guruş 25 bağ ve bağçe rehn lakin münkerler
- Papa Apostoli ez karye-i Katahor guruş 10 ma'dum ül-cismdir
- Osman Beşe ve Ekyes Mehmed ve kayını
- der karye-i Çayırlu guruş 30 talep ve da'vaya mütevelliyeye tenbih
- Papa Koçi ez karye-i Dömenik guruş 25 oğlu Zişî kefil lakin ahar kaza olmağla ihzarı müte'assir
- Mustafa Hoca ve karındaşı ez karye-i Musalar guruş 33 + 1/3 talep ve da'vaya mütevelliyeye tenbih
- Tovi Yehudi guruş 100 firar dır

Yekûn mal-ı gayr-i merbûh guruş 10.890

Cema'ân yekûn meblağân-ı mezkurin guruş 14.807 + 1/3 yalnız on dört bin sekiz yüz yedi guruş bir sülüsdür

Der kise ve asıla zam olunan akçelerden ma'ada der zimmet olan üç bin yüz yigirmi sekiz guruş iki sülüsün (3.128 + 2/3) irbâh-i hâsıla fi sene-i kâmile 56.307

İhracat

Yekûn masârif 38.388

- Mütevellî-i sabık Osman Halife'nin zimem eylediği erbâb-i zimemde olan akçelerin kimi on aylık ve kimi sekiz aylık ve iki ve üç aylık merbuh bulunub ba'd ül-hesab vakfa hasıl noksan-ı rıbh meblağ 5.652
- Mütevellî-i mezbur Mehmed Çelebi'nin zimemden ve mütevellî-i sâbıkdan kabz eylediği akçeden iki yüz yetmiş beş guruş henüz zimmet etmekle hâsıl olmayan irbah meblağ 4.950
- Zimem-i merbuhtân-ı merkumun Kiriçi Revano ve Tanaş ve Dimitri zimmilere yüz otuz guruş onu on bire devr olmağla vakfa hâsıl noksanı 780
- Mütevellî-i sâbıkın Sa'deddin guremasına ve masarif-i saireye asıldan masrafı ziyade olmağla ancak işbu sene gallesinden seksen üç guruş iki sülüs asıla zam olunmağın galleden ihrac 10.000
- Mütevellî-i mezbur sene-i sâbıka defterin sicilden ihrac ve harc-i mahkeme ve kitabet 62
- Katahor karyesine çokadar ve muhızır ve mürasele 734
- Şehir zimemlerine muhızır 30
- Cami'-i vakıf süpürge 22
- Tirnova'da Furumenika mahallesinden yüz altmış beş guruş ... harc-i mahkeme 40
- Cami'-i şerife kanâdil ve revgan 1.200
- Ahzı müte'assir harc-i sicil 1.440
- Defter-i muhasebe 500
- Harc-i mahzariye 100
- Berâ-yı tevliyet fi yevm 20 fi sene 7.200
- Cibâyet-i sene-i tam fi yevm 12 sene 4.320

Galle-i bakiye ba'd el-masârif 17.919

Vezâif

- Hatib der cami‘-i vâkîf fî yevm 3
 - İsmâ‘il Çelebi imam-i sani der cami‘-i vâkîf fî yevm 3
 - Mü‘ezzin-i sani der cami‘fî yevm 3 Abdürrahim
 - Mü‘ezzin-i sâlis der cami‘fî yevm 3
 - Süleyman Çelebi el-kayyım der cami‘fî yevm 3
 - Mezbur Abdürrahim el-Mu‘arif fî yevm 2
 - Mü‘ezzin-i sâniye devirhan fî yevm 1
 - Mü‘ezzin-i sâlise devirhan fî yevm 1
 - Sükkân-ı hücerâta sekiz bab fî 2 fî yevm 16
 - İmam-ı evvel der cami‘-i vâkîf fî yevm 2
 - Mü‘ezzin-i evvel Süleyman Çelebi fî yevm 2
 - İmam-ı sâniye fî yevm 2
 - Hatibe fî yevm 2
 - Mü‘ezzin-i sâlise fî yevm 2
 - sekiz bab hüceratta sakinin talebe 8 x 2 yevmiye 16
 - Salbaşzade Hasan Çelebi cüz 1 fî yevm 2
 - Es‘ad Çelebioğlu cüz 1 fî yevm 2
 - Ahmed Efendi el-Hatib cüz 1 fî yevm 2
 - Elhac İsmâ‘il Efendi cüz 1 fî yevm 2
 - Mehmed bin İsmâ‘il cüz 1 fî yevm 2
 - Kara Mü‘ezzin-zade cüz 1 fî yevm 2
 - Kahramanzade İsmâ‘il Çelebi cüz 1 fî yevm 2
 - Şeyhi Ahmed Çelebi cüz 1 fî yevm 2
 - Şahzade Ali Efendi cüz 1 fî yevm 2
 - Abdullah Çelebioğlu cüz 1 fî yevm 2
 - Abdullah cüz 1 fî yevm 2
 - Hüseyin Halifa cüz 1 fî yevm 2
 - Ahmed Çelebi bin Hızır cüz 1 fî yevm 2
 - Mustafa bin Musliheddin cüz 1 fî yevm 2
 - Mezbur Abdürrahim cüz 1 fî yevm 2
 - Mehmed Efendi el-Müderris cüz 1 fî yevm 2
 - Sebirci Hüseyin Halifa fî yevm 3
 - Masarif-i sebilhane fî yevm 5
 - Mahmud Ağazadeler ibn-i ibn-i vâkîf fî yevm 100
 - Cebiye bint vâkîf fî yevm 100
 - Emine Hatun uht-i vâkîf fî yevm 10
 - Hüseyin Halifa abkeş-i bi‘r-i ma‘ fî yevm 1
 - Berayı habl ü delv fî yevm 1
 - Tathir-i bi‘r-i ma‘ fî yevm 1
 - Mehmed Efendi el-Müderris fî yevm 10
 - Mustafa bin Ahmed el-Cabi fî yevm 10
 - Süleyman Çelebi el-Cabi fî yevm 12
 - Elhac Yusuf el-Câbi fî yevm 10
 - Mezbur Süleyman Çelebi temcidhan fî yevm 1,5
 - Abdürrahim Çelebi temcidhan fî yevm 1,5
 - Şeyhzade Yusuf Çelebi en-Nazır fî yevm 15
 - Tevliyet fî yevm 40
 - Esseyyid Çelebizade el-Katib fî yevm 5
 - Fukara-i Medine-i Münevvere fî sene gurus 50
 - Fukara-i Mekke-i Mükerrreme fî sene gurus 50
 - Mustafa Ağa ah-i vâkîf fî yevm 10
 - Musil-i sürretin fî sene gurus 5
 - Berayı ta‘amiye der cami‘-i vâkîf be her şehri def‘a 3 be her def‘a 667 fî sene 24.012
 - Berâ-yı avarız-i mahallat-i müslimin der şehir mahalle 19 fî 1.200 fî sene 22.800
 - Berayı avarız-i kurâ-i Yeğenlü ve Bedirler ve Buhular ve Turhasınlar 4 x 600 fî sene 2.400
 - Bahariye-i e‘imme ve huteba fî sene 1.500
 - Bahariye-i mü‘ezzinin fî sene 1.500
 - Revgan-i kanâdil-i leyle-i ragâib, berat ve Ramazan ül-mübarek fî sene 1.200
 - yüz aded kaftan ve yigirmi yorğan ve iki yüz çift papuş ve yüz gömlek ve yüz takye işтира ve fukaraya bedel ve iksa olmak üzere fî sene 18.468
- vezâif-i yevmiye 432, -i seneviye 234
- cema‘ân yekûn yevmiye ve seneviye vezâif 666

Cihet-i tevliyet ve cibâyet ve altı aded oda ve revgan-i kanâdil ve elbise-i fukara ve sürreler ve mûsil-ı sürre ki cema'ân yüz seksen beş buçuk akçe vezâif ihracından sonra vezâif-i saire-i yevmiye dört yüz seksen buçuk akçenin her bir akçesine senevi otuz yedişer akçe isabet etmiştir

Asıl mal-ı vakf on beş bin guruş olup bundan esbak müteveli olan fevt olan Esseyid Sa'deddin Çelebi zimmetinde üç yüz beş guruş iki sülüs zühur etmekle terekesinden mukaddemâ be tarik ül-gurema 228 guruş vakf için müteveli olup azl olunan Mehmed Efendi kabz ve da'va-i mezkureye asıl maldan 28 guruş sarf edüb sene-i sabıkada galle-i vakıfda müsa'ide olmamağla asıl-i vakfa zam ile mal-i vakf tekmil olunamayub ba'dehu müteveffa Sa'deddin'in ba'd ül-gurema ahar deynleri dahi zâhir olup şer'ân sabit olmağla tekrar gurema iktiza etmeğın bundan akdem müteveli olan Osman Halife asıldan 10.400 akçe düyun-i saireye redd edüb düyundan ma'ada vakfın umuru için mezbur Osman Halife'nin asıldan masrafı olmağla müteveli-i esbak ma'zul Mehmed Efendi'nin zamanında defter-i muhasebe nâtik olduğu asıldan 105 guruş ve müteveli-i mezbur Osman'nın mecmu' masarısı olup işbu sene-i mübarekede galle-i vakıfdan olmak üzere asıla zam olunan 10.000 akçeden gayri 88 guruş ki cema'ân iki mütevellinin mefruku 193 guruş olmağla galle-i vakıfdan sene be sene birer mikdar asıla zam ile mal-ı vakfı tekmile müteveli-i mezbur Mehmed Çelebi'ye tenbih olunmuştur.

* * *

17. yüzyılın ilk yarısında Yenişehir-i Fenâr'ın zengin ulemasından olan Ahmed Çelebi bin Elhac Durmuş Akçelîzade, sınıfının olağan bir geleneğini takip ederek, kendi ismini taşıyan bir cami kurmuştur. Meşhur Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, 1668 yılında şehri ziyaretinde Akçelîzade Camii'ni görüp kaydetmiş, fakat onu, şehirdeki, açıkça, daha çarpıcı ve görkemli camileri için yaptığı gibi, tafsilatlı bilgi vererek tarif etmemiştir⁷. Oysa, aşağıda açıklayacağım üzere, Akçelîzade Camii hiç önemsiz bir cami değildi. Vezâif başlığını taşıyan ve vakfiyenin bütün şartlarını ihtiva eden muhasebe bölümünden sonuç çıkarırken, camiın etrafında veya avlusunda bulunan ve özellikle şehre gelen talebeleri barındıran sekiz hücre vardı⁸. Üstelik, camiın odalarında kalan bu talebelere vakıf tarafından günde iki akçelik bir yardım verilmekteydi. Söz konusu dönemin Yenişehir-i Fenâr'ında, sadece yerlilerden değil, öbür diyarlardan bile şehre doğru talebeler çeken dört meşhur medrese vardı (Kiel 1996: 156). Belki de, medrese misafirhanelerinin sayısı, öğrencilerin barınma talebini karşılayacak kadar yeterli olmadığı için, şehrin bazı camileri, bizimki gibi, bu işlevi üstlenmekteydiler. Vakfımızdan vazife alanlar arasında Mehmed Efendi diye bir müderrisin ismi de geçmektedir, fakat bu müderrisin Akçelîzade Camii'nde ya da şehirdeki medreselerin birinde ders verip vermediğini bilmemekteyiz. İkincisi daha muhtemeldir. Yenişehir-i Fenâr'da kültürel ve manevi faaliyetlerin çok yoğun ve canlı olması gerekmektedir, çünkü bu dört medresesi ile şehir, medrese sayısı bakımından Balkanlarda dördüncü sıradadır. Sadece Gelibolu (Kallipolis), Didymoteichon (Dimetoka) ve Bulgaristan'daki Tırnova şehirlerinin fazladan birer veya ikişer medreseleri daha vardı (Kiel 1996: 156). Şehrin manevi ve kültürel faaliyetlerinin yoğunluğunu açıkça gösteren başka bir işaret de, tam sözünü ettiğimiz yıllarda, yani 17. yüzyılın ortasında, orada bir mevlevi-

⁷ Seyyahın metninde (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003: 88) *Akçeli Cami'* olarak geçmektedir. Üstelik bu cami üzerine Paliougas (1996: 252-53) ayrıntılı bilgi vermektedir.

⁸ Paliougas (1996: 252-253 ve 326, dipnot 61)'e göre, camiın avlusunda 1991 yılına kadar duran, birbirlerine bitişik olarak dizilmiş tuğla ile yapılmış alçak odalar varmış. Ayrıca, Ayverdi (2000: 324)'e göre, Hacı Mustafa Ağa bu camiın avlusunda bir mektep yaptırmış. Bu Hacı Mustafa Ağa, büyük bir ihtimalle, vâkıfımızın adı geçen kardeşi olabilir.

hanenin kuruluşudur. Çünkü, bilindiği gibi, bu tarikatın üyeleri Osmanlı yüksek entelektüellerinin arasında sayılmaktaydılar. Fakat bu konuya daha ileride değinmek niyetindeyiz.

Akçelizade Camii, vakıftan maaş alan bazı memurları çalıştırmaktaydı. Bu memurların arasında bir hatip, iki imam, birisi aynı zamanda muarriif de⁹ olmak üzere üç müezzin, bir de kayyum vardı. Bütün bunlar vakıftan maaş alıyorlardı. Ayrıca, maaşlarından başka elbiseleri için de vakıftan epey büyük bir miktar para almaktaydılar.

Fakat, camiin masrafları bu kadarla kalmazdı. Ayda üç kere camide misafirlere ve fakirlere yemek verildiğini öğrenmekteyiz. Üstelik halk, Hz. Muhammed'in ana rahmine düştüğü gece (leyle-i ragâib), mirac, berat kandili, leyle-i kadir, Ramazan ayının geceleri gibi mübarek gün ve gecelerde kalabalık olarak camide toplanırdı. Bütün bu özel günlerde halkın camiye gelmesi, aydınlatma için kandillerin yanması gibi fazladan masraf demektir.

17. yüzyıl Yenişehir-i Fenâr'ında evlerin yaklaşık yüzde ellisinin kendi su kuyusu (*bi'r-i mâ'*) vardı (Salakidis 2004: 42). Bu olay Evliya Çelebi'nin dikkatini de çekmiştir¹⁰. Akçelizade Camii'nin de kendisine ait su kuyusu vardı ve hatta bir kişi günde bir akçelik maaş karşılığında kuyudan su çekmekle (*abkeş-i bi'r-i mâ'*) görevlendirilmişti. Üstelik, kova ile ip (*habl ü devl*) satın alınması için günde bir akçe, kuyunun temizlenmesi için de bir akçe sarf edilirdi. Ayrıca, hayatımızın tamamlayıcısı hatta ayrılmaz bir parçası olan çok kıymetli suya Akçelizade vakfı tarafından daha büyük özen de gösterilmekteydi: Nitekim vakfın gelen geçenlere ücretsiz su dağıttığı bir sebilhanesi vardı. Vakıf tarafından bu sebilhanenin masrafları için günde beş akçe, sebilci içinse dört akçe verilmekteydi. Ziyaretçileri tarafından çok iyi bilindiği gibi, yakıcı yaz mevsimiyle nam kazanan Yenişehir-i Fenâr gibi bir diyarda bir vakıf ve cami tarafından böylesi hizmetlerin verilmesinin, yöre sakinleri için ne kadar hayırlı olduğunu kolayca anlayabilmekteyiz¹¹. Bazı vakfiyelerde, değişik kullanımlar arasında bir de sebilhanelerdeki suyun serin kalması ve dağıtılması için kullanılan buzdan söz edildiğine rastlamaktayız¹².

Akçelizade vakfı, Yediyıldız'ın "vaqf semi-familial" olarak nitelendirdiği vakıflara aitti (Yediyıldız 1985: 16). Yani hem hayırlı işlere adanmış hem de, vâkıfın ailesinin bazı üyelerine büyük miktarda paralar sağlamış idi. Nitekim vakıftan yararlananlar arasında vakıftan yevmiye alan yirmi kadar kişi görmekteyiz. Vâkıfın oğulları ve bir kızı yüz akçe, erkek kardeşi ile kız kardeşi ise on akçe günlük almaktadırlar.

Ayrıca Haremeyn'in fukarasına verilmesi öngörülen miktar iki şehrin her birine yılda elli guruştur. Çok yüksek bir miktar olmayabilir, ancak semboliktir. Vakfiye, Haremeyn'e toplam yüz guruşu vaat etmekle kalmıyor, aynı zamanda *musil-i sürretin*, yani hac zamanında Haremeyn'e vâkıfın parasını taşıyan kişi için de yılda beş guruş verilmesi şartını koşmaktadır. Böylesi bir şartın koşulması, yani her yıl Haremeyn'e para gönderilmesi, genellikle sultana ait bir adet iken, bir taşra vakfının şartlarının arasında bulunması bir yandan hayret verici bir olaydır, öte yandan ise

⁹ Pakalın (1983: 552)'ye göre, muarriif, "Camilerle tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını hayır ile anan müezzin ve derviş hakkında kullanılan bir tabirdir". Böylece tarif edilen bir memurun ve çok sayıda diğer memurların var oluşu, camiin büyüklük ve önemi üzerine şahitlik eder.

¹⁰ Meşhur seyyah bu olayı *amma evlerde suları çokdur* diye (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003:88) dile getirmektedir.

¹¹ Tanınmış abartmasıyla Evliya Çelebi, şehrin her köşesinde bulunan 300 sebilhanelerden bahseder: *cümle üç yüz yerde her köşe başlarında ve her mahallatlar içre sebilhaneler mukarrerdir* (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003:88).

¹² Mesela, Ayşe Hatun isminde bir vakıf sahibesinin vakfiyesinde şu şartı okumaktayız: *yevmi buçuk akçe kar işтира olunup yaz faslında avratlar hamamına verile* (Salakidis 2004: 276, 486/163a numaralı kayıt).

vâkıfımızın kendine ait fikrini açıklamaktadır. Akçelîzade Ahmed'in bu hareketi, sadece kendi bölgesindeki Müslüman vatandaşlarına değil, bütün İslam dünyasına önem verdiğini göstermektedir. Bu bir bakıma kendini sultan, halife ve İslamiyetin koruyucusu gibi hissetmesini sağlarken, vâkıfımıza olağanüstü itibar ve prestij vermekteydi.

Daha yukarıda Akçelîzade vakfının şehrin kadı sicillerinde şu sebepten dolayı üç kere kaydedildiğini görmüştük: Vakfiyesinin bir şartına göre belirli bir miktarın faizinin, şehrin on dokuz müslüman mahallesinin vergilerine sarf olunması gerektiği öngürülmekteydi¹³. Bu üç kayıtda kullanılan ifade “*ribhî mahalle-i mezburenin tekâlif-i lazimesine*”dir, muhasebede ise “*berâ-yı avarız-i mahallat-i müslimin*” olarak daha açık bir şekilde geçmektedir. Şehrin on dokuz müslüman mahallesinin vergilerinden başka söz konusu vakıf, diğer bir miktar parasıyla da bölgedeki bazı köylerin vergilerini hafifletmeyi amaç edinmişti. Son olarak, vakfın gelirlerinden vakıfta çalışarak işlevini sağlayan kişiler de geçinmekteydi. İçlerinde kırk akçelik günlük maaşıyla en büyük maaş alan vakfın mütevellisiydi. Onu takiben on beş akçelik günlüğüyle nazır, sonra vakfın kâtibi, bir de vakfın gelirlerini toplamakla meşgul olan üç cabisi gelmekteydiler. Günde beş akçelik maaş alan bir kâtibin mevcudiyeti, vakfın yoğun bürokratik işlemine tanıklık etmektedir. Bütün vakıflarla olduğu gibi (Özcan 2003: 317), Akçelîzade vakfı da yapılan işleri ayrıntılı olarak gösteren muhasebesini sunmaya mecburdu¹⁴.

Artık vakfımızın masraflarını nasıl karşıladığını görme zamanıdır. Asıl malının 15.000 guruş ya da 1.500.000 akçe olduğunu bilmekteyiz. 1691-92 yılında bu paranın görece küçük bir kısmı vakıftan borç alan 85 kişiye dağıtılmıştı. Bunların ezici çoğunluğu tek başına borç alan 66 kişiden oluşmaktadır, kalan 19 adedinde ise gurup borcu söz konusudur. Yani on dokuz köy veya mahalle cemiyet olarak vakıftan borç aldılar. Tek başına bir kişinin vakıftan borç aldığı durumlarda borç alanın ya bir evini, bağını, bir değerli mücevherini rehne koyduğunu, ya da kendisine çoğu zaman bir yakın akrabasından bir kefil bulduğunu görmekteyiz. İki ya da ikiden fazla kişi borç alır ise ekseriyetle birbirlerine kefil olmaktadır¹⁵. 1650-52 yıllarının Yenişehir-i Fenâr kadı sicillerinde, ekseriya zimmîlerden oluşan büyük grupların, sık sık bütün köy veya mahallelerin, hem münferit kişilerden hem de vakıflardan borç aldıkları otuz kadar kayıta rastlamaktayız. Bütün köy veya mahallelerin ekonomik yatırım yapmak niyetiyle borç almaları son derece ihtimal dışı olduğundan çoğu kez bu durumun, olağan veya olağanüstü vergi borçlarını karşılayabilecekleri bir yoldan başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Bazı kayıtlarda bile falan mahallenin sakinlerinin vergilerini ödeyebilmek için borç aldıkları apaçık bir şekilde kaydolmaktadır (Salakidis 2004: 84). Hatta Yenişehir-i

¹³ Gerçekten şehrin kadı sicillerinde bu dönemde on dokuz müslüman mahallesine rastlanmaktadır. Bu mahalleler alfabetik sırayla şunlardır: Arnavud, Cami'-i 'Atik, Debbağlar, Emin, Hatib, Hatuncuk-i 'Atik, Hatuncuk-i Cedid, Hüsam Hoca, Kazganizade, Murad Ağa, 'Ömer Bey, Ramazan, Şehr, Seyyid Hoca, Serracılar, Sofular, Tekeli, Timurzade, Yeganzade (Salakidis 2004: 29-39 ve dizin).

¹⁴ Muhasebe süreci hakkında Orbay (2007: 7-12)'e bkz. Bir de şunun altını çizmek gerekmektedir ki büyük sultan vakıflarında (selâtin vakıfları) muhasebenin başlangıcında bulunan kısımda vakfın ve mütevellinin adlarının yanısıra bir de kâtibin adı vardır daima. İncelediğimiz para vakıflarında ise böyle bir şey söz konusu değildir, ancak Akçelîzade vakfı gibi büyük vakıflarda vazaif başlığı altında genel olarak bir kâtip de bulunmaktadır.

¹⁵ Daha yukarıda yayınladığımız muhasebede borçluların listesinde iki borç *zimmî-i kaviyye*, yani kuvvetli, sağlam borç olarak nitelendirilmektedir. Bu ifade arkasında saklanan şey muhtemelen borcun güvenilir olmasıdır, yani borçlu tarafından karşılanabilmekte ve bunun sonucunda bir rehne veya kefile ihtiyaç olmamaktadır. Karşıt ifade *zimmî-i za'ife*, yani zayıf borçtur. Bu ikinci ifade herhangi bir sebepten gelir getirmeyen borçluların kısmında geçmektedir. Kuşkusuz, borçluların karşılayamadığı borçlardır. Bu noktada şunu da ilave edelim: *Kavi* sıfatı *rehn-i kavi* ifadesinde de geçmektedir ve Özcan (2003: 288)'e göre bu ifade ile kastedilen şey “rehnin borçlunun kendi malı olması ve başkalarının o mal üzerinde herhangi bir hakkının bulunmamasıdır.”

Fenâr mahkemesinde görülen bir davada Rapsani diye bir köyün zimmîleri *Dersaadet*'e müracaat ettikten sonra, köylülerin, asıl malı 600.000 akçe olan Kabil Ağa vakfından 320.000 akçe, yani asıl malının yarısından fazlası, borç aldıklarını öğrenmekteyiz (Salakidis 2004: 102, 6 numaralı kayıt).

Akçelizade vakfı tarafından verilen toplam 85 krediden sadece 58'i kâr bırakmıştır, kalanı ise, hem genel olarak hem de tek tek tarif edilen sebeplerden dolayı, kâr, yani faiz vermemiştir ve bunlara *mal-ı gayr-i merbuh*, yani rıbhı olmayan mal denilmektedir¹⁶. Asıl malının sadece 3.917 ve üçte bir gurusu faiz vermiş, geri kalan 10.890 gurusu ise vakfa gelir sağlamamıştır. Fakat bu iki miktarın toplamı 14.807 ve üçte bir gurusu etmektedir. Demek ki 193 gurusluk bir açık var. Vakfın malının bozulmamış kalabilmesi için bu açığın tamamlanması gerektiği apaçık söylenip defalarca tekrarlanan bir tembih haline gelmiştir. Bu süreç için kullanılan teknik terim *tekmil-i mal* terimidir. Tabii ki bu konu, bir para vakfının meşru olup olmadığı tartışmasıyla doğrudan ilgilidir. Zira, para vakfını eleştirenlerin, hatta onu reddedenlerin en çok dayandıkları nokta şudur. Eğer bütün vakıfların müfettişi ve nazırı olan kadı, bir vakıf malının uçup gitmesine izin verirse, o zaman adeta bir yolsuzluğa izin vermiş olup kimseye ait olmayan, veya daha doğrusu, sadece Allah'a ve müminler cemiyetine ait olan vakıf malının dokunulmaz ve ebedi mahiyetini ihlal etmiş sayılırdı. Böylece, muhasebe defterinin değişik yerlerinde Yenişehir-i Fenâr kadısının, vakfın mütevellisine meydana gelen açığı karşılamaını tembih ettiğini görmekteyiz. Bununla beraber, sadece *tekmil-i mal* gayretinin, bir vakfın dokunulmazlığı ve ebediyetini uzun vadeli olarak koruyup korumadığı gerçekten kuşkuludur.

Akçelizade vakfı için elimizdeki bir sonraki muhasebe defteri 1112-1113 (1700-1701) yıllarına aittir (T 9: 19-20). Bu muhasebenin metnini de burada ayrıntılı olarak aktarmamıza gerek görülmemiştir. Ancak aşağıdaki cetveldeki verilerden yararlanarak önceki muhasebe ile bir karşılaştırma yapabilmekteyiz.

Akçelizade Elhac Ahmed Ağa nakit vakfının iki muhasebesi

<i>sene</i>	anamal (mal-ı vakf)¹	gelir (irbah-ı hâsıla)²	masraf (ihrâcat)³	geri kalan gelir (galle-i bakiye)	maaşlar (vezâif)⁴	maaş karşılığının yüzdeliği
1691-1692	15.000 gurusu (3.128 + 2/3 gurusu) ⁵	56.307 akçe ⁶	38.388 akçe	17.919 akçe	480,5 akçe (x360: 172.980) ⁷	10.3%
1700-1701	12.359 gurusu (7.602 gurusu)	136.836 akçe	63.306 akçe	73.530 akçe	387 akçe (x360: 139.320)	52.7%

¹⁶ Tuhaf olarak *merbuh* kelimesinin, bilinen Osmanlıca ve Arapça sözlüklerde geçmemesine rağmen, *rihb* kelimesi ile birlikte aynı Arapça kökten çıktığı bellidir. Kendisine samimi teşekkürlerimi sunduğum Sami dilleri ve edebiyatları uzmanı ve değerli arkadaşım Georgia Nefeli Papoutsaki'ye göre, söz konusu fiil çekimi klasik Arapçada kullanılmadığından sözlüklerde geçmemesi gayet tabiiymiş. Normal olarak kelimenin bu anlamdaki şekli *râbih* veya *rabih* olmalıydı, çünkü bu fiilin birinci gövdesi geçişli değil ve bunun sonucunda geçmiş zaman ortacı da yok. Yine adı geçen araştırmacıya göre, genellikle dilde birçok zaman olduğu gibi Arapçada da çok defa böylesi fiil şekilleri, diğer geçişli olan fiillere kıyasla yapılmıştır. Her nasılsa, vakıf muhasebe defterlerinde pek çok kullanılan *merbuh* kelimesinin sözlüklere, veya en azından Osmanlıca sözlüklere, hangi sebepten alınmadığı bence hâlâ cevabını bekleyen bir sorudur.

Dikkatimizi çeken ilk husus ikinci muhasebe defterinde kâr bırakan miktarın hemen hemen iki misli olduğudur. Yani 1691-92 yılında kâr bırakan miktar 3.128 guruş iken dokuz yıl sonra 7.602 guruşa çıkmıştır. Üstelik, birinci muhasebede sadece 38.288 akçe olan masrafların sonraki muhasebede çok arttığını, 63.306 akçeye çıktığını keşfetmekteyiz. Bu farkların, vakfın 1700-01 yılındaki faaliyetlerinin belli bir artışına bağlanarak açıklanabileceği kanısındayım. Vakfın yıllık faaliyetlerinin artışı, veya belki daha doğru bir deyimle, hareketsiz kalan pek çok kredilerin harekete geçirilmesi, her halde aynı zamanda bu amaca hizmet eden masrafların artışını da beraberinde getirmiştir.

Yukarıdaki tabloda günlük maaşları gösteren son dan bir önceki sütunda iki muhasebe defteri arasındaki sapmanın açıklanması daha zordur. Bu makalede tamamen yayınladığımız birinci muhasebe defterinde vakfın kendisinden maaş alanlara ödemesi gereken günlük 666 akçe kaydolunmuştur. Ancak bu miktardan mütevellî, iki cabi ve başka birinin maaşları¹⁷ olan 185,5 akçe çıkarılıp vakıftan ödenmesi gereken günlük 480,5 akçe kalmaktadır. Bu maaşları karşılayabilmesi için vakfın geri kalan yıllık gelirinin 172.980 akçe olması gerekmektedir. Gelir ise yalnız 17.919 akçe iken, vakıftan maaş alanlara orantılı olarak dağıtıldığını, yani maaşın her bir akçesine senevi otuz yedişer akçe verildiğini öğrenmekteyiz. Bir örnek vermek gerekiyorsa, vâkıfımızın camiinde hatiplik eden kişinin, söz konusu yılda vakfiyeye göre 1.080 akçe (3x360) maaş alması gerekmektedir. Ancak durum tarif edildiği gibi iken, yalnız 111 akçe (3x37) almıştır. Buraya kadarki kısım pekâlâ anlaşılabilir. Fakat, günlük maaşların yine toplam 666 akçe –zaten başka türlü de olamazdı, çünkü aynı vakıf söz konusudur ve vakfiyesi de aynıdır– olduğu ikinci muhasebede geri kalan gelirin bu kez daha büyük olmasına rağmen daha az günlük maaşlara dağıtıldığını görmekteyiz. Bu yılın günlük maaşları yalnız 387 akçedir, yani önceki muhasebeden hemen hemen yüz akçe daha az. Bu da söz konusu yılda daha çok, toplam 279 akçeye varan maaşın çıkarılmasının sonucudur. Meselâ, imam, hatip ve fukaralar için elbise masrafları, vâkıfın camiinde ayda üç kere yemek dağıtma masrafları gibi büyük miktarlar çıkarılmıştır. Böylece yukarıda bahsi geçen hatibin dokuz yıl sonra, yani 1700-01 yılında, 570 akçe maaş almış olması gerekmektedir (3x190=570, bu sene maaşların günlük her bir akçesine yılda 190 akçe isabet etmişti). Yani, bu sefer örnekteki hatip, vakfın gelirinin maaşları %100 olarak karşılayacağı ‘normal’ şartlar altında kendisine düşecek olan miktarın yarısından biraz fazla almıştı. Demek ki hatibimizin bu yıldaki maaşının artması, bir yandan daha büyük, belki de daha doğrusu daha etkili faaliyetler sonucunda vakıf gelirlerinin artması, öte yandan da bu yılda vakıftan maaş alanların sayısının azalmasından ileri gelmektedir. Bu artış azalma hangi kriterlerle olabilirdi? Bana en muhtemel görünen açıklama, maalesef elimizde olmayan vakfiyenin maaş alanların bazıları için mütevellîye böyle bir imkân vermesiydi. Yani büyük bir ihtimalle vakfiyedeki bazı şartların sonunda vakfın iktisadi hali uygun olmadığı durumlarda falan maaş alana veya hayır görene o yılda maaş verilmeyeceği öngörülmekteydi. Ancak bu noktada bir soru daha ortaya çıkmaktadır. Her defasında mütevellînin kime maaş verilmeyeceğini seçme hakkı var mıydı? vardı gibi görünmektedir¹⁸.

¹⁷ Başka bir noktada dediğimiz vakıf muhasebeleri üzerine yaptığımız ayrıntılı incelemeye göre bir vakfın mütevellî ve cabisi, vakfiyede öngörülen şartlara göre daima kendilerine düşen tam maaşını alanlardandı. Zira, bu iki kişinin maaşının, daima vakfın yıllık gelirinden çıkarılan masraflarla birlikte sayıldığını görmekteyiz. Geri kalan gelir, diğer, anlaşılan vakıf işlev bakımından daha az önemli, maaş alanlara orantılı olarak dağıtılmaktaydı.

¹⁸ Özcan (2003: 309)’da verilen bir bilgiye göre bazı vakfiyelerde “asl-ı malın herhangi bir şekilde eksilmesi durumunda harcamaların askıya alınarak öncelikli olarak eksilen miktarın tamamlanması istenmiştir”.

Yukarıdaki sorulara az çok tatmin edici bir cevap verilebilirdiyse bile Akçelizade vakfının asıl mali ile ilgili durumun açıklanması daha zor görünmektedir. Birinci muhasebede vakfın asıl malı 15.000 guruş iken, ikinci muhasebede yalnız 12.359 guruş kaydolunmaktadır! İki miktar arasındaki fark, tam 2.641 guruş veya 316.920 akçedir. Dokuz senelik bir süre içinde vakfın asıl mal açığı açıklanamayacak kadar büyüktür. Şimdi şu vardır: T9 (1700-01) numaralı muhasebe defterinde Akçelizade vakfının muhasebesinden hemen önce sayfa kenarında ‘Mevlevihane’ notunu taşıyan başka bir muhasebe kaydolunmuştur. Meşhur Mevlevilik tarikatının Yenişehir-i Fenâr’da kurduğu tekkenin vakfının muhasebesidir. Yer tasarrufu için burada bu muhasebenin transkripsiyonunu vermeyeceğiz, ancak yukarıda yaptığımız gibi yine de bu muhasebenin en önemli verilerini bir tabloya sığdırmaya çalışacağız. Fakat ilk önce muhasebenin başında bulunan küçücük bir metni gözden geçirmek gayet faydalıdır:

Medine-i Yenişehir’de vaki ‘merhum Akçelizade Elhac Ahmed Ağa’nın medine-i mezbure mevlevihanesine mevkûfe nukûdun mütevellisi olan Esseyyid Mehmed Çelebi’nin 1112 senesi Muharremi guresinden işbu sene-i mübareke ibtidasına gelince umûr-ı vakf-ı mezburde vaki’a tasarrufatı muhasebesidir ki zikr olunur fi gurre-i Muharrem-i sene 1113 (T 9: 18).

Bu metinden çıkan en kesin şey, Akçelizade’nin Yenişehir-i Fenâr’daki Mevlevihane tekkesi lehine bir vakıf kurduğudur. Üstelik, metnin ifadesinden yola çıkarak pek muhtemeldir ki bu adam sadece Mevlevi tekkesi lehine herhangi bir vakıf kuran değil, aynı zamanda tekkenin kendisinin de kurucusudur. Aşağıda bu görüşü destekleyebilmek için bazı görüşler öne sürmekteyiz. Ancak, Akçelizade’nin Yenişehir-i Fenâr’daki Mevlevihane’nin kurucusu olup olmadığı meselesine geçmeden önce, şu önemli soruya cevap vermeye çalışmamız gerekmektedir. Mevlevihane vakfı 1700-01 muhasebesinde kaydolunmuş iken, dokuz yıl önce, yani 1691-92 muhasebesinde, neden kaydolunmamıştı? Tabii ki bu soru, 1691-92 tarihinde tekkenin varolması koşuluna bağlanmaktadır. Daha aşağıda görüleceği gibi tekkenin bu tarihte varolduğunu bildiğimiz için şimdilik bu soruya bir cevap vermeye çalışacağız.

Mevcut olan kaynakların parçalılığı yüzünden bu soruya kesin ve açık bir cevap verebilmek durumunda değiliz. Her nasılsa muhtemel bir cevap, 16. yüzyılın ikinci yarısında Birgevi Mehmed Efendi ile başlayıp tüm 17. yüzyıl boyunca Kadızadeliler ve Şeyh Mehmed Vanî ile devam eden muhafazakâr hareket de bulunabilmektedir (Faroqhi 1997: 561). Bu adamlar kendi çağının aksilik ve sefaletinin sebeplerini peygamber Muhammed’in “asr-ı saadet”inden sözde bir uzaklaşmada aramış ve para vakıfları, kahve ve tütün gibi yenilikleri ve bunları adet edinen sufi tarikatlarını bidat olarak niteleyip lanetlemişlerdir. Söz konusu muhafazakâr hareketin garazı özellikle Mevlevi tarikatının dini musikisi ve oyunlarına karşıydı.

Bu düşünüş tarzının 17. yüzyılın Yenişehir-i Fenâr’ında da etkili olduğunu bilmekteyiz. Meselâ, Yenişehir-i Fenâr kadı sicillerinde mevcut olan 1666 tarihli bir fermenda Bayraklı Camii¹⁹ yanında

¹⁹ Evliya Çelebi bu güzel camii bir tarifini ve onunla ilgili alışkanlığı vermiştir: *Andan Bayrak câmi’i: Her vakitte muvakkıtı sâ’at gözedüp ezân mahalli oldukda minârenin tâ zirve-i a’lâ-yı alemine bir çam sırtığı üzre bayrakını ipler ile çeküp cümle mü’ezzinânlar ol alem bayrağı görüp her cevâmi’ ve mesâcidlerde ezân-ı Muhammediler tilâvet olunur. Anıciün bu câmi’e Bayrak câmi’i derler. Hakkâ ki bu bayrak alâmeti ve muvakkıtı aceb hayrât-ı azimdir. Ve bu câmi’ tâ çârşu-yı bâzârın ayne’l-fi’linde olmak ile İslâmbol’un Rüstem Paşa ve Sultân Bâyezid câmi’i gibi subh ve mesa cemâ’at-i kesireden hâli değil bir müferrih ve dilküşâ kurşum örtülü câmi’-i pür-envârdır (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003: 87-88).*

bulunan kahvehanelerin yıkılması emredilmektedir. Yıkılma emri, bu kahvehanelerde tütün ve içki içilip, satranç oynanıp, önceden yasaklanmış musiki aletleri çalınarak meydana çıkan gürültü yüzünden camide namaz kılanların rahatsız oldukları gerekçesiyle verilmektedir (Kamburidis 2002).

Üstelik, def, ney ve kudum aletlerinin eşliğiyle birlikte icra edilen Mevlevi semanın durdurulmasını emreden aynı tarihli başka bir ferman da vardır (Kamburidis 2009: 456-457). Yenişehir-i Fenâr kadısına hitabeden ferman suretinin kenarında aslında fermanın içeriğini özetleyen şu cümle vardır: *Sufiye ve Mevlevilerin devirlerini men' için emr-i şerifdir*. Demek ki 1666 Yenişehir-i Fenâr'ında mevlevihane varolmaktaydı. Fermana geçen bazı ifadelerden, Mevlevilerin bu adetlerinin eskiden de yasaklandığını, fakat itaat etmedikleri için bu defa da emrin tekrarlandığını anlamaktayız:

Ta'ife-i sufiyenin devran namında raksları ve mevlevilerin alât-i melâhiden olan def ve ney ve kudum çalmaları ile sema'ları ve sa'ir buna müşabih ef'al-i kabiha ve etvar-i şeni'aları bundan akdem men' olundukda evza'larında ısrar idüb...²⁰

Eskiden de (*bundan akdem*) aynı içerikle bir ferman sadır olduğuna göre Yenişehir-i Fenâr'daki Mevlevihanenin kuruluşunu 1666 yılının öncesine bile tarihlendirmek gerekmektedir. Mevlevilerin söz konusu adetlerinin yasaklandığı 1666 tarihli aynı fermana daha aşağıda aynı konu hakkında şeyhülislamdan fetvanın istendiğini öğrenmekteyiz. Bilfiil şeyhülislam Mevlana Yahya da bu adetlerin şeriata uygun olmadığı cevabını vermiştir. Şimdi, 1666 yılında sultan tarafından hürmet edilip makamında on bir yıl (1662-1673) kalan Minkarizade Yahya Efendi'nin şeyhülislam olduğunu bilmekteyiz (Uzunçarşılı 1988: 478-479). Böylece söz konusu fetvanın ortaya çıkması 1662 öncesinde mümkün değildir. Öte yandan, bu fetvanın sadece Yenişehir-i Fenâr'daki Mevlevihane ile değil, bütün Mevlevilik tarikatı ile ilgili olduğu kuşkusuzdur. Bunun sonucu olarak 1662 tarihinin haddi, tekkemizin kuruluşunu tarihlendirmede yardımcı sayılmamaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda bu tür zulüm ve eziyetlerin sonucunda olsa gerek ki Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesi geçici olarak kapatılmış 1691-92 muhasebesinde Mevlevihane vakfı adı geçmemiştir. Mevlevihanenin 18. yüzyılın başlarında tekrar ortaya çıkması, belki de Mevleviler için esmeye başlayan bir hürriyet rüzgârını yansıtmaktadır. 1700-1701 yılındaki Mevlevihane vakfının muhasebesine geçmeden önce elimizdeki verileri kısaca gözden geçirelim.

Mevlevihanenin 1650-52 kadı sicillerinde geçmediğinden eminiz. Ancak bu olay, tekkenin o tarihte varolmadığı anlamına gelmemektedir. Yenişehir'li Mevlevilerin bu tarihler sırasında şehrin mahkemesiyle hiçbir işi olmaması pek mümkündür. Yukarıda gördüğümüz gibi, Mevlevihanenin ilk anılması, müzik ve devirlerini yasaklayan 1666 tarihli fermana geçmektedir.

1668 yılında Yenişehir-i Fenâr'daki camilerden bahseden Evliya Çelebi Mevlevihaneden söz etmektedir: *Ve cısr-i azîmin öte tarafında Mevlevihane cami'i* (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003: 88). Demek ki tekkenin, Osmanlıların Köstem²¹ adını verdikleri Peneios nehrinin kuzey tarafında bulunduğunu öğrenmekteyiz. Bu makalenin sonundaki gravürden görüldüğü gibi, Evliya Çelebi'nin şehirde bulunan on tekkeden sadece Mevlevi tekkesi üzerine konuşmaya karar vermesi

²⁰ Fermanın üçüncü satırından itibaren.

²¹ *Köstem* < *Liköstem* < rumca *Lykostomion* (= Kurt Ağzı)'dan türetilmektedir.

tesadüf değil²². Tekkenin hem yeri hem de görünüşü seyyahın bu kararını tümüyle haklı göstermektedir. Evliya Çelebi'nin tarifi şöyledir:

Der vasf-ı hânkâh-ı dervîşân: Cümle on yerde tekve-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân-ı Âl-i Abâ vardır. Cümleden cisir başında nehr-i Kösdem'in kenârında bir teferrücgâh Mevlevihânesi var. Fuzalâu'd-dehrden Cenûbî Efendi nâm bir şeyhi var ve pâk ü pâkîze fakr-ı fâka çille-i merdânın çeker elli beş aded terk [ü] tecrîd semâ'-zen fukarâları var. Meydân-ı semâ' [u] safâgâhı ve fukarâ hücreleri ve matbah-ı Keykâvus'u ma'mûr ve ni'meti mebzûl hânkâh-ı Celâleddîn-i Rûmî 'dir (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003: 88).

Mevlevilerin müzik eşliğiyle dans adetlerini yasaklayan 1666 tarihli fermanın iki yıl sonra yapılan bu tariften Yenişehir-i Fenâr'daki tarikat üyelerinin bu emre gerektiği gibi itaat etmedikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Çünkü, tabii ki eğer söylediklerini kelimesi kelimesine ciddiye alırsak, Evliya'ya göre 1668 yılında bu tekkede *semâ'-zen fukarâlar*, yani sema eden dervişler vardı.

Bu tekkenin kurucusu için yazılı kaynaklar ilk keşfeden Gölpınarlı (1983: 247) olmuştur. Daha sonra Kiel, tekkenin ilk şeyhi İbrahim'in yerine Nazir isminde birinin şeyh tayin edildiği 1676 tarihli beratta geçen bu kurucusunun adına Hacı Ahmed dediklerini doğrulamıştır (Kiel 1996: 156-157). Ancak, yukarıdaki Evliya Çelebi metninde görüldüğü gibi, Cenubi Efendi isminde tekkenin bir şeyhi daha vardı ki şimdiye kadar tekkenin ilk üç şeyhini bilmekteyiz.

Defalarca tekrarladığımız gibi, 1691-92 muhasebesinde Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesi geçmemektedir. Fakat sekiz yıl sonra, yani 1700-01 defterinde, bu tekke vakfının muhasebesi aniden ortaya çıkmaktadır:

Yenişehir-i Fenâr'daki Mevlevihane vakfının muhasebesi

<i>sene</i>	anamal (mal-ı vakf)	gelir (irbah-ı hâsıla)	masraf (ihrâcat)	geri kalan gelir (galle-i bakiye)	maaşlar (vezâif)	maaş karşılığının yüzdeliği
1700/01	2.749 και 2/8 g. (2.060,5 ve 1/3 g. x 15% ve 688 ve 1/3 g. x 12%) ⁸	37.095 + 9.912 = 47.007	7.200	39.800	136 (x360: 48.960)	81.2%

Bu tabloda bizi burada ilgilendiren en önemli gözlem, Mevlevihane vakfının asıl malının aynı yıldaki Akçelizade vakfının malından eksik olan miktara hemen hemen eşit olduğudur. Bu miktarın ilk baştan Mevlevihane için ayrılmış olduğunu, sonradan yukarıda tarif ettiğimiz sebeplerden dolayı geçici olarak Akçelizade'nin daha büyük olan ve özellikle kendisinin şehirde kurduğu camii destekleyen diğer vakfına devredildiğini farzederek, mantık çerçevesi içinde bir açıklama yaptığımızı zannetmekteyiz. Böyle bir durumun hangi hukuki şartlar altında gerçekleştirildiği ise tamamen

²² Yenişehir-i Fenâr'da bulunan diğer tekkeler için Salakidis (2004: 46-47)'ye bkz.

bilinememektedir. Akçelîzade Elhac Ahmed'in adının geçtiği bu iki vakfın vakfiyeleri elimizde olsaydı durum daha açıklanabilir olacaktı; ancak maalesef yok.

Demek ki Mevlevihane vakfının 1691-92 muhasebesinde geçmemesi, büyük bir ihtimalle şehirde hakim olup tekkenin geçici olarak da olsa kapatılmasına bile neden olabilen bu olumsuz havadan ileri gelmektedir ki Akçelîzade tarafından işlevine vakfolan miktar daha yukarıda tarif ettiğimiz diğer büyük vakfına devredilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Yenişehir'deki Mevlevihane söz konusu muhafazakâr hareketin gazabına maruz kalmıştır, çünkü bir yandan bir sufi tarikatı olup öte yandan da bir para vakfından desteklenmiş bir kurum olmak şanssızlığına sahipti. Meğer ki;Mevlevihanenin bu her iki nitelikleri söz konusu hareketi aşırı kızdırmaktaymış.

Durum nasıl olursa olsun, 1700-01 yılında tekkenin 2.750 guruşluk, ya da 330.000 akçelik, bir para vakfından desteklenerek işlemekte olduğunu, malı da faize verilerek elde edilen kârdan şu maaşları sağladığını görmekteyiz: şeyhi (*meşihat*) için günde otuz akçe, mü'ezzin ve mesnevi okuyucusu (*cihet-i mü'ezzin ma' kari-i mesnevi*)²³ için günde beş akçe, kayyum ve ney çalan (*cihet-i kayyum ma' neyzen*) için günde beş akçe, tekkenin aşçısı (*tabbah*) için günde beş akçe, temizleyici ve kudüm çalan (*ferraş ve kudum*) için günde bir akçe, tekkenin dervişlerine verilen yemek (*ta'amiye-i fukara-i tekye*) için günde yetmiş akçe, tekkenin dervişlerine içirilip kahve (*kahve-i fukara-i tekye*) için günde yirmi akçe, tevliyet için günde yedi akçe ve son olarak da câbilik (*cabiyet*) için günde üç akçe. Vakfın karşılaması gereken toplam günlük maaşlar 146 akçeydi. Ancak mütevellî ve cabi maaşlarının vakfın masraflarıyla birlikte sayıldıklarına, yani tamamen ödendiklerine göre karşılanması gereken günlük maaşlar 136 akçeye indirilmiştir. Bir taraftan vakfın bütün malı işletildiği diğer taraftan da vakfın bu yılki masrafları çok yüksek olmadıkları için, yıl sonunda maaşların % 81,2'si karşılanabilmiştir.

Şunu da göz önünde tutalım ki tam istihdamlı çalışan şeyh ve aşçı dışında tekkenin diğer sakinleri aynı zamanda iki işle uğraşmaktadırlar: Müezzin aynı zamanda mesnevi okuyucusu, kayyum ney çalan, temizleyici ise kudüm çalandır. Tarikatın dini törenlerinde çalınan müzik aletlerinin sözünü etmek çok dikkate değer olup Mevlevilerin dini ibadetlerini müzik ve sema çerçevesinde sergilediklerini doğrulamaktadır. Sadece ney ve kudumdan oluşan tekkenin orkestrası az gibi görünse de yukarıda sözünü ettiğimiz fermanla def adı da geçmektedir.

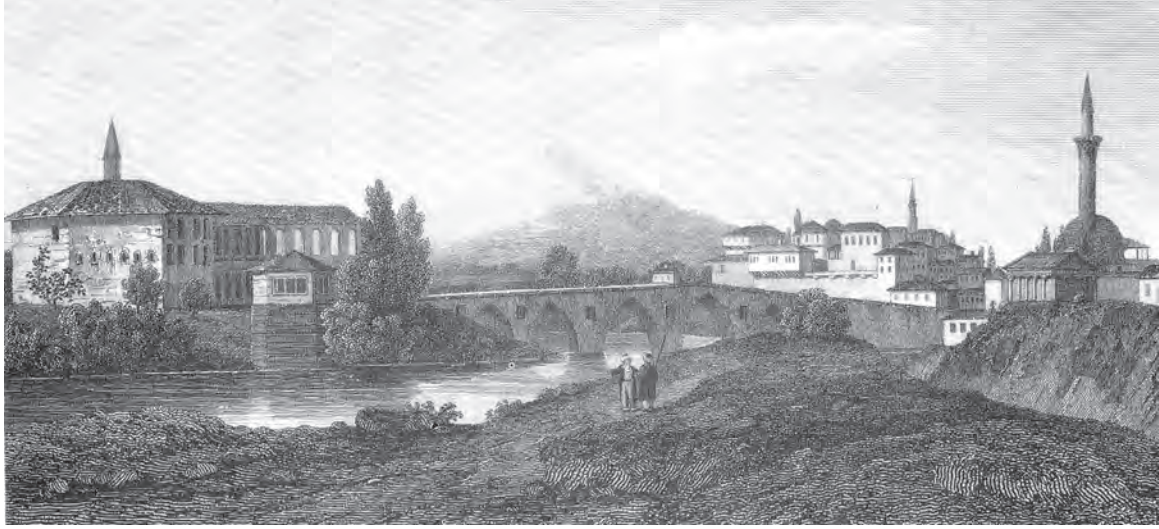
Mevlevî tekkeleri iki gruba ayrılırdı. Birisi kendilerine âsitane denen üstün tekkelerden, diğeri kendilerine dergâh denen normal ve sıradan tekkelerden oluşmaktaydı. Bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda toplam on asitane olup Balkanlarda yalnız Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesi âsitaneydi (Gölpınarlı 1983: 334).

Böylece, şimdiye dek elimizdeki verilerden, yani 1. 1666 tarihli ferman, 2. 1668 tarihli Evliya Çelebi metninden, 3. 1676 tarihli berattan, 4. 1700-01 tarihli Mevlevihane muhasebesinden ve bunun başlangıcında bulunan metninden, ve 5. tekke masraflarının büyük, belki de en büyük, kısmını karşılayan vakfın büyüklüğünden (2.750 guruşluk bir para vakfi) yola çıkarak, bu Hacı Ahmed'in büyük bir ihtimalle Akçelîzade Elhac Ahmed Ağa'dan başka biri olmadığını ileri sürbilmekteyiz. Bu hali vakti yerinde Yenişehir'li aynı zamanda şehirde kendi ismini taşıyan bir cami

²³ Şüphesiz olarak meşhur şair Celaleddin Rumi (1207-1273)'nin *Mesnevi-i Manevi*'si, kendisinin Konya'da kurduğu sufi tarikatının bir nevi Kur'an tefsiridir.

kurmuş ve böylece bu şehrin, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli taşra merkezlerinden biri olduğu şöhretine katkıda bulunmuştur.

Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesinin kuruluş tarihine gelince, tekkenin en erken tarihli zikredilmesi, daha yukarıda sözünü ettiğimiz, Mevlevi adetlerini yasaklayan 1666 tarihli fermanda geçen yasaklama olayında görülmektedir. Ve madem ki söz konusu fermanda daha önceki bir yasaktan bahsedilmektedir, Mevlevihanenin kuruluşunun, aşağı yukarı 17. yüzyılın ortalarına denk geldiğini ileri sürebilmekteyiz. Ve hem camii hem de Mevlevihanenin kurucusunun Akçelizade Elhac Ahmed olduğu sonucumuz doğrusa eğer, o zaman ikincisinin kuruluşunu, birincisiyle birlikte, 1650 öncesine yerleştirmek mümkündür.

H. Holland, Travels in the Ionian isles, Albania, Thessaly, Macedonia during the years 1812 and 1813, London 1815, s. 284: Batıdan görülen Yenişehir-i Fenâr'ın kuzey-batı kısmı. Gravürün solunda Mevlevihane görünmektedir. Evliya Çelebi'nin sözleriyle: Ve cisr-i azimin öte tarafında Mevlevihane cami'i

Kaynaklar

Arşiv kaynakları

- T 2. Kozani Devlet Arşivleri, 1650-1652 tarihli kadı sicilleri
T 9. Kozani Devlet Arşivleri, 1700-1701 tarihli vakıf muhasebe defteri
T 33. Kozani Devlet Arşivleri, 1691-1692 tarihli vakıf muhasebe defteri

Yayınlanmış kaynaklar

- Ayverdi, E. H. (2000, 2. baskı). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, c. IV, İstanbul.
- Çizakça, M. (1995). Cash waqfs of Bursa, 1555-1823. *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 38/3, 313-354.
- Çizakça, M. (2000). *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the Present*, İstanbul.
- Faroqhi, S. (1997). Crisis and Change, 1590-1699. H. İnalcık – D. Quataert (eds.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, 2 vols., Cambridge
- Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, İstanbul (birinci baskı 1953).
- Kahraman, S. A. – Dağlı, Y. – Dankoff, R., eds. (2003). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi. 8. Kitap. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*, İstanbul.
- Kamburidis, K. (2002). Katedafise kafeneion ste Larisa tou 1666 (= 1666 yılının Larisa'sında kahvehanelerin yıkılması). *Thessaliko Emerologio*, 42, 67-80.
- Kamburidis, K. (2009). *He neotere Hellada mesa apo othomanikes peges* (= Osmanlı kaynakları üzerinden yeniçağ Yunanistan'ı), Thessaloniki.
- Kiel, M. (1996). *Das türkische Thessalien. Etabliertes Geschichtsbild versus Osmanische Quellen. Ein Beitrag zur Entmythologisierung der Geschichte Griechenlands*, Göttingen.
- Mandaville, J. E. (1979). Usurious piety: The cash waqf controversy in the Ottoman Empire. *International Journal of Middle East Studies*, 10, 289-308.
- Orbay, K. (2007). Structure and Content of the Waqf Account Books as Sources for Ottoman Economic and Institutional History. *Turcica*, 3-47.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları. Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 2, İstanbul.
- Paliougas, T. (1996). *He Larissa kata ten Tourkokratia (1423-1881)* [=Türk egemenliği altında Larissa (1423-1881)], Larissa.
- Peri, O. (1992). Waqf and Ottoman welfare policy. The poor kitchen of Hasseki Sultan in 18th century Jerusalem. *Journal of Economic and Social History of the Orient*, XXXV, 167-186.
- Salakidis, G. (2004). *He Larisa sta mesa tou 17ou aiona* (= 17. yüzyıl ortalarında Yenişehir-i Fenâr), Thessaloniki.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, III. cilt, II. kısım, Ankara (4. baskı, birincisi 1954).
- Yediyıldız, Bahaeddin (1985). *Institution du waqf au XVIIIe siecle en Turquie*, Ankara.

Vakfiyelerine Göre Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı

Murat Yıldız*

Özet

Amcazade Hüseyin Paşa, II. Mustafa dönemi sadrazamlarındandır. Evkafına ait vakfiyeler sayesinde kendisinin kurduğu hayır kurumlarına dair bilgi edinebilmekteyiz. Buna göre o, başta İstanbul olmak üzere Edirne, Filibe, İnebahtı, Kedegre (Vezirköprü) ve Medine’de birçok hayır kurumu ihdas etmiştir. Bu hayır kurumlarının başlıcaları İstanbul’daki darülhadis, medrese, mescit, mektep, kütüphane, sebil; Edirne’deki şadırvan, çeşme ve su yolları; İnebahtı’daki cami ve mektep; Medine’deki sebil ve su kuyusu; Kedegre’deki çeşme ve su yollarıydı. Paşa’nın, üç asır boyunca din, eğitim, kültür, bayındırlık gibi sahalarda faaliyet gösteren evkafı, bu süreç zarfında yaşadığı birçok olumsuzluğa rağmen hâlâ hayatta kalmayı ve sınırlı da olsa hizmetlerini sürdürmeyi başarabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amcazade, Evkaf, İnebahtı, Kedegre, Darülhadis, Su Vakfı.

According to His Waqfiyyes the Waqfs of Grand Vizier Amchazade Huseyin Pasha

Abstract

Amjazade Huseyin Pasha was one of the grand viziers in the reign of Sultan Mustapha II. We can get information about his pious institutions by waqfiyyes (charter of a waqf) which belong to his waqfs. According to this, he established many institutions firstly in İstanbul and then in Edirne, Filibe, İnebahtı (Lepanto), Kedegre (Vezirköprü) and Medina. The main institutions of his waqf were darülhadis (a home for hadith) madrasah, school, masjid (a small mosque), library and sebil (kiosk built for the dispensing of free drinking water) in İstanbul; fountain (used for ritual ablutions and usually located in the middle of a mosque courtyard), fountain (for water) and water ways in Edirne; mosque and school in İnebahtı; sebil and water well in Medina; fountain (for water) and water ways in Kedegre. The waqfs of Amchazade which have acted in the religion, education, culture and public work areas during three centuries, can still succes to remain standing in spite of too many negative situations in this process and cary on its services even if they are limited.

Key Words: Amjazade, Waqfs, Lepanto, Kedegre, Darulhadith, Water Waqf.

* Dr., Tarih Öğretmeni

Giriş

Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur (Mehmed Süreyya 1311: 202). Kendisine "Amca-zâde" ya da "yeğen" denilmesinin sebebi, Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın amcazadesi olmasıydı (Aktepe 1991: 8; Ayvansarayî 1985: 348, 396; Çabuk 1988: 178; Hammer 1990: 567; Danişmend 1972: 482; Yücel 1971: 6161). Vakfiyesinde belirtildiği gibi Amasya Kedegre'de (Vezirköprü) doğan (Vakfiye, nr. 502, 1700: 22) Paşa'nın doğum tarihinin 1644 olduğu tahmin edilmektedir (Köprülü 1987: 646; Özkan 2006: 1). Çocukluk ve gençlik yıllarında oldukça rahat bir hayat yaşayan (Lamartine 1991: 784; Hammer: 567; Çabuk 1988: 178) Hüseyin Çelebi'yi bu dönemde İstanbul, Kozluca ve amcasının oğlu Ahmed Paşa'nın görev yerlerinde görmekteyiz.

İyi bir eğitim alan Hüseyin Çelebi (Behçetî 2006: 298), Girit'in fethinden hemen sonra hacca gider (Osman Dede 2002: 127; Aycibin 2001: 15-16) ve dönüşte evlenir. IV. Mehmed'in 2 Muharrem 1083/30.04.1672'de başlayan Lehistan Seferi sırasında Kozluca'da bulunması ve babasının çiftliğinde konaklanan padişaha hizmet etmesi (Silâhdar 1928: 574) kendisine ikbal kapılarını açar. Bu vesileyle devlet hizmetine alınan Hüseyin Bey, devlet kademelerindeki akrabasının yardımıyla da hızla yükselir. İlk olarak haseki sultanın hizmetinde yer alan Hüseyin Bey (Uzunçarşılı 1982: 444), II. Viyana Seferi sırasında veziriazamın maiyetinde yer alır (Ahmed Ağa 1970: 51, 52, 67, 95; Kreutel 1994: 33-34, 47; Özkan 2006: 4).

Ailenin damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın devlete ağır bedeller ödetecek Viyana Bozgunu'na sebep olmasından dolayı, Köprülü Ailesi'nin gözden düşmesi bile (Mustafa Nuri Paşa 2008: 274; Ahmed Tâ'ib 1271: 124) onun bu yükselişini engelleyemez. Her ne kadar bozgunundan sonra kendisi tevkif edilmişse de, sonradan serbest bırakılır ve 20 Safer 1095/07.02.1684'te Şehrizor Valisi olarak atanır (Silâhdar 1928: 125; Mehmed Süreyya 1311: 202; Anonim Osmanlı Tarihi 2000: 133; Behçetî 2006: 303; Ahmed Tâ'ib 1271: 124; Uzunçarşılı 1982: 444-445; Aktepe 1991: 8). Ardından 5 yıla yakın Çardak Muhafızlığı (Behçetî 2006: 298; Ahmed Tâ'ib 1271: 124; Mehmed Süreyya 1311: 202; Özkan 2006: 4) yapan Paşa, Receb 1100/Mayıs 1689'da Seddülbahir Muhafızlığı'na (BOA, K.K.d, 3080, s. 11; Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995: 322; Mehmed Süreyya 1311: 202; Behçetî 2006: 298; Râşid Mehmed Efendi 1282: 79; Ahmed Tâ'ib 1271: 124; Hammer 1990: 567; Cezar 1986: 41n, 42) ve 20 Ramazan 1102/17.06.1691'de Rikâb-ı Hümayun Kaymakamlığı'na (İsâ-zâde 1996: 223; Defterdar 1995: 394; Anonim 2000: 24; Mehmed Süreyya 1311: 202; Behçetî 2006: 294; Râşid 1282: 155; Ahmed Tâ'ib 1271: 124; Köprülü 1987: 647) atanır. Bu görevi esnasında azledilip katli için ferman çıkarılan Yeniçeri Ağası Eğinli Mehmed Ağa'nın affı için ısrarcı olmasından dolayı kendisi Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1103/29.01.-07.02.1692'de bu vazifesinden azledilerek tekrar Boğazhisar Muhafızlığı'na atanır (BOA, MD, nr. 102, s. 106, 110, 131; Silâhdar 1928: 614-615, 619; Defterdar 1995: 413; Anonim 2000: 33; Râşid 1282: 176-177).

Görevini çok iyi yapmasından dolayı sadrazamı endişeye sokan Asitane Kaymakamı Kalaylı Ahmed Paşa'nın, Rebiyülâhır 1105/Aralık 1693'te azledip Diyarbakır'a beylerbeyi olarak atanması üzerine bu göreve ikinci kez atanan Amcazade (Defterdar 1995: 472; Anonim 2000: 109; Silâhdar 1928: 738; Râşid 1282: 242-243; Hammer 1990: 520; Özkan 2006: 10) bu görevinde fazla kalamaz. Zira Ciğerdelen Muharebesi'nde esir düşen ve sonra kurtulup İstanbul'a gelen Esir Mustafa Paşa, Şevval 1105/Haziran 1694'te Asitane Kaymakamı olarak atanınca, selefi Amcazade Hüseyin Paşa Seddülbahir Muhafızlığı'na atanır (Defterdar 1995: 484; Râşid 1282: 253).

Papalık ve Malta tarafından desteklenen Venedik donanmasının 27 Muharrem 1106/17.09.1694'te Sakız'ı zaptetmesinde (Danişmend 1972: 476) ihmali bulunan Kaptan Yusuf Paşa'nın azledilmesi (Gökbunar 1996: 178, 397-398), Amcazade'ye kaptan-ı deryalık yolunu açar. 14 Cemaziyelevvel 1106/31.12.1694'te bu göreve atanan Paşa (Gökbunar 1996: 171-172; Defterdar 1995: 506; Râşid 1282: 282; Ahmed Tâ'ib 1271: 124; Çabuk 1988: 179), kısa bir süre sonra Sakız'ı fethederek (Defterdar 1995: 530; Râşid 1282: 305-308; Ayvansarâyî 1985: 23; Mustafa Nuri Paşa 2008: 307-308; Hammer 1990: 538; Danişmend 1972: 477-478; Kantemir 1980: 251-254; Jorga 2005: 228-229; Yarbay Saffet Bey 1994: 43-48, 55; Büyüktuğrul 1982: 194, 197-200; Süleyman Nutki 1307: 73-76; Aksun 1994: 281-282) siyasî kariyerinin o güne kadarki en parlak başarısına imza atar. II. Mustafa'nın saltanatının da ilk parlak zaferi olan bu galibiyetten dolayı Amcazade 17 Ramazan 1106/01.05.1695'te, Sakız Muhafızlığı'na atanır (Silâhdar 2001: 30; Râşid 1282: 319-320; Mehmed Süreyya 1311: 202; Hammer 1990: 538-539; Ahmed Tâ'ib 1271: 124). 06.11.1695'te atandığı Adana ve Karaman Valiliği (Köprülü 1987: 647) görevi sırasında kendisi maiyetiyle birlikte Avusturya Seferi'ne memur edilir (Mehmed Süreyya 1311: 202; Uzunçarşılı 1982: 445; Yücel 1969: 250; Aktepe 1991: 9).

Sefer dönüşü Belgrat Muhafızlığı ile görevlendirilen Paşa'nın (Defterdar 1995: 599; Silâhdar 2001: 161, 191, 198, 207-208; Râşid 1282: 380-381; Ahmed Tâ'ib 1271: 124; Hammer 1990: 554), ordunun tekrar gelişine kadarki sürede yaptığı hizmetler padişah tarafından takdirle karşılanır (BOA, MD, nr. 108, s. 417; Silâhdar 2001: 211-212, 221, 224, 232, 287, 296). 1108/1697 Avusturya Seferi esnasında ordu Belgrat'ta konaklandığı sırada, padişahın burada, nasıl bir savaş stratejisi uygulanması gerektiğine dair üst düzey idarecilerle yaptığı toplantıda hazır bulunan Amcazade'nin, çoğu devlet adamlarını karşısına alma pahasına öne sürdüğü görüşler (Defterdar 1995: 621-622; Anonim 2000: 126; Uşşâkîzâde 2005: 301-302; Silâhdar 2001: 299-300, 302; Râşid 282: 407-410; Hammer 1990: 561-562; Mustafa Nuri Paşa 2008: 309-310; Danişmend 1972: 480-482; Uzunçarşılı 1983: 564-570; Orhunlu 1979: 695; İlgürel 1986: 536-537; Özcan 2006: 277; Aksun 1994: 288-290) çok kısa zamanda kendisine devletin en üst makamının yolunu açar. Zira Paşa'nın tavsiye ettiği stratejinin aksine hareket edilmesinden dolayı yaşanan Zenta bozgunu, onun görüşlerinin ne kadar isabetli olduğunu ortaya koyar (İlgürel 1986: 536-537; Hammer 1990: 563-566; Ahmed Reşid 1327: 223-224; Mufassal Osmanlı Tarihi 1960: 2260-2264). Veziriazam Elmas Mehmed Paşa'nın şehit olması üzerine Temaşvar'da Alıpınarı denilen yerde toplanan orduya davet edilen Hüseyin Paşa, şartlarının kabul edilmesi üzerine 1 Rebiyülevvel 1109/17.09.1697'de sadrazam tayin edilir (Defterdar 1995: 626; Anonim 2000: 130; Naima 2007: 46-47; Uşşâkîzâde 2005: 306, 338; Silâhdar 2001: 324-325, 327; Behçetî 2006: 298; Râşid 1282: 416; Ahmed Tâ'ib 1271: 125; Uzunçarşılı 1982: 445-446; Kantemir 1980: 285; Çabuk 1988: 182; Hammer 1990: 566-567; Jorga 2005: 224; Özcan 2006: 277).

Amcazade'nin yaklaşık beş senelik sadareti döneminde birçok siyasî, sosyal, askerî ve ekonomik gelişmeler yaşanır. Bunlar arasından en önemlisi hiç şüphesiz Karlofça Antlaşması'dır. Her ne kadar devletin bir kısım topraklarının elden çıkmasına yol açmışsa da, birçok devletle aynı anda yapılan ve 16 yıl süren; devleti siyasî, ekonomik, askerî, sosyal açıdan fazlasıyla yıpratın bir savaşı, olabilecek en az zayıyla atlatılmasını sağladığı için bu antlaşma, devrin idareci, edebiyatçı, tarihçileri tarafından olumlu karşılanır (Defterdar 1995: 652-672; Anonim 200: 135-138; Silâhdar 2001: 383-408, 418-419, 762; Râşid 1282: 448-475, 538; Hammer 1990: 579-596; Uzunçarşılı 1983: 590-591; Parmaksızoğlu 1977: 350; Özcan 2001: 507).

Sağlanan barış ortamından faydalanan Paşa, ülkede asayiş sağlamaya; siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda gereken düzenlemeleri yapmaya çalışır. Ancak, onun hem barış ortamını sağlamaya çalışması hem de iktidarına ortak olmaya çalışan başta Şeyhülislam Fezzullah Efendi olmak üzere muhalifleriyle başa çıkması hiç de kolay olmaz. Nitekim buna daha fazla dayanamayan Paşa, 11 Rebiyülâhır 1114/04.09.1702'de istifa eder. Yakalandığı hastalıktan kurtulamayan Amcazade, 29 Rebiyülâhır 1114/22.09.1702 cuma gecesi vefat eder. Cenazesi İstanbul'a getirilerek, Saraçhane yaptırdığı külliyedeki türbeye defnedilir (Anonim 2000: 165; Uşşâkîzâde 2005: 522, 709; Râşid Mehmed Efendi 1282: 542-544; Ahmed Tâ'ib 1271: 125-126; Ayvansarâyî 1978: 13; Ayvansarâyî 1985: 348, 396; Hammer 1990: 50-51).

AMCAZADE HÜSEYİN PAŞA'NIN VAKIFLARI VE VAKFİYE KAYITLARI

Vakıf kuran sadrazamlardan biri olan Amcazade Hüseyin Paşa'nın hayratından değişik tarihi kaynaklar bahsetmektedir. Bunlardan biri olan *Anonim Osmanlı Tarihi*, Amcazade'nin yapmaya muvaffak olduğu vakıf eserlerini şöyle sıralar: Mekke ve Medine'de bazı hayrat, İstanbul Saraçhane'de bulunan darülhadisin bünyesindeki medrese ve türbe, İnebahtı Kalesi'ndeki cami ve darülkurra, Bosna Gradişka'daki cami, Edirne'deki biri kale içinde olmak üzere iki cami, İstanbul'da cami ve mektep, Edirne'deki su vakfı, Merzifon'daki su vakfı, Edirne'nin dışına inşa ettiği salhaneler (s. 163-164). Hammer de benzer kurumları saydıktan sonra, masrafı hazine tarafından karşılanmış olmasına rağmen, Aksaray'da yapılan yeni yeniçeri odalarını, yeniden inşa edilen Edirne Saraçhane Köprüsü'nü ve Mısır'da yapılan seddi de Paşa'nın hayır kurumlarına ilave eder (Hammer 1991: 48-49).

Paşa'nın hayır kurumları hakkında bizim gerek arşiv belgelerinden ve gerekse vakfiye kayıtlarından elde ettiğimiz bilgiler, yukarıda belirtilenlerden biraz farklıdır. Buna göre Paşa'nın vakıf kurumları ve buldukları yerler şöyledir: Medine: Su vakfı; Kedegre (Vezirköprü): Su vakfı; Edirne: Su vakfı, şadırvan, çeşme, salhane; İnebahtı: Cami, mektep; Filibe: Mevlevî Zaviyesine yardım; İstanbul: Darülhadis, medrese, mektep, mescit, kütüphane, sebil, çeşme, su yolları.

Bu çalışmamızda biz, Paşa'nın evkafına dair ilk ve en derli toplu bilgiyi veren vakfiyelerle, temlikname, hüccet, temessük gibi belgelerin ışığında onun hayır kurumları hakkında genel bilgi vereceğiz. Adı geçen belgelerdeki bilgileri, arşiv ve diğer birinci ve ikinci el kaynaklardaki bilgilerle de takviye ederek, Paşa'ya ait hayır kurumlarının genel bir haritasını çıkarmayı hedeflemekteyiz. Çalışmamızda ağırlıklı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki konuyla ilgili tespit ettiğimiz vesikalar esas alınmıştır. Bu hususa dair adı geçen arşivin kayıtlarında mevcut olan yedi vakfiye, altı temessük ve dört hüccet kaydıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir temliknameden elde ettiğimiz bilgileri belli bir plân dâhilinde ifade edeceğiz. Böylece, günümüzde hâlâ ayakta kalabilmeyi başarmış Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı'nın fihristi hükümünde olan bu çalışmayla, bundan sonra konu hakkında yapılacak araştırmalar için bir katkı sunmayı amaçlamaktayız¹.

Günümüzde Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı'na ait asıl ve zeyl vakfiyelerin orijinal nüshaları kayıptır. Orijinal vakfiyelerin 1940'lı yıllara kadar vakıf evladının elinde olduğu rivayet edilmekte-

¹ Amcazade Hüseyin Paşa'nın hayatını ve hayratını esas alan ayrıntılı bir çalışma tarafımızdan yapılmış olup, yayına hazırlanmaktadır.

dir. Ancak anlaşılamayan bir sebepten dolayı vakfiyeler kaybolmuş ve bugüne kadar da herhangi bir şekilde onların izine rastlanılmamıştır. Her ne kadar kaybolan orijinal nüshalar henüz bulunamamışsa da, gerek onların ve gerekse vakfa ait hüccet, temlik ve temessük gibi belgelerin birer suret kaydına sahibiz. Bu suretlerin önemli bir kısmı 1699-1704 tarihleri arasında, diğerleri ise 1695, 1708 ve 1756 tarihlerinde yazılmıştır. Bu vesikaların neredeyse tamamına yakını Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer almaktadır. Ancak, bunların verdiği bilgileri doğrulayan çok sayıda arşiv belgeleri ve çağdaş tarihlerde atıflar da mevcuttur. Paşa'nın evkafına ait tespit ettiğimiz vakfiye, hüccet, temessük ve temlikname suretleri şunlardır:

1. 27 SAFER 1111/24.08.1699 TARİHLİ VAKFİYE

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki (VGMA) 734 numaralı defterin 11-12. sayfalarında kayıtlı olan bu vakfiye, vakfa ait en eski tarihli vakfiye olup, Rumeli Kadıaskeri es-Seyyid Ali Efendi tarafından yazılmıştır. Vakfiyenin tescil işlemi için Paşa'nın vekilliğini Reisülküttap Mehmed Ramî Efendi, tescil mütevelliliğiniyse kethüdası Osman Ağa yerine getirmiştir.

Vakfiyenin konusu Paşa'nın Edirne'de yaptırdığı su hayratıdır. Buna göre satın alınan dört masura suyun iki masurası vâkıfın Çavuş Bey Mahallesi'nde yaptırdığı çeşmeye, diğer iki masurasıysa Noktacı Camisi'nde yaptırdığı şadırvanla çeşmeye vakfedilmiştir.

2. 5 RECEB 1112/16.12.1700 TARİHLİ VAKFİYE

VGMA'de bulunan 502 numaralı defterin 1-16/16-27. sayfalarında (Defterin, /'den önceki sayfa numaraları eski, sonraki numaralarıysa yeni rakamlarla yazılanları belirtmektedir.) yer alan vakfiye suretidir. Yaklaşık olarak 12 sayfa olan bu suretin her bir sayfasında 58-62 arasında satır bulunmaktadır. 5 B.1112/16.12.1700 tarihli olan bu suret, Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı'nın ana vakfiyesi niteliğindedir. Zira bu suret, Paşa'nın vakıf kurumlarının merkezinde yer alan Darülhadis vakfını konu almaktadır. Vakfiye, Rumeli Kadıaskeri es-Seyyid Ali Efendi tarafından incelenmiş, gerek şekil ve gerekse içerik bakımından hukuka uygun olduğu onun tarafından tespit ve Şeyhülislâm Feyzullah Efendi tarafından da tescil edilmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu vakfiye ana vakfiye niteliğinde olduğu için diğer bütün vakfiyelerde görülen düzenle (Berki 1965: 5; Yediyıldız 1982: 24; Ateş 1983: 6) yazılmıştır. Paşa'nın vakfına ait bunun dışındaki başka hiçbir vakfiye, klasik vakfiye yazım düzeniyle yazılmamıştır. Vakfiyenin birinci bölümünü Rumeli kadıaskeri ve şeyhülislâmın onay yazıları teşkil etmektedir. İkinci ve üçüncü bölüm neredeyse 3.5 sayfaya yakın tutmuş ve oldukça sanatlı bir dille kaleme alınmıştır. İkinci bölümde Allah'a hamd ü sena, Hz. Peygamber'e salat ü selâm, hayır ve hasenatın sevabı, buna dair bir çok ayet, hadis ve beyitlere yer verilmiştir. Yine burada dünyanın tasviri yapılmış (geçici olduğu, buradaki asıl vazifenin kulluk olduğu), vâkıfın hayat felsefesinden ve kurduğu vakfın gerekçelerinden bahsedilmiştir. Vakfiyenin hukukî kısmından olmayan bu bölüm, vâkıfın, kendisine bunca nimeti veren ve vakıf kurma fırsatı bahşeden Allah'a şükür mahiyetinde bir giriştir. Üçüncü bölümde devrin padişahı Sultan II. Mustafa ve vakfın kurucusu Amcazade Hüseyin Paşa övülmektedir. İlk üç bölümden sonra nihayet asıl konuya gelinmekte ve şu hususlardan bahsedilmektedir:

A. Müessesat-ı Hayriye: Amcazade Evkafı'nın ana kurumu olan ve vakfiyenin yazıldığı esnada inşası neredeyse bitmek üzere olan Darülhadis, İstanbul'da, Saraçhane karşısında, Mimar Ayas Mahallesi'ndeydi. Darülhadis onaltı hücre, mescit, mektep, türbe, sebil, şadırvan, kütüphane ve diğer eklentilerden meydana gelmekteydi. Amcazade, vakfını mahkeme huzurunda tescil ettirmek için kethüdası Hasan Ağa'yı vekil, kapıcılar kethüdası Yusuf Beyi ise tescil mütevellisi olarak seçer.

B. Vakfın Geliri

1. Tahsisat Türünden Gelir: Vakfın finansmanının önemli bir kısmı, hazineden ayrılan tahsistattan karşılanacaktır. Böylece, başta padişah olmak üzere üst kademedeki bir çok devlet görevlilerinin sık sık başvurduğu bir yöntem olan tahsisat kabilinden gelir bağlama yöntemine Amcazade de başvurur. Buna göre Hüdevendigâr Sancağı'nda bulunan Mihaliç Kazası'na bağlı İkiizciyan Mukataası, bütün gelir ve hukukuyla vakfa bağlanır. Birçok mamur köy ve mezradan müteşekkil olan bu mukataanın yerleşim yerleri Bermekir, Serban, Subaşı Ağılı, Kara Hoca, Kemeryab, İkizce, Çatal Ağıl, Baş, Orlat, Bolad Obası, Sultanân, Kalmat (Büyük Yılanlı) ve Küçük Yılanlı idi (Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, nr. 2119; BOA, A.MKT.MHM, nr. 322/34; C.EV, nr. 30242; C.ML, nr. 23814; D.HMH.d, nr. 314, nr. 21672/A, s. 38, 166; D.HMH.d, nr. 317, nr. 21672/A, s. 221; EV.d, nr. 14646, 1b-2a; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6a, 16b, 38a, 85b; Barkan 1988: 117-118; Akgündüz 1990: 610-611).

Evahir-i Şaban 1113/20-30.01.1702 tarihli vakfiyeyle (VGMA, nr. 502, s. 30/15) bu yerlerin cizye geliri de vakfa bağlanır. Ancak, yıllık 1500 kuruş olan bu meblağ, doğrudan halktan değil, cizye vergisi tek elden ve devlet tarafından toplandığı için vakıf cabisince cizyedardan alınacaktır.

2. Emlâk Geliri: Bu vakfiyeyle vakfa gelir sağlamak için bağışlanan emlâk ev, han, fırın, değirmenler, dükkânlar ve evli odalarıydı.

a. Değirmenler: Bağışlanan değirmenler üç tane olup, bunların ikisi Bergos Kazası'na bağlı Oklağılı Köyü ile Kara Danişmendli Köyü'nde yer almaktaydı. Değirmenlerin her ikisi de Ergene Nehri üzerinde inşa edilmişti. Diğer değirmense Pınarhisar Kazası'na bağlı Babacıklar Köyü'ndeydi (BOA, EV.HMH.d, nr. 5411, 6a, 16b, 17a, 38a, 85b; A.MKT.UM, nr. 412/40; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 68, 69).

b. Han: Vakfedilen han İstanbul'da, Ali Paşa Mahallesi'nde, Tavuk Pazarı civarında olan Sofcular Hanı idi. 48 oda, 9 dükkân, 14 mahzen ve 30 baş yük hayvanı kapasiteli bir ahır olan han için, üzerinde kurulduğu 2200 ziralık arsadan dolayı Mahmud Paşa Vakfı'na yıllık 3067 akça kira ödendi (BOA, C.BLD, nr. 2565; C.EV, nr. 6368; D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 38, 39; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 67, 69; D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 166; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 221; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6a, 16b, 17a, 38a, 38b, 85b; Işıközlü 1973: 423; Genç 2000: 42).

c. Fırın: İstanbul'da, Beyceğiz Mahallesi'nde, Mehmed Ağa Hamamı'nın hizasında yer alan bu fırın, sekiz fevkanî buğday ambarı, bir su mahzeni, bir saman ambarı, altı oda, bir dehliz, bir bü-

yük tahtanî fırın, yetmiş iki vukiyye ağırlığında bir kazan, üç çarh, büyük bir ahır, birbuçuk masura su, iki demir kapı ve fırın altında bulunan bir kasap dükkânından meydana gelirdi. Mehmed Ağa Vakfı'na ait arazi üzerine inşa edilmiş olan bu fırının arsa kirası olarak her yıl adı geçen vakfa 6420 akça verilirdi (BOA, D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 38, 166; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 68; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 221; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6a, 16b, 38a, 86a; Ayverdi 1958: 250).

d. Evli Odaları: “Müte’ehhilîn Otaları” denilen evli odalarını, dönemin otelleri olarak kabul etmek mümkündür. Sayıları dört olan vakfa ait bu odalar, Aksaray’daki Murad Paşa-yı Atik Mahallesi’nde idi. Vakfın diğer birçok binasına ait arsanın aksine, bu yapıların arsası vâkıfa ait olduğundan, burası için herhangi bir şekilde kira verilmezdi (BOA, D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 67; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 221; EV.HMH.d, nr. 5411, vr. 6a, 16b, 38a, 85b).

e. Dükkânlar: Darülhadis’in mektebinin altında bulunan 4 adet dükkândı. Bunların her birinin kendisine ait mahzenleri vardı (Yücel 1969: 260).

f. Ev: Mimar Ayas Mahallesi’nde yer alan bu ev Darülhadis’in batısında ve bitişiğinde yer almaktaydı. Vâkıfa ait arsanın üzerinde inşa edilmiş olan bu ev iki kısımdan oluşmaktaydı. İç kısımdaki yapı iki katlı olup iki dükkân ve bir hamamdan; dış kısımdaki yapıysa dört oda ve bir ahırdan meydana gelmekteydi (BOA, D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 38, 166; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 67; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 221; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6a, 16b, 38a, 85b).

C. Vakıf Görevlileri: Vakfın kuruluş amacına uygun olarak hizmet vermesini sağlayan görevliler olup, her birinde aranan özellikler, her birinin mükellef olduğu işler ve kendilerine ödenecek ücretler, vâkıf tarafından vakfiyede ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu görevliler şunlardır:

1. Şeyhülkura: Darülhadis’te “kavânîn-i fenn-i kırâ’et-i Kur’ân-i Kerîm ve kavâ’id-i ilm-i tecvîd-i Furkân-ı Azîm”in eğitimine ağırlık verileceği vakfiyede belirtilmiş ve bu eğitimin, İslâm dünyasında meşhur olmuş on hâfızın tarzına göre yapılacağı ifade edilmiştir. Bu şarta göre görev yapacak olan şeyhülkura, haftanın belli günlerinde Darülhadis’in mescidinde, kendisine tahsis edilen yerde görevini ifa edecek ve bunun karşılığında kendisine 30 akça yevmiye verilecektir (BOA, C.MF, nr. 1810).

2. Şeyhülkura Halifeleri: Bu eğitim sonrası bahsedilen on tarzda Kur’an okumayı başaranlar arasından dört tanesi şeyhülkura halifesi olarak seçilecek ve her birine dörder akça yevmiye verilecektir. Yine bu hususta “mümtâz ve râcih-i müsta’id” olan onaltı öğrenciye de günlük 2’şer akça ücret ödenecektir.

2. Muhaddis: Külliyyenin bir darülhadis külliyesi olmasından dolayı buraya atanacak muhaddiste birçok şart aranırdı. Öncelikle onun “fenn-i celîl-i hadîsde rivâyeten ve dirâyeten müstahsır ve mütefennin, usûl-i sitteyi ikrâya kudreti mütehakkık ve mütebeyyin, sikâtdan me’zûn ve mücâz, ulüvv-i sened ile bâhirü’l-imtiyâz bir muhaddis-i muntaliku’l-lisân-ı azbü’l-beyân” olması, haftanın belli günlerinde sahih hadis kitaplarındaki hadisleri okuması ve açıklaması gerekirdi. Bu görevi karşılığında günlük 60 akça alacak olan muhaddisin ücreti için konulan “râyic-i fi’l-vakt” ibaresi ilginçtir.

3. Dersiam: Faydalı dinî ilimleri, aklî ilimleri ve diğer ilimlerle Arapçayı öğretme hususunda kudreti sabit olan bir âlim, dersiam olarak atanacak ve kendisine bu görevi karşılığında günlük 60 akça ücret verilecektir.

4. Danişmend: Vakfın medresesinin 16 hücrelerinin her birine gayretli, yetenekli, başarılı, iyi huylu, ahlâklı birer danişmend görevlendirilecek ve kendilerine günlük 10'ar akça verilecektir (BOA, EV.d, nr. 29240, 2a; EV.d, nr. 29430, 2a; EV.d, nr. 29683, vr. 2a; EV.d, nr. 30222, 1b).

5. Hâfız-ı Kütüp: Bu vakfiyenin sonunda belirtilen kitaplarla Darülhadis bünyesinde oluşturulan kütüphanede (Bayrakdar 1959: 799; Şapolyo 1968: 13, 22; Yücel 1969: 258; Erünsal 1988: 273; Erünsal 1990: 315; Erünsal 1991: 10; Bayraktar 2005: 29; Bayrakdar 2005: 17; Rukancı 2007: 34, 90) hizmet etmek için güvenilir ve dürüst üç kişi hâfız-ı kütüp olarak görevlendirilecektir. Kendilerine bu görevleri mukabilinde 20'er akça yevmiye verilecektir. Hâfız-ı kütüpler nöbetleşe, güneşin doğuşundan ikindi namazı sonuna kadar kütüphaneyi açık tutacaklardır. Ancak vâkıfın, kütüphaneden faydalanma hususunda koyduğu şartlar oldukça katıdır. Buna göre kütüphaneden, çok kıymetli bir rehlin karşılığında bile olsa kesinlikle ödünç kitap verilmeyecektir. Kütüphane haftanın ilk üç günü açık olacak ve öğrencilerin kitaplardan okuma, not alma, mütalaa etme suretiyle faydalanmasına imkân verilecektir (BOA, EV.d, nr. 29240, 2a; EV.d, nr. 29430, 2a; EV.d, nr. 29683, 2a; EV.d, nr. 30222, 1b).

6. Kütüphane Kâtibi: Kütüphanedeki kitapları deftere yazmak ve kitapları korumak görevini yerine getirecek olan kâtibe günlük 8 akça ücret verilecektir (BOA, C.MF, nr. 399; C.MF, nr. 4425).

7. Mücellid: Kitap ciltleme ve tamir etme hususunda usta olan biri, mücellid olarak atanacak ve kendisine bu görevi karşılığında 8 akça yevmiye verilecektir (BOA, C.MF, nr. 6535; C.EV, nr. 7719; Erünsal 1988: 65).

8. İmam: Farz, sünnet, müstehab, mekruh, haram gibi dinin emir ve yasaklarını çok iyi bilen "mütedeyyin ve müteşerri' ve müttakî ve müteverri', cemîlü't-tilâve, hasenü's-savt ve'l-edâ ve't-tilâve, perhîzkâr, takvâ-şi'âr, iffet ve salâhla ma'rûf ve ahlâk-ı cemîle ile mevsûf" olan birisi imam olacaktır. İmam, namazın şartlarına ve tadil-i erkâna uygun olarak mescitte cemaate beş vakit namazı kıldırma karşılığında günlük 20 akça ücret alacaktır (BOA, D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 222; EV.d, nr. 29240, 2a; EV.d, nr. 29430, 2a; EV.d, nr. 29683, 2a; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b).

9. Müezzinler: Güzel sesli, ezanı usulüne göre okumayı bilen, vakitleri kaçırmayan iki kişi nöbetleşe müezzinlik yapacaktır. Bunlardan birinci müezzin olanı 15, ikinci müezzinse 10 akça yevmiye alacaktır (BOA, EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b).

10. Kayyım: Salih ve güvenilir bir kişi kayyım olarak atanacak ve kendisine günlük 12 akça ücret verilecektir.

11. Ferraş: Mescidin içini temizlemek için bir kişi ferraş tayin edilecek ve kendisine 6 akça yevmiye ödenecektir.

12. Çerağcı: Belli gecelerde Darülhadis'te bulunan kandilleri yakmak için tayin edilecek olan çerağcıya günlük 8 akça ücret verilecektir (BOA, C.MF, nr. 6133).

13. Türbedar: Vâkıfa ait türbe ve buradaki hazireye bakacak olan dindar bir insan türbedar olarak seçilecek ve kendisine bu görevi karşılığında 8 akça yevmiye ödenecektir.

14. Muallim: Vakıf mektebinde (BOA, BEO, nr. 1084/81285; DH.SAİD.d, nr. 185/187; MF.MKT, nr. 42/73; MF.MKT, nr. 505/28; MF.MKT, nr. 734/52; MF.MKT, nr. 755/30; MF.MKT, nr. 899/52; MF.MKT, nr. 25/28; ŞD., nr. 137/50; Yücel 1969: 260; Sakin 2002: 55-61, 79, 138; Çalık (tarihsiz): 14-15; Genç 2000: 71; Ürekli 2007: 29) okuyan öğrencileri eğitip öğretmek hususunda kudretli, salih, iffetli, dindar, güzel ahlâk sahibi birisi günlük 25 akça ücret karşılığında öğretmen olarak atanacaktır (BOA, EV.d, nr. 29240, 2a; EV.d, nr. 29430, 2a; EV.d, nr. 29683, 2a; EV.d, nr. 30222, vr. 1b).

14. Muallim halifesi: Nezih ve emin bir kişi 15 akça karşılığında muallim halifesi olarak tayin edilecektir.

15. Hattat (Meşk Hocası): Hattatlığa, hüsnühata vakıf, güzel yazı yazan birisi, sıbyan mektebine gelen öğrencilere yazı yazmayı öğretme karşılığında 8 akça yevmiye alacaktır (BOA, C.MF, nr. 54/2653; MF.MKT, nr. 1047/54; MF.MKT, nr. 1039/72; ŞD, nr. 190/7).

16. Öğrenciler: Her sene mektepte öğrenim gören öğrencilere ruz-i kasımda bedenlerine göre kapama, papuç, mest, kavuk, kuşak alınıp giydirilecektir. Yine içlerinde başarılı olanlara günlük birer akça ücret verilecektir. Onların okulda ısınmaları için kışlık yakacak olarak da yıllık 1000 akça verilecektir (BOA, D.HMH.d, nr. 314, nr. 21672/A, s. 38, 39, 166; D.HMH.d, nr. 317, nr. 21672/A, s. 222; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 68; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 2a; EV.d, nr. 29430, 2a; EV.d, nr. 29683, 2a; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6b, 16b, 38b, 86a).

17. Ferraş: Sadece mektebin temizliğinden sorumlu olacak bir kişi, 6 akça yevmiye karşılığında ferraş olarak atanacaktır.

18. Kâtip: Vakfın bütün gelir ve giderini hesaplayacak, deftere geçirecek dikkatli, uyanık, hesap bilen birisi 20 akça yevmiye karşılığında vakıf muhasebeciliğini yerine getirecektir (BOA, C.MF, nr. 8/399; C.MF, nr. 89/4425).

19. Câbi: Vakfın kira ve diğer gelirlerini toplayacak, çalışkan, gayretli ve güvenilir birisi 10 akça günlük ücret karşılığı cabi olarak atanacaktır (BOA, D.HMH.d, nr. 317, nr. 21672/A, s. 222; EV.d, nr. 30222, vr. 1b).

20. Sebilci: Sürekli çalışacak iki salih kişi 12'er akça yevmiye karşılığında sebilcilik görevini yerine getirecektir (BOA, EV.d, nr. 29240, 2a; EV.d, nr. 29430, 2a; EV.d, nr. 29683, 2a; EV.d, nr. 30222, 1b).

21. Mutemed: Güvenilir bir kişi mutemed atanacak ve kendisine bu görevi için 8 akça yevmiye verilecektir (BOA, C.MF, nr. 39/1940).

22. Kapıcı: Salih ve gayretli birisi 10 akça yevmiye karşılığında kapıcı atanacaktır (BOA, EV.d, nr. 29240, 2a; EV.d, nr. 29430, 2a; EV.d, nr. 29683, 2a; EV.d, nr. 30222, 1b; C.EV, nr. 14/659; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 222).

23. Ferraş: Darülhadis'in avlusunu temizleyen ferraş 6 akça yevmiye verilecektir.

24. Ferraş-ı kenef: Helâları temizleme karşılığında kendisine günlük 8 akça ücret verilecektir.

25. Meremmetçi: Binaları tamirde usta olan bir kişi meremmetçi (tamirci) olarak çalıştırılacak ve kendisine 4 akça günlük ücret verilecektir.

26. Su yolcu: Vakfın İstanbul'daki su yollarını sürekli kontrol etmek ve onarıma muhtaç yerleri vaktinde tamir etmek şartıyla, günlük beş akça ücret karşılığında birisi su yolcu olarak atanacaktır (BOA, D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 222).

27. Mezbelekeş: Ferraşların süpürüp bir yerde topladığı çöpleri her gün kaldırıp, ilgili yerlere dökmek için bir kişi mezbelekeş olarak seçilecek ve kendisine günlük 4 akça yevmiye verilecektir.

D. Ödenekler: Vakfın mutad giderleri (BOA, D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 38; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 68; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6b, 16b, 17a, 38b, 86a) olup, şunlardır:

1. Aydınlatma Malzemeleri Ödeneği

a. Zeytinyağı: Darülhadis'in içinde, belli yerlere konulan kandillerde kullanılmak üzere günlük 40 akçadan yıllık toplam 14400 akçalık meblağ zeytinyağının satın alınması için ayrılacaktır.

b. Şem'a: Hergün 20 akçadan senede toplam 9360 akça, aydınlatma malzemelerinden olan ve Darülhadis'in belli yerlerinde yakılan şem'a için tahsis edilecektir.

c. Fıtıl ve çarub: Günlük 3 akçadan, yıllık toplam 1080 akça aydınlatmada kullanılan fıtıl ve çarub alımı için verilecektir.

2. Hasır: Darülhadis'te serilen hasırların gideri için günlük 8 akçadan yıllık toplam 2880 akça ayrılacaktır.

3. Filibe'deki Mevlevî Zaviyesi'ne Yardım: Buradaki Mevlevîlere taamiye olarak günlük 30 akça verilecektir.

4. Amca Hasan Ağa Vakfı'na Yardım: Vâkıfın babası olan Amca Hasan Ağa Vakfı'nın İstanbul şubesindeki bazı vakıf personelinin maaşına hasredilen ödenektir. Ancak bu ödeneğin tam olarak ne kadar olduğu belli değildir. Çünkü bu personelin ücreti, vakfa ait bir birimin kullandığı arsanın kira bedeliyle birlikte hesaplanmıştır. Buna göre, Bayram Paşa Vakfı'na ait olan bu arsa için verilen yıllık 2000 akça mukataayla birlikte sözkonusu personelin yıllık gideri 12060 (günlük 33.5) akçaydı.

E. Kedegre'deki Vakıf Kurumları

Paşa'nın sadrazamlığı esnasında, doğum yeri olan Kedegre (Vezirköprü) kasabası ahalisinin su konusunda sıkıntı yaşadıklarını arz etmesi üzerine, kendisi burada bir su vakfı kurar. Bu hayrat 14 çeşme, bahsedilen çeşmelerin su yolları ve bir maksimden oluşmaktaydı. Bu hayır kurumlarının ke-sintisiz hizmet vermesi için "mu'temed ve mukdim" bir kimse 20 akçalık yevmiye ile nâzır, işinin

ehli bir usta 8 akçalık yevmiyeyle su yolcu tayin edilir. Vakfiyedeki şart gereği su yolcu, bahsedilen su tesislerinin gereken tamirlerini yapacak, kadı gözetiminde bunların defterini tutacak ve bu defter gereği yaptığı masrafı mütevelliden alacaktır (BOA, D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 69; D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 39; EV.HMH.d, nr. 5411, 17a, 38b; Ülgen 1953: 565).

F. Vakfın Nezareti: Vakfın nezareti şeyhülislâmlara tahsis edilmiştir. Dolayısıyla vakfın ilk nâzırı kuruluş tarihinde şeyhülislâm olan Feyzullah Efendi idi. Nâzırlar, görevlilerin yükümlü oldukları hizmetlere liyakatli olup olmadıklarını, vakıf gelir ve giderlerinin muhasebesinin gereği gibi tutulup tutulmadığını, kısacası vakfın sağlıklı işleyip işlemediğini kontrol etmekle sorumluydular. Nâzırların bir diğer önemli göreviyse, şeyhülkura, muhaddis, dersiam, imam, muallim gibi belli bir eğitimi gerektiren kadrolara talip olanların imtihanlarını yapmak, aralarından bu görevleri yerine getirmede kabiliyetli olanları atamaktı. Bu görevleri karşılığında kendilerine günlük 50 akça verilecektir.

G. Müteveli: Vâkıf, vakfının tevliyetini kayd-ı hayat şartıyla kendisine tahsis etmiştir. Vakıf görevlilerinin atanma ve azlinin yanı sıra mütevellilerden sadece kendisine mahsus olmak üzere vakıf hususundaki “tağyîr ve tebdîl ve teksîr ve taklîl ve takyîd ve itlâk ve istibdâl ve ilhâk” tasarrufunu da şahsına bağlamıştır. Kendisinden sonra vakfın tevliyeti çocukları ve torunları arasındaki kız-erkek farkı olmaksızın “aslah ve erşed” olanlarına şart koşturmuştur. Aynı şartlara sahip kız ve erkek çocuklarının bulunması durumundaysa erkekler kızlara tercih edilecektir. Vâkıfın soyunun tükenmesi durumundaysa tevliyet, ailenin azatlı kölelerine aynı şartlar çerçevesinde geçecektir (Bu çalışmamızda kullandığımız belgelerin neredeyse tümünde, müteveli ile ilgili bilgi bulunmaktadır).

H. Vakfın Bozulması Durumu: Şayet vakıf zamanla bozulma, işlevsiz kalma, kendisinden beklenen hizmeti verememe gibi olumsuzluklarla karşılaşır, vakfın kalan kısmı fakir ve miskinlere verilecektir.

I. Vakıf Fazlası: Vakfın tüm ödenek ve masraflarının karşılanmasından sonra şayet geride herhangi bir meblağ kalacaksa, sonraki senenin başında vâkıfın hayatta olan bütün evlâdına eşit miktarda dağıtılacaktır. Bu dağıtımda erkeğin kadına, büyüğün küçüğe herhangi bir üstünlüğü kabul edilmeyeceği ve eşitlik ilkesine azamî derecede riayet edileceği şart koşulmuştur. Şayet evlâd-ı vâkıfın nesli kesilirse, o zaman vakıf fazlası ailenin azat edilmiş kölelerine aynı şartlar çerçevesinde dağıtılacaktır. Eğer onların da nesli kesilirse, vakfın fazlası nâzır tarafından İstanbul ve Eyüp’teki darülhadis, medrese, mescit, zaviye, mektep gibi eğitim kurumlarına sahip ve fakat maddeten zor durumda olan vakıflara yardım olarak verilecektir. Eğer bu da mümkün değilse vakfın geliri fakirlere tahsis edilecektir. Bu husus, Evahir-i Şaban 1113/20-30.01.1702 tarihli vakfiyede (VGMA, nr. 502, s. 16/31) tekraren teyit edilmiştir (BOA, D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 69; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 222; EV.d, nr. 10060, vr. 28a-28b; EV.d, nr. 11479, bölüm: 671; EV.d, nr. 36334, v. 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, vr. 17a, 38b).

J. Vakfedilen Kitaplar: Darülhadis kütüphanesine konulmak üzere vâkıf tarafından vakfedilen kitap kategorileri ve adetleri şöyleydi: Mesâhif-i Şerife: 3, Kütübü’t-Tefsîr: 67, Kütüb-i Fennü’l-Hadîs: 46, Kütübü’l-Fıkh: 86, Kitâbü Usûlü’l-Fıkh: 20, Kütübü’l-Kelâm ve’l-Akâ’id: 26, Kütübü’l-Me’ânî: 18, Kütübü’n-Nahv: 26, Kütübü’l-Edeb: 6, Kitâbü’l-Lüğa: 8, Kütübü’l-Mantık: 22, Kütübü’l-Hikme ve’l-Hey’e: 19, Kütübü’t-Tıbb: 6, Kütübü’l-Âdâb: 4, Kütübü’l-Tasavvuf ve’l-

Mev'iza: 26, el-Mecâmî': 20, Kütüb-i Fârisiyye: 8 (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2272, 1b-4a; Defter-i Kütüphanê-i Amca Hüseyin Paşa, 1310; Parmaksızoğlu 1987).

3. REBİYÜLÂHİR 1113/EYLÜL 1701 TARİHLİ ZEYL VAKFIYE

Bu zeyl vakfiye, VGMA'deki 502 numaralı defterin 7/22. sayfasının üst tarafında kayıtlı olup, Amcazade'nin Medine-i Münevvere'de inşa ettirdiği su vakfiyle ilgilidir. Rumeli Kadıaskeri es-Seyyid Ali Efendi tarafından onaylanan bu zeyl vakfiyenin mahkemede tescili esnasında Amcazade'yi kethüdası Hasan Ağa temsil etmiştir.

Medine'de, Menaha-i Hac denilen ve kible kapısına yakın bir yerde kurulan su vakfi musalla, sebil ve kuyudan oluşmaktaydı. Buradan sorumlu vakıf personeli ise nâzır, ab-keş, ferraş, kapıcı ve sebil sakacısı olmak üzere toplam beş kişiydi. Bunlardan nâzıra maaş olarak senede 10 eşrefî altın ve bir ciraye, bakım ve tamirinde sorumlu olduğu kuyunun masraf bedeli içinse 20 eşrefî altın verilecektir. Abkeşlere, maaş olarak senede 10 eşrefî altın ve bir ciraye; kullandığı ip ve kova gibi malzemenin masrafı içinse 25 eşrefî altın ödenecektir. Kapıcı, ferraş ve sebil sakacısının ücretleri aynı olup yıllık 5 eşrefî altınla bir cirayeydi (BOA, D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 68; D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 38, 166; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 221; C.BLD, nr. 101/5043; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 2a; EV.d, nr. 29430, 2a; EV.d, nr. 29683, 2a; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6b, 16b, 38b, 86a).

4. EVAHİR-İ ŞABAN 1113/20-30.01.1702 TARİHLİ VAKFIYE

VGMA'de bulunan 502 numaralı defterin 13-17/28-32. sayfalarında kayıtlı olan bu vakfiye, Amcazade'nin çok sayıda mülkünü vakfına bağışlamasını konu almaktadır. Bu özelliğinden dolayı vakfın ana vakfiyeden sonraki en önemli vakfiyesidir. Vakfiyenin onaylandığı mahkemede Paşa'ya yine kethüdası Hasan Ağa vekâlet ederken, işlem için gerekli olan tescil mütevelliliği göreviniyse Çavuşbaşı Yusuf Bey yerine getirmiştir. Bu vakfiyeye konu olan başlıca mülkler şunlardır:

A. Konak: İstanbul'da, Molla Gürânî civarındaki Başçı el-Hac Mahmud Mahallesi'nde yer alan bu konağın iç avlusunda altı fevkanî oda, bir cihannüma, beş tahtanî oda, bir kârgîr mahzen, bir hamam, bir mutfak, iki kuyu ve bir bahçe bulunmaktaydı. Dış avludaysa, üst tabakada yedi oda, bir taş oda, bir köşk, iki sofa, iki dehliz; orta tabakada onbir oda, bir mahzen; alt tabakada bir köşk, iki ahır, bir mutfak, bir su kuyusu, bir çuvaldız su, avlu ve bahçe yer almaktaydı (BOA, MAD.d, nr. 5362, s. 264, 265; C.EV, nr. 10186).

B. Saray: Eyüp'teki Kiremitçi Süleyman Mahallesi'nde bulunan bu sarayın dış avlusunda beş fevkanî oda, bir köşk, altı sofa, üç tahtanî oda, bir sofa, bir mutfak; bahçenin içinde şadırvan, havuzlu bir köşk, iki tahtanî oda, bir büyük ahır, bir kârgir mutfak, üç su kuyusu, ahır etrafında altı oda, sekiz kenef, sekiz masura su ve içinde meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bir bahçe vardı. Sarayın iç avlusundaysa altı oda, bir cihannüma, bir kiler, bir köşk, beş sofa, bir şadırvan, bir havuz, iki hamam, bir mutfak, bir kapıcı odası; ard kapıda iki oda, yedi kenef, bir kârgir su mahzeni, bir su kuyusu, içinde meyveli ve meyvesiz çok sayıda ağacın yer aldığı bir bahçe bulunmaktaydı (BOA, MAD.d, nr. 5362, s. 264, 265; D.BŞM, nr. 1408/58; D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 39, 166;

D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 69; EV.HMH.d, nr. 5411, 17a, 38b, 86a).

C. Yalı: Meşruta veya direkli yalı olarak da bilinen bu yalı Beykoz'un Andoluhisarı semtinde yer almaktadır. Yalının dış avlusunda üç sofalı bir yüksek oda, iki köşk, dört oda, tahtanî iki oda, iki su kuyusu, bahçe, bahçe içinde bir köşk ve üç bekçi odası, bir liman, liman üzerinde iki oda, bir mutfak, bir kiler bulunurdu. İç avlusundaysa iki yarım sofalı bir büyük oda, bir mabeyn odası, bir küçük oda, iki sofa, iki tahtanî oda, kiler, bir mutfak, iki halvetli hamam, camekân, kenef ve bahçeyi içine alan bir yalı vardı.

İç ve dış avludakilerin dışında, Paşa'nın burada bir başka mülkü daha vardı ki, o da, yukarıda tarif edilen yapının güneyinde ve kıyıda bulunan yalıydı. Bu yalının iç ve dışında fevkanî ve tahtanî birçok ev, hamam, camekân, dehliz, ahır, mutfak, kayikhane, köşk, şâdırvan, tahta bend, meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden bahçe bulunurdu.

Paşa'nın, bu binaların doğu tarafına düşen bir mülkü daha vardı. Bu mülk birçok ev, hamam, camekân, havuz, iki su kuyusu, meyveli ve meyvesiz ağaçları içeren bahçe, içinde iki masura suyun bulunduğu küçük bir yapıdan oluşmaktaydı. Bu mülklerin yanında bulunan ve köprüyle geçilen arazideyse bağlar ve meyve ağaçlarını içeren bir koru vardı (BOA, A.MKT.NZD, nr. 48/41; C.EV, nr. 10186; D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 39; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 69; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 222; D.TŞF, nr. 1/79; EV.d, nr. 26210, 4a-5b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6b, 17a, 38b, 86a; HR.MKT, nr. 115/1; MAD.d, nr. 5362, s. 264-265; Nazım 1257: 131; Defterdar 1995: 765-766, 792; Anonim 2000: 145, 266; Silâhdar 2001: 446-450, 455-456, 462-463, 464-465, 587, 681-683, 908, 912).

D. Fırın: İstanbul'da Cebe Ali Kapısı yakınındaki Küçük Mustafa Paşa Çarşısı'nda yer alan bu fırın, Şah Mehmed el-Fenarî Vakfî'na ait ve ayda 600 akça mukataası bulunan 662 ziralık arsanın üzerine, vakfın mütevellisinin izniyle inşa edilir. Ekmek fırını olarak faaliyet gösteren bu fırın, tahtadan yapılmış 4 oda, tezgâh, ahır, altı mükemmel çarh ve diğer fırın aletlerine sahipti (BOA, D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 68; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, vr. 1b; EV.d, nr. 30222, vr. 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, vr. 6a, 16b, 38a).

E. Kaşıkçı Hanı: İstanbul'da, Kaliçeciler Hanı yakınında yer alan bu han, Amcazade tarafından satın alınarak vakfedilmiştir. Hanın fevkanî 14, tahtanî 12 olmak üzere toplam 26 kargir odası, 1 dehliz, 1 sarraf dükkânı ve 2 masura akarsuyu bulunmaktaydı.

Hanla birlikte Paşa, burada iki mülk daha alır. Bunlardan birisi hanın bitişiğinde olan ve Haseki Sultan Vakfî'na ait, yıllık 70 akça mukataalı olan arsa üzerinde bulunan su mahzeniydi. Diğeriyse Mahmud Paşa Vakfî'na ait, senelik 2000 akça mukataalı ve üzerinde 7 dükkânın bulunduğu arsaydı (BOA, D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 39, 166; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b).

F. Manyas'daki Değirmen: Manyas Kazası'na bağlı Mürüvvetler Köyü'nde, Mürüvvetler Nehri üzerinde üç göz olarak inşa edilen değirmenin yeri için Karaca Ahmed Paşa Vakfî'na yıllık 360 akça kira ödenirdi. Bu arsanın üzerinde değirmen dışında bir ahır da inşa edilmiş ve geri kalan kısmınaysa çok sayıda ağaç dikilerek bahçe hâline getirilmiştir (BOA, D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 69; EV.HMH.d, nr. 5411, 17a, 38b).

G. Mihaliç'deki Değirmen: Daha önce yapılmış ve fakat zamanla harap olan bu değirmen, vâkıf tarafından onarılarak faal hale getirilmiştir. Hüdavendigâr Livası'nın Mihaliç Kazası'na bağlı Haydar Köyü'nde yer alan ve beş gözden müteşekkil olan bu değirmen Nilüfer Suyu üzerindedir.

H. İstanbul'daki Su Vakfı: Paşa'nın, İstanbul civarında bütün hafriyat ve nakliyat masrafını kendi parasıyla karşılayarak bulduğu dört masura suyun vakfedilmesinden oluşan hayratıydı. Sultan Süleyman su yolunu kullanarak İstanbul'a ulaşan bu suların Cebecibaşı Karyesi'nden çıkarılan iki masurası Darülhadis'e; Karfa Karyesi'nden çıkarılan iki masurası Sofcular Hanı'na akıtılacaktır (BOA, ŞD, nr. 163/53; İstanbul Su Külliyyatı-II 1997: 383; İstanbul Su Külliyyatı-VI 1998: 171-172; İstanbul Su Külliyyatı-XIII 2000: 137; İstanbul Su Külliyyatı-XVIII 2000: 168-170; İstanbul Su Külliyyatı-XVI 2000: 245-247; İstanbul Su Külliyyatı-XXVII 2003: 5, 7; İstanbul Su Külliyyatı-XXVII 2003: 5-6, 7-8).

I. Edirne'deki Su Vakfı: Paşa'nın İstanbul, Kedegre ve Medine gibi değişik yerlerde su vakfı bulunmakla birlikte, en çok su vakfettiği şehir Edirne olmuştur. Bir kısmını kendisinin yaptırdığı hafriyat sonrası, bir kısmınıysa satın alarak elde ettiği suların dört masurasını Arabacılar Meydanı'nda yaptırıp vakfettiği çeşmeye (Peremeci 1940: 107; Mehmed Süreyya 1311: 202), bir masurasını Kurşunlu Mescid denilen yerde yaptırdığı çeşmeye akıtır. Vâkıfın yaptığı su yolundan akan diğer ondört masura suyun iki masurası, Top Yolu mevkiinde yaptırdığı çeşmeye, on iki masurası da Buçuktepe'de bulunan bağlar içindeki maksime akıtılır. Maksimdeki bu suyun iki masurası Kıyık Camisi'nde yaptırdığı çeşmeye (Onur 1972: 37-39; Bayrak 1994: 204), iki masurası Musa Efendi Türbesi'nde yaptırdığı çeşmeye ve iki masurasıysa Taşlık Camisi avlusunda yaptırdığı şadırvana (Anonim 2000: 164) bağlanır.

a. Edirne'deki Suyolu Personeli: Vâkıf, buradaki maksim, şadırvan, su yolu ve çeşmelerin bakım ve onarımını yaptıracak nâzır, suyolcu ve suyolcu halifesinden oluşan üç kişilik personel kadrosu ihdas eder. Bunlardan nâzırın görevi, yapı ve görevlileri kontrol etmek olup, kendisine günlük 15 akça ücret verilecektir. Suyolculuğu hususunda uzman ve usta olanlar arasından seçilecek suyolcuya 20 akça ve görevinde ona yardımcı olacak suyolcu halifesineyse 10 akça yevmiye verilecektir. Edirne'deki su vakfının bütün tesisatının masraf ve malzemesi, vakfiyede de belirtildiği gibi kadının masraf defterini incelemesinden sonra vakıf mütevellisi tarafından karşılanacaktır.

J. Edirne'deki Kenefler: Paşa'nın Edirne'de yaptığı diğer bir yapı olan kenefler, Arabacılar Meydanı'nda yer almaktaydı. Buradaki keneflerin temizliğiyle sorumlu bir kişi ferraş olarak atanacak ve kendisine günlük 5 akça ücret verilecektir. Sonraları bu keneflerin lağımının temizliği sorun hâline gelince bunlara kariz de ilave edilecektir. Acı Çeşme'den Beypınarı'na kadar uzanan bu kariz taştan inşa edilmiş olup, uzunluğu 800 ziraydı.

K. Edirne'deki Fırın: Edirne'de, Küçük Süleymaniye Pazarı yakınındaki el-Hac Mercimek Mahallesi'nde bulunan bu fırın, vâkıf tarafından satın alınarak vakfına bağışlanmıştır. Arsası Balaban Ağa Vakfı'na ait olan ve senelik kirası için 720 akça ödenen fırının dört fevkanî ambar, altı fevkanî oda, bir sofa, bir mutfak, bir büyük ahır, bir hamur teknesi, iki çarh değirmeni ve bir kenefi vardı.

L. İnebahtı'daki Hamam: Hem erkeklere, hem kadınlara hizmet veren çifte hamam, Amcazade tarafından, İnebahtı Kalesi'ndeki devlete ait ve yıllık 8000 akça mukataası olan arsa üzerine inşa ettirilmiştir. Paşa hamamın gelirini, Yukarı Kale'de bulunan camisinin masraflarına tah-

sis etmiştir (BOA, D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 38, 166; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 67; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 221; EV.HMH.d, nr. 5411, vr. 6a, 16b, 38a, 85b).

5. EVAİL-İ ZİLKADE 1113/30.03-07.04.1702 TARİHLİ ZEYL VAKFİYE

VGMA'de bulunan 502 numaralı defterin 17/32. sayfasında yer alan bu zeyl vakfiye Rumeli Kadaskeri es-Seyyid Ali Efendi tarafından yazılmıştır. Amcazade'ye vekillik eden kethüdası Hasan Ağa mahkeme huzurunda müvekkilinin vakıf akarına yeni bir işletme eklediğini söylemiştir. Bu bahsedilen işletme Karamusalla Köyü sınırları içerisinde bulunan değirmendi. Bu köy, Bergos Kazası'na bağlı Çiftlik Köyü yakınındaki Sultan Selim Han Evkafı köylerinden biriydi. Ancak ne değirmenin idaresi, ne de geliri vakfa hasredilmemiştir. Paşa, bu değirmenine aynı kazaya bağlı bir diğer köy olan Oklağılı Köyü imamını mütevellî, köyün halkını da nâzır olarak atamıştır. Değirmenin geliriniyse, masrafını karşıladıktan sonra geri kalan kısmını adı geçen köyün (Oklağılı) hissesine düşen avarızının ödenmesine tahsis etmiştir.

6. EVÂHİR-İ SAFER 1120/11-20.05.1708 TARİHLİ ZEYL VAKFİYE

VGMA'deki 502 numaralı defterin 14/29. sayfasının derkenarında yer alan bu zeyl vakfiyenin konusu, vakfa ait bir fırının mülküne yapılan ilavelerdir. Bu sayfada daha önce vakfedilmiş iki fırından bahsedilmekle birlikte söz konusu kayıt, Edirne'deki fırının hizasına yazıldığından dolayı bununla ilgi olmalıdır. Zira bu ve bunun gibi defterin kenarına yazılmış olan zeyl vakfiyeler, ilgili oldukları mülklerin bulunduğu yerin hizasına yazılmaktaydı. Böylece, herhangi bir vakıf akarı hakkındaki bilgilerin bir arada olması sağlanırdı.

Bu zeyl vakfiye vakfın, vâkıftan sonraki ilk mütevellîyesi ve büyük kızı Ayşe Hanım zamanında yazılmıştır. Vakfiye, fırına bitişik, 128 ziralık arsa üzerine inşa edilmiş olan iki fevkanî oda ve altındaki ahırdan meydana gelen binanın, mütevellîye tarafından satın alınarak vakfın mülklerine dâhil edilmesini konu almaktadır.

7. 5 CEMAZİYÜLÂHİR 1169/07.03.1756 TARİHLİ ZEYL VAKFİYE

Bu zeyl vakfiye, VGMA'deki 502 numaralı defterin 5/20. sayfasının üst kenarına yazılmıştır. Asıl vakfiyeden yaklaşık olarak 56 yıl sonra yazılmış olan bu zeylin buraya kaydedilmesinin sebebi, bir vakıf mülkü ile ilgili istibdaldır. Bilindiği üzere istibdal, vakfa ait herhangi bir taşınmazın kendisinden daha faydalı olan bir şeyle değiştirilmesiydi (Pakalın 1983: 96; Akgündüz 1988: 195, 290-291; Döndüren 1998: 63-66; Özcan 2003: 322-325). Alınan yeni mülk vakıf malı statüsüne girerken, verilen mülkse alanın mülkiyetine geçirdi. (Ülken 1971: 17-18; Kurt 1998: 159).

Bir istibdal işlemine ait zeyl vakfiyenin bu sayfada bulunması tesadüfî değildir. Çünkü işleme konu olan mülk, bu sayfada yer alan Sofcular Hanı'nın eklentisi olan bir arsaydı. Yukarıda da bahsedildiği gibi Sofcular Hanı, Mahmud Paşa Vakfî'ne ait arsanın üzerine inşa edilmiş ve bu arsanın mukataa bedeli olarak adı geçen vakfa her yıl 3067 akça verilmekteydi. Ancak 1756 yılına gelindiğinde vakfın, yine bitişğinde olan Abdüsselam Vakfî'ne ait araziye de kullandığı görülmektedir.

Çünkü istibdal, bahsedilen vakfa ait olup da Amcazade Vakfı'nın üzerinde bina yaptığı bu arsaya ilgilidir. Kullanım hakkı Amcazade Evkafı'na ait olan arsanın 24508 kuruş değerindeki 966 ziralık kısmı, üzerindeki binalarla birlikte, bitişiğinde padişah tarafından yaptırılan cami için satın alınır. Alınan bu arsaya karşılık, büyük bir han olan Yolgeçen Hanı, bütün müstemilatıyla Amcazade Vakfı'na verilir. 29960 kuruş değerinde olan söz konusu han, İstanbul'da, Mercan Çarşısı'ndaki Ferhat Paşa Camisi'nin civarındaydı. Bu değişim işleminden sonra, padişaha ait vakfın tasarrufuna geçen arsanın 11 kuruşluk mukataa bedeli, Evkaf-ı Hümayun tarafından Abdüsselam Vakfı'na ödenmeye başlanacaktır (BOA, D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 38; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 67, 68, 69; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 221; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, vr. 6a, 16b, 17a, 3a, 38b, 85b, 86a).

8. 26 RAMAZAN 1112/06.03.1701 TARİHLİ HÜCCET

VGMA'deki 734 numaralı defterin 40-41. sayfalarında kayıtlı olan bu hüccet yine Rumeli Kadaskeri es-Seyyid Ali Efendi tarafından onaylanmıştır. Bu hüccetin hemen başında 22 Rebiyülâhır 1114/15.09.1702 tarihli bir ferman sureti bulunmaktadır. Bu fermanda aşağıda ayrıntıları verilen Buçuktepe Sarayı'nın sadrazam tarafından padişaha hediye edildiği, sarayın Emlâk-i Hümayun'a geçtiği, bu işlemle ilgili hüccet ve temessüklerin Haremeyn-i Şerifeyn Muhasebesi Defterleri'ne kaydedildiği belirtilmiştir. Bu hediye edilme olayı Amcazade'nin görevinden azledilmesinden (11 Rebiyülâhır 1114/04.09.1702'de) 11 gün sonra ve ölümünden de 7 gün önce (29 Rebiyülâhır 1114/22.09.1702) gerçekleşir (Defterdar 1995: 735; Anonim 2000: 163, 165; Uşşâkizâde 2005: 522, 709; Silâhdar 2001: 548; Râşid 1282: 542-544; Ahmed Tâ'ib 1271: 125-126; Ayvansarâyî 1978: 13; Ayvansarâyî 1985: 348, 396; Hammer 1990: 50-51).

Konusundan da anlaşılacağı üzere, her ne kadar Amcazade'nin vakıflarıyla ilgili deftere kaydedilmişse de, bu hususun Paşa'nın vakıflarıyla bir ilgisi yoktur. Hüccetin konusu bahsedilen tarihte padişaha hediye edilen bu saray ve müstemilatının Amcazade tarafından satın alınmasıdır. Bu satış işleminde Paşa'ya kethüdası Ali Ağa vekillik eder. Söz konusu mülkün, dergâh-ı âlî kapıcıbaşısından olan Mehmed Bey bin Ali Paşa tarafından Amcazade'ye 3000 esedî kuruşa satıldığı, sadrazamın kethüdası ve vekili olan Ali Ağa'nın Vezneciler'deki evinde toplanan mahkeme yetkilileri ve şahitler huzurunda ifade edilir.

Satın alınan Buçuktepe Sarayı Edirne'nin Buçuktepe semtinde yer almaktaydı. Bu yapının dış kısmında dört oda, bir hazine odası, bir mabeyn odası, bir kahve odası, bir yan sofa, bir orta sofa, bir açık sofa, üç kenef, bir ırgat odası; bunların altında bir büyük ahır, bir oda, bir öküz ahır, bir koltuk ahır; sokak kapısı yakınında içinde meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçe; bitişiğinde tahminen dört dönüm çayır, bir su kuyusu; yapının iç kısmında fevkanî yarım sofalı bir büyük oda, bir küçük oda, bir orta sofa, iki yan sofa, dehliz; bunların önünde bir küçük sofa, bir fırın, dört gözlü bir tahta çatma anbar, bir mutfak, bir hamam, bir halvetli ve bir kurnalı hamam, bir külhan odası; bahsedilen bu odalar ve sofalar altında bir oda, bir kiler, bir miktar bahçeyi de içine alan çiftlik evi; bu evin içinde bulunan dört çift kara sığır öküz, dört araba, iki pulluk, çerşineyle birlikte semer, beş kara sığır sabanı, dört balta, yüz kile mezru buğday ve yüz kile kara tereke; yine Buçuktepe'de, hudutları belli üç sofalı fevkanî bir köşk, bir küçük oda, iki tahtanî oda ve fevkanî ve tahtanî kenefler, bir su kuyusu, çeşitli meyve ağaçları ve üzüm bağlarından oluşan tahminen on beş dönüm mülktü.

Bu binaların yanı sıra Amcazade aynı kişiden, toplam 1055 kilelik tohumun ekildiği farklı büyüklükteki 12 tarla; 12 dönümlük bir bağ ve 100 dönümlük bir çayır da satın alır. Bütün bu arazilerin 2000 kuruşa satın alındığı, 26 Ramazan 1112/06.03.1701’de mahkemece tasdik edilir. Nitekim bu mülklerin satışına dair şu temessükler verilir:

8.1. 29 Ramazan 1112/09.03.1701 Tarihli Temessük: 734 numaralı defterin 41. sayfasında kayıtlı olan bu temessük, tarlaların en büyüğü olan 650 dönümlük tarlanın Amcazade’ye devri için “sahib-i ard” olan el-Hac İbrahim Akpınarî tarafından verilmiştir. Bu tarla, Arnavutköy civarında bulunan Çanşnır Toprağı da denilen Kara adlı yerdeydi.

8.2. Gurre-i Şevval 1112/11.03.1701 Tarihli Temessük: 734 numaralı defterin 42. sayfasında kayıtlı olan bu vesika, Paşa’nın satın aldığı ve yukarıda bahsedilen mülklerinin devir işlemlerini konu alır. Alınan bu yerler II. Bayezid’in Edirne’deki evkafının mukataası dahilindeydi. Bu tarlalar ve buldukları yerler şöyleydi:

50 ve 80 kile tohum ekilen ikisi Solak Çeşmesi yakınında, 30 kile tohum ekileni Bosna Köyü civarında (Mesih Paşa Bahçesi yakınında), 10 ve 50 kile tohum ekilen ikisi çiftlik yakınında, 30 kile tohum ekileni Yahudiler Mezarlığı semtinde, 15 ve 50 kile tohum ekilen ikisi Buçuktepe (Müşahib Paşa Bağları) civarındaydı. Böylece toplam 320 kile tohumun ekilebildiği 8 tarlanın mutasarıfı olan Mehmed Bey, mahkeme huzurunda bunları Amcazade’ye sattığını beyan eder. II. Bayezid Evkafı’nın mütevellisi Ahmed de, elde edilen ürünün öşrünün bahsedilen vakfa verilmesi şartıyla bu devir işlemini onaylar.

8.3. 28 Ramazan 1112/08.03.1701 Tarihli Temessük: 734 Numaralı defterin 42. sayfasında kayıtlı olan bu temessük, Paşa tarafından alınan bağ arazisiyle ilgilidir. Bu arazi Edirne’de bulunan Mezid Bey Evkafı’nın köylerinden olan ve Edirne Kazası’na bağlı Burnu Penbeli Köyü sınırları içerisindeydi. Tahminen 12 dönüm olan bu bağ, Mehmed Bey’in tasarrufundaydı. Buçuktepe Çiftliği tarlaları denilen ve Düz Bağlar’da (Solak Çeşmesi yakınında) bulunan bu bağ, sahibi tarafından Amcazade’ye satılır. Her yıl elde edilen ürünün öşrünün adı geçen vakfa verilmesi karşılığında vakfın mütevellisi Ömer de bu devir işlemini verdiği temessükle onaylar.

8.4. 28 Ramazan 1112/08.03.1701 Tarihli Temessük: VGMA 734 numaralı defterin 43. sayfasında kayıtlı olan bu temessük, bir tarlanın Amcazade tarafından satın alınışına dair, Mezid Bey Evkafı mütevellisi Ömer Bey tarafından verilmiştir. Yine Mehmed Bey’den alınan bu tarla Burnu Penbeli Köyü sınırları içerisinde yer almaktaydı. Bu tarla, Bosna Köyü karşısında ve su kenarında bulunan tahminen 25 kile tohumun ekilebildiği Buçuktepe tarlalarından biriydi. Eskiden olduğu gibi, bu tarladan elde edilecek ürünün öşrü yine adı geçen vakfa verilecektir.

8.5. 29 Ramazan 1112/09.03.1701 Tarihli Temessük: 734 numaralı defterin 43. sayfasında kayıtlı olan bu temessük, yukarıdaki 26 Ramazan 1112/06.03.1701 tarihli vakfiyede geçen çayırın satışıyla ilgili temessüktür. Bahsedilen çayırın bulunduğu topraklar, Zaim Ahmed’in zeameti dâhilinde olduğundan bu temessük onun tarafından verilmiştir. Bu çayır 100 dönüm olup, Edirne Kazası’ndaki Çöke Nahiyesi’ne bağlı Süleyman Danişmend Köyü sınırları içerisindeydi. Buçuktepe Çiftliği çayırları olarak bilinen yerde olan bu çayır da Amcazade’ye birçok mülk satmış olan Mehmed Bey tarafından satılmıştır.

8.6. 28 Ramazan 1112/08.03.1701 Tarihli Temessük: 734 numaralı defterin 43. sayfasında kayıtlı olan bu temessük, 26 Ramazan 1112/06.03.1701’de satın alınan mülklerden biri olan ve Sirke İbrahim Bağı civarında bulunan, tahminen 30 kile tohumun ekilebildiği tarlanın devir işlemi konu edinmektedir. Arnavut Köyü sınırı içinde olan bu tarla Buçuktepe Çiftliği tarlalarındandı. Tahminen otuz kile tohumun ekilebildiği bu tarlanın devir işlemi için arazinin zâbiti olan el-Hâc Halil tarafından temessük verilmiştir.

9. 7 ZİLKADE 1106/19.06.1695 TARİHLİ HÜCCET

734 numaralı defterin 44. sayfasında kayıtlı olan bu hüccet, Edirne’de, Tunca Nehri kenarında bulunan konakla ilgilidir. 7 Zilkade 1106/19.06.1695’te mahkeme huzurunda Rumeli Kadıaskeri Mustafa Efendi tarafından yazılan bu hüccet, Kayya (Kıyye) Hanım’ın oturduğu söz konusu konağın, hayattayken eşi tarafından kendisine hediye edildiğinin mahkemece tescilini konu almaktadır. Hüccetin hemen başında, bu konağın daha sonra Hüseyin Paşa tarafından padişaha hediye edildiğine dair 22 Rebiyülâhır 1114/15.09.1702’de hüccet ve temessük verildiği ve bunun ilgili yere kaydedildiğine dair atıf bulunmaktadır.

Hüccet, azledilerek katledilen Veziriazam Ali Paşa bin Mehmed’in terekesiyle ilgili işlemle başlamaktadır. Buna göre yapılan muhasebe sonrası Paşa’nın borcu, terekesinden daha fazla çıkar. Terekesinin müsadere için el-Hac İbrahim bin İsmail kayyım olarak görevlendirilir ve kendisi Paşa’nın bütün mallarını müsadere eder. Ancak, müsadere edilen mallardan biri olan ve Edirne’de, Evliya Kasım Paşa Mahallesi’nde, Tunca Nehri kenarında bulunan konak hususunda sorun çıkar.

Sorunun halli için kurulan mahkemede kayyım, Kayya Hanım’ın haksız yere konağa tasarruf ettiğini, buranın borca karşılık alınması gerektiğini söyler. Kayya Hanım ise, söz konusu konağın hayattayken eşi tarafından kendisine bir çok şahidin huzurunda hediye edildiğini iddia eder. Mahkeme başkanının talebi üzerine mahkemeye çağrılan Kasım Paşa Mahallesi sâkinlerinden İmam es-Seyyid Ahmed Efendi ve Seyyid Abdurrahman Efendi adlı şahitler, onun beyân ettiklerini doğrulayınca, kayyım ve Paşa’nın oğlu İbrahim Bey davalarından vaz geçerler. Bunu üzerine mahkeme mülkün Kayya Hanım’a ait olduğuna hükmederek, davaya şahitlik eden 12 kişilik heyetin önünde 7 Zilkade 1106/19.06.1695 tarihli bu hücceti yazar.

10. 29 SAFER 1114/25.07.1702 TARİHLİ HÜCCET

734 numaralı defterin 44. sayfasında kayıtlı bu hüccetin konusu da yukarıda bahsedilen konaktır. Hüccetin hemen girişinde 22 Z. 1114/08.05.1703 tarihinde kaydedilmiş bir ferman sureti bulunmaktadır. Bu suretin içeriği, Amcazade’nin hayattayken sahip olduğu söz konusu konağı hüsn-ı rızasıyla padişaha hediye ettiğine dair verilen temessük ve hüccetlerin Haremeyn-i Şerifeyn Defterleri’ne kaydolunma işlemiyle ilgilidir.

Edirne Kadısı es-Seyyid Mahmud Efendi tarafından yazılan bu hüccet, söz konusu konağın Amcazade Hüseyin Paşa tarafından satın alınma işlemi konu edinmektedir. İşlem, Kayya Hanım’ın hâlâ oturmaya devam ettiği konakta mahkeme üyesi Ali Efendi, Kayya Hanım’ın vekilleri olan Ahmed ve Mehmed efendiler, Amcazâde’nin vekili İbrahim Ağa ve diğer 13 şahidin

huzurunda gerçekleşir. Evliya Kasım Paşa Mahallesi'nde olan bu konağın iç tarafında fevkanî iki oda, bir küçük oda, bir küçük camekânlı hamam, bir şehinşahlı oda, sofa, iki tahtanî oda, mutfak, bir su kuyusu, avlu, kenef; dış tarafındaysa beş büyük fevkanî oda, divanhâne, bir köşk ve yanında bir küçük oda, dehliz, kenef, ortada iki oda, tahtanî ahır ve samanlık, mutfak, kiler, çeşme ve bir masura su bulunmaktaydı. Bu konak tüm müstemilatıyla 5000 kuruşa Paşa'ya satılır. Bu meblağ mahkeme huzurunda Kayya Hanım'ın vekillerine teslim edilerek, devir işlemi bitirilir.

11. 19 REBİYÜLEVVEL 1114/13.08.1702 TARİHLİ HÜCCET

734 numaralı defterin 45. sayfasında kayıtlı olan bu hüccet, yukarıda bahsi geçen konağın civarındaki arsanın, Ali Paşa'nın varisleri tarafından Amcazade Hüseyin Paşa'ya satışıyla ilgilidir. Hüccetin başında, söz konusu mülk hakkında ferman çıktığı ve bunun bir suretinin ilgili yere kaydedildiğine dair 22 Rebiyülâhır 1114/15.09.1702 tarihli bir kayıt bulunmaktadır. Hüccet, Edirne Kadısı Mahmud Efendi tarafından yazılmıştır.

Mahkeme, satışın hukuka uygun olarak yapılması için Mevlana Ahmed Efendi'yi, Kayya Hanım'a intikal eden Kasım Paşa Mahallesi'ndeki konağa gönderir. Satış işlemi burada ve birçok şahidin huzurunda gerçekleşir.

Önce bu mülkün hukuki durumundan bahsedilir. Buna göre, Veziriazam Ali Paşa öldüğünde arkasında varis olarak eşleri Kayya Hanım ve Arife Hatun, oğulları İbrahim, Mehmed ve Yahya Beyleri bırakır. Daha sonra bunlardan Yahya Bey vefat edince hissesi/veraseti annesi Arife bint-i Abdullah ile anne bir kardeşleri Mustafa ve Ali, baba bir kardeşleri İbrahim ve Mehmed beylere intikal eder. Mahkeme daha önce, Paşa'dan kalan ve satışa konu olan arsayı 288 sehim/hisse olarak hesaplamış ve taksimatı şöyle yapmıştır: Arife Hanım'a 32 sehim; Kayya Hanım'a 12 sehim; İbrahim ve Mehmed beylere 105'er sehim; Mustafa ve Ali'ye 14'er sehim.

Arsanın satış işlemi, tarafların vekilleri, şahitler ve mahkeme temsilcisi huzurunda gerçekleşir. Mahkeme temsilcisi, vekiller ve şahitler huzurunda, Ali Paşa'nın terekesinden olan ve onun vefatından dolayı varislerine intikal eden Evliya Kasım Paşa Mahallesi'ndeki 2145 ziralık mülk boş arsanın, 1500 kuruş karşılığında her türlü eklenti, hak ve hukukuyla Paşa'ya satıldığını beyan eder. Bu beyan üzerine Edirne mahkemesi, satışı onaylayan 19 Rebiyülevvel 1114/13.08.1702 tarihli işbu hücceti yazar.

12. EVAİL-İ REBİYÜLEVVEL 1114/26.07-03.08.1702 TARİHLİ TEMLİKNAME

Bu temlikname, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kâmil Kepeci Tasnifi'nin 27 S. 1114/23.07.1702 tarih ve 3319 numaralı defterin 1 ile 30. sayfaları arasında yer almaktadır. Temlikname, İnebahtı'daki havas-ı hümayun köylerinin bir kısmına ait gelir kaynağının vakfa bağlanmasını konu almaktadır. Bozikişte mukataası olarak adlandırılan bu mukata İnebahtı'ya bağlı Galata Köyü ile Karlılı'ne bağlı İnekli Kasrı Nahiyesi'nin 11; İvlihuş (İvlihur?) Nahiyesi'nin 5; Aydos Nahiyesi'nin 7; Varanka (Varatfa?) Nahiyesi'nin 2 köyüyle bu nahiyelere bağlı 5 mezradan müteşekkildi. Evail-i Rebiyülevvel 1114/26.07-03.08.1702'de gerçekleştirilen bu tahsis işlemine göre 31 köy ve mezra, padişah fermarıyla havas-ı hümayundan çıkarılıp Amcazade'ye İnebahtı'daki vakıf kurumlarının ihtiyaç-

larına hasretmesi için temlik edilir. (BOA, C.EV, nr. 266/13560; D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 38; D.HMH.d, nr. 21641, 279/A, s. 67; D.HMH.d, nr. 314, 21672/A, s. 166; D.HMH.d, nr. 317, 21672/A, s. 221; EV.d, nr. 28405, 1b; EV.d, nr. 28588, 1b; EV.d, nr. 29240, 1b; EV.d, nr. 29430, 1b; EV.d, nr. 29683, 1b; EV.d, nr. 30222, 1b; EV.d, nr. 36334, 1b; EV.HMH.d, nr. 5411, 6a, 38a, 85b; Kiel 1995: 379-387; Kiel 2000: 286).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde birçok hizmetler ifa etmiş ve sayıları onbinlerle ifade edilen vakıf kurumunun gereği gibi anlaşılması hususunda birinci el kaynaklar büyük bir önem taşımaktadır. Bu kaynakların başlıcaları vakfiyeler, vakıf muhasebe kayıtları, temliknameler, görevli atamalarıyla ilgili arzlar, hüccetler gibi arşiv kaynaklarıyla çağdaş tarihler, mecmualar, risaleler gibi orijinal kaynaklardır.

Bunlar arasından en önemlileri hiç şüphesiz vakfiyelerdir. Vakfiyeler, gerek ilgili olduğu vakıfların ilk belgeleri olması, gerek konu hakkında en derli toplu bilgiyi vermesi ve gerekse bizzat vakıf kurucusu tarafından kaleme aldırılmış olması münasebetiyle büyük ehemmiyeti haizdir. Başka hiçbir belge bulunamasa bile, bir vakfiye başlı başına ilgili olduğu vakıf hakkında yeterli bilgiyi verebilmektedir. Bu sayede biz, bir vakfın kuruluş amacı, etkinlik sahası, mülkleri, mülklerinin yerleri, vakfedilen malların nitelik ve niceliği, vakıf kurumlarını, kurumlarda çalışan personeli, personelin maaş ve sayıları, onların görevleri, vakfın bulunduğu yerlere katkısı gibi birçok konuda fikir sahibi olabilmekteyiz.

Araştırma konumuz olan Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı vakfiyeleri de yukarıda bahsedilen bilgileri fazlasıyla vermektedir. Gerek vakfiyeler ve gerek vakıfla ilgili hüccet, temessük, temlikname gibi vesikaların verdiği bilgilere göre Amcazade Hüseyin Paşa din, eğitim, kültür, bayındırlık gibi sahalarda faaliyet gösteren birçok hayır kurumu kurmuştur. Onun vakıf kurumları başta başkent İstanbul olmak üzere Edirne, Filibe, İnebahtı, Kedegre ve Medine'de bulunmaktaydı. Bu kurumlara tahsis edilen gelir kaynaklarının bir kısmı Paşa'nın kendi malıyla alıp bağışladığı emlaktan sağlanırken, bir kısmıysa hazineден bağlanan tahsisattan sağlanmıştır.

Paşa'nın İnebahtı'daki cami ve mektep gibi kurumları dinî ve eğitsel; Medine'deki sebil ve kuyusu beledî; Edirne'deki su yolları, çeşmeler, şadırvan, kenef gibi kurumlar dinî, beledî ve sıhhî; Kedegre'deki çeşme ve suyolları beledî; İstanbul'daki darülhadis, mescit, medrese, mektep, kütüphane, su yolları, çeşmeler gibi kurumlar dinî, eğitsel, kültürel ve beledî hizmetler ifa etmiştir.

Bunların dışında, vakfa gelir getirmek için kurulan değirmenler, hanlar, fırınlar, hamamlar, evli odaları, dükkânlar gibi iktisadî kuruluşlar, buldukları yerlerin ekonomik hayatına kendi büyüklükleri nispetinde katkı sağlamıştır. Yine vakfın, kurumlarında çalıştırdığı onlarca insana sağladığı iş imkânıysa, onun istihdama yönelik faydasını göstermektedir.

Amcazade, yaptığı hayır kurumlarıyla ülkenin değişik yerlerindeki insanlara faydalı olduğu gibi, kendine ait bir kısım mülklerin kullanım hakkını vakıf kanalıyla evladına tahsis etmek suretiyle onlara da faydalı olmaya muvaffak olmuştur. Evladına yaptığı bu tahsis onların zor durumda kalmasını engellediği gibi, bunu vakıf yoluyla yapmak suretiyle de onların satılıp elden çıkarılmasını engellemiştir. Onun bu tercihi, Boğaz'ın en eski ahşap yalisinin günümüze kadar ulaşmasına imkân sağlamıştır.

Yaklaşık olarak üç asır önce kurulan Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı, vakıf kurumlarının ve gelir kaynaklarının bir kısmının düşman eline geçmesine, birçok vakıf kurumunun doğal afetlerde harap olmasına, hazineden bağlanan tahsisatın kesilmesine, bir kısım mülklerinin işgal edilmesine rağmen günümüze kadar ulaşabilmeyi başarmıştır. Vakıf, birçok imkânsızlığa direnerek verdiği sınırlı hizmetle, her şeye rağmen günümüzde hâlâ kuruluş amacına hizmet etmeyi sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

- A.MKT.MHM (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı), nr. 322/34 (7 Şaban 1281/05.01.1865).
- A.MKT.NZD (Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı), nr. 48/41 (21 Rebiyülevvel 1268/14.01.1852).
- A.MKT.UM (Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı), nr. 412/40 (7 Zilkade 1276/26.06.1860)
- BEO (Bâb-ı Âlî Evrak Odası), nr. 1084/81285 (8 Şevval 1315/02.03.1898).
- C.BLD (Cevdet Belediye), nr. 101/5043 (11 Şaban 1189/07.10.1775); nr. 2565 (Gaye-i Receb 1156/18.09.1743); nr. 41/2018 (28 Zilhicce 1178/18.06.1765).
- C.EV (Cevdet Evkaf), nr. 10186 (tarihsiz); nr. 14/659 (15 Zilhicce 1218/27.03.1804); nr. 155/ 7719 (13 Cemaziyelevvel 1219/20.08.1804); nr. 266/13560 (6 Rebiyülevvel 1255/20.05.1839); nr. 30242 (29 Rebiyülevvel 1202/08.01.1788); nr. 6368 (Evail-i Rebiyülevvel 1196/14-22.02.1782).
- C.MF (Cevdet Maarif), nr. 123/6133 (3 Safer 1134/23.11.1721); nr. 37/1810 (8 Şaban 1211/06.02.1797); nr. 39/1940 (7 Cemaziyelevvel 1208/31.12.1793); nr. 399 (18 Şaban 1178/10.02.1765); nr. 4425 (11 Zilkade 1196/18.10.1782); nr. 54/2653 (27 Safer 1206/26.10.1791); nr. 6535 (29 Şaban 1155/29.10.1741); nr. 8/399 (18 Şaban 1178/10.02.1765); nr. 89/4425 (11 Zilkade 1196/18.10.1782)
- C.ML (Cevdet Maliye), nr. 23814 (3 Rebiyülahir 1202/12.01.1788).
- D.HMH.d (Bab-ı Defteri Haremeyn Muhasebesi Defterleri), nr. 21641, 279/A, s. 67-69 (1 Mart 1178-29 Şubat 1178/12.03.1765-11.03.1766); nr. 314, 21672/A, s. 38, 39, 166, 221 (1 Muharrem 1225-28 Zilhicce 1227/26.01.1810-02.01.1813).
- D.TŞF (Bab-ı Defteri Teşrifat Kalemi Evrakı), nr. 1/79 (1111/1699-1700).
- DH.SAİD.d (Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi), nr. 185/187 (29 Zilhicce 1304/18.09.1887).
- EV.d (Evkaf Defterleri), nr. 10060, vr. 28a-28b (20 Rebiyülahir 1258/31.05.1842); nr. 11479, bölüm: 671 (15 Zilhicce 1257/15 Zilhicce 1257/28.01.1842); nr. 14646, vr. 1b-2a (18 Safer 1268/13.12.1851); nr. 26210, vr. 4a-5b; nr. 28405, vr. 1b (16 Ramazan 1312/13.03.1895); nr. 8588, vr. 1b (28 Ramazan 1313/13.03.1896); nr. 29240, vr. 2a (1 Zilkade 1316/13.03.1899); nr. 29430, vr. 1b (12 Zilkade 1317/14.03.1900); nr. 29683, vr. 1b (23 Zilkade 1318/14.03.1901); nr. 30222, vr. 1b (26 Zilhicce 1321/14.03.1904); nr. 36334, vr. 1b (1307/1890).
- EV.HMH.d (Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defteri), nr. 5411, vr. 6a, 6b, 16b, 17a, 38a, 38b, 85b, 86a (1 Mart 1179-28 Şubat 1184/12.03.1766-10.03.1772).

- HR.MKT (Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı), nr. 115/1 (10 Zilkade 1271/25.07.1855).
 KK.d (Kâmil Kepeci), nr. 3319 (27 Safer 1114/23.07.1702), s. 1-30.
 MAD.d (Maliyeden Müdevver Defterler), nr. 5362, s. 264, 265 (29 Rebiyülahir 1114/22.09.1702).
 MD (Mühimme Defterleri), nr. 102, s. 106, 110 (Evasıt-ı Rebiyülahir 1103/31.12.1691-09.01.1692), s. 131 (Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1103/29.01-07.02.1692).
 MF.MKT (Maarif Nezareti Mektubî Kalemi), nr. 1039/72 (8 Muharrem 1326/11.02.1908); nr. 1047/54 (15 Rebiyülevvel 1326/17.04.1908); nr. 25/28 (2 Muharrem 1292/08.02.1875); nr. 42/73 (7 Şaban 1293/28.08.1876); nr. 505/28 (22 Muharrem 1318/22.05.1900); nr. 734/52 (19 Cemaziyelahir 1321/12.09.1903); nr. 755/30 (14 Şevval 1321/03.01.1904); nr. 899/52 (17 Şevval 1323/15.12.1905).
 ŞD (Şura-yı Devlet Evrakı), nr. 190/7 (8 Muharrem 1328/20.01.1910); nr. 137/50 (13 Safer 1315/14.07.1897).

b. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

- Amcazâde Hüseyin Paşa Vakfıyesi (AHPV), Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)*, nr. 502 (5 B. 1112/16.12.1700), s. 16-30; nr. 734 (26 N. 1112/06.03.1701), s. 11-12,39-45.

c. Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

- nr. 2119 (25 R. 1112/09.10.1700).

2. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- 1894 yılında İstanbul'da Meydana Gelen Büyük Depreme Ait Anonim Bir Günlük*, (tarihsiz). haz. Sıddık Çalık, İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Basın Yayın Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Ahmed Ağa. (1970). *Viyana Kuşatması Günlüğü*. çev. Richard F. Kreutel, Türkçesi, Esat Mermi, İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.
- Ahmed Reşid. (1327). *Haritalı ve Resimli Mükemmel Târih-i Osmân*, c. II, İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası.
- Akgündüz, A. (1988). *İslâm Hukukunda Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. I, İstanbul: Fey Vakfı.
- Aksun, Z. (1994). *Osmanlı Tarihi, Osmanlı Devleti'nin Tahlilli, Tenkidli Siyasî Tarihi*, c. II, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Aktepe, M. (1991). Amcazâde Hüseyin Paşa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 8-9.
- Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, (2000) haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ateş, İ. (1983). Vakfiyelerde Duâ ve Bedduâlar. *Vakıflar Dergisi*, 1983/17, 5-54.
- Aycibin, Z. (2001). *XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülü-zâde Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devleti'nin Siyasî ve Sosyal Durumu*, İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı.
- Ayverdi, E.H. (1958), Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri. *Vakıflar Dergisi*, 1958/4, 249-261.
- Bakkâlzâde Defterdâr Sarı Mehmed Paşa. (1995). *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Barkan, Ö. – Meriçli, E. (1988). *Hüdavendigâr Livası Sayım Defterleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayrak, M. O. (1994). *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Bayrakdar, Ş.N. (1959). Amucazâde Hüseyin Paşa Kütüphanesi. İstanbul Ansiklopedisi, c. II, İstanbul: Yayımlayan Reşat Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay.

- Bayraktar, N. (2005). Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi. *Nail Bayraktar'a Armağan*, c. II, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları.
- Behçetî Seyyid İbrahim Efendi. (2006). *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, haz. Mehmet Fatih Gökçek, İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Berki, A.H. (1965). Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti. *Vakıflar Dergisi*, 1965/6, 5-7.
- Büyüktuğrul, A. (1982). *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, c. II, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi.
- Çabuk, V. (1988). *Köprülüler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Danişmend, İ. H. (1972). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi: M. 1574-1703: H. 987-1115, c. III, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Defter-i Kütüphanesi-i Amca Hüseyin Paşa*. (1310). Dersaadet: Atık Zabtiye Sokağında 63 Numaralı Matbaa.
- Döndüren, H. (1988). *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, İstanbul: Erkam Yayınları
- Erünsal, İ.E. (1991). *Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi. Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. III, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 10-11.
- Erünsal, İ.E. (1988). *Türk Kütüphaneleri Tarihi: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, c. II, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erünsal, İ.E. (1990). *Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler*, c. I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Genç, M.- Mazak, M. (2000). *İstanbul Depremleri-Fotoğraf ve Belgelerde 1894 Depremi*, İstanbul: İGDAŞ.
- Gökbunar, B. (1996). *105 Numaralı Mühimme Defteri (Özet-Transkripsiyon)*, Sakarya: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hâfiz Hüseyin Ayvansarâyî. (1978). *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hâfiz Hüseyin Ayvansarâyî. (1985). *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin, Vâhid Çabuk, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Işıközlü, F. (1973). İstanbul'un Eski Vakıf Hanları. *Vakıflar Dergisi*, 1973/10, 421-424.
- İlgürel, M. (1986). Zenta. *İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İsâ-zâde. (1996). *İsâ-zâde Târîhi*, (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- İstanbul Su Külliyesi-II, Vakıf Su Defterleri, İlmühaber 1*. (1997). Haz. Komisyon, İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İstanbul Su Külliyesi-VI, Vakıf Su Defterleri, İlmühaber 3*, (1998). Haz. Komisyon, İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İstanbul Su Külliyesi-XIII, Vakıf Su Tahlilleri, 19 ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları*. (2000). Haz. Komisyon, İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İstanbul Su Külliyesi, XVIII-İstanbul Şer'iyye Sicilleri, Mâ-i Lezîz Defterleri 9*, (2000). haz. Komisyon, İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İstanbul Su Külliyesi-XVI, İstanbul Şer'iyye Sicilleri, Mâ-i Lezîz Defterleri 7*. (2000). Haz. Komisyon, İstanbul: İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İstanbul Su Külliyesi-XXVII, Vakıf Su Defterleri, Su Keşif Defteri 1*. (2003). Haz. Komisyon, İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.

- İstanbul Su Külliyyatı-XXVII, Vakıf Su Defterleri, Su Keşif Defteri I.* (2003). Haz. Komisyon, İstanbul 2003: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İstanbul Su Külliyyatı-XXVII, Vakıf Su Defterleri, Su Keşif Defteri I.* (2003). Haz. Komisyon, İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. IV, haz. Nilüfer Epçeli, Kemal Beydilli, Erhan Afyoncu, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kantemir, D. (1980). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, c. III, çev. Özdemir Çobanoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kiel, M. (2000). İnebahtı. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. XXII, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 285-287.
- Kiel, M. (1995), The Kulliyeh of Amcazade Huseyin Pasa Koprulu in Lepanto/İnebahtı. A little-known work of late-classical Ottoman architecture in Central Greece. *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi. 9th International Congress of Turkish Art*, C. II, Ankara 1995: Kültür Bakanlığı Yayınları: 379-387.
- Köprülü, O. F. (1987). Amcazâde Hüseyin Paşa. *İslâm Ansiklopedisi*, c. V/I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 646-650.
- Kreutel, R. F. (1994). *Viyana Önlerinde Kara Mustafa Paşa*, çev. Müjdat Karayerli, Konya: Esra Yayınları.
- Kurt, İ. (1998). 953/1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterine Göre Para Vakıfları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1998/112, 153-180.
- Lamartine, A. (1991). *Osmanlı Tarihi*, çev. Serhat Bayram, İstanbul: Toker Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1311). *Sicill-i Osmânî*, c. II, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mustafa Nuri Paşa. (2008). *Netâyicü'l-Vukû'ât, Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, haz. Yılmaz Kurt, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Naima. (2007). *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nazım. (1257). *Dîvân-ı Belâğat-Unvân-ı Nazîm*, İstanbul: Takvimhane-i Amire.
- Onur, O. (1972). *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Orhunlu, C. (1979). Mustafa II. *İslâm Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Osman Dede. (2002). *Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi Transkripsiyon ve Değerlendirme*, haz. Arslan Boyraz, İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Osmânzâde Ahmed Tâ'ib. (1271). *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası.
- Özcan, A. (2001). Karlofça Antlaşması. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 504-507.
- Özcan, A. (2006). Mustafa II. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 275-280.
- Özkan, S. H. (2006). *Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri*, Isparta: Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları, Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pakalın, M.Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri*, c. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Parmaksızoğlu, İ. (1977). Karlofça. *İslâm Ansiklopedisi*, c. VI: İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 346-350.
- Parmaksızoğlu, İ-Bayoğlu, S. vd. (1987). *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu: İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa ve Hekimbaşı Musa Nazif Efendi Koleksiyonu*, c. III, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Peremeci, O. (1940). *Edirne Tarihi*, İstanbul: Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu.

- Purgstall, Baron Joseph Von Hammer. (1990, 1991). *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. VI-VII, haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, Vecdi Bürün, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Raşid Mehmed Efendi. (1282). *Târîh-i Râşid*, c. II, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*. (1960). haz. Komisyon, c. IV, İstanbul: İskit Yayını.
- Rukancı, F – Anameriç, H. (2007). *Osmanlıca Belgelerde Kütüphaneciliğimiz*, Ankara: Türk kütüphaneciler Derneği Yayınları.
- Sakin, O. (2002). *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa. (1928). *Silâhdâr Târîhi*, haz. Ahmed Refik, c. I, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa. (2001). *Nusretnâme (1106-1133/1695-1721)*, Tahlil ve Metin, haz. Mehmet Topal, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk vTarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Süleyman Nutki, (1307). *Muharebât-ı Bahriye-i Osmâniye*, İstanbul: Bahriye Matbaası.
- Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2272, 1b-4a.
- Şapolyo, E. B. (1968). Kütüphaneler. *Önasya*, 1968/34, 13-22.
- Uşşâkizâde Es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi (2005): *Uşşâkizâde Târîhi*, I-II, haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın A.Ş.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1982). *Osmanlı Tarihi*, c. III/II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1983). *Osmanlı Tarihi*, c. III/I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülgen, A.S. (1953). Köprülü Konağı. 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı (Melanges Fuad Köprülü)*, İstanbul: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
- Ülken H.Z. (1971). Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği. *Vakıflar Dergisi*, 1971/9, s. 13-37.
- Ürekli, F. (2007). *Belgelerle 1889/1894 Afetlerinde Osmanlı- Amerikan Yardımlaşmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yarbay Saffet Bey. (1994). *Mezemorta Hüseyin Paşa*, haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi.
- Yediyıldız, B. (1982). Müessese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi. *Vakıflar Dergisi*, 1982/15, 23-54.
- Yücel, E. (1971). Amcazade Hüseyin Paşa'nın Mezarı. *Türk Folklor Araştırmaları*, 1971/13 (269), s. 6161.
- Yücel, E. (1969). Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi. *Vakıflar Dergisi*, 1969/8, 249-266.

Şair Sakıb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar

Mehmet Kurtoğlu*

Özet

Bu çalışmada Şair Sakıb Efendi'nin vakfiyesi, hayatı, kişiliği ve şairliği üzerinde durulmuş, gazellerinden örnekler verilmiştir. Büyük bir hayırsever olan Sakıb Efendi, yaşadığı dönemde vakıflar kurmuş, özellikle Urfa'da kitaplarını vakfeden ve kitaplarının listesi elimize ulaşan önemli bir kişidir. Sakıbiye Vakfiyesini kaleme alan Kâtip Abdi Bey, vakfiyenin sonunda Şair Sakıb Efendi'ye ithafen yazmış olduğu bir gazele ilk defa bu makalede yer verilmiştir. Urfa şairleri arasında Abdi adında iki şair olup, burada adı geçen Kâtip Abdi ile sadece isim benzerlikleri vardır. Kâtip Abdi'nin Sakıb Efendi'ye yazdığı şiirden dolayı Urfa şairlerine dâhil edilebilir. Şair Sakıb Efendi'nin vakfettiği kitapların listesi ve Kâtip Şair Abdi Bey'in yazdığı gazel, vakfiye kayıtlarına dayanılarak orijinali ve günümüz Türkçesiyle ilk defa bu makalede yayınlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sakıb Efendi, Sakıbiye Vakfı, Gazel, Urfa, Şair Abdi Bey, Vakfedilen Kitap.

The Life of Poet Sakıb Efendi, His Waqf Certificate-Charter and Books hi Endowed

Abstract

In this study life, personality, and poesy of the Poet Sakıb Efendi are discussed and some examples from his poems (ghazal) are given. Great benefactor Sakıb Efendi established waqf in his time and he is known as the first person who donated his books in Urfa. The Clerk Poet Abdi Bey, who wrote the charter (vakfiye) of the Sakıbiye waqf, wrote a poem dedicated to the Poet Sakıb Efendi, at the end of the vakfiye. The list of the books that Poet Sakıb Efendi donated and the poem that Scribe Poet Abdi Bey wrote, are to be published for the first time in this article. They are published, together with its original and contemporary Turkish version, based on the vakfiye records.

Key Words: Sakıb Efendi, Sakıbiye Waqf, Urfa, Poet Abdi Bey, Endowed Books.

* Araştırmacı-Yazar, Vakıflar Genel Müdürlüğü

Giriş

Vakıf kavramının medeniyet tasavvurumuzda önemli bir yeri vardır ve bu anlamda hayatın bütün cephelerini kuşatmaktadır. Özellikle medeniyet ve kültür anlamında vakıf, kuruluşundan bu yana önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Vâkıf sözlükte; “Sahibi bulunduğu bir mülkü ammenin menfaatine ebedi olarak tahsis eden ve diğer bir tabirle vakfeden yerine kullanılır. Vakfedilen mala mevkûf, tahsis edilen cihete mevkûf-un aleyh, meşrûtün leh”(Pakalın 1971: 577) denilmektedir.

Vakıf Müessesesi: “İslam toplumlarının dinî, iktisadî, siyasî ve kültürel hayatında önemli bir yer tutan Vakıf müessesesi hakkında çeşitli tanım ve yorumlar yapılmıştır. Özellikle vakıf müessesesinin menşei ve önemi üzerinde yapılan yorumlar yanında, onun toplum nezdindeki etkisinin altı çizmiştir. Vakıf müessesesinin menşei hakkında münakaşalar yapılabilirse de, onun Hicretin ilk asırlarından itibaren, İslam toplumlarının iktisadî, kültürel, hatta siyasî hayatında çok önemli bir yer tutmuş olduğu inkâr edilemez.” (Yedi yıldız 2003:3) Vakıf müessesesi hakkında yapılan bir başka yorumda ise; “Toplumları meydana getiren fertler arasında sosyal yardım ve dayanışmanın en eski hukukî şekillerinden biri olan Vakıf müessesesi, milletlerin sahip bulunduğu manevi güç ve değerlerin tanımlanmasına yardımcı başlıca müesseselerden biridir. Cemiyetin ahlakî, dinî ve sosyal anlayışı, insanları hayır işlemeye, iyilik yapmaya, birbirine yardım etmeye teşvik etmekte, kişinin yalnız kendini düşünmesini ve sırf bu endişe ile yaşamasını ve servet edinmesini hoş karşılamamaktadır”(Öztürk 1983: 3)¹ diye yazmaktadır.

“Vakıf müessesesi, gerek hukukî bakımından, gerek umumiyetle tarih bakımından, orta ve yeni zamanlar Türk ve İslam dünyasının tetkik için birinci derecede mühim bir meseledir. İslam dünyasında vakıf müessesesinin başlangıcı hakkında –adeta klasik bir mahiyet almış- birtakım rivayetlerin tarihî hiçbir esasa istinat etmediği muhakkak olmakla beraber, Suriye ve Mısır’daki ilk İslam fütuhatından sonra yani hicretin birinci asrından itibaren İslam dünyasında vakıflar tesisine başlandığını görüyoruz. İkinci asırda İslam hukuk meslekleri teşekkül ederek bütün hukukî meseleler inceden inceye tetkik edildiği zaman, vakıf meselesi hakkında sistematik konstrüksiyonlar yapıldı ve daha sonraki devirlerde de, o muhtelif mesleklere mensup hukukçuların yaptıkları birtakım ilaveler ve tadillerle, Hanefîlerin, Şafîîlerin, Malikîlerin, Hanbelîlerin İmamîlerin vakıf hakkındaki hukukî sistemleri tedvin edildi.” (Köprülü 2005: 261)

Vakıf müessesesinin dini yönüne vurgu yaparak yapılan yorum ise bir hadis-i şerife dayandırılmıştır.

“*Topluluklara ve büyük medeniyetlere doğru yönelin*, hadisinde işaret edildiği gibi, insanların olgunlaşarak kemale ermelerini çok çeşitli sebeplere bağlamak ve değişik tezahürlerle izah etmek mümkündür. Ancak beşeriyetin medeniyet seviyesini gösteren bu sebep ve tezahürlerin başında, yardımlaşma ve dayanışma duygusunun geldiğine hiç şüphe yoktur. İnsanlar akıl ve beden yönünden, doğuştan getirdikleri özellikleri itibariyle kuvvetli ve zayıf olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zayıfta korunma ve yardım isteme arzusu; kuvvetlide himaye ve ihanet etme duygusu mevcuttur. Bu arzu

¹ Vakıf Müessesesi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz:
Ziya Kazıcı-Dr. Mehmet Şeker: İslam Türk Medeniyeti Tarihi, İlaveli ikinci baskı İstanbul 1982
Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi; İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (1546 tarihli) İst.1970
Nazif Öztürk: Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1995
Ahmet Akgündüz: İslam ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi. İstanbul 1996
Bahaeddin Yedi yıldız: İslam’da Vakıf: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. Cilt 14

ve duyguların medenî ve siyasî toplumlarda zaman zaman ortaya çıkması; karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın, medeniyetin en belirgin özelliği kabul edilmesini gerekli ve zorunlu kılmıştır.” (Öztürk 1995: 28)

Bu tanımlar ışığında Vakıf müessesine baktığımızda onun İslam toplumlarının soyut ve somut bütün unsurlarını kapsadığını ve toplumu ayakta tutan dinamiklerin başında geldiğini görürüz.

Vakıf nedir: Vakıf sözcüğü hakkında oldukça geniş tanımlar yapılmıştır. “Türkçede vakıf şeklinde telaffuz edilen “vakf” kelimesi Arapça’da bir masdar olup, lügatlere göre ‘durdurmak, alıkoymak’ manasına gelir. Bu deyim genellikle, terk, emanet, depo fikirlerini ifade etmekte ve günlük anlamında mukaddes bir şey, dindarlık duygusuyla insanlığın ihtiyaçlarına veya halkın ibadet hizmetlerine adanmış bir nesne düşüncesine taşımaktadır.” (Yediyıldız 2003:28) Vakıf kavramının medeniyet tasavvurumuzda önemli bir yeri vardır ve bu anlamda hayatın bütün cephelerini kuşatmaktadır. Özellikle kültür ve medeniyet anlamında vakıf, kuruluşundan bu yana önemli fonksiyonlar icra edegelmiştir. “Vakıf, bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynini Allah Teâlâ’nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden men etmektir.” (Bilmen 1969:284) Sözlükte; “durdurma, alıkoyma, ayırma, bağlama gibi manalara gelen vakıf kelimesi, istilahta, bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlama, bırakma” şeklinde tanımlanmaktadır.

Vakıf Kütüphaneleri: Medeniyet ve kültür hayatımızda vakıf medreseleri ve kütüphaneler de önemli bir yer tutmaktadır. Tarih boyunca İslam dünyasında kitap ve kütüphanelere büyük önem verilmiş, adeta bir kitap medeniyeti kurulmuştur.

Abdullah bin Cuburi, Müslümanların ilme ve ilim adamlarına olan sevgileri ve İslam’ın eğitime teşvik etmesini; fıkıh âlimlerinin, kitap gibi menkul mal ve mülkün vakfedebileceği esasına dayandırılmış olduğunu söylemektedir.² Bunun ilk şartı da vakfın gayrimenkul gibi ebedî olması değildir. Örfeye dayanan ve istihsan’dan olduğu kabul edilen kitap vakfı, bu fıkıh âlimlerinin verdiği cevazla birlikte, insanlara yararlı olması ve hayırlı bir iş yapmanın verdiği sevinçle başlar, Müslümanlardan hayır ve ihsan sahibi kişilerin kitap vakfı geleneği böylelikle oluşmaya başlamıştır. ... Eski kaynaklar, özel kütüphanelerden ve bazı şahısların kitap topladıklarından bahsetmesine rağmen; bunlardan hiç birisinin öldükten sonra kitaplarının vakfedilmesini öngören vasiyetlerin özellikle de hicri ilk üç asırda- bir rivayet göremiyoruz. Bunun nedeni kitap azlığı ikincisi kitap veya yazılı bir eğitim aracı kullanma yerine sözlü olarak rivayet usulü ile ilim adamlarından ilim alma metodunun seçilmiş olmasıdır. (Mahmud Cüneyt 2009: 33,34)

İlk dönemlerde kitap ve kütüphanelerin, daha çok dar bir alanda bireysel çabalarla şekillendiğini, daha sonraları ise, bunun kişisel çabalardan sıyrılarak kurumsallaştığını görürüz.

İslam âleminde ilk kütüphanelerin, Kur’an-ı Kerim ve hadislerin etrafında yoğun bir telif faaliyetinin başladığı Emeviler döneminde (661–750) aynı zamanda birer okul olarak da görev yapan mescitlerde ortaya çıktığı sanılmaktadır. Kaynaklardan öğrendiğimize göre bu devrede bazı âlimlerin de evlerinde önemli sayılabilecek sayıda kitaptan oluşan kütüphaneleri vardı... İslam dünyasında kütüphanelerin H.I-II/M.VII.-VIII asırlarda daha çok Beytü’l- Hikme veya Dârü’l- Hikme şeklinde adlandırılan araştırma kurumlarında yer aldığını görmekteyiz. Bu kurumlar H.IV/

² Abdullah El Cuburi, Mektebetü’l-Evkafi’l Amme, Tarihuha ve Revadiru Mahtutatiha, Bağdat: Meccelletü’r-Risaleti’l-İslamiye (Matbaatü’l Maarif),H.1389,M.1969

M.X. asrın ortalarına kadar varlıklarını sürdürmüşler ve bu asrın sonralarına doğru yerlerini dârü'l-ilimlere bırakmışlardır. (Erünsal 2008: 2)

Urfa'da Vakıf Kütüphaneleri: Yunancadan Süryanice ve Arapça'ya ilk tercümelemlerin yapıldığı yerlerden biri olan Urfa'da Miladî III. yüzyılın sonu ve IV. yüzyılın başlarında Urfa Okulu/Akademisi olduğu ve bu okullarda sanat, edebiyat felsefe ilahiyatın okutulduğu bilinmektedir.³ Aynı şekilde Emevilere Başkentlik yapmış olan Harran'da dünyanın ilk üniversitelerinden⁴ biri olan Harran Üniversitesi'nde birçok meşhur âlim ve ilim adamı yetişmiştir. Bunlardan ilk akla gelen, Kindi, Cabir bin Hayyan, İbn Teymiyye ilk akla gelenlerdir. İslami dönem ve Osmanlı döneminde şehirde medrese ve kütüphanelerin oluşunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. (Karakaş:1995) İsmail E. Erünsal, Şeyh Ramazan Efendi'nin Urfa'daki tekkesinde (1072/1661) kütüphane kurduğunu, (Erünsal 2008:169) Damat Süleyman Ağa'nın Urfa'da (1150/1737) önceki asırlarda kurulan küçük kütüphanelerin bir devamı mahiyetinde olduğunu,(Erünsal 2008: 228,229) aynı şekilde Nakib-zade İbrahim Efendi'nin medresesi içinde bir kütüphane yaptırdığını (1196/1781), (Erünsal 2008:254) Muhammed Fazlı Efendi'nin de Tabakhane Camii'nin kuzeyinde babası Hacı İbrahim Efendi'nin yaptırdığı medresenin bitişiğinde bir kütüphane ile hafız-ı kütüplerin oturmaları için iki de oda yaptırdığını(Erünsal 2008:256)ve XIX. asrın başlarında Urfa'da 5 tane kütüphane (Erünsal 2008: 274) olduğunu belirtmektedir.

Hayatı ve kişiliği:

Asıl adı Emin olan Sakıp Efendi'nin Urfa'da mı, yoksa Birecik'te mi doğduğu konusunda kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. *Urfa Şairleri* kitabında Bedri Alpay onun Birecik'e bağlı Serisat köyünde doğduğunu söylerken, C. Cahit Güzelbey ise torunu Galip beyin anlattıklarına dayanarak doğum yerinin Urfa olduğunu yazmaktadır. (Alpay 1986:59,192) Ancak daha sonra Şairin doğum yeri ile ilgili bu çelişkili duruma da işaret eden Güzelbey, hangisinin doğru olduğunun kesin olarak bilmediğini, fakat doğrusunun Birecik olabileceğini belirtir. Bedri Alpay, Sakıp Efendi için, Hacı Mustafa adında bir köylünün oğlu olduğunu söylerken, Adil Rastgeldi onun baba mesleğinin fırıncılık olduğunu belirtir ve bunu da Sakıp Bey'in oğlu Halil Bey ile arasında geçen bir tartışmaya dayandırır. Rivayete göre "*Sakıp Bey'in oğlu Halil Beğ, babasının zenginliği ve saygınlığından çevreye korku salan, halk arasındaki tabiriyle murdar biridir. Babası Sakıp Bey oğlunu terbiye ederken kendi gençliğinden bahsedermiş. Oğlu Halil Beğ ise babasına şöyle cevap verirmiş: Sen bir Fırıncı oğlusun ben koca Sakıp Efendinin oğluyum*"⁵.

³ Tarihi Urfa ve Harran Üniversiteleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız:
E.R.Hayes, Urfa Akedemisi, Çev. Yaşar Güneç, Yaba Yay., İstanbul, 2002
J. Benzion Segal, Kutsanmış Şehir Edessa, Çev. Prof.Dr. Ahmet Aslan, İletişim Yay. 2002.
Muhammed el Cabiri, İslam Arap Aklının Oluşumu, Kitabevi Yay. İstanbul 2001
Muhammed el Cabiri, Felsefi Mirasımız ve Biz, Kitabevi Yay. İstanbul 2001
Ramazan Şeşen, Harran Tarihi, TDV Yay. İstanbul, 1996
Prof.Dr. Mehmet Çelik, Edessa'dan Ruha'ya, Cilt 1,2, Atılım Üniversitesi Yay. Ankara 2007
Prof.Dr. Ali Bakkal, Harran Okulu, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. Ankara
Doç.Dr. Abdullah Ekinci, Yrd. Doç.Dr. Kazım Paydaş, Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. Şanlıurfa 2008

⁴ Bu dönemde Atina, Roma, İskenderiye okulları olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Antakya, Urfa, Harran, Nusaybin gibi okulları bu zincire ekleyebiliriz.

⁵ Adil Rastgeldi, Hizmet Gazetesi, 8 Ekim, 2002.

Sakıp Bey, tahsilini Birecik'te yapmıştır. Soyadı kanunu ile birlikte aile Deniz soyadını almıştır. Sakıp Efendi;

“Birecik'in çok yönlü ve çok ünlü büyük kişilerinden biridir. Doğup büyüdüktan sonra Urfa'da yerleştiğinden (Urfalı Sakıp) diye de anılmıştır. Birecikli ise onu (Hacı Sakıp Efendi) veya sadece (Sakıp Efendi) diye anarlar. Ünü Fırat'ı aşarak Gaziantep'e de yayılmıştır. Onun şair olarak kaleme aldığı şiirlerin bazı bölümleri Gaziantep'te yazılan cönklerde de yer almıştır. Ancak Gaziantep'te tanınmasının bir nedeni de oğlu Halil Beyin 19. yüzyıl Gaziantep'inin ünlü kişilerinden Battal Bey'e damat olmasındandır. Öbür yandan Sakıp denilince şairliğinden önce akla büyük bir hayır sahibi gelmektedir. Urfa'dan Diyarbakır'a, Halep'e, Nizip'e giden yollar üzerinde gelip geçen yolcuların su gereksinimlerini gidermeleri, dinlenmeleri için bir sıra hayratlar yaptırmıştır.” (Güzelbey 1998:56)

Sakıp Efendi'nin soyu Horasan'a dayanmaktadır. Bu konuda üçüncü kuşak torunlarından Galip Bey şu bilgileri vermektedir:

“Atalarımız Horasan Türklerindedir. Abbasilerin ilk çağlarında, buradan göçerek Bağdad'da gelip yerleşmiş bulunan Bermekîler⁶(Parmakoğulları) soyundandır. Tarih kitaplarında da açıklandığı gibi bunlardan Cafer, Harun Reşit zamanında başvezirlik yapmış, sonra kendi ve ailesi kılıçtan geçirilerek yok edilmişlerdir. Bizim atamız, Cafer'in amcası oğullarından (Mustafa) dır. Atamız Mustafa'nın öyküsü şöyledir: Bir gün Harun Reşit sarayının bahçesinde Cafer'le birlikte gezerken bir asmanın altına gelirler. Harun Reşit'in gözüne iri bir salkım üzüm ilişir. Baş vezirine:

—Cafer omzuma bas, şu salkımı kopar, der. Cafer halifenin dediğini yapar. Omzuna basarak bu salkımı koparır. Bu sırada kendilerini uzaktan izlemekte olan sarayın bahçivanı Bermekî Mustafa'yı çağırır, üzümü verir ve der ki;

—Bunu çardağa götür, biraz sonra gelir orada yeriz. Bermekî Mustafa salkımı alıp çardağa götürürken içine bir sızı girer, kendi kendine;

—Saygısızlığı Halife'nin omzuna basacak kadar ileri götüren düşüncesiz bir vezirin sonu kötüdür der. Hemen ertesi gün Harun Reşit'in önüne çıkar şöyle konuşur:

—Ben Bermekî ailesinden ayrılıyorum. Bana bu aile ile hiç bir ilgim kalmadığına dair, mühür ve imzanızı taşıyan bir belge verin.

Harun Reşit bunun nedenini sorarsa da sudan bir yanıt verir, istediği belgeyi alır. Aradan günler, aylar geçer. Bir gece Bermekî ailesi bir arada buldukları sırada, Halife, Cafer'i saraya çağırır. Başvezir gelir gelmez hemen boynunu vurdurur. Ayrıca yapılan bir baskınla bütün Bermekîler öldürülür. Bermekîler'i yok etmeye çalışanlar sabahleyin Mustafa Bermekî'nin kapısına dayanırlar. Durumu gören Mustafa;

—Benim Bermekî ailesiyle hiçbir ilgim yoktur, der. Sakladığı belgeyi gösterir, Kendini ve ailesini kurtarır. Bundan yıllar önce Sayın Ali Rıza Daniş Bey'den de şunları dinlemiştim;

⁶ İslam Ansiklopedisi, 2. Cilt, İstanbul, 1949, sh. 560, Adı geçen eserde Bermekîler'in İranlı oldukları ve Bermekî sözcüğünün Belh kentinde Nevbahar mabedindeki en büyük rahibin rütbesine dalalet ettiği yazmaktadır.

—Cafer, Harun Reşit'in kız kardeşiyle evlenmek ister. Halife buna karşı çıkar. Cafer'in ısrarı üzerine karı koca olmamaları koşuluyla buna peki der. Ama çok geçmeden koşul bozulur, kız gebe kalır. Sonra bir çocuk doğurur. Bunun üzerine Cafer öldürülür, ailesi de Bağdat'tan sürülür. Tarih Bermekî ailesinin ortadan kaldırılışını bunların büyük bir nüfus kazanması, Abbasoğulları'nın saltanatının ilerisi için korku doğurduğu nedenine bağlar. Bermekî ailesinin Abbasilerce tasfiyesinden sonra, Bahçivan Mustafa yeniden Harun Reşit'in katına çıkar. Ailesiyle birlikte Bağdat'tan ayrılmak istediğini, görevlendireceği koruyucularla birlikte Şam'a kadar gönderilmesini ister. Halife istediklerini kabul eder. Bağdat'tan ayrılmalarına izin verir. Silahlı koruyucularla Şam'a kadar gönderir. Bermekî Mustafa bir süre Şam'da kaldıktan sonra Havran bölgesine göçerek burada biraz arazi satın alır, yerleşir. Daha sonra bu aileden bir bölümü buradan da göçerek Aksak Temur'un yıktığı Hayyi köyüne gelip yerleşir. Hayyi yılan demektir. Burada köyün kuruluşunda büyük bir yılan görülmekle bu adın verildiği söylenir. 18. yüzyıl sonlarına doğru Sakıp'ın atalarından biri Urfa'ya gelir. Biraz toprak alarak bir yandan tarımla öbür yandan ticaretle uğraşır, işleri uygun gider, zengin olur, ünlenir. Artık Bermekî adı unutulup aileye Bin Asil yani soylu oğlu denir.” (Güzelbey 1998:57,60)

Sakıp Efendi, askerliğini yaptığı Urfa'yı çok sevmiş, terhis olduktan sonra Urfa'ya yerleşmiş, Şer'îye Mahkemesi kâtipliğine başlamıştır. Urfa'nın eşrafından Köroğlu İbrahim Ağa'nın kızı Hatice Hanım'la evlenmiştir. Sakıp Efendi'nin evlendikten sonra şansının döndüğü ve zengin olduğundan memuriyeti bıraktığı söylenir. Bedri Alpay onun zenginliğini Köroğlu İbrahim Ağa'nın kızıyla evlenmesine bağlarsa da, halk arasında onun zenginliği Hızır Aleyhisselam'a bağlanır... Sakıp Bey'in zenginliği ile ilgili hikâyeye oldukça ilginçtir. Zira halk arasında anlatılan kıssaya göre, çarşıda gezerken ermiş görüntüsünde bir dilenci sadaka ister, çıkarıp verir. Dilenci biraz sonra tekrar karşısına çıkar yine elini açar. Sakıp Bey tekrar sadaka verir. Bunun üzerine dilenci “Sen gitme memleketine burada kal çok büyük bir zengin olacaksın” der. Sakıp Bey'in talihinin bu dilencinin duasından sonra döndüğü söylenir. Hatta halk arasında merkebiyle karşısına çıkan bu dilencinin gerçekte Hızır Aleyhisselam olduğuna inanılır. Torunu Galip Bey ise onun zenginliği ve hayırsever kişiliğini bir rüya ile ilişkilendirmektedir. “*Kadîri tarikatına giren ve hacca giden Sakıp Efendi bir gün Halilürrahman'da bulunduğu sırada, gözlerini, önleyemediği bir uyku sarar. Pek kısa süren bu uyku sırasında ona ‘Sakıp dünyalık mı istersin, yoksa ahiretlik mi?’ diye sorarlar. Sakıp şu yanıtı verir: Bana dünyalık verin, ben bununla ahiretimi bulurum.*” (Güzelbey 1998:57,60) Sakıp Efendi'nin zenginliği üzerine çok şey söylenmiştir. Güzelbey'in Birecik'te derlediği bilgilere baktığımızda, onun zenginliği daha farklı bir nedene dayandırılmaktadır.

“Dünyalık ve ahiretlik verme sorusu ve Sakıp'ın yanıtı olayı. Birecik'in ünlü şeyhlerinden Şeyh Taha'nın babası Hacı Baba ile geçmiştir. Zengin olma olayı ise mültezimlikte elde ettiği kazancıdır. Şöyle ki, Sakıp'ın şairliği, olgun ve insancıl durumu Birecik kaymakamlarının dikkatini çeker. Onunla ilişki kurar. Sırf yardım maksadıyla kimi köylerin aşarını üzerine ihale ettirir, bu durum kaymakamın görevi süresince yenilenir. Sakıp bundan çok para kazanır, bu durum ilçenin bağlı bulunduğu Halep Valiliğine şikâyet edilir. O sırada Vali bulunan Şair Esat Muhlis Paşa, soruşturma yapmak üzere Sakıp'ı Halep'e çağırır. Şair Sakıp, Paşanın iki gazelini tahmis ederek ona sunar. Bu olay Sakıp'ın suçlamalardan sıyrılmasına neden olur. Şikâyete çok üzülen Sakıp, döndükten sonra, doğum yeri olan Birecik'i bırakarak Urfa'ya göçer, buraya yerleşir. Birbirine aykırı olan bu iki söylentinin hangisi daha doğrudur? Bu soruya kesin bir yanıt verilemez. Ancak ikinci söylenti Birecik'te yaygındır.” (Güzelbey 1998:60)

Sakıp Efendi'nin suçlanması ile ilgili olarak Gaziantepli Şair Hüsni Bayram "Hâb-ı Hayâl" adlı koşuk'un 236. sahifesinde tahmisi yazıyor. Parça, Sakıp'ın Halep'e çağrılmasına dair söylentiye doğruluyor. Tahminin son bölümünün ikinci dizesindeki (Asaf) sözü ile Esat Muhlis Paşa kastedilmiştir. Esat Muhlis Paşa söylentiye uygun olarak gerçekten Halep Valiliği yapmıştır. Ölümü 1851' dendir. (Güzelbey 1998:121)

“Çarh-ı nâ-sâzın cihânda sanma bir memnûnu var
Herkesin kendince bin dağ-ı dil-i pür- hûnu var
Turra-i leyla-yı dehrin sad-hezâr meftûnu var
Kays'i yektâ sanma dünyanın nice Mecnûn'u var

Mâye-i hüsrândır âsâr-ı nuhuvvet gâfile
Tavr-ı hodbîni yakışmaz tab'ı erbâb-ı dile
Meskenet arziyle mahviyyet gerektir kâmile
Laf-ı da'vâ-yı enâniyyet ne lâzım âkile

Herkesin âlemde bin mafevki bin mâdûnu var
Ârız üzre dağıtıp gîsuy-ı anber-i nekhetin
Saldı sad sevdâya uşşâkı perîşân hâletin
Her biri bir reng ile icrâ eder haysiyetin

Zülfü sünbül, hâli fülful ârızı gül haletin,
Gülsitânı hüsnünün ezhârı günü günü var
Bir mücessem nûrdur serden o meh ta paye dek
Aftab'ı hüsnünün meftûnudur ins ü melek

Bu teravetlene mümkün zülfüne sünbül demek
Kadd-i dil-cûsun hatâdır serve teşbîh eylemek
Servin ancak sadece bir kamet-i mevzûnu var
Nabını cevricefa gerv-i sürur-u hüsnile

Âfitâb-ı mâtla'i cânsın bu nûr u hüsnile
Tutalım ki şâh-ı hûbânsın vufûr-ı hüsnile
Pek de cevretme, ciğer yakma gurûr-ı hüsnile
El-hazer âşıkların ah-ı dil-i mahzûn-ı var

Ceyş-i gamle Sâkıbâ mahsûr ise piranemin
Hamdülillah hak-i pâ-yı Âsafidir memenim
N'la zîb-i bezm-i irfan ola Şi'ri rûşenim
Nâzenînler nazmımı ser zib-i id eyler benim
Tab'ımın Muhlis nice böyle dürr-i meknûnu var”

Bugünkü Ucuzluk Pazarı civarında oturan Sakıp Bey, zengin olduktan sonra vakıf kurmuş ve bu civarda bir medrese yaptırmıştır... Adil Rastgeldi'nin yazdığına göre Sakıp Bey, halk arasında Aynalı Köşk olarak bilinen bir evde oturmuştur. Rastgeldi, daha sonra bu evin Güllüoğulları'nın eline geçtiğini, sonra da yıkılıp yerine pasaj yapıldığını belirtir. Yine Adil Rastgeldi'nin yazdığına göre:

“Sakıp Efendi’den hemen hemen tüm Urfa beyleri korkarmış. Çünkü Sakıp Efendi kazanıp dağıtan, çevresinde insan besleyen biriymiş. Anlatıldığına göre bir kıtlık senesinde, halk buğday bulamıyormuş ekmek için. Sakıp Efendi elinde bastonu o dönemdeki tabirle Arasaya (Buğday pazarına) gelmiş ve bastonunu yere vurarak ‘yarın burası buğday çuvallarıyla dolmazsa, ben kelle ile doldurmasını bilirim’ demiş. Ertesi gün ambarlarda, pahalı olsun da satalım diye bekletilen buğdaylar pazara gelmiş, fakir fukara unluğunu sağlamış.”⁷

Sakıp Bey’in yazlık olarak kullandığı köşk ise bugünkü Belediye Başkanlığının kullandığı Haleplibahçe’deki tarihi evdir. Sakıp Bey bu köşkü 1845 yılında kendi sanat ve estetik anlayışına göre yaptırmıştır. Köşkün bir odasının tavanının ahşap kenarlıklarına kendi şiirini yazmıştır. Dört duvarın üzerini baştanbaşa tek satır halinde, Sakıp Bey kendi el yazısıyla yazdığı şiirle süslemiştir. Bilindiği gibi Sakıp Bey aynı zamanda hat dersleri almıştır. Günümüz Türkçesiyle yazdığı şiirinde şunları söyler:

“Bu bayındır dünya safalı hoş bir yerdir. Ama bu dünyada insan devamlı kalabilseydi, eğer sonuçta kabir çukurunun varlığı söylenilmeseydi, bu ferahlık veren yeni yapılmış yüksek köşkte rahat edecekti. Bu geçici dünya binasının sesine gönül bağlayanlara, Cem ve Kısra’nın kemerleri ve eyvanları ibret değil midir? Cihanın bayındırlığına, imaretine ve ikbaline sakın aldanma, bunların aynı şekilde kalacaklarını mı sanıyorsun? Eğer bu dünyanın böyle ebedi kalıcı olduğunu sanıyorsan, bil ki, hiç kimse bu alçak dünyadan arzusunu alamadı, arzuladığını bulamadı. Hepsi büyük hasretlerle ahrete göç ettiler. Dünyanın bu süsü ve güzelliği sadece bir nakıştı, hayaldir. Arif olan kimse bütün bunlara hiç gönül bağlamaz. Bütün bunları insanlık cihetiyle bildiğin halde, ey Sakıp, yine de bu yeni köşkü inşa eyledin. Ne edeyim, gaflet benim basiretimi bağlamış, ancak bu hasta gözümü Allah görür hale getirsin, iyileştirsin. Ancak Allah yardımıyla, gönlümdeki bu beraberlik nakışını, dünya sevgisini yok etsin. Dünyada insan yüz tane bile yüksek köşk yaptırsa, ahretini ma’mur ve bayındır etmedikçe, hiçbir faydası olmaz. Ancak benim isteğim budur ki, ben dünyadan göç ettikten sonra, bu mesken de benden başkasının malı olacak. İşte o zaman, Cenab-ı Hakk’ın rahmetine sebep olsun diye bu köşkün banisine bir fatiha okuyup hatırlasınlar. Bu ferah verici köşkte oturdukları müddetçe, bir rahmetle ruhumu şad eylesinler, ihya etsinler. Bu ümitle bütün bunları yaptıktan sonra tarihini de bu levhaya yazarken, tebrik için bir dost gelerek bu tarihi söyledi. Bu ferahlığı arttırıcı köşk ve burada oturanlar her zaman mesut ve bahtiyar olsun” (Karakaş 2001:80,92, 295)

Bugün halen varlığını koruyan şiirinin yalnızca bir beyti eksiktir. Şiirde görüldüğü gibi oldukça dini bütün bir kişi olan Sakıp Bey, varlıklı bir kişi olmasına rağmen dünya malının gelip geçici, ahiretin ise kalıcı olduğu üzerinde durur. Ayrıca şiirindeki ifadeden oldukça alçak gönüllü ve Allah’tan korkan bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Bu köşk ve çevresinde döneminin edebiyatçıları ağırlamış, sanatçıları desteklemiş cömert bir kişidir. Naci İpek’in yazdığına göre Sakıp Bey bu köşkü yaptırdığı sırada Haleplibahçe, artık bahçe olmaktan çıkmış bir durumdadır. Sakıp Bey köşkü yaparak burayı ağaçlandırmış, güzel bir bahçe haline getirmiştir.⁸ Sakıp Bey’den sonra buranın bir dönem halk tarafından mesire yeri olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dönemin şair

⁷ Adil Rastgeldi, Hizmet Gazetesi, 8 Ekim, 2002.

⁸ Bkz, *Urfa’nın Kurtuluşu 67.Yıl*, Naci İpek, Haleplibahçesi, Şair Sakıp Efendi ve Nesime Hanım, Urfa Güneydoğu Matbaası

ve yazarlarını çevresine toplayan Sakıp Bey büyük ihtimalle bu köşkü kullanmış olmalıdır. Zengin olduktan sonra memuriyetten ayrılan Sakıp Bey irticalen şu beyti söylemiştir.

“Za’f-ı tali’ kesdi ümmîdin cihândan Sâkıb’ın
Yoksa kendi öz eliyle terk-i dünyâ etmedi” (Alpay 1986:192)

Bedri Alpay’a göre:

“Eşinin ve eşinin ailesinin isteği üzerine memuriyetten ayrıldığından, onların desteği ile ziraat ve ticaretle uğraşmaya başlar. Bu uğraşlar onun kabiliyetiyle birleşince de serveti günden güne artar. Memlekete hizmet etmeye başlar, köşk, mektep, cami, tekke gibi hayır eserleri yapar. Kendi eliyle bugün Akarbaşı mevkiinde şimdi yerinde yeller esen Narıncı Camii karşısındaki Sakıbiye Tekke ve Medresesinde memlekete yıllarca birçok âlim ve şair yetiştirmiş, Urfa şiir adına neye sahipse onun yarısını almaya hak kazanmıştır. 1854 yılı onun hac yılı olur. Kalabalık bir kabile ve çok şatafatlı bir törenle hacca giden Sakıp Efendi, dönüşte hem hacı hem şeyh unvanını beraberinde getirir. Artık dünya işlerini bırakarak irşada başlar. Tekkeye gelenler hem irşat edilir, hem yedirilip içirilip yatırılır, hem de dünya işleri süratle halledilir... O sırada şair Esat Muhlis Paşa, Halep valisi olur. Sakıp Efendi onu ziyarete giderse de pek yüz bulamaz. Dönüşte onun bir gazelini tahmis eder. Bu tahmisle onu bir bakıma eleştirir. Bu şiir paşanın eline geçince, yaptıklarından pişman olarak onu Halep’e çağırır, izzet ve ikramdan sonra Urfa’ya iade eder. Sakıp Efendi 1873 yılında misafir olarak gittiği Birecik’te oğlu Mustafa Lami’nin evinde vefat eder. Vasiyeti üzerine cenazesi Urfa’ya getirilerek Sakıbiye Medresesindeki türbesine gömülmüştür... Ölümünden az önce söylediği irticalen şiir hayli ilginçtir:

“Der-i Mevla da yetmiş yıl ömür sürmek sa’âdettir
Yaşı yetmiş olan her bir kulun âzâdı adettir” (Alpay 1986:192,194)

Sakıp Efendi’nin üç oğlu olmuştur.

“Bunların adları, Osman, Halil, Mustafa Lami’dir. İlk ikisinin adları Sakıp tarafından kurulan (Küllüye)nin kuruluşuna ilişkin 25 Zilhicce 1286 (22 Mart 1870) günlü vakıf yazısında Derviş Osman ve Halil’in adları mütevveli atanmış bulunmalarıyla geçmektedir. Lâmi kendi dedeleridir. Sakıp Efendi’nin sağlığında Birecik’e dönerek burada yerleşmiştir. Mustafa Lâmi Efendi’nin oğlu Necip Efendi, Birecik’in ünlü adamlarından Kadir Efendi’nin babasıdır. Kadir Efendi’nin oğlu Rahmetli Necip Deniz 1946–1950 döneminde belediye başkanlığı yapmıştır. Kadir Efendi’nin damadı Sami Akan da 1943–1946 döneminde Birecik’te belediye başkanlığı görevini yürütmüştür.” (Güzelbey 1998:64)

Edebi kişiliği ve şiirinden örnekler:

Urfa kültür ve sanat hayatında önemli bir yeri olan Sakıp Efendi, yalnız şairliğiyle değil, şair ve yazarları çevresine toplayarak bir sanat camiası oluşturmasıyla da kültür ve sanat alanında önemli bir yere sahiptir. Hatta diyebiliriz ki, Urfa’da bu anlamda tek kişidir. Bugün Urfa’nın birçok varlıklı aileleri, kültür ve sanatın yanından geçmezken, büyük bir zenginliğe sahip olan Sakıp Efendi döneminin şair ve yazarlarını çevresine toplamıştır. Bedri Alpay’ın o yerinde tespitiyle bugün Urfa şiir adına neye sahipse, bu payın yarısında onun büyük bir emeği vardır. Bugün kurumlarımızın

dahi sanatçıları desteklemekte acziyet gösterdiğini düşündüğümüzde, Sakıp Efendi'nin yapmış olduğu kültürel ve sanatsal faaliyetlerin önemi daha iyi anlaşılır sanırım.

Sakıp Efendi'nin şiirlerinin edebî yönüyle ilgili olarak 1927 Urfa Salnâmesinde geçen tespit oldukça önemlidir. Onun şiiri hakkında: “Eşarı latîf ve ahenkdardır. Bir mecmua-i eşarı vardır. Tab olunmamıştır. Kasaba civarındaki köşke söylediği tarih ve kaside şiiri de cevdet-i karihasına delilidir. Bu rengin kaside-i eşar-ı raifesinin...”⁹ diye yazmaktadır. “Eğer maksat eserse mısra-i berceste kâfidir” sözü gereğince sözü geçen kaside onun şiirinin değeri hakkında hüküm vermek için yeterlidir. Güzelbey yaptığı araştırmada Sakıp Efendi'nin 15 kadar şiirini tespit ettiğini, ne yazık ki, birçok şair gibi onun da şiirlerinin kitaplık veya depolarda kaybolduğunu yazmaktadır. Güzelbey ayrıca Sakıp Efendi'nin tespit ettiği şiirlerinin hangi kütüphane veya şahıslarda olduğunu yazarak, onun hakkında araştırma yapmak isteyenlere büyük bir kolaylık sağlamıştır.¹⁰

Sakıp Bey'in Kırım Hanı Şahin Giray'ın gazeline yazdığı tesdis Bedri Alpay'ın Şanlıurfa Şairleri” kitabında yer almaktadır.

“Yâd girip araya oldum o mehden cüdâ
Ah ede mi rûz ü şeb hasreti le bu gedâ
Vasıl-ı canan için gönlümü kıldım fedâ
Yar ki bu sinemin derdine olur devâ
Yâr gelip âşıkın menziline kılsa cây
Etmeye mi gün yüzü dideleri rûşenâ

Yıldızı düşkünlere zülfi kemendi me'ab
Kevkeb-i bahtım atıldı mı menend-i şîhab
Baht-ı siyehden aceb etti mi ol meh hicab
Yâ lebine dūd-ı âh oldu mu misl-i sehâb
Yayıp o kâkülleri gün yüzü buldu nikab
Menzil-i akrepte ya müntesih olmuştur ay

Her seherî zâr eder mürğ-i şeb-âvîz gibi
Yansa gönül nârına zerre-i nâçîz gibi
Başlasa âğâzeye nağme-i nikrîz gibi
Yanışı ser- tâbiya şevk ile lebrîz gibi
Yanaşıp ol mâha yâ hançer-i ser-tîz gibi
Eylesem ağıyarının sinesini hem çü sây

⁹ Urfa Salnâmesi 1927, Günümüz Türkçesiyle ŞURKAV tarafından yayınlanmıştır.

¹⁰ Sakıp Efendi'nin şiirlerinin bulunduğu kaynaklar: Esat Muhlis Paşa'nın gazelinesini tahmis (Bayramoğlu Cönkü. Cönkü Kemal Bayram arşivindedir. Urfa'daki Sakıp Efendi köşkündeki kaside. (Bu makalede yer verilmiştir) Gazel-i Lami tahmis Gaziantep İl Halk Kütüphanesi eski harfler bölümü 771'de Belîğ Divanı son sahifesinde, Birecik'te Abdi Methuda Camiinin 1242 tarihli kitabesi, Baba kani Cönkü, 16 dizeden oluşan Razı rihanın açıp aşkile zar eylerim” gazeli Halfetili Zeki yener arşivi, Müştak baba divanı'nın kenarına yazılı gazeli Gaziantep İmam hatip Okulu kütüphanesinde, “Bilmem ol ruhları gül dide-i hunum göremi” gazeli Gaziantep 2. noteri Hayri Yaşar arşivinde, “Zahide sanma bezm-i âlemde mesrurlardanız” gazeli Ziya Paşa gazeline Tahmis, “Gülşen-i vasf hüsnünde sensin ey mehlika” gazeli M.Hilmi Efendi Cönkü, “Bani sevdaya salıp gitti canan nideyim” Baba Kani Cönkü sh.241 ve “nedendir ey Dilara hane-i valsin küşat olmaz” Baba kani cönkü sh.52'de yer almaktadır.

Bil ki rızâ bâbının bendesiyiz âmiliz
Meyve-i vaslı için dergehine sâ'iliz
Gerçi gamü derdine dâ'ima biz nâ'iliz
Yaradanın hikmetin gör ki ana mâ'iliz
Yâr dilerse eğer sinemizi kâ'iliz
Tek bizi o mehli-kâ lutfuna kılsın sezây

Yandı yakıldı sana âteş-i ruhsârdan
Semt-i cefâyâ dahi gitme bu gülzârdan
Eyleme mehcûr amân âşıkı dîdârdan
Yâ n'olur âhû figân alma dil-i zârdan
Yandırıp ey meh-likaa kaçma bu gam-hârdan
Âteş-i hicrânına yanmağa görme revây

Gayrı güzel sevemem ilan ola tâibliğim
Kendimi bilmem dahi şöyle ki gâibliğim
Yoluna dil vermesi cümleye galipliğim
Bazı ser-i kâkülü can ile râgibliğim
Yaz semender gibi yanmağa tâiibliğim
Ey kalem arz et eğer diler ise ol hümây

Saltanatu devletin haylini bende bula
Tac ı ser efraza şâyeste vü lâyık ola
Destine alsa revâ her dü-sarâyı n'ola
Yavru iken ettirir pençe-i şâhı kula
Yâver olursa eğer lutf-i Huda bir kula
Bir pula muhtâc iken dehre olur pâdişây

Yoksa ki âyîne-i sır mıdır olmuş ayân
Hâne-i târîkimi nûr ile memlu kılan
Hâsılı bu vech ile sende nedir hüsn ü an
Yâ meh-i encüm müdür dîde-i şevke dolan
Ya meh-i rahşândaki dehre ziyâ-bahş olan
Tal'at-ı rûyun mudur âleme veren cilây

Lâkin üftaden de bir ben değil ey meh-rû
Lâle-sıfat etmeyem gayre amân ser-fürû
Gayriye bakmak dahi ola mı şimden gerü
Yaşı da buldu kemâl eyleyerek cüst-ü-cû
Yaşı döker dîdeden rûyun eder ârızû
Kudret ile gün yüzün olmada şem-nem-rüby

Gözsüze mümkün müdür zahiri izhar edip
Cehlini ispat eder da'viyi tekrâr edip
Gayri ne hâcet ki ben söyleyem ikrâr edip
Ya lec-i lâcı niçin saymıyor efkâr edip
Yâ lec edip müdde'î gün yüzü inkâr edip
Eylediydi ol gâhî âkil ise zerre rây

Gûş edip biraz evvel ol katib-i düz hattat
 Sâlik-i rah-ı Hüdaya budur ancak sırat
 Cay-ı temekkün değil kimseye cesr-i sırat
 Ya bir olab Bariyi kendine eyle muhat
 Yap reh-i tecride akıl isen bir ribat
 Kafîle-i ehl-i aşk eyleye kervansaray

Her biri hâlince bir sahib-i san'at
 Kimisi cân ü seri vermeye ruhsat diler
 Sâkıbı seyret felek devrini seyrân eder
 Yareli sînesini kimisi şerha gider
 Yâre edip ehl-i aşk durmayıp arz-i hüner
 Nebbet-i arz-ı hüner sende mi Şâhîngiray

Mest olur elbet gören dîde-i ayyâş ki var
 Tîğ-i felek gibi bir gamze-i hun-haş ki var
 Top gibi galtân eder böyle güzel baş ki var
 Yar sana böyle bir hun-i riz ayakdaş ki var
 Târ-ı serefrâz-ı men sende bu göz kaş ki var
 Katli için aşkın ya ne gerek ok u yay"¹¹

Sakıp Efendi'nin ulaşabildiğimiz bir diğer şiiri ise "Gazel-i Lâmi Tahmis-i Sakıb" adını taşımaktadır:

*"Ey harîm-i vuslatun uşşâka aksa-yı merâm
 Pertev-i hâk-i derin envâr-ı çeşm-i has ü âm
 Devr edendillerde çün fek-i visâlündür müdam
 Ay cemâlün bezm-gâhı Ravza-i Dârü's-selâm
 Şerbet-i şirin-lebün Sübhâne men yühyi'l izâm*

*Meh-cebînün nûr-bahş olmuş çerâğ-ı hüsnüne
 Ârızun gûyâ açılmış lâle dâğ-ı hüsnüne
 Sâye salmış zülf-i perçinün otâğ-ı hüsnüne
 Zialar çekmiş kaşun etrâf-ı bâğ-ı hüsnüne
 Güzellik çok kasiratü taraf-ı fî tahte'l-hiyâm*

*Olamaz mahrem harîm-i vasla her kalb-i selîm
 Şâh-râh-ı aşkdır ancak sırât-ı müstakîm
 Fedhulûhâ âyetin ihbâr eder bâd-ı nesîm
 Gülşen-i etrâf-ı kûyun sahn-ı cennâtü'n-naîm
 Bülbül-i temcîd-hânun nağmesi fîha's-selâm*

¹¹ Bedri Alpay, age. s. 195–198 Bedri Alpay bu tesdis hakkında bilgi verirken "Bu kompozisyon üst üste on üç daireden oluşmuştur. Her daire altı kısma ayrılmış olup, her kısımda bir mısra yer almıştır. Daireler birbirine geçkin durumdadır. Dairenin altına 'Güfte-i Şahin Giray, Tesdis-i Sakıp Ruhay' yazılmıştır. Bu güzel dairesel levhanın bir nüshası fotoğraflarla büyütülmüş Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi azasından Urfalı Mazhar Efendi tarafından Kahire El Ezher Üniversitesine armağan edilmiştir." diye yazmıştır. Bedri Alpay verdiği bu bilgiyle nazım türleri ve şekilleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Halbiki "on üç daire" dediği, bend dediğimiz bölüm, "her daire altı kısma ayrılmış" dediği de testide her bend altı mısralı olan bölümlerdir.

Ârif isen var dilâ işret-gehi yâra dedim
Nûş-ı sahbâ-yı mahabbetle olup sohbet mukîm
Kulağım feryâd-ı İnnâ'llâhe tevvâbü'r-Rahîm
Sâkiyâ peymâne çun Vallâhi zü'l-fazlü'l-azîm
Mutribâ çal nağmeni Yağfir leküm yevmü'l-kıyâm

Gülsitân-ı mushaf-ı hüsnün senün ey meh-likâ
Oldı Sâqıb nağme-i eş'âr ile bülbül edâ
Böyle nazm-ı dil-keşe tahsîn ederler vâkıa
İşidüp ervâh-ı kuds hüsn-kelâmlar Lâmi'a
Dediler fevka's-semâda kad temme'l-keâm"¹²

(Vezni: Fa'ilâtün Fa'ilâtün Fa'ilâtün Fâ'ilün)

Genel anlamda olmasa da çadaşı şairler arasında Sakıp Efendi'nin şiirlerinin güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmacı Yazar Mahmut Karakaş'ın özel arşivinde bulunan bir şiirinde Sakıp Efendi şöyle seslenir:

Gonce-i nev restemi gözden nihân etdin felek
Bülbül âsâ rûz-u şeb kârım fiğan etdin felek
Sabr-i hicrân ile nahl-i ümidim soldurub
Bâd-ı gâmla gülşen-i iyşim harâb etdin felek

Dehrde bir gün beni kâmunca devrân etmedin
Hâtır-ı mahzânımı bir kerre şâdân etmedin
Ben gibi hiç kimseyi nâlân u giryân etmedin
Cümle kahrın bende ancak imtihan etdin felek

Han u mânum tîşe-i gamla helâk etdin, yeter
Pür-gâm-ı tennuri-i hasretle kebâb etdin yeter,
Gönlümü derd ile inlettin rübâb etdin yeter,
Bâr-i mihnetle kadim-i yekden keman etdin felek.

Hâlime rahm eylemez Sâkıb cihânda ins u cân
Âh u efgânımla memlûdur zemîn ü âsumân
Ol kadar kıldın beni zâr u zebûn u nâtüvân
Cism-i bîzârım çürütdün nâtüvân etdin felek.¹³

Sakıp Efendi şiirlerini sağlığında kitaplaştırmadığı için, günümüze kadar ulaşan çok az sayıda şiirleri vardır. Bu şiirlerinin bazısında şiir yönünden eksiklikler bulunmaktadır. Büyük ihtimalle bunlar daha çok kaynak derlemeden kaynaklanan problemlerdir. Gerek Kırım Hanı Şahin Giray'ın gazeline yazdığı tesdis ve de gerekse Bedri Alpay'ın Urfa Şairleri kitabında geçen şiirleri güçlü şiirlerdir. Sakıp Efendi, Kadîrî tarikatına mensup ve aynı zamanda halifelliğini yürütmüş bir kişi olarak şiirlerinde derin tasavvufi izler görülmektedir. Yine vakfettiği kitaplara baktığımızda onun

¹² Konya Bölge Elyazma Eserler Kütüphanesi, kayıt no: A-771-24483, Tasnif No: T 811

¹³ Mahmut Karakaş, *Urfa'da Tasavvufun İzleri*, baskı aşamasındaki çalışmadan alınmıştır.

beslendiği kaynak içinde dinî ve tasavvufî kitapların büyük bir yer tuttuğunu görürüz. Aynı şekilde Sakıp Efendi, varlıklı bir kimse olmasına rağmen şiirlerinde hüznün de hâkimdir. Örneğin aşağıdaki şiirinde bu bariz bir şekilde görülmektedir.

*“Dil-i mahzûnum her dem derdile âvâre kalsın mı?
Habîbim çâre yok mu haşre dek bu yare kalsın mı?”*

*Yeter ikbâlîmi firûz edip insâf kıl ey çerh
Hemîşe tali ’im ber aks bahtım kare kalsın mı?”*

*Hezaran zahm vurdun bari lutfet merhem-i vaslın
Ne dersin böyle bağrım hicr ile sad- pâre kalsın mı?”*

*Niçin te’sîri yoktur sende ey âh-ı ciğer- sûzun
Bu denlî ettiği zulmü harim-i ağıyare kalsın mı?”*

*Ne var zahm-ı derun Sakıbde nîkû-nâm etsin
Mürüvvet yok mu zâlim haşre dek bu yare kalsın mı”.* (Alpay 1986:198)

Sakıp Efendi Vakfiyesi ve vakfettiği kitaplar:

Sakıp Efendi, varlığını hayır işlerinde kullanmış, vakıf ve hayırlar yaptırmıştır. Onun hayırseverliği yaşadığı Urfa ile sınırlı kalmamış, Birecik, Urfa ve Diyarbakır’a kadar ulaşmıştır. Sakıp Efendi’nin hayırlarını bizzat yerinde gören Güzelbey şunları söyler:

“Gaziantep’te bu su hayratlarına (Suluk) derler. Ama (Sakıp’ın hayratı) diye anılan suluklar Gaziantep’tekilerden çok farklıdır. Bu hayratlardan iki tanesini gördüm. Gaziantep’tekiler moloz taşlarla yapılmış birer ilkel su depolarıdır. Sakıp’ınkiler ise düzenli kesme taşlarla yapılmış olmasından başka üzeri kap (tonoz) çatılı, iki kattan oluşan bir yapıttır. Altı su deposu, üstü birkaç kişinin barınabileceği dinlenme yeri, bir odaydı. Bu hayratlar 10–15 yıl öncesine kadar, yıkık olmakla birlikte varlıklarını koruyorlardı. Şimdi ortadan kaybolmuşlardır.” (Güzelbey 1998:56)

Sakıbiye Vakfı, 25 Zi’l-ka‘de 1286/ 26 Şubat 1870 tarihinde kurulmuştur. Tarinci Mahallesi’nde olup, kible ve doğusu Ümmügülsüm Vakfı dükkânları, batısı ve kuzeyi ana cadde ile sınırlı ve zemini yıllık 150 Kuruş karşılığında Rıdvaniyye Vakfı’ndan mukataalı (Kiralanan/Zemin Kirası) ve kendi tasarrufunda olan vakıf yeri üzerinde mütevellî izni ile [Rıdvaniye Vakfı Mütevellisinin izni ile] vâkıfın kendi malıyla; bahsi geçen yerin batısında Kadirî Tarikatı fakirleri ve sair gelip giden ziyaretçi/yolcu/gezginler ve dervişler için Kadirî Hangahı, Kadirî Hangahı içinde bir Cami, Minber ve çok büyük bir eyvan ve bir minare, caminin kuzeyinde yaz günlerinde üstte Musalla olarak kullanılmak üzere bir mihrab yapılması, altta ise 18 hücre ve 1 adet havuz ve akar su ile beraber bir abdesthane ve 6 adet hela, bir mutfak ve 2 adet büyük ahır yapılması, üst katta olmak üzere Meşihathane ve Misafirhane ve Tevliyethane ile 13 hücre her birisi için avlu (Eyvan), cami bitişiğinde üst katta bir muvakkithane, Hangah haricinde ve kuzeyden bitişiğinde üst katlı bir dersane ve içerisinde buluna kütüphaneden ayrı olarak 9 adet hücre bulunan bir adet medrese, fakir ve yetimlerin çocuklarının ücretsiz okutulacağı bir adet üst katlı Mektephane hayratları

yaptırmıştır.¹⁴ Oldukça varlıklı olan Sakıp Efendi'nin akarları/gelir getirici yerleri vakfiyede belirtilmiş olup, bunların gelirlerinin aktarılacağı yerler belirtilmiştir.¹⁵

Vakfiyenin devamında ise, Sakıp Efendi'nin vakfettiği kitaplarla ilgili olarak, “[vakfın sahih, geçerli ve bağlayıcılığını sağlamak amacıyla henüz hâkim huzurunda iken tekrar mürâfaa (mütevelli ile vâkıf davalâşarak) yapılarak vakfın fıkıh imamlarının görüşüne göre sahih ve geçerli olduğuna dair hüküm verilmesi sağlanır.] Bir bütün olarak bahsi geçen kitaplar ve vakfedilen para ile sınırları belirgin yapılar ve bakır tabaklar, şamdan, yatakları tescil mütevellisine ve nâzır-ı merkûmâna teslim eylediğimde o da vakıf olmak üzere tevliyeti hasebiyle alıp kabul etti. Ve sair vakıf mütevellileri gibi mutasarrıf ve şart ve kayıtlarına gerekli önemi verdikten sonra; Hâkimin onayından sonra vakıf kurulup teslim ve tesellüm işi son bulmuş iken vâkıf vakfından vaz geçtiğini ve mütevelli ile nâzır hasım göstererek hâkim huzurunda mürâfaa oldular. Öncelikle para vakfının ve ona bağlı olarak konulan şartlar ve kayıtların üç imam katında geçerli olmadığı, ikinci olarak akar vakfının İmam-ı Azam Ebû Hanife-i Numan bin Sâbit el-Kûfi Hazretlerinin mezheplerine göre sahih ancak geçerli olmadığından ve üçüncü olarak menkul olan şeylerin vakfedilmesinin yine İmam-ı Ebû Hanife hazretleri görüşüne göre caiz olmadığı açıklanarak ve arsası herhangi bir göreve vakfedilmiş olan mülk binaların dahi başka bir göreve vakfedilmesi bazı fıkıh imamları nezdinde sahih olmadığı, bunun üzerine vakfından rücu ederek bahsi geçen binalar, kitaplar bakır kaplar, yataklar ve vakıf paraları önceden olduğu gibi kendi mülküne istirdad ederim dediğinde mütevelli ve nâzır doğrudur durum yukarıda anlatıldığı gibidir, ancak İmam Muhammed bin Abdullah el-Ensari'nin görüşüne göre vakıf para ve buna bağlı şartlar sahihtir. Yine üçüncü imam İmam Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî'nin görüşüne göre bahsi geçen vakıf kitapların vakfiyeti sahih ve söz konusu arsa üzerinde olan mülk binaların dahi başka bir cihete göreve vakfedilmesi bazı imamlar nezdinde sahih olduğundan dolayı vakfedilen şeyleri vâkıfa vermekten imtina ederler.

Bunun üzerine hâkimin huzurunda mürâfaa olunarak hâkim de bu konuda derin bir şekilde düşündükten sonra hayır ve vakfın daha öncelikli ve daha hayırlı olduğunu söyleyerek her iki tarafın görüşlerini inceledi ve hayrı iptal edenlerden olmaktan sakınarak ve bu konuda âlimler arasındaki ihtilafı bilen birisi olarak bu konuda müctehid imamların görüşünü de alarak özellikleri belirtilen yapılar/binalar, vakıf kitaplar, bakır kaplar, miktarları belli yataklar ve vakıf paraların sahih ve bağlayıcı bir vakıf olduklarına ve şartlarının geçerli olduğuna vâkıfın huzurunda hükmeder. Böylece anılan vakıf sahih, bağlayıcı ve apaçık ve kesin bir şekilde vakf olmak üzere alıkonuldu. Bundan sonra anılan vakfın değiştirilmesi başka bir şeye dönüştürülmesi imkânsız oldu.”¹⁶

Şair Sakıp Efendi kendi adıyla anılan Sakıbiye Medresesi'nde (1863) kurduğu kütüphaneye şahsî kitaplarını da bağışlamıştır. Devrinin zengin ve şöhretli bir ismi olan Sakıp Efendi'nin vakfettiği kitapların listesi vakfiyesinde zikredilmiştir. Bu kitaplar daha çok medresede okutulan ders kitaplarından oluşmaktadır. Vakfettiği kitaplar şunlardır:

¹⁴ VGM, KTDB. Arşivi, 585 nolu defterin 37.sahife 42.sirasında kayıtlı Urfa'da el-Hâcc Mehmed Emin Sakıp Efendi ibnü'l-Hâcc Mustafa Efendi Vakfı'na âid 25 Zi'l-ka'de 1286 târihli vakfiye.

¹⁵ VGM, KTDB. Arşivi, 585 nolu defterin 37.sahife 42.sirasında kayıtlı Urfa'da el-Hâcc Mehmed Emin Sakıp Efendi ibnü'l-Hâcc Mustafa Efendi Vakfı'na âid 25 Zi'l-ka'de 1286 târihli vakfiye.

¹⁶ VGM, KTDB. Arşivi, 585 nolu defterin 37.sahife 42.sirasında kayıtlı Urfa'da el-Hâcc Mehmed Emin Sakıp Efendi ibnü'l-Hâcc Mustafa Efendi Vakfı'na âid 25 Zi'l-ka'de 1286 târihli vakfiye.

Fenn-i Vaz‘

Adûdiye, 4 aded
Şerh-i İsam, 1 aded

Fenn-i Lugat

Ahter-i Kebîr, 1 aded
Vankulu, 2 aded
Ta‘rifât-ı Seydî 1 aded

Fenn-i Sarf

Sarf Cümlesi, 4 aded
Binâ Şerh-i Esâsî, 1 aded
Maksûd Şerh-i Matlûb, 1 aded
İzzî Şerhi Sa‘deddîn, 1 aded
Merah Şerh-i Dinkoz, 1 aded

Fenn-i Nahiv

Nahiv Cümlesi, 4 aded
Avâmil Tuhfesi ma‘a Zeynî-zâde 1 aded
Netâyicü'l-İzhâr ma‘a Zeynî-zâde 1 aded
Molla Câmii 1 aded
Kâfiye Mu‘ribi 1 aded
Şerh-i Ebyât-ı Câmi, 1 aded
İmtihan İtalesi 1 aded
Muharrem Ale'l-Câmi 1 aded

Fenn-i Mantık:

Mantık Cümlesi 3 aded
Dürri Nâci 1 aded
Tasdîkât ma‘a Tasavvurât 2 aded
Hâşiyeye-i Lârî Selâkûtî 1 aded
Tehzîb 3 aded
Tehzîb Hâşiyesi Gelenbevî 1 aded

Fenn-i Münâzara:

Veledeyh 2 aded
Şerh-i Hicâb 1 aded
Mir Ebu'l-Feth 3 aded
Hâşiyesi Gelenbevî 1 aded

Fenn-i Meâ'nî:

Muhtasar Me‘ânî 3 aded
Mutavvel 1 aded
Hâşiyesi Selakûtî 1 aded

Fenn-i Arûz:

Endulusî 3 aded
Şerh-i Mîzân 1 aded

Fenn-i Kelam:

Hayâlî ma‘a Şerh-i Akâidi 3 aded
Celâlî Dîvânı 3 aded
Selâkûtî Ale'l-Hayâlf 1 aded
Gelenbevi Ale'l-Celâl 1 aded
Şerh-i Mevakıf 2 aded
Hâşiyesi Selâkûtî 1 aded

Fenn-i Hikmet:

Kadı Mîr 3 aded

Fenn-i Usûl-i Fıkıh:

Mir'ât 3 aded
Hâşiyesi Tarsûsî 1 aded
Muhtasar Müntehâ Hâşiyesi 3 aded

Fenn-i Fıkıh:

Helebî 3 aded
Halebî-i Kebîr 1 aded
Mültekâ 1 aded
Damad 1 aded
Dürer 3 aded
Hâşiyesi Abdülhalim 1 aded

Fenn-i Feraiz:

Sirâciyye 3 aded
Şerh-i Seyyîd 1 aded

Fenn-i Ahlak:

Tarikât-ı Muhammediyye 3 aded
Şerh-i Berika 1 aded

Fenn-i Kırâ'ât:

Şatâbî 3 aded
Şerh-i İbn-i Kasım 1 aded
Zübde 1 aded

Fenn-i Usul-i Hadîs:

Nuhbe 3 aded
Şerh-i Ale'l-Kârî 1 aded

Fenn-i Hadîs:

Buharî-i Şerîf 3 aded
Şerh-i Kastalânî 1 aded
Şifâ-i Şerîf 3 aded
Şerh-i Ale'l-Kârî 1 aded

Fenn-i Tefsîr:

Kadı Beyzâvî 3 aded
 Hâşiyesi Şeyh-zâde 1 aded
 Diğeri Şihâb 1 aded
 Selâkûtî Ale'l-Kadı 1 aded

Fenn-i Tasavvuf:

Mesnevî-i Şerîf Şerhi 1 aded
 Fütûhât-ı Mekkî 1 aded
 Tecrîd-i fî İlm-i Tevhîd 1 aded
 Risâle-i Kuşeyrî 1 aded
 Menâkıb-ı Seyyidinâ Şeyh 1 aded
 Ve Câmi' -i Şerîfde külli yevm bir hatm-i şerîf olunması için eczâ olarak otuz cüz' -i Kur'ân
 Ve Mekteb hanede fukaraya meşrûr basma olarak on altı aded Mushaf-ı Şerîf"¹⁷.

Söz konusu vakfiyesinde vakfettiği kitaplara baktığımızda daha çok İslamî temel ilimleriyle tasavvufî kitaplar olduğu görülür. Özellikle medreselerde okutulan temel eserler yanında Fütûhât-ı Mekkî, Tarikât-ı Muhammediye ve menâkıb kitaplarıyla tasavvufî bir kültüre sahip olduğunu görürüz. Vakfiyelerde kitaplarını vakfeden pek nadir kimseler vardır. Sakıp Bey de bunlardan biridir. Sakıp Efendi'nin vakfiyesine onun hayırsever kişiliğine göndermeler yapan bir şiir de eklenmiştir. Sakıp Bey'in vakfiyesine şiir yazan kâtibin adı Abdi'dir. Urfa'da Abdi mahlaslı iki şair vardır. Bunlardan biri imamlık ve müderrislik yapmış olan ve Melek Mahmut olarak tanınan zattır ki, bu zatın doğum tarihi bilinmemekte olup, ölüm tarihi 1901'dir. (Alpay 1986:13) Diğeri ise 1857 yılında doğmuş, Hacı Abdizade Emin Efendi'nin oğludur. Kâtiplik yapmıştır. Abdi adlı bu iki şairin dışında aynı ismi taşıyan başka bir şair yazmış olmalıdır. Çünkü vakfiyenin altında yazılı olan Hicri tarih 1276 yani miladi 1859 veya 1860 tarihine tekabül etmektedir.¹⁸ Hicri 1276 tarihli vakfiyenin sonunda Sakıp Efendi'nin hayırsever kişiliğini öven şiirinde Abdi şöyle seslenir:

“Şehinşâh-ı mu'azzam Hazret-i Abdü'l-Mecid Hanın
 Zilâl-i şevketi kim, feyz-i hâs u âm oldu

Olup hayrâta sa'î bay u yoksul devr-i adlinde
 Nice vîrâneler ma'mûr olup âlem be-kâm oldu

Min-'el-cümle Ruhâ'nın hayr-hâh-ı hânedânından
 Bu Sâkıb bendesi feyz aldı, mükziyül meram oldu

Edüp câmi' ile bir nev hânkâh ve medrese inşa
 Şerî'at hem tarîkat ehline âlî-makâm oldu

Muvakkit-hâne, mektep-hâne, mihmân-hâne, ders-hâne
 Mürettep muntazam hakkâ ki, bir hayrât-ı tâm oldu

¹⁷ 585 nolu defterin 37.sahife 42.sirasında kayıtlı Urfa'da el-Hâcc Mehmed Emin Sakıp Efendi ibnü'l-Hâcc Mustafa Efendi Vakfı'na âid 25 Zi'l-ka'de 1286 tarihli vakfiyenin çıkarılan suretidir.

¹⁸ Bakınız, Şair Abdi hakkında Bedri Alpay Urfa Şairleri, M.Emin Ertan Urfalı Şair Abdi, ŞURKAV Yay. Adil Saraç, Şair Abdi Hayatı ve Gazelleri, Dal Yay. M.Durak Bakay Şair Abdi, Seyir Dergisi, Sayı 10,

Hep emlâk u akârın vakf kıldı hasbeten li'llâh
Bu evkâf-nâme tahriri ile miskü'l-hitâm oldu

Kabûl olsun hemân cevherle abdi söyledim târîh
Güzel yazıldı evkâf-nâme-i Sâkıb temâm oldu"¹⁹

Gazelin günümüz Türkçesiyle söylenişi ise şu şekildedir: Muazzam, Şahlar Şahı Hazreti Abdülmecit Han'ın gücünün gölgesinde herkes feyizlendi. Fakir, yoksul için hayırlara çalıştı, Onun adaletli devrinde nice virâneler ma'mur oldu. Böylece Urfa'nın hayırsever ailelerinden Sakıp bendesi feyz aldı ve gereğini yerine getirdi. Bir cami, bir hânîkah ve medrese inşa etti, şeriat ve tarikat ehlinin yücelerinden oldu. Muvakkithane, okul, misafirhane, dersane, düzenli tertipli ki, tam bir hayrat oldu. Bütün mülkleri ve gelirleri Allah için vakfetti, bu evkafnâmenin yazılmasında güzel bir bitiş oldu. Heyecanla söyledi Abdi, tarih kabul olsun, Sakıp'ın vakfiyesi güzel yazıldı, tamam oldu.

Vefatı ve Mezar kitabesi:

Sakıp Efendi'nin vefatı ile ilgili bilgilere Gaziantep'li şair Hasırcıoğlu Hacı Mehmet Ağa'nın Sakıp'ın ölümü üzerine yazdığı tarih koşuğu ile Mahmut Karakaş'ın Urfa Mezartaşları adlı kitabında rastlamaktayız. Sakıp Efendi'nin Birecik'te öldüğünü söyleyen şair Hasırcıoğlu Hacı Mehmet Ağa koşuğu :

*“Hacı Sâkıb Efendi kim Ukalâ
Ray u tedbîrini kabûl etti*

*Âkıl-ı kâmil u lebîbi fatîn
Hak anı mecma'u- ukûl etti*

*Nice âsâr-ı hayra mazhar olup
Zikri bu âleme şümûl idi.*

*Sinni seksene varmış idi hemân
Nagihani ecel hulul etti*

*İrci`i emrine itaat ile
Cân atıp cennete duhûl etti*

*Birecik'te cihâne gelmiş idi
Orada ahrete nüzûl etti*

*Bir melek geldi söyledi târîh
Necm-i Sâkıb bu dem ufûl etti” (Güzelbey 1998:62,63)*

(1291/ 1874)

¹⁹ 585 nolu defterin 37.sahife 42.sirasında kayıtlı Urfa'da el-Hâcc Mehmed Emin Sakıp Efendi ibnü'l-Hâcc Mustafa Efendi Vakfı'na âid 25 Zi'l-ka'de 1286 tarihli vakfiyenin çıkarılan suretidir.

“Hasırcıoğlu Hacı Mehmet Ağa'nın bu tarihi Sakıp'ın doğum tarihini saptamamıza imkân vermektedir. Koşuğun 7. dizesi 80 yaşında öldüğünü açıkladığına göre Sakıp'ın 1211 (1796) yılında doğmuş olması gerekiyor.” (Güzelbey 1998:63) Mevlid-i Halil Camii Mezarlığında şair ve Kadîrî Halifesi Sakıp Efendi'nin hicrî 1291, Miladî 1873 tarihli mezar kitabesinde Şair Âlim şöyle yazmıştır:

“Âh bu çarh-ı fenâ bir kimseye olmadı yâr
Kim ki meyletti ana âhırı oldu tarûmâr

İşte bu zât-ı kirâm Sâkıb Efendi hazreti
Nice devrân sürmüş iken yine etti nakl-i bâr

Nice hayrât nice âsâr etmiş idi dehrde
Nice miskîne tasadduk vermiş iken bi-şümâr

Mevtten ihlâsına vermedi hiçbir fâi'de
Etti dünyâ âkibet süknâsını dâr-ı mezâr

Eyleye dünyâsı veş uhrâsını ma'mûr anın
Rahmet-i güfranına nail ede Perverdîgâr

Âlimâ târîh dedi mu'cemle çıktı yediler
Cennet-i adnini Sâkıb eyledi câ-yı karâr” (Karakaş 1996:143)

Sakıp Efendi'nin vefatı ile ilgili onun Birecikte öldüğü, vasiyeti üzerine oğlu tarafından Urfa'ya getirilip gömüldüğü belirtilmektedir.

“Hacı Muhammed Emin Sakıp Efendi, şair ve Kadîrî şeyhidir. Mezarı Akarbaşı semtinde kendi yaptırdığı tekke ve mescidin bahçesinde idi. Sonradan burası satınca tekke ve mescid yıktırılmış ve mezarı da Mevlid-i Halil Camii mezarlığına taşınmıştır. Mezarındaki ağıt kitabesi Urfa şair Âlim tarafından yazılmıştır. Son mısrasında tarih düşülmüş, mu'cem olduğu için noktalı harflerin toplamı 1298'den yedi rakamı çıkarılınca 1291 senesi elde ediliyor. Şair, burada : “Geçici dünya kimseye yar olmadı. Kim ona meyletti ise tarûmar olmuştur. Sakıp Efendi bir Kadîrî şeyhi ve çok hayır hesanat yapmış bir kimse olmasına rağmen ölümden kurtulamadı. Allah dünyası gibi ahretini de ma'mur etsin. Kendisini af ve mağfiret eylesin diyor.” (Karakaş 1996:143)

Sakıp Bey'in oğlu Halil babasının tersine ehl-i keyf bir kişiliktir. “Halil Bey babası gibi ünlü bir kişidir. Gaziantep'li Battal Bey'in güzel kızı Emine Hanım'la evlenmiştir. Galip Deniz'in anlattığına göre Battal Bey önce Emine Hanım'ı vermek istememiş, bunun üzerine Halil Bey sağladığı yüzlerce silahlı adamla Gaziantep çevresine gelmiş kente gelip gidenleri rahatsız etmeye başlamış, araya girenler işi tatlıya bağlayarak bu evlenmeyi sağlamışlardır. Emine Hanım'ın Halil Bey'den çocuğu olmamıştır. Gaziantep şer'i mahkeme sicillerinde yazılı 7 Zilhicce 1302 (8 Eylül 1889) tarihli veraset belgesi bu evliliği doğrulamaktadır. (Cilt: 152, Sayfa:14) Veraset belgesine göre Halil Bey Emine Hanım'dan önce Ayşe adında aklî durumu bozuk bir hanımla evlenmiştir. Büyük Nuri Bey diye anılan Nuri Elgin'in ikinci karısı, Halil Bey'in Ayşe'den olma kızı Münevver Hanım'dır. Halil Bey'in kızı Münevver Hanım ve Nuri Elgin'den olma iki kızıyla yargıtay üyelerinden Sayın Galip Kınoğlu ve Nafi Arkuluç evlenmişlerdir. Halil Bey'in damadı bulunduğu Gaziantep'e sık sık gelip gittiği söylenir. Bu gelişlerinden birinde Hasip Dürrü şu parçayı yazmıştır;

Görmemişti çeşm-i hâmem böyle bir ferrûh demi.
Devr-i nâ-hemvâr-ı çarhın olmamış hiç hurremi

Müde-i sad saleye döndü hüner kadri deyu
Pusuna geymişti sirbal-i siyâh-ı matemi

Dirhem-âsa hem bırakmaz idi bir dem dâmenin
Hamdüli'llâh şimdi handân oldu rûy-i derhemi

Bir kerim-i mekremet âsar intisâb
Kim olur emsâlinin hem emsali hem de ekremi

Kadr-dân-ı zümre-i ehl-i hüner vâlâ güher
Muterif ez-her cihet fazlına cümle âdemî

Hak rehâ-yâb eylesin şehr-i Ruhâyı her zamân
Cümle afetteden İlahi zevkle geçsün her demi

Çün büyütmüş gûşe-i âgûştâ hem çün sedef
Böyle bir dürdâne-i reşk-âver ü kân-ı yemi

Şem'i cem'i ehl-i dil Sâkıb Efendi-zâde kim
Nükte-i müphemler anın hayrının mülhemi

Mîr-i bi hemtâ sa'âdetlü Halil Bey kim ânın
.....

İştihâr-ı cüdu bir taht-ı bülend-âvâze kim
Tayyeder gûş eyleyenle zikr-i nâm-ı Hâtemi

Cur'asın nûş eyleyen peymâne-i ihsânını
Seng-i hârâya çalar destindeki câm-ı cem-i

Zâkının bezl-ü ata bir hul-i mâder zadıdır
Tab'ının cüdu sehadır tâ ezelden tev'emi

Hâk nuru üzre düşmüş katre-i nâçiz iken
Âfitâb-ı iltifatı yerde koymaz şebnemi

Ol şihâb-ı Sâkıb afak-ı izz ü rif'atın
Lem'asın tahsin eden bir seb'a-i seyyâremi

Necm-i ikbâlin terakkide görüp günden güne
İntihâb eyler Süreyyâ da o mîr-i elhami

Lücce-i lütfuna mustağrak olan bir ben midir
Eylemiş ihsân şermende ser-â-ser âlemi

İzz ile teşrif edince rahş-ı heybet-bahşının
Tâb-ı ayn-i Aynitap oldu ğubâr-ı makdemi

Asitîn-i midhatı nazm âverânın memkesi
Âsitân-ı hizmeti bayü gedânın meltemi

Bu da inda'llâh Sümüvv-i kadrini iş'âr eder
Kim seni Cedd-i Resûlu'llah ile kılmış semî

Ebkem olmuştu zebân-ı tûtî-i tab'ın yine.
Kand-ı evsafın senin nutka getirdi ebkemî

Böyle mi tahrir ederdi vasfını bu çâkerin
Olmasa nâsur eger zahm-ı dil-i bir merhemi

Şeh-sûvâr-ı arsa-i nazm idim evvel ben dahi
Çeşmime gelmezdi asla âlemin biş ü kemi

Devrederdim deşt-i ma'nâyı iki üç hatvede
Zîr-i ran edüp sürünce eşheb-i endişemi

Şahid-i fikrim civân-ı taze iken kaddini
Eyledi ham-geşte çarhın sıklet-i bar-ı gamı

Hazret-i Hakka sipâs-ı bi-kıyâs olsun ki ol
Reh-nümûn etti, bana vassâf-ı sadr-ı a'zamı

Hâfız-ı Nâbi eda yani Hasırcı zade kim
Mektep-i irfânım oldur şimdi rüknü akvemi

Leng ü lûk ettim anın isrine ben de iktidâ
Yoksa mümkün mü yürütmek bî-ser-ü-pâ ademi

Kıssâ-i halin diraz efsanedir dürrî yeter
Şimdiden sonra dua oldu kalemin elzemi

Tâ ki devrede felekte mihr ü mâhı farkededen
Neyyir-i bahtı ziyâdır ede terk-i âlemi” (Güzelbey 1998:65,67)

Halil Bey, Sakıp Efendi'nin vefatından sonra babasının düzenini aynı şekilde devam ettirmiştir. Babası dînî ve edebî oturumlar düzenlerken, Halil Bey mûsikîşinâslar ile oturup kalkar, köşkte eğlenirmiş. Yeni dostlar edinen Halil Bey, baba dostlarını da ihmal etmemiş ama sert kişiliği dolayısıyla ilişkileri babasıninkine kadar sıcak olmamıştır. Yine de hayır işlerinde babasının yolundan gitmiş, insanların yardımına koşmuştur. 1900 yılında vefat ettiğinde babasının yanına defnedilmiştir. Bu defa yerine oğlu Ahmet geçmiştir. Ahmet Bey halim selim bir kişilik olduğundan, köşkün eski şatafatlı günleri geride kalmış, Haleplibahçe halkın mesire yerine dönüşmüştür. Bir romana konu olacak Sakıp Efendi ailesinin hikâyesi en trajik dönemini Ahmet Bey'in vefatından sonra yaşamıştır. Ahmet Bey'in çok sevdiği ve koruduğu arkadaşı Damburacı Hüseyin (Gazelhan Damburacı Derviş ile akrabalıkları bulunmamaktadır) ana ve oğluna yakınlık gösterir. Zeliha Hanım oğlunu yetiştirmesi, tahsilini yaptırması, mukayyet olması için Damburacı Hüseyin'e teslim eder. Mazbut ve karakterli görünen Damburacı, sonraları bozulmuş, kendisini içkiye verdiği gibi, Halil'i de içkiye alıştırmıştır. Zeliha Hanım durumu öğrendiğinde iş işten geçmiştir. Müdahale imkânı

bulamaz. Halil çocukluk devresini atlatmış, delikanlı olmuş, yaşının verdiği serâzâtlıkla anasına karşı gelmiş, isyan etmiştir. Hâmisi Damburacı Hüseyin'in etkisinden kurtulamamış, içki ve işret âleminden kendini çekememiştir. Ahlakı bozulmuş, serkeş olmuştur. Bir kış gecesi Damburacı ile Halil meyhaneden çıktuktan sonra, yolda bir münakaşaya başlamışlar. Halil Bey, gençliğin verdiği pervasızlıkla hâmisine küfürler etmiş, sözünü dinlememiş. Hüseyin de “Vay bana karşı gelirsin, söversin ha!” diyerek sarhoş kafa ile kuşağının arasından çektiği bıçağı Halil'in gencecik bedenine rastgele saplamıştır. Halil Bey genç yaşta vefat etmiştir. (İpek: 86,88) Adil Rastgeldi öldürülen Halil Beğ'in Sakıp Efendi'nin oğlu olduğunu belirtir. O dönemin yargı sitemine göre idam cezası alan Damburacı Hüseyin, bütün yalvarma ve yakarmalarına rağmen Halil Bey'in annesi Zeliha tarafından affedilmez ve idam edilir. Adil Rastgeldi, Damburacı'nın idama giderken : “*Ben bütün Urfa'yı Halil Beğ'in zulmünden kurtardım, Urfa, Urfalılar beni kurtaramadı*” dediğini yazar.²⁰ Naci İpek'in büyük bir araştırma sonucu kaleme aldığı yazıda yer, zaman ve isimler açık bir biçimde verildiğinden, öldürülen dede Halil Bey değil, torun Halil Bey'dir. Büyük ihtimalle Adil Rastgeldi aynı isim sahibi olan dede ile torunu karıştırmış olmalıdır. Ayrıca o dönemde müzisyen olan Damburacı Derviş ile Damburacı Hüseyin lakaplarının karışmış olma ihtimali de vardır. Halil Bey'in öldürülmesi olayı şehirde büyük bir yankı bulur. Bu olay üzerine ağıt yakılır:

“Meyhaneden çıktım başım selamet
Kunduracı pazarında koptu kıyamet”

Bu türkü aynı zamanda cinayetin işlendiği mekâna işaret eder. Bütün yalvarıp yakarmalarına rağmen idam cezasından kurtulamayacağını anlayan Damburacı Hüseyin'in ise hapiste:

“Bu kala ne kalası
Bağrım kendir yarası
Gel beni azat eyle
Halil Beğ'in anası”²¹

diye mani söyleyerek Zeliha Hanım'a yalvarmıştır. Halk arasında anlatıldığına göre Zeliha Hanım da;

“Demiri eridirem
Sözümü yeridirem
Damburacı Hüseyini
Kendirde çürüdürem”²²

diyerek cevap vermiştir. Sakıp'ın mezarının yanı başında oğlu Halil Bey'le Halil Bey'in oğlu Ahmet Bey'in oğlu küçük Halil Bey'in de mezarları bulunmaktadır. Torun Halil'in mezar kitabesinde şöyle bir ağıt yer alır:

“Ben de Sâkıb-zâde Mir Ahmed'e mahdûm idim
Validem söylerdi sensin tâze verd-i gülşenim

²⁰ Adil Rastgeldi, Hizmet Gazetesi, 8 Ekim, 2002

²¹ Abdülkadir Algın, Öğretmen,

²² Abdülkadir Algın, Öğretmen,

Genç yaşında bir mürüvvetsiz beni katleyledi
Âh kim gâm almadan şu kabre defnoldu benim

Münkati' oldu usûliyle fûrû'um kalmadı
Kaldı ancak vâlidemle kanlı bir pirâhenim

Fatihâ ihdâ ederse rûhuma ihvân-ı din
Belki Mevlâ rahmedip firdevsi eyler meskenim

Yaz Vefik seng-i mezara şu hazîn mersiyei
.....²²³

Sonuç:

Sakıp Efendi'nin vakfettiği kitapların akibeti ile ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kültür Bakanlığı'nın bölge kütüphaneleri oluşturulması nedeniyle Urfa İl Kütüphanesi'ndeki kitapların **Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne teslim edildiği bilinmektedir. Teslim edilen bu kitaplar arasında Sakıp Efendi'nin kitaplarının bulunup bulunmadığı bilginiz dışındadır. Ayrıca Urfa'da kurulan ŞURKAV (Şanhurfa Araştırma ve Kültür Vakfı) da Urfa ile ilgili kitaplar yanında el yazma kitaplar da toplamaktadır. Toplanan bu kitapların bibliyografyası yayınlandığında vakıf kitaplarının bulunup bulunmadığı anlaşılacaktır.**

Bir devrin şöhretli ve zengin şairi Sakıp Efendi'nin ailesinin macerası, oğul Halil Bey'in görkemli yaşamı ve torun Halil Bey'in öldürülmesiyle trajik bir şekilde noktalanmıştır. Sakıp Bey'in talihsizliği yalnızca torunun vefatıyla da kalmaz, şehrin en güzel yerinde olan vakıfları, medrese ve evi yol çalışmalarında yıkılıp gider. Koca Sakıbiye vakıflarından geriye bir köşk ve yazmış olduğu birkaç gazel kalmıştır.

²³ C.Cahit Güzelbey, age. sh.69. Kitabenin son dizesi okunamamış. Ancak Torun Halil'in Hicri 1331, Miladi 1915 tarihinde öldürüldüğü kayıtlarda yer almaktadır.

EKLER:**Ek-1****Sâkıbiye Vakfiyesinin transkripsiyonu**

585 nolu defterin 37.sahife 42.sirasında kayıtlı Urfa'da el-Hâcc Mehmed Emin Sakıb Efendi ibnü'l-Hâcc Mustafa Efendi Vakfı'na âid 25 Zi'l-ka'de 1286 târîhli vakfiyyenin çıkarılan sûretidir.

el-Hamdü li'llâhi'l-hâdi ilâ-sevâi's-sebîl ve hasbüna'llâhü ni'me'l-vekîl mâ-fîhi mine'l-vakfi's-sahîhi'ş-şer'ıyyî ve'l-habsi's-sarîhi'l-mer'ıyyî vaka'a indî fehakemtü bi-sıhhatihî ve lüzûmihî âlimen bi'l-hilâfi fî-emri'l-evkâfi ve ene'l-Abdü'l-fakîr es-Seyyid Mustafa Hakkı el-müvellâ hilâfe bi-Medîneti Urfa gufire anh.

Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Bede'tü bi-bismi'llâhi'l-Meliki'l-Mennân ve şera'tü bi-inâyeti'l-Rabbi'l-Müste'ân Matla'-ı dil-firûz-ı kelâm-ı hayecâm ve masra'-ı pür-künûz-ı makâle-i yümnü ihtitâm envâr-ı nâmi cenâb-ı meliki'l-allâm ile münevver ve fâtiha-i ser-levha-ı sûtû Süreyyâ-nizâm ism-i sâmi hazret-i halîkı'n-nüfûs ve'l-ecsâm ile mu'anven ve pür-zîver kılınup hamdü senâ-i firâvân ve şükr-ü sipâs-ı bî-hadd ü pâyân ol sâni'âsar-ı âlemiyân ve mâlik-ı mülk câvidân ve nigârende-i zemîn u âsümân ve münşî'i kargân-ı kevn ü mekân ve kâşif-i rumûz-i'r-rahmânu alleme'l-Kur'ân ve bahşende-i künûz-ı "**halaka'l-insâne allemehu'l-beyân**" azze şânuhû ve celle sultânuhu ve amme 'ale'l-âlemîne birruhû ve ihsânuhû hazretlerinin dergâh-ı eşref ve akdes ve bârgâh-ı mu'allâ ve mukaddeslerine ki kâffe-i kâinâtı tertîb-i acîb ve nizâm-ı garîb üzere halk ü ibdâ' ve 'âmme-i mevcûdâtı nemat-ı bedî' üzere icâd ü ihtirâ' idüp sûret-i nev'-i insânı "**le-kad halakna'l-insâne fî-ahseni takvîm**" ile tasvîr ve ibnâ ve nüsha-ı cîns-i ademyânı yed-i kudret ve kalem-i kazâ ve hikmet birle tahrîr ü inşâ buyrup mezra'a-i âhîret olan dâr-ı bevvar-ı fenâda tahsîl-i vücûh-i hayrât ve tekmîl envâ'-i hasenâta sevk ve tevfik ile dârü'l-bekâda her birin fâ'iz-i derecât-ı âliyât etti ve katrât-ı emtâr ve raşhât-ı bihâr u enhâr ve evrâk u esmâr u ezhâr-ı eşcârdan efzûn salavât-ı mütesâvilâtı ve ihâta-i dâire-i hadd-ü add u hisâb u sumâradan bîrûn tahıyyât ve tayyibât-ı mütaviliyât umûmen gurûh-ı bâ-şukûh-i enbiyâ-i 'izâm ve sunûf-ı sâfiye-i asfiyâ-i vâcibi'l-ihtirâm hazerâtının merâkid-ı 'âliyye ve meşâhid-i tayyibelerine ve husûsen şehinşâh-i serîr-i 'illiyîn risâlet-penâh ve nübüvvet-i destgâh-ı habîb-i hazret-i ilâh ve mahrem-i harem-i halvethâne-i li ma'allâh ve sadr nişîn-i bârigâh-ı "**küntü nebiyyen ve Âdeme beyne'l-mâi ve't-tîn**" ve şahbâz âşiyâne-i "**ve mâ ersalnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn**" tâc-ı ser-i enbiyâ-ı güzîn ve ma hasel-i kârhâne-i tekvîn efdâl-ı envâ-i beşer ve şefî'-i müşaffa-ı âcizân-ı rûz-ı mahşer ve müşerref-i vahy-i "**sübhâne'ilezî esrâ ve mukarreb-i kâbe kavseyn ev ednâ**" sultân kişver-i ekâlîm-i hüda ve seyyid-i sened-i zümre-i asfiyâ ve muhâtab-ı hitâb-ı müstetâb-ı "**levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflake**" hülâsa-i kevneyn ve rasülû's-sakaleyn zübde-i benî Adem ve hâce-i heme 'âlem Muhammedini'l-Mustafâ aleyhis salâtı ve's-selâm lâ tü'add velâ- tühsâ hazretlerinin rûh-ı pür-fütûh-ı nübüvvet meşrûhlarına subh u şâm bi-adedi men samete ve tekellem ânda ihdâ ve iblâğ olsun ki;

Beyit:

*Şehriyâr-ı enbiyâ vü mürselin olmaz mı kim
Zâtına ihdâ olındı tuhfe-i faslû'l-hitap
Eyledi ta'zîm için medd-i şu'â-i mihr-i çerh
Bârgâh-ı rif'at ü iclâline zerrin tınâb*

Salık-i râh hidâyet ve tâlib-i afv ü mağfîret olan ümmetlerini hîmem-i vâlâ-nikmet ve âsâr-ı şerîf-i nübüvveti ref-ı şâ'ibe-i dalâlet birle sırat-ı müstakîme delâlet ve dâd karâr-ı meserret medâr-ı nâime-i terğîb ve da'vet eyledi ve dahi zümre-i âl ve evlâd ve ahfâd ve fırka-i eshâb-ı zevî'l-ictihâdlarının rıyâz-ı meşâhid-i münîr ve hadâ'ik-i merâkîdı mağfîret-i tenvirlerine îsâr u nisâr olsun ki, her birerleri gerd-i gubâr-ı beşeriyet ve ersâh-ı jeng-i nefsâniyyetten berî ve sâlik-i râh-i necât ve tâlib-i refî'ü'd-derecâtın kâfid u rehberi mütevellî cihât-ı dîn-i mübîn ve nâzır-ı şerî'at-ı seyyidi'l-mürselîn hatîb-i mimber-i sunûf-i ehl-i yakîn ve imâm-ı mihrâb-i sufûf-i mukarrebîn ve ferrâş-ı niyâz-ı mesâcid-i vâsılîn ve bevâb-ı hânkâh-ı sidre-i penâh-ı mutavâsîlindirler.

Emmâ ba'd; ukalâ-i ulû'l-ebşâr ve fudalâ-i zevî'l-i'tibâr ve dâna-i sâhib-i enzâre vâcibe-i uhde-i ubûdiyyet ve fârîza-i zimmet-i mahlûkiyyettir ki mazmûn-ı nâss-ı kerîm-i "**vemâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ-liya'büdûn**" müfâdıncâ eyyâm u evkât u ezmân u sâ'atini tâ'ât-ı kâmile ve hasenât-ı şâmileyâ masrûfre nâdîde-i bîdâr ve gevher-i çeşm-i i'tibâr ile zîr u bâlâ-yı âleme nazar ve her şâm u seher dil-i bi-illeti halât-i ukbâ ve hadâik-i cinâne manzar idüp leyl ü nehâr ve fusûl-i zemistân ve şitâ ve bahâr menâzil-i râh-ı fenâ ve eyyâm-ı şuhûr ve a'vâm merâhil-i sefer-i ukbâ olup her hüfte ve bi-dâr ve habîde ve huşyâr bu-dâr-ı beyâr-ı helal-i âsâda bir an ve bir sa'at olup aram u karar itmeyüp berk-i hatif ve rih-i âsâf gibi mürûr u ubûr ittiğîn mukarrer bilüp dünyâ-yı denînin gınâsânâ ve atbâsı hatâ ve nâimi zâil ve mukîm-i rahi ve sürûri hemam ve sıhhati derd ü elem ve dînârî nâr ve dirhemi hamem ile mülgâm ve müdgâm olduğîn ve dehr-i pür-kâhrın keyfiyet-i mâl-â-mâl ve müdâmının netîce ve me'âlini ve âfitâb-ı ömr-i azîzin gurûb u zevâlini izan iden insân-ı kâmil ve merdân-ı âkile ehakk ve elyâk oldır ki vakt-i hayâtı fırsat ve âvân-ı ruhsât-ı ganîmet bilüp nazmı celil: Esta'îzü bi'llâh: "**vemâ-tükaddimu li-enfüsiküm min-hayrîn teciduhû inde'llâhi vemen yürîdi'llâhe karzen hasenen ve yudâifu li-men yeşâ'u**" âsâr-ı şerîfe "**leyse leke min-mâlike illâ-mâ ekelte fe ebneyte fe ebleyte ev lebiste tesaddakta fe ebkayte**" müfâd-ı münîflerince tasadduk-ı mâl ba'de'l-îmân sâni-i usûl-i efdâl-il a'mâl ve bâdi-i vusûl-i rahmet Zül-celâl olup takdîm-ı zâd-ı râh rûz-ı mi'ad ve taksim-i zehâyir-i yevmi't-tenâdü olduğü müberhen ve müctehad olmağîn mâl-ı helâlî dünyâ-yı denîde sermâye-i hayât ve pirâye-i kemâl-i zât ve ukbâda zeri'a-i fevz-u necât ve vesîle-i derecât-ı âliyyât bilüb kişi dünyâda âvâde-i dest taleb eylediğü mâl-ı müdehhari ibtiğâen ve li-merzati'llâhi te'âlâ hasenât-ı hasanı ve hayrât-ı delistâne sarf ile nâil-i üçür mütevâfire ve vâsıl-ı atayâ-yı mütekâsire ola âyet kemâ kala'llâhu te'âlâ. "**ellezîne yünfikûne emvâlehüm fi sebîli'llâhi kemeseli habbetin enbetet seb'a senâbile fi-küllü sümbületin mietu habbetin va'llâhu yudâifu li-men yeşâ'u va'llâhu vâsi'un alîm**" ve nutk-ı müsta'idü cenâb-ı Rasûlu'llâh "**izâ mâte ibn Adem'e inkata'a amelihû illâ an-selâsîn ilmün veledün yüntefe'u bihî ve veledün sâlihün yedû lehû ve sadakatün câriyetün**" mazâmin-i münîfelerin iz'an u ittiba' iden zevât üli'l-elbâbdan sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râğîbü's-sadakatı ve'l-meberrât an-aslın bi'rrü'l-firât eşref-i hânedân-ı zevî'l-ihtirâmından ve'l-ân belde-i Ruhâü'l-mahmiyye sâna'llâhu ehlehâ 'ani'l-âhâti ve'l-beliyye a'yân ve a'zâ-yı meclis-i mütehayyızânından olup **isti'dâd-ı** zâd-ı mâder ve istihkâk-ı Hüdâ-dâdından hocalık rütbe-i râbi'asını hâ'iz fütüvetlü el-Hâcc Mehmed Emin Sâkıb Efendi bin el-Hâcc Mustafa Efendi ahz ve 'atâ ve celb ve râyâ ve tasarrufât-ı şettâsı câ'iz ve nâfiz olduğü hâlde huzûr-ı şer'-i şerîf-i Ahmedî ve mahfel-i dîn-i münîf-i Muhammedîde vakf-ı âti'l-beyanı li-ecli't-tescîl ve't-teslîm mütevellî ve nâzır nasb ve ta'yîn buyurdıkları sulb-i sahîh mahdûmân-i mükerrerâmî İbrahim Halil ve Dervîş Osman Efendiler muvâcehesinin kelimât-ı tayyibât-ı müfîzu'l-berekâtına mübâderet birle izhâr-ı merâm ve takrîr-i kelâm idüb hâlâ silk-i mülk-i sahîhimde münselik Medine-i mezbûrede 'aynı halîli'r-Rahmân 'alâ Nebiyyinâ ve 'aleyhi salavâtül-Meliki'l-Mennân civarında Rıdvâniye evkâfî dahilinde olup Nârencî [câmi'-i]şerîfi kurbunda esb bâzârı dimekle ma'râf arsa-i

hâliyye ve arâzi-i müsteviye ki kıbleten tarîk-i ‘âmm ve ba’zan Ümmügülsüm hatun evkâfi olub hâlâ Hamavizade Abdullah Beyin mutasarrıfı olduğu sekiz adet dükkânlar ve şarkan birbirine muttasıl yedi adet dekâkîn ve ba’zan tarîk-i ‘âmm ve garben ve şimâlen yine tarîk-i ‘âmm, işbu hudûd-ı erba’a ile mahdûd ve evkâf-ı mezkûre tarafına senevî yüz elli kuruş virilmek üzere bâ-izn-i mütevellî zemîne maktû’ ve merbût olan ‘arsa-i mezbûrenin garb tarafında zikr-i âti’l beyân bir mescid-i şerif ile hânkâh-ı Kâdiriye müceddeden ibnâ ve şark tarafında dahi üç göz eyvân ile bir mikdâr avlu ta’bîr olunan ‘arsa-i müsteviyeyi müştemil bir bâb Buğday Bâzârı inşâ edüb hânkâh-ı mezkûr ile bâzâr-ı mezbûr miyânelerinde müstağniyyun ‘ani’l- beyan ve’l-hudûd olarak bir çarşu içinde birbirlerine muttasıl ve iki tarafları birbirlerine mukâbil yirmi yedi ‘aded dekâkîn ile ara yerlerinde çenk (?) ta’bîr olunur beş ‘aded dükkânlarımı ve sûk-ı mezbûrun kıblesi tarafından duhûl ider iken Nârenci Cami’-i Şerifinin şimâle karşı olan kapusuna mukâbil yönü kibleye olarak çarşu-yı mezbûre duhûl ider iken sağ cânibde yani Buğday Bazarının sağ tarafı iki adet ve sol cânibi ki yani hânkâh-ı mezkûr tarafında yönü kibleye bir adet cem’an üç ‘aded dükkânımı ve yine hânkâh-ı mezkûr câmi’inin kıblesi ittisâlinde birbirine muttasıl yönü kibleye olarak ma’lûmetü’l-hudûd beş ‘aded dükkânımı ve mukâbelesinde vâki’ ‘arsa-i hâliyyesi Şeker Ali evkâfi dâhilinde olmağla bâ-izn-i mütevellî ‘arsa-i mezkûreye senevî iki yüz kuruş vakf-ı mezbûr cânibine virilmek üzere hukra iktâ’ ve müceddeden ibnâ ve ihtirâ’ eylediğim birbirine muttasıl ve yönü şimâle olan dört ‘aded dükkân ve bir bâb kahvehâne ki kible-i vakf-ı mezbûr dâhilinde Dolaplı nâm menzil ile Yitikayak Mehmed nâm kimesnenin hânesi ve şarkan nehr-i kadîm ile makâm-ı Halîlü’r-Rahmân tarafından cârî olan tarîk-i ‘âmm ve şimâlen yine tarîk-i ‘âmm ve ileyhi yüftahu’l-bâb ve garben yine dolaplı hayat ve kurrâhâne. İşbu hudûd-ı erba’a ile mahdûd olan mezkûrü’l-mikdâr dekâkîn ve kahvehâne ve sâlifü’z-zikr buğday bâzârı derûnunda şark ve şimâl taraflarında ve medhal ve mehraclarında vâki’ birbirine muttasıl ve mukâbil müstağni ‘ani’l-hudûd ve’l-beyân on ‘aded dükkânlarla bir bâb kahvehânemi ve işbu zikr olunan buğday bâzârı hâricinde kapu mesâbesinde olan medhali ittisâlinde yönü Çiftehân kapusuna mukâbil bir ‘aded dükkânımı ve mezkûr kahvenin taraf-ı garbîsinde yönü şimâle ve mahrem hamamına mukâbil bir ‘aded dükkânımı ve yine hamâm kapusuyla külhân kapusu miyânelerinde vâki’ mülkiyetini iştirâ ve müceddeden inşâ eylediğim dükkânlar ki kible-i tarîk-i ‘âmm ve ileyhi yüftahu’l-bâb ve şimâlen ve şarkan ve garben hamâm ve külhân-ı mezkûr ile mahdûd olan birbirlerine muttasıl dört ‘aded dükkânlarımı ve ke-zâlik hamâm ve külhân-ı mezkûrun taraf-ı şarkîsinde vâki’ câmi’-i Kebîr evkâfına senevî yirmi kuruş virilmek üzere ‘arsası hukra iktâ’ ve müceddeden ibnâ ve inşâ eylediğim birbirlerine muttasıl dükkânlarımın hadd-i kıblesi tarîk-i ‘âmm ve şarkan tarîk ve ileyhi yüftehü’l-bâb ve şimâlen Azizoğlu hânesi ve garben külhân damı ile mahdûd olan beş ‘aded dükkânlarımı ve ke-zâlik yüz elli kuruş hukr-i zemîn ile maktû’ olarak ‘arsası be-her sene evkâfının ve ve gedik ve binâsı Tato’nun oğlu Aro ve birâderi Maksi Ebker ve Aro’nun oğlu Makdisi Beyder nâmın zemînleri mülki olan buğday bâzârı mevki’i harâbeye müşref olmağla hânkâh-ı mezkûr civârında kendü mâlımla mücerreden inşâ eylediğim üç göz eyvân ve ‘arsa-i müsteviyeyi müştemil bir bâb buğday bâzârının yalnız hukr-i zemîn-i maktû’ olan yüz elli kuruş yine mersûmûn taraflarından Behremiye evkâfi cânibine virilüp ve işbu hânkâh ve evkâfımız tarafına ve taraf-ı âhere bir nesne virmemek üzere mevki’-i mezbûr-i mersûmûn ile bâ-izn-i mütevellî ve bâ-ma’rifet-i şer’-i şerîf ve evkâf müdürî ma’rifetiyle birbirlerimize fûrûht ve mübâdele kılınmış olan mevki’-i mezbûrda müceddeden dekâkîn- inşâ kılınmış olup el-ân eski ‘arsa ve terzi bâzârı dimekle [ma’rûf] çârşû ki kıbleten sipâhî bâzârı ve şarkan Alaca Hânı ve şimâlen tarîk-i ‘âmm ve ileyhi yüftahü’l-bâb ve garben hâricinde inşâ eylediğim dükkânlar işbu müstağniyyun ‘ani’l-beyân v’el-ân sûk-ı mezkûrun kapusu ittisâlinde ve dâhil ve hâricinde birbirlerine mukâbil ve

muttasıl otuz iki aded dekâkîn ve bir ‘aded çenk (?) ile sûk-ı mezkûr fevkinde müceddeden inşâ eylediğim bir bâb kahvehânemi ve işbu sûk-ı mezkûr civârında vâki’ derûnunda bulunan fevkânî ve tahtânî buyût-i müte’addile ve havlı ve su kuyusu ve furûn ve cesîm anbârı müştemil dükkân ki kıblesi Çiftgümrük Hânı ve şarkan tarîk-i ‘âmm ve ileyhi yüftahu’l-bâb ve şimâlen Zımnî Corcu hânesi ve garben Kömekoğlu Hâmid ve bozahânesi, işbu hudûd-ı erba’a ile mahdûd olan kâffe-i tevâbi’ ve levâhık ile bir bâb ekmekçi dükkânımı ve ke-zâlik sûk-ı mezkûr civârında Rıdvâniye evkâfî dâhilinde İplik Bâzârı denilen nâm mahall müşrif-i harâb olmağla şerâyet-i icâreteyn-i mevcûde olduğu hâlde bâ-ma’rifet-i şer’-i şerîf vakıf müdürü Şerîf Efendi ma’rifetiyle mütevellisi bulunan Selim Bey bin Abdullah Beyden bi’t-tav’ ve’r-rızâ bâ-hüccet-i şer’iyye-i icâreteyne rabt ve ahz ve müceddeden kandü mâlım olan ihdâs ve inşâ eylediğim çârşû ki kibleten tarîk-i ‘âm ve medhal ve şarkan Hinnâcı (Kınacı) çârşûsı ve şimâlen yine medhal ve bedestân ve garben Bit Bâzârı ve boyahâne ve değirmen, işbu hudûd-ı erba’a ile mahdûd iki tarikli birbirlerine muttasıl ve mukâbil olarak yirmi dört ‘aded dükkânlarımı ve ke-zâlik çârşû-yı mezkûr ittisâlinde ve değirmen-i mezkûr damı üstünde inşâ eylediğim bir bâb kahvehânemi ve kahvehânemin taraf-ı şimâlinde inşâ eylediğim bir bâb dükkânımı ve ke-zâlik saraç bâzârı civârında Mencik evkâfî dâhilinden olup müddet-i medîdeden berü hâlî ve harâb ve envâ’-ı muzahharafât ve çirkâb ile memlû ve nâyâb olan ‘arsa-i metrûkeyi mütevelliyesi bulunan Emetullâh binti Abdulkadirin vekîl-i müsabeti ve mahdûmı bulunan Mehmed Esad bin Ahmed ve mûmâ ileyh evkâf müdürü efendi ma’rifetleri ve ma’rifet-i şer’ ile Güroğluzadelerden kayınpederim İbrahim Halil Ağa’nın kerîmesi ve Ömer Ağa’nın halîlesi Ayşe Hatun ile bi’l-münâsefe senevî altı yüz kuruş hukra iktâ’ ve ihyâ olunup etrâfından iki ‘aded mülk dükkân dahi iştirâ ve mûmâ ileyhâ Ayşe Hatun ile bi’l-müşâreke kendü mâlumuzdan müceddeden inşâ olunan çârşû derûnunda birbirlerine muttasıl ve mukâbil kırk beş ‘aded dükkân ve vasatında vâki’ olan dekâkîn-i mezkûre damı üzerinde bir bâb kahvehânemin kâffesinden nisf hisse-i şây’î amı ve koyun bâzârı nâm çârşûya civâriyetle cânib-i şarkîsinde vâki’ Hac Kadiroğlu konağı dimekle ma’rûf ve ma’lûmetü’l-hudûd mülk menzil bi’l-iştirâ zir ve bâlâsında on dokuz ‘aded oda ve bir kebîr eyvân ve iki ‘aded cesîm âhûr ve üç ‘aded memşâ ve kapu arasında bir bâb kahvehâne ile hâricen ve şimâlen mukâbilesinde yaz oturacak yazlık havlısında birer ‘aded havzı ve mâ-i cârînin icrâsiyla berâber mu’ahharan inşâ olunan hân-ı cedîdimi ve hân-ı mezkûrun şimâlen mukâbilesinde bulunan Tilki Kadir Ağa’nın ma’lûmetü’l-hudûd harâbe hânesi mu’ahharan icâbına göre i’mar ve tesviye ve hân-ı cedîd-i mezkûre ‘ilâve olmak üzere mülken iştirâ itmiş olduğum hâne-i mezkûremi ve hân-ı cedîd-i mezkûrun garben ittisâlinde ve şimâlen mukâbilesinde nev inşâ olunan çârşû-yı müstağnî ‘ani’l-beyân ve’l-hudûd birbirine muttasıl ve mukâbil on ‘aded dekâkîn ve bir bâb helvacı dükkânıyla cem’an on bir ‘aded dükkânlarımı ve çârşû-yı mezkûrun ittisâlinde yönü garba ve koyun bâzârına karşı edevât-ı lâzimesiyle bir bâb ekmekçi dükkânıyla mülhâkâtından çârşû-yı mezkûrun yönü şimâle olan dükkânlar arasında bir bâb hinta anbârını ve debbâğhâne odaları ittisâlinde kible ve şarkı tarîk-i ‘âmm ve şimâlen eskici bâzârı ve garben debbâğhâne odalarıyla mahdûd olan harâbe ve cedîd dekâkîn ashâbindan iştirâ olunarak müceddeden bir kapu içinde bir bâb medâr ve kâffe-i edevâtıyla bir bâb ma’sara ve mülhâkâtından şimâlen mukâbilesinden kırk elli hatve otece bir bâb küncü anbârı ve Suruç kazâsının esfelinde Harinoyuğu nâm mahalde kibleten cebel ve şarkan Mîr Mehmed Höyüğü ve şehîdler ve şimâlen Gavur harâbesi ve cebel ve garben nehr-i Furât ile mahdûd mahalde âhor ve edevât ve lüzûmât-ı sâ’iresiyle bir bâb dakîk değirmeni ki cem’an esnâfât-ı muhtelifenin istikrâ ve istîcâr itmekde oldukları yüz otuz bir ‘aded dekâkîn ve altı ‘aded çenk (?) ve bir bâb hân-ı cedîd ve mukâbilesinde harâbe hâne ve bir bâb kahvehâne ve iki bâb cesîm ekmekçi dükkânları ve bir bâb ma’sara ve medâr ve iki bâb hinta ve

küncü anbârları ve bir bâb dakîk değirmi olarak kâffesinin tamâmlarını ve sâlifü’z-zikr Ayşe Hatun ile bi’l-münâsefe inşâ ve mülk olduğumuz kırk beş dükkân ile bir bâb kahvehânenin tamâmından nisf hisse-i şâyi’amı ve Urfa’ya iki buçuk sâ’at mesâfe Harrân nâhiyesinde vâki’ Ulubağ ve Kantara ve Osmanbey ve Çift harâbesi nâmân karyeler takımlarıyla mahdûd Göktepe karyesinin zirâ’ate şâyân iki yüz yirmi kelle-i Urfa bezr-i isti’âb arazîsi bâ-tapu hakk-ı kararım olmakla arâzî-i mezkûreye hubûbât zer’ olunup ‘aşar-ı mahsûli cânib-i mîrîye ve bezrden fazla bulunur ise âmed-şod eden dervîşân ve fukarânın me’kûlâtına sarf olunmak üzere arâzî-i mezkûreye zer’ olunmuş olan seksen beş kîle hinta ve on kîle şa’îr ve dört kîle mercimek ve bir kîle nohûd ve zerrâ’ları zımdında mukayyed olan sekiz bin kuruş fittın akçem ile berâber cem’ân yekûn yüz kîle Urfa hinta ve şa’îr ve mercimek ve nohud bezrlerimi ve hânkâh-ı mezkûrda post-nişîn-i meşîhat olan zâtın etfâl u ‘ıyâlî var olduğu takdirde derûnunda meccânen oturmak ve olmadığı hâlde evkâf-ı mezkûre cânibinden istiğlâl olunmak üzere Hasan Paşa Câmî’i mahallesinde ve hânkâh-ı mezkûr civârında bir bâb menzil ki kibleten Hakverdi hânesi ve şimâlen tarîk-i ‘âmm ve ba’zan Dellal Şakir hânesi ve şarkan tarîk-i ‘aâm ve garben Zimmî Aymerze hânesi, işbu hudûd-ı erba’a ile mahdûd ve mümtâz olup derûnunda yönü şimâle iki ‘aded koç boynuzlu kap[1] ve yönü kibleye iki ‘aded kap[1] ve bir sagîr eyvân ve bir ‘aded helâ ve bir ‘aded su kuyusu ve cemi’-i tevâbi’ ve’l-levâhıkla şirâ’en mâlik olduğum hânemi ve câmî’-i mezkûrda be-her gün tilâvet olunmak üzere eczâ olarak otuz cüz-i Kur’ân-ı Azîmü’ş-şânı ve dersihânedev mezvû’-i zikri âti’l-beyân olan tefâsîr-i şerîfe ve ehâdîs-i Nebeviye ve fûnûn-ı şettâya dâ’ir kütüb-i mu’tebere-i celîletü’l-‘unvânı ve yine câmî’-i mezkûr mihrâbının yemîn ve yesârında iş’âl olunmak üzere iki çift şem’dân ve derûnunda mefrûş bulunan sekiz ‘aded kebîr halılar ile bir ‘aded seccâde ve eyyâm-ı şitâda ba’zı müsâfertle teşrîf iden müsâfir ve seyyâhîn yatmak üzere tanzîm olunan en beş kat yataklarımı ve işbu hânkâh-ı mezkûr derûnunda mevcûd olmak üzere mukîm ve gerek müsâferetle bulunan meşâyih ve ‘ulemâ ve dervîşân ve fukarâ ve sâlikân ve talebe ve seyyâhîn ve hademenin kâffesinin be-herine küllü yevm yarımşar hokka yani iki yüz dirhem hâlis hintadan olmak üzere nân-ı ‘azîz verilmek ve mâh-ı Ramazân-ı şerîfde gice aşırı ve şuhûr-ı sâ’irede yalnız cumu’a geceleri rızâ’en li’llâh bir kurban dahi zibh edip lahmiyla pirinç veyâ burgul veyâhud döğmeden neferât-ı mevcûdeye kifâyet mikdârı yapıla ve eyyâm-ı sâ’irede be-her ahşam pirinç veyâ burgul veyâ döğme veyâhut mercimek olup yoğurt veyâ eşki ve sebzevât-ı sâ’ireden mahlût üzere şorba tabh olunup ber-vech-i ta’dil herkese taksîm ve i’tâ ile kimesneyi aç bırakmamak ve inşâ’llâh bundan sonraca evkâf-ı mezkûre vâridâtı terakkî bulup gale-i vakfın müsâ’adesi olduğu takdirde İsneyn Giceleri dahi kurbân zebhiyle yapılan küllü yevm be-her sabâh şorba tabh olunup mûmâ ileyh hazerâtına taksîm ve i’tâ olunmak üzere şart etmiş olduğum cihetle mezkûr pilav ve şorbanın tabholunmasına ve ba’zı seyyâhîn ve fukarânın çamaşır yıkamalarına ve sâ’ir gûne lüzûmuna mebnî tenekeden ma’mûl çend ‘aded tas ve sahan nuhâsdan olmak üzere bir çomça ve bir kefgîr ve bir süzek ve bir hamur leğeni ve bir kebîr taşt ile üç ‘aded sagîr ve iki ‘aded kebîr kazganlarımı ve kâffe-i tevâbi’ ve’l-levâhık hânkâh-ı mezkûri ve mektebhâne ile derûnunda mezvû’ eytâm ve fukarâ kırâ’at etmek üzere on altı ‘aded basma Kelâm-ı Kadîm’i ve muvakkithâne ile derûnunda mezvû’ çalar-ı kebîr ve bir ‘aded sagîr cem’an üç ‘aded sâ’atlerimi etyabü’l-‘emvâlî hâlise ve ahsenü’l-menâli mahsûsemden ifrâz ve hasbeten li’llâhi’l-‘Aliyyi’l-‘Azîm ve taleben li-merzât’r-Rabbi’r-Rahîm vakf-ı müebbed ve habs-i muhalled kılup şöyle şart eyledim ki: sâlifü’z-zikr hânkâh-ı mezkûrda beş vakit ezân-ı Muhammed edâ ve salavât-ı hamse-i mefrûza ve salavât-ı ‘ıydeyn ve cumu’a ifâ ve âyîn-i tarîkat-i ‘aliyye-i Kâdiriyye üzere zikr ve tevhit ve tehlîl icrâ buyrulmak için bir câmî’-i şerîf ve minber-i münîf ve uğrunda cesîm eyvân ile bir minâre ve ayyâm-ı sayfda câmî’-i mezkûrun şimâlinde fevkânî musallâ olmak üzere bir mihrâb vaz’

ve inşâ ve tahtânî on sekiz hücre ve bir ‘aded havzı ve matbah ve mâ’-i cârîsiyle berâber bir âbdest hâne ve altı ‘aded helâ ve iki cesîm âhor ve fevkânî olarak meşîhathâne ve müsâfirhâne ve tevlîyethâne ile on üç hücre ve kâffesinin âhorları eyvân ve kıbleten câmi’-i mezkûr ittisâlînde fevkânî bir bâb muvakkithâne ve hânkâh-ı mezkûrun hâricinde ve şimâlen ittisâlînde fevkânî rasathâne ve derûnunda olan kütübhânededen başka dokuz bâb hücreleri dahi müstemil bir bâm medrese ve sıbyân-ı fakîr ve etyâmı meccânen okutdurmak üzere medrese-i mezkûrenin taşraya olan kapısı tarafında bir bâb fevkânî mektebhâne binâ olmak üzere müsta’inen bi’llâhi Te’âlâ işbu bin iki yüz yetmiş üç senesi evâ’ilinde mübârek-asr-ı ma’delet-hasr ‘Adu’l-Mecîd Hân *halled Allâhu mülkehu ilâ-âhiri’d-devrân* veliyyü’n-nî’metimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin eyyâm-ı hilâfetlerinde inşâsına mübâderet olunarak yetmiş beş senesi hilâlînde ya’nî sene zarfında bâ-avn ü tevfiât-ı ilâhî ve yâr u sıyânet-i celîle-i Hazret-i Risâlet-penâhî ve Pîr ve Destgîrimiz Sultânü Külli’l-Evliyâ Hazret-i Şeyh ‘Abu’l-kâdiri’l-Geylânî *kuddise sırruh* Efendimizin himem-i ‘aliyye-i kudsiyyeleriyle itmâmına muvaffak olduğum hânkâh-ı mezkûre derûnunda vâki’ olan meşîhathâne-i mezkûremde post-nişîn-i meşîhat olan salavât-ı hamseden edâ-yı imâmet ve zikr ve tevhîd ve tehlîli icrâta mübâredet ve câmi’-i mezkûrede be-her yevm on nefer-i mücevved ile üç günde bir hatm-i Kur’ân tilâvetine ve du’â-hânîliğine mübâşeret ve hânkâh-ı mezkûrun kâffe-i vâridât ve mesârifâtına ve her bir umûr ve husûsâtına nezâret itmek üzere ‘ulemâ ve hulefâ ve tarîkat-i ‘aliyye-i Kâdiriyyeden bir zâtın istihâb ve nasbı ve hîn-i iktizâda ‘azl ü nasbı ve tebeddül husûsları medîne-i mezkûrun hânkâhından seccâde-nişîn-i tarîkat-i irşâd olan mâh-ı sipîhr-i velâyet ve bedr-i münîr-i kerâmet ve ser-hayl-i zümre-i ‘ârifiyyet ve dîbâce-tırâz-ı mecmû’a-i fazîlet kiblegâhım ve mürşid-i âgâhım Ziya’ü’d-dîn Şeyh ‘Abdu’r-Rahmân Hâlis Efendimiz Hazretlerinin emr ve irâdelerine muhavvel ve menût ve ba’de vefâtehu evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı kirâm ve hulefâ-i ‘izâmından ve in sefelû makâm-ı ‘âlîlerinde post-nişîn olan zevâtın irâde-i sâ’ibeleri müfevvez ve merbût olup bu keyfiyet ile’l-ebed bu vechile cârî olarak husûs-ı mezkûreye zinhâr kimesne tarafından ihtilât olunmaya ve şâyed hasbe’l-beşeriyye mansûb olan şeyh ‘adem-i istikâmetle edeb-i şerî’at ve erkân-ı tarîkat-i ‘aliyyeye ‘adem-i ri’âyet ve kedü hevây-ı hevesine meşgûliyeti tebeyyün ve sû’-i hareketi muteyakkîn olduğu takdîrde ‘alâ-vechi’t-tahkîk mütevellî ve nâzır ve hânkâh-ı mezkûrda bulunan müderris ve hademe ve dervîşân ve müsâfir taraflarından keyfiyeti müşârün ileyh Efendim Hazretlerinin hânkâh-ı ‘aliyyesinde post-nişîn olan zât-ı kirâmın hâkipây-ı ‘âlîlerine ‘arz u ifâde olunmakda bir be’s olmayup yine ne güne irâde buyrulur ise zinhâr muhâlefet olunmamak üzere şart eyledim ve işbu keyfiyet-i mezkûrî mukaddemen müşârün ileyh Efendim Hazretlerinin niyâz u istidâ itmiş olduğum cihetle lutfen ve kirâmen ‘ulemâ ve hulefâsından bi’l-intihâb nasb ve irsâl buyrulmuş oldukları reşâdetlü Şeyh ‘Abdu’l-Kâdir Efendi Hazretleri doğrusu menba’-ı ‘ilm ü ‘irfân ve ser-firâz-ı gürûh-i hulefâ ve dervîşân olup her vechile mücerreb ve müstakîmu’l-etvâr ve umûr-ı me’mûresinde mukaddem ve perhîzkâr olduğundan hânkâh-ı mezkûrun kâffe-i vâridât u masârifâtına ve derûnunda mevcûd bulunan fukarâ ve dervîşânın i’tâ-yı nân ve it’âm-ı ta’âmına ve hülâsa kâffe-i umûr ve husûsâtına nezâret-i şâmilesi der-kâr olmak üzere meşîhat ve imâmet ve nezâret ve hatm ve du’â-hânîlik cihetleri Efendi-i mûmâ ileyh Hazretlerine ihâle ve tefvîz olunması ve ba’de vefâtehu ‘âlim ve ‘ârif ve âdâb-ı tarîkat-ı ‘aliyyeye vâkıf olarak zühd ve reşâdeti zâhir ve hidemât-ı mezkûreyi ifâya muktedir evlâd-ı zükûrî bulunur ise müteveffâ vâlidleri makâmına kâ’im ve cihât-ı mezkûreye me’mûr buyrulması husûsunda sâlifü’z-zikr Kerkük Hânkâh-ı ‘aliyyesinde postnişîn olan zevât-ı ‘izâm hazretlerinin müsâ’ade-i ‘aliyyelerinin şâyân ve erzân buyrulması niyâz u istid’â-yı ‘âcizânem iktizâsından bulunmuşdur. İşbu cihât-ı erba’a-yı mezkûre makâm-ı meşîhatde postnişîn olan zevâta mahsûs olmağla ma’a-kömür ve kahve ve şırlugan behâ makâm-ı meşîhate yüz seksen kuruş ve

imâmet ciheti kırk beş kuruş ve nezâret ciheti elli kuruş ve be-her yevm hatm-i şerîf kırâ'atinin icrâsıyla 'akabinde du'â-hânlık ciheti yirmi beş kuruşla cem'an üç yüz kuruş be-her mâh gale-i vakfdan virile ve üç günde bir hatm-i şerîf tilâvet itmekde olan on nefer-i mücevved ve hâfızın be-her birine mâhiyye yedişer buçukdan yetmiş beş kuruş dahi şeyh-i mûmâ ileyh ma'rifetiyle onlara ferdan ferdan hediye ve i'tâ oluna ve post-nişîn olan zâtın etfâl ve 'ıyâli mevcûd ve hâli mağdûr olduğu hâlde be-her sene hânesine on kîle hinta ve elli kıyye revgan-ı sâde i'tâ kılına ve hakk-ı 'âcizânemde Şeyh-i mûmâ ileyh her bâr teveccühât-ı 'aliyyelerinin bekâsıyla berâber husûsâ salavât-ı hamsede ve be-her gün tilâvet olmakda olan hatm-i şerîf-i Kur'ân ve tevhid ve tehlil ve mukâbele-i zikr-i 'akîblerinde rûh-i müzennibânemi ve âbâ ve ecdâd ve evlâd ve ahfâd ve akrabâ ve ta'allukâtımın ve kâffe-i mü'minîn ve mü'minât ervâhına fâtiha-i şerîf ve ed'iyye-i hayriyye ve ihdâ-yı sevâb ile yâd ve tezekkür buyurmalarına Şeyh-i mûmâ ileyhden ve kâffe-i sâlikân ve mürîdânlardan ricâ ve niyâz iderim ve sâniyyen dershâne-i mezkûrda a'lem-i 'ulemâ ve efdal-i fudalâdan ve tarikat-i 'aliyyeye muhibb ve muhlis olan zevât-ı kirâmdan tadrîs-i nush muhtekir-i muntehâ ve ta'lîm-i fûnûn-ı şettâyâ muktedit bir zât-ı şerîf-ikâmet ve küllü yevm tafsîr-i şerîf veyâhud Buhârî-i Şerîf ve sâ'ir kütüb-i ehâdis-i Nebeviye kırâ'atinw 'ale'd-devâm muvâzabat ve mübârek 'ıydeyn ve cumu'alarda hitâbet ve dershânedede mevzû' ve zikri âti'l-beyân kütüb-i mu'tebere-i mezkûre hânkâh-ı mezkûrdan taşra çıkarılmak ve mahall-i mezkûrda li-ecli'l-istifâde tâlib olanlardan ve husûsan talebe zümresinden dirîğ olunmayarak hıfz ve harâsetine ziyâde ihtimâm ve dikkat itmek üzere bir zâtın müderris nasb olunmuş meşrût bulunmuş olmağla el-ân Elbistâniyyü'l-asl olup müsâferetle Urfa'da şeref-bahş-ı ikâmet itmiş olan a'lem-i 'ulemâ ve efdal-i fudalâdan Sûfi Hocazade mekrûmetlü Ahmed Lâmi' Efendi Hazretleri evsâf-ı mezkûre ile muttasıf ve her bir 'ulûm-ı şettâ ve müteferrikaya vâkıf ve 'ârif olmağın hânkâh-ı mezkûrun dershânesinde müderris nasb ve ta'yîn olunup işbu cihât-ı erba'a mûmâ ileyh 'uhdesine ihâle ve tefvîz kılınmış olduğu ve her zamân müderris bulunan zevât-ı kirâm hazerâtı âdâb-ı şerî'at ve tadrîse ri'âyetle vazife-i me'mûriyeti olan hidemât-ı 'aliyye-i mezkûreyi kemâ hiye hakkuhâ edâ ve ifâ itdikçe bi'l-isti'fâ 'azl ve tebdîli câ'iz olmaması ve şâyed hasbe'l-beşeriyye hidemât-ı me'mûresini terk ve tekâsül ile hevây-ı hevesine düçâr ve 'ilm ve fazla lâıyk olmayacak harekât-ı nâbecâyâ ictisârı zâhir ve âşikâr olduğu takdîrde pezir iki def'a ihtâr olunup itmediği hâlde post-nişîn olan şeyh ve mütevellî ve nâzır ma'rifetleri ve 'ulemâ ve meşâyih-i mevcûde ittifâklarıyla 'azl olunup itmediği hâlde post-nişîn olan şeyh ve mütevellî ve nâzır ma'rifetleri ve 'ulemâ ve meşâyih-i mevcûde ittifâklarıyla 'azl olunup yerine intihâb itdikleri zâtın nasb ve ta'yîn olunması câ'iz ola ve işbu cihât-ı erba'a lâ 'ale't-ta'yîn dershâne-i mezkûrda müderris olan zevâta tahsîs kılınmağla tadrîs ciheti elli kuruş ve tefsîr-hânlık ciheti elli kuruş ve hitâbet ciheti yirmi kuruş ve kütüb-hâne emînlik ciheti on kuruş ve kömür ve şırluğan behâsı otuz kuruş cem'an yüz altmış kuruş be-her mâh müderris-i mezbûra i'tâ oluna ve müderris bulunan zevâtı etfâl ve 'ıyâli mevcûd ve hâli mağdûr olduğu takdîrde be-her sene beş kîle hinta ve otuz kıyye revgan-ı sâde dahi virile ve müderris-i mûmâ ileyh be-her gün okuttukları dersin ve tefsîr-i şerîf ve ehâdis-i Nebeviyye'nin 'akabinde rûh-ı müzennibânemi ve âbâ ve ecdâd ve evlâd ve ahfâd ve akrabâ-yı ta'allukâtımın ve kâffe-i mü'minîn ve mü'minâtın ervâhını hayırdı'â ve ihdâ-yı sevâb ve Fâtiha-i Şerîfe ile yâd ve tezkâr buyurmalarını müderris-i mûmâ-ileyhden ve kâffe-i talebe ve sâmi'inden mahsûsen ricâ ve niyâz iderim. Ve fevkânî müsâfir-hâne-i mezkûre dahi âmed-şod iden ebnâ-yı sebîlden kibâr-ı ulemâ ile meşâyih-i 'izâm ve hulefâ-i kirâma mahsûs olmağla mûmâ-ileyhüm teşrîf buyurdıkları takdîrde oda-i mezkûrede ikâmet ve haklarında hürmet ve ri'âyât ve nân-ı 'azîz ile tabh olunan pilav ve şûrbeden neferâtına göre hisse-i mu'ayyeneleri virülüp mûm ve kömür behâsı için dahi yevmiyye birer kuruş i'tâ olunmasına dikkat eyleyeler ve

sâlifü'z-zikr sıbyân-ı fukarâ ve eytâm için mahsûsan binâ eylediğim mektebhânedeki sıbyân-ı fukara ve eytâm ve gedâdan bir akçe almayup hasbeten ve meccânen muallim-i Kur'ân ve tefhîm-i mesâ'il-i îmân eylemek üzere ahlâk-ı hasene ve evsâf-ı müstahsene ile muttasıf sulehâ ve 'ulemâdan bir hâce efendi ikâmet idüp ba'de edâye'l-hidmet be-her mâh mûmâ ileyhe ta'yîn olunan yüz kuruş vazîfe ile senevî beş kîle hinta ve yirmi kıyye revgan-ı sâde virile ve her bâr ed'iyye-i hayriyye ile yâs ve tezkâr olunmamız cümlesinden mercû ise de husûsan şâkirdân-ı sıbyân ve tıflânın ba'de'l-asr sarf ve âzâd olunacak zamânları evkât-ı meserretleri dimek olduğundan be-her gûne mu'tâd olan vakt-i mezkûr hulûl itdiği ânda evvel emrde hâce veyâhod halîfesinden birisi bülend âvâz ile Fâtiha diyüp ol vechle cümlesi fâtiha-i şerîfe kırâ'atiyle rûh-ı müzennibânemi ve âbâ ve ecdâd ve evlâd ve ahfâd ve akrabâ ve ta'allukât ve kâffe-i mü'minîn ve mü'minâtın ervâhına hediye iderel der-'akab sarf ve âzâd olmalarını hemîşe mûmâ ileyh hâce efendi ve halîfe ve şâkirdânın kâffesinden ricâ ve niyâz iderim ve yine zikr olunan muvakkithânedeki ilm-i nücûm ve hikmete âşinâ sülehâdan bir kimesne ikâmet idüp 'ale'd-devâm müslimîne evkât-ı salavât ve sıyâmı ta'lîm itmek ve temkîn-i 'adîl ile i'lân olunan salavât ve sıyâm eylemek üzere be-her mâh bir imsâkiye tahrîr ve tanzîm ve hânkâh-ı mezkûrun câmi'i dîvârına ta'lîk ile hidmet-i me'mûriyyetini îfâ ve tetmîm itdikçe mûmâ ileyhe be-her mâh elli kuruş virile ve meşihat-hânenin âmed-şod iden fikarânın ba'zı lâzım gelen hizmetlerinde istihdâm olunmak üzere bir müstakîm kimesneye yirmi beş kuruş virile ve hânkâh-ı mezkûrda tahtânî olan on sekiz 'aded hücreler ebnâ-yı sebîlden âmed-şod isen dervîşân ve mesâkîn ve 'ulemâ ve fukarâyâ mahsûs olup ancak mezkûr hücrelere gelüp girmiş olan kimesneler kadîm üzere 'ale'd-devâm ikâmet itmeleri lâzım gelse herkez bir hücre zabt idüp yine etrâf ve eknâfından mürûr ve 'ubûr iden mesâkîn ve fukarâ açıkda kalacağı der-kâr olduğuna mebnî işbu tahtânî hücreleri müsâferetle gelüp teşrif iden zevât bir günden bir mâha değin ve eğer kış ve yağmur ve yağış mevsimi olursa üç mâha kadar ve Hüdâ nekerde (Allah göstermesin) nâ-mizâc ve haste bulunursa şifâ buluncaya kadar ikâmet ve müddet-i mezkûre hitâm bulunca ta'yînâtı kat' olunarak 'ubûr ve maksûdlarına gitmeleri meşrûr olduğundan müddet-i mezkûreden ziyâde ve zinhâr ikâmet itmeyeler. Ve fevkânî olan on üç 'aded hücrelerde dahi dünyâca ihtilâtı ve bir gûne kesb ve ticâreti olmayup 'ale'd-devâm seyr-i sülûk ile meşgûl ve müvâzib olan sâlikân ve dervîşân ve fukarâyâ mahsûs olduğu misillü medrese-i mezkûrede bulunan dokuz 'aded hücre dahi tarîkat-i 'aliyye-i dervîşâna muhibb olan talebeden dünyâca ihtilâtı ve bir vechile kâr ve ticâreti olmayup 'ale'd-devâm tahsîl-i 'ulûm ile meşgûl zevâta tahsîs olunmuş ve mezkûr medrese ile hânkâhın fevkânî hücre ve anın be-her birine kömür ve şırlugan behâsı olmak üzere şehriyye yirmi beşer kuruş dahi ta'yîn kılınmıştır. Ve tahtânî hücrevât-ı mezkûrenin her birinin derûnlarında müsâferet ve gerek ikâmetle mevcûd bulunan neferâta göre herkesin nân-ı 'azîz ve tab' olunan şûrbe ve pilâvdan hisse-i mu'ayyeneleri başka başka virile ve ba'zı eyyâmlarda husûsâ kış ve yağış esnâsında tahtânî ve fevkânî hücreler memlû ve mâl-â-mâl bulunduğu hâlde fukarâ ve seyyâhînden biraz müsâfir vürûd ve zuhûr iderse be-heme hâl redd ü tard olunmayup mümkün mertebe fevkânî ve tahtânî hücrelerde bulunan zevât üzerlerine müsâfir virilerek ve tevlîyet-hâne ve sâ'ir mahallerde dahi yerleşdirilerek ta'yînâtlarının i'tâsıyla mutayyeb olunmalarını şeyh-i mûmâ ileyhden ve mütevellî ve nâzır ve câbî ve kâffe-i me'mûrînden ricâ ve niyâz iderim. Ve işbu bâlâda zikr olunan fevkânî hücrelerde bulunanlar için müddet-i mu'ayyene olmayup mâ-dâm ki seyr-i sülûk ve tahsîl-i 'ulûm ile meşgûl oldukları hâlde her kaç ay ârâm ve iskân iderlerse ikâmetlerine ve ta'yînâtlarına mûmâna'at olunmayup nân ve şûrbe ve pilâv ve ta'yîn kılınan yirmi kuruşları 'ale'd-devâm virile ve içlerinde seyr-i sülûk ve tahsîl-i 'ulûmu terk idüp dâm-ı dünyâyâ düçâr ve hevâ-yı heves ve kesb ü ticârete giriftâr olan bulunursa ta'yînâtı kat' olup hücre-i mezkûrelerde ikâmeti câ'iz olmaya. Ve yine

hânkâh-ı mezkûr ve evkâfını ve kâffe-i umûr ve mesâlih-i fukarâyı ,dâre itmek üzere şeyh ve mütevellî ve nâzır-ı mûmâ ileyhüm ma'rifetleriyle okur yazar ve müstakîmü'l-etvâr ve sıdk-ı sebâtı mücerreb ve âşikâr bulunan zevâtdan bir kimesne câbî ve kâtib nasb olunup mukâbele-i hizmetinde mûmâ ileyhe be-her mâh yüz kuruş vazîfe ve senevî hânesine beş kîle hinta ve on kıyye revgan-ı sâde virile. Ve evkât-ı hamsede minâre-i mezbûrda ezân-ı Muhammedî edâ olunmak üzere nasb olunup be-her mâh kırk kuruş vazîfe virile ve cumu'a gicesi ba'de'l-aşâ ve gündüzi ba'de edâ-yı salavât cumu'a icrâ ve îfâsı mu'tâd olan tevhdî ve mukâbele esnâsında ve Ramazân-ı Şerîf leyâlî-i mübârekede ve hânkâh-ı mezkûrun câmi' ve minâre-i imâresinde ve evkât-ı eshârda münâcât-ı Cenâb-ı Kâdiyyü'l-Hâcât ve na't-hânî-i Mefhar-i Mevcûdât ile kâffe-i mü'minîn ve mü'minâtı îkâz itmek üzere müsîkiye âşinâ ve hüsni-sadâ ile muttasıf ve 'aşk-efzâ olan iki zât-ı zâkir nasb olunup mukâbele-i hizmetlerinde be-herine mâhiyye yirmişer kuruş olarak cem'an kırk kuruş virile ve be-her sene mübârek şehr-i Rebî'ü'l-Evvelin on ikinci gicesi Mefhar-i 'Âlem *salla'llâhu aleyhi ve selem* Efendimizin mevlûd-ı şerîfini kırâ'at itdürüp îcâb-ı mesârifâtı galle-i evkâfdan sarf ve îfâ oluna ve mübârek Ramazân-ı şerîf ve leyâlî-i 'azîzlerde minâre-i mezbûrede sekiz kandîl ve câmi'-i mezkûr derûnunda kırk kandîl ve leyâlî-i sâ'irede mihrâbın yemîn ve yesârında vaz' şem'dân üzerinde iki mûm ve câmi'-i mezkûrun uğrundaki eyvân derûnunda bir kandîl ve meşîhathâne uğrundaki kebîr eyvânda bir kandîl cem'an iki kandîl, be-her gice sâ'at üçe kadar ve seher vakti sabâha kadar ve leyâlî-i Ramâzân-ı şerîfde ahşamdan sabâha kadar ve fakat âbdesthânedeki bir kandîl gerek Ramazân-ı şerîf ve gerek şuhûr-ı sâ'irenin kâffesinde be-her gice ahşamdan sabâha kadar 'ale'd-devâm îkâd u iş'âl oluna ve 'ale'd-devâm câmi' ve levâhikâtı ve helâ ve âbdest-hânesini tathîr ve tanzîf itmek ve kapularınının vaktiyle açılıp kitlenmesine ihtimâm ve dikkat eylemek üzere bir kimesne ferrâş ve bevâb nasb olunup işbu hıdemât-ı mezkûreyi edâ ve îfâ itdikçe mâhiyye ferrâşlık ciheti yirmi ve bevâblık ciheti dahi yirmi kuruş cem'an kırış kuruş-ı merkûme virile ve hânkâh-ı mezkûrun şitâ mevsiminde damların üzerlerinde bulunan küreyüp livğinde dahi 'ale'd-devâm dikkat itmek üzere bir kimesne livğ-keş ta'yîn olunup mukâbele-i hizmetinde senevî merkûme yüz yirmi kuruş virile. Ve işbu hânkâh-ı mezkûrda müsâferetle bulunan zevâta tabh-ı ta'âm için ta'yîn olunan aşçıya ba'de edâ'e'l-hidmet be-her mâh kırk kuruş ve fakat Ramazân-ı şerîfde zikr olunan vazîfe-i mu'ayyenesi üzerine on kuruş zamm olunarak olunarak cem'an elli kuruş virile ve yine merkûm aşçı hizmetlerine i'âne itmek ve ekmekçi dükkânından nân-ı 'azîz getirüp herkese dağıtmak üzere bir kimesne mu'âvin ta'yîn olunup ba'de edâ'e'l-hidmet yirmi kuruş virile ve mukaddemlerce mahallerinde başka başka zikri sebkat itmiş olduğu vechile sâlifü'z-zikr inşâ olunan hânkâh-ı mezkûrun mevki'i sâbıkî olup Rıdvâniyye Evkâfı dâhilinden esb bâzârı nâm mahallin zemîni ve ittisâlinde vâki' ke-zâlik evkâf-ı mezkûre dâhilinde bir bâb kahve-hâne ile iki 'aded dükkânın 'arsaları hânkâh-ı mezbûr için bi-hükm-i her nesne lâzım ve lâ-büd olduğına mebnî mezkûr zemîn ve kahve ve dükkânlar bedel-i îcarları üzerine bir kande hâzım ve ilâve ile evkâf-ı mezkûr mütevellinin rıza ve ma'rifeti ve Hâkimü'ş-şer' ve Evkâf Müdiri ma'rifetiyle hukr ve maktu'una rabt olunub beher sene maktu'ât verilmesi lâzım gelen bin yüz elli kuruş kezâlik evkâf mütevellisi ve nâzır ve Evkâf Müdiri ma'rifetiyle ve icâreteyn sûret-i şer'iyesiyle iştirâ ve müceddeden çarşu inşâ olunan İplik Pazarı nâm mahallin senevî maktu'ı olan bedel-i mü'ecceli sekiz yüz kuruş ki cem'an bin dokuz yüz elli kuruş hangâh-ı mezkûrun evkâfı gallesinden Rıdvâniyye Evkâfı cânibine i'tâ ve îfâ oluna ve Mencik Evkâfından altı yüz kuruş hırka iktâ' olunub müceddeden inşâ olunan çarşunun nısf hissesi sâlifü'z-zikr Ayşe Hatun'un mülkü nısf-ı diğeri kendi mülküm olarak evkâf-ı mezkûreye idhâl kılınmış olmakla nısf hisse-i mezkûremizin hukr ve arsası bedeli olan üç yüz kuruş beher sene mezkûr Mencik Evkâfı tarafına i'tâ kılınma ve bir bâb kahve ve dört

‘aded dükkanın gedik ve hukr-ı zemîni için iki yüz kuruş beher sene Şeker Ali nâm merhûmun Vakfı câmbine verile ve câmi-i kebîr evkâfından Muharrem Hamamı dmemekle ma’rûf hamamın külhan ittisâlinde müceddeden inşâ eylediğim beş ‘aded dükkanın hukr-ı zemîni için câmi-i mezkûr evkâfına senevî yirmi kuruş verile ve hangâh-ı mezkûr için arsasının lüzûmuna mebnî Haremeyni’ş-Şerîfeyn Evkâfına verilmek üzere yirmi kuruş hırka merbût bir ‘aded dükkan zemîni kuyudan bi’l-iştirâ hangâh-ı mezkûr arsasına zam ve ‘ilâve olunmakla mezkûr yirmi kuruş beher sene Haremeyn Evkâf-ı şerîfine verile ve Muharrem Hamamının nehr-i Halilu’r-Rahman’dan dolab ile ihrâc ve hamam-ı mezkûre icrâ etdikleri sudan hangâh-ı mezkûrun abdest-hâne ve helâlarına mikdâr-ı vâfi su alınmış olduğundan mâ-i mezkûr cereyân etdikçe mezkûr dolabın tanzîm ve susağına ve hangâh-ı mezkûrun kapusuna kadar yollarının ta’mîr ve termîm masârifâtına mukâbele ve mu’âvenet olmak üzere hamam-ı mezkûrun masraflarına senevî seksen kuruş verile ve muehharan Koyunpazarı civârında inşâ olunan etmekçi (ekmekçi) dükkanına kapu ve pîşigâh olmak için Mevlahâne Vakfından ve Nu’mân Beyoğlu Ahmed’in gediği bulunan Abdioğlu nâm-ı diğeri Eylikzâde (İlikzâde) Vakfından ahz ve iştirâ olunan iki harâbe dükkanların hukr-ı maktu’aları için Mevlehâne Vakfına elli kuruş ve Eylikzâdeye (İlikzâde) otuz kuruş ve ma’saradan dolayı Kardaşlar Camiine üç kıyye şarlığan yağı beher sene verile hülâsâ minvâl-i meşrûh üzere cem’an iki altı yüz elli kuruş ile üç kıyye şarlığan yağı beher sene hangâh-ı mezkûrun evkâfı gallesinden mütevellî ve me’mûrîn-i sâ’ire ma’rifetiyle ifâ başka başka bast ve beyân olunan mahallere tamâmen ve kâmilen i’tâ olunub bir gûne te’hîr ve ketm ve ihfâ olunmaya ve derûn-ı vakıfnâmede münderic olan vezâife ve masârif-ı sâ’irede kuruş ta’biri Urfa’da cârî ve tedâvül olan kuruş olub, bi’l-âhere kıyâs ile sağ ve çok lakırtısı olmadığı medîne-i mezbûrda râyiç olan kuruş i’tibâr oluna ve hangâh-ı mezkûr evkâfı bulunan dekâkin ve kahvehâne ve etmekçi (ekmekçi) dükkanı ve sâ’iresinin ibtidâ icârî ve isticârî cümle mâh-ı Muharrem i’tibârıyla olub ânifen zikr olunan evkâf ve mahalli sâ’ireye verilecek düyûnât vakt u zamânıyla iştiâ olunacak zehâyir ve rugan ve sâ’ir müsta’cel masârifâta sarf olunmak üzere mezkûr dekâkin ve sâ’irenin dört aylık icârını peşinen ahz edeler ve bakâyâ kalan sekiz aylık bedelâtı dahî mah be-mâh devşirülüb ma’âşât ve vezâife ve sâ’ireye sarf eyleyeler ve yine şöyle şart eyledim ki; işbu hangâh-ı şerîf ve evkâf-ı münîfenin kâffe-i umûr ve husûsât ve her biri mesâlih ve levâzımâtının rû’yet ve tesviyesine hayatda oldukca bi-nefsihi kendim mutasarrıf olub “Küllü nefsin zâikatü’l-mevt” masdâkınca murg-ı rûhum kafes-i tenden pervâne ve semt-i ‘ukbâya ağâz etdikde evlâdım ve evlâd-ı evlâdım ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdımın ilâ mâ tenâselü ve te’âkabû batnen ba’de batnin ve karnen ba’de karnin evlâd-ı zükûrunun ve in sefelü ekber ve erşedi beher mâh iki yüz elli kuruş vazîfe ile tevliyet cihetine ve sinen ondan asgarî beher mâh yüz elli kuruş vazîfe ile nezâret cihetine mutasarrıf olam ve şâyed batn-ı evvelde mütevelliden başka evlâd-ı zükûrumdan kimesne bulunmadığı halde batn-ı sânide bulunan evlâd-ı zükûrumun ekber ve erşedi nâzır nasb ve ta’yîn kılınmak ve batn-ı sânide dahî mevcûd olmadığı sûrette batn-ı evvelde bulunan mütevellî nezâret cihetine dahî mutasarrıf olmak ve evlâd-ı inâsım ve evladları taraflarından kat’iyyen müdahale olunmamak üzere evlâd ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdımın zükûru ve in sefelü minvâl-i meşrûh üzere mutasarrıf olalar ve ne’üzü bi’llâhi Te’âlâ min kahri’l-Feyyâz evlâd-ı zükûrumdan kalmadığı sûrette evlâd-ı inâsımın ber-vech-i meşrûh ekberi ve erşedi olan zükûru el-‘iyâzü bi’llâhi anlar dahî münkariz olursa el-akrab fe’l-akreb medlûlünce akrabamın zükûrundan ekber ve erşedleri ve anlardan dahî kimesne bulunmadığı halde post-nişîn-i meşîhat olan şeyh ve müderris ve sâ’ir ‘ulemâ ve meşâyh-i mevcûde ma’rifet ve ittifaklarıyla hüsn-i zan olunan zevâtdan müstakîmu’l-etvât sâlih ve müttakî ve perhîzkâr olmak üzere bi’l-intihâb iki zât mütevellî ve nâzır nasb ve ta’yîn kılınarak vazîfe-i muu’ayyene-i mezkûrlarıyla ciheteyn-i mezkûreteyne mutasarrıf olmaları meşrût olduğuna

binâ'en el-ân ber-hayât bulunan kebîr oğlum İbrahim Halil Efendi mütevellî ve küçük oğlum Derviş Osman Efendi nâzır nasb ve ta'yîn kılınmıştır. Mütevellî ve nâzır bulunan zevâta şart u vasiyetim oldur ki;

İşbu evkâf-ı mezkûre sâ'ir evkâf misillü fazlası evlâda meşrûta olmayub cümlesi 'umûmen 'ulemâ ve fukarâ ve dervişân ve ebnâ-yı sebîlin it'âm-ı ta'âm ve masârifât-ı zarûriyelerine meşrût olmakla evkâf-ı mezkûre gallesinden tevliyet ve nezâret cihetlerine tahsîs kılınan vazîfe-i mu'ayyene-i mezkûrelerinden başka zinhâr ve zinhâr bir akçe ve bir habbesine meyl ve tama' etmeyüb kâffe-i vâridâtı ber-minvâl-i meşrûh evvelâ ta'mirât ve sâniyen fukarânın ta'âmılarına sarf eyleyeler erbâb-ı gınâdan buldukları halde kendü mallarından evkâf-ı mezkûreye mu'âvenet ve ekser vakitte tevliyet hâne-i mezkûrda arâm ve ikâmetle teşrîf eden 'ulemâ ve fukarâ ve dervişâna ikrâm ve ri'âyet eyleyeler işbu evkâf-ı mezkûrenin galle-i vâridâtından evvelâ câmi-i şerîf ve medrese ile hangâh-ı münîfenin ve mekteb ve muvakkithânenin üzerlerine mevkûf bulunan kâffe-i dekâkin ve 'akrâtın ta'mirât ve termîmâtına ve câmi-i mezkûrun şam'dan ve kandil ve mefrûşâtına ve meşihathâne ve dershâne ve tevliyahâne mefrûşâtlarına ve fevkânî olub ve talebe-i 'ulûma mahsûs olan hücrevâtın ve tahtânî seyyâhîn ve ebnâ-yı sebîle mahsûs olan hücrevâtın hasır masârifına ve misâfir için tertîb olunan on beş kat yataklar ve tabh-ı ta'âm için alınmış olan evân-ı nühâs ve kazganlar mürûr-ı ezmine ile çürüyüb ve zâyi' ve telef olduğu takdîrde müceddeden bi'l-iştirâ tedârik ve tazmînâtına ve ba'de vezâif ve nân-ı 'azîz ve kurban ve pilav ve şorba masârifâtına sarf eyleyeler ve şâyed ta'mirât-ı külliyye muhtâc olub galle-i vakfın dahî müsâ'adesi olmadığı takdîrde vezâif ve me'kulâtı tansîf edüb nısf bedel ile hangâh-ı mezkûre 'imâretine himmet diğerk nısfıyla erbâb-ı vezâif ve dervişânın hüsn-i idâresine sarf-ı mukadderat eyleyeler ve ta'mirât masârifî îfâ olunduktan sonra yine vezâif ve me'kulâtın kemâ fi's-sâbık kâmilen i'tâsına mübâderet edeler ve bi-'avn-i 'inâyet-i rabbânî galle-i vakf masârifâtından ziyâde ve fazla olursa ashâb-ı vezâife ta'yîn olunan vazîfe-i mu'ayyene-i mezkûrularından ziyâde bir akçe verilmeyüb fazla-i mezkûrenin ta'mir için bir mu'temed mahalde murâbaha ile hıfz olunmak ve yâhud münâsib emlak alınub evkâf-ı mezkûreye zam ve 'ilâve ve ilhâk kılınmak ve yâhud lüzumlu kütüb-i mu'tebere iştirâ olunub dershâneye vaz' etdirilmek ve yâhud erbâb-ı ihtiyâc ve ebnâ-yı sebîl olan fukarâ ve mesâkine tasadduk olmak şıklarından kangısı efdal ve ercah ise mütevellî ve me'mûrîn-i sâ'ire bi'l-müzâkere ve bi'l-ittifâk ol-vecihle îcâb ve iktizâsına mübâderet eyleyeler ve evkâf-ı mezkûreden dekâkin ve kahvehâne ve sâ'iresini icâre-i tavîle ile icâre vermek ve istihkâr ve istibdâl etmek ve miftâhiye ve gedige iktâ' eylemek misillü hâlât-ı nâ-merziyye cesâret mutlakâ evkâf-ı mezkûreye açıktan hiyânet ve gallesinin tedennîsine delâlet demek olduğundan kat'iyyen böyle harekât-ı nâ-revâ ve ef'âl-i nâ-sezâyâ ictisâr etmeyeler; işbu müstağnâ 'ani'l-beyân olan evkâfın ihyâsına ve şerâit-i vâkıfın kemâ hiye hakkuhâ i'mâl ve icrâsına 'ale'd-devâm bezl-i makdûr eden ihvân-ı mü'minînin 'amelleri makbûl ve sa'ileri meşkûr ve 'indellâh her biri ücûr-ı hasene ile me'cûr ve dâreynde mesrûr olalar deyu vâkıf-ı mûma ileyh ta'yîn ve tahsîs-i şürût ve kuyûd ve tebyîn u tansîs-i 'ukûd birle hatm-i kelâm ve istigây-ı merâm etdikden sonra sâlifuz-zikr ma'lûmu'l-mikdar olan Kur'ân-ı 'Azimu'ş-Şân ve kütüb-i mu'tebra-i celîleti'l-'invân ve ebniye-i mahdûde ve fiddin akçesi ve hubûbât-ı mukayyede-i fârigaten 'ani'ş-şavâgil mütevellî ve nâzır-ı mûmâ ileyhimâya teslîm eylediğimde anlar dahî vakfiyet üzere kabz u tesellüm edüb sâ'ir evkâf mütevelliyât-ı eslâf gibi tasarruf-ı tâm ve ri'âyet-i merâsim-i şürût ve kuyûda sarf-ı ihtimâm ile dedikde, gibbe't-tasdîki'ş-şer'i emr-i vâkıf tamâm ve hâl-i teslîm-i encâm bulduktan sonra vâkıf-ı mûmâ ileyh esbagallâhu ni'amehu 'aleyh semt-i vifâkdan cânib-i hilâfa sülûk ile vakf-ı mezbûrdan rucu' ve mütevellî ile husûmet ve nizâ'a şurû' edüb evvelâ vakıf akar mefhar-i eimme-i kibâr olan İmâm-ı A'zam ve Hümâmî'l-Akdem

sirâcû'l-milleti ve'd-dîn üstâd-ı dâ'imeti'l-müctehidîn Ebi Hanife Nu'man bin Sâbit el-Kûfî cûziye bi'l-hayr ve Kûfî hazretlerinin mezheb-i hatîr ve re'y-i münîrlerinde sahîh lâkin gayr-ı lâzım ve sâniyen menkûlün yine müşârun ileyh hazretleri rivâyeti üzere 'adem-i cevâzı mahallinde tasrîh ve arsası bir cihete vakf olan mülk ebniyenin dahî cihet-i uhrâya vakfiyeti ba'zı eimme-i kirâm katında gayr-ı sahîh olmakla binâ'en 'alâ zâlik zikrî mürûr eden 'akarât ve menkûlât ve ebniyemi ke'l-evvel mülkûme istirdâd ederim dedikde müteveli-i sahn-ı sâz cevâb ve bâ-savâba ağâz edüb eğer çi, hâl bâlâda tafsîl ve beyân ve şer'î ve 'ayân olunan minvâl üzeredir lâkin 'âlim-i Rabbânî imâm-ı sâlis Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî re'y-i şerîfleri üzere zikr olunan kütüb-i şerîfe ve menkûlâtın sıhhat ve cevâzı mahallinde sarîh olub ve 'arsa-i mevkûfe üzerinde vâki' mülk ebniyenin dahî cihet-i uhrâya vakfiyeti bazı meşâyih-i 'izâm tecvîz etmekle redd ve teslimden imtinâ' ederim deyu hâkim-i mevkî'-i sadr-ı kitâb tûbâ lehû ve hüsn-i me'âb efendi huzûrunda vâkıf-ı mûmâ ileyh ile müterâfi'an ve her biri muktezâsınca fasl ve hüsn-i tâlibân olduklarından hâkim-i mûmâ ileyh lâ-zâle'l-hakku câriyen beyne yedeyhi hazretleri dahî bu bâbda te'emmül-i lâyıq ve tefekkür-i fâyıq etdikde temhîd-i kavâ'id-i hayrı evlâ ve teşyîd-i mebâni-i vakfi ahrâ görmekle tarafeynin kelâmına nazar ve mubtil-i hayr olmakdan hazer edüb 'âlimen bi'l-hilâfi'l-cârî beyne'l-eimmeti'l-eslâf ve mürâ'iyen li-cemi'in mâ-lâ bûdde minhu fi'l-hükmi bi'l-evkâf 'alâ men yerâhu mine'l-eimmeti'l-müctehidîn rıdvânullâhi Te'âlâ 'aleyhim ecma'in ebniye-i mevsûfe-i mezbûre ile kütüb-i şerîfe-i mezkûrenin bi'l-cümle vakıflarının sıhhatine ve şürût-ı mezkûrenin cevâzına vâkıf-ı mûmâ ileyh mahzarında hüküm edecek vâkıf-ı mûmâ ileyh 'inân kelâmını semt-i âhere 'atf edüb gerçi evkâf-ı mezkûre ve şürût-ı mezbûre ber-vech-i meşrûh hükmi-i hâkimle sıhhat buldu lâkin İmam Ebi Hanife hazretleri katında sıhhat lüzûmu müstelzim olmamakla evkâf-ı mezbûre lâzım değildir deyu cümlesini yine istirdâd edecek müteveli-i mezbûr tekrâr cevâb-ı bâ-savâba mütasaddî olub, gerçi Ebu Hanife hazretleri katında hâl zikr olunan minvâl üzeredir lâkin tahrîr-i me'ânî İmam Yusuf Sâni re'y-i hatîrlerinde vâkıfın mücerred "vakaftü" kavliyle vakıf sahîh ve lâzım ve sıhhat ve lüzûmu müstelzim olub imâm-ı Hümâm Hasan eş-Şeybânî re'y-i münîrlerinde teslim-i ile'l-müteveli ve zikr-i te'bîd ile vakfa lüzûmu 'ârız olmakla 'alâ re'yihime's-sedîd evkâf-ı mezkûrenin lüzûmuna dahî hüküm olunmak matlûbumdur dedikde hâkim-i muvakkî'-i sadr-ı kitâb vakafahullâhu Te'âlâ sebîli's-savâb Efendi hazretleri tarafeynin cevablarını akvâl-ı fukahâ-yı kirâma tatbîk ve cânibeynin merâm ve maksûdların tedkîk eylediği halde imâmeyn-i müşârun ileyhimânın re'y-i sedîdleri üzere olan evkâf-ı mezkûrenin sıhhat ve lüzûmunu sâniyen şürût ve kuyûdunun tenfizine vâkıf-ı mûmâ ileyh muvâcehesinde hükmi-i sahîh-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î etmeğin evkâf-ı mezkûre sahîh ve lâzım ve habs-i sarîh-i mütehattim olub min ba'd evkâf-ı mezkûrenin nakz u tahvîli ve tebdîl u tağyîri 'ad^mü'l-ihtimâl oldu "Fe-men beddelehu ba'de mâ semi'ahu fe-innemâ ismuhu 'ale'l-lezîne yübeddilûnehu innallâhe semi'un 'âlimun" ve ecra'l-vâkıfu 'ale'l-hayyi'l-kayyûmi'l-kerîm tahrîran fi-seneti sittetin ve seb'îne ve mi'eteyn ve elfin min hicretin men lehu'l-'ızzı ve ş-şerefu (1276 hicri).

İşbu derûn ve kaziyyede icmâlen mesbûkun bi'z-zikr olan Kur'ân-ı 'Azîmü'ş-şân ve funûn-ı müdünenen kütüb-i mu'tebere-i celîletü'l-'unvânın müfredâtıdır ki ber-vech-i tafsîl zikr ü beyân olunur:

Fenn-i vaz': 'Azûdiye ('aded 4), Şer'-i 'Asâm ('aded 1), **Fenn-i lugat:** Kebîr Ahterî ('aded 1), Vânkulî (cild 2, 'aded 1), Ta'rîfât-ı Seyyidî ('aded 1), **Fenn-i sarf:** Sarf Cümlesi ('aded 4), Binâ Şerhi Esâsı ('aded 1), Maksûd Şerhi Matlûb ('aded 1), 'İzzî Şerhi Sa'de'd-dîn ('aded 1), Merâh Şerhi Dinkoz ('aded 1), **Fenn-i Nahv:** Nahv Cümlesi ('aded 4), 'Avâmil Tuhfesi ma'a-

Zeynîzâde ('aded 1), Netâyizü'l-İzhâr ma'a-Zeynîzâde, Mollâ Câmî, Kâfiye-i Mısrî, Şerh-i Ebyât-ı Câmî, İmtihân İtâlesi, Muharrem 'Ale'l-Câmî, **Fenn-i Mantık:** Mantık Cümlesi ('aded 2), Dürr-i Câmî ('aded 1), Tasdîkât ma'a-Tasarrufât ('aded 1), Hâşiyeye-i Lârî Sülûkûtî ('aded 1), Tezhîb ('aded 2), Tezhîb Hâşiyesi Gelenbevî ('aded 1), **Fenn-i Münâzara:** Velediyye ('aded 3), Şerh-i Hicâb ('aded 1), Mîr Ebu'l-Feth ('aded 3), Hâşiyesi Gelenbevî ('aded 1), **Fenn-i Me'ânî:** Muhtasar-ı Me'ânî ('aded 3), Mutavvel ('aded 1), Hâşiyesi Sülûkûtî ('aded 1), **Fenn-i 'Arûz:** Endelüsî ('aded 2), Şerh-i Mîzân ('aded 1), **Fenn-i Kelâm:** Hayâlî ma'a-Şerh-i 'Akâyid, Celâl Dîvânî ('aded 3), Sülûkûtî 'ale'l-Hayâlî ('aded 1), Gelenbevî 'ale'l-Celâl ('aded 1), Şerh-i Muvâkîf ('aded 3), Hâşiyesi Sülûkûtî ('aded 1), **Fenn-i Hikmet:** Kadimîr ('aded 3), Lârî ('aded 1), **Fenn-i Usûl-i Fıkh:** Mir'ât ('aded 3), Hâşiyesi Tarsûsî ('aded 1), Muhtasar-ı Muntehâ Hâşiyesi ('aded 3), **Fenn-i Fıkh:** Halebî ('aded 3), Halebî-i Kebîr ('aded 1), Mültekâ ('aded 3), Dâmâd ('aded 1), Dürer ('aded 3), Hâşiyesi 'Abdü'l-Halîm ('aded 1), **Fenn-i Ferâ'iz:** Sirâciye ('aded 3), Şerhi Seyyid ('aded 1), **Fenn-i Ahlâk:** Tarîkat-i Muhammediyye ('aded 3), Şerhi Berîka ('aded 1), **Fenn-i Kırâ'at:** Şâtıbî ('aded 3), Şerhi İbni Kâsîh ('aded 1), Zübde ('aded 1), **Fenn-i Usûlü'l-Hadîs:** Nuhbe ('aded 3), Şerhi 'Aliyyü'l-Kârî ('aded 1), **Fenn-i Hadîs:** Buhârî-i Şerîf ('aded 3), Şerhi Kastalânî ('aded 1), Şifâ-i Şerîf ('aded 1), Şerhi 'Alüyyü'l-Kârî ('aded 1), **Fenn-i Tefsîr:** Kadı Beyzâvî ('aded 3), Hâşiyesi Şeyh-zâde ('aded 1), diğeri Şihâb ('aded 1), Sülûkûtî 'Aliyyü'l-Kâzî ('aded 1), **Fenn-i Tasavvuf:** Mesnevî-i Şerîf Şerhi aded 1), Fütûhât-ı Mekkî ('aded 1), Tecrîd fi-'ilmi't-Tevhîd ('aded 1), Risâle-i Kuşeyrî ('aded 1), Menâkıb-ı Seyyid Nâşîh ('aded 1), ve câmi'-i Şerîfde küllü yevm bir hatm-i şerîf olunmak için eczâ olarak otuz cüz Kur'ân. Ve mekteb-hânedeki fukarâyı meşrû basma olarak on altı 'aded Mushaf-ı Şerîf.

Şuhûdü'l-hâl:

Mesned-nişîn-i şerî'at-i garrâ Faziletli El-Hâcc Mehmed Efendi Sarac-zâde
 Hâce-zâde 'Abdu'r-Rahmân Efendi
 Müderris-i Hânkâh-ı Elbistânî Ahmed Lâmi' Efendi
 Post-nişîn-i Hânkâh Şeyh 'Abdu'l-kâdir Efendi
 Hâcc Kurrâ Efendi-zâde Hâlid Efendi
 İshak Efendi-zâde Hâcc Es'ad Efendi (a'zâ)
 Fazlu'llâh Efendi-zâde Hüseyin Efendi (a'zâ)
 Müdür-i Evkâf Mehmed Şerîf Efendi
 Ser-bevvâbîn-i Dergâh-ı 'Âli Köroğluzâde Haydar Ağa
 Köroğlı-zâde 'Ömer Ağa
 Şerîf Ağa-zâde 'Abdu'r-rahmân Ağa
 'Arabîzâde İsmâ'il Efendi
 Tahrîrât Kâtibi 'Ademî Efendi
 Tuyûrzâde Hâcc Mehmed Ağa
 Fescizâde 'Abdu'r-Rahmân
 Kâtibü'l-Hurûf Kastamonlu 'Ömer Efendi
 Ve gayruhum

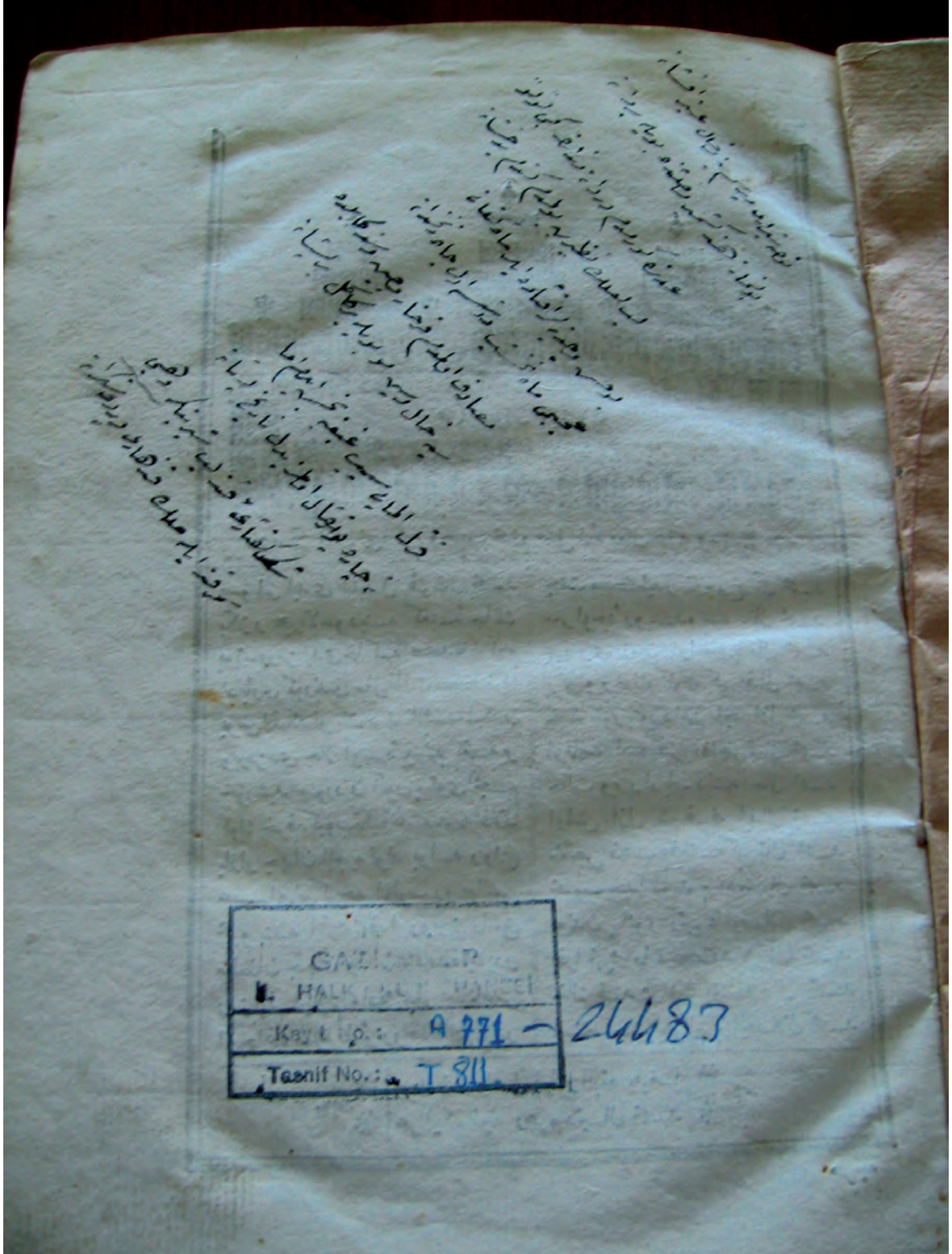
1300 târihiyle evkâf cerîdesine kayd olındı.

İşbu şart-ı vâkıf tarafımıza teslim olduğundan işbu mahalle şerh ve temhîr kılındı. Fî-3 Kânûn-i Sâni sene 98.

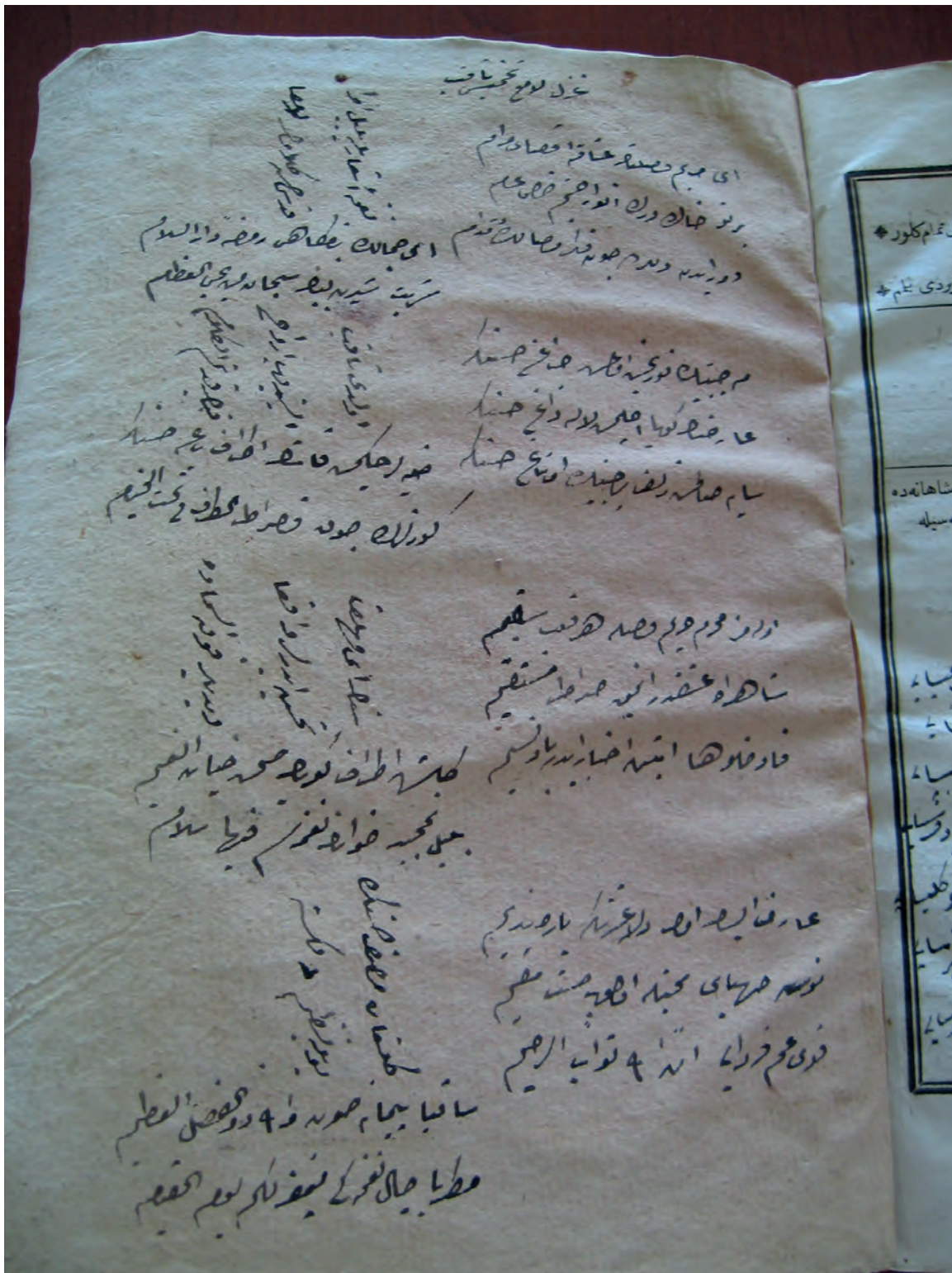
Halîl Beyzâde Ahmed Hamdî

Ek-3

Lamiye yazdığı tahminin geçtiği kitabın ilk sayfası

Lamiye yazdığı tahmisin orjinel metni:

Ek-4

Fotoğraflar

Sakıp Efendi Köşkündeki yazılı gazel

Sakıp Efendi Köşkünde bulunan kitabe

Sakıp Efendi'nin Halepli bahçedeki köşkü

Sakıp Efendi Köşkü'nün giriş kapısı

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. (1996) *İslam ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osay.
- Alpay, B. (1986) *Şanlıurfa Şairleri*. Şanlıurfa: Dal.Yay.
- Barkan, Ö,L. Ayverdi H. (1970) İstanbul. İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (1546 tarihli)
- Bilmen, Ö,N.(1969) *Hukuki İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhiye Kamusu*, Cilt 4. İstanbul:
- Bakay, M,D. *Şair Abdi*, Seyir Dergisi, Sayı 10,
- Bakkal, A. (2006) *Harran Okulu*. Ankara: Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müd.Yay.
- Cabiri, M. (2001) *İslam Arap Aklının Oluşumu*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- (2001) *Felsefi Mirasımız ve Biz*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Cüneyd,Y.M.(2009).*İslam Âleminde Vakıf Kütüphaneciliği*. İstanbul: Kent Işıkları Yay.
- Çelik, M. (2007) *Edessa'dan Ruha'ya*. Cilt 1,2. Ankara: Atılım Üniversitesi Yay
- El Cuburi, A. (H. 1389,M. 1969) *Mektebetü'l-Evkafl Amme, Tarihuha ve Revadiru Mahtutatiha*, Bağdat: Meccelletü'r-Risaleti'l-İslamiye: Matbaatü'l Maarif.
- Erünsal, İ,E. (2008) *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ertan M. E.(1997) *Urfa Şair Abdi*. Şanlıurfa: ŞURKAV Yay.
- Güzelbey,C,C. (1988) *Birecik Şairleri*, Gaziantep:
- Gövsal, İ,A. (1946) *Türk Meşhurları* Anks. İstanbul:
- Hayes, E,R. (2002)*Urfa Akademi*, Çev. Yaşar Güneç, İstanbul: Yaba Yay.
- Hizmet Gazetesi, Arşivi 2002.
- İpek, N. Haleplibahçesi, *Şair Sakıp Efendi ve Nesime Hanım*. Şanlıurfa: Urfa Güneydoğu Matbaası
- Kapaklı, K. (1927)*Urfa Salnâmesi*.(Günümüz Türkçesiyle): Şanlıurfa. ŞURKAV Yay
- Köprülü, M,F. (2005) *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Karaş, M. (1995), *Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- (1996) *Urfa Mezar Taşları*, Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları No: 14
- (2001) *Şanlıurfa Kitabeleri*, Şanlıurfa: Ş.Urfa Belediyesi Yay.
- (1996) *Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri*, Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür Yay.
- Kurtoğlu, M. (2008) *Kültür Şehri Urfa*, Ankara: Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.
- Kazıcı, Z. (1982) *İslam Türk Medeniyeti Tarihi*, İlaveli ikinci baskı, İstanbul.
- Öztürk, N. (1995) *Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*. Ankara: Diyanet Vakfi Yay.
- (1995) *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara T.D.V. Yay.
- Pakalın, M. Z.(1971) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt 3. Ankara: MEB Yay.
- (1983) *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara: V.G.M.Yay.

- Paydaş, K. Ekinci, A. (2008) *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*. Şanlıurfa: Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.
- Rastgeldi, H. (2002) *Hizmet Gazetesi*, 8 Ekim,
- Saraç, A. *Şair Abdi Hayatı ve Gazelleri*: Dal Yay.
- İslam Ansiklopedisi*, 2. Cilt, MEB Yay. 1949
- Segal, J.B. (2002) *Kutsanmış Şehir Edessa*, Çev. Prof.Dr. Ahmet Aslan: İletişim Yay.
- Şeşen, (1996)R. *Harran Tarihi*. İstanbul: TDV Yay.
- Yediyıldız, B. (2003)*XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, Ankara: T.T.Kurumu Basımevi.
- Yediyıldız, B. *İslam’da Vakıf: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. Cilt 14

1166-1167/1752-1754 Tarihli (R 37 Numaralı) Rusçuk Şer'iyeye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi

Meryem Kaçan Erdoğan*

Özet

Şer'iyeye sicilleri Osmanlı Devleti'nin idarî, siyasî, askerî, adli, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının ortaya konulmasında birinci elden kaynaklar arasında yer almaktadır. Sayıları binlerle ifade edilen bu kaynakların iyi bir katalogunun hazırlanması, fihrist ve değerlendirme çalışmalarının hız kazanması gerekmektedir. Bu sayede gerek yurt içinde gerekse yurt dışında bulunan sicillerin bilim camiasına daha yakından tanıtılması mümkün olabilecektir. Bu düşünceden hareketle yurt dışında bulunan sicillerin fihristine küçük bir katkı sağlamak amacıyla Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nde bulunan Rusçuk Şer'iyeye Sicilleri üzerinde çalışılmış ve XVIII. yüzyıl ortalarına ait R 37 numaralı sicilin tanıtımı ve fihristi yapılmıştır. Sicilin incelenmesiyle taşrada bir Osmanlı kentinin merkezle olan ilişkilerinin yanı sıra bölgedeki ve kendi içindeki hareketliliğini de takip edebilmek şansı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusçuk, Bulgaristan (Sofya) Milli Kütüphanesi, Şer'iyeye Sicili, XVIII. yüzyıl, R 37.

The Description and Index of the Court Register of Ruse R 37 (1166-1167/1752-1754)

Abstract

The Ottoman Şer'iyeye sicilis (court registers) are among the first hand sources used in depicting the administrative, political, military, judicial, cultural and socio-economic structure of the Ottoman State. These sources, adding up to thousands in total, need to be catalogued, indexed and subjected to serious evaluations. In this way, scientists could be better acquainted with the registers within the country and abroad. Driven by this point of view, and in order to make a modest contribution to the indexes of foreign registers, the court registers of Ruse in the National Library of Bulgaria has been explored and one of them, classified as R 37 and pertaining to the middle of the XVIIIth century, has been described and indexed. The exploration of the register has the potential of showing the inter-mobility of an Ottoman provincial town, apart from her relations with the central administration.

Key Words: Ruse, Bulgaria (Sofia), National Library, Court Registers, XVIIIth Century, R 37.

* Yrd. Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi.

Giriş

Tarih araştırmalarında “birinci elden kaynak” özelliği taşıyan şer‘iyye sicilleri Osmanlı Devleti’nin idarî, siyasî, askerî, hukukî, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Kadıların tuttuğu zabıtlardan oluşan bu siciller kadı defterleri, mahkeme defterleri, defâtir-i şer‘iyye, zabıt defterleri veya kısaca defter olarak bilinmektedir. Kadı veya nâiplerin mahallî konularda verdiği kararlar sicilin bir tarafına, merkezden gelen yazılar ise diğer tarafına yazılarak kaydedilirdi. Bu uygulamanın yanında sadece tek bir konuya ait kayıtların tutulduğu siciller ile konu ve tarih sırasına dikkat edilmeden karışık olarak tutulan siciller de bulunmaktadır. Ait olduğu yerin adeta bir aynası olarak nitelendirilen bu siciller vasıtasıyla kazanın nüfus, imâr ve iskân durumu, ekonomik (fiyat hareketleri, vergiler, toprak tasarrufu, geçim kaynakları, meslekler), etnografik, beledî, mimarî, sosyal (vakıf, aile hukuku, evlenme, boşanma, çocuk sayısı, velâyet, vasiyet, hibe, miras taksimi) ve askerî yapısı gibi bütün özellikleri hakkında zengin verilere ulaşmak mümkündür (Akgündüz 1988: 11-17; Aslan, 1998: 187-190; Taş 1998: 178-180; Yılmazçelik 1998: 160).

Mükemmel bir tarih hazinesi olan şer‘iyye sicilleri üzerinde metin neşri ve tarih araştırmaları devam etmektedir. Ancak bu çalışmaların daha çok yurt içinde bulunan sicillerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Oysa Osmanlı Devleti’nin hâkim olduğu coğrafyada çok sayıda sicilin mevcut olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte yurt dışında bulunan bu sicillerin tanıtımı ve değerlendirilmesi konusunda yapılan çalışmaların sayısı son derece azdır. Bu çalışmaların bir kısmı Bulgaristan’da bulunan sicillerle ilgilidir. Yücel Özkaya, Sofya Milli Kütüphanesi’nde yaptığı çalışmalar sonucunda 187 adet sicil tespit etmiştir (Özkaya 1979-1980: 23)¹. Tespite yönelik bir diğer çalışma Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nün 1994 yılında yayımladığı *Bulgaristan’daki Osmanlı Evraki* adlı kitaptır. Kitapta Bulgaristan Milli Kütüphanesi’nde mevcut 191 adet sicile yer verilmiştir.²

Bu çalışmada ise Bulgaristan’daki sicillerin bir kısmını oluşturan Rusçuk Şer‘iyye Sicilleri hakkında kısaca bilgi verilerek R 37 numaralı (1166-1167/1752-1754) sicilin tanıtımı ve fihristi yapılacaktır. Özellikle XVIII. yüzyıla ait bir sicil üzerinde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Zira bu dönemde Osmanlı Devleti merkez ve taşra idaresinde bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiş, bu süreç askerî yapıyı olduğu kadar sosyal ve ekonomik yapıyı da etkilemiştir. Sicildeki belgelerin özetleri yapılarak bu döneme ait verilere küçük bir katkı yapılması amaçlanmıştır. R 37 numaralı sicilin aynı döneme ait siciller arasından seçilmesinde ise varak sayısı, yazısının düzgün, temiz ve okunaklı olması gibi özellikleri etkili olmuştur.

Rusçuk Şer‘iyye Sicilleri, Bulgaristan Milli Kütüphanesi (Nationale Biblioteque Cyril & Methodius) Oryantal Bölümü’nde bulunmaktadır. Bu siciller 2003 yılında başlayan “Osmanlı Yönetiminde Rusçuk: Siyasî, Sosyal, Ekonomik ve Hukukî Yapı” konulu bir araştırma projesi kapsamında gündeme gelmiş ve aynı yıl Sofya’daki arşiv çalışmaları sırasında sicillerin bir kısmının mikrofilmleri satın alınmak suretiyle Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü’ne kazandırılmıştır. 43 adet defterden oluşan sicillerin 42 tanesi R³, bir tanesi D (defter) tasnif numarasıyla kaydedilmiştir. D 497 numaralı defter aslında bir şer‘iyye sicili değildir. Bu defter,

¹ Köstence, Samakov, Sofya, Dobruca, Rusçuk, Silistre, Eski Cuma ve Vidin kazalarına ait olan bu sicillerin tasnif numarası ve yılları belirtilmek suretiyle bir listesi hazırlanmıştır. Özkaya 1979-1980: 24-29)

² Bu siciller Hacıoğlu Pazarı (9 adet), Vidin (77 adet), Rusçuk (42 adet), Silistre (5 adet), Sofya (57 adet) ve Eski Cuma (1 adet)’ya aittir.

³ Bulgaristan Milli Kütüphanesi’nde R harfiyle Rusçuk, Silistre ve Dobruca sicilleri, S harfiyle de Vidin, Sofya ve Eski Cuma sicilleri gösterilmektedir.

Rusçuk şer'iyeye mahkemesinin 1 Haziran 1297 tarihinden itibaren Teşrîn-i sâni sonuna kadar gelirlerini gösteren bir hasılât cetvelidir. Kütüphane tarafından sicillerin her birine bir numara (R1, R2...gibi) verilmiş, kapsadığı yıllar ve varak sayıları bir liste halinde düzenlenmiştir. Ancak bu numaralar kronolojik olarak birbirini takip etmemektedir. Ayrıca bazı sicillerdeki tarih aralıklarının listeye uyumlu olmadığı görülmektedir. Sicillerde dikkati çeken bir başka nokta bazı sicillerin sayfa, bazılarının da varak usulüne göre numaralandırılmış olmasıdır.

Rusçuk'un en eski şer'iyeye sicili 1066-1067/1655-1657 yıllarını içermektedir. Aslında Rusçuk'un XVI. yüzyılın ortalarında kaza haline geldiği düşünüldüğünde aradaki 100 yıllık zaman diliminde düzenlenen sicillerin akıbetinin ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Bunlar büyük ihtimalle bölgedeki savaş, isyan, yangın ve doğal afetler gibi olumsuz koşullardan etkilenmiş, kaybolmuş veya tahrip olmuştur. Rusçuk sicilleri yüzyıllara göre gruplandırıldığında en fazla sicilin XIX. yüzyılda olduğu görülmektedir. Bu yüzyıla ait toplam 27 adet sicil bulunmaktadır. Bu grupta yer alan R 11 numaralı (1219/1805) sicil son derece önemli olup Rusçuk vakıflarının bir envanterini vermektedir.⁴ Sicillerin sayısı geriye doğru gidildikçe büyük bir azalma göstermektedir. XVIII. yüzyıla ait 11, XVII. yüzyıla ait sadece 4 sicil günümüze ulaşabilmiştir. Proje kapsamında 21 adet sicilin tamamının mikrofilmli alınmıştır. Bu sicillerden 8 tanesi XIX. yüzyıla aittir.⁵ Ayrıca bu yüzyıla ait diğer sicillerden bazı örneklemeler yapılmıştır.

1. 1166-1167/1752-1754 TARİHLİ RUSÇUK ŞER'İYYE SİCİLİ'NİN TANITIMI

Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nin hazırladığı listede bu sicilin tarih aralığı olarak 1 Zilka'de 1165-7 Şa'ban 1167/10 Eylül 1752-30 Mayıs 1754 yılları verilmektedir. Ancak yeni Rusçuk kadısının göreve başlama tarihi 1 Muharrem 1166 olup sicilin ilk varağında bu noktaya temas edilmektedir. Dolayısıyla sicilin başlangıç tarihi olarak bunu esas almak gerekmektedir. Bununla birlikte sicilde bu aralığın dışında kalan bazı belgelere de rastlanmaktadır. Sicilin en eski tarihli belgesi bir ferman olup 29 Safer 1144 tarihini taşımaktadır. Ayrıca sicilde 1158 tarihli bir ferman, 1164 tarihli bir berat ile 1165 yılının sonlarına doğru kaleme alınmış birkaç belge de bulunmaktadır. Merkezden veya çeşitli yerlerden gönderilen bu tür belgelerin sicilin tarih aralığına göre daha erken tarihli oldukları görülmektedir. Bu belgeler sicile olduğu gibi kaydedilmekle birlikte "vasale ileynâ" adıyla belgelerin mahkemeye intikal tarihi olan 1166 yılına da işaret edilmiştir. Bunların dışında

⁴ Sicilde bazı vakıflarla ilgili önceki yıllara ait veriler bulunduğu gibi sicilin düzenlendiği yıldan itibaren deftere ilave edilen kayıtlar da yer almaktadır. Hatta bazı vakıflarla ilgili kayıtlar XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmektedir. Sicilden yararlanılarak yapılan bir çalışma için bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş)-Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Balkanlarda İslam Medeniyeti 3. Uluslararası Kongresi, 1-5 Kasım 2006 Bükreş/Romanya* (Baskıda).

⁵ Bu sicillerden bazıları yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Mesela R 10 numaralı (1216-1220/1801-1805) sicilin tamamen değerlendirildiği bir çalışma için bkz. Meryem Kaçan Erdoğan-Meral Bayrak Ferlibaş-Kamil Çolak, *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009; R 20 numaralı (1244-1247/1828-1831) sicil ise Eser Erdem Özkan tarafından 2006 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Bulgar araştırmacılarından bazıları da Rusçuk sicillerini kullanmıştır. Bu konudaki birkaç örnek için bkz. Teodora Bakardjieva-Stoyan Yordanov, *Ruse. Prostranstvo i İstoriya*, [Ruse. Region and History], Ruse 2001; Svetlana İvanova, "Vızrajdane Kim Predistoriyata Na Rusenskata Obşina Prez XVII i XVIII V.", *Almanah*, Tom I, ["Enlightenment Towards The Pre-municipal Era of 17th and 18th Centuries in Ruse"], *Almanac*, vol. IV], Ruse 1996, p.51-58; Orlin Sabev, "Knigata v ejednevieto na müsülmanite v Ruse (1695-1786)", *Almanah*, Tom II, ["Books in the daily life of the muslims of Ruse (1695-1786)"], *Almanac*, vol. IV], Ruse 2002, p.380-394.

sicilde tarihi olmayan 7 tane belge yer almaktadır. Sicile en son kaydedilen belge ise 7 Şa‘ban 1167/30 Mayıs 1754 tarihli olup Osmanlı tahtında bulunan I. Mahmud’un vefatından yaklaşık 7 ay öncesine aittir. Sicildeki belgeler bazı istisnalar hariç kronolojik olarak birbirini takip etmiş ancak merkez ya da mahalli olduğuna bakılmaksızın mahkemeye intikal etme sırasına göre karışık olarak kaydedilmiştir. 59 varak (118 sayfa) ve 165 adet belgeden oluşan sicile varak usulüne uygun olarak sonradan numara verilmiştir. Belgelerin numaralandırılması ise tarafımızdan yapılmıştır.

R 37 numaralı sicilin fizikî açıdan taşıdığı özellikler (ebat, kapak, kağıt vs. gibi) şu şekilde özetlenebilir: 16X41 cm ebadında olan sicilin kapağı orijinal olup sert deriden yapılmıştır. Bu deri, mukavvadan yapılmış bir malzeme ile kaplanmıştır. Ancak zamanla kapağın eskimesi sonucunda sicil Milli Kütüphane’de restorasyona alınmıştır. Buradaki işlem sırasında eskiyen mukavva kapak yeni bir kapak ile değiştirilmiş ve kapağın dış kısmı ebru tipinde bir kağıtla kaplanmıştır. Bulgar araştırmacılarından Asparuh Velkov’a göre sicilin kağıdı Venedik’te üretilen kağıttır ve üzerinde “üç ay” filigranı⁶ bulunmaktadır.⁷

Sicilde farklı karakterde yazılara tesadüf edilmektedir. Farklı katipler tarafından kaleme alındığı anlaşılan bu yazılar esas itibarıyla talik ile yazılmış olmakla birlikte divanî yazısının özelliklerini de taşımaktadır. Açık, anlaşılır ve temiz bir görüntü sergileyen sicilin sadece bir kaydının üzeri çizilmiştir. Bu bir muhalledât kaydı olup mirasın borçlar nedeniyle yeniden taksimi gerekmiş, dolayısıyla kaydın üzeri çizilerek “battal olduğu” ifade edilmiştir. Bunun dışında sicilin bazı sayfalarının yanına konuyu kısaca ifade eden “teftiş-i kilisa buyuruldusu”, “Basarabalızâde’nin vakıfnâmesidir”, “avârız için sâdır olan emr-i âlîdir” gibi bazı derkenarlar düşülmüştür. Sicilde yer alan belgelerin tarihlendirilmesinde ise ya Arap rakamları kullanılmış ya da Arap harfleriyle yazı olarak ifade edilmiştir.

Sicildeki veriler konularına göre gruplandırıldığında narh, vergi tevzi ve tahsili, toprak tasarrufu, iltizam ve malikâne, eşkıyalık, imâr ve iskân, menziller, gayrimüslimler, Erdel, Eflak ve Boğdan ile ilgili meseleler (vergi, sürgün, veraset, gasb ve voyvodaların kötü idaresi vs.), vakıf ve vakıf reayasası, tereke kayıtları, alım-satım ve alacak-verecek, zahirenin temin ve nakli, tayin ve tevcihler olmak üzere çok çeşitli olduğu tespit edilmektedir.

2. SİCİLDEKİ BELGELERİN KONULARINA GÖRE TASNİFİ

1) Narh İle İlgili Belgeler

Belge no:1 (vr.1a) Rusçuk’ta bazı mallara verilen fiyatları gösteren narh defteri kaydı.

2) Vergi Tevzi ve Tahsili İle İlgili Belgeler

Belge no:7 (vr.2a) 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere Özi Eyaleti’nden iki taksit halinde toplanan imdâd-ı hazariyyenin eyalet halkından tahsil edilerek Özi Valisi Muhsinzade

⁶ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında görülen bu tür filigranlar hakkında bkz. Asparuh Velkov, St. Andreev, *Filigranes dans les Documents Ottomans. I Trois Croissants*, Sofya 1983.

⁷ Siciller konusunda bilgi veren Bulgaristan Milli Kütüphanesi’nden Sayın Prof. Stoyanka Kenderova ile Sayın Sevdije Ali’ye teşekkür ederim.

Mehmed Paşa tarafından gönderilen memura teslim edilmesi hakkında 20-29 Eylül 1752 tarihli ferman.

Belge no:8 (vr.2a-2b) Özi Eyaleti'nden iki taksit halinde toplanan imdâd-ı hazariyyenin 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere ilk taksitinden Rusçuk kazasının hissesine düşen kısmının tahsil edilerek gönderilmesi hakkında 10 Kasım 1752 tarihli buyuruldu.

Belge no:10 (vr.3a) Hassa Kasabbaşı Ocaklığı olan Niğbolu Sancağı'nda bulunan kazalardan 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere tahsil edilecek avârız vergisi hakkında gönderilen 21 Eylül 1752 tarihli ferman.

Belge no:11 (vr.3a) Hassa Kasabbaşı Ocaklığı olan Niğbolu Sancağı'nda bulunan kazalardan 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere tahsil edilecek bedel-i nüzül hakkında gönderilen 21 Eylül 1752 tarihli ferman.

Belge no:12 (vr.3a-4a) 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere Rusçuk kazasının bedel-i nüzül ve avârızının tahsili için düzenlenen 21 Kasım 1752 tarihli defter.

Belge no:13 (vr.4a-5b) 1165 senesi Rûz-ı Hızır'dan Rûz-ı Kasım'a⁸ (1752) değin Rusçuk kazasının harcamalarını ve bu harcamaların mahalle ve köylere taksimini gösteren 23 Kasım 1752 tarihli tevzi defteri kaydı.

Belge no:21 (vr.8b-9a) Rusçuk kazasının 1165 (1752) senesi harcamalarından Ermeni ve kalpakçıyan taifesi ile ehl-i zimmet çiftlik ahalisine düşen hisseleri gösteren 8-17 Aralık 1752 tarihli defter.

Belge no:22 (vr.9a) Bender Kalesi cebecilerinin 1163 (1749-1750) yılı mevaciblerinin ödenmesi için Rusçuk kazasına bağlı bazı köylerin avârız vergilerinden havale yapılmıştır. Ancak köylerin avârızları daha önce Rusçuk şaykalarının kürekçi ücretlerine tahsis edildiğinden, şaykalar hizmet etmediği halde şayka kaptanı tarafından avârızın toplandığı haber alınmıştır. Durumun araştırılarak havalenin salyaneciye teslim edilmesi hakkında 3 Ekim 1752 tarihli ferman.

Belge no:23 (vr.9b) Bahsedilen konu hakkında Rusçuk kadısının mübaşir vasıtasıyla durumu araştırarak sonucu bildirmesi için Niğbolu mütesellimi tarafından gönderilen 5 Aralık 1752 tarihli buyuruldu.

Belge no:26 (vr.9b) Rusçuk kadısı, zâbitân ve a'yânına; Vidin muhafızları için Niğbolu Sancağı'ndan toplanması gereken gorine resminden (hızır akçesi) Rusçuk kazasının payına düşen 550 kuruşun 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere tahsili ve mübaşire teslimi hakkında Aralık-Ocak 1751-1752 tarihli Vidin Muhafızı Numan Paşa'nın buyuruldu.

Belge no:29 (vr.10b-11a) 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere Rusçuk kazasının celepkeşân-ı ağnâm bedellerinin tahsil edilmesi için düzenlenen 26 Ocak-4 Şubat 1753 tarihli defter.

⁸ Hicri takvime tabi olmayan mali işlemlerde kullanılan bu tabirlerden Rûz-ı Hızır, Rumî takvime göre 23 Nisan, Miladî takvime göre 6 Mayıs'a rastlayan tarihtir. Rûz-ı Kasım ise Rumî takvime göre 26 Teşrin-i evvel, Miladî takvime göre 9 Kasım'dır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 2004, s.59-60.

Belge no:31 (vr.11b) Rusçuk kazasında sakin ehl-i zimmet re‘âyânın her sene Niğbolu valilerine verdikleri gorine vergisi diğer masraflarla beraber 701 kuruş olup 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere kazanın köylerinde yaşayan 2.500 kişiye tevzi ve taksim edilerek tahsili hakkında düzenlenen 26 Ocak-4 Şubat 1753 tarihli defter.

Belge no:36 (vr.12a) 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere Niğbolu Sancağı’nda bulunan kazaların celepkeşân-ı ağnâm bedelleri ile maktu mallarının tahsil edilmesi için gönderilen ferman.

Belge no:59 (vr.19b) Rusçuk kadısı, zâbitân ve a’yânına; Vidin muhafızlarına ödenen hazariye vergisinin ikinci taksitinden 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere Rusçuk kazasının payına düşen 935 kuruşun tahsil edilerek mübaşir vasıtasıyla gönderilmesi hakkında Nisan-Mayıs 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:77 (vr.22b-23b) 1166 senesi Rûz-ı Kasım’dan Rûz-ı Hızır’a (1753-1754) değin Rusçuk kazasının harcamalarını ve bu harcamaların mahalle ve köylere taksimini gösteren 3 Mayıs 1753 tarihli tevzi defteri kaydı.

Belge no:98 (vr.31a-32b) Niğbolu, Silistre, Hotin ve Vidin Sancakları ile Filibe, Tatarpazarı ve tevabii kazaların Kıpti cizyesi Saray-ı Atik ve Galata Sarayı Pazarbaşılık masrafları için ocaklık olarak tayin edildiğinden bu kazalarda yaşayan Kıptilerin cizyelerini vermemek için köle, Türk, Türkmen ve Bulgar uşağı oldukları iddialarına itibar edilmeyerek cizye evraklarının dağıtılması ve cizyelerinin tahsil edilmesi hakkında 21 Mayıs 1753 tarihli ferman.

Belge no:119 (vr.39a-40b) 1166 senesi Rûz-ı Hızır’dan 1167 senesi Rûz-ı Kasım’a (1753-1754) değin Rusçuk kazasının harcamalarını ve bu harcamaların mahalle ve köylere taksimini gösteren 4 Kasım 1753 tarihli tevzi defteri kaydı.

Belge no:120 (vr.40b-41a) Rusçuk kazasının 1166 (1752-1753) harcamalarından Ermeni ve kalpakçıyan taifesi ile ehl-i zimmet çiftlik ahalisine düşen hisseleri gösteren 6 Kasım 1753 tarihli defter.

Belge no:122 (vr.41b) Hassa Kasabbaşı Ocaklığı olan Niğbolu Sancağı’nda bulunan kazalardan 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere tahsil edilecek avâriz ve maktu mallar hakkında gönderilen 11 Temmuz 1753 tarihli ferman.

Belge no:123 (vr.41b-42a) Hassa Kasabbaşı Ocaklığı olan Niğbolu Sancağı’nda bulunan kazalardan 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere tahsil edilecek bedel-i nüzül hakkında gönderilen 11 Temmuz 1753 tarihli ferman.

Belge no:124 (vr.42a) 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere Niğbolu Sancağı’nda bulunan kazaların celepkeşân-ı ağnâm bedelleri ile maktu mallarının tahsil edilmesi için gönderilen ferman.

Belge no:125 (vr.42a-43a) 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere Rusçuk kazasının 146,5 avârizhânesinden bedel-i nüzül ve avârizin tahsili için düzenlenen 15 Kasım 1753 tarihli defter.

Belge no:126 (vr.43a) Rusçuk kadısı vs. görevlilere; Vidin muhafazası şartıyla Niğbolu Sancağı mutasarrıflarına verilen gorine resminden 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere Rusçuk

kazasının payına düşen 550 kuruşun tahsil edilerek mübaşir vasıtasıyla gönderilmesi hakkında 29 Ekim 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:127 (vr.43b-44a) 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere Rusçuk kazasının celepkeşân-ı ağnâm ve maktu bedellerinin tahsil edilmesi için düzenlenen 15 Kasım 1753 tarihli defter.

Belge no:128 (vr.44a) 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere Özi valilerine verilmesi âdet olan hazariyyenin birinci taksitinden Rusçuk kazasının hissesine düşen kısmının tahsili hakkında gönderilen 29 Ekim 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:129 (vr.44a-44b) Rusçuk kazasında sakin ehl-i zimmet re'âyânın her sene Niğbolu valilerine verdikleri gorine vergisi diğer masraflarla beraber 701 kuruş olup 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere kazanın köylerinde yaşayan 2.549 kişiye tevzi ve taksim edilerek tahsili hakkında düzenlenen 22 Kasım 1753 tarihli defter.

Belge no:135 (vr.48a) Arpalık yoluyla tasarruf edilen Niğbolu Sancağı'nın imdâd-ı hazariyyesinin 29 Ekim 1753 tarihi itibariyle birinci taksitinden Rusçuk kazasının payına düşen kısmının tahsili hakkında buyuruldu.

Belge no:138 (vr.48b-49a) Rumeli'nin sağ kolunda bulunan kadılara ve nâiplere; İstanbul'a koyun nakleden celep taifesine rüsûm-ı âdet-i ağnâmlarını tahsildâra ödedikleri zaman ellerine edâ tezkiresi verildiği, başka yerlerde tekrar ağnâm resmi talep edilmemesi, aksi halde emre uymayanların yakalanarak hapsedileceği hakkında 18-26 Aralık 1753 tarihli ferman.

Belge no:157 (vr.56a) Vidin Kalesi muhafazası şartıyla Niğbolu Sancağı'na mutasarrıf olanlara verilen hazariyyenin 1167 (1753-1754) senesine mahsup olmak üzere ikinci taksitinden Rusçuk kazasının payına düşen kısmının tahsili hakkında buyuruldu.

Belge no:162 (vr.57a-58b) 1167 senesi Rûz-ı Kasım'dan Rûz-ı Hızır'a (1754-1755) değin Rusçuk kazasının harcamalarını ve bu harcamaların mahalle ve köylere taksimini gösteren 2 Mayıs 1754 tarihli tevzi defteri kaydı.

3) Tereke İle İlgili Belgeler

Belge no:19 (vr.7b) Rusçuk Cami-i Cedid Mahallesi sakini iken vefat eden Kavukçu Molla Mehmed b. Mehmed'in 15 Aralık 1752 tarihli terekesi.

Belge no:20 (vr.7b-8a) Rusçuk Kara Mustafa Mahallesi sakini iken katledilerek vefat eden Alemdâr İsmail Ağa b. Ali'nin 16 Aralık 1752 tarihli terekesi (Alemdar'ın terekesinin kaydından sonra büyük miktarda borcu olduğu anlaşıldığından miras taksiminin yeniden yapılması gerekmiş ve yeni bir defter hazırlanarak eski kaydın üzeri çizilmiştir. Yeni taksimât sicilin 26a varacağına 8 Mayıs 1753 tarihiyle kaydedilmiştir).

Belge no:27 (vr.10a) Rusçuk Cami-i Cedid Mahallesi sakini iken vefat eden Ayşe bint-i Hasan'ın 30 Kasım 1752 tarihli terekesi.

Belge no:28 (vr.10a) Rusçuk Cami-i Cedid Mahallesi sakini iken vefat eden Ayşe bint-i İbrahim'in 10 Ocak 1753 tarihli terekesi.

Belge no:37 (vr.12b) Rusçuk Hacı Musa Mahallesi sakini iken vefat eden Fatma bint-i Ahmed'in 27 Ocak 1753 tarihli terekesi.

Belge no:38 (vr.13a) Rusçuk Arık Ramazan Mahallesi sakini iken vefat eden Havva bint-i Yusuf'un 25 Ocak 1753 tarihli terekesi.

Belge no:39 (vr.13a) Rusçuk Arık Ramazan Mahallesi sakini iken vefat eden Mehmed Çelebi'nin 25 Ocak 1753 tarihli terekesi.

Belge no:52 (vr.17b) Rusçuk Tuna Mahallesi sakini iken mecrûhen vefat eden Kürkçü Bobo veled-i Rusan'ın 11 Mart 1753 tarihli terekesi.

Belge no:62 (vr.20a) Rusçuk Kara Mustafa Mahallesi sakini iken vefat eden Kara Mustafa Beşe b. Mehmed'in 15 Nisan 1753 tarihli terekesi.

Belge no:84 (vr.26a) Rusçuk Kara Mustafa Mahallesi sakini iken katledilerek vefat eden Alemdâr İsmail Ağa b. Ali'nin 8 Mayıs 1753 tarihli terekesi (yeniden taksim edilen terekedir).

Belge no:115 (vr.38a) Rusçuk Kara Mustafa Mahallesi sakini iken vefat eden Ayşe bint-i Muhammed'in 20 Ekim 1753 tarihli terekesi.

Belge no:116 (vr.38b) Rusçuk Kara Mustafa Mahallesi sakini iken vefat eden Hümayun bint-i Mehmed'in 21 Eylül 1753 tarihli terekesi.

Belge no:117 (vr.38b) Rusçuk Kara Mustafa Mahallesi sakini iken vefat eden Alemdâr Hacı Hüseyin Ağa b. Murad'ın 27 Ekim 1753 tarihli terekesi.

Belge no:130 (vr.44b-45a) Rusçuk Mahmud Voyvoda Mahallesi sakini iken vefat eden Molla İbrahim b. Hacı Ahmed'in 18 Kasım 1753 tarihli terekesi.

Belge no:131 (vr.45b) Rusçuk Mahmud Voyvoda Mahallesi sakini iken vefat eden Şerife Ayşe bint-i Seyyid Hacı Ahmed Efendi'nin 23 Kasım 1753 tarihli terekesi.

Belge no:133 (vr.46a) Rusçuk Hacı Musa Mahallesi sakini iken vefat eden Seyyid Ali b. Abdullah'ın 25 Şubat 1754 tarihli terekesi.

Belge no:134 (vr.46b-48a) Rusçuk Mahmud Voyvoda Mahallesi yakınında bulunan Rusçuk Kalesi'nin dizdârı iken vefat eden Hacı Hüseyin Ağa b. Hacı Ahmed'in 3 Aralık 1753 tarihli terekesi.

Belge no:136 (vr.48a) Rusçuk Cami-i Cedid Mahallesi sakini iken vefat eden İbrahim b. Abdullah'ın 31 Aralık 1753 tarihli terekesi.

Belge no:141 (vr.50b-51a) Rusçuk Arık Ramazan Mahallesi sakini iken vefat eden Sufizâde Derviş Ali b. İbrahim Bey'in 2 Şubat 1754 tarihli terekesi.

Belge no:146 (vr.52a-52b) Rusçuk Faik Mahallesi sakini iken hac yolunda vefat eden Hacı Ahmed b. İsa'nın 10 Şubat 1754 tarihli terekesi.

Belge no:149 (vr.53a-53b) Rusçuk Hacı Musa Mahallesi sakini iken hac dönüşü vefat eden Hacı Mustafa b. Abdullah'ın 25 Şubat 1754 tarihli terekesi.

Belge no:150 (vr.53b-54a) Rusçuk Cami-i Cedid Mahallesi sakini iken vefat eden Yovurtmaç Ali Çelebi'nin 9 Mart 1754 tarihli terekesi.

Belge no:151 (vr.54a-55a) Rusçuk Faik Mahallesi sakini iken vefat eden Kuru Hacı Ali b. Ahmed'in 5 Mart 1754 tarihli terekesi.

Belge no:153 (vr.55a) Rusçuk Kara Mustafa Mahallesi sakini iken vefat eden Fatma bint-i Hacı Mehmed'in 14 Nisan 1754 tarihli terekesi.

4) Vakıf ve Vakıf Re'âyâsı İle İlgili Belgeler

Belge no:17 (vr.6b-7a) Rusçuk kadısına; İsmihan Sultan Evkafı köylerinden Çardak kazasına bağlı Kadı Köyü, kaza zâbitlerinin halkı eşkiyaya karşı koruyamamaları ve kaza a'yânlarının da fermansız vergi tahsil etmeleri yüzünden Rusçuk'a ilhak edilmiştir. Ancak 1157 (1744-1745) yılında tekrar Çardak kazasına bağlanan köy, kaza ayanlarının baskısına maruz kalmıştır. Vakıf mütevellisinin tekrar Rusçuk kazasına ilhak edilme isteği uygun görülerek 20 Mart 1745 tarihinde ferman verilmiş, bu durum 11 Aralık 1752 tarihinde sicile kaydedilmiştir.

Belge no:18 (vr.7a-7b) Silistre valisi ile Babadağı vs. kadılara; İstanbul'da bulunan Ayşe Sultan ve Gazi İbrahim Paşa Vakfı'ndan olan Silistre Sancağı'nda Hırsova kazasından Tapaköyü, Saray ve Gavran köyleri re'âyâsı vergiden serbest olmalarına rağmen ehl-i örfün tekâlif-i şakka talepleri yüzünden etrafa dağılmıştır. Vergi talebiyle vakıf köylerine yapılan müdahalenin önlenmesi hakkında 2 Eylül 1731 tarihli ferman.

Belge no:41 (vr.14a) Rusçuk'ta Arık Ramazan Mahallesi sakinlerinden Alemdar Mustafa b. Ali'nin Rusçuk Çarşısı'nda şadırvan karşısında bulunan dükkandaki yarı hissesini Kuru Pınarı'nın tamiri için vakfetmesi (Basarabalzâde'nin vakıfnâmesidir).

Belge no:90 (vr.28a-28b) Eski Aydın Valisi Merhum Mehmed Paşa'nın Rumeli'de Hezargrad kazasına bağlı Çerkona adlı köyde bulunan vakfi için temlik edilen köylerin hasılâtı vakfa ait olduğu halde kaza halkı ve ehl-i örfün vergi talepleri yüzünden bu köyler zor durumda kalmıştır. Müdahalenin önlenmesi hakkında 12 Nisan 1753 tarihli ferman.

Belge no:147 (vr.53a) Eski Aydın Valisi Merhum Yedekçi Hacı Mehmed Paşa'nın Rusçuk kazasına bağlı Çerkona adlı köyde inşa ettirdiği cami, mektep ve çeşme için vakfedilen köylerin hasılâtının toplanması işi 1167 (1753-1754) senesi mart başlarından şubat sonuna kadar vakıf mütevellisi Mustafa Ağa'ya emaneten ihale edildiği hakkında 1167 (1753-1754) tarihli temessük.

5) Tayin ve Tevcih İle İlgili Belgeler

Belge no:3 (vr.1b) Eski Rusçuk kadısı İmamzâde Mehmed'in yeni atanan Hatvanizâde Seyyid Ahmed Efendi'ye görevi devretmesi (8 Kasım 1752).

Belge no:4 (vr.1b) Hatvanizâde Ahmed Efendi'nin 8 Kasım 1752 tarihi itibariyle Rusçuk kadılığına tayin edildiğine dair Rumeli Kazaskeri'nin buyuruldusu.

Belge no:5 (vr.1b) Rusçuk kadılığına tayin edilen Hatvanizâde Ahmed Efendi'nin 8 Kasım 1752 tarihi itibarıyla kazanın umûr-ı kısmet-i askeriyesini görmesine dair Rumeli Kazaskeri'nin buyuruldu.

Belge no:6 (vr.2a) 8 Kasım 1752 tarihinden itibaren Rusçuk kazasının niyabet görevi verilen Hatvanizâde Ahmed Efendi'nin bu görevi Dervişzâde Seyyid Mehmed Efendi'ye devrettiği hakkında mürâselesi.

Belge no:44 (vr.15a) Rusçuk'ta Hızır Çelebi Camii'nde hatip ve şeyh olan Ali Halife b. Mustafa'ya vâkıfın ruhuna dua okuması için asıl vazifesine günlük üçer akçe zam yapılması hakkında kadının arzına binaen verilen 8 Kasım 1752 tarihli berat.

Belge no:55 (vr.18b) Zümre-i sipah, silahtar ve dört bölük neferâtının Rusçuk'ta bulunan zâbit ve kethüdâyerinin vefat etmesi üzerine Devlet-i Aliyye'den biri gönderilinceye kadar yerine vekil olarak zümre-i silahdarândan Cafer Ağa'nın tayini hakkında 25 Mart 1753 tarihli inha.

Belge no:66 (vr.21a) Mollazâde Seyyid Mehmed Çelebi'nin 16-25 Mart 1753 tarihinden itibaren Rusçuk kazasında sakin sâdât-ı kirâm üzerine nakîbü'l-eşrâf kaymakamı olarak tayin edildiği hakkında inha.

Belge no:74 (vr.22a) Rusçuk'ta Kapıcıbaşı İbrahim Ağa'nın inşa ettiği camide günlük 4 akçe ile müezzin-i sâlis ve devirhân olan Hasan b. Muhammed'in ölümü üzerine yerine kardeşinin oğlu İsmail b. Halil Halife'nin günlük 8 akçe ile tayinine dair 16-25 Mart 1753 tarihli berat.

Belge no:81 (vr.24b) Rusçuk'ta Hacı Yusuf Camii'nde günlük 5 akçe vazife ile imam olan Lütfullah Halife'nin vefatı üzerine Rusçuk iskelesi mukâta'a malından almak üzere yerine oğlu Ali Halife'nin tayin edildiği hakkında 31 Ağustos 1751 tarihli berat.

Belge no:93 (vr.29a) Vidin Kalesi muhafazası şartıyla Vezir Yahya Paşa'ya tevcih edilen Niğbolu Sancağı'na bir mütesellim lüzumlu olduğundan Mehmed'in mütesellim olarak nasb ve tayin olunduğu hakkında 24 Mayıs-2 Haziran 1753 tarihli ferman.

Belge no:159 (vr.56b) Ziştovi ve Rusçuk kadıları ile vs. görevlilere; 24 Nisan 1754 tarihinden başlamak üzere Niğbolu Sancağı mütesellimliğine Hüseyin Ağa'nın tayin edildiği ve gereğinin yapılması hakkında 26 Ocak 1754 tarihli buyuruldu.

6) Alım-satım ve Alacak-verecek İle İlgili Belgeler

Belge no:32 (vr.11b-12a) Rusçuk kazasına bağlı Karakocalı Köyü'nde sakin Hüseyin, aynı köyden bazı şahıslardan alacağı olduğunu, talep ettiğinde vermedikleri gibi bazı mallarını gasp edip kendisini de yaraladıklarını ve Vidin Kalesi'ne kaçmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca Bali Ablanovası Köyü'nden Hasan'dan da alacağı olduğunu iddia eden Hüseyin'in bir mübaşir tayin edilerek alacaklarının tahsilini isteyen 4 Ocak 1753 tarihli arzı.

Belge no:33 (vr.11b) Rusçuk kadısına; mübaşir ve zâbitler aracılığıyla konuyu araştırıp davayı görmesi ve sonucu bildirmesi hakkında.

Belge no:64 (vr.20b) Rusçuk'ta Cami-i Cedid Mahallesi sakinlerinden Rabia bint-i Ahmed'in Şerife Fatma bint-i Seyyid Ali'nin vefat eden büyük oğlunun zimmetinde 90 kuruş alacağı

olduğunu iddia etmesi üzerine görülen davada, Şerife Fatma'nın oğlunun terekesinden geriye bir şey kalmadığı ortaya çıkmış ve Rabia bint-i Ahmed'in davasının men'ine karar verilmiştir (24 Nisan 1753 tarihli ilâm).

Belge no:114 (vr.37b-38a) Rusçuk'ta Hacı Musa Mahallesi sakinlerinden Rabia bint-i Hasan'ın, aynı mahallede ikamet eden Hasan Beşe b. Mehmed'e yine aynı mahallede bulunan evini 300 kuruşa sattığına dair 20 Ekim 1753 tarihli satış hücceti.

Belge no:137 (vr.48b) Rusçuk'ta Hacı Musa Mahallesi sakinlerinden olan Terzi Hasan Beşe b. Abdullah, aynı mahallede oturan Astarıcı Molla Mustafa b. Mehmed üzerine açtığı davada İzvor Bağları'nda bulunan yaklaşık 2 dönümlük bağıını 8 sene önce cinnet halinde iken 12 kuruşa sattığını iddia etmiş ve bağı geri talep etmiştir. Ancak görülen mahkemede şahitler vasıtasıyla bağıını aklı başında iken sattığı ortaya çıkmıştır. Terzi Hasan'ın haksızlığına hükmeden 31 Aralık 1753 tarihli ilâm.

Belge no:154 (vr.55b) Rusçuk'ta Faik Mahallesi sakinlerinden Zeynep bint-i Hüseyin'in, Cami-i Cedid Mahallesi sakinlerinden Hancı Ahmed Ağa b. Süleyman'dan 16 yıllık hizmetinin karşılığı olarak 90 kuruş değerindeki bazı eşyaları aldığı ve alacağını kalmadığını beyan eden 31 Mart 1754 tarihli hüccet.

Belge no:155 (vr.55b-56a) Rusçuk'ta Cami-i Cedid Mahallesi sakinlerinden iken hac yolunda katledilen Torlak Hacı Hüseyin b. Abdullah'ın terekesi eşi Rabia bint-i Hacı Osman ile oğlu Hüseyin arasında taksim edilmiştir. Rabia Hanım evdeki hissesine karşılık terekedeki diğer mallardan almış ve evi tamamen oğluna bırakmıştır. Hüseyin'in bülüğa erdikten sonra evi Akvalızâde Mehmed Beşe b. Hüseyin'e 250 kuruşa sattığını gösteren 6 Nisan 1754 tarihli hüccet.

7) Eşkîyalık İle İlgili Belgeler

Belge no:14 (vr.5b-6a) Rusçuk'ta halkın rahatı için eşkıyanın buldukları yerde yakalanması, halkın da mahalle ve sokak aralarında silahla dolaşmamaları, kanunlara ve görevlilere itaat etmeleri, aksi davranışların tedib edilmesi ve gerekenin yapılması hakkında Rusçuk Dergâh-ı Ali yeniçerileri zâbiti olan Turnacıbaşı Ağa'ya gönderilen 27 Kasım 1752 tarihli inha.

Belge no:15 (vr.6a) Rusçuk kazasına tâbi Vetova Köyü'nden Hacer bint-i Ali'nin oğlu İsmail b. Halil köy içinde katledilmiştir. Annesinin köy halkından kan ve diyet istemesi üzerine görülen davada şahitlerin ifadesine göre oğlu önce yaralanmış ve ölmeden iki gün önce mahkemede kendisini yaralayanların ismini vermiş ve hüccet düzenlettirmiştir. Durumun ortaya çıkması üzerine annesinin köy halkı üzerine olan davasının men'i, olayın fâilleri ile davanın görülmesi hakkında 30 Kasım 1752 tarihli hüccet.

Belge no:16 (vr.6b) Bazı eşkıya ve kapısız levendin tüccar ve gelip geçenlere zarar vermesi, bazısını katl ederek eşyalarını yağmalaması, köy ahalisinin ırzına el uzatması, para ve elbiselerini gasp etmesi üzerine kazanın zâbitân ve a'yânının birlikte hareket ederek eşkıyanın ele geçirilerek ilgililere teslim edilmesi, aksi halde zarar ve ziyanın görevlilerden tazmin ettirileceği hakkında Rusçuk vs. kaza görevlilerine gönderilen 26 Ekim 1752 tarihli buyuruldu (teftiş buyuruldusu).

Belge no:24 (vr.9b) Rusçuk kazasına bağlı Senova köyü sakinlerinden olan zımmi Petre, köyün eşkiyası ile Pisanıç (Pisanets) köyü eşkiyasının gece evini basarak kızını kaçırdıklarını ifade ile bir mübaşir tayin edilerek olayın çözülmesi hakkındaki arzı.

Belge no:30 (vr.11a) Eflak'tan İstanbul'a Mercanoğlu'nu getirmek için görevlendirilen Dergâh-ı Ali Çavuşları'ndan Ali Çavuş'un konakladığı menzillerde güvenliğinin sağlanması, yanına yeteri kadar adam verilmesi ve İstanbul'a gönderilmesi için ilgililere hitaben yazılan 28 Aralık 1752- 5 Ocak 1753 tarihli ferman.

Belge no:34 (vr.12a) Sofya sakinlerinden olan Süleyman, kardeşi ve komşusu Mustafa'nın Silistre'de mütesellimin hizmetinde iken Rusçuk tarafına geldiklerinde kazaya bağlı Kavran ve Babaniya köyü arasında eşkiya saldırısına uğrayarak katledildiklerini beyan etmiştir. Bir mübaşir tayin edilerek olaya karışanlardan hakkının alınması hakkında 16 Kasım 1752 tarihli arzuhali.

Belge no:35 (vr.12a) Rusçuk kadısına; Süleyman'ın hasımlarının tayin edilen bir mübaşir ve zâbit marifetiyle yakalanması ve mahkeme ettirilerek durumun bildirilmesi hakkında.

Belge no:53 (vr.18a) Rumeli'nin sağ kolunda yer alan başta vezirler olmak üzere kazalardaki görevlilerin eşkiya ve haydut faaliyetlerine karşı birlikte hareket etmeleri, halkın huzur ve güvenliğini sağlamaları hakkında 6-15 Mart 1753 tarihli ferman.

Belge no:54 (vr.18b) Re'âyâyı rahatsız eden kapısız levend ve eşkiyanın buldukları yerlerde yakalanıp re'âyâ üzerindeki zararlarının kaldırılması hakkında Niğbolu, Zıştovi, Rusçuk vs. kazaların kadı, nâib ve diğer görevlilerine hitaben Vidin Divanı'ndan gönderilen 2 Mart 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:60 (vr.19b) Rusçuk kadısı, Yeniçeri Zabiti Turnacıbaşı Ağa ve diğer görevlilere; Bundan önce o havalide halka zarar veren haydut eşkiyasından on üçü Mataracı, Çavuş ve diğer çiftliklerde ele geçirilmiş, onlara yataklık edenler de ihbar edilmiştir. Bunların bir mübaşir vasıtasıyla Vidin Divanı'na gönderilmeleri ve bundan sonra da bu gibi eşkiyanın yakalanarak cezalarının verilmesi hakkında 29 Mart 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:61 (vr.20a) Rusçuk kadısı, Yeniçeri Zabiti Turnacıbaşı Ağa ve diğer görevlilere; O havalide bazı kaypakçı eşkiyası ortaya çıkarak kazanın köylerine musallat olmuş, re'âyânın çoluk çocuğunu zorla götürmüştür. Eşkiyanın yakalanarak hapsedilmesi ve olay hakkında bilgi verilmesi konusunda 29 Mart 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:67 (vr.21a) Osmanpazarı sakinlerinden biri, kardeşi Nikolça ile Eflak tarafına gittiği sırada yolda Rusçuk kazasına bağlı Kadı köyü ve Garvan Köyü'nden bazı eşkiyanın saldırısına uğramış, eşkiya Nikolça'yı katledip kendisini yaralamış, 250 kuruşlarını da gasp etmiştir. Mübaşir aracılığıyla eşkiyanın teftiş edilmesi ve katillerin yakalanarak Niğbolu Divanı'na gönderilmeleri hakkında arzuhal.

Belge no:68 (vr.21a) Bahsedilen durumun mübaşir ve zâbitler vasıtasıyla araştırılarak sonucun bildirilmesi hakkında Niğbolu Mütesellimi Ahmed Ağa tarafından Rusçuk kadısına gönderilen 29 Nisan 1753 tarihli yazı.

Belge no:69 (vr.21a) Kıpti taifesinden olan bir kişi, Rusçuk kazasına bağlı Yenice Köyü Hoceni ile Hezargrad kazasına bağlı Sinan Köyü arasında baskına uğramış, cariyesi katledilerek 25 kuruşu

gasp edilmiştir. Bir mübaşir tayin edilerek durumun araştırılması ve suçluların cezalandırılması hakkındaki arzuhali.

Belge no:70 (vr.21a) Bahsedilen durumun kadılar, mübaşir ve zâbitler vasıtasıyla araştırılarak sonucun bildirilmesi hakkında Niğbolu Mütesellimi Ahmed Ağa tarafından Rusçuk ve Hezargrad kadılarına gönderilen 29 Nisan 1753 tarihli yazı.

Belge no:71 (vr.21b) Rusçuk ve Hezargrad kadıları ile diğer görevlilere; Bahsedilen kazalara bağlı Seydi köyü ve Sağırlar Köyü'nden bazı eşkıya ortaya çıkarak etrafa zarar verdikleri gibi bu bölgede ticaret amacıyla dolaşan Tırnova sakinlerinden Hasan Beşe'yi de katledip malını gasp etmiştir. Köyler halkı ise maktûlü defnetmiştir. Katillerin bulunması ve gerekenin yapılması hakkında Niğbolu Mütesellimi Ahmed Ağa tarafından gönderilen 1 Mart 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:72 (vr.21b) Rusçuk ve Hezargrad kadıları ile diğer görevlilere; Bahsedilen kazalara bağlı Marıncı, Kovancılar, Nasreddin ve Caferler Köyü'nden bazı eşkıya ortaya çıkarak etrafa zarar verdikleri gibi Hacı Fakılar Köyü'nden Cazgıroğlu'nu katledip parasını gasp etmiştir. Köyler halkı ise maktûlü keşif yapılmadan defnetmiştir. Köyler halkının mahkemeye çağrılarak olayın araştırılması ve gerekenin yapılması hakkında Niğbolu Mütesellimi Ahmed Ağa tarafından gönderilen 9 Nisan 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:73 (vr.21b) Rusçuk kadısı ile diğer görevlilere; Kazaya bağlı Ablanova ve Karakocalı köylerinden bazı eşkıya ortaya çıkarak etrafa zarar verdikleri gibi Tırnova sakinlerinden Nevan adlı zımmiyi katletmiş, köyler halkı da maktûlü keşif yapılmadan defnetmiştir. Köyler halkının mahkemeye çağrılarak olayın araştırılması ve gerekenin yapılması hakkında Niğbolu Mütesellimi Ahmed Ağa tarafından gönderilen 9 Nisan 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:78 (vr.24a) Rusçuk kadısı ile diğer görevlilere; kazada bazı eşkıya ortaya çıkarak yol kesip adam öldürmekte ve yağma yapmaktadır. Bu gibi eşkıyanın yakalanarak cezalarının verilmesi ve halkın güvenliğinin sağlanması hakkında Vidin Divanı'ndan gönderilen 15 Nisan 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:104 (vr.33b-34a) Niğbolu Sancağı kazalarında deli levendâti kıyafetinde dolaşan kapısız ve başıboş kişiler köylerde konaklayarak halktan çeşitli adlar altında para tahsil etmektedirler. Ayrıca Rahova kazasından bir grup eşkıya bir mübaşirin yanındaki adamı öldürüp, kendisinin de eşyalarını yağmalamıştır. Eşkıyanın ve kapısız kişilerin buldukları yerlerde yakalanmaları ve gereken önlemlerin alınması hakkında Niğbolu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen 13 Ağustos 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:106 (vr.34b) Rusçuk kadısı vs. görevlilere; Kazaya bağlı Virbofka sakinlerinden Mehmed Ağa adlı şakinin etrafına topladığı diğer eşkıya ile birlikte halka türlü zararlar vermeleri üzerine yakalanarak Niğbolu Divanı'na gönderilmesi hakkında buyuruldu.

Belge no:107 (vr.34b-35a) Rusçuk kadısı vs. görevlilere; Kazaya bağlı Bozofça, Çelnov ve Ustoriçe köylerinden bazı kişiler buraların eşkıyası ile birleşerek katl ve yağma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca İvrace sakinlerinden olup İslimye Panayırı'ndan dönen bir zımmiyi katlederek mallarını yağmalamışlardır. Sorumluların yakalanarak zâbit ve mübaşir marifetiyle Niğbolu Divanı'na gönderilmeleri hakkında 3 Mayıs 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:152 (vr.55a) Başta paşalar olmak üzere idarî görevlilere hitaben yazılan 17 Nisan 1754 tarihli mektupta eşkiyaya karşı hudutların iyi korunması, aksi halde, halka herhangi bir zarar ve ziyan durumunda bunun ilgili görevlilerden tazmin ettirileceği ve cezalandırılacakları hakkında.

Belge no:158 (vr.56a-56b) Rusçuk, Şumnu, Hezargrad vs. kazaların kadı ve diğer görevlilerine; Halkın eşkiya ve haydutların baskı ve zulümlerinden korunması, bu yola tevessül edenlerin yakalanarak Vidin Divanı'na gönderilmesi, bu amaçla bir memurun görevlendirildiği hakkında buyuruldu.

8) Tamir İle İlgili Belgeler

Belge no:85 (vr.26b) Vidin Muhafızı Vezir Numan Paşa ile Rusçuk kadısı vs. görevlilere; Vidin Kalesi'nin tamiri için gerekli olan neccâr, amele ve arabaların vergiye mahsup olmak üzere Rusçuk'tan temin edilerek bir an önce gönderilmesi hakkında 22 Mart 1753 tarihli ferman.

Belge no:86 (vr.26b) Aynı konu hakkında Vidin Divanı'ndan gönderilen 16 Mayıs 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:103 (vr.33b) Niğbolu valilerinin ikamet ettiği saray-ı küberânın tamiri için geçmiş senelerde olduğu gibi Zıştovi, Rusçuk, Hezargrad ve Şumnu kazalarından talep edilen meblağın gönderilen mübaşire teslim edilmesi hakkında 2 Ağustos 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:108 (vr.35a) Rusçuk kadısı vs. görevlilere; Vidin Kalesi'nin tamirinde istihdam edilmek üzere Rusçuk'tan daha önce temin edilen 100 amelenin görevi bırakıp firar etmeleri üzerine tekrar toparlanarak gönderilmeleri hakkında 3 Eylül 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:145 (vr.52a) Silistre ve Rusçuk kadıları ile İsakçı Anbar Eminine; İsakçı kasabasında bulunan ve zahire konulan mîrî anbarların tamiri için gerekli olan neccârların Silistre ve Rusçuk kazalarından temin edilmesi ve ücretlerinin ödenmesi hakkında 15 Ocak 1754 tarihli ferman.

9) Gayrimüslimler İle İlgili Belgeler

Belge no:9 (vr.2b-3a) Niğbolu Sancağı'nın kaza ve köylerinde bulunan manastır ve kiliselerin, ruhbanları tarafından gizli olarak genişletilip tamir ve inşa edildiği ihbarı üzerine durumun araştırılması, emre aykırı olarak tamir ve inşa ettirilmiş yerlerin yıktırılması ve sorumluların mübaşire teslim edilmesi hakkında 20 Ekim 1752 tarihli buyuruldu.

Belge no:82 (vr.25a-25b) Metropolitlik beratı ve emr-i âlî gereğince piskoposun mal-ı mîrî ve diğer rüsumlarının tahsiline engel olunmaması, kilise ve manastırları ile ayınlerine müdahale ettirilmemesi hakkında 7 Ocak 1753 tarihli ferman.

Belge no:121 (vr.41a) Rusçuk kadısı vs. görevlilere; kazada mevcut bulunan kiliseler genişlik ve yükseklik açısından kontrol edilerek eski durumlarından farklılık gösterenlerin yıktırılması, sorumluların mübaşire teslim ettirilmesi hakkında 23 Ekim 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:143 (vr.51b) Rusçuk'ta bulunan kilisenin izinsiz olarak tamir ve genişletilmesi üzerine, gönderilen mübaşir vasıtasıyla, durumun araştırılarak bildirilmesi hakkında 11 Şubat 1754 tarihli buyuruldu.

10) Erdel, Eflak ve Boğdan İle İlgili Belgeler (Vergi, sürgün, verâset, gasb, voyvodaların kötü idaresi vs.)

Belge no:40 (vr.13b) Eflak arazi ve kışlaklarında hayvan otlatan sürü sahiplerinden âdet üzere hayvan başına alınmakta olan vergiye Niğbolu halkından bazıları muhalefet etmiştir. Verginin tahsil edilerek ilgili memura teslim edilmesi ve Eflak re'âyâsının hayvanlarına zarar verilmemesi hakkında Ocak-Şubat 1753 tarihli ferman.

Belge no:43 (vr.14b) Eski Boğdan Voyvodası Konstantin'in hâmisi olan Vasilaki'nin Bozcaada'ya sürgünü ferman edildiğinden, Rusçuk-Çernova'da bulunan ailesi ve kız kardeşlerinin de toparlanarak bir mübaşir vasıtasıyla adaya gönderilmesi ve muhafazalarına dikkat edilmesi hakkında Rusçuk ve Bozcaada kadılarına ayrı ayrı gönderilen 5-14 Şubat 1753 tarihli ferman.

Belge no:79 (vr.24a) Avusturya'ya tâbi Erdel sakinlerinden Ermeni Yohannes Vartan 1159 (1746-1747) yılında Rusçuk'ta vefat etmiştir. Malının ırsen kardeşi Bartolama Vartan'a intikal etmesi gerekir iken Rusçuk sakinlerinden Petros Arman adlı zimmi bazı şahitler göstererek verâset iddiasında bulunmuş ve malını zapt etmiştir. Bartolama'nın İstanbul'daki Avusturya elçisini harekete geçirmesi üzerine olayın araştırılarak mahkeme edilmesi ve malların haksız yere ele geçirenlerden alınarak gerçek vârise teslim edilmesi hakkında Rusçuk ve Niğbolu kadıları ile Niğbolu mütesellimine gönderilen 20 Nisan 1753 tarihli ferman.

Belge no:80 (vr.24b) Bahsedilen konu hakkında Vidin muhafızı ile Rusçuk vs. kadılara gönderilen 1-9 Eylül 1752 tarihli ferman.

Belge no:87 (vr.27a) Eflak'ta bir boyarın evinin basılması, parası ve mallarının yağmalanması olayına karışan kişilerin yakalanarak Rusçuk Kalesi'ndeki zindana hapsedildiği, bunlardan bir kısmının suçsuz oldukları, suçu sabit olan 3 kişinin idam edilmeleri hakkında 18 Nisan 1753 tarihli ilâm.

Belge no:88 (vr.27a) Rusçuk kadısı, yeniçeri zâbiti ve voyvoda ağalarına; yukarıdaki olayla ilgili olarak ilâm gereğince 3 kişinin cezalarının infaz edilmesi hakkında 12 Mayıs 1753 tarihli kayıt.

Belge no:89 (vr.27a-28a) Daha önce Eflak voyvodası olan Likor Voyvoda re'âyâya zulmederek fazla para toplamış, ölümünden sonra voyvoda olan oğlu Maki tarafından da aynı zulüm devam ettirilmiştir. Bölgedeki tacirlerin de büyük zarara uğramasına yol açan bu gelişmeler üzerine Boğdan nizamına memur Kapıcıbaşı Mustafa ile Eflak sınırında bulunan kadılıkların görevlendirildiği, durumun araştırılması ve gerekenin yapılması hakkında 4-13 Mayıs 1753 tarihli ferman.

Belge no:142 (vr.51a-51b) Eflak'ta sakin olup ticaret amacıyla çevre kaza ve köylere giden ve ellerinde Eflak re'âyâsından olduklarına dair mühürlü tezkire olanlardan mükerrer cizye talebinde bulunulmaması, tahsil edilmiş ise geri verilmesi hakkında 7 Ocak 1754 tarihli ferman.

11) Zahirenin Temin ve Nakli İle İlgili Belgeler

Belge no:56 (vr.18b) Özi Eyaleti tevcih edilen Köprülüzâde Ahmed Paşa'nın daire halkı için Rusçuk kazasından zahire temin edilmesi ve 400 bargir gönderilmesi hakkında 26 Mart 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:57 (vr.19a) Özi valisinin görev yerine gidişi sırasında daire halkı için menzillerde temin edilecek erzak hakkında düzenlenen 10 Şubat 1753 tarihli defter.

Belge no:58 (vr.19a-19b) Eflak ve Boğdan taraflarından toplanan yağ, bal vs. zahirenin muhtekirlere satılmayarak Tuna kıyısındaki iskelelerde toplanması ve gemilerle İstanbul'a gönderilmesi hakkında 16-25 Mart 1753 tarihli ferman.

Belge no:75 (vr.22a) Rusçuk kadısı ile diğer görevlilere; Arpalık yoluyla tasarruf ettiği Selanik Sancağı'na ilave olarak Bender Kalesi muhafazası şartıyla Bender Sancağı dahi tevcih edilen İbrahim Paşa'nın görev yerine hareket ettiği ve Rusçuk kazası sınırlarına dahil olduğunda daire halkına gerekli olan zahire ile diğer ihtiyaçların hazır ettirilmesi hakkında 29 Nisan 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:76 (vr.22a-22b) Bender Kalesi Muhafızı İbrahim Paşa'nın görev yerine gidişi sırasında enderûn ve birûn halkı için yol üzerindeki kazalardan temin edilecek erzak ve diğer ihtiyaçlar hakkında düzenlenen 29 Nisan 1753 tarihli defter.

Belge no:83 (vr.25b) Vidin ve Belgrad kalelerinin tamirinde istihdam edilen üstü açık sefine mürettebatının zahire ihtiyaçlarının Rusçuk iskelesinde ve diğer kazalarda mevcut olan bakaya buğdayından karşılanması, mümkün olmaması halinde İsakçı anbarından temin edilerek Açıklar Ağası'na verilmesi hakkında 22 Nisan 1753 tarihli ferman.

Belge no:91 (vr.28b) Belgrad Kalesi'nde bulunan yeniçeri, topçu vs. birliklerin tayınları için Rusçuk kazasının payına düşen arpa ve unun vergiye takas olmak üzere mübâya'a edilerek görevli memura teslimi hakkında Rusçuk kadısı vs. görevlilere hitaben yazılan 23 Aralık 1752 tarihli ferman.

Belge no:92 (vr.28b) Belgrad Kalesi muhafızları için Rusçuk kazasından mübâya'a edilerek iskeleye nakledilecek zahire ile ilgili hazırlanan defter.

Belge no:94 (vr.29a) Belgrad defterdârına; Belgrad Kalesi'nde bulunan kapıkullarının tayınları için Niğbolu, Zıstovi ve Rusçuk kazalarından un ve arpa mübâya'a edilmesi ve gemilerle gönderilmesi hakkında 23 Aralık 1752 tarihli ferman.

Belge no:95 (vr.29b-30a) Belgrad Kalesi'ndeki kapıkulların tayınları için mübâya'a edilecek zahireden Rusçuk'un payına düşen kısmının kaza halkına tevzi ve taksimi için düzenlenen 23 Haziran-1 Temmuz 1753 tarihli defter.

Belge no:97 (vr.30b-31a) Rumeli'nin sağ kolunda bulunan ilgili görevlilere; Beşiktaş'tan Anadolu tarafına senede bir kez 10.000 baş sığırın geçişine izin verildiği, bu miktardan fazlasının geçişine izin verilmeyeceği, gelecek sene nizama uygun olarak geçişlerin devam edeceği hakkında 13-22 Haziran 1753 tarihli ferman.

Belge no:99 (vr.32b) Vidin Kalesi muhafazası şartıyla Niğbolu Sancağı tevcih edilen vezirin daire halkının kazadaki birkaç günlük ikameti sırasında zahire ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması hakkında Rusçuk kadısı vs. görevlilere yazılan Temmuz 1753 tarihli buyuruldu.

Belge no:100 (vr.32b) Aynı konu hakkında zahirenin cins ve miktarlarını gösteren 6 Temmuz 1753 tarihli defter.

Belge no:101 (vr.33a) Tuna yalılarında mübâya'a edilen zahirenin iskelelerde satılmayarak İstanbul'a nakledilmesi veya İstanbul tüccarına satılarak gönderilmesi hakkında ilgili kadı vs. görevlilere hitaben yazılan 13-22 Haziran 1753 tarihli ferman.

Belge no:105 (vr.34a-34b) Tuna kıyısındaki kazaların mahzen ve anbarlarında bulunan zahirenin bir an önce gemilerle İstanbul'a sevk edilmesi, muhtekirlere fırsat verilmemesi hakkında ilgili görevlilere hitaben yazılan 11-20 Ağustos 1753 tarihli ferman.

Belge no:111 (vr.36a-36b) İstanbul ve diğer yerlerin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere Rusçuk kazası halkından vergiye mahsuben yeni mahsulden arpa ve buğday mübayaası ve İsakçı'da anbarlanması hakkında 5 Aralık 1752 tarihli ferman.

Belge no:112 (vr.36b-37a) İsakçı'da anbarlanıp ihtiyaç durumunda İstanbul vs. yerlere sarf edilmek üzere Rusçuk'tan mübâya'a edilecek arpa ve buğdayın kaza halkına tevzi ve taksimini gösteren 7 Ekim 1753 tarihli defter.

Belge no:164 (vr.59a) Belgrad Kalesi'nde bulunan yeniçeri, topçu vs. birliklerin tayınları için Rusçuk kazasının payına düşen arpa ve unun vergiye takas olmak üzere mübâya'a edilerek görevli memura teslimi hakkında Rusçuk kadısı vs. görevlilere hitaben yazılan 31 Ekim 1753 tarihli ferman.

Belge no:165 (vr.59a-59b) Belgrad Kalesi'ndeki kapıkullarının tayınları için mübâya'a edilecek zahireden Rusçuk'un payına düşen kısmının kaza halkına tevzi ve taksimini gösteren 30 Mayıs 1754 tarihli defter.

12) Ze'âmet İle İlgili Belgeler

Belge no:139 (vr.49a-49b) Niğbolu Sancağı'nda çeşitli köylerde toplam 30.034 akçe ze'âmete mutasarrıf olan Seyyid Mehmed Emin adlı sabînin vefat etmesi üzerine sefere eşmek şartıyla mahlûl ze'âmetin dayısı Seyyid Ahmed'e tevcih edildiği hakkında 18 Aralık 1753 tarihli ferman.

13) İltizâm ve Mâlikâne İle İlgili Belgeler

Belge no:25 (vr.9b) 1166 (1752-1753) senesine mahsup olmak üzere Niğbolu Sancağı Kıptiyan Cizyesi tahsilinin Abdullah Ağa'ya iltizâma verildiği ve müdahale edilmemesi hakkında Kasım-Aralık 1752 tarihli zabıt.

Belge no:42 (vr.14a-14b) Niğbolu Sancağı Âdet-i Ağnâm Mukâta'ası'nın 1166 senesi Mart'ından (12 Mart 1753) itibaren 3 sene müddetle Hacı Mehmed Sadık'ın müstakilen zabtına verildiği, ortağı Kadişzâde Mehmed ve diğerlerine müdahale ettirilmemesi hakkında 13 Ocak 1753 tarihli ferman.

Belge no:45 (vr.15a) Mehmed Sipahi'nin, tasarruf ettiği Rusçuk kazasına bağlı Virbofka ve Hacı Fakihler timar köylerini Yeniceköylü Abdi Ağa'ya iltizâma verdiğiine dâir zabıt temessükü.

Belge no:46 (vr.15a) Rusçuk kazasına bağlı Basaraba (Basarbovo) adlı köyde hissesine düşen timarı tasarruf eden Ali'nin bu hissesini 1166 Mart'ı başlarından (12 Mart 1753) itibaren bir sene süreyle Rusçuk sakinlerinden Demirzâde Hacı İbrahim Ağa'ya iltizâm ettiğiine ve temessük verdiğiine dâir.

Belge no:47 (vr.15a-16a) Rusçuk Voyvodalığı Mukâta‘ası’nın yarı hissesini mâlikâne olarak tasarruf eden Ahmed’in vefat etmesi üzerine hissesinin 1166 Mart’ı başlarından (12 Mart 1753) itibaren 3.700 kuruş mu‘accele ile Sadrazam telhiscisi Ahmed b. Ali’ye verildiğine dâir 1 Kasım 1752 tarihli berat.

Belge no:48 (vr.16a) Rusçuk kadısına; Rusçuk Voyvodalığı Mukâta‘ası’nın yarı hissesinin Sadrazam telhiscisi Ahmed b. Ali ve diğer yarısının Küçük Mehmed’in ber-vech-i iştirak mâlikâne olarak uhdesinde olduğu ve gereğinin yapılması hakkında 3 Ocak 1753 tarihli ferman.

Belge no:49 (vr.16b) Silahşör Mehmed Bey’in Rusçuk kazasında Kostanice vs. yerlerde tasarruf ettiği ze‘âmetini 1166 Mart başlarından (12 Mart 1753) itibaren bir sene süre ile vekaleten zabt etmek üzere İbrahim Ağa’ya verdiğine dair 9 Ocak 1753 tarihli zabıt temessükü.

Belge no:51 (vr.17a) Vidin Valisi Numan Paşa haslarından olup Çorbacı Ali Ağa tarafından 12. cemaatten Ali Ağa’ya verilen Rusçuk kazasına bağlı Köhne-i İsmil ve Porasani köylerinin Mart başlarından Şubat sonuna kadar Rusçuk sakinlerinden Abdi Ağa ve Seyyid Molla Halil’e ortaklaşa olarak iltizâma verildiğine ve iltizâm bedelinin alındığına dâir 15 Nisan 1753 tarihli temessük.

Belge no:63 (vr.20b) Dergâh-ı Âli Gediklilerinden Hacı Mehmed Ağa’nın Niğbolu Sancağı’nda Tırnova nahiyesinde Polikrajde (Polikraişte) ve diğer köylerde tasarruf ettiği ze‘âmetini 1166 senesi Mart başlarından (12 Mart 1753) itibaren bir sene süre ile iltizâma verdiğine ve bedelini aldığına dâir zabıt temessükü.

Belge no:65 (vr.21a) 1166 (1752-1753) senesinde berat ile tasarruf edilen Yergöğu Mukâta‘ası mülhakâtından Rusçuk tahmisinin kantarı ile Mahar Gölü ve ona tâbi boğazlardaki ¼ hissenin Rusçuk sakinlerinden Alemdâr’a iltizâm edildiği ve iltizâm bedelinin alındığına dâir 11 Nisan 1753 tarihli temessük.

Belge no:102 (vr.33a-33b) Dergâh-ı Âli Gediklilerinden Hacı İbrahim’in Niğbolu Sancağı’nda Hezargrad nahiyesinde Kutbeddin köyü ve Rusçuk kazasında Dümeke köyü vs. yerlerde tasarruf ettiği ze‘âmetini 1166 senesi Mart başlarından (12 Mart 1753) itibaren bir sene süre ile Süleyman Ağa’ya iltizâma verdiğine, bedelini aldığına ve tahvilin üç senelik olduğuna dâir 3 Haziran 1753 tarihli zabıt temessükü.

Belge no:109 (vr.35a) Rusçuk kazasına bağlı Kara Hıdırlı Köyü’nde bulunan timarını 1166 senesi Mart başlarından (12 Mart 1753) itibaren bir yıl süre ile Osman Beşe’ye iltizâma veren İbrahim adlı sipahinin 5 Ağustos 1753 tarihli temessükü.

Belge no:132 (vr.46a) Niğbolu Sancağı’nın kıptiyân maktû‘ ve cizyesinin tahsili Saray-ı Atık ve Galata Sarayı masrafları için ocaklık olarak Saray-ı Atık Pazarbaşısı Hacı İdris’in tasarrufunda iken 1167 (1754-1755) senesine mahsup olmak üzere 35.500 kuruşa Osman, Halil ve İsmail Ağalara iltizâma verildiği, dışarıdan müdahaleye izin verilmemesi hakkında 14 Kasım 1753 tarihli zabıt temessükü.

Belge no:140 (vr.50a-50b) Kırım Hanı Selim Giray Han’ın Niğbolu ve Silistre sancaklarında berat ile tasarruf ettiği Kalova, Haydarlu ve tevâbi‘ haslar mukâta‘ası serbest olup çeşitli tekâlif

talebiyle müdahale edilmemesi hakkında 29 Haziran 1744 tarihli ferman (31 Ocak 1754 tarihinde sicile kaydedilmiştir).

Belge no:156 (vr.56a) Mâlikâne yoluyla tasarruf edilen Yergöğü Mukâta'ası mülhakâtından Rusçuk tahmisinin kantarı ile Mahar Gölü ve ona tâbi boğazlardaki hissenin Rusçuk sakinlerinden Mustafa Alemdâr'a 1167 senesi Mart başlarından (12 Mart 1754) itibaren bir yıl süre ile iltizâma verildiği ve iltizâm bedelinin alındığına dair 12 Mart 1754 tarihli temessük.

Belge no:160 (vr.56b) Rumeli Valisi Ahmed Paşa'nın haslarından olan Berkofça ve tevâbi'i ile Niğbolu Sancağı'nda Çernovi hassının 1167 senesi Mart başlarından (12 Mart 1754) itibaren bir yıl süre ile iltizâma verildiği ve iltizâm bedelinin tamamen teslimi şartıyla verilen 12 Mart 1754 tarihli zabıtname.

14) Menzil İle İlgili Belgeler

Belge no:144 (vr.51b-52a) Tuna'nın iki tarafında bulunan kazaların kadı, nâip ve menzilcilerine; Bazı kişilerin kendi işleri için ellerinde menzil hükmü olmadan tezkire ile menzilhânelerden ücretsiz menzil bargiri talep ettiği, özellikle Eflak ve Boğdan'a gidip geldikleri ihbarı alındığından menzil ahkâmına aykırı bu gibi hareketlerin önlenmesi hakkında 6-15 Ocak 1754 tarihli ferman.

Belge no:148 (vr.53a) Rumeli'nin sağ kolunun iki tarafında bulunan kazalardaki kadı, nâip ve menzilcilere; Rumeli ve Anadolu taraflarına umûr-ı mühimme ile giden ulakların menzillerde ellerinde bulunan menzil hükmüne aykırı olarak fazla bargir talep etmemeleri, saat başına 10 akçeden eksik ücret ödememeleri ve bargirlere aşırı yük yüklememeleri ve görevlilerin gereği gibi davranmaları hakkında 26 Ocak-4 Şubat 1754 tarihli ferman.

15) Çeşitli Konularla İlgili Belgeler

Belge no:2 (vr.1b) Sicili tutan kadı'nın ismi ve vazife ünvanının da belirtildiği Arapça dua kaydı.

Belge no:50 (vr.16b-17a) Rumeli'nin sağ kolunun iki tarafında bulunan görevlilere; Asayiş meseleleri ve davalar dolayısıyla ilgili yerlere gönderilen mübaşir ve beraberinde bulunanların sayısının fazla olmaması, hak ve adaletle iş görerek re'âyâyâ baskı ve zulümden kaçınmaları, re'âyâ ve görevlilerin de gerekli kolaylığı göstermeleri, aksi halde sorumluların cezalandırılacakları hakkında 15-24 Şubat 1753 tarihli ferman (adalet fermanı).

Belge no:96 (vr.30a-30b) Rusçuk ile vs. kadılara; Divan-ı Hümayun hocalarından Ali'nin berat ile tasarruf ettiği ze'âmet köylerinden Rusçuk kazasına bağlı Havaceni Köyü'ndeki ra'iyet ve oğullarının başka kasaba, köy ve askeri çiftliklerde yerleştikleri, bunların tekrar eski yerlerine nakline engel olunması üzerine sakin oldukları yerlerde 10 seneyi geçmemiş re'âyânın eski yerlerine nakli, 10 seneyi geçmiş olanların yerlerinde bırakılmaları hakkında 4-13 Mayıs 1753 tarihli ferman.

Belge no:110 (vr.35b-36a) Niğbolu, Silistre, Rusçuk, İbrail ve Fethülislam'a kadar Tuna'nın iki tarafında yer alan iskelelerde sadece Eflak memlehasından hasıl olan tuzun satılması, başka bölgelerden getirilen tuzun satılmaması hakkında 9 Ağustos 1753 tarihli ferman.

Belge no:113 (vr.37b) Rumeli'nin sağ kolunda yer alan görevlilere; Marbaş denilen Nemçe sikkesinin piyasada kullanılmasına izin verilmemesi, yasaklanması hakkında 11-20 Ağustos 1753 tarihli ferman.

Belge no:118 (vr.39a) Rusçuk, Yergöğü vs. kadılara; Molla Gürani dükkanında kasap Ali Beşe'nin et bahasından 1.820 kuruş rençber malı olarak aldığını ve firar etmek üzere olduğunu ifade eden Bekir'in arzı üzerine bir mübaşir vasıtasıyla Ali'nin bulunduğu yerde yakalanması ve İstanbul'a gönderilmesi hakkında 19-28 Ekim 1753 tarihli ferman.

Belge no:161 (vr.56b-57a) Boyacı Hacı Mustafa'nın muhallefatından eşi ve küçük oğlu Ahmed'in hissesine düşen miktar ile Ahmed'in hissesine düşen miktarın nasıl değerlendirildiği hakkında 24 Nisan 1754 tarihli kayıt.

Belge no:163 (vr.58b) Rumeli'nin sağ kolunun iki tarafında bulunan görevlilere; Asayiş meseleleri ve davalar dolayısıyla ilgili yerlere gönderilen mübaşir ve beraberinde bulunanların sayısının fazla olmaması, hak ve adaletle iş görerek re'âyâyâ baskı ve zulümden kaçınmaları, re'âyâ ve görevlilerin de gerekli kolaylığı göstermeleri, aksi halde sorumluların cezalandırılacakları hakkında 6-15 Mart 1754 tarihli ferman.

3. SONUÇ

XVIII. yüzyıl ortalarına ait olan bu sicil, Tuna Nehri'nde önemli bir iskele olan Rusçuk kazasının hem merkez ve bölgeyle olan bağlantılarını, hem de kendi içindeki hareketliliğini gözler önüne sermektedir. Sicilin düzenlendiği yıllarda Osmanlı Devleti dış ilişkilerde bir barış süreci yaşamaktaydı. Dolayısıyla sicil, savaşız geçen yıllarda halkın olağan hayat koşullarını daha yakından tanıma fırsatı vermektedir.

Bu dönemde halk, merkez ve taşra idarecilerine çeşitli isimler altında vergi ödediği gibi kazanın masraflarını da karşılamaya devam etmiştir. Mesela avâriz, nüzül bedeli, cizye, imdâd-ı hazariyye, celepkeşân-ı ağnâm bedeli ve mesârif-i vilâyet gibi vergiler bu türden olup sicilin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Yaygın olan ve bilinen bu vergilerin dışında gorine resmi (hınzır akçesi) gibi daha az rastlanan vergilerle taşra idarecilerinin gelirlerine katkı sağlanmıştır. Yine malî sistemle ilgili olarak Rusçuk'ta da iltizamın son derece yaygın olduğu görülmektedir. Timar, ze'âmet ve has topraklarının iltizâma verilmesi sık karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Ayrıca mukâta'aya bağlanan çeşitli vergi ve gelirlerin de iltizâm ve mâlikâne yöntemiyle toplandığı tespit edilmektedir.

Sicilde ön plana çıkan bir diğer konu eşkıyalık ve asayiş meselesidir. Eşkıyalık ile ilgili verilerin bolluğu bölgede asayişin yeteri kadar sağlanamadığını göstermektedir. Özellikle Rusçuk'un köylerinde ve çevre kazalarda ortaya çıkan eşkıya ve kapısız levendler halkın can ve mal güvenliğine zarar vermekteydiler. Bu konuda merkezî hükümetin son derece hassas olduğu, gerekli önlemlerin alınması için taşra idarecilerini uyardığı hatta bir adaletnâme⁹ yayınladığı dikkati çekmektedir.

Sicilde belge sayısı açısından üzerinde durulması gereken bir diğer konu da Rusçuk'un iâşe hususunda oynadığı roldür. Gerek İstanbul'un gerekse diğer yerlerin iâşe ihtiyacının

⁹ Halkı korumak, idarecilerin yolsuzluklarını, halka zulmetmelerini ve kanunların usulsüz uygulanışını önlemek için çıkarılmış genel mahiyetteki padişah fermanlarıdır. Geniş bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Adâletnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1988, s.346-347.

karşılınmasında Rusçuk önemli bir fonksiyona sahipti. Zira Rusçuk'un da içinde bulunduğu Tuna Havzası tahıl ambarı durumundaydı. Ayrıca kazanın Eflak ve Boğdan gibi yağ, bal, hububat ve canlı hayvan kaynaklarına yakınlığı önemini daha da artırmıştır. Temin edilen erzak iskelede toplanmış ve gemilerle ilgili yerlere sevk edilmiştir. Rusçuk kazasının bu konumu Eflak ile ilişkilerin yoğunlaşmasına da sebep olmuş, çeşitli nedenlerden dolayı bozulan ilişkilerde merkezî hükümet *Eflak nizâmı*'nın korunmasına hassasiyet göstermiştir.

Sicilde Rusçuk halkının gündelik hayatıyla da ilgili çok sayıda veri bulunmaktadır. Bunlar arasında geçim kaynakları, yetiştirilen ürünler, giyilen ve kullanılan eşyalar, alım-satım, alacak-verecek ilişkileri, vakıflar, dinî durum, ibadet serbestliği, imâr ve iskân, meslek ve sosyal statü, aile yapısı gibi birçok konu sayılabilir.

Kısaca sicillerin sunduğu imkanlardan yararlanarak şehir tarihi araştırmalarında önemli veriler elde edilebileceği gibi Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra arasında kurduğu sistemi daha iyi analiz etme imkanı da ortaya çıkmış olacaktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Bulgaristan Milli Kütüphanesi, Oryantal Bölümü (NBKM)

Rusçuk Şer'iyeye Sicili (R): 37.

II. Kitaplar ve Makaleler

Akgündüz, A. (1988). *Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, I, İstanbul.

Aslan, N. (1998). "Millî Arşivimiz İçerisinde Şer'iyeye Sicilleri "Eğitim ve Terminoloji Problemi", I.Millî Arşiv Şûrası (20-21Nisan 1998), Ankara, 187-194.

Bakardjeva, T.- S. Jordanov. (2001). *Ruse. Prostranstvo i İstoriya, [Ruse. Region and History]*, Ruse.

Bayrak (Ferlibaş) M., M. Kaçan Erdoğan. (2006). "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Balkanlarda İslam Medeniyeti 3. Uluslararası Kongresi*, Bükreş/Romanya (Baskıda).

Erdem Özkan, E. (2006). *R 20 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili Transkripsiyon ve Tahlili (H.1244-1247/ M.1828-1831)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

Ivanova, S. (1996). "Vızrajdane Kim Predistoriyata Na Rusenskata Obşina Prez XVII i XVIII V". *Almanah*, Tom I, ["Enlightenment Towards The Pre-municipal Era of 17th and 18th Centuries in Ruse", *Almanac*, vol. IV], Ruse, 51-58.

İnalçık, H. (1988). *Adâletnâme, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 346-347.

Kaçan Erdoğan, M., M. Bayrak (Ferlibaş) ve K. Çolak. (2009). *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul.

Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul.

Sabev, O. (2002). "Knigata v ejednevieto na müsülmanite v Ruse (1695-1786)", *Almanah*, Tom II, ["Books in the daily life of the muslims of Ruse (1695-1786)", *Almanac*, vol. IV], Ruse, 380-394.

Taş, K. Z. (1998), "Arşiv Malzemesi Olarak Şer'iyeye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları", *I.Millî Arşiv Şûrası (20-21Nisan 1998)*, Ankara, 175-186.

- Velkov A. - St. Andreev. (1983). *Filigranes dans les Documents Ottomans. I Trois Croissants*, Sofya.
- Yılmazçelik, İ. (1998). “Şer‘iyye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *I.Milli Arşiv Şûrası (20-21 Nisan 1998)*, Ankara, 159-173.
- Yücel, Ö. (1979-1980). “Sofya’da Milli Kütüphane Nationale Biblioteque’deki Şer‘iyye Sicilleri”, *Ankara Üniversitesi Dil Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIII/24, Ankara, 21-29.

Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı Duvar Resimlerinin Restorasyonu ve İkonografik Çözümlemesi

Ayşe Nermin Uz Taşkesen *

Özet

Batılılaşma dönemi tasvir sanatının en önemli örneklerinden sayılan Amasya, II. Beyazıt Camisi Şadırvan resimlerinin 2006 yılında yapılan restorasyonu ile bilinmeyen ve karmaşık görünen bazı yönlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bir halk sanatçısı olan Zileli Emin ustanın II. Beyazıt Camisi Şadırvanı kubbelerini süsleyen resimlerinde Osmanlı dünyasına ait zengin görsel ifade çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu görsel ifade zenginliği içerisinde, Osmanlı dünyasına yeni girmiş teknolojik araçlar ve objeler ile Osmanlı'nın günlük hayatından örnekler sunan kesitler görülmektedir.

Bu çalışmada, şadırvan resimlerinin restorasyon sürecinin anlatımı yanında resimlerde konu edinilmiş motiflerin, sahnelerin ve sembollerin ikonografik çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı, Zileli Emin, Tasvir Sanatı, Kalemîşi, İkonografi.

Iconographic Analysis of Wall Paintings of the Amasya Beyazıt II. Mosque's Fountain

Abstract

By the restoration held in the year 2006, the wall paintings of the Amasya Beyazıt II Mosque's Fountain have been restored. The Fountain has some phenomenal illustrations by which the most important examples of westernization period in visual arts in the Ottoman Civilization might be clearly seen. In this study, on the one hand, whole restoration process of those wall paintings shall be explained in details by emphasizing their compositional and historical integrity, on the other hand, it shall be endeavored to illuminate some unknown, unclear and complicated parts of those paintings.

In the wall paintings drawn on the Fountain's dome by Zileli Emin who was a public craftsman in the nineteenth century, a rich visual representation of the Ottoman's world becomes striking. In this rich visual representation, some technological devices and instruments which have been just become the part of Ottoman's world are observed.

By this study, in addition to explanations including some details of restoration process, it is also attempted doing some iconographic analysis of the motives, scenes and symbols observed in those wall paintings of the Fountain.

Key Words: Amasya Beyazıt II Mosque's Fountain, Zileli Emin, Art of Illustration, Wall Paintings, Iconography.

* Tasarımcı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler Daire Başkanlığı

Giriş

1482–1486 yılları arasında Sultan II. Beyazıt adına Yeşilırmak kıyısında inşa edilen ve Amasya il merkezinde bulunan caminin kuzey avlusunda yer alan şadırvan, 12 ahşap sütunun taşıdığı sivri kemerler üzerine oturtulmuş, içte bağdadi bir kubbe dışta ise piramidal kurşun malzeme ile örtüldür.

Şadırvan, ırmak kenarında konumlandırılmasından dolayı uzun yıllar neme maruz kalmıştır. Özellikle kubbenin güney aksında bulunan iki bölüm, yağmur ve kar suyu alarak sıvanın mukavemetini tamamen kaybetmesine ve gerek duvar resimlerinin gerekse de sıvanın dökülmesine neden olmuştur.

II. Beyazıt Camisi Şadırvanı'nın 2006 yılındaki restorasyonu için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na sunulan raporun ön çalışmalarında, şadırvanın bağdadi ahşap çıtaları incelenmiş ve harç analizleri ODTÜ Malzeme Koruma Laboratuvarı'nda yapılmıştır. Ayrıca duvar yüzeyindeki kalemleri ve duvar resimlerinin konservasyon raporu Kültür Bakanlığı Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı uzmanlarınca hazırlanmıştır. Yapım İşi olarak ihale edilen şadırvanın maliyet hesabı ve yapılacak çalışmalar için araştırma, bilgi ve belge toplama işlemleri ile restorasyonun duvar resimleri ve kalemleri ile ilgili denetim görevi de tarafınca yapılmıştır. Onarıma başlamadan önce şadırvana ait bezemelerle ilgili bilgi ve belgelerin toplanması ve gerekli dokümantasyonun oluşturulması sürecinde Prof. Dr. Günsel Renda'nın 70'li yıllarda çekmiş olduğu fotoğraflar kendisinden temin edilmiştir.

Yapılan çalışmada, kültür varlığının sanatsal özelliğinin ve değerinin bilinmesinin beraberinde belge niteliğinde bir yapı olması da restorasyona yönelik hassasiyetleri artırmıştır. Yüksek sanat ve tarihi değeri olan bu tür yapıları korumaya alarak, kapsamlı ve büyük restorasyon müdahalelerine gerek kalmaksızın yaşamalarını sağlamak gerekmektedir. Duvar resimlerinin tamamlanması ve/veya canlandırılması resimleri yapan sanatçının üslup özelliklerinin kaybolmaması nedeniyle tercih edilen bir yöntem olmamakla birlikte tasvir sanatının önemli örnekleri arasında sayılan ve belge niteliği taşıyan şadırvan resimlerindeki büyük kayıplar -ne yazık ki- resimlerin büyük bölümünde canlandırma ve tamamlama ihtiyacı doğurmuştur. Koruma kurulunun onayı ile resimlerin izlerinden tanımlanabilenler ile yukarıda bahsi geçen eski fotoğraflarda tespit edilebilenlerin dökülen bölümlerinde tamamlama ve renklerin solan bölümlerinde canlandırma işlemi yapılmıştır. Boya tabakasında herhangi bir kayıp olmayan bölümler ile herhangi bir iz veya belge olmayan- tanımlanamayan -bölümlere hiçbir işlem yapılmaksızın bırakılmıştır.

Kubbenin özgün sıvası iki katmandan oluşmaktadır. Altta horasan harç olarak bilinen pembe renkli sıva, %60 oranında kireç, %39 oranında agrega ve tuğla tozu, %1 oranında kırıktan oluşmakta olup, üstteki 1-1,5 cm. kalınlığındaki beyaz renkli ince sıva ise %90 oranında kireç, %8 oranında alçı, %2 oranında kırıktan oluşmaktadır. Kubbe içinde yer yer bağdadi çıtalar ile sıva arasında oluşan boşluklara 1 birim taş tozu (oldukça ince un gibi), ½ birim mermer tozu (oldukça ince un gibi), ½ birim tuğla tozu (oldukça ince un gibi), ½ birim kum (ince mil), ½ birim kaymak kireç (2 yıl dinlendirilmiş) ve 0,75 birim hidrolik kireç karışımından oluşan akışkan harç enjeksiyon yöntemiyle enjekte edilmiş ve ayrıca bağdadi kubbenin içine girilerek tüm boşalan bağdadi çıtaların arasına doldurulmuştur. Sıvanın tamamen döküldüğü bölüm ise özgün sıva malzemesine uygun hazırlanan harç ile yeniden sıvanmıştır. Sıva sağlamlaştırma işlemi tamamlandıktan sonra sıva yü-

zeyindeki lekelenmeler ve kir tabakası %5'lik amonyum bi karbonat çözeltisi ile temizlenmiştir. Kubbe içinde bulunan gerek duvar resimlerinde gerekse yazı ve kalemîşi bezemelerde toprak boya pigmentlerinden demir oksit kırmızı, pembe (oksit kırmızı renkle hazırlanmıştır), oksit sarı, krom oksit yeşil, ultramarin (çivit) mavi, siyah ve gri renkler kullanılmıştır. Restorasyon aşamasında bo-yaların dökülen kısımlarında özgün renk pigmentlerine sadık kalınarak yakın tonlar kullanılmıştır. Bezemelerin açık mekânda ve nemli bir bölgede olması, dökülmenin tekrarlamaması konusunda daha fazla önlemler alınmasını gerektirmiştir. Bu nedenle duvar resimlerinin ve sıva yüzeyindeki kalemîşi ve yazı satırlarının canlandırma işlemi bitirildikten sonra %5'lik Paraloid B72 malzemesi fikse edilmiştir. Şadırvanın ahşap saçakları sütun ve kemerlerinde daha önceki yıllarda boyanmış yağlı boyalar temizlenerek ahşap satırlar açığa çıkarılmış ve üzeri gomalak cila ile cilalanmıştır. Ayrıca şadırvanın taş havuz fiskiyesi ve korkulukları AB 57 adı ile bilinen kimyasal malzeme ile temizlenmiştir.

Restorasyon çalışmaları sırasında üzerinde herhangi bir imzaya rastlanmayan şadırvan resim-lerinin, dönemin halk ressamlarından Zileli Emin tarafından yapıldığı üslup özelliklerinden anla-şılmaktadır (Renda 1977:160). Sanatçının isminin, sıvanın tamamen dökülmüş olan bölümünde olması ihtimaller arasındadır. Bu nedenle, restorasyon faaliyetleri boyunca sanatçının bölgede bili-nen çalışmaları, özellikle Merzifon Karamustafa Paşa Camisi Şadırvanı'nda yapmış olduğu duvar resimleri referans alınmıştır.¹

Eserin Zileli Emin'e ait olduğunu güçlendiren en belirgin olgu ise, sanatçının XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya koyduğu çalışmalardır. Bu çalışmalardan bilinenleri Amasya'da Gümüşlü Camisi, Merzifon'da Kara Mustafa Paşa Camisi ve Şadırvanı, Merzifon, Sofular Camisi, Merzifon Paşa Camisi, Tokat, Zile'de Şeyh Ethem (Musa Fakih) Türbesi ve Şeyh Nasreddin (Nusret) Zavi-yesi, Zile, Yeşilce Köyünde Şeyh Eylük (Şeyh Mehmed) Türbesi ve Tokat'da Yağcıoğlu Konağı, Latifoğlu Konağı ile Madımaklar Evi duvar resimleri Zileli Emin'e has üslup özellikleri ile dikkat çekmektedir (Çam 1986:427-459).

Çalışmamızın konusunu oluşturan II. Beyazıt Camisi Şadırvanı içindeki bezeme programı üç bölümde incelenecektir. İlk bölümünde kubbe merkezindeki kalemîşi kompozisyon, ikinci bölü-münde kartuşlar içerisinde sülüs harflerle yazılmış yazı şeridi ve son bölümünde, kubbe eteğini dolaşan duvar resimleri ele alınacaktır.

I.Bölüm:

Klasik dönem motifleri ile barok motiflerden oluşan kubbe göbek deseninde, merkezde altı kollu yıldız (mühr-ü Süleyman) motifi bulunmakta ve bu kollar arasına yerleştirilmiş Hicri 1289 Sin (Şaban) tarihi okunmaktadır. Buradan duvar resimlerinin 1872 yılının Ekim ayında yapıldığı anlaşılmaktadır. Elde edilen bu bilgi ışığında; II. Beyazıt Şadırvanı'nın duvar resimlerinin yapılış tarihine ilişkin olarak ilk defa kesin bir bilgi ortaya konmakta ve eserin sanatçının diğer bir eseri olan Merzifon Karamustafapaşa Camisi Şadırvanından 3 yıl önce yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yapım tarihinin de yazılı olduğu bu altı kollu yıldız motifini, rumi dallardan oluşan mavi ve kırmızı zeminli, 16 dilimli çarkıfelek kompozisyonu çevreler. Siyah zemin üzerine şaşırtmalı dizin-

¹ Duvar resimlerinin restorasyon uygulaması değerli meslektaşım Tayyar Önal tarafından yapılmıştır.

le palmet motifli bir bordür, çarkıfelek kompozisyonunun dış bordürünü oluşturur. Dairesel kompozisyon, en dışta tığ motifleriyle tamamlanır (Resim 1). Kubbe merkezinde bulunan, yapılış tarihinin de yazılı olduğu altı kollu yıldız (mühr-ü Süleyman) motifi, birçok yapının bezemesinde görülmekle birlikte, özellikle kubbelerde merkez motifleri arasında en çok kullanılan motifler arasındadır. Altı kollu yıldız motifinin, Tunç devrinde Mezopotamya'dan İngiltere'ye kadar, demir devrinde ise Hindistan'da ve İber yarımadasında kullanıldığı bilinmektedir. İslamiyet öncesi Türk kültür hayatında da önemli bir yer tuttuğu bilinmekle birlikte özellikle VIII. yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze kadar çok geniş bir zaman diliminde ve geniş bir coğrafyada kendini göstermektedir (Çam 1993:207-230).

Resim 1- Restorasyon sonrası kubbe göbek deseni

Gerek anlamı gerekse de kullanıldığı yerler bakımından toplumdan topluma farklılık gösteren altı kollu yıldız motifinin Osmanlı medeniyetinde de bazı sembolik anlamları olduğu bilinmektedir. Nitekim Osmanlı kültürü, tasavvufi sembolizmin diline sıklıkla başvuran ve insan ile Tanrı arasındaki mistik ilişkiyi söz, yazı ve ritüeller aracılığıyla sembolleştiren bir kültür olmuştur (Işın 1999:7).

Bu meyanda mekânsal ve tarihsel kurgu içinde düşünüldüğünde sanatçının kubbe merkezine yerleştirdiği altı kollu yıldız motifini tesadüfen ya da sadece bezeme anlayışı ile kullanmadığı düşünülmektedir. Altı kollu yıldız - mühr-ü Süleyman - sembolünün, Rufaî, Mevlevî ve Bektaşî tarikat bayraklarında vs. kullanılan semboller arasında olduğu (Bayram 1993:61-67), bununla birlikte Rufâiye, Bedeviye ve Sa'diye tarikatlarının serpuşlarında altı kollu Süleyman mührünün kullanıldığı bilinmektedir. Serpuşların merkezindeki Süleyman mührü ile gayba gönderme yapılmakta ve altıgen mührün tığları (uçlarının), altı yöne, Cünnetü'l-esmâya yani altı isme (Allah'ın bin bir isminden en büyük ve mânâca diğer isimleri kuşatmış olan altısıdır. Bu isimler, Ferd, Hay, Kayyûm, Hakem, Adl, Kuddûs'tür) işaret etmektedir (el-İstanbulî 2005:113).

Mühr-ü Süleyman sembolünün dışındaki çarkıfelek kompozisyonunun çarkıfelek motifinden türetildiği düşünülmektedir. Buradaki çarkıfelek motifi de yine zengin sembolik manalar ihtiva etmektedir. Bazı araştırmacılara göre gökyüzü ile ilgili kutsal bir anlamı ifade ettiği düşünülürken (Karamağaralı 1993:259) bazı araştırmacılarca da dünyanın dönüşünü, evrenin hareketini, hayatın gelip geçiciliğini, değişkenliğini vb. simgelediği ileri sürülmektedir (Şaman Doğan 2001:243-249).

Bu yorumlara ek olarak Kâbe çevresindeki tavaf ile çarkıfelek motifindeki döngü hareketinin ortak bir imgeyi vurguladığı da düşünülebilir.

Kâbe ve tavaf sonsuz sabitlik ve sonsuz hareket olarak ifade edilirken, Kâbe etrafında tavaf eden insanın, hareket içindeki bir zerre ve ebedi bir devinim, daima değişim ve oluş halinde olması olarak açıklanmaktadır (Şeriati 2009:58).

Mevlevîlerin dönerek, daireler çizerek sema yapması, Bektaşîlerin cem töreninde halka teşkil etmesi, Halvetîlik ve Rûfâîlik gibi tarikatlarda zikir sırasında daire şeklinin oluşturulması gibi ritüeller, İslam felsefesinde Allah'ın başı ve sonu olmayan, sonsuzu temsil eden bir halka şeklinde tasavvur edilmesi tesadüf olmasa gerekir. Böylece buradan bazı motiflerin Müslümanlarca da kabul görmüş ve benimsenmiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Karamağaralı 1993:260-261).

II. Bölüm:

Kubbe eteğine yakın bölümde, resim şeridinin hemen üzerinde bulunan yazı kartuşları, siyah zeminli büyük şemse madalyonlar içerisinde ve arada daha küçük madalyonlara düğüm zencereklerle bağlanır. Altı adet büyük şemse madalyon içinde siyah zemin üzerinde beyaz sülüs harflerle “*Accilû bi ş-salati kable'l- fevti ve accilû bi't-tevbeti kable'l-mevt*” (Namaza acele ediniz, vakti geçebilir. Tevbede acele ediniz, ölüm gelmeden önce) Hadis-i Şerifi yazmaktadır. Yazıların arasına serpiştirilmiş çiçek ve yaprak motifleri harfler arasındaki boş alanlar değerlendirilerek yazının dekoratif etkisini güçlendirmiştir. Bu uzun yazı kartuşları arasında düğüm zencereklerle birbirine bağlanan küçük oval madalyonlar yer alır. İçlerinde Rad suresinin 24. ayeti olan “*Selamun aleyküm bima sebertum. Fe-ni'me ukbe'd-dâr*” (Melekler: Din uğruna dünyanın zevk ve zorluklarına karşı) sabretmenizden dolayı size selam olsun, (dünya) yurdun(un iyi) sonucu ne güzel! (derler.) yazmaktadır. İki küçük kartuş içinde ise Allah C.C. yazmaktadır.²

Şadırvan kubbesi içinde yazı kartuşlarının üzerinde antik vazolar içerisinde buket çiçek kompozisyonları bulunmaktadır. XVIII. yüzyılda barok ve rokoko üslup özellikleri gösteren bezeme motifleri, XIX. yüzyıla geldiğinde gölgeli bereket boynuzu, dolmadallar, kenger yaprakları, fiyong, girland ve antik vazolar olarak kendini göstermektedir (Renda 1995:1530-1534). XIX. yüzyılda yapılan şadırvan bezemelerinin de bu yüzyıla ait tüm özellikleri taşıdığı görülmektedir.

Restorasyon öncesinde tamamen dökülmüş olan çiçek kompozisyonlarının belirgin izleri ve eski fotoğraflar çiçeklerin yeniden canlandırılmasında faydalı olmuştur.

III. Bölüm:

2006 yılında yapılan restorasyondan önce, Bağdadi kubbenin bezemelerinde boya kaybı ve buna ek olarak özellikle güneybatı bölümünde sıva kaybı olduğundan giriş bölümünde bahsedilmişti. Sıvanın mukavemetini tamamen kaybettiği güney-batı bölümü raspa edilmiş ve özgün sıvanın malzeme analizlerinden elde edilen sonuçlarına göre yeniden sıvanarak güçlendirilmiştir.

Kubbe eteğinde bulunan bu resimlerin başlangıç noktası olarak kabul ettiğimiz güneybatısından itibaren üst üste binmiş gibi görünen kiremit çatılı evler, kuleli bir yapı ve hemen solunda bir minare (bu bölümdeki döküntüden dolayı minareye ait cami tespit edilememiştir) ve daha önde çatılı başka bir cami dikdörtgen bir pano ile son bulur. Bu dikdörtgen pano içinde yandan çarklı buharlı bir gemi ile bir yelkenli ve dubaların taşıdığı iki adet köprü bulunmaktadır.

² Yazıların çevirileri konusunda yardımcı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dai. Bşk.dan Uzman Mevlit Çam'a teşekkür ederim.

Bu sahnenin XIX. yüzyıl Haliç görüntüsüyle örtüştüğü söylenebilir. Nitekim bu sahneye Merzifon Kara Mustafa Paşa Camisi Şadırvanında da rastlamaktayız ki bu köprülerin eski Galata köprüsü ve ilk Unkapanı köprüsü olması esere aynı zamanda belge niteliğini kazandırmaktadır (Arık 1975:16).

Haliç sahnesinin önünde, bize yakın duran yerde kırmızı bayrak asılı kulenin, Galata kulesi olması yüksek ihtimaldir. Restorasyondan önce haliç olarak adlandırılan bu bölümdeki boyalarda oldukça fazla dökülme mevcuttu (Resim 2). Ancak dökülen boyaların geride bıraktığı izlerden yola çıkılarak, izlerin algılandığı bölümler özgün renklerinde canlandırılmıştır (Resim 3).

Haliç içini dikdörtgen bir pano gibi çevreleyen sahnedan sonra önde sur duvarları ve kiremit çatılı evler ile sur içinde kalan cami ve kule tasvirleri İstanbul'dan - tarihi Yarımada'dan - bir panorama sunar bizlere (Resim 4). Bu panoramada Süleymaniye, Beyazıt ve Ayasofya camilerinin arasında yükselen Beyazıt kulesi tasvir edilmektedir (Renda 1977:158-160).

İstanbul panoraması büyük bir meyve ağacı ile son bulur. Meyve ağacının yanında bir taht ve tahtın içinde bir gül tasviri dikkati çeker. Tahtın başlığında, saat sekizi işaret eden taçlı bir saat kadranı bulunur. Bu saat tasvirini, sadece bezeme için kullanılmış ya da Osmanlı dünyasına yeni girmiş alafrağa bir eşya olarak görmek eksik ya da hatalı bir çözümleme olacaktır. Tahtın başında bulunan saatin sekizi göstermesi ile sanatçının Osmanlı hanedanlığının sekizinci padişahı II.Beyazıt'a gönderme yaptığı düşünülmektedir. Sanatçı, padişahı tahtın içindeki gül ile sembolize ederken, saatin üstündeki taca benzer motif ile de bunu vurgulamıştır (Resim 5-6).

Tahtın hemen yanında ibrik içinde çiçek demeti tasviri bulunur. Bu tasvire her iki şadırvan resminde de rastlanmaktadır. Zileli Emin'in bu şadırvanı Merzifon'daki şadırvandan üç yıl önce (1872) yaptığı yukarıda belirtilmişti. Sanatçı, II. Beyazıt Şadırvanı'ndaki ibrik tasvirini minyatür geleneğine uygun bir üslupla resimlerken (Resim 6) Merzifon Şadırvanındaki ibrik tasvirinde batı

Resim 2- Restorasyon öncesi Haliç içinin gösteren sahne

Resim 3- Restorasyon sonrası Haliç içinin gösteren sahne

Resim 4- Restorasyon sonrası tarihi yarımada sahnesi

resim tarzına uygun ışık-gölge ilişkisi kurmuş ve objenin daha gerçekçi olmasını sağlamıştır (Resim 7). İki tasvir arasındaki farklılıkları ortaya koyarken sanatçının batı resim tarzını yansıtmaya çabalarına da ilk defa tanık olunmaktadır.

İbrük içindeki çiçek demetinden sonra şadırvanın kendi resmi olabileceğini düşündüren bir şadırvan resmi ve bir cami görüntüye girmektedir (Resim 8-9). Bu cami tasvirinin İstanbul'daki bir cami ya da yapının kendisi olabileceği düşünülmektedir (Arık, 1976:85). Resimdeki caminin tek minareli ve iki şerefeli oluşu bu ihtimali zayıflatır. Ancak burada caminin sağ tarafında (belki de bir minare olması gereken yerde) bulunan kule, değişik görüntüsüyle oldukça ilgi çekicidir. Tepesi ikiye ayrılmış ve hafif yana yatmış kule neyi anlatmak ister henüz açıklanamamaktadır. Ancak sanatçının böyle gerçek üstü başka tasvirleri de bulunmaktadır. Örneğin, Merzifon Kara Mustafa Paşa Camisinin şadırvanında bulunan resimler içinde üzerinde Horasan Camii şerifi yazılı olan cami minarelerinin de tek gövdeyle çıktuktan sonra boynuz gibi ikiye ayrılarak devam etmesi gerçek üstü bir tasvir olarak nitelendirilmektedir (Tanman 1993:491-517).

Caminin sağ yanında servi ve söğüt ağaçlarının arasında tahtirevan araba ve bir ağacın içinde kuş evi tasvirleri yer alır. Bu iki tasvir Merzifon'daki şadırvanda da görülmekle birlikte sanatçının XIX. yüzyıl Osmanlı dünyasının günlük hayatını da resimlere taşıdığının bir belgesidir (Resim 9).

Kuş evinin hemen sağında bir saray tasviri bulunmaktadır. Önde küçük tepecikler ve arkada bir duvar örgüsü üzerinde yükselen yapının, bir kule ve sol önde deniz fenerini anımsatan bacalı başka bir yapıdan oluşan tasviri bulunmaktadır. Bu yapının İstanbul'da surların içindeki bir sarayı mı yoksa tamamen sanatçının hayal dünyasına ait bir mekânı mı betimlediği henüz bilinmemektedir (Resim 10).

Zileli Emin'in her iki duvar resminde de karışımıza çıkan su dolapları, çağlar boyunca ünlü meyve ve sebzeleriyle nam yapmış Amasya'nın, o yıllardaki bağ ve bahçe sulamalarında da önemli yer tutmuştur. Su dolaplarının tüm şehir ahalisi yanında XIX. yüzyılın ikinci yarısında faaliyette olan ipek fabrikası ve un değirmenlerine de su

Resim 5- Restorasyon öncesi tarihi yarımada sahnesi ve saatli taht

Resim 6- Restorasyon sonrası saatli taht tasviri

Resim 7- Merzifon Karamustafa Paşa Camisi Şadırvanından bir kesit

sağladıkları o dönem Amasya'ya gelen yabancı seyahatçilerin gözlem notlarında aktarılmaktadır (Tuzcu, 2007). Restorasyondan önce tamamen dökülmüş olan bu su dolabı tasvirinin tekrar canlandırılması sürecinde zemindeki izler yanında yakın dönem fotoğraflardan ve sanatçının Merzifon'daki şadırvan resimlerinden yararlanılmıştır (Resim 11–12).

Küçük tepeler, küçük ağaçlar, arada kalan tek tek binalardan sonra yine şaşırtıcı bir görüntüyle karşılaşılır. Uzun yıllar herhangi bir restorasyon çalışması görmeyen şadırvandaki bazı bölümler zaman içinde ne yazık ki çok fazla tahrip olmuştur. Özellikle boyalı tabakadaki döküntülerden dolayı kimi tasvirler çok fazla yıpranmış ve zaman zaman onları inceleyen uzmanlarca doğru bir biçimde irdelenememişlerdir.

Bazı incelemelerde bu tasvirlerin çatal ve bıçak gibi Osmanlı dünyasına yeni yeni giren alafranga eşyalar olduğu ileri sürülmüştür (Renda:1977:158). Oysaki restorasyon sırasında bunların sofa araç gereçleri olmayıp bir daire çevresine dizilmiş tırmık, kürek, dirgen, tırpan, merdiven, yaba, vb. gibi muhtelif tarım aletleri olduğu anlaşılmıştır (Resim 13–14). Bu tarım aletlerinin su dolabının hemen yanında konumlandırılmaları yine günlük hayatın bu resimlere yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Tarım aletlerinin sağında sanatçının bilinen ve yukarıda da belirtilen hemen hemen tüm resimlerinde kullanmış olduğu hurma ağacı tasviri karşımıza çıkmaktadır. Hurma ağacının yeri ve konumu incelendiğinde sanatçının bu ağacı tarikat sembollerinin, türbelerin ve kâbe tasviri gibi tasavvufi motiflerin yanında kullandığı görülmektedir. Bu yönüyle ele alındığında kullanılan sembollerin birbirleriyle bağıntıları ve sanatçının çağrışımları izleyiciye aktarma yolu bu resimlerdeki dikkat çekici bir başka konudur. Hurma ağacı tasvirinin boyası tamamen dökülmüş olmasına rağmen izlerden ve fotoğraflardan hissedildiği kadarıyla meyveler yeniden canlandırılmış ancak herhangi bir verinin elde edilemediği yeşil yapraklı bölümleri boyanmadan olduğu gibi bırakılmıştır (Resim13–14).

Resim 8- Restorasyon öncesi cami tasviri

Resim 9- Restorasyon sonrası cami tasviri

Resim 10- Saray tasviri

Resim 11- Restorasyon öncesi değirmen tasviri

Resim 12- Restorasyon sonrası değirmen tasviri

Resim 13- Restorasyon öncesi tarım aletleri ve baldaken türbe tasviri

Hurma ağacı tasvirinin sağında dört kandille aydınlanan baldaken türbenin, sanatçının diğer resimlerinde de konu edildiği Seyyid Ahmet Rifai türbesi olması ihtimali büyüktür. Merzifon Karamustafa Paşa Camisi şadırvanında Merzifonluların “Seyyid Ahmet Rifai” olarak adlandırdıkları baldaken türbe Seyyid Ahmet Rifai’nin Basra civarında, Umm Ubeyde köyündeki türbesini temsil etmektedir (Tanman 1993:491-522). Bu kanıtı güçlendiren bir diğer olgu ise; Selçuklu ve Osmanlı döneminde, Amasya’nın Taşova ilçesi Alpaslan beldesinde Ziyaret adı verilen Seyyid Nureddin Alpaslan er-Rufâi’nin Türbesi ve bir cami, küçük bir hamam, fırın, han, imaret, zaviye ve ambarlardan oluşan kompleks bir yapının varlığından söz edilmesidir. Seyyid Nureddin Alpaslan er-Rufâi’nin 655 H./ 1257 M. tarihli Arapça bir vakfiyesi bulunmakta olup, vakfiye kayıtlarına göre Taşova’nın tamamı, Erbaa ilçesi civar köyleri ve Amasya’nın doğu tarafları, Seyyid Nureddin Zaviyesi vakfına aittir. Rufâi tarikatı Amasya, Tokat, Sivas, İzmir ve Batı Anadolu’da yaygındır (Bayram 1993:180-181).

Restorasyondan önce neredeyse boyasının tamamı dökülmüş olan bu türbe tasvirinin döküntüsünden arta kalan izler oldukça belirgin idi (Resim12). İzlerden ve az da olsa boya kalıntılarında yola çıkılarak türbe resmi ayağa kaldırılmıştır (Resim13). Türbenin sağ tarafındaki kırmızı sancak üzerinde bulunan yazıya ait yeterli veri olmadığı için yazı izleri canlandırılmadan bırakılarak sancağın kırmızı zemin rengi tamamlanmıştır.

Sanatçının hemen hemen bütün duvar resimlerinde meyve ağacı tasvirine rastlanmaktadır. Türbenin hemen sağında limon ağacı tasviri bulunmaktadır. Limon ağacının güneye has bir meyve ağacı olmasına karşın yine o yıllardaki yabancı seyyahların gözlem notlarında Amasya ve çevresinde zeytin, portakal ve limon ağaçlarının da olduğu fakat kışların sert geçmesi nedeniyle fazla ürün alınmadığı aktarılmaktadır (Tuzcu 2007:282).

Şadırvan duvar resimlerinde başka tarikat sembolleri ile de karşılaşılmaktadır. Yine Merzifon’daki şadırvanda XIX. yüzyılda moda olan pençe ayaklı mobilyadan yazı çekmecesini ve üze-

Resim 14- Restorasyon sonrası tarım aletleri ve baldaken türbe tasviri

Resim 15- Restorasyon öncesi limon ağacı ve yazı çekmecesini tasviri

rinde hokka ve divit tasviri Merzifonluların “Abdülkadir Geylani” olarak adlandırdıkları bir tasvir olup, ilim hayatını ifade eden bu öğelerin Kadiri tarikatı ile bağlantılı olabileceği düşünülmektedir (Tanman 1993:491-522). Sanatçı tarafından aynı tasvir II. Beyazıt Camisi Şadırvanı’nda da konu edinilmiştir (Resim 15-16).

Karamağaralı (1997:1153-1159), Osmanlı döneminde sanatkarların özellikle tarikatlar vasıtasıyla inanç sistemi içerisinde yetiştirildiğini ve eseri hazırlayan sanatkarın dininin inceliklerini bilerek ve anlayarak eserlerine yansıtmış olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Zileli Emin örneğinde de görüldüğü üzere sanatçının eserlerini verdiği mekânların dini mekânlar olması sebebiyle dini semboller oldukça fazla kullanılmıştır.

Resim şeridi boyunca büyüklükleri birbirinden çok farklı olan objeler minyatür geleneğinin bir uzantısı olarak oransızca yan yana getirilmiştir. İbrik içinde bir çiçek demeti ve servi ağaçları arasında çatısını dört sütunun taşıdığı bir havuz, havuzun yanında bir kümbet ve kümbetin sağında altıgen pençe ayaklı bir masa (sehpa?) yan yana dizilmiştir. Sur duvarlarını anımsatan taş blokların ardında merdivenlerle çıkılan bir yapı kümesini (belki de bir mahalle) görmekteyiz. Yine restorasyona başlamadan önce boyalarının büyük bölümü dökülmüş olan bu yapı grubunda izlerden yola çıkılmış ve burada tasvirleri yapılan yapılara ait çatıların kırmızı lekelerinin dışında geriye kalan izlerin izin verdiği ölçüde canlandırma çalışması yapılmıştır. (Resim17–18).

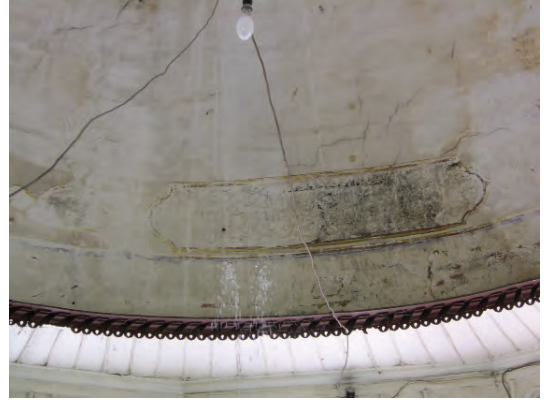
Resim 16- Restorasyon sonrası limon ağacı ve yazı çekmecesini tasviri

Resim 17- Restorasyon öncesi ibrik, havuz, kümbet, masa ve yapı gurubunu tasvirleri

Resim 18- Restorasyon öncesi ibrik, havuz, kümbet, masa ve yapı grubu tasvirleri

Resim 19- Restorasyon öncesi tanımlanamayan bölümler ve birkaç yapı tasviri

Resim 20- Restorasyon sonrası tanımlanamayan bölümler ve birkaç yapı tasviri

Resim 21- Restorasyon öncesi tren ve gar binası tasviri

Canlandırma çalışması yapılan sahne ile tren tasvirinin yer aldığı bölüme kadar olan alandaki resimlerde önemli kayıplar bulunmaktadır (Resim 19). Ne yazık ki bu bölüme ait referans olabilecek bir fotoğrafa ya da benzeri bir belgeye ulaşılamamıştır. Bu nedenle ancak tanımlanabilen izler canlandırılmışlardır (Resim 20).

Önde ve arkada birbirine paralel uzanan sıra sıra dağlar ve aralarında küçük ağaçlar ile çatısı görünen birkaç küçük ev ve onların arasında, Anadolu'ya henüz gelmiş olan tren, önde lokomotif ve arkasında iki adet vagonuyla oldukça primitif diyebileceğimiz bir anlatımla sergilenmiştir. Tren tasvirinin sağında gar binası olabileceği düşünülen yapı ve onun da sağında bir ağaç tasviri ile bu sahne tamamlanır (Resim 21–22).

Tren ve bir ağaç tasvirinden sonra bir sandalye ve top arabası görüntüye girmektedir. Top arabası kaleye doğru çevrilidir. Daha sonra kale ve kale içinde bulunan binalar ile kaleye ait bir bayrak vardır. Ancak kalenin bir kısmı tamamen dökülmüş olduğu için ne yazık ki kale resminin devamında neler olduğu ve neleri tasvir ettiği bilinmemektedir. Bu kısmın hemen sonrasında sıvanın mukavemetini kaybetmesinden ötürü, raspa edilerek yerine özgün sıva analizleri doğrultusunda yeniden sıva yapılmıştır (Resim 23-24).

Sonuç:

Amasya’da II. Beyazıt Camisi Şadırvan resimlerinin 2006 yılında yapılan restorasyonu ile bilinmeyen ve karmaşık görünen bazı yönlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada bir halk sanatçısı olan Zileli Emin ustanın II. Beyazıt Camisi Şadırvanı kubbesini süsleyen resimlerinde kullandığı zengin görsel ifade çeşitliliği içinde Osmanlı dünyasına yeni girmiş teknolojik araçlar ve objeler ile Osmanlı’nın günlük hayatına dair bilgiler edinilmiştir.

Bu görsel ifade zenginliği içerisinde, farklı toplumsal sınıfları içinde barındıran, padişahın halkın sıradan üyelerine kadar, hemen her kesimi ortak bir noktada buluşturabilen tarikatları ve bunları simgeleyen nesnelere, mekânları ve sembollerini izleme imkânı yakalanmıştır.

Osmanlı dünyasının bize bıraktığı eserleri inceleyenler, Osmanlı’nın sembolizmini iyi kavramış olmak, her bir renk, desen ve motifte görünenin ötesindeki gizli perdesini aralamak için anahtar görevi görmektedir.

Ne var ki Osmanlı sanatçısının bu semboller dünyası içindeki kendi özgün duruşunu görmemek haksızlık olurdu. Nitekim tahtın içindeki gül ve başında sekiz rakamını gösteren saat tasvirinin sekizinci padişah II. Beyazıt’ı sembolize etmesinin tamamen Zileli Emin’in sanatçı kişiliğinin bir yansıması olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca 2006 yılında yapılmış olan restorasyon çalışmaları sırasında şadırvan resimlerinin yapıldığı tarihinin bulunmuş olması sanatçının eserlerindeki kronolojik sıralama ve sanatındaki gelişim evrelerini inceleme olanağını bizlere sunmaktadır.

Yapılan bu incelemeyle, binlerce yıldan bu yana hemen hemen her toplumda rastlanan sembolizmin Osmanlı’nın da en önemli anlatım dili olduğu ve bu dilin Osmanlı kültür dünyasının önemli bir ustası olan sanatkar Zileli Emin’in II. Beyazıt Camisi Şadırvanında yaptığı tasvirlerdeki tezahürü incelenerek onu irdeleme imkânına sahip olunmuştur.

Resim 22- Restorasyon sonrası tren ve gar binası tasviri

Resim 23- Restorasyon öncesi tren ve kale tasviri ile mukavemetini kaybetmiş sıvalı alanlar

Resim 24- Restorasyon sonrası tren ve kale tasviri ile yeniden sıvanan alanlar

KAYNAKLAR:

- Arık, R. (1975). Anadolu'da Bir Halk Ressamı: Zileli Emin. Türkiye'miz Dergisi, (16), 8-13
- Arık, R. (1976). Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bayram, S. (1993). Anadolu'da XIII. Yüzyıl Bir Rûfai Zaviyesi. Selçuk Üniversitesi Yayınları, Prof. Dr. Yılmaz Önge'ye Armağan, (10), 180-181.
- Bayram, S. (1993). Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri. Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi, Sanat tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, (4) 491-517.
- Çal, H. (1987). Şeyh Nasreddin (Nusret) Türbesi. Türk Tarihinde Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986, Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma Merkezi, 427-459.
- Çam, N. (1993). Türk ve İslam Sanatında Altıkollu Yıldız (Mühr-i Süleyman). Selçuk Üniversitesi Yayınları, Prof. Dr. Yılmaz Önge'ye Armağan, (10), 207-230.
- Işın, E. (1999). Hoş Gör Ya Hu, Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller, Nesnelere, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karamağaralı, B. (1993). İççe Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında. Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, (4), 249-270.
- Karamağaralı, B. (1997). Türk Kültüründe Sanatkâr Üzerine. Erdem, Cilt:9, (27), 1153-1159.
- Renda, G. (1977). Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Renda, G. (1985). 19.yy'da Kalemîşi Nakış-Duvar Resmi, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:6, 1530-1534.
- Doğan (Şaman), N. (2002). Anadolu Selçuklu Dönemi Geometrik Süslemelerine (Yıldız Kompozisyona) Yüklenmen Anlam, Orta Çağda Anadolu. Prof.Dr.Aynur Durukan'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Edebiyet Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Seminer Kitabı.
- Şeraiti, A. (2009). Hac, Ankara: Fecr Yayınları.
- Tanman, B. (1993). Merzifon, Mustafa Paşa Camisi Şadırvanının Kubbesinde Zileli Emin'in Yarattığı "Osmanlı Dünyası" ve Bu Dünyaya Yansıyan Kişiliği. Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, (4) 491-522.
- Tuzcu, A. (2007). İlk Çağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya, Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yahyâ Âgâh b.sâlih el-İstanbulî (2005). Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, İstanbul: Ocak Yayıncılık

Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık

Hakan Melih Aygün*

Özet

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları kapsamında yürütülen, "sponsorluk uygulamaları", "yap işlet devret", "restore et işlet devret", "kar ortaklığı" gibi kamu-yerel-sivil-özel işbirliğini destekleyen faaliyetlerin, kültürel mirasın sürdürülebilir anlayışla (evrensel koruma ilkeleri temelinde) korunmasına yönelik uygulamalarda anahtar görev görebileceği değerlendirilmektedir.

Bu uygulamalar sayesinde korunması gerekli kültür varlıkları ve alanlarının, kamu kaynakları dışındaki kaynaklarla da ihya edilmesiyle bu evrensel değerlerin gelecek kuşaklara bırakılması sağlanabilir. Bu bağlamda, sivil mimarlık örnekleri, anıtsal yapılar ve kentsel sit alanlarında gerçekleştirilebilen bu uygulamaların daha sistemli hale getirilmesinin yanı sıra, ülkemizin arkeolojik alanlarında da kullanılabilir bir yöntem olarak geliştirilmesi bu çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Çalışmada ülkemizdeki mevcut yasal düzenlemeler tartışılırken, uluslararası ölçekte katılımcı süreçler ve kültür varlıklarının fonksiyonel kullanımlarıyla ilgili bazı tespitlere yer verilecek, bir taraftan da korumada katılım süreçlerinin gerekliliği tartışılacaktır. Ülkemizdeki kültürel mirasın korunmasında bir "kültürel miras politikası"nın varlığının önemi ve gereğinin yanı sıra, nasıl ve hangi kriterleri gözetilen bir politika olması gerektiği de ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür Varlıkları, Kültürel Miras, Katılımcılık, Sürdürülebilir Koruma, Sponsorluk.

Participatory Cultural Heritage Protection

Abstract

As similar cases in the world, corporate social responsibility activities, such as sponsorships, Built-Operate-Transfer arrangements, Restore-Operate-Transfer contracts and profit sharing projects, that support collaboration among public-civil society-business can have a key role in the sustainable conservation of cultural heritage both in Turkey.

Through such collaborations that serve universal conservation principles, cultural areas and assets can be preserved for future generations without dependence on public funding. This study aims to develop such corporate social responsibility applications that have already been known in urban architecture structures, monuments and urban preservation sites in a systematic way as a conservation method to be used in archaeological sites in Turkey. The study discusses current legislation in Turkey (in terms of cultural conservation) within the context of participatory conservation approaches at global scale. While elaborating methods of functional use of cultural assets, it also questions the necessity of participatory approaches in cultural conservation. The study argues for the significance of a "cultural heritage policy" in the conservation of cultural heritage in Turkey, while laying out the general framework of criteria of such policy.

Key Words: Cultural Assets, Cultural Heritage, Sustainable Conservation, Cultural Heritage Policy, Sponsorship.

* Antropolog, Sosyal Çevre Bilim Uzmanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müze Araştırmacısı,

Giriş

Son on yıldır antik tiyatroların yanı sıra pek çok anıtsal yapının ve alanın restorasyon uygulamaları, alan yönetim planları ve benzeri uygulamaların üstlenilmesi karşılığında, bu alanların tahsisine yönelik yerel yönetimler ve özel sektörden talepler geldiği bilinmektedir. Diğer taraftan bu kültür varlıklarımız ve alanlarımızın ihyası için ayrılan kamu kaynakları da oldukça kısıtlıdır¹. Bu çerçevede, mesleki sorumluluk ve sektörel gereklilikten yola çıkarak, kültür varlıkları ve alanlarının ihya edilmesinde önemli bir sinerji yaratacağı öngörülen bazı yeni düzenlemeler yapılmasına yönelik “akılcı arayışlara” ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu arayışlar, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında tescilli kültür varlıklarının “sponsorluk” ve “teşvik” gibi farklı düzenlemelerle ihya edilmesi ve gerçekleştirilecek uygulamaların öncelikli olarak evrensel ölçekte kabul gören koruma ilkelerine uyarlı olması temel şartına bağlıdır. Bu hususun tartışmanın ele alınacağı platformun belirlenmesinde önemli bir unsur olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışmada, öncelikle kültür varlıkları ve alanlarının ihyası temel ekseninde, koruma uygulamalarına yönelik mevcut yasal düzenlemelerdeki tezatlar ile teşvik ve sponsorluğa yönelik düzenlemelere değinilecek, ardından koruma kullanma dengesi ve tescilli kültür varlıklarının ihyası ele alınacak ve son olarak da bu konuda dünyadaki ilkesel yaklaşımlardan örneklerle yer verilecektir.

Bu çalışma, kültür varlıklarının korunması konusunda düşünsel bir süreç oluşturularak, ihtiyaç duyulan fikirlerin ele alınabileceği platformun uluslararası ölçekte kabul görebilecek kendi özgün kuramını oluşturması gereğini savunmaktadır.

1. ÜLKEMİZDE KORUMA MEVZUATINDA KATI(LIMCI) SÜREÇLER

Ülkemizde kültür varlıklarının korunmasına yönelik kurumsal düzenlemelerin tarihçesine baktığımızda, köklü bir “kültür mirası” kültürüne sahip olduğumuz söylenebilir. Ancak, yüzyıl içerisindeki koruma uygulamalarında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile önemli bir merhale kat edildiği genel kabul gören bir değerlendirmedir. Özellikle 2004 yılında 5226 sayılı Kanunla getirilen taşınmaz kültür varlıklarının onarımına yardım sağlanması, katkı payı, alan yönetimi ve Koruma Uygulama ve Denetim Büroları'nın valilikler ve belediyeler bünyesinde kurulması gibi değişikliklerin koruma uygulamalarına sağladığı katılımcı süreçler², 2863 sayılı Kanunu daha da önemli bir noktaya taşımıştır.

Amacı “*korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek*” olarak belirtilen 2863 sayılı Kanunun kapsamı ise “*korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları ve*

¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı 2009 yılı bütçe ödenekleri toplamı 1 milyar 5 milyon 896 bin YTL olup, bunun genel bütçeye oranı binde 4'ten daha azdır. Bakanlığın yatırım programına bakıldığında ise kültür sektörü projelerine ayrılan ödeneğin 142 milyon 492 bin TL olduğu görülmektedir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2008: 18-19)

² Buradaki katılım vurgusu çok yönlüdür. Örneğin, “taşınmaz kültür varlıklarının onarımına yardım sağlanması” ile devletin katılımı; “katkı payı” ile önce vatandaşın ardından yerel yönetimlerin katılımı; “alan yönetimi” ile ise sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve vatandaşın katılımı sağlanmaktadır.

bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumluluklarını kapsar” şeklinde belirlenmiştir. Aynı Kanununun 51. maddesinde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu ile ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlenmesi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun görev ve yetkileri arasında yer almakta olup; 61. maddesinde ise “Kamu kurum ve kuruluşları ve belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, Koruma Yüksek Kurulu ve koruma bölge kurullarının kararlarına uymak zorundadır.” ibaresi yer almaktadır.

Dolayısıyla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında, “varlık” ya da “alan” olarak tescile değer görülen “kültür varlıkları” ve “sit”lerle ilgili her türlü uygulama ve değerlendirmeye ilişkin işlemler, öncelikli olarak (üst ölçekte) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ilke kararları ile özelde Koruma Bölge Kurullarının kararları doğrultusunda gerçekleştirilebilmektedir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun (K.T.V.K.Y.K), 05.11.1999 tarih ve 658 sayılı ilke kararında arkeolojik sit “*İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar*” olarak tanımlandıktan hemen sonra I. Derece Arkeolojik Sit ise “*korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanları*” olarak tanımlanmakta olup bu alanlarda gerçekleştirilebilecek uygulamalarla ilgili ayrıntılar sıralanmıştır. Yine aynı bölüm altında II. Derece Arkeolojik Sit “*Korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır*” şeklinde tanımlanmış ve bu alanlarda hangi faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği sıralanmıştır.

Görüldüğü üzere, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun kendisinde kısıtlayıcı bir hüküm bulunmamasına karşın, ilke kararı ve yönerge gibi alt düzenlemelere göre I. ve II. derece arkeolojik sitlerde restorasyon uygulamalarının gerçekleştirilmesi karşılığında, alanın/varlığın kullanımına yönelik tahsis uygulamaları imkan dahilinde görülmemektedir.

Tüm bu söylemlere karşın, bugün hala 1. ve 2. derece arkeolojik sit alanları, 658 sayılı ilke kararındaki “*korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır*” tanımına rağmen, kısa süreli (düzenlemedeki adıyla “süreli kullanım”) olarak çeşitli etkinlikler için tahsis edilebilmektedir. Her ne kadar bilimsel kriter ve kullanım ilkeleri yeterince belirlenmeden gerçekleştirilse de kamuoyunun kültür varlıklarıyla iç içe geçebilmesi, değerlerle yoğrulabilme ve onları yaşama katarak sahip çıkılabilmesi açısından bu uygulama da sevindirici bulunmaktadır. Söz konusu “tahsis” uygulamalarının ilk bakışta herhangi bir inşai ya da fiziki müdahaleyi doğrudan içermediği, dolayısı ile ortada bir sorun olmadığı zannedilse de tahsis uygulamasıyla gerçekleştirilmesi düşünülen faaliyetin (yani alana yüklenmesi öngörülen fonksiyonun, örneğin antik tiyatroların yine tiyatro olarak kullanılması gibi), alana 658 sayılı ilke kararında “I. derece arkeolojik sit” tanımında yer alan “*korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanları*” tanımının ötesinde, yeni ve farklı bir fonksiyon yükleyeceği, bu durumda da tahsis uygulamasının ilke kararı ile çelişeceği açıktır.

Diğer taraftan, taşınmaz kültür varlıklarına yönelik tahsis ve kiralama işlemleri 2004 yılında yürürlüğe giren “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 13. ve 14. Maddeleri Gereğince Yürütülen İşlemlere İlişkin Yönerge” ile yürütülmektedir. Yönergenin Başvuru Değerlendirme Kri-

terleri başlıklı 9. maddesinin de restorasyon/ihya uygulamaları karşılığında, tahsis ve benzeri nitelikteki taleplerin değerlendirilerek kültür varlıklarının menfaatlerini desteklemeye yönelik girişimlerde bulunulmasına cevaz vermediği görülmektedir. 9. maddenin bir başka özelliği ise hem kendi içinde hem de 658 sayılı ilke kararı ile çelişiyor olmasıdır. Şöyle ki; 9. maddenin birinci bendinde, I. ve II. derece arkeolojik sit alanlarında kalan taşınmaz mallarla ilgili kullandırma yöntemleri de zikredilerek herhangi bir kullandırılmaya izin verilmeyeceği belirtilirken, üçüncü bendinde çevre düzenleme projelerinin yapılmış olma şartını getirerek, projelerin uygulanması için ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına tahsis yapılabileceği belirtilmektedir³. Yine çevre düzenleme projeleri ile I. ve II. derece arkeolojik sit alanlarında (ki bu alanlar 658 sayılı ilke kararında “bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak alanlar” olarak belirtilmektedir) kullanım kararları getirilerek, I. ve II. derece arkeolojik sit alanlarına ilke kararına aykırı olarak, açıkça zikredilmeden yeni fonksiyonlar yüklenmektedir. Bu durum aslında bir taraftan 2863 sayılı Kanunda yer almayan bir hususta kapalı bir mesleki tutuculuğu gözler önüne sererken, dolambaçlı yollarla kamuoyunun ve sektörün genelinin açık ve net olarak anlamasına mani ve sadece yönetim kademesinin yorumuna muhtaç bir nitelik kazandırmaktadır⁴.

Aynı şekilde, 714 sayılı K.T.V.K.Y.K ilke kararı uyarınca örenyerlerinde gerçekleştirilecek ünitelerin Bakanlıkça kiraya verilebileceğinin zikredildiği 9. maddenin dördüncü bendinin de I. ve II. derece arkeolojik sit alanlarında kullandırmaya uygun görüş vermeyen birinci bentle örtüşmediği görülmektedir.

Tüm bu tespitler ışığında, K.T.V.K.Y.K'nın 714 sayılı ilke kararının, aslında yukarıda dile getirilmeye çalışılan tüm sorunların farkındalığı izlenimini vermekte olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü, 714 sayılı ilke kararı içindeki söylemlere bakıldığında, adeta 658 sayılı ilke kararının bir katalizörü olarak ele alınmıştır. Arkeolojik siteler için, 658 sayılı ilke kararında dile getirilen “*bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır*” ifadesinin 714 sayılı ilke kararıyla bir anlamda “koruma kullanma dengesi” içerisine alınması, tamamıyla gerekli ve “pratik bir uygulama” yöntemi olarak görülmektedir. Ancak, 714 sayılı ilke kararı içerisinde “*I. ve II. derece arkeolojik sit alanlarındaki örenyerlerinde açığa çıkarılan...*” ibareleri ile başlayan ve koruma kullanma dengesi sağlamaya çalışan ilke kararında “arkeolojik sit” ve “örenyeri” kavramlarının sanki birbirinden çok farklı kavramlar gibi zikrediliyor olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. “Örenyeri” kavramının yasadaki, “arkeolojik sit” kavramının ise ilke kararındaki tanımlarına bakıldığında, örenyerinin arkeolojik sitle birebir örtüşen, zaman zaman sit alanının

³ Hem Kanunda olmayan kısıtlayıcı hükümleri alt düzenlemelere koyarak korumacılığın adeta tekeli bir yapıya dönüştürülmesi, hem de kurumlardan gelen taleplere “hayır” denmesi için, Kanunda herhangi bir ibare bulunmaması nedeniyle, yapılan alt düzenlemelerden her biri önceki düzenlemeyi aşmak için ortaya konmakta bu da yeni kaotik yapıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Burada tahsis işlemlerinin “özellikle örenyeri bağlamında gelir getirici niteliği ile DÖSİMM yetkisine bırakılması”, “hatta bu alanlarla ilgili Maliye Bakanlığı ile bir protokol imzalanması”, “bu protokolün belli başlı alanlarla sınırlı olması”, “tüm bunların ötesinde bu işlemler gerçekleştirilirken 658 sayılı ilke kararının dikkate alınmaması” hususları üzerinde ayrıntıları ile durulması gereken değerlendirmeye muhtaç bir alan olarak görülmektedir. Bu detaydaki bir değerlendirmenin, çalışmayı ana ekseninden uzaklaştıracağı düşüncesi ile ele alınmamıştır. Ancak söz konusu protokol kapsamında DÖSİMM tarafından alanların sürdürülebilirliği için önemli anlaşmalar yapılmakta olduğu bilinmektedir.

⁴ Efes Antik Kenti ve Pamukkale Hierapolis Antik Kenetlerinde bu maddeden istifade edilerek ya da edilmeden, ancak aynı temel amacı güderek, (Maliye Bakanlığı ile imzalanan protokole dayanılarak) uzun dönemli tahsislerin gerçekleştirildiği bilinmektedir.

içinde ayrılan bir bölüm olabileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle geniş açıdan bakıldığında, 714 sayılı ilke kararının genel olarak yerinde, çağdaş, koruma kullanma dengesini gözeten, sorumlulukları paylaştıran bir yapıda olduğunu, ancak 658 sayılı ilke kararında yer alan I. ve II. Derece arkeolojik sitle ilgili “*bilimsel amaçlar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır*” tanımlamasıyla üst ölçekte çeliştiği değerlendirilmektedir.

Yine 701, 715 sayılı K.T.V.K.Y.K ilke kararları incelendiğinde, aynı durumun bu ilke kararlarında da tezahür ettiği görülmektedir. Bunun temel nedeninin ilke kararlarının pek çoğunda hissedilen ve en belirgin şekilde 658 sayılı ilke kararında görülen 2863 sayılı Kanunun önüne geçme fiili durumudur. Bu durum “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 13. ve 14. Maddeleri Gereğince Yürütülen İşlemlere İlişkin Yönerge” için de geçerlidir. Bu fiili durumun ortadan kaldırılmasına yönelik pek çok girişimin “*vatandaşın koruma olgusunda değişime ve gelişime hazır olmadığı*” yönündeki genel söylemlerle geri çevrildiği sektörde kanıksanan bir yaklaşımdır⁵. Ancak korumadan sorumlu ana kurumlarca gereken adli ve idari mekanizmaların gerektiği gibi kurulması, bu değişimin yaşanmasını kolaylaştıracağı gibi korumaya çağdaş ve yenilikçi bir anlayış getirilebilecek ve koruma⁶ topyekûn bir seferberliğe dönüşebilecektir.

Dünyada kültürel mirasın korunmasında yenilikçi, duruma özgü, akılcı modeller geliştirilirken ülkemizde kültür varlıklarının korunmasına yönelik düzenlemelerle ilgili süreçlerin sadece bürokrasinin malum yapısına bırakılması evrensel koruma ilkeleriyle ne ölçüde bağdaştırıldığı sorgulanması gereken bir husus olarak değerlendirilmektedir. Özdoğan (2006: 59) bu durumu şöyle açıklıyor; “*Arkeoloji ile ilgili olarak, tepkiye dayalı, yasağcı bir bürokratik sistemimiz vardır. Özendirici, geliştirci olmaktan çok, sınırlamaya, çok sıkı bir denetim getirmeye yönelmiştir. Daha doğrusu ancak bürokratik olarak denetleyebileceği kadar çalışılması, sistemimizin özünü oluşturur.* Dünyada artık “arkeopark” kavramının neredeyse popülerliğini kaybetmeye başladığı bir çağda, arkeolojik alanları sadece “*bilimsel amaçlar dışında aynen korunacak alanlar*” olarak görmenin nasıl savunulabileceği açıklama bekleyen bir konu olarak sektörün karşısında durmaktadır”.

Kültürel mirasın korunması ile ilgili uluslararası otoritelerin ülkemizde yenilikçi yaklaşımlarla ilgili öneriler getirdiği alanlarda dikkatlerden kaçmaması gereken ayrıntılar barındırmaktadır. Bu alanlar içerisinde en iyi iki örnek İstanbul’da Marmaray Kazıları sırasında Yenikapı’da ve Sultanahmet’teki Four Seasons Oteli ek inşaatı sırasında açığa çıkan arkeolojik alanlardır. Yenikapı’da açığa çıkarılan arkeolojik alanın bilim dünyasında yarattığı sinerji bilinmektedir. Bu alanla ilgili kamu ve yerel yönetimlerin ortaklaşa yürütmekte oldukları çaba pek çok övgü almaktadır. Bu alan-

⁵ Oysa uluslararası ölçekte katılımcı süreçlerle ilgili çok daha ileri fikirler yıllardır dile getirilmektedir. Örneğin ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü’nün (ICOMOS 1990) altıncı maddesinde “Arkeolojik mirasın korunmasını teşvik için yerel ilgi ve katılım etkin olarak araştırılmalı ve desteklenmelidir. Bu ilke özellikle yerli halkın ve yöresel kültür guruplarının mirası söz konusu olduğunda önemlidir. Bazı durumlarda anıt ve siterin korunmasını ve yönetimini yerli halka bırakmak doğru olabilir.” ifadesi dahi yer almaktadır.

⁶ “Koruma” kavramı korunma kavramıyla birlikte, 2863 sayılı Kanunun 3. maddesinde taşınmaz kültür varlıkları için (tabiat varlıklarına da atıf yapılarak), “*muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri*” olarak tanımlanmıştır. Koruma kavramı ile ilgili meslek disiplinlerinin her birinin bakış açısına bağlı olarak pek çok tanım yapılmıştır ve yapılabilir. Ancak Nara Bildirgesinin (1994) tanımlar başlığı altında yer alan koruma tanımının (Koruma; Bir yapıtı anlamaya, tarihini ve anlamını tanımaya, maddi olarak korunmasını sağlamaya ve gerektiğinde restore ederek değerlendirmeye yönelik tüm işlemleri içerir. (Asatekin 2004:85) çok daha geniş bir anlama sahip olduğu görülmektedir. Bu tip tanımlamaların yasanın algılanması ve sahiplenilmesini sağlayacağı değerlendirilmektedir.

la ilgili UNESCO Dünya Miras Merkezi / ICOMOS Ortak Heyeti İnceleme Raporu'nda (2008: 36) burada yürütülen çalışmaların heyet tarafından memnuniyetle karşılandığı belirtilerek “*arkeolojik kalıntıların müzecilik esaslarına uygun bir şekilde sergilenmesi için bir konseptin geliştirilerek buraya inşa edilecek metro istasyonunun tasarımı dahil edilmesi önerilir*” denilmektedir. Four Seasons Otel ek inşaatı sırasında açığa çıkarılan arkeolojik alanla ilgili olarak Rapor'da (2008: 37,46)

“*Kazı projesi, kamuya açık olacak yeni bir arkeoloji parkı, turizm ve kültür alanında sürekli, ziyaretçilere açık olarak sergilenecek olan yoğun arkeolojik kurtarma çalışmalarını kapsamaktadır. Heyetimiz bu alanı kiralayan Sultanahmet Turizm Şirketinin, Associazione Palatina-Istanbul ile işbirliği yaparak bölgenin Sultanahmet çekirdek alanı için teklif edilen arkeolojik parkura dahil edilmesini sağlamasını önerir*”

denilmektedir. Yine raporun önerileri arasında (2008: 7) “*Alana dair genel anlayışı ve yorumu iyileştirmek için, daha geniş bir bilinçlendirme programı çerçevesinde Arkeoloji Parkı, Turizm ve Kültür Alanı da dahil olmak üzere, sit yorumları için yeni girişimler, Sultanahmet gezi parkurları ve Bizans'ta gezintiler mümkün mertebe işbirliği içinde yürütülmeli/entegre edilmelidir*” ifadeleri yer almaktadır. Görüldüğü üzere uluslararası ölçekte dikkatlerin çekildiği bir alanda mevzuatımızda yer almayan yeni/likçi öneriler gelebilmektedir. İşin daha ilginç boyutu ise bu önerilerin mevzuata takılmadan uygulanıyor olmasıdır. Öneriler, bu alanlar arkeolojik alanlar olmasına karşın uygulanabilmekte, 658 sayılı ilke kararına takılmamaktadır. Çünkü bu alanlardan ilki tarihi yarımada kapsamında *tarihi kentsel sit* içerisinde kalıp, arkeolojik sit ilan edilmesi düşünülmemiş; ikinci alan ise *kentsel arkeolojik sit* içinde kaldığı için 658 sayılı ilke kararına takılmamıştır. Burada sorgulanmak istenen, ne bürokrasinin akılcı hamleleriyle kendi kurallarını nasıl yok saydığı ile ilgili çıkarılacak ders ne de bu alanların neden arkeolojik sit ilan edilmediği hususudur. Üzerinde durulması gereken ve çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel düşünce, neden aynı akılcı, üretken, çözümcül, modern yaklaşımın sürdürülebilir bir arkeolojik miras yönetimi için ortaya konması konusundaki katı tutumun sorgulanmadığı hususudur.

Kültürel mirasın korunması ile ilgili dikkat çekilmesi gereken bir başka husus ise doğrudan katılımcılığı ilgilendirmektedir. 2863 sayılı Kanununun 58. maddesinde yer alan “*ilgili meslek odaları koruma bölge kurulu toplantılarına gözlemci olarak katılabilir*” ibaresi gereği toplantılara ancak oda düzeyinde olan sivil yapılanmalar katılabilmektedir. Bilindiği üzere “oda” statüsü mevzuatımızda özel bir düzenleme olup, Kanun maddesinde atıf yapılan “ilgili meslek odaları” statüsünü taşıyan ve bu toplantılara tereddütsüz olarak katılabilen sadece “Mimarlar Odası” ve “Şehir Planıcıları Odası”dır.

Kültürel mirasın korunması, fiziksel ve kültürel çevre gibi pek çok farklı disiplinin birlikte çalışmasını gerekli kılan multi disiplinler bir birlikteliği gerekli kılmaktadır. Bu çok yönlü yapının en akılcı ve etken desteklenebileceği yapı ise Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olarak görülmektedir. Uluslararası nitelikte olan ICOMOS ve ICOM gibi STK'larının yanı sıra ülkemizde ulusal ölçekte de koruma alanında köklü STK bulunmaktadır. Bunlardan ilk akla gelenler Tarihi Kentler Birliği, ÇEKÜL, TAÇ Vakfı, Kültürel Mirasın Dostları Derneği, Müzeciler Derneği, Arkeologlar Derneği, Anadolu Sanat Tarihçiler Derneği, TEMA Vakfı, Geyre Vakfı ve benzeri yapılanmalardır. Bu yapılanmaların ülkemizdeki kültürel mirasın korunması sürecinde sarf ettikleri çabalar ve yaratmaya çalıştıkları duyarlıklar kamuoyunca yakından takip edilmektedir.

Ancak koruma sürecine ilişkin temel kararların alındığı koruma bölge kurullarının toplantılarına bu sivil toplum örgütleri katılım sağlayamamaktadır. Sivil toplum örgütlerinin kültürel mirasın korunması ile ilgili kararların alınmakta olduğu koruma bölge kurulu toplantılarında yer almaları ile ilgili katılımcı düzenleme mutlaka yapılmalıdır. Hatta bu katılımın sadece gözlemci sıfatı ile değil koruma bölge kurullarında, kurulun yapısına bağlı olarak uygun sayıda STK temsilcilerine oy hakkı verilmesi yönünde daha kapsamlı bir düzenlemeyi içermesi önerilmektedir⁷.

2. ÜLKEMİZDE KORUMADA KATILIMCI SÜREÇLERLE İLGİLİ DİĞER YASAL DÜZENLEMELER

Ülkemizde kültür varlıklarının korunması ile ilgili temel yasal düzenleme 2863 sayılı Kanun olmakla birlikte kültürel mirasın korunmasına yönelik katılımcı süreçler içeren, 2863 sayılı Kanuna ya da bu Kanun kapsamındaki kültür varlıkları ve alanlarıyla ilgili olan çeşitli etkinliklere yönelik atıflar yapılan başka düzenlemeler de bulunmaktadır.

Bu düzenlemelerden 5225 sayılı Kültür Yatırım ve Girişimlerini Teşvik Kanunu, koruma uygulamalarına yönelik katılımcı bir sürecin devletçe resmi olarak desteklendiğinin Kanunla ortaya konduğu en önemli düzenlemelerden biri olup, bu husus Kanunun amaç bölümünde tüm açıklığıyla ortaya konmaktadır. Kanununun 4. maddesinde teşvik veya indirim konu olacak çeşitli faaliyetler belirtilmiş olup, maddenin “c” bendinde 2863 sayılı Kanuna doğrudan atıf yapılarak, 2863 sayılı Kanun kapsamındaki taşınmaz kültür varlıklarının Teşvik Kanunu kapsamında kullanılabilceği açık bir biçimde belirtilmektedir.

Diğer taraftan, 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda, 5228 sayılı “Bazı Kanunlarda ve 178 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un 28. ve 32. maddeleri ile kültürel alandaki destek (sponsor) faaliyetlerinin teşvik edilmesi için kültürel faaliyetleri destekleyen gerçek veya tüzel kişilere bazı vergi avantajları sağlanmıştır.

5422, 193 ve 5225 sayılı Kanunlarla, 2863 sayılı Kanunu ilgilendiren hususlarda, “genel” yani tüm kurum, kuruluş ve kamuoyunu ilgilendiren boyutta söylemler geliştirildiği Kanunların ilgili bölümlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında, yürürlükte bulunan 658 sayılı ilke kararında I. ve II. derece arkeolojik sitlerin “*korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanları*” şeklinde tanımlanması nedeniyle restorasyon, bakım onarım vb. uygulamaların gerçekleştirilmesi karşılığında, arkeolojik alan ya da alan içerisindeki yapının kullanımına yönelik tahsis uygulaması da imkan dahilinde görülmemektedir. Oysa, 5225 sayılı Kanun’un 4. maddesinin “c” bendinde “2863 sayılı Kanun kapsamındaki taşınmaz kültür varlıklarının, bu Kanunun amacı doğrultusunda kullanılması” hususu açıkça belirtilmekte ve 2863 sayılı Kanunda bu yönde kısıtlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır.

⁷ Bu konu koruma bölge kurullarında ele alınan konunun niteliğine bağlı olarak (örneğin arkeolojik alanlarla ilgili ise farklı, kentsel sitlerle ilgili ise farklı, doğal sitlerle ilgili ise farklı STK olarak) katılımın türü, aritmetik yapı ve benzeri pek çok husus göz önünde bulundurularak düzenlenebilir. Ancak çalışmanın ana çizgisinin korunması adına konunun detaylarına bu çalışmada daha fazla girilmeyecektir.

Bunun yanı sıra, kamu tüzel kişiliklerinin sahip olduğu taşınmazlardan kamu hizmeti için gerekli olmayanlarının her tür yatırımlarda değerlendirilmesi çeşitli Kanunlarla teşvik edilmiştir. Zaman içinde Kanunlardaki eksiklikler ve uygulamada ortaya çıkan ihtiyaçlara göre gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Öyle ki, Kanunlar ve yönetmeliklerde bu yönde sıkça yapılan değişikliklerin yatırımcılara ne gibi imkân ve teşvikler getirdiğini takip etmek oldukça zorlaşmıştır (Demir 2009: 18).

Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi Kanunlarında yapılan değişikliklerle, kültürel alanda ve özellikle kültürel mirasa yönelik gerçekleştirilen faaliyetlerin desteklenmesi için yapılan harcamalarda vergi matrahından %100 indirim olanağı getirilmiştir. Benzer şekilde 2004 yılında yürürlüğe girmiş olan 5225 sayılı Kültür Yatırım ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kapsamında, yatırımcı ve girişimcilerin kültürel alanda yatırım yapmalarını teşvik etmek amacıyla, kültürel altyapı ve işletme hizmetleri alanında yapılan çalışmalar için kurum ve kuruluşlara önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Ayrıca, bu Kanuni düzenlemelerle kültür ve tabiat varlıklarını koruma ve yaşatma anlayışının geliştirilmesi ve toplumda “koruma kültürünün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması⁸” bağlamında büyük gelişmeler sağlanacağı da öngörülmektedir. Koruma kullanma dengesi sağlanarak alınacak olan teşvik edici tedbirlerin koruma uygulamaları ilkelerine ve bu süreçler öngörülerek kültür varlıklarını sadece görenek değil; onlarla birlikte yaşayarak, onlara dokunarak, onları soluyarak toplumsal bir olgu olarak yaşanması 5225 sayılı Kanun’un temel felsefesini oluşturmaktadır. Yine 5228 sayılı Kanunla kültür varlıklarının korunması için önemli bir seferberlik başlatılabileceği öngörülmektedir.

Bu tespitler ışığında, 2863 sayılı Kanunun alt düzenlemelerinde, 5422, 193 ve 5225 sayılı Kanunlarda kültür varlıkları ile ilgili zikredilen hususlara yönelik gelişebilecek (restorasyon, bakım, onarım, kullanım vb. gibi) taleplere yönelik koruma-kullanma dengesi gözeterek, bilimsel ilke ve kriterlerden ödün vermeden, sosyal sorumluluk uygulamaları ya da yatırım faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik gerekli düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği açıktır.

Bu zorunluluk kapsamında yürütülen çalışmalardan ilki 22.07.2008 tarih ve 745 sayılı K.T.V.K.Y.K ilke kararıdır. Ancak, 745 sayılı ilke kararı da 714 sayılı ilke kararı gibi 658 sayılı ilke kararını değiştirmek yerine yeni bir ilke kararı olarak yayınlanmıştır. 658 sayılı ilke kararında yer alan “*bilimsel faaliyetler dışında aynen korunacak alanlar*” ifadesinin çıkarılması yerine bu alanlarda gerçekleştirilebilecek faaliyetler için her biri 658 sayılı ilke kararını adeta yalanlar biçimde, yeni bir ilke kararı ihdas edilmesi, ilke kararlarının tutarlılığının sorgulanmasına zemin hazırlayan gereksiz bir ısrar olarak görülmektedir. Bu durum ele alınması ve üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir husus olarak koruma sektörünün karşısında durmaktadır.

Ülkemizde ve dünyada kültürel miras alanında duyarlılık sahibi olan herhangi bir kurum ya da kuruluşun kazı alanlarının uluslararası ölçekte kabul gören koruma ilkelerinden taviz vererek salt turizm gerekçesiyle kullanıma açılmasına taraf olması düşünülemez. Böylesi tartışmaya dahi açılması mantık çizgisi dışında bir uygulamayı, koruma kullanma dengesi içerisinde tolere edilebilecek unsurların dışına taşıyarak anlaşılabilir bir keşmekeşe sürüklemek ise 658 sayılı ilke kararının şu anki durumu olarak özetlenebilir.

⁸ Türkiye’de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu (Antalya 2002) sırasında oluşturulan “Tarihi Kent Dokularının Korunması Sürecinde Koruma Kültürünün Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması” III. Komisyon’un çalışma konusunu oluşturmakta olup komisyon raporunda (s. 146-159) konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bilimsel dayanaktan yoksun “yasakçı” bir yaklaşım çerçevesinde yapılandırılmaya çalışılan koruma anlayışı nasıl “sürekli ve dengeli gelişme” sağlayacak ve nasıl katılımcı bir süreç oluşturabilecektir? sorusu bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel argümanlardan birini oluşturmaktadır. Her ne kadar farklı yöntemlerle ve yeni bir ilke kararına gerek olmadan hayata geçirilebileceği değerlendirilse de, 745 sayılı ilke kararının içinde barındırdığı anlayışın, yasakçı yaklaşımların çok üzerinde, bir arkeolojik alanın bilimsel kriterler çerçevesinde koruma bölge kurulunca uygun bulunan koruma amaçlı imar planı, çevre düzenleme projesi dahil her ölçekteki projeler doğrultusunda yönetim alanı ve yönetim planı göz önünde bulundurularak, varsa kazı başkanı, yoksa müze müdürlüğü görüşleri alınmak suretiyle ve daha da önemlisi, herhangi bir amaç için değil, bakımı, onarımı, restorasyonu yapılması ve değerlendirilmesi amacıyla tahsis yapılabilmesi yönünde kapsamlı ve koruma-kullanma dengesi gözetilen bir düzenlemedir.

Bu nedenle, 745 sayılı ilke kararı ve bu yönde geliştirilecek akılcı modellerin, sağlıklı bir uygulama modeline kavuşturulması ile kültür varlıklarının kısıtlı kamu imkânlarının yanı sıra “sürekli ve dengeli gelişme” sağlayan bir yönetim modeli çerçevesinde, yeni kaynaklar yaratılacağı böylece, kaynakların “damladan” “denize” dönüştürülerek kültür varlıklarının ihya edilmesine önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Teşvik ve sponsorlukların daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektörün desteğiyle mümkün olabilecektir. 5225 sayılı Kanun, koruma anlayışına yeni bir boyut olarak “yaşatma anlayışı”nı kazandırmaktadır. Böylece restore edilen, düzenlenen, ihya edilen tarihi eserlerimiz toplumla buluşabilecek, koruma ve yaşatma prensibinin kitlelerce benimsenmesi sağlanabilecektir.⁹

3. KORUMA-KULLANMA DENGESİ ve KATILIMCILIK

Ülkemizde koruma sektörü, kültürel zenginlik açısından dünyada bir eşinin daha bulunmadığı kabul gören topraklarımızdaki kültür varlıkları ve sit alanlarında edindiği birikimle önemli bir kurumsal bellek ve kimlik oluşturmuştur. Ancak sektörün, önemli bir etken olan ekonomik destekten yeteri kadar yararlanamaması nedeni ile özellikle koruma uygulamalarında “sürekli ve dengeli gelişme” ülkemizde yeterince sağlanamamaktadır.

Örneğin, yerleşim merkezlerinin dışında yer alan ya da güvenlik önlemleri ile korunamayan sit alanları ve örenyerleri bir anlamda kaderleri ile baş başa bırakılmakta ve her geçen gün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Kent içi ya da yakın bölgelerde bulunan kimi sitler ise kentlerin çöküntü alanları görünümündedir. Hali hazırdaki yasal düzenlemelerin “kullanarak koruma”, “koruma kullanma dengesinin sağlanması” hususlarındaki yetersizlikler nedeniyle de bu

⁹ Bazı kesimler tarafından “...Anayasanın güvencesi altında olan kültürel değerlerimizin tüzel kişilere verilmesi veya kullanılması geriye dönüşü mümkün olmayan tahribatlara neden olacaktır...” söyleminin yoğun biçimde kullanıldığı bilinmektedir. Bu yaklaşım, bugün ancak skolâstik çağda bilime inanmayan düşünce ile özdeşleşen bir tavır olmanın yanında, sahip olunan yetkinin ya da kültürel miras alanındaki birikimin farkındalığı konusunda da soru işaretleri oluşmasına neden olmaktadır. Ülkemizde gerçekleştirilen kimi başarılı uygulamaların yanı sıra, bazı kurumlarca gerçekleştirilen uygulamaların uluslararası standartlarda olmadığı yönünde yapılan eleştiriler kültür varlıklarına gönül verenlerin bildiği bir husustur. Bu konuda uluslararası ölçekte yapılan önemli güncel eleştirilerden biri UNESCO Dünya Miras Merkezi/ICOMOS Ortak Heyeti İnceleme Raporunda (8-13 Mayıs 2008) görülmektedir (Ayrıntılı bilgi için; <http://whc.unesco.org/en/sessions/32COM/documents/>, adresinde bulunan WHC-08/32.COM/7B.Add.2 (Addendum 2: State of conservation of the properties inscribed on the List of World Heritage in Danger), dokümanı sayfa 24). Ancak raporda vurgulandığı üzere, temel hedef söz konusu yöntemden vazgeçmek değil restorasyon projelerinin uluslararası standartlara kavuşturulmasını sağlamak olmalıdır.

alanlar yerel ve idari yapılanmalar için kaynak ayrılması belki de en son düşünülen alanlar haline gelmişlerdir¹⁰.

Arkeolojik alanlar, kentlerle fiziksel olarak bütüncül planlama ilkesi çerçevesinde ele alınırken, bu alanların bir yandan kentlilerle bütünleşmesi de önemli görülmektedir. Ancak bu bütünleşme için gereken optimal erişilirliğin sağlanmasıyla halka bu özgül kentsel hizmet verilirken arkeolojik alanların ve yakın çevresinin özgünlüğünün bozulmamasına özen gösterilmeli, bu alanlar hava kirliliği, kötü denetlenmiş turizm, yapılaşmanın kötü etkilerine karşı korunmalıdır (Tankut 1991: 21-22). Bu hassasiyetler çerçevesinde, *kentsel bilgi birikim sürecinin temel kaynak alanları olarak arkeolojik mirasa konu olan koruma alanlarının, sürdürülebilir korunmasına yönelik planlama arayışları nasıl bir yöntem izlenmesi eşliğinde ele alınmalıdır? ya da arkeolojik miras alanlarına yönelik sürdürülebilir koruma-geliştirme stratejileri nasıl belirlenmelidir?* sorularına cevap aranmalıdır (Özcan vd.2008: 2).

Eğer gerçekten dünya kültür mirasının önemli bir kesimine sahipsek, bununla övünmek kadar, buna sahip olmanın bazı sorumlulukları ve yükümlülükler getirdiğini de kabul etmemiz gerekir. Bunların başında, ham ve tanımsız şekilde duran kültür varlıklarını bilgiye dönüştürmemiz, bunları toplumun sosyal zenginliğine katmamız ve aynı zamanda da gelecek kuşaklara koruyarak aktarmamız gelir (Özdoğan 2006: 65).

Genel olarak ülkemizdeki, pek çok antik şehir, tiyatro, akropol, odeon vb. alanların kamu ve yerel yönetimlerin mevcut ekonomik imkânları ve mevzuattaki hali hazır düzenlemeler göz önüne alındığında, bilimsel kazıların ve restorasyon uygulamalarının tamamlanarak ayağa kaldırılabilmesi için, yüzlerce yıl sürebilecek emek ve çok yüksek bir finansman gerektiği bilinmektedir. Mevcut imkân ve düzenlemelerle gelecek nesillerin dahi söz konusu antik şehir ve tiyatroların ayağa kaldırıldığını görme imkân ve ihtimali bulunmamaktadır. Oysa günümüz teknolojik imkânları ve yaratılabilecek ekonomik kaynaklar sayesinde özellikle antik kentler bağlamındaki sitlerin tümü olmasa bile önemli bir kısmının ayağa kaldırılmasının sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Ülkemizde 2863 sayılı Kanun kapsamında kalan kültür varlıkları ve sitlerle ilgili istatistiki verilere bakıldığında sit bazında arkeolojik alanların, taşınır eserler bazında da arkeolojik eserlerin çokluğu dikkat çekmektedir¹¹. Bu hususun, mevcut durum tespitinden bir basamak öteye taşınarak, bilginin sektörel anlamda realizasyona dönüştürülmesi¹², mesleki bir sorumluluk olarak algılanmalıdır.

¹⁰ 2863 sayılı Kanununun 12. maddesi kapsamında sağlanan “taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına katkı payı uygulaması”nın bu alanların ihya edilmesi için oldukça önemli bir düzenleme olduğu değerlendirilmektedir. Ancak ülkemizde bu alanların çokluğu göz önüne alındığında bu uygulamanın da yeterli olduğunu söylemek olası değildir.

¹¹ 2008 yılı sonu itibari ile Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müzelerde 709.789 adedi arkeolojik, 271.487 adedi etnografik, 1.776.739 adedi sikke, 118.047 adedi tablet, 53.820 adedi mühür ve baskısı, 4518 adedi arşiv vesikası, 41.314 adedi el yazması ve 11.393 adedi diğer eser grupları olmak üzere toplam 2.987.107 adet eser bulunmaktadır (BİMER162751 Sayılı Başvuru). 2863 sayılı Kanun kapsamında ülkemizde toplamda 10627 adet sit bulunmakta olup bunların dağılımları şu şekildedir. Arkeolojik Sit Alanı 8.573; Doğal Sit Alanı 1.234; Kentsel Sit Alanı 230; Tarihi Sit Alanı 146; Diğer Sit Alanları (Üst üste sit alanları) 411; Kentsel Arkeolojik Sit Alanı 33. (<http://www.kvmgm.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF03077CA1048A183464FCDB8C1B1E6E40>) 06.04.2010 19:00

¹² Bilinen, açığa çıkarılan arkeolojik değerlerimizin çokluğunun yanında, henüz bilinmeyen, açığa çıkarılmayan pek çok değer de ülke olarak sahibiyiz. Ancak bu değerlere sahip olmanın ötesinde, bu değerlerle ilgili bilgiler, ulusal ve uluslararası ölçekte, gerekli yeterlilikte (yoğunlukta) paylaşılmalıdır. Bilginin değere dönüştürülmesi yani realizasyonunun sağlanması yine aynı türdeki bilginin daha rahat üretilmesini sağlayan bir kaynak olarak görülmelidir.

Özdoğan (2006: 9-11) “bilgi”, “kültür varlığının topluma kazandırılması” ve “gelecek kuşaklara aktarımı” olmak üzere “kültür varlığı” tanımının üç ana ayağı olduğunu ve ayaklardan ilk ve en temel olarak gördüğü ayak olan “bilgi”nin, günümüzde diğer ayaklardan kısmen arka planda kaldığının altını çizmektedir.

Ancak bilginin, özellikle de kültürel mirasla ilgili bilginin, elde edilmesi için gerekli etkenlerin varlığı da unutulmamalıdır. “İdari kararlılık” ve “destek”, “disiplinler arası ve toplumsal birliktelik” (katılımcılık), “ekonomik yeterlilik” ve “teknolojik yetkinlik” bu etkenlerden ilk akla gelenler olarak sıralanabilir. Bu etkenlerden her biri kendi içinde, bilginin elde edilme süreci, yöntemi ve içeriğini etkileme gücüne sahip çeşitli ayrıntılar barındırmaktadır. Ancak, yöntem bilimsel açıdan süreci inşa etmek gerekirse, “idari kararlılık” ve “desteğin” ilk, “disiplinler arası ve toplumsal birlikteliğin” ikinci ve sırasıyla “ekonomik yeterlilik” ve “teknolojik yetkinliğin” yer alacağı değerlendirilmektedir. İndirgemeci bir yaklaşımla, katılımcı süreçlerin kültür varlıklarının “sürekli ve dengeli gelişmesine” katkı sağlayacağı temel prensibine dayanan bu çalışma, sorunun çözümünü, yukarıdaki sistematik dizge temelinde (öncelikli olarak) idari destek ve kararlılık zeminine oturtmaktadır. Gerekli yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapıldığı bu zeminde katılımcı süreçlerin hayata geçirilmesi ve bu yöntem sayesinde de ihtiyaç duyulan ekonomik ve teknolojik gereksinimlerin sağlanabileceği öngörülmektedir. Bu amaçla koruma ile ilgili uluslararası ölçekte pek çok kurum ve kuruluş tarafından da tavsiye edilen çeşitli ilkesel düzenlemelerde de öngörüldüğü şekilde, ulusal ihtiyaçlar ve hassasiyetler ölçeğinde ivedilikle;

- arkeolojik kazı politikası,
- restorasyon uygulamaları temel ilkeleri ve etik kuralları,
- taşınmaz kültür varlıkları, standardı, tespit kriterleri ile tespit ve tescil politikası,
- taşınmaz kültür varlıklarından yararlanılmasında dikkat edilecek unsurlar ve etik kurallar

belirlenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Ancak, kültürel mirasın korunma ve yaşatılması sorumluluğunun toplumun her kesimine ait olduğu temel fikrinden yola çıkarak, bu çalışmaların yoğunluğunu sivil toplum örgütlerinin oluşturacağı bir yapılanma içerisinde gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kültürel mirasın korunması, içinde bulunduğumuz çağda zorlaşan ekonomik koşullar ve nüfus artışının yarattığı rant baskısının da önemli etkisiyle, gün ve gün daha da zor bir boyut kazanmaktadır. Çözüm aranan pek çok konu, özelliklede kültürel ya da doğal çevre sorunları ile ilgili konular tartışmaya açıldığında, uzun uzun değerlendirmelerden sonra oluşan sonuç bildirgelerinde mutlaka eğitim hususunun yer aldığı bilinmektedir. Hemen tüm otoriteler kültür varlıklarının korunmasında eğitimin belki de en önemli aktör olduğu yönünde görüş birliği içerisinde. Buna karşın, eğitim müfredatında bu konunun yeterince ele alındığı söylenemez. Ancak, eğitimin günümüzde yasaklar üzerinden sağlanmaya çalışılan, ancak başarı düzeyi tartışılır olan kültürel mirasın korunma sürecini, yaratılacak duyarlılıkla tartışmasız bir başarıya sürükleyeceğine inanılmaktadır. Kültürel mirasın korunması sürecinde eğitimin rolü ve önemi konusu başlı başına ele alınması gereken ve bu

Buna örnek olarak, arkeolojik alanlarda elde edilen verilerden yola çıkarak alanların 3d modellemelerinin yapılması ve bunun pazarlanması ya da yine arkeolojik alanlardan elde edilen veriler ışığında bu alanların interaktif metotlarla kullanımının sağlanması verilebilir.

çalışmanın ana ekseninde kalmaması nedeniyle, eğitim olgusunun farkındalık yaratma ve duyarlılık gösterilmesini sağlama yönleriyle bireysellikten katılımcılığa giden yolda sağlayacağı önemli katkının vurgulanması yeterli görülmektedir.

Bilim adına ve bilim için geliştirilmesine çaba sarf edilen teknoloji de, artık insanoğlunun hayal sınırlarını zorlayan bir noktaya ulaşmıştır. Yeraltındaki kültür varlıklarının tespitinden kültür varlıklarının morfolojisindeki bozulmalara kadar, restorasyon uygulamalarında kullanılan fotogrametrik ve üç boyutlu yazılımlardan, eserin ait olduğu antik dönemin modellenmesine kadar pek çok yöntem artık teknolojinin kültür sektörüne sunduğu nimetlerdir. Ayrıca, eserlerin kullanımları ile ortaya çıkabilecek risklerin analizleri ve hatta simülasyonları da yine bilgi teknolojileri yardımıyla kolayca gerçekleştirilebilecek işlemler olarak karşımızda durmaktadır. Ancak, teknolojik alt yapıyla desteklenen yukarıda örneklerle açıklanmaya çalışılan olanaklardan yararlanabilmenin de belli başlı maliyetlerinin olduğu bilinmektedir.

Korumanın pahalı bir müdahale olduğu sezilmekte, ama korumada kaliteyi etkilemeden maliyeti azaltacak yöntemler üzerinde durulmamaktadır. Bu nedenle, koruma projelerinde maliyet konusu hep kaynak yetmezliği sorunu ile özdeşleşmekte; kaynak çoğaltmak ise genellikle kaynak aramak/bulmak yöntemi ile sınırlanmaktadır. Oysa bütçe gelirlerini arttırmak, projeler için parasal destek istemek gibi kaynak arama yöntemlerinin ötesinde, eldeki kaynakları en iyi kullanma ve en önemlisi kaynak yaratma stratejilerini geliştirmek bir zorunluluktur (Bademli 1997: 31).

Koruma uygulamalarına yönelik “sürekli ve dengeli gelişme” süreçlerinin hayata geçirilmesi için ya ekonomik olanakların kullanımına dönük akılcı politikalar geliştirilecek ya da öncelikle ülkenin ekonomik anlamda pek çok sorunsalının çözülmesi ve sıranın “kültür” ve “kültür varlıkları”na gelmesi ve bu alanda kamusal bir duyarlılık ve bilinç oluşana kadar beklenmesi gerekecektir. Ancak görülmektedir ki, bu karar bir tercih bir seçim yapma özgürlüğünün çok ötesinde, alternatiflere bakıldığında, üzerinde düşünülmesi bile gerekmeden üstün kamu yararı¹³ kapsamında verilmesi gereken bir karar olarak görülmektedir.

Özellikle ülkemizin kültürel alandaki zengin mirası düşünüldüğünde bu mirasın korunmasına yönelik (başta ekonomik olmak üzere) tüm sorumluluğun Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sırtına bırakılıyor olmasının yanı sıra, bu evrensel sorumluluğun paylaşılmasında yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri, özel sektör ve toplumun her kesiminin bu katkı dışında bırakılması, kültür varlıklarının korunmasına yönelik katılımcı politikaların üretilmesinde büyük bir eksik olarak değerlendirilmektedir.

“Tarihi mirastan herkes sorumludur”¹⁴. Bu nedenle, temel prensiplerin kabulü üzerinde mutabakat sağlanan koruma süreci ve uygulamalarında yetkinin paylaşılması ve ekonomik katılımın sağlanması zorunlu görülmektedir.

¹³ Üstün kamu yararına yönelik, Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve pek çok İdare Mahkemesi kararları bulunmaktadır. Bu kararlardan Bursa 2. İdare Mahkemesi'nin, 25.05.2006 tarih ve 2005/1080 sayılı kararında zikredilen “hukuk literatüründe, üstün kamu yararı kamu sağlığı ve milli güvenlik gibi toplumsal menfaatler ile çevre ve doğal kaynakların sağladığı yaşamsal faydaların bir bütünü olup her türlü ekonomik gaye ve kazançtan daha öncelikli olan en üst toplumsal yararı ifade etmektedir.” ifadesi üstün kamu yararını kavramını uygulamaya dönük tanımlayan belirgin bir söylemdir.

¹⁴ Tarihi Kentler Birliği'nce 19 Nisan 2003 günü Amasra'daki forumda yapılan değerlendirme ve dilekler Bartın-Amasra Bildirgesi olarak ilan edilmiştir. Bildirgede “Tarihsel Mirastan Herkes Sorumludur” başlığı altında ortak miras için kamu-yerel-sivil-özel birlikteliğin güçlendirilmesine de öncelik verilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Katılımcı politikalar sayesinde sağlanması öngörülen katkılarla öncelikle arkeolojik alanlarda yürütülen bilimsel kazı faaliyetleri, restorasyon proje ve uygulamaları, alan yönetim planlarının hazırlanması çalışmalarına hız verilmesi önerilmektedir. Bilimsel çalışmaların tamamlanması ve sitlerin ihyasının ardından, alanlar için çevre düzenleme proje ve uygulamaları, yürüyüş yollarının yapılması yönetim planlarının hazırlanması gibi alanın kullanımına yönelik geliştirici tedbirlerin de bu yöntemle ivedilikle tedariki sağlanabilecektir. Hatta alanların özelliklerine bağlı olarak, kimi alanlarda bu faaliyetlerin birlikte yürütülebileceği de değerlendirilmektedir.

Katılımcılık adına, bir başka saha olan kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin ülkemizde kültür varlıklarının sürdürülebilirliğine yönelik yeteri kadar etkin olduğu söylenememekle birlikte, son yıllarda sponsorluk uygulamalarındaki yasal düzenlemelerle birlikte bu alanda, az da olsa bir talep artışından söz edilebilmektedir. Özellikle “üçüncü sektör¹⁵” kapsamında yoğunlaştırılacak faaliyetler kültür varlıklarının “sürekli ve dengeli gelişimi” için önemli bir etkinlik sahası yaratabilir.

Tüm bu imkân ve olanaklardan yararlanabilmek için koruma ilkelerinden taviz verilmeden, korumanın topluma rağmen değil, toplumla birlikte yapılması temel prensibine de uygun olarak, kamu kaynakları dışındaki olanakların sektöre entegrasyonunun sağlanması gerekli görülmektedir.

Kültürel mirasın korunmasında etkili yöntemlerden birinin de kültür turizmi olduğu bilinmektedir. Kültürel mirası korumada turizmin etkisi (WTO 2001: 85-96) ele alındığında doğru ve bilimsel koruma yaklaşımlarında turizm, kültür varlıklarının korunmasına ekonomik katkı sağlayacak bir araç olarak görülürken (Uygur vd. 2007: 42), ülkemiz tamamen bu bilimsel yaklaşımın tersini benimsemiş ve bu tavır çok büyük kabul görerek, turizm amaç olarak benimsenmiştir. Kültür varlıklarının korunmasında önemli bir potansiyel olan turizm olgusunu bir tehdit olmaktan çıkaracak doğru ve dengeli bir politikanın kurulması (Asatekin 2004: 59-61) önemli ve ivedilikle gereklidir.

Elbert¹⁶ (2003) kitle turizminin kültürel miras üzerindeki etkisine şu ilginç örnekle benzetme yapıyor; “Turizm evdeki ateşe benzer. Yemek de pişirebilirsiniz, evi de yakabilirsiniz!”. Ancak amaç evi yakmak olmadığına göre, içinde bulunduğumuz çağda ateşten korktuğu için yemek yememek, ülkemizde kültür ve turizm sektörleri arasındaki mevcut durumun basit biçimde örneklenmesidir. Dünya’da turizmin kültür üzerindeki etkileriyle ilgili tespitler ve ortaya çıkabilecek sonuçlar artık bilimsel dayanaklarla ortaya konularak (WTO 1999: 57-61) bu konunun tartışma konusu dahi olmaktan çıkarıldığı görülmektedir. Akılcı yaklaşımlar bu alanda da galip gelerek, sürdürülebilir turizm (Özbey 2002: 68-84) arayışıyla birlikte “kültür turizmi”nin etkili biçimde hayata geçirilmesinin yerel-evrensel, sosyal-kültürel, ekonomik-prestij, değerler açısından önemini ortaya koymuştur. Ülkemizde de zaman kaybedilmeden kültür ve turizm sektörleri arasında dünyadaki örneklerden de yararlanılarak kültür turizminin akılcı modelleri hayata geçirilmelidir.

Nihai olarak, karşılıklılık ilkesine bağlı olup olmadığına bakılmaksızın, kültürel alanda yürütülen “kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları”, “sponsorluk uygulamaları”, “şartlı bağış¹⁷” uygu-

¹⁵ “Üçüncü sektör” kavramı, “kâr amacı olmayan sektör”, “devlete ait olmayan” ve “ticarî amaçlı kurulmamış” kurum ve organizasyonları temsil etmektedir. “Sivil toplum”, “bağımsız sektör”, “gönüllü sektör”, “sosyal sektör”, üçüncü sektör için – doğru veya yanlış - kullanılan diğer isimlerdir. Kâr amacı olmaması, bu sektörde organizasyon ve kurumların kâr etmediği anlamına gelmez. Buradaki kâr kavramı iş dünyasındakinden farklıdır. Çünkü Üçüncü Sektör Kurumları sahiplerine ya da yatırımcılarına kâr transferi amacıyla kurulmamıştır. Var olma nedenleri belirli bir misyonu yerine getirmektir (Öner 2010:5).

¹⁶ Avrupa Konseyi Kültürel Politika ve Politik Hizmet ve Faaliyetler Dairesi Başkan Yardımcısı.

¹⁷ Kamu yararına kullanılmak üzere kamu idarelerine yapılan şartlı bağış uygulaması 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi

lamaları ya da kültür turizmi kapsamındaki “yap işlet devret”, “restore et işlet devret¹⁸”, “kar ortaklığı” gibi kamu-yerel-sivil-özel işbirliğini destekleyen her türdeki uygulamanın evrensel koruma ilkeleri temelinde, kültürel mirasın korunmasını sağlayarak, “sürekli ve dengeli gelişme” de anahtar görev görebileceği değerlendirilmektedir.

Kamunun yanında, yerel yönetimler, üçüncü sektör ve özel sektörün sivil mimarlık örnekleri, anıtsal yapılar, kentsel sit ve ülkemizin arkeolojik alanlarının ihyasına katılımının sağlanmasına yönelik yenilikçi fikirler geliştirilerek, “sürekli ve dengeli gelişme”ye dayalı orta ve uzun vadeli bir yönetim modeli oluşturulması için gerekli yasal düzenlemeler ve stratejik planlar oluşturulmalıdır. Korumanın korkulan ya da bilinmezlik çizgisine sürüklenen ve bunun zorunlu bir kader olduğunun kabullenilmeye çalışıldığı anlayış içerisinde bu önerilerin ne algılanması ne de hayat bulması olası değildir. Akıl ve bilim çaresizlikleri yok etme, korkuları ortadan kaldırma yönündeki azmini kültür varlıklarının “sürekli ve dengeli gelişimi” için de ortaya koymaktadır.

Vauzelles-Barbier’in (1978) kentleri yeniden canlandırma ve katılma senaryosunda, bir yöntem önerisinde¹⁹ bulduktan hemen sonra belirttiği gibi; Bu söylediklerimiz mükemmel katılmanın özetidir. Fakat tümüyle ütöpic şeyler olarak görülebilirler. Ama, böyle bir ortak planlama sürecine ve etkinliğine bir yeniden canlandırma uğraşına ulaşamaz gözüyle bakılması, insan yerleşmelerinin gerçekten demokratik bir biçimde yönetilebileceğine olan inancı sarsar (Keleş 1984: 47-71).

Janning’in belirttiği gibi (Durna vd. 2002: 55-75) “sürekli ve dengeli gelişim” için stratejik yönetim çerçevesinde mutlaka sorulması gereken sonuçları, program ya da ürünü, kaynakları ve süreçleri yakından ilgilendiren aşağıdaki dört temel soru;

- Neye ulaşmak istenmektedir?
- Bunun için ne yapılmalıdır?
- Hangi kaynaklar kullanılmalıdır?
- Nasıl yapılmalıdır? (İzlenecek süreç ne olmalıdır?)

sorularak gerekli üst ölçekli ulusal planlar vakit kaybetmeden hazırlanmalıdır.

ve Kontrol Kanunu’nun 40. Maddesi kapsamında gerçekleştirilmektedir.

¹⁸ Restore Et İşlet Devret modeli Vakıflar Genel Müdürlüğüne yoğun biçimde başvuru bir uygulamadır. “10.09.2008 tarih ve 26993 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Vakıf Kültür Varlıklarının Restorasyon veya Onarım Karşılığı Kiraya Verilmesi İşlemlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” çerçevesinde, gerçekleştirilen uygulama ile harabe durumdaki pek çok eserin, uzun süreli kiralama karşılığında restorasyonu (ihya edilmesi) sağlanmaktadır.

¹⁹ Vauzelles-Barbier makalesinin “Yeniden Canlandırma ve Katılma Senaryosu” bölümünde katılımcı süreçlerin toplumsal-kültürel gelenek ve uygulamalara göre önemli değişiklikler gösterdiğini örneğin siyasi partiler ve toplumsal sınıflar arasında işbirliği olanaklarının çok değişken bir yapıya sahip olabileceği dolayısı ile örnekleri birbirleriyle karşılaştırmanın pek de anlamlı sonuçlar doğurmayacağından bahseder. Bu bölümde üç senaryoyu ele alan yazarın üçüncü senaryosu ilgi çekicidir. Aslında ilgi çekici bir başka nokta yazarın bu senaryoyu 1978 yılında kaleme almasıdır. Yazar üçüncü senaryoyu katılım sürecinin bütün ilgililerce aynı zamanda istendiği bir senaryo olarak ele almıştır. Bütün yurttaşlara açık ve tam bir bilgi sağlanan ve edinilen yeni bilgilerle sürekli devinim kazanan bu senaryoda karar vericiler ve teknik ekip sadece ihya edilecek kent dokusu ile ilgili değil; siyasal, toplumsal, ekonomik ve beşeri etmenler üzerinde çalışmalara katkı ve katılım sağlayabilecek kişi ve yapılanmaları da sürece dahil eder. Akçal çerçevesi ayrıntıları ile ortaya konan proje karma nitelikteki kümelerce hazırlanır. Ortaya çıkan planlar bir iş birliğinin ürünüdür ve aynı şey ortaya çıkabilecek yeni yönetsel önlem ve düzenlemeler içinde geçerli olabilir. Senaryoya göre, bu sürece katılan ilgililerin işbirliklerini uygulama evresine kadar devam ettirmeleri hatta kentlerin iyileştirilmesi ve yeni kolaylıklar onların gözetimi altına konulacaktır. Senaryonun sonunda yazar; katılanlara, bu tesisleri işletme sorumluluğunun yüklediği bazı ülkelerde görülmekte olduğunu belirtmektedir.

Bu sayede korunması gerekli kültür varlıklarının kamu kaynakları dışındaki kaynaklarla ihya edilmesi ve onların yeniden yaşamaya başlaması sağlanabilecektir. Çaresizlik daha da ileri bir söylemle becerisizlik ne köklü koruma kültürümüze ne de ulusal ahlakımıza yakıştırılacak bir tutum değildir. Kültürel ve doğal varlıklarımızla ilgili çözüm üretmede cesur davranılması konusunda Atatürk'ün Millet Çiftliğindeki köşkle ilgili kararı²⁰ unutulmaması gereken bir örnek olarak zihinlerde yer bulmalıdır.

4. DÜNYADA KORUMA KULLANMA DENGESİ VE İŞBİRLİĞİ GÖZETEN BAZI İLKESEL DÜZENLEME ÖRNEKLERİ

Bademli'nin (1997:31) belirttiği gibi, koruma projelerinin kaynak yaratıcı olarak tasarlanması ve projenin yarattığı kaynakların proje içinde kalmasının sağlanması koruma hedefli gelir getiren kullanımların önerilmesini öngörmektedir. Ancak, bu yaklaşım koruma ve kullanma dengeleri açısından hassas bir konu olabilmektedir. Korunması gereken doğal ve tarihi değerleri, koruma ilkelerinin müsaade ettiği oranda kullanıma açmak ve bundan elde edilecek kaynakları yine korumada kullanmak sürecinde, proje üzerinde denge sağlamak ile uygulamada denge sağlamak arasında büyük farklar olmaktadır. Öyle ki, korunması gereken bir değeri kullanıma açmak, son tahlilde o değer tahribine neden olmak anlamına gelebilmektedir. Bu bakımdan, turizm ve benzeri amaçlı işlevlendirmeler yoluyla korunması istenen değerlerin ekonomik kaynak olarak harekete geçirilmesi ancak, akılcı planlama yöntemleriyle öngörülen kullanım ilkeleri geliştirildiğinde düşünülmesi hususu “sürekli ve dengeli gelişme”ye dayalı koruma anlayışının temel bileşeni olarak değerlendirilmektedir.

Turizmin tarihi ve kültürel çevre korunmasında bir neden değil, verimli bir sonuç olarak görülmesi gerektiğinin önemle vurgulandığı Tarihi Kentler Birliği Kastamonu Bildirgesi (2000) önemli ayrıntılarda içermektedir²¹.

Günümüzde doğal ve kültürel varlıkları kullanım değeri ile ele alan yaklaşımların, tüm bu varlıkların ve alanların bedeli ödendiği takdirde kullanılabilmesi türden politikalar üretmekte (Kentleşme Şurası 2009: 79) olduğu yönündeki görüşlere katılmak, uluslararası ölçekte yürütülen mevcut koruma politikalarına bakıldığında imkânsız görülmektedir. Bu durum bazılarına ülkemizin de taraf olduğu uluslararası sözleşmelere bakıldığında daha net biçimde ortaya çıkmaktadır. “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi”nin²² (1999) arkeolojik araştırma ve korumanın finansmanı başlıklı 6. maddesinde taraflardan her birinin “*Büyük çaplı kamu ve özel ba-*

²⁰ Atatürk'ün ikameti için 1929 yılında Yalova'da Millet Çiftliği'ndeki bir çınarın yanında iki katlı mütevazı bir köşk yapılmıştır. 1936 yılında köşkün pencerelerine zarar vereceği için yanındaki çınarın dalının kesileceğini öğrenir. Ağacın bir dalının bile kesilmesini istemeyen Atatürk köşkün ağaçtan uzaklaştırılmasını ister. Görev İstanbul Belediyesi Fen İşleri Yollar-Köprüler Şubesi'ne verilir. Sorumlu Başmühendis Ali Nuri (ALNAR) binanın temellerini açtırır. Temellerin altına zor ve çok yavaş ta olsa raylar döşenir. Bina rayların üzerinde doğuya doğru 4 m. kaydırılır. 11 Ağustos 1936 günü yapılan bu işlemi yanında bulunan kız kardeşi Makbule (ATADAN) Hanım, Afet (İNAN) Hanım, Yunus Nadi (ABALIOĞLU), Muhafız K. İsmail Hakkı (TEKÇE), Yaver B.N.B. Nasuhi Bey ve diğer ilgililerle baştan sona izler. <http://www.arastirma-yalova.gov.tr/yk55/rky55.htm> (13.04.2010).

²¹ Bkz. <http://www.tarihiKentlerBirliGi.org/icerik/bildirgelerDetay.asp?newsID=5>, 13.04.2010.

²² <http://www.kvmgm.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF3948C44161D1F3EAD66033042BB56AC7>, 13.12.2010.

yındırlık çalışmalarında, bu çalışmalara bağlı olarak ortaya çıkacak arkeolojik her çeşit faaliyetin maliyetinin tamamının uygun kamu ve özel sektör fonlarından karşılanmasını sağlayacak önlemler almayı” taahhüt ettiği belirtilmektedir.

“Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi” nin²³ tamamlayıcı tedbirler başlıklı 6. maddesinde “Mimari Mirasın bakım ve restorasyonu konusunda özel girişimleri teşvik etmek.” ve Koruma Politikaları başlıklı 11. maddesinde de “Her bir taraf, kültür mirasının mimari ve tarihsel özelliklerini koruma açısından,- Korunan varlıkların, çağdaş hayatın gereksinimleri göz önüne alınacak şekilde kullanımını,- Uygun olan durumlarda, eski binaların yeni kullanımlara intibaklarını teşvik etmeyi, taahhüt eder.” ibareleri yer almaktadır.

Amsterdam Bildirgesi (1974) içerisinde yer alan “yetkililer, yerel yetkililere, ya da kâr amacı gütmeyen kuruluşlara gerekli kaynağı sağlayarak döner sermayeler kurmalı ve onları özendirmelidir. Bu yöntem yoğun talepten doğan değer artışı yoluyla kısa ya da uzun vadede kendini finanse edebilecek bölgelerde uygulanabilir. Yine de tüm özel parasal kaynakları teşvik etmek çok önemlidir. Sayısız özel girişim, ulusal ya da yerel düzeydeki yetkililerle birlikte oynayabilecekleri yararlı rolü ortaya koymuştur” (Ahunbay 1996) söylemi dikkat çekicidir.

Bu genel nitelikli düzenlemelerin yanı sıra konumuzla doğrudan ilgili ilkesel düzenlemeler de bulunmaktadır. Ülkemizde bu konudaki talep ve düzenlemelerle ilgili çeşitli soru işaretleri ya da belirsizlikler bulunsa da dünyada bu konuyla ilgili mevcut düzenlemelere bakıldığında, zaten pek çok ülkenin yıllar önce bu durumu kavradığı ve bu amaçla çeşitli düzenlemeler yaptığı görülmektedir. Örneğin, 1964 yılında hazırlanan “Venedik Tüzüğü” ICOMOS ve UNESCO’nun tavsiye ettiği bir çerçevedir. Aradan uzun zaman geçmiş olmasına rağmen, tüzük maddeleri her restorasyon çalışmasında “uygulanabilir” olma özelliğini kanıtlamıştır. Venedik Tüzüğü anıtların sürekli bakıma ihtiyacı olduğunu, ona yeni bir işlev vermenin ise bu süreci güvence altına alacağını belirtir (Hueber²⁴1991: 40). Tüzüğün 5. maddesinde: “Anıtların, topluma yararlı bir göreve ayrılması (tahsis) onların muhafazasını daima kolaylaştırır...” (Akozan 1977: 41) denilmektedir. Anıtsal ve sanatsal mirasın korunması ve geliştirilmesi teoride ya da pratikte, bilimsel olarak geliştirilmiş koruma politikasıyla çatışmaz. Tersine böyle bir politikayı tamamlamaya hizmet edebilir. 1963 yılında Avrupa Komisyonuna sunulan “Weiss Raporunda²⁵” da “geçmişini yok etmeden geleceği hazırlama ve ona hizmet etmek için, bir ülkeyi çirkinleştirmeden geliştirmek mümkündür...” denilmektedir.

Yine ICOMOS tarafından 1967 yılında Quito’ da düzenlenen ve adını buradan alan, “Quito Normları²⁶” Sanatsal ve Mimari Değerleri Olan Anıt ve Arazilerin Kullanımına İlişkin Toplantının son raporunda, aslında ülkemizdeki koruma anlayışına yeni bir boyut ve bakış kazandıracak önemli

²³ <http://www.kvmgm.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF3948C44161D1F3EA6B1EAE8878B0E38D>, 13.12.2010.

²⁴ Friedmund Hueber arkeolojik alanlarda koruma ve restorasyon sorunlarıyla ilgili, içinde ülkemizin de bulunduğu (Troia, Aphrodisias, Ephesos gibi) pek çok alanda çalışmalar yürüttü, Hueber ve çalışmalarıyla ilgili daha geniş bilgi için <http://www.friedmund-hueber.at/>

²⁵ Quito Normları: Sanatsal ve Mimari Değeri olan Anıt ve Arazilerin Korunması ve Kullanımına İlişkin Toplantının Son Raporu (ICOMOS 1967), Çev. Şelale Dalyan, <http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Quito-Normlari,-ICOMOS-1967.pdf>, 12.04.2010.

²⁶ <http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Quito-Normlari,-ICOMOS-1967.pdf>, 05.04.2010.

tespitler bulunmaktadır. Her ulusal anıtın, sosyal bir işlevi yerine getirmesi amaçlanarak tasarlandığının hatırlatıldığı raporda günümüzde arkeolojik, tarihi ve sanatsal mirasın yıkılma tehlikesi içinde olduğu, yok edildiği, tespitlerinin bile azalmakta olduğu ancak bunun temel nedeninin, gelişen rant baskısının yarattığı tahribat ve etkili-pratik koruma için gerekli önlemleri yürürlüğe koyacak resmi bir politika eksikliğinin yanı sıra kamu yararı ile ulusun ekonomik faydası için anıtsal mirasın ihyasına yönelik teşvik edilme eksikliği bulunduğu da kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Raporun “anıtların ekonomik değeri” başlığı altında, arkeolojik, tarihi ve sanatsal anıtların, ülkelerin doğal zenginliği gibi diğer zenginlikleriyle aynı anlamda ekonomik kaynaklar olduğu düşünülebilirse, onların korunmalarına ve uygun kullanımlarına sebep olan önlemlerin sadece kalkınma planlarıyla sınırlı kalmayacağı, aynı zamanda bu planlarının bir bileşenini oluşturacağı belirtilmektedir. Yine aynı raporda, tarihi ve sanatsal bir varlığın kullanılabilirliğini ve değerini arttırmak, ona doğasından eksiltmeden, karakteristiklerini vurgulayıp en uygun kullanıma izin veren objektif ve çevresel koşulları sağlamaktır. Başka bir deyişle, bu yerel olanın eşsiz özel bilgisinden kitlelerin hazzına ve farkındalığına çıkararak ve artıran, sanatsal anlamının ötesinde, yeniden değerlendirme süreciyle kendisinden yararlanılmayan bir kaynağı üretken hale getirmenin ekonomik potansiyelini, mevcut değerle birleştirme sorunu olarak görülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Avrupa Konseyinin, 1968 tarihinde “Tarihi ve Sanatsal Faydaya Sahip Bina Grupları ve Alanlarının Korunması ve Rehabilitasyonuna Yönelik Politika Uygulanması”na ilişkin Avignon Tavsiye Kararı’nda²⁷ ise “*kültürel mirasın yeniden canlandırılması ve korunmasıyla ilgili kamu otoriteleri ve özel organizasyonlar arasında sabit bir işbirliği*” hususu vurgulanmaktadır. _

Yine konumuzla doğrudan ilgili olan “Antik Gösteri Mekânlarının Kullanılmasına İlişkin Tüzük”ün²⁸ Avrupa Komisyonunca 1977 de kaleme alınmış olması da diğer devletlerin, ellerinde bulunan rezervleri değerlendirme konusunda onları görmezden gelme değil, görüp farklı stratejiler geliştirerek sahip çıkma yolunu otuz yıl önce benimsedikleri ve ülkelerindeki kültür varlıklarının korunmuşluğuna bakıldığında da bunu başardıkları görülmektedir. Segesta Bildirgesi’ de (1995) kültür varlıklarının hiçbir şey yapmamayı politika olarak benimsenen bir anlayışla yaşatılmayacağı, bilimin aydınlatığı yolda geliştirilecek akılcı modellerle ve sorgulayarak pek çok fikir geliştirilebileceği ve bunun nihayetinde bir uygulama yapıp yapmama kararı verilebileceğinin önemli bir göstergesidir.²⁹

²⁷ Avignon Tavsiye Kararı (Tavsiye Kararı E): Tarihi ve Sanatsal Faydaya Sahip Bina Grupları ve Alanlarının Korunması ve Rehabilitasyonuna Yönelik Politika Uygulanması (COE 1968), Çev. Şelale Dalyan, <http://www.kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Avignon-Tavsiye-Karari,-COE,-1968.pdf>, 05.04.2010.

²⁸ Antik Gösteri Mekânlarının Kullanılmasına İlişkin Tüzüğün orijinal metnine http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/resources/Texts/Verone_EN.pdf adresinden, çeviri metne ise <http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/arkeolojiilave03.pdf> internet adresinden ulaşılmaktadır. 13.04.2010.

²⁹ Segesta Bildirgesi Trapani, Palermo’da düzenlenen “Eski tiyatroların korunması ve kullanılması” muhaveresinin sonunda kabul edilmiştir (17-20 Eylül 1995). Bildirgenin III. Bölümünü oluşturan “*Eski gösteri mekanlarını sanatsal üretim alanları olarak kabul ederek, bu mekanların değerini arttırmak*” başlığı altında yer alan aşağıdaki söylemler, okuduğunuz makalenin yazarının görüşlerinin en azından sadece antik tiyatrolarla ilgili neyin nasıl yapılabileceğinin sorgulanmasının ülkemizde adeta “haram kıldığı” bir anlayışın uluslar arası karşılığının gözler önüne serilmesi açısından önemli görülmektedir. “*Her anıt çağdaş kullanıma uygun değildir ama geleneksel kullanım – ki genellikle yüzyıllar öncesine dayanır – her zaman değerlendirilmesi gereken bir olasılıktır. Düşünülen etkinlik ne olursa olsun, anıtın hassasiyeti her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, gösteriler mirasın değerini arttırmalı ve izleyicilerin söz konusu eski mekana olan ilgilerini teşvik etmelidir. Anıtın bütünlüğünü koruma isteği ve yapının gereksinimleri ve geniş izleyici kitleleri çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Aşağıdaki adımlar ile,*

ICOMOS' un 1999'daki 12. Genel Kurulunda kabul edilen "Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü'nün"³⁰ ilkeleri arasında yer alan "yerli halkın mirasın korunması ile doğrudan ilgilenmesini teşvik etmeli", "miras yerleri için koruma ve turizm planlamaları, ziyaretçi deneyiminin zahmete değer, tatmin edici ve zevkli olmasını sağlamalı", "turizm ve koruma faaliyetleri ev sahibi topluluğun yararına olmalı" söylemleri ise kültürel mirasın korunması, turizm ve katılımcı süreçlerin nedenli birliktelik içerdiğini gözler önüne sermektedir. Aslında burada anlaşılamayan bu söylemlerin ve uygulamaların neden ülkemize sirayet edemediği ya da ettirilmediği hususudur. Ayrıca tüzüğün amaçları bölümünde yer alan "turizm endüstrisinin, turizmi ev sahibi topluluğun mirasını ve yaşayan kültürlerini geliştiren ve bunlara saygı duyan bir şekilde yönetmesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek", "sürdürülebilir bir gelecek sağlanması ihtiyacı da dahil miras yerlerinin, birikimlerinin ve yaşayan kültürlerin önemine ve ne kadar kolay zedelenebileceklerine istinaden koruma menfaatleri ve turizm endüstrisi arasındaki diyalogu kolaylaştırmak ve teşvik etmek" ibareleri, aslında bu konuda ülkemizin bir yasal düzenlemeye olan ihtiyacını ve daha da önemlisi bir anlayış değişikliğini ortaya koymaktadır. Söz konusu tüzük, koruma kullanma dengesinin nasıl kurulması gerektiği; korumadaki hassasiyetlerin yanı sıra, kültür turizminin bu hassasiyetlerle olan destekleyici ilişkisini ortaya koyan çarpıcı bir düzenlemedir. Böyle bir anlayış değişikliğinin kültür varlıklarımızın korunmasına yönelik finansman ve katılım sorunlarının aşılmasında önemli bir dönüm noktası olacağı değerlendirilmektedir. Nihayetinde idari olarak kültür ve turizmin bir çatı altında buluşturulmasının organik yapıya sirayet ettirilemediği, ülkemizde halâ birbirini dışlayan turizm ve kültür (koruma) planları yapıldığı bilinmektedir.³¹

bu bütünlüğün korunması isteği ile izleyicilerin, ziyaretçilerin ve yerel sakinlerin beklentileri arasında bir denge kurulmalıdır:

- mekandan sorumlu olanlar ile etkinlikleri düzenleyenler arasında işbirliği ve diyalog oluşumunun desteklenmesi;
- kaliteli sanatsal etkinliklerin teşvik edilmesi; aynı ölçüde, sanatçıların mirasın kültürel boyutunu göz önünde bulundurması;
- kalıcı değişikliklerin veya anıtın dokusunu etkileyebilecek geçici çalışmaların iptal edilmesi;
- hareketli yapıların inşa edilmesi ve kurulması için yeni fikirler üretmek üzere yarışmaların düzenlenmesi;
- her bir mekanın kullanımına ilişkin düzenlemeler hazırlanması ve eski parçaları, mevcut restorasyonları ve sahne tesislerine ilişkin bilgi sunulması;
- yerel sakinlerin rahatsız olmasını engellemek için izin verilen desibel düzeyinin sınırlanması ve ses titreşimlerinin eski yapılar üzerindeki etkisine ilişkin çalışmaların teşvik edilmesi;
- özel mevzuat yardımıyla kamu güvenliğinin gözetilmesi, özellikle seyirci kapasitesinin aşılmamasının sağlanması, ziyaretçilerin belirlenen yollara yönlendirilmesi için gereken tüm önlemlerin alınması." (Çev. Gökçe Katkıcı, <http://kumid.eu/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/arkeolojiilave03.pdf> ; 15.04.2010)

³⁰ <http://www.festtravel.com/tr/sayfa.asp?Pageid=121.11.05.2010>

³¹ Örneğin Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013'e bakıldığında, bazı kültür kentlerinin belirlendiği ve kültür turizmiyle ilgili birkaç söylemin yer aldığı ve "tarihi, kültürel ve mimari özelliği olan yapıların ve ören yerlerinin restorasyonu yapılacaktır" söylemi dışında kültür varlıklarına ve kültürel mirasa dayalı ya da bu değerlerin yaşatılması ve ekonomik kalkımda bu değerlerden yararlanılması ve onların ihya edilmesi döngüsünü destekleyecek bir strateji bulunmamaktadır. Bu durum sadece resmi turizm politikasında değil, kültürel mirasın yönetilmesine ilişkin anlayışta da aynen turizm için geçerlidir. Aslında kültür ve turizm alanında özellikle kamu kesiminde yaşanan ötekileştirmeyle ilgili fiili durumun "5n1k" modeli etrafında derinlemesine araştırılması gerekmektedir. Dünyada kültür ve turizm alanında ortak yapılabirliklerin ortaya konmaya çalışıldığı pek çok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan Avustralya Çevre Koruma ve Miras Konseyi Ulusal Turizm ve Kültür Mirası Çalışma Grubunca hazırlanan "Going Places, Developing natural and cultural heritage tourism in Australia" (2003) adlı çalışma örnek nitelik taşımaktadır.

5. SONUÇ

Gerçek koruma uygulamaları meşakkatli ve ekonomik olarak külfetli uygulamalardır. Kültür varlıklarımızın bulunduğu alanları, korunacak alan olarak belirleyip, hatta onları bilimsel kazılarla açığa çıkartıp, ancak yeterince sahip çıkamadan, doğanın ve insanların tahribine bırakmak, günümüz akıl çağının bir stratejisi ve korumaya gönül verenlerin yöntemi olmamalıdır.

Ülkemizde korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanlarının (özellikle de içerisinde yer alan antik tiyatrolar ve antik gösteri alanlarının) katılımcı bir süreçte yeniden canlandırılarak korunmasına ilişkin gerekli düzenlemelerin yapılması, kültür varlıkları ve alanlarının gelecek nesillere taşınmasındaki en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir.

Kamu-yerel-sivil-özel birlikteliğini destekleyen mevzuatın ise bu çalışmalarda anahtar görevi görebileceği değerlendirilmektedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda kamu-yerel-sivil-özel işbirliğine yönelik herhangi bir kısıtlayıcı tedbir olmamasına karşın, arkeolojik sitlerle ilgili düzenlemeleri belirleyen 658 sayılı ilke kararının, özel sektör, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, üniversiteler vb. paydaşların dışında bırakıldığı ve “insan varlığını dışlayan”, “kültür varlıklarını sadece seyirlik eserler olarak gören”, “koruma-kullanma dengesi içerisinde hareket edilmesine izin vermeyen” bir koruma anlayışının kısıtlayıcı olduğu değerlendirilmektedir.

745 sayılı ilke kararı, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu temel ekseninde, 5225 ve 5228 sayılı Kanunların uygulanmasını şekillendiren, kültür varlıklarının “sürekli ve dengeli gelişme”ye dayalı koruma uygulamalarını bilimsel kriterler çerçevesinde kolaylaştırıcı ve katılımcı bir sürece dönüştüren ve bu anlamda taraf olunan uluslararası anlaşmalar kapsamında ülkemizin yüzünü ağartacak ve Anayasamızın 63. maddesinde “Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır” söylemindeki görevin tam anlamıyla yerine getirilmesinde gerekli altlıkları oluşturmaktadır.

Yine kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları bugün tüm dünyada özellikle kültür, sanat, sağlık, spor ve eğitim konularında giderek yoğun biçimde uygulanan ve her gün artan bilinçlenmeyle sürdürülen çağdaş bir katılımcılık yöntemi olarak kabul görmüştür. Kültürel mirasın ihyasına ilişkin sorumluluk, karşılıklılık ilkesine bağlı olsun ya da olmasın, yukarıda açıklanan tüm yöntemler ve tüm tarafların sınırlılıklarının akılcı bir modelde belirleneceği ilkeler çerçevesinde üstlenilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye’nin ve dünyanın en büyük hazinelerinden olan arkeolojik alanlarımızın kurumsal sosyal sorumluluk, sponsorluk ve kültür turizmi projeleri kapsamına alınarak ihya edilmesi talepleri, kamu yararına yönelik girişimlerin katılımcı fikir ve işbirliği içerisinde çok yönlü olarak yürütülmesini destekleyen kültür ve turizm sektörleri açısından ülkemiz adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada vurgulanmak istenen temel unsur, kamu otoritesiyle gelişen ancak günümüzde akademik boyutta da karşılık bularak aynı anlayış çerçevesinde sıkışıp kalan bu durumun, hem kamu hem de akademik boyutta alçak sesle dile getirildiği, mevcut “koru(ya)ma(ma) olgusu”nun

tamamı ile yeniden yapılandırılmasına olan ihtiyacın yüksek sesle dile getirilmesidir.

Zaman kaybedilmeden mevcut durum gözden geçirilerek;

- *sürekli ve dengeli gelişmeye uyarlı,*
- *orta ve uzun vade hedefleri belirli,*
- *katılımcı süreçleri içeren,*
- *toplumla bütünleşen,*
- *koruma süreçlerinde kamu-yerel-sivil-özel bütünleşmesini özümseyen,*
- *akçal kaynak sağlanması ile ilgili (kolaylaştırıcı, cazibeyi artırıcı) akılcı sistemler getiren,*
- *kültür turizmini ve bu alandan sağlanacak kaynağı gözetin,*
- *kültürel mirastan ya da kültür turizminden elde edilen gelirin önemli bir kısmının yine bu alanda kullanımını öngören,*
- *kültür turizminin katkı sağladığı diğer sektörlerden kültürel mirasın sürekli ve dengeli korunmasına kaynak aktarımını destekleyen,*
- *eğitimle ilgili süreçlere koruma politikalarının dâhil edilmesini sağlayan,*
- *bilgi teknolojilerine dayalı sistemlerin kullanımını destekleyen,*
- *geleneksel yapı tekniklerinin yaşamasını garanti altına alan,*
- *kültür varlıklarının tespitinden başlayıp (araştırma, kazı ve müze dahil olmak üzere) koruma uygulamalarına kadar tüm süreçlerle ilgili standart ve kriterlerin belirlenmesini zorunlu kılan,*
- *kişilere değil, yasaya göre alt düzenlemeleri işaret eden,*
- *korumayı yasaklama ile sağlamak yerine, duyarlılık yaratmayı hedefleyen*
- *uluslararası tecrübe ve bilgi birikiminin yorumlanmasına ve paylaşılmasına olanak tanıyan,*

kalıcı ve ideal bir üst ölçekli “kültürel miras politikası”³² sektöre kazandırılmalıdır. Bu politika uyarlı yasal düzenleme ve alt politikalar ise “etik kurallar”, “standartlar”, “kriterler”, “temel ilkeler”, “hedefler” ve “tanımlarla” birlikte zaman kaybedilmeden hazırlanmalıdır. Kültür turizmi ve kültürel miras birbirini destekleyen iki temel olgu olarak değerlendirilmeli, kültür turizminin özellikle paydaşların çıkarlarının da gözetilebilmesi avantajını sağlayan, bu özelliği ile de alandaki paydaşlar tarafından benimsenmesi kolay, önemli bir kaynak olduğu bu çalışmalarda göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışmada daha ayrıntılı olarak ele alınan arkeolojik sitlerden antik şehirlerde, alanın özelliği-ne bağlı olarak kısa, orta, uzun vadeli koruma/kullanma biçimlerinin belirlenmesi; işlevlendirme, taşıma kapasitesi, müdahale yöntem ve biçimlerinin belirlenmesi korumanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu husus ayrıntılı araştırmalara konu edilerek, koruma uygulamalarının geliştirilmesi

³² “Kültürel Miras Politikası” vurgusu önemli görülmektedir. Sektöre ilişkin pek çok yazın ve söylemde bir kültür politikasının yokluğundan ya da eksikliğinden söz edildiği bilinmektedir. Ancak “kültür” Güvenç’inde (1984: 98) tanımladığı gibi “bilim alanında uygarlık; Beşeri alanda eğitim sürecinin ürünü; Estetik alanda güzel sanatlar; Maddi ve biyolojik alanda üretme, tarım, çoğaltma ve yetiştirme. Bu nedenle “kültür politikası” dendiğinde çizilen perspektif aslında toplumun temel bir yaşam ve anlayış biçimini işaret edecek kadar geniş bir yelpazeyi de işaret ediyor olabilir. Sonuç olarak kültür varlıkları ile ilgili bir politikanın gerekliliği yada hayata geçirilmesine yönelik söylemlerin “kültürel miras politikası” şeklinde ele alınması, sektöre yönelik daha uygun bir seçenek olarak önerilebilir.

programı dahilinde yukarıda önerilen kültürel miras koruma politikalarının bir parçası haline getirilmelidir. Bu yaklaşım kaçınılmaz olarak, yöntem ve biçimleri belirleyerek, kültür varlıklarımızın ihya edilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi, yönetim planlarının hazırlanması ve kaynak yaratılması yönünde kolaylaştırıcı tedbirlerin alınmasının sağlanması için zaruriyet arz etmektedir.

Yang'ın³³ (2003) belirttiği gibi, tarihi dokuyu anlamak, kentin bileşenlerini araştırmak, incelemek, sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel açıdan korumayı sürekli ve dengeli kılmak eşitlik ve erişilebilirliği gözetmek gibi korumanın evrim geçiren kuralları vardır. Çağın olanakları göz önünde bulundurularak, korumada her düzeydeki katılımcının sorumluluğunun önemi hatırlanarak kültürel mirasın korunması sürecinde herkes tarafından neler yapılabileceği yeniden gözden geçirilmelidir.

Makalede önerilen “kültürel miras politikası”nın hayata geçirilmesi mevcut şartlar göz önüne alındığında ütopik görülebilir. Ancak ülke kalkınmasında önemli bir bileşen olacağı değerlendirilen bu politikanın hayata geçirilemeyeceğinin düşünülmesinin, insan aklının başarabileceğine olan inancı sarsacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Çeviren: Aygül Ağır, İstanbul. 149–156.
- Akazan, F. (1977). *Türkiye’de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, No:47.
- Asatekin, G. (2003). *2000’li Yılların Türkiye’sinde Koruma Sorunları ve Aykırı Bir Belge*: Nara Belgesi. Mimarlık Dergisi, 2003/311.
- Asatekin, G. (2004). *Kültür ve Doğal Varlıklarımız; Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No:3016.
- Bademli, R.R. (1997). *Ulusal Çevre Eylem Planı: Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Haziran 1997.
- BİMER’e yapılan 162751 Sayılı ve 07.04.2010 tarihli başvuruya, Kültür ve Turizm Bakanlığının 13.04.2010 tarih ve 77731 sayılı yazılı cevabı.
- Cengiz, E. (2006). *Müze Pazarlaması: Pazarlama Karması Elemanlarının Müzelere Uyarlanması*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 87-108.
- Demir, H. (2009). *Hazine ve Kamu Taşınmazlarının Yatırım Amaçlı Kullanımı*. Maliye Finans Yazıları, 2009/85, 9-18.
- Durna, Ufuk – Eren, Veysel, *2002 Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 35, Sayı 1, S. 55–75,
- Elbert, W. (2003). *TKB (Tarihi Kentler Birliği) Uluslararası Bursa Buluşması: Günümüzde Kültür Politikaları ve Kentsel Miras*, 29 Mayıs–1 Haziran 2003, <http://www.tarihikentlerbirligi.org> (13.04.2010).
- Environment Protection and Heritage Council.(2003). *Going Places, Developing natural and cultural heritage tourism in Australia*, http://www.ephc.gov.au/pdf/EPHC/goingplaces_issues.pdf.
- Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik II, Eğitim, İşletmecilik ve Turizm Sempozyumu*, 21–23 Mayıs 2009, Bildiriler, Ankara: VEKAM Yayınları, 2009/16.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

³³ Minja YANG, UNESCO Dünya Mirası Merkezi Direktörü.

- Hueber, F. (1991). *Arkeolojik Yapıların ve Alanların Koruma ve Restorasyon Sorunları. Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Sempozyumu* 14-16 Ekim 1991 Antalya, Ankara: Dönmez Ofset. 37-42.
- ICOMOS, (1990). *ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü*, <http://www.icomos.org.tr/getfile.php?dosyano=6>
- ICOMOS, (1999). *Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü*. <http://www.festtravel.com/tr/sayfa.asp?Pageid=121>,
- ICOMOS, (1999). *Tourism at World Heritage Cultural Sites; The Site Manager's Handbook*, The ICOMOS International Committee on Cultural Tourism, Colombo:ICOMOS.
- Keleş, V. (2003). *Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2/1, 1-17.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu İle Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*, Kanun No: 5226, Yayın Tarihi: 27.7.2004, <http://rega.basbakanlik.gov.tr/Eskiler/2004/07/20040727.htm>
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*. (2009). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No:3237.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları*. (2009). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No:3238.
- Meydan, Uygur, S.- Baykan, E. (2007). *Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri*. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2007/2, 30-49.
- Öner, M.A. (2002). *Kavram Kargaşası Üçüncü Sektör ?= Sivil Toplum*, 5. http://www.maoner.com/2002_04_st_us.pdf, 12.04.2010
- Özbey F. R. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Turizm Kalkınması*. Anadolu Üniversitesi, İİBF Dergisi, 2002/1 (VIII), 68-84.
- Özcan, N, K.- Yenice, M.S. (2008). *Arkeolojik Mirasın Sürdürülebilirliği: Koruma-Geliştirme Stratejileri İçin Bir Yöntem Önerisi: Konya Alaaddin Tepesi Türkiye Örneği*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5/1, 1-16.
- Özdoğan, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji, Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları: 2*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sezgin, M.- Karaman, A. (2009). *Müze Yönetimi ve Pazarlaması*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Snowden, D.(2008). *Heritage Tourism in Australia*, Australia, Federation of Australian Historical Societies Inc. GPO Box 1440, Canberra ACT, 2601.
- Tankut, G. (1991). *Kentsel Arkeolojik Alanlarda Arkeolojik Değerlerin Kent Hayatına Katılımı, Korumanın Fiziksel Planlama Boyutu. Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Ulusal Sempozyumu*, 14-16 Ekim 1991 Antalya, Ankara: Dönmez Ofset,19-24.
- TBMM Plan Bütçe Komisyonu 2009 Mali Yılı Bütçesi Sunumu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kasım, 2008.
- TKB Bartın-Amasya Bildirgesi*, 19 Nisan 2003, <http://www.tarihikentlerbirliigi.org>, (13.04.2010).
- Türkiye Arkeolojik Kazı Politikası*, (1989). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013*. Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları-3085.
- Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu 2002*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını:2933.
- UNESCO, (2008). *World Heritage 32 COM, WHC-08/32.COM/7B.Add.2 (Item 7B of the Provisional Agenda: State of conservation of World Heritage properties inscribed on the World Heritage List)*, Paris, 27 June 2008, <http://whc.unesco.org/en/sessions/32COM/documents/>

- Vauzelles-Barbier, D.(1984). *Kent Özeklerinin İyileştirilmesinde Halk Katılımı. Yerleşim ve Çevrebilim Sorunları Kuram ve Uygulama*, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisinden Seçmeler:2, Ruşen KELEŞ, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 47–71.
- WTO, (1999). WTO/UNESCO Seminar On “Tourism and Culture”, 20-21 April 1999, Madrid:WTO/OMT.
- WTO, (2001). *Cultural Heritage and Tourism Development, A Report on the International Conferance on Cultural Tourism*, 11-13 December 2000, Madrid, Spain:WTO.
- Yang M. (2003). *TKB Uluslararası Bursa Buluşması: Panel / Genel Değerlendirme ve Sonuç Bildirgesi*, 29 Mayıs–1 Haziran 2003, <http://www.tarihikentlerbirliigi.org>, 13.04.2010.

Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri

Tülay Zorlu*

Özet

Trabzon il merkezinde dört türbe bulunmaktadır; Hamza Paşa, Ahi Evren, Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet türbeleri. Bunlardan Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri Osmanlı mimarisinde oldukça yaygın bir türbe çeşidi olan sekizgen planlı yapılardır. Trabzon'daki tüm Osmanlı yapılarının iyi korunmuş yapıları arasında ilk sırada Gülbahar Hatun Camii ile Gülbahar Hatun Türbesi gelir. 1505/1506 tarihinde yapılan Gülbahar Hatun Türbesi Yavuz Sultan Selim tarafından annesi adına yaptırılmıştır. Emir Mehmet Türbesi ise kitabesinden anlaşıldığı üzere 1523-1524 yılları arasında Trabzon valiliği yapmış olan Emir Mehmet adına inşa edilmiştir.

Bu çalışmada; Trabzon ilindeki sekizgen planlı türbelere örnek olarak Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri literatüre girmiş bilgileri, eski ve yeni fotoğrafları ve rölöve çalışmalarıyla birlikte mimari ve süsleme özellikleri açısından tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türbe, Sekizgen Plan, Trabzon, Gülbahar Hatun, Emir Mehmet.

Trabzon Gülbahar Hatun and Emir Mehmet Tombs

Abstract

In Trabzon city center there are four tombs, whose names are Hamza Paşa, Ahi Evren, Gülbahar Hatun and Emir Mehmet. Gülbahar Hatun and Emir Mehmet tombs have octagonal plan type which is widespread in Ottoman architecture. Gülbahar Hatun mosque and Gülbahar Hatun tomb have priority in the preserved building in the Ottoman buildings in Trabzon. Gülbahar Hatun tomb, was built by Yavuz Sultan Selim in 1505/1506. In accordance with inscript of Emir Mehmet tomb, it was built for Emir Mehmet, who was governor of Trabzon in 1523-1524.

In this study; Gülbahar Hatun and Emir Mehmet tombs, which are samples of octagonal tombs in Trabzon, are introduced in architectural and ornament features by editing information and documents which have a place in literature, past and present photographs and survey workings.

Key Words: Tomb, Octogonal Plan, Trabzon, Gülbahar Hatun, Emir Mehmet.

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Giriş

GÜLBAHAR HATUN TÜRBESİ

Trabzon ili, merkez Gülbahar Hatun Mahallesi'nde yer alan Türbe *Sultan Selim Validesi Hatuniye Vakfına* ait olup tapunun 20 Pafta, 71 Ada, 2 numaralı parselinde kayıtlıdır. Trabzon'daki Osmanlı Mimarisinin seçkin ve iyi korunmuş örneklerinden olan türbe Hatuniye Camii'nin doğusunda yer almaktadır.

Gülbahar Hatun Türbesi, Hatuniye Külliyesi'ndeki yapılardan cami dışında günümüze kadar gelebilen tek eserdir. Âşık Mehmet seyahatnamesinde külliye'nin bu günümüze ulaşmayan yapılarına ilişkin olarak; cami avlusunun kuzeyinde ve bir kısmı da batı yönünde yüksek hücreleri bulunan büyük bir medrese bina edildiğini ve medrese de okuyan talebelerin bu hayır sahibi kadının vakfından belirli gelirleri olduğunu, caminin kible tarafında bir matbah, fırın, misafirlerin hayvanları için ahır ve mutfak zahirelerini koymak için mahzen ve kiler, batı tarafında ise yetim ve fakir çocuklara Kur'an öğreten bir okul "Dâtüt't-ta'lîm" bulunduğunu belirtmektedirler (Ak 1997; Usta 1999; 42). Katip Çelebi' de Hatuniye Caminin yanında bir medrese, bir aşevi, bir fırın ve bir sıbyan mektebi ve bir misafirhane olduğundan bahseder (Usta 1999; 64). Evliya Çelebi seyahatnamesinin -Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü 304 numaralı yazmada- Trabzon ile ilgili kısmında (c.II, Varak 248b-255a) Hatuniye külliyesindeki yapılar hakkında geniş bilgiler aktarmaktadır: (Ak 1997; Dağlı vd. 2008: 107)

"*Câmi hareminin cânib-i erba'asında hucurât-ı âliyeler ile ârâsteolmuş bir medrese-i dârü'l ulûmdur ki ders-i âm ve talebelerine mâh-be-mâh cânib-i vakf-dan vazîfe-i mu'ayyeneleri ve lahmiyye ve şem'iyyeleri vâsıldır*". Yine külliye içinde yer alan okul için, "*Mekteb-i mükellef-i Hâtûniyye Cami'in cânib-i garbîsinde kârgîr binâ ve kubbe-i sa'nâ mekteb-i sıbyânfukarâ ve hâss u amm nâ-resîde-i tflân-ı ebced-hânleri için binâ olunmuş bir dârüt-ta'lîm-i Kur'an'dır....*"

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Hatuniye Camii ile güneyindeki matbah ve fırın hakkında da geniş açıklamalar yapmaktadır: (Kurşun 1997: 216, 222; Dağlı vd. 2008: 109)

"*İmâret-i it'âm-ı Hâtûniyye Câmi'ine muttasıl bir dârü'z-ziyâfedir kim Tarabefsûn 'da nazîri yokdur ve câmi'in kible tarafında matbah ve me'keli var. Âyende ve revendeye ve keştîbânlara ve pîr ü civânlara ni'meti mebzûldur. Ve bir ekmek furunu var ve imâret için hâs ve beyâz ekmeği tabh idüp câmi'i mürtezikasına bezl iderler. Ve matbah zahîresi hıfz için bir kilâr-ı azîmi var; cemî'fukarâ ve suhtevâna ma'kel-i it'âmı var kim tâlib-i ilme mahsus dârü'z-ziyâfedir. Rûz-merre merreteyn ale's-sabâh ve ba'de'z-zuhr cümle ulemâya birer tas çorba ve birer nânpâre verirler. Ve her cum'a gicesi pilav-zerde ve yahni tevzî iderler. İlâ mâşâllah şart-ı vâkıf böyle ta'yîn itmiştir*".

Tarihi kayıtlara göre, 1631'de Kazak saldırıları sonucu İmâret Mahallesi'nde çıkan yangınla Hatuniye İmâreti'nin mutfak ve kileri yanmış, medresenin çatısını örten kurşunlar erimiştir (Şen 1998: 90). Trabzon doğumlu Bijişkyan'ın 1817-1819 yılları arasında Karadeniz kıyılarında yaptığı gezi sonrasında yazdığı "Pontos Tarihi" adlı eserinde cami, türbe ve medreseden bahsetmekle birlikte diğer yapıların yıkılmış olduğunu belirtmektedir (Bijişkyan 1998: 101).

Resim 1. 1925 Yılında Gülbahar Hatun Camii, Türbe ve Medresesi (Kardeş 2001: 37)

Resim 2. 1945 Yılında Gülbahar Hatun Camii ve Medresenin yıkıntıları (Kardeş 2005: 60)

Resim 3. 1955 Yılında Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi (Kardeş 1999: 37)

1916 yılında Rusların Trabzon'u işgali sonrasında şehirdeki birçok yapı gibi Gülbahar Hatun Türbesi de büyük zarar görmüştür. İşgal döneminde türbe Ruslar tarafından soyularak ahır haline getirilmiştir (Şen 1998: 334). İşgal sona erdikten sonra Trabzon'a gelen Ahmet Refik Altınay, 1918 yılında Trabzon, Batum, Ardasa, Erzincan, Erzurum, Kars ve Ardahan'a yaptığı gezideki tespit ve gözlemlerini aktardığı *Kafkas Yollarında* isimli kitabında Trabzon ile ilgili gözlemlerini aktarır. Bu bağlamda, Yavuz Sultan Selim'in validesi Gülbahar Sultan'ın İmaret (Hatuniye) Camii'nin koyu servileri altında gömüldüğünden, üzerine yapılan türbenin sekiz dılığlı zarif bir bina olduğundan ve kitabesinden bahseder. Ahmet Refik kitabında¹ türbenin mevcut durumu hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: (Usta 1999: 201-202)

"Türbenin duvarları zarif resimlerle işlenmiş. Üst kısmına bir baştan öbür başa kadar 'Allahü lailahe ill hü....' yazılmış. Türbe tamir olunduca badanalanmış, nak-ı çiçeklerin üzeri bu suretle kapatılmış. Son tahribattan bu türbe de müteessir olmuş, türbenin pencereleri, mihrab mahalli kâmilen parçalanmış. Duvarları kurşunlar ile delinmiş, pencerelerin tel kafesleri kaldırılmış, avizelerin ve kandillerin çıplak zincirleri hazin bir halde sarkıyor. Hatta mezarlarda bir define saklı zannetmişler; Yavuz'un muhterem validesinin mezarını bile alt üst etmekten geri durmamışlar."

İsmail Habib², 18 Ocak-1 Şubat 1937 tarihleri arasında kaldığı Trabzon'da kente ilişkin gözlemlerini aktarırken Gülbahar Hatun Türbesi ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır: (Usta 1999: 225)

"Şehrin sonundayız. İmaret mezarlığı, Hatuniye Camisi,seviler, sandukalar ve baş köşede Yavuz'un anası Gülbahar'ın türbesi. Türbenin gövdesi sekizli bir mudalla ve kubbesi kurşun. Kitabesindeki üç beyitlik Farisî kut'ayı rivayete

¹ Ahmet Refik Altınay, *Kafkas Yollarında Hatıralar ve Tehassüsler*, Matbaa-i Orhaniye, 1919, İstanbul, s:3-205 (Latin harflerine çeviren: Veysel Usta)

² İsmail Habib Sevük, *Yurttan Yazılar*, Cumhuriyet Matbaası, 1943, İstanbul, s: 230-259.

göre bizzat Yavuz yazmış. ' Bu dünyadan öteki dünyaya gitti, ebediyet mülkü ve cennetin tahtı onun üzerinde mukarrer oldu. ' Mealindeki ilk beyitte hem hoşuma, hem tuhafıma giden 'Bânû-yu Rûm' tabiri oldu. Bunun düpedüz Türkçesi 'Anadolu Prensesi' demektir. O kadına bu tabir az bile Yavuz'u doğuran ana, anaların yavuzu”

Kitabe

Gülbahar Hatun Türbesinin kuzeybatı cephesinde yer alan giriş kapısının üzerinde, kapının kemer kavsini de içine alan üzengi hizasına kadar inen bir kitabesi mevcuttur. 145 x 70 cm ebatlarında, 911 H./ 1505-1506 M. tarihli mermer kitabede üç beyitten oluşan sülüs yazı ile farsça bir metin yer almaktadır (Resim 4) (Akbulut 1955: 115; Önkal 1990: 99-100; Yüksel 1991: 74).

KİTABE	
Orijinal Yazımı	
<p>1— چون ز دنیا سوی عقبا کرد رو بانوی روم شد مقرر تخت خلد و ملکت دایم برو</p> <p>2— همتش از دولت فانی دینی رخ چو تافت رونهاد از رای عالی دولت دایم بزو</p> <p>3— رحمت دایم برو نازل جوشد از فیض حق کشت تاریخ وفاتش رحمت دایم برو</p> <p>الله الباقی</p>	
Transkripsiyonu:	
<p>1-Çün zi-dünyâ sù-yı ukbâ kerd rû Bânû-yı Rûm Şüd taht-ı mukarrer taht-ı huld u mülket-i dâim ber-u</p> <p>2-Himmeteş ez-devlet-i fânî-yi dünyâ ruh çu tâft Rû-nihâd ez-rây-ı âlî devlet-i dâim ber-u</p> <p>3-Rahmet-i dâim ber-u nâzil çu süd ez-feyz-i Hak Geşt târih-i vefâteş rahmet-i dâim berc-u Allah el Bâki</p>	
Türkçesi:	
<p>1- Rum diyarının (Anadolu'nun) Hâtunu dünyadan âhirete yüz çevirdiğinde ona ebedîlik tahtı ve dâimî mülk mukarrer oldu.</p> <p>2- Onun himmeti, dünyanın fânî devletinden yüz çevirdiğinde yüksek itikaddan dâimî devlet ona yüz koydu.</p> <p>3- Hakk'ın feyzinden (Allah'ın) dâimî rahmeti onun üzerine indiğinde, ölüm “ona dâimî rahmet” oldu.</p>	

Resim 4. Gülbahar Hatun Türbesi Kitabesi (Kuzeybatı cephesinde yer alan giriş kapısı üzerinde)

Kitabe metninde *Gülbahar* adı geçmemektedir. Yavuz Sultan Selim'in annesinin adının Gülbahar olduğunu gösteren bir belge olmadığını belirten Mahmut Goloğlu'na göre bu konuda esaslı araştırmalar yapan Bilgin Halil Ethem Bey de Yavuz'un annesinin adının Gülbahar olduğunu kabul etmez ve Şehzade Bayezit'in sancak beyliği yaptığı Amasya'daki *Ayşe Hatun Çeşmesi*'nin kitabesine dayanarak adının Ayşe olması gerektiğini belirtir. Yavuz Sultan Selim'in annesinden söz eden tarih araştırmacıları, onun Dulkadirli Beyi Alâeddevle'nin kızı Ayşe Hatun olduğunu yazmaktadırlar. Araştırmacılar Gülbahar adının kullanılmasının sebebinin Yavuz Sultan Selim'in annesinin iki adı olmasından kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedirler. Bu durumda ya asıl adı Ayşe Gülbahar'dır ya da saraya alındıktan sonra bir de Gülbahar adı takılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in annesinin türbesi üzerindeki kitabenin birinci mısrasındaki *banûyi rum* deyimine dayanarak Yavuz Sultan Selim'in annesinin rum olduğu yorumunu yapanlar olmakla birlikte bu deyim Anadolu Hatunu, Hanımefendisi, Büyükhanımı demektir (Akbulut 1955: 118; Goloğlu 1975: 33-35).

Mimari Özellikler

Sekizgen planlı türbenin duvarları sarımsı renkli kesme taştan inşa edilmiştir. Taşların dar (13-16 cm) ve enli (34-51cm) sıralar halinde dizildiği sekizgen gövde 20 cm dışa taşarak kenarları dolanan 53 cm yüksekliğindeki kuşağın üzerindeki üç kademeli bir kornişle son bulur. Duvarların üzerindeki sekizgen kasnağa oturan kubbe kurşun ile örtülüdür (Karpuz 1990: 50-51; Horuluoğlu: 124-125; Ballance 1997: 253; Zorlu vd. 2007).

Türbenin kuzeybatı cephesinde yer alan basık kemerli giriş kapısı sivri kemerli bir niş içindedir. Giriş kapısının yer aldığı nişin köşelerine sonradan oyulmak suretiyle sütunceler yapılmış ve kemerin tepesi ile yanlarına birer rozet yerleştirilmiştir. Türbeye ait eski fotoğraflardan birinde giriş kapısı üzerinde bulunan kurşun kaplı revak (Resim 6) bugün mevcut değildir.

Türbenin diğer cephelerinde dikdörtgen biçimli sivri kemerli alınlıklı altı pencere bulunmaktadır. Pencereler duvar sathından hafifçe çöktürülmüş geniş dikdörtgen panolar içine alınmışlardır. Mihrap duvarında pencere açılmamış olmakla beraber mihrap nişi de yoktur. Yan yüzeylerde pencerelerin üzerinde geometrik, bitkisel motifli ve yazı ile bezeli panolar yer almaktadır. Batı cephesindeki pencere üzerine, içte kubbe göbeğinde yer alan yazı madalyonun aynı yerleştirilmiştir. Güneybatı cephesinde de madalyon mevcut olup içinde geometrik bir dolguyu andıran girift bir kufi yazı yer almaktadır. Çöktürmelerin üzerindeki duvar sathlarında ise, taşa işlenmiş yazı ve motif ihtiva eden panolar bulunmaktadır. Kuzey cephesinde yer alan panoda, palmetlerle birleşen besmele yazılmıştır. Kuzeydoğu ve doğu cephelerindeki madalyonlar ufki, güneydoğu kenardaki madalyon ise geometrik bir kompozisyondur. Güneydoğu cephesindeki panoda ise bir hadis yer almaktadır. (Resim 5 a-k) (Önkal 1990: 99-100; Demiriz 2004: 346-365).

a-Giriş kapısı sol köşe (kuzeybatı cephesi)

b-Giriş kapısı üstü (kuzeybatı cephesi)

c- Giriş kapı sağ köşe (kuzeybatı cephesi)

d- Batı cephesi

e- Güneybatı cephesi

f- Güney cephesi

g- Kuzey cephesi

h- Kuzeydoğu cephesi

i- Doğu cephesi

k- Güneydoğu cephesi

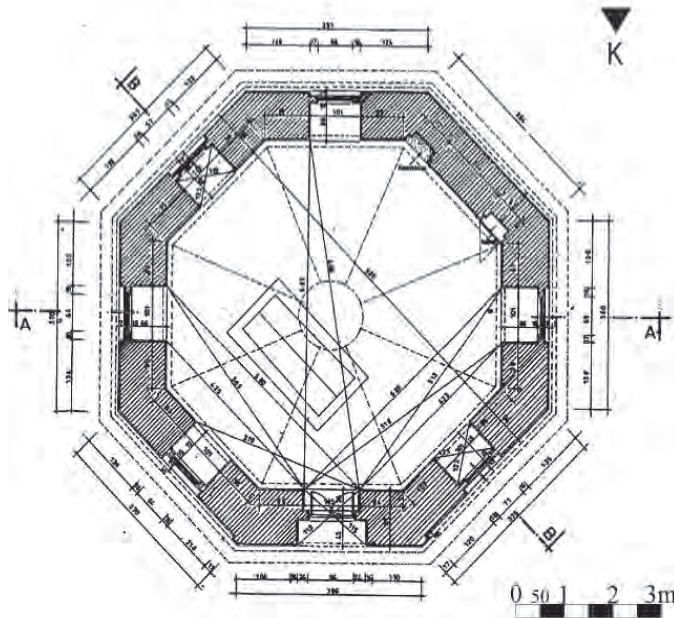
Resim 5. Gülbahar Hatun Türbesi Cephe Süsleme Detayları

İç mekânda kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Pencereler üzerlerinde bulunan kemer alınlıkları ve sarı zeminli duvar satırları, lacivert ve firuze renkli palmetlerle bezenmiş, köşelere ufki uzanan rozetler yapılmıştır. Kemerler, kemer alınlıkları, kemerleri kuşatan ikinci friz kemerler ile köşelikler, kiremit kırmızısı, lacivert, sarı ve beyaz gibi canlı renklerle aşırı derecede süslenmiştir. Mihrap yerini belirleyen kemerin üzerine Kelime-i tevhid, korniş altında, her kenarda iki olmak üzere on altı dikdörtgen panoya ise besmele ile birlikte Ayete'l-Kürsi yazılmış ve dua ayetleri ile tamamlanmıştır (Önkal 1990: 99-100).

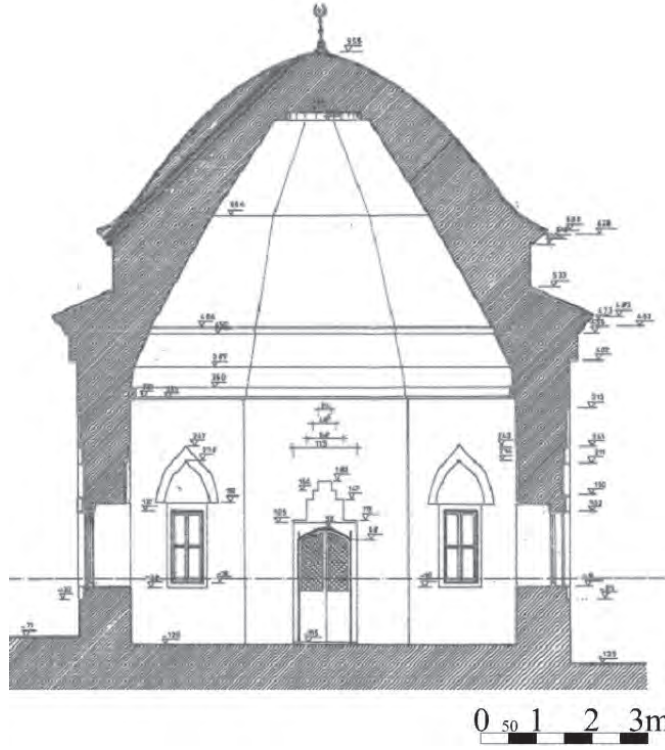
Mihrap içerde kalem işi olarak belirtilmiştir. Mihrabın iki yanında küçük iki dolap nişi bulunmaktadır. Zemini ahşap döşeme olan türbede Gülbahar Hatun'a ait tek bir sanduka mevcut olup taştan bir kaide üzerine uzanmaktadır.

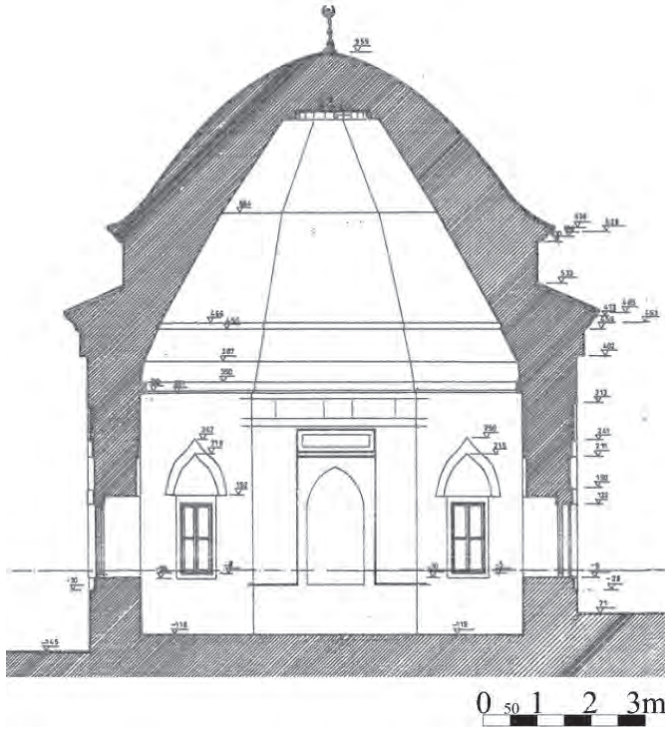
Resim 6. Gülbahar Hatun Türbesi (Önkal 1990: 101)

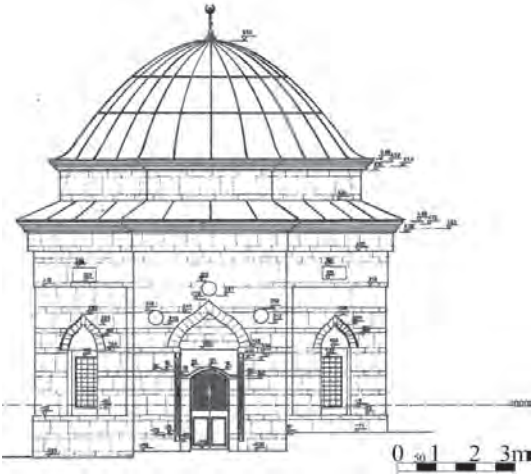
Şekil 1. Gülbahar Hatun türbesi planı (Rölöve: Tülay Zorlu)

Şekil 2. Gülbahar Hatun Türbesi A-A Kesiti (Rölöve: Tülay Zorlu)

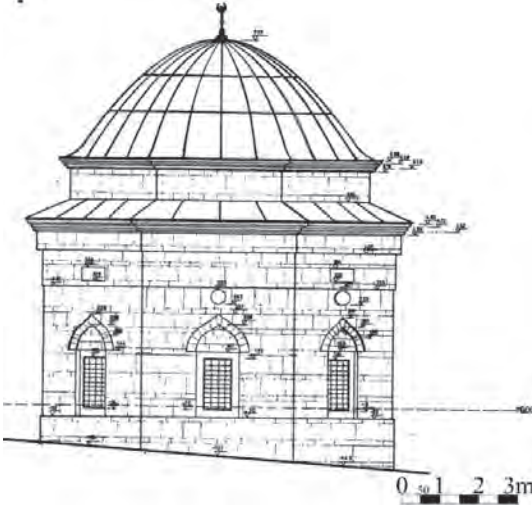
Şekil 3. Gülbahar Hatun Türbesi B-B Kesiti (Rölöve: Tülay Zorlu)

Şekil 4. Kuzey Cephe (Rölöve: Tülay Zorlu)

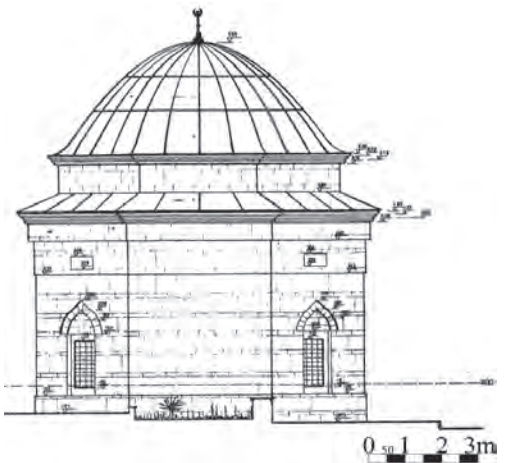
Resim 7. Kuzey Cephe

Şekil 5. Doğu Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

Resim 8. Doğu Cephe

Şekil 6. Güney Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

Resim 9. Güney Cephesi

Eserin Geçirdiği Onarımlar

Gülbahar Hatun Türbesinin bugüne dek çeşitli onarımlar geçirdiği muhakkaktır. Rus işgali sonrası oldukça büyük hasar gören türbe işgal sona erdikten sonra onarılmıştır. Sonraki yıllarda Trabzon'un eski fotoğraflarında yer alan giriş kapısı üzerindeki revak kaldırılmış, iç mekândaki kalem işi süslemeler yenilenmiştir. Ancak bu onarımların tarihlerine ve mahiyetine ilişkin kayıtlar yoktur. Gülbahar Hatun Türbesi son olarak, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 2005 yılı onarım programında *Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi'nin Restorasyonu* İş kapsamında restore edilmiştir. Rölöve projesi esas alınarak, gerçekleştirilen restorasyonda temizleme, sağlamlaştırma ve yenileme teknikleri kullanılmıştır.

a- Kuzey Cephesi

b- Kuzeydoğu Cephesi [Fot: İsmet Çalık]

c- Batı cephesi

d- Giriş cephesi detayı

e- İç mekanda sandukalar

f- İç mekandan kubbe

Resim 10. Restorasyon Öncesi Gülbahar Hatun Türbesi

Türbenin taş duvarlarında yapılan sağlamlaştırma işleminde taş yüzeylerdeki büyük boyutlu ve derin bozulmaların olduğu bölümlerde (özellikle beden duvarlarının zemine yakın bölümleri) çürütme yöntemiyle bozuk kısımlar çıkarılmış, hastalıklı taşlar temizlendikten sonra mevcut taşla aynı özellikleri taşıyan malzeme temin edilerek yerine konmuştur. Sağlamlaştırma işlemi sırasında yapılan tamamlamaların genel dokuya uyumu esas alınmıştır. Eski ve yeni yüzeylerin uyumu için; taş yerine yerleştirilmeden önce mevcut diğer taşların yüzey işleme tekniği (taraklama veya murçlama tekniği) esas alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca derzleri boşalmış bölümlerde derzin karakterine uygun olarak derzleme yapılmıştır. Restorasyonda özellikle orijinal taşların yerinde kalacak şekilde sağlamlaştırılması amaçlandığından taşların hastalıklı kısımları atılarak sağlam kısımları yerinde bırakılmıştır.

Derinliği az olan kopmalarda tüm taşın çürütülerek çıkarılması yerine bozulan bölümler imitasyonla tamamlanmıştır. Bu işlem için yörede bulunan aynı cins taşın tozu ile kimyasal malzeme karıştırılarak kopmaların meydana geldiği bölümlere sürülerek yüzeydeki fazlalıklar taraklanıp fırçalanmıştır

Temizleme işlemi olarak, beyaz kesme taştan sıfır derzle yapılmış olan türbenin mevcut pencere boşluklarında yan yüzeyler badana ile boyanmış olduğundan onarım sırasında bu kısımlar tarakla raspa edilmiştir. Pencere boşluklarının üst kısımlarındaki badana boyalı ahşap yüzeyler de; hem arap sabunu ile fırçalanarak hem de zımparalanarak temizlenmiştir.

Türbenin çürüyen pencere doğramaları ve demir kapısı sökülüp orijinaline uygun olarak sert ağaçtan (kestane) yenilenmiştir. Türbe zemininde yüzeyi bozuk orijinal taş dokuyu korumak için sökülüp-takılabilen seyyar ahşap döşeme uygulanmıştır.

TRABZON-MERKEZ-EMİR MEHMET TÜRBESİ

Gülbahar Hatun Mahallesi, Kavak Meydanında, Trabzon Lisesinin güneyinde yer alan türbe, tapununun 122 pafta,465 ada,1 parselde kayıtlıdır. *Kavak Meydan Mescidi Vakfi'na* ait türbenin kitabesinden 1523 yılında Emir Mehmet için yapıldığı anlaşılmaktadır. Emir Mehmet 1523-1524 yılları arasında Trabzon valiliği yapmıştır (Şen 1998: 349). Türbedeki ikinci mezar Kadiri Tekkesi (Hatuncuk Hatun Camii) şeyhlerinden Osman Baba'ya ait olup 1877 yılında bu türbeye defnedilmiştir (Horuloğlu 1978: 59; Karpuz 1990: 53; Yüksel 1991: 130-131).

Kitabe

Emir Mehmet Türbesinin kuzeydoğu cephesinde sivri kemerli bir niş içinde yer alan basık kemerli giriş kapı üzerindeki kitabesinin ilk iki satırı sülüs, üçüncü ve dördüncü satırları ise talikle yazılmış olup ilk iki satır Arapça diğer satırları manzum ve Farsça-Arapçadır (Resim 11) (Yüksel 1991: 130-131).

KİTABE	
Orijinal Yazımı	
<p>1- قد بنيت هذه التربة الشريفة لأجل المرحوم المغفور المحتاج إلى 2- رحمة الله الصمد أمير محمد طيب الله ثراه وجعل الجنة مثواه 3- خطاب ارجعى جانس جو بشنيد أطاع الله بالرجع إليه 4- مورخ گفت در تاريخ نقلش كلامى رحمة الله عليه ۹۳۰</p>	
Transkripsiyonu	
<p>1- Kad büniyet hâzihi't-türbetü's-şerîfetü li-ecli'l-merhûm el-mağfûr el-muhtâc ilâ 2- rahmetillâh'i's-Samed Emîr Mehmet tayyeballâhu serâhu ve ce'ale'l-cennete mesvâhu 3- Hitâb-ı irci'î câneş çü bi'snîd Etâ' allâhe bi'r-rac'i ileyhi 4- Müverrih goft der târih-i nakleş Kelâmi rahmetullâhi aleyhi 930</p>	
Türkçesi:	
<p>1-2) Bu şerefli türbe, merhûm, mağfûr, Samed olan Allah'ın rahmetine muhtaç olan Emir Mehmet (Allah yattığı yerini güzelleştirsin ve meskenini cennet eylesin!) için yapıldı. 3-“Dön!” hitabını rûhu işittiğinde, Allah'ın bu dön emrine itâat etti. 4- Tarihçi, onun ölüm tarihine”Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun! Sözüyle tarih söyledi 930 (1523/1524)</p>	

Resim 11. Emir Mehmet Türbesi Kitabesi

Mimari Özellikler

Sekizgen plan üzerine kesme taştan yapılan türbenin sekizgen kasnak üzerine oturan kubbesi kurşun kaplıdır. Gövde ve kasnak saçakları üç kademedir. Türbenin 1920 yılında çekilmiş bir fotoğrafında kubbenin oturduğu sekizgen kasnak mevcut olmayıp kubbe piramidal olarak yükselmektedir. Türbenin sonraki yıllarda yapılan bir onarım sonrasında bugünkü biçimine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Kuzey-doğuda cephesinde sivri kemerli bir niş içindeki basık kemerli tek kanatlı bir kapıyla girilen türbenin doğu ve batı cephelerinde iki penceresi mevcut olup pencereler siyah ve beyaz taşların almasıyla oluşturulmuş sağır sivri kemerli nişler içinde yer almaktadır. Cephede pencerelerin sivri kemerlerinin bitişi hizasında dizilen koyu renkli taşlardan oluşturulmuş kuşak dışında başka bir süsleme yoktur (Resim 13).

İç mekân oldukça sade olup güney cephede üç kademeli bir mihrap nişi yer almaktadır. Mihrabın üstteki iki kademesi basit taş oymalar ile süslenmiştir. Mihrabın sağındaki kenarda taş alınlı dikdörtgen biçimli küçük bir dolap nişi yer almaktadır (Resim 14). Duvarlar kubbe hizasına kadar sıvalıdır. Türbenin kubbesi tuğladan yapılmış olup sıvanmamıştır (Resim 15). Zemini ahşap döşeme olan türbede taş kaideler üzerinde Emir Mehmet ve Osman Baba'ya ait ahşap sandukalar yer almaktadır.

Resim 12. 1920 Yılında Emir Mehmet Türbesi (Kardeş 2001, 39)

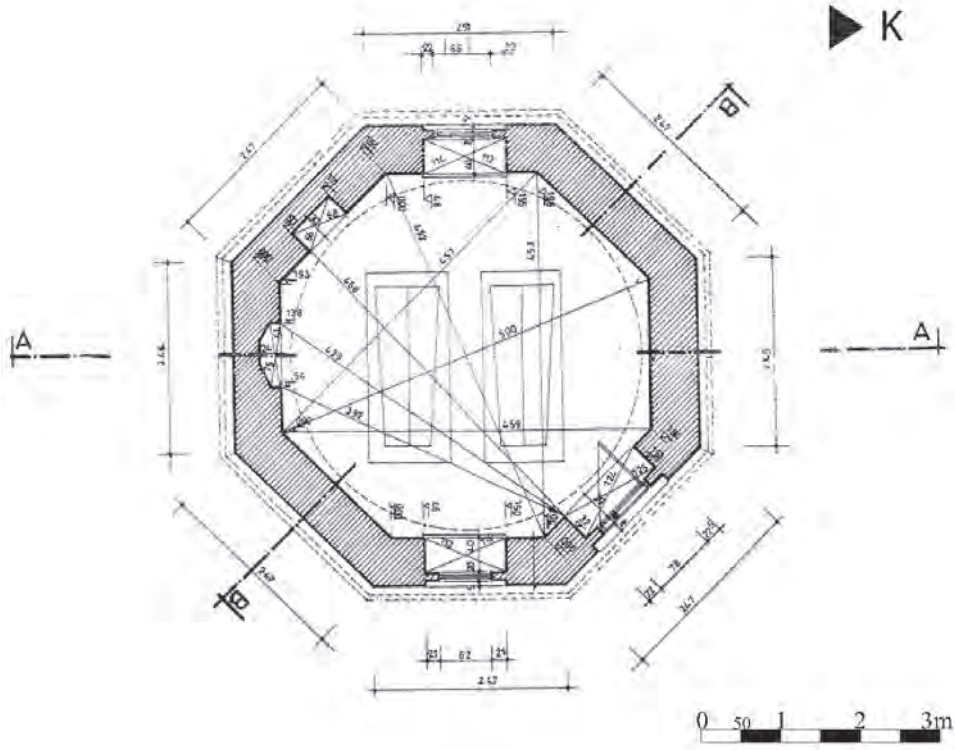
Resim 13. Emir Mehmet türbesi kapı, pencere ve silme ayrıntılarıyla

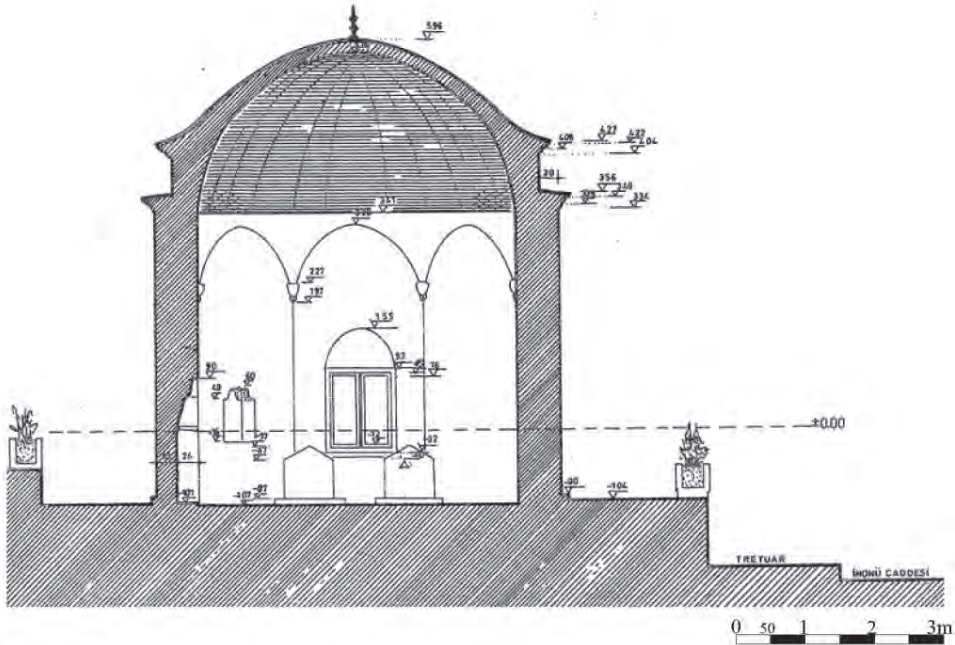
Resim 14. Emir Mehmet Türbesi iç mekânı

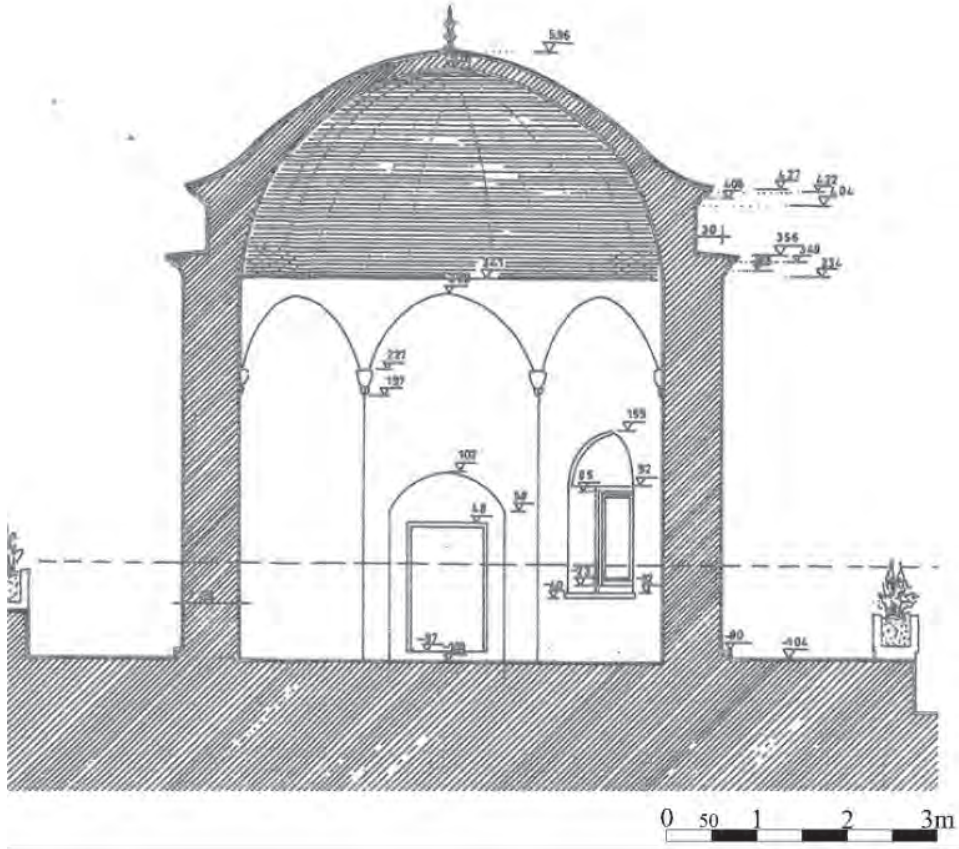
Resim 15. Emir Mehmet Türbesinin kubbesi

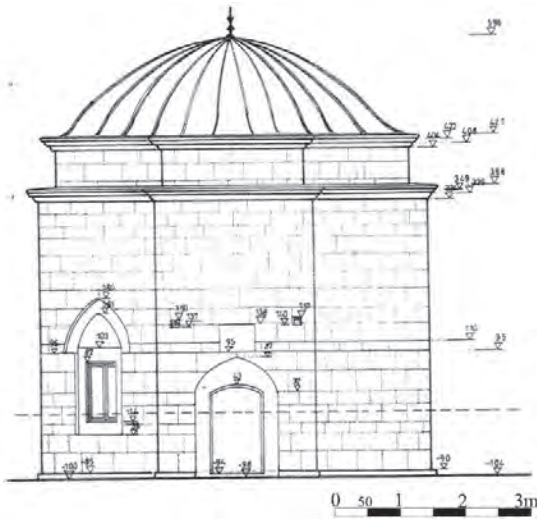
Şekil 7. Emir Mehmet Türbesi planı (Rölöve: Tülay Zorlu)

Şekil 8. Emir Mehmet Türbesi A-A Kesiti (Rölöve: Tülay Zorlu)

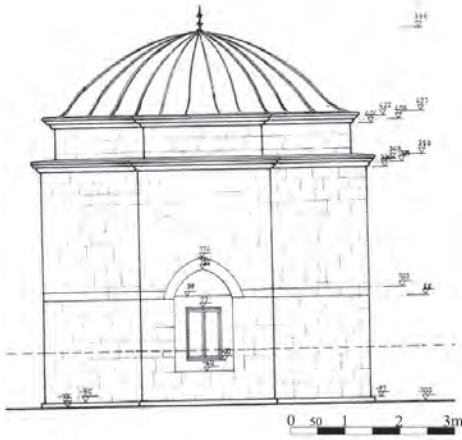
Şekil 9. Emir Mehmet Türbesi B-B Kesiti (Rölöve: Tülay Zorlu)

Şekil 10. Batı Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

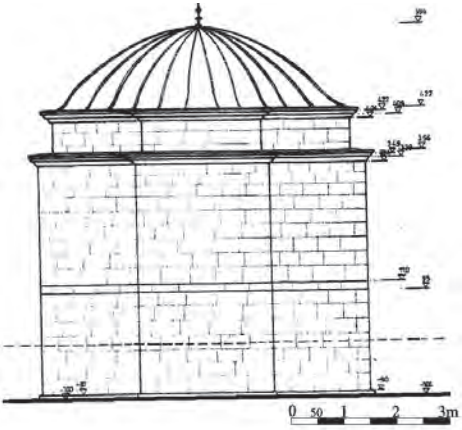
Resim 16. Batı Cephesi

Şekil 11. Doğu Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

Resim 17. Doğu Cephesi

Şekil 12. Güney Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

Resim 18. Güney Cephesi

Eserin Geçirdiği Onarımlar

Emir Mehmet Türbesinin inşa edildiği yıllardan bu güne çeşitli onarımlar geçirdiği esere ilişkin eski fotoğraflarda anlaşılmaktadır. Türbenin 1920 yılında çekilmiş bir fotoğrafında kubbenin oturduğu sekizgen kasnak mevcut olmayıp kubbe piramidal olarak yükselmektedir. Bu fotoğraftan türbenin sonraki yıllarda esaslı bir onarım geçirdiği ve türbenin kubbesinin bu onarım sonrasında bugünkü biçimine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Mimar Sedat Çetintaş'ın 18.08.1937 tarihli raporunda³ Emir Mehmet Türbesi ile ilgili olarak kubbesinin tamire muhtaç olduğu belirtilmektedir. Belki bu rapordan sonra onarılan kubbe bugünkü halini almıştır.

Emir Mehmet Türbesi son olarak, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 2005 yılı onarım programında *Trabzon Fatih Camii ve Emir Mehmet Türbesi Restorasyonu* işi kapsamında restore edilmiştir. Rölöve projesi esas alınarak, Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Genel Müdürlük personeli

³ Abideleri Koruma Heyeti Üyesi Mimar Sedat Çetintaş'ın Kayseri; Sivas, Amasya ve Trabzon illerindeki tetkikatları sonrasında 18.08.1937 tarihinde düzenleyip Kültür Bakanlığına sunduğu rapor. (Tuluk vd.2010:365-381)

tarafından hazırlanan mahal listesi doğrultusunda gerçekleştirilen restorasyonda temizleme, sağlamlaştırma ve yenileme teknikleri kullanılmıştır.

Restorasyon kapsamında türbenin cephelerindeki taş kaplamalarda bozulan taşlar çürütme yapılarak çıkarılmış ve yerine orijinaline uygun kaplama yapılarak cephelerde açık derzler taşa leke bırakmayacak şekilde (sıfır derz) derzlenmiştir. Sağlamlaştırma işlemi sırasında yapılan tamamlamalarda mevcut genel dokuya uyumu esas alınmıştır. Yine cephelerde saçak seviyesindeki silmeli kornişlerden bozuk olanlar mevcuduna göre yenilenmiştir. Beton kubbe kurşun ile kaplanmıştır. İç mekânda mevcut sıvalar itinalı raspa yapılarak kubbe hizasına kadar yeniden sıvanmış ve mevcut tuğla kubbe içerde raspa edilerek derzlenmiştir. Türbenin mevcut doğramaları sökülüp yerine klasik ahşap pencere ve demir parmaklık yapılmıştır. İç mekânda mevcut taş döşeme mucarta ve tarakla yüz açma şeklinde raspa yapılarak taş yüzeyler düzeltilmiştir. Türbenin çevresinde de taş kaplama zeminde yüzeyler düzeltilmiş ve taş kaplamalı duvar örülerek üzeri yonu taşı harpuşta ve ferforje korkuluk yapılmıştır.

a- Kuzey Cephesi

b- Güneybatı Cephesi ismet

c- Giriş Kapısı

d- Giriş cephesi detayı[Fot: İsmet Çalık]

e- İç mekanda sandukalar

f- İç mekandan kubbe

g- Cephe detayları [Fotoğralar:İsmet Çalık]

Resim 19. Restorasyon Öncesi Emir Mehmet Türbesi

DEĞERLENDİRME

Klasik Devir Osmanlı türbelerinde en yaygın türbe tipi poligonal gövdeliler olup bunların büyük bir bölümü sekizgen planlıdır. İç düzenlemelerine göre değişiklik gösteren sekizgen planlı türbeler; dış ve iç kenar sayısı eşit olanlar, iç kenar sayısı sekizden fazla olanlar, dışta sekizgen içte haç vari planlı olanlar ve dışta sekizgen içte galerili olanlar olarak dört gruba ayrılırlar (Önkal 1990: 20-22).

Bu devir türbelerinin dış duvar kaplama malzemesi genellikle kesme taş ve mermerdir. Kubbe ve saçakların kurşunla kaplanması da vazgeçilmez bir tarz olarak benimsenmiştir. Pencere parmaklıkları ise demirdendir (Önkal 1990: 20-22).

Klasik Devir türbelerinde taş, çini, alçı, kalem işi ve ahşap gibi süslemenin farklı türlerinde klasik ölçülere ulaşıldığı görülmektedir. Taş süsleme repertuarını, sütunceler, rozetler, rûmili dolgular, mukarnaslar, silmeler, akroterler teşkil eder. Giriş açıklıklarının yerleştirildikleri nişlerin köşeleri ya da gövdenin köşeleri sütunceler ile zenginleştirilmiştir. İçleri değişik şekillerde doldurulan rozetler genellikle kemerlerin köşelerinde ya da gövdenin üst kısımlarında cephelerdeki süsleme unsuru olarak yaygın şekilde kullanılmıştır. Cephelerde kemerlerin iki renkli taşlarla örülmesi de çok yaygın bir uygulamadır. Bu devre ait türbelerin büyük çoğunluğunun iç duvarları belirli seviyeye kadar çiniler ile kaplanmıştır. Türbe içlerinin süslenmesinde çini kadar önemli yer tutan bezeme türü ise kalem işleridir. Çok değişik ve canlı renklerin kullanıldığı kalem işi süslemelerin başlıca motifleri arasında, stilize vazolardan çıkan çiçekler, kandil ve düğüm motifleri, değişik madalyonlar, zencirekler, kûfi ve sülüs yazılar sayılabilir (Önkal 1990: 24-29).

Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri Osmanlı mimarisinin *Klasik Devir* olarak adlandırılan ve XV. Yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık olarak ikiyüze yıllık bir dönemi kapsayan süreç içinde XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmişlerdir. Her iki türbe de Selçuklulardan beri Türk türbe mimarisinde en çok uygulanan plan tipi olan sekizgen planlı türbe mimarisinin iç ve dış kenar sayıları eşit olan plan tipine ait örneklerindedir.

Cephelerdeki taş işçiliği, silmeleri, siyah ve beyaz taşların almaşık dizilimiyle süslenen sivri kemerler içindeki düz atkılı pencere biçimi açısından benzerlikler taşıyan iki türbeden Gülbahar Hatun Türbesi gerek kuzeybatı cephesindeki giriş kapısının yer aldığı kemerin iki yanındaki sütunceler, gerek pencereleri üzerine yerleştirilen madalyonlar ve taş panolarıyla cephedeki taş süslemeleri açısından Emir Mehmet Türbesinden farklılaşmaktadır.

Bir hanedan türbesi olan Gülbahar Hatun Türbesinin iç mekânı Klasik Devir Osmanlı türbelerinde iç mekânda çiniden sonra en yaygın süsleme unsuru renkli kalem işi süslemeler ile bezenmişken Emir Mehmet Türbesinin duvarları kubbe hizasına kadar kireç harçlı düz sıva ile sıvanmış olup iç mekânı da son derece sadedir. Günümüze iyi durumda ulaşan türbeler ziyarete açıktır.

KAYNAKLAR

- Ak, M. (1997). *Aşık Mehmet'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi*, Bir Tutkudur Trabzon, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Akbulut, Ö. (1955). *Trabzon: Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler*, Cilt 1, Trabzon, İstikbal Matbaası.
- Ataman, M.-Zorlu, T. (2007). *Hatuniye (Gülbahar Hatun) Camii ve Türbesi*, Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu, Ankara, Bildiriler Kitabı s: 55–67.
- Ballance, S. (1997). *Trabzon'daki Erken Devir Türk Yapıları*, Çev: Solmaz Tunç, Bir Tutkudur Trabzon, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Bijişkyan, M. (1998). *Pontos Tarihi: Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, çev: Hrand D. Andreasyan, 2. Basım. İstanbul.
- Demiriz, Y. (2004). *İslam Sanatında Geometrik Süsleme: Bir Envanter Denemesi*, 2. Basım, İstanbul.
- Dilaver, S. (1997). *Tarihsel Yapılarıyla Trabzon, Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Dağlı, Y., Kahraman, S.A. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Cilt 1. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Goloğlu, M. (1975). *Fetihten Kurtuluşa Kadar Trabzon Tarihi*,
- Horuluoğlu, Ş. (1978). *Tarihi Eserleri İle Trabzon*, Ankara, Cihan Matbaası.
- Horuluoğlu, Ş. (yayın yılı belirtilmemiş). *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Ankara, Er Ofset matbaacılık,
- Kardeş, O.N. (1999). *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, Albüm 1, İstanbul Çağlayan Basımevi.
- Kardeş, O.N. (2001). *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, Albüm 2, İstanbul Çağlayan Basımevi.
- Kardeş, O. N. (2005) *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, Albüm 3, Trabzon, Karadeniz Teknik Eğitim Vakfı KATEV Yayınları, No:2.
- Karpuz, H. (1990). *Trabzon*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları/1127 Tanıtma Eserleri Dizisi/34.
- Kurşun, Z. (1997). *Evliya Çelebi Trabzon'da*, Trabzon İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Bir Tutkudur Trabzon, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Önkal, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara, TTK Yayınları.
- Şen, Ö. (1998). *Trabzon Tarihi*, Trabzon. Derya Kitapevi, Erhan Ofset Matbaacılık.
- Tuluk, Ö. ve Düzenli H.İ. (2010). *Trabzon Kent Mirası: Yer-Yapı-Hafıza*, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Usta, V. (1999). *Anabasisten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Trabzon, Serander Yayınları, Trabzon Araştırmaları Dizisi: 1.
- Trabzon Valiliği Yayınları-3.

NOT: Metinde yer alan Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbelerine ilişkin rölöve projeleri metnin yazarı Tülay Zorlu tarafından çizilmiş olup Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 26.12.2003 gün ve 4899 ve 4918 sayılı kararları ile onaylanmıştır.

Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi

Mahmut Gürkan*

Özet

Hayır için yaptığı bu çalışmalarından dolayı tarihe sevilen ve saygı duyulan bir valide sultan olarak geçen Bezmîâlem Valide Sultan, bir vakıf kurarak, yoksul ve kimsesiz Müslüman hastalar için ücretsiz hizmet verecek bir hastane inşaatını başlatmıştır. Halk arasında “Gureba Hastanesi” olarak anılan hastane 1847 yılında hizmet vermeye başlamıştır.

Çeşitli aşamalardan geçerek gelişen Vakıf Gureba Hastanesi 164 yıldır yoksul ve kimsesiz hastalara sağlık hizmeti götürmektedir. 1977 yılından bu yana sonuçsuz kalan birkaç girişimden sonra, 2010 yılında kuruluşu tamamlanan Bezmialem Vakıf Üniversitesi faaliyete geçerek öğretime başlamış ve Bezmîâlem Valide Sultan’ın vakfettiği hastaneyi devralarak modern bir üniversite hastanesi haline getirmiştir. Kurucuları arasında Bezmîâlem Valide Sultan Vakfî’nin da bulunduğu Bezmialem Vakıf Üniversitesi yoksul ve kimsesiz hastalara verilen sağlık hizmetini bağlı olduğu vakıf ilkelerine uygun bir şekilde, üst düzeyde sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bezmialem, Vakıf, Gureba, Üniversite, Hastane.

The History of Bezmialem Waqif University

Abstract

Bezmi Alem the Sultana, who passed into history as a beloved and a respected Sultana due to her works of charity, established a waqf and thus initiated the start of the construction of a hospital where poor and homeless Muslim patients would be treated for free. The hospital, known as "Gureba Hospital" among the public, opened its doors to serve medical care to patients in 1847.

Waqf Gureba Hospital has been providing the poor and homeless with health services for 164 years and has developed through various stages. Bezmialem Waqf University, which was established and began its academic life in 2010, after some attempts that produced no results between 1977 and 2010, has used a trust, dedicated by Bezmîâlem the Sultana, to transform Gureba Hospital into a modern hospital. Bezmialem Waqf University, which includes Bezmi Alem Valide Sultan Waqf as one of its founders, successfully maintains the commitment to service that it has undertaken in accordance with the principles of the waqf.

Key Words: Bezmialem, Waqf, Gureba, University, Hospital.

* Yrd. Doç. Dr., Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı

Giriş

19. Yüzyılın ilk yarısı Osmanlı İmparatorluğu'nun ve özellikle payitaht İstanbul'un çeşitli salgın hastalıklarla sarsıldığı bir dönem olmuştur. 1826 yıllarında baş gösteren şiddetli kolera salgını sonrasında Osmanlı Hükümeti İstanbul'da dışarıdan gelen kolera hastalarını saptamak ve tedavi etmek için bir karantina idaresi kurmak zorunda kalmıştı. Ancak şehirdeki sağlık kuruluşlarının sayısı, saptanan hastaların tedavilerinin sürdürülmesi için yetersizdi. O dönemde İstanbul'da mevcut olan sağlık kuruluşları, Fatih, Süleymaniye, Haseki ve Nurbanu Dârüşşifalarından ibaretti (Cantay).

1843 yılında tekrar şiddetli bir salgının baş göstermesi üzerine, yeni sağlık kurumlarının kurulması gerekliliğini gören Bezmiâlem Valide Sultan¹, konuyu oğlu Padişah Abdülmecit'e ileterek, yoksul ve kimsesiz Müslüman hastaların tedavilerinin ücretsiz yapılacağı yeni bir hastanenin kurulması için desteğini almıştır. Bu konuya ilişkin halk arasında anlatılan çeşitli söylentiler mevcuttur. Gürkan'ın aktardığı bir rivayete göre; Valide Sultan gece bir rüya görmüş, ertesi gün rüyasını yorumlattığında, rüya yorumcusu kendisine "*öyle bir hayır işleyeceksin ki dünya durdukça iki yüz erkek senden hayırla bahsedecek*" demiştir. 1837 yılında Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii'ndeki medrese binasında "Gureba" adıyla kurulan bir yataklı kurumda hastaların çok kötü koşullarda yaşadıklarına tanık olan Bezmiâlem Valide Sultan, kendi kurduracağı hastanenin iki yüz yataklı modern bir hastane olmasına karar vermiştir (Gürkan:12).

Gureba hastanesini vakfeden Bezmiâlem Valide Sultan'ın hayatına dair bazı kayıtlardan, küçük yaşta esirciler eliyle Osmanlı sarayına cariyeye olarak teslim edilen bir Gürcü kızı olduğu anlaşılmaktadır. Sarayda yetiştirilip eğitildikten sonra 1822 yılında Sultan II. Mahmut'un hanımı olan Bezmiâlem Valide Sultan, 25 Nisan 1823 tarihinde oğlu Şehzade Abdülmecid'in doğumuyla "ikinci kadın"lığa yükselmiştir. 30 Haziran 1839 tarihinde Sultan II. Mahmut'un ölümü ile oğlu Abdülmecid tahta geçince, Valide Sultan ve Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat unvanlarını kazanmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan, henüz 16 yaşındayken tahta çıkan oğlu Sultan Abdülmecid'in devlet işlerinde tecrübesiz olması nedeniyle, devlet işlerinde ona yol gösterici ve etkin bir rol oynamıştır. Bezmiâlem Valide Sultan yakalanmış olduğu amansız bir hastalık sonucunda 3 Mayıs 1853 günü Beşiktaş Sarayı'nda vefat ederek aynı gün Sultan II. Mahmut Türbesi'nde defnedilmiştir.

Bezmiâlem Valide Sultan Osmanlı hanedanının en tanınmış valide sultanlarından biridir. Akıllı, tedbirli, şefkatli, cömert ve kendini dünyevî hırs ve gösterişlerden alıkoyabilmiş seçkin bir kadın olup, kendisine tahsis edilen maaş ve diğer gelirlerini yoksulların ihtiyaçlarını gidermek ve pek çok hayır eseri yaptırmak için harcamıştır. Hayır için yaptığı bu çalışmalardan dolayı tarihe sevilen, sayılan, rahmet ve şükranla anılan bir valide sultan olarak geçmiştir (Şentürk).

BEZMİÂLEM VALİDE SULTAN VAKIFLARI

Bezmiâlem Valide Sultan 1840–1850 yıllar arasında büyük mal varlığına sahip 14 ayrı vakıf kurmuştur. Zamanla mazbut vakıflar arasında değerlendirilen Bezmiâlem Valide Sultan Vakıflarına ait vakfiyeler; Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivindeki 634 numaralı vakfiye defterinin 83–126. sayfaları ile kasada mahfuz 32 numaralı orijinal defterde kayıtlı bulunmaktadır. Hastane ile ilgili

¹ Bezmiâlem: "Dünya meclisi, sohbet toplantısı." anlamına gelir (TDK Kişi Adları Sözlüğü).

olan vakfiye 12. sırada yer almaktadır (Ataseven 1986). Hastanenin vakfiyesi, 15 Temmuz 1847 günü hazırlanmıştır (Yıldırım). Bu vakfiyenin ilk koşulu yoksul ve kimsesiz Müslümanların ücretsiz tedavi edilmesi olmuştur.

Vakfiyede garip ve fakirlerin tedavi edileceği bir hastane ve hastane bahçesinde inşa edilmiş bir cami, ayrıca bunların masraflarının karşılanması için; bir göl (Terkos Gölü), 13 dükkân, 11 bahçe, 73 dönüm tarla, 9 zeytinlik, 2 çiftlik, 65 oda, 5 zeytin mengersi, 180 parça arazi, 29.264 zeytin ağacı, 1 hamam, bir bakkal dükkânı, 1 taş ocağı, 1 samanlık, iki taşlı bir su değirmeninin vakfedildiği kayıtlıdır.² Vakfiyede, vakfedilen mal ve mülklerin kiraya verilmesi, elde edilen gelirlerle mukataalı vakıfların mukataa bedellerinin ödenmesi, geriye kalan ve maliye hazinesinden verilen paralarla hastanede tedavi gören fakir ve garip hastaların masrafları ile camide görev yapanların ücretlerinin ödenmesi belirtilmiştir. Ayrıca hastanenin vakfiyesinde geçen bir ifadeyle, vakfiyede belirtilen gelirlerin yeterli olmaması halinde, eksiklerin Bezmiâlem Valide Sultan'ın diğer vakıflarının gelirlerinden tamamlanması istenerek, amaçları farklı da olsa, diğer bütün Bezmiâlem Sultan Vakıfları da hastane hizmetleriyle ilişkilendirilmiştir. Vakfedilen akarların işletilmesiyle sağlanan gelirlerle yıllarca vakfiyesinde yazılı ilkeler doğrultusunda hizmet veren hastanede -zaman zaman bazı sıkıntılar ortaya çıkmışsa da- yoksul ve kimsesiz hastaların tedavisi ücretsiz olarak sürdürülmüştür.

Bu vakfiyenin yanı sıra Bezmiâlem Sultanın kethüdası Tahir Efendi ve Hekimbaşı hastanenin yönetimine ilişkin bütün ilkeleri içeren bir nizamname de hazırlanmışlardır (23 Ocak 1847)³. 5 Şubat 1847 günlü iradeyle yasallaşan bu "İdare-i Dâhiliye Nizamnamesi" ile hastanenin işleyişi ayrıntılı olarak düzenlenmiş, işeden tasarruf yapılmaması, doktorların hasta yiyecekleri konusundaki önerilerine kesinlikle uyulması gerektiği gibi hususlar belirtilmiştir. Nizamnamede ayrıca, çalışan sağlık ve idari personelin ücretleri ve atanmaları, mesai ve izin durumları, hasta kabul ve taburcu işlemlerine ilişkin hükümler de yer almaktadır. (Tablo 1). Düzenlendikleri tarih göz önüne alınırsa, vakfiye ve nizamnamede, hastanede verilecek sağlık hizmetinin, o döneme göre ileri bir anlayışla ele alındığı görülmektedir.

Tablo 1:

Hastanenin İlk Kadrosu

Müdür-i hastane	Eczac-ı evvel	Havanzen
Tabib-i evvel (Başhekim)	Eczac-ı sani	Serhademe
Cerrah-i evvel (Başcerrah)	Vekilharç	Vekilharç yamağı
Tabib-i sani (Başhekim muavini)	Kâtip	Sülükçü
Cerrah-i sani	Maaş müvezzi	

Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyesi'nde ayrıca belirtilen kurallara uymayanlar için bir beddua da yer almaktadır: "Allah'ın rızasına dayanarak hayır maksadıyla sağladığım evkafım ve bu sefer bu vakfiye zeylinde yazılı bulunanlar, ahret gününe kadar şartlarıyla icra oluna. Bu şartların Sultan

² http://www.bezmialemhastanesi.com/tarihce_vakfiye2.html (4 Nis 2011)

³ BOA. İ. DH. 6698, 6 Z 1262; 25 Kasım 1846 (Yıldırım'dan).

Abdülmeccid Han devrinde haleldar olması mümkün değilse de herhangi bir devirde, zikredilen evkafımın şartları tebdil ve tahrif edilirse, buna sebep olanlar; -kim (ölünün vasiyetini) işittikten sonra onu tebdil ederse vebali onu değıştirenlerin üzerinedir. Şüphesiz ki, Allah hakkıyla işitici ve bilicidir (Bakara Suresi 181) ayetinin ifade ettiğı üzere dünya ve ahrette cezaya müstahak olsunlar” ifadesi yer almaktadır⁴.

VAKIF GUREBA HASTANESİ

Yoksul hastaların tedavi edileceğı bir hastane yapılarak vakfedilmesi kararlaştırılan yeni kurulan hastane için meskûn bölgelere uzak bir yerin uygun olacağı düşünölmüştür. Bezmiâlem Valide Sultan’ın 12. Vakfiyesinde bu iş için temin edilen arsa şu şekilde tarif edilmektedir: “İstanbul’da Yenibağçe çayırı yanında üç tarafı baltacı odaları demekle tanınan evler, Ebu Bekir Paşa bostanı ve umumi yol ile çevrili, tamamı 58308 zira olup, 43661 zira mahalli Sultan Mustafa’nın evkafından olarak senelik 200 kuruş ve 600 zira mahalli de Keyvanzade, Zeyneb Kadın, Helvacıbaşı İskender Ağa ve 487 zira mahalli de merhum Mustafa Ağa vakıflarından olarak, her birine altışar kuruş ve ayrıca 13560 zira mahallide buranın karşısında bulunan umumi yola varıncaya kadar tulen 110 zira arzan 12 ziralık 1320 zirai – ki topluca 14880 zira – Sultan Bayezid Han vakfından mezkur çayırının müfrez olarak senevi 200 kuruş - ceman 424 kuruş mukataa zeminli arsa⁵...”

Bahsi geçen arsa üzerinde 24 Eylül 1843 tarihinde temeli atılan hastanenin inşaatına nezaret etmesi için Darbhane-i Amire Nazırı Saadetlü Tahir Bey görevlendirilmiştir (Gürkan: 14). Kurulan hastane için gerekli suyun temininde kolaylık sağlaması amacıyla inşaat için alçak bir konum seçilmiştir. Eski bir Bizans kalıntısının üzerine yapılan hastanenin bodrumunda antik bir kemerin mevcut olması, bu seçimi doğrular niteliktedir (Resim 1.)

Hastanenin inşaatı 1845 yılının son aylarında tamamlanmıştır. 31 Ekim 1845 Cuma günü Sultan Abdülmeccid bir heyetle binayı gezmiş ve beğenmiştir. Ancak binanın rutubetli olduğu öne sürülerek taşınma işi rutubetin kurumasından sonrasına ertelenmiştir. Bazı kaynaklar Padişahın hastanenin yıllık masrafına karşılık bulunmasını ve açılışın ondan sonra yapılmasını istediğini belirtmektedir (Yıldırım). Sonunda eksikleri tamamlanan 201 yataklı hastane, 12 Mart 1847 Cuma günü Sultan Abdülmeccid ve hükümet ileri gelenlerinin katıldığı bir törenle açılarak hizmete girmiştir⁶.

Resim 1. Hastane bodrumundaki Bizans kemeri (Gürkan)

⁴ Bezmiâlem Valide Sultan’ın Vakfiyesi (H. 1265/1845 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Yayın Dairesi No: 174/1464) Varak, 195 -1 Cemaziley’üla 1267 4 Mart 1851

⁵ Burada belirtilen Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa Vakıflarının kaçınıcı padişahlara ait oluklarına dair bilgi bulunmamaktadır.

⁶ Yıldırım yaptığı arştırmalarla, daha önce 1843 veya 1845 olarak bilinen açılış tarihini düzelterek son kitabında yayımlamıştır (Yıldırım: 199)

Hastanenin ilk resmi ismi, “Yenibağçe’de kâin Bezm-i âlem Gureba-i Müslimin Hastanesi” olmuştur. Hastane zamanla halk arasında genellikle “Gureba Hastanesi” olarak tanınmıştır. Kitabesinde “hastahane” kelimesi geçen ilk hastane Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi’dir. Hastanenin kapısının üzerindeki kalın bir mermere yazılı kitabede zamanın ünlü şairlerinden Ziver Paşa’nın yazdığı bir şiir mevcuttur. (Resim 2)

Hastanenin giriş kapısının batısında, Gureba Hastanesi ile yanındaki cami için yaptırılmış ve bunlarla birlikte hizmete açılmış olan bir çeşme yer almaktadır. (Resim 3)

Hastanenin ilk ser tabibi (baş doktor) Kaymakam Ahmet Bey’dir. 1873 yılında ser tabip Ferik Ahmet Paşa olmuştur (Resim 4). 1892 yılında ilk defa göz ve cerrahî şubeleri kurulmuştur.

Hastane binası 1894 yılında İstanbul’u büyük zarara uğratan depremde hastane geniş çaplı zarar görmüştür. Kuzey ve doğu koridorlarının büyük çoğunluğu yıkılmış, geri kalan duvarlarda da çatlaklar oluşmuştur. Yaklaşık bir yıl kadar süren onarım çalışmaları sırasında hastalar geçici

Resim 2. Hastanenin giriş kapısı üzerindeki kitabe (Gürkan)

Resim 3. Hastanenin giriş kapısının batısında kalan çeşme (Gürkan)

Resim 4. Ferik Ahmet Paşa (Gürkan)

olarak Okmeydanı'nda inşa edilen barakalara taşınmışlardır. Sonradan sık sık eklemeler yapılmış olan hastanede 1900 yılında masaj şubesi, 1905'te kulak burun boğaz şubesi, 1909'da laboratuvar ile deri ve frengi şubesi kurulmuştur. 1912'de kütüphane, 1913'te röntgen, 1915'te ortopedi ve patolojik anatomi, 1918'de üroloji servisleri hizmete girmiştir. Daha sonra yatak kapasitesini arttırmak ve çağın gelişen tıbbi ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla ek binalar inşa edilmiştir. Bugün İstanbul Tıp Fakültesi'nin bulunduğu kampüste yer alan tarihi binalar, Gureba Hastanesi'nin 1915 yılında bitirilen bu ek binalarıdır. 1911–17 yıllarında Evkâf Nezareti (Vakıflar Bakanlığı) tarafından inşa ettirilen bu “yeni” binalar 1917 İstanbul yangınında halkın iskânına tahsis edilmiş, sonra tütün deposu olarak kiralanmıştır.

1924 yılına kadar Evkaf İdaresi'ne bağlı olarak hizmet veren hastane, Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması ve vakıfların yönetiminin genel müdürlük olarak Başbakanlığa bağlanması üzerine; masraflar evkaf idaresi bütçesinden karşılanmak kaydıyla, sağlık personelinin atanması ve hastanenin kontrolü gibi hususlarda yönetimi sağlık bakanlığına bırakılmıştır.

1926 yılında büyük bir tadilata başlanmıştır. Yine aynı yıl hastanede toplam 9.149 hasta tedavi edilmiş, toplam 784 ameliyat gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2:

1928–1942 yılları arası hastaneye yatan, çıkan ve ölenlerin sayısı

Yıllar	Yatan	Şifa ile Çıkan	Hall ile Çıkan	Salah ile Çıkan	Ölen	Çıkan – ölen Toplamı	Devir
1928	2800	2290	190	48	260	2788	190
1929	2800	2290	89	869	274	2870	219
1930	2930	1603	238	822	266	2929	220
1931	3029	1858	101	754	312	3025	224
1932	3074	1809	65	806	363	3043	235
1933	2943	1450	59	1170	301	2980	218
1934	3527	2527	44	514	360	3499	246
1935	3714	3056	72	307	366	3701	259
1936	4339	3213	310	500	308	4340	258
1937	4725	2358	628	1344	377	4707	276
1938	4494	2004	737	1484	255	4480	230
1939	4417	2037	479	1643	277	4435	271
1940	5411	2542	553	1957	329	5381	301
1941	5574	2498	544	2144	536	5186	333
1942	6981	3445	853	2)29	430	6857	457
Toplam	60851	33882	4962	16499	4834	60222	

1933 yılında yükseköğretimde başlatılan reform çalışmaları ve Tıp Fakültesi'nin Haydarpaşa'dan İstanbul yakasına taşınması sebebiyle hastane, İstanbul Tıp Fakültesi öğrencileri stajlarını Gureba Hastanesi'nde yapmaya başlamışlardır. İstanbul Tıp Fakültesi'ne tahsis edilen bu binalar halk arasında "Yukarı Gureba", Gureba Hastanesi'nin tarihi binası ise "Aşağı Gureba" olarak anılmıştır (Resim 5).

Resim 5. 1938 yılında hastanenin kuzey yönünden görünüşü (Gürkan)

1956 yılına kadar Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan hastane, aynı yıl kabul edilen 6760 sayılı "Vakıflar Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı Hakkında Kanun" hükümleri gereğince, tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. 1957 de cildiye polikliniği, 1958 de anesteziyoloji servisi ve hayati kimya laboratuvarı, 1961 de kadın hastalıkları polikliniği açılmıştır. 1965 yılında yatak sayısı 300 çıkarılarak caminin arkasındaki alana da bir amfi yaptırılmıştır. İstanbul Tıp Fakültesi 1956 yılından itibaren, kısmen yapımı biten yeni binalarına taşınmış, ancak hastane ile eğitim ve öğretim temelindeki ilişkisi, binalarının tamamlandığı 1966 yılına kadar sürmüştür. Gureba Hastanesi 1966 yılından itibaren yeniden bağımsız bir vakıf hastanesi kimliğine kavuşmuştur.

Resim 6. Yeni hastane binasının inşaatı

Yukarı Gureba Hastanesi adıyla anılan Çapa Kliniklerinin yer aldığı Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı'na ait olan 38493 m² büyüklüğündeki arsa ve üzerindeki binalar gayrimenkul, 23.2.1966 tarih ve 60156 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 16.029.000 TL. Karşılığında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne satılmıştır⁷. Yukarı Gureba pavyonlarının İstanbul Tıp Fakültesi'ne devrini takiben Vakıflar İdaresi yeni bir hastane inşa edilmesine karar vermiş almış ve 1969 yılında yeni bir hastane binasının temelleri atılmıştır (Resim 6).

1978 yılında yeni hastane binasına ek olarak kurulması planlanan onkoloji merkezinin temeli atılmış ve yapı poliklinik, laboratuvar ve ışın tedavisi birimleri ile 50 yataklı bir klinik ihtiva eden modern bir merkez olarak 1986 yılında hizmete girmiştir.

Yapılan yeni binada yetersiz olarak projelendirilmiş olan ameliyathaneler, 1983 yılında kurulan "Vakıf Gureba Hastanesi Kliniklerine Yardım Vakfı"nın öncülüğünde yürütülen bir kampanya ile yeniden inşa edilmiş ve ameliyathane sayısı 8'den 12'ye çıkarılarak 1998 yılının sonunda hizmete sokulmuştur.

⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve sonrası) Dosya: 6828, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 193.13..11.

Yeni hastane binası, başlangıçta 800 yataklı olarak planlanmışken, hastanenin bir eğitim hastanesi olarak da kullanılacağı göz önünde tutularak yatak kapasitesi 550 ile sınırlandırılmıştır⁸. Tahsisat yokluğu nedeniyle inşaatı uzun süre devam eden yeni bina 1987 yılında büyük ölçüde tamamlanmış, 1990 yılında kısmen, 1992 yılında tamamen bitirilerek hizmete açılmıştır.

2000 yılında hastane, Vakıflar İdare Meclisi'nin kararı ile 10 yıl süre ve bedelli olarak Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü'ne tahsis edilerek "SSK Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Eğitim Hastanesi" adını almıştır⁹. 2005 yılında ise SSK hastanelerinin Sağlık Bakanlığı'na devredilmesi ile yeniden Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmış ve adı bu kez de "Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Eğitim ve Araştırma Hastanesi" olarak değiştirilmiştir.

Kuruluşundan üniversiteye devredildiği 2010 yılına kadar hastanede 30 başhekim görev yapmıştır (Tablo 3.).

Tablo 3:

Vakıf Gureba Hastanesinde Görev Yapmış olan Başhekimlerin Listesi

1. Miralay Ahmet Bey	(1843 – 1873)	16. Seyfi Nazım Basa	(1967 – 1974)
2. Ferik Ahmet Paşa	(1873 -1909)	17. A. Mazhar Özman	(1974 – 1980)
3. İhsan Paşa	(1909 -1911)	18. Turan Özkan	(1980 – 1981)
4. Necmettin Arif Bey	(1911 – 1918)	19. M. Fahir Altan	(1981 – 1984)
5. Neşet Osman Uzman	(1918 – 1923)	20. Asaf Ataseven	(1984 – 1993)
6. Necmettin Arif Bey	(1923 – 1923)	21. Ayhan Nedim Kara	(1993 – 1996)
7. Süleyman Numan Paşa	(1923 – 1924)	22. Şaban Odabaşı	(1996 – 1998)
8. Ömer Lütfi Eti	(1925 – 1943)	23. Nail Erhan	(1998 – 1999)
9. Şükrü Derviş Aykın	(1943 – 1944)	24. Rıza Kutaniş	(1999 – 2000)
10. Nüzhet Çevik	(1944 – 1946)	25. Ayhan Nedim Kara	(2000 – 2001)
11. Sedat Erman	(1946 – 1952)	26. Reha Baran	(2001 – 2004)
12. Sezai Konukgil	(1952 – 1955)	27. Nedim Samancı	(2004 – 2005)
13. Necmettin Ülker	(1955 – 1956)	28. Mustafa Şahin	(2005 – 2006)
14. Ali Eşref Gürsel	(1956 – 1960)	29. Şenel Yediyıldız	(2006 – 2007)
15. Tarık Özerengin	(1960 – 1967)	30. Turan Aslan	(2007 – 2010)

2010 yılında Bezmialem Vakıf Üniversitesi'nin kurulmasıyla, hastane üniversitenin kuruluş kanunundaki hükümler gereğince 25.10.2010 tarihinde Bezmialem Vakıf Üniversitesi'ne devredilmiş ve "Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi" olarak kurucu vakıflarının ilkeleri doğrultusunda işlevine devam etmiştir.

⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hayır İşl.1990:241/49 Raporu. (Kutaniş'den)

⁹ Vakıflar İdare Meclisinin 21.07.2000 tarih ve 611/627 sayılı kararı doğrultusunda, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 10. maddesine uyarınca alınan, 10.8.2000 gün ve 2000/1331 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'nin kuruluş süreci

Vakıf Gureba Hastanesi bünyesinde bir tıp fakültesi açılması için yapılan girişimler yeni değildir. İlk olarak 1977 yılında, Erzurum Atatürk Üniversitesi ile eğitim ve öğretim işbirliği yapılması düşünülmüş ancak bu girişim bir sonuca ulaşamamıştır¹⁰

Daha sonra, 1979 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 17.01.1979 tarih ve 61 no. Vakıflar İdare Meclisi kararı sonucunda İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (bugünkü Marmara Üniversitesi) ile yapılan bir protokolle, Vakıf Gureba Hastanesi bünyesinde önce bir Sağlık Bilimler Fakültesi (sonra adı değiştirilerek "Tıp Fakültesi" olmuştur) kurulmuştur. Yeni kurulan bu fakülteye Prof. Dr. Ergun Sabar dekan olarak atanmış ve YÖK'ten 50 öğrenci kontenjanı talep edilmiştir. Ancak, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'nün "bir akademi bünyesinde tıp fakültesi açılmayacağı" gerekçesiyle açtığı dava sonucunda; Danıştay 8. Dairesinin, "uygulamanın vakfiye şartına aykırı olduğu" gerekçesiyle aldığı, 3.10.1979 gün ve 1979/63 sayılı iptal ve İstanbul 10. Asliye mahkemesinin 18.09.1980 gün ve 27/588 sayılı tahliye kararları üzerine, bu girişim de sonuçsuz kalmıştır¹¹. İstanbul 10. Asliye mahkemesinin kararında şu açıklamalar yer almıştır: "Davalı Akademinin, Vakıf Gureba Hastanesi bina ve tüm tesislerinde esas Vakıf Hastanesi'nin faaliyetlerini tamamen ortadan kaldıracak şekilde faaliyete geçmesi keyfiyeti bir haksız müdahale ve füzuli işgal niteliğinde görüldüğünden, Vakıf Gureba Hastanesi Klinikleri'nin faaliyet gösterdiği kısımlar üzerinde faaliyet ve çalışmalarını engelleyici müdahale ve muhasaranın men'i ile işgalin kaldırılmasına..."¹² Mahkemenin kararına esas teşkil eden 05.06.1935 tarih ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 10. maddesi ise şu şekildedir: "Tahsis edildikleri maksada göre kullanılmaları kanuna veya amme intizamına uygun olmayan veyahut işe yaramaz bir hale gelen hayrat Vakıflar İdari Meclisi'nin teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile mümkün merteye gayece aynı olan diğer bir hayrata tahsis olunabileceği gibi, bu kabil hayratın kendisi veya para ile değiştirilerek elde edilecek aynı veya para dahil aynı surette diğer bir hayrata tahsis olunabilir." (Ataseven 1989).

1980 sonrasında, Vakıflar İdare Meclisinin 8.3.1983 tarih ve 10/90 sayılı kararı ile İstanbul Üniversitesi ile eğitim işbirliği anlaşması yapılmış ise de, kurumlar arası yapılan bu anlaşma da faaliyete geçirilememiştir (Ataseven 1989).

16 Kasım 1987 tarihinde mazbut Bezmiâlem Valide Sultan Vakıfları ile Türk Medeni Kanunu uyarınca kurulan "Gureba Hastanesi Kliniklere Yardım Vakfı" bir araya gelerek 2547 sayılı kanun 18708 sayılı ve 28.03.1985 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Vakıf Yüksek Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne göre Vakıf Gureba Hastanesi bünyesinde "Bezm-i Alem Üniversitesi" adıyla bir vakıf üniversitesi kurmuştur. Bilkent Üniversitesi ile birlikte Vakıf Yüksek Öğrenim Kütüğüne "2" numara ile kaydedilen "Bezm-i Âlem Üniversitesi'nin biri Fen-Edebiyat, diğeri ise Tıp Fakültesi olmak üzere iki fakültesinin kurulması, Tıp Fakültesinin 1989-90, Fen-Edebiyat Fakültesinin 1990-91, Fen ve Sağlık Bilimleri Enstitüleri ise 1992-93 yıllarında faaliyete geçmesi planlanmıştır. Ancak iki yıl sonra Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulunun 03.03.1989 gün ve 15-54-24-89 sayılı raporunda, uygulamanın vakfiye şartlarına aykırı olduğunun belirtilmesi üzerine Yüksek

¹⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Hayır İşl. 1977: 16/111, 243-10 (Kutaniş'den).

¹¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Hay.ışl.1980:243-10 (Kutaniş'den)

¹² Asliye Hukuk Mahkemesi Esas No: 380/37. Karar No: 980/558, Karar Tarihi: 18.09.1980(Kutaniş'den)

Öğretim Kurumu vermiş olduğu kuruluş iznini, 07.03.1989 gün ve 89.11.403 sayılı kararı ile iptal etmiştir (Ataseven 1990).

“Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi”, iki yıl sonra “Yüksek Öğretim Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna dört madde eklenmesi ve bir ek maddenin yürürlükten kaldırılmasına dair kanun”¹³ TBMM’de görüşülürken verilen bir önerge ile ikinci kez kurulmuştur. Ancak bu kez Anayasa Mahkemesi’ne açılan bir dava sonucunda ilgili yasa maddeleri iptal edilmiştir¹⁴.

1999 yılında, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı 18.11. 1999 tarih ve 26536 sayılı yazısı ile yenileme çalışmaları devam eden eski Gureba hastanesi binasını kiralama isteğinde bulunmuştur. Ancak bu istek Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından “fakir ve kimsesiz hasta vatandaşların ücretsiz teşhis ve tedavileri için vakfedilen bir vakıf olduğu, diğer mazbut vakıflar gibi temsil ve idare görevinin, kanunla Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne verildiği”, ifade edilerek reddedilmiştir¹⁵.

2000 yılında Vakıf Gureba Hastanesi ile İstanbul Tıp Fakültesi arasında eğitim ve öğretim alanında işbirliği yapılmasını öngören bir protokol imzalanmıştır. Bununla birlikte, Vakıflar İdare Meclisi tarafından uygun görülmesine¹⁶ karşın, bu protokole de işlerlik kazandırılmamıştır. Yine 2000 yılında hastanenin, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü’ne tahsisi ile ilgili olarak Bakanlar Kurulu’na sunulmak üzere yeni bir protokol hazırlanmışsa da bu girişim de sonuçsuz kalmıştır.

Aynı yıl Hastane, Vakıflar İdare Meclisi’nin 21.07.2000 tarih ve 611/627 sayılı kararına dayanılarak 2762 sayılı Vakıflar Kanun 10. Maddesine göre alınan, Bakanlar Kurulu’nun 10.8.2000 gün ve 2000/1331 sayılı kararı ile Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü’ne 10 yıl süre ve bedelli olarak tahsis edilmiştir. Ancak bu kararla ilgili Danıştay 10. Daire’de açılan yürütmeyi durdurma davasında bu devrin iptaline karar verilmişti. Ancak sonrasında Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu, 10. Daire’nin kararını bozarak hastanenin SSK’ya devrini onaylamıştır.

19 Ocak 2005’te ise tüm SSK hastaneleri Sağlık Bakanlığı’na devredilirken, ‘mazbut vakıflara’ ait sağlık birimlerinin devri, ilgili kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu yeni düzenlemenin ardından Vakıflar Genel Müdürlüğü harekete geçerek Vakıf Gureba Hastanesi’ni yeniden devralmıştır. Bu arada yapılan bir anlaşma ile SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı’na bağlı olanlar ile yeşil kartlılar burada tedavi edilmeye başlanmıştır.

2010 yılına gelindiğinde, bir üniversite kurma düşüncesi yeniden canlandırılmış ve 15.04.2010 tarihinde, 2809 sayılı “Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”a eklenen 124 sayılı ek madde¹⁷ ile, “Bezm-i Alem Valide Sultan”, “Silahtar Abdullah Ağa” ve “Abdülhamit Sani” mazbut vakıfları adına Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, kamu tüzel kişiliğine sahip bir vakıf üniversitesi olarak Bezmialem Vakıf Üniversitesi kurulmuştur.

¹³ 9 Nisan 1991 tarih ve 20840 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2547 sayılı kanun

¹⁴ 29.06.1992 tarihli 1991/21 esas, 1992/42 sayısı Anayasa Mahkemesi kararı (Kutaniş’dan)

¹⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün 09.02.2000 tarih ve 5939 sayılı yazısı (Kutaniş’dan)

¹⁶ Vakıflar İdare Meclisininin 07.04.1999 gün ve 265 sayılı kararı (Kutaniş’dan)

¹⁷ Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu (1) (2) Ek Madde 124 –(Ek:15/04/2010-5981/1 Madde) Kanun Numarası: 2809, Kabul Tarihi: 28/3/1983, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 30/3/1983, Sayı: 18003

24 Nisan 2010 tarihli ve 27561 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren bu maddeye göre, yeni kurulan bu üniversite tıp, diş hekimliği, eczacılık, sağlık bilimleri ve eğitim fakültelerinden, bir sağlık hizmetleri meslek yüksekokulundan, sağlık bilimleri, adli bilimler ve eğitim bilimleri enstitülerinden oluşmaktadır. Bu kanun maddesinde yer alan diğer bir hüküm uyarınca da, anılan vakıflara ait tüm menkul ve gayrimenkullerin intifa hakkı da Bezmalem Vakıf Üniversitesi Mütevelli Heyeti’ne devredilmiştir. Bu bağlamda 25.10.2010 tarihi itibarı ile Valide Sultan Vakfı’na ait olan Vakıf Gureba Eğitim ve Araştırma Hastanesi de tüm eklentileriyle birlikte, Bezmalem Vakıf Üniversitesi’ne devredilmiştir. Bezmalem Vakıf Üniversitesi’nin kurucu olarak oluşturulan ilk mütevelli heyetinde aşağıda belirtilen isimler yer almıştır:

Ali İbiş, Ahmet Akça, Yusuf Beyazıt, B. Hulusi Cansu, Vedat Demiröz, Prof.Dr. Aydın Gülan, Kenan Karadeniz, Abdullah Kığılı, Av. A. Cahit Polat, Prof. Dr. Saffet Tüzgen, A.Samet Yapar, Mikdat Yetim ve Prof. Dr. O. Bülent Zülfiyar. Yapılan ilk toplantıda Mütevelli heyeti başkanlığı’na Ali İbiş seçilmiş, rektörlüğe ise Prof. Dr. Adnan Yüksel getirilmiştir.

Bezmalem Vakıf Üniversitesi’nin kurulma amacı; “Ülkemiz insanı başta olmak üzere, tüm insanlığın ihtiyacı olan bilgiyi üretme ve uygulama sorumluluğu taşıyan, gerçek anlamda üniversite ruhunu kavramış, düşüncelerini özgürce ifade edebilen, bilgiyi analiz ve sentez edebilme yeteneğine sahip, geleceğin toplumsal ve teknolojik gereksinimlerini algılamaya ve çözümlenmeye duyarlı bireylerin yetişmesine katkı sağlayan, toplumun değer yargılarına ve farklılıklarına saygılı, öğrencilerinin eğitim, öğretim ve gelişim beklentilerini dünya standartlarında karşılayacak bir üniversite hizmeti yürütmek” olarak belirtilmiştir¹⁸. Sağlık alanında, eğitim, araştırma ve hizmetleri ile ülkemiz ve dünyada referans kabul edilen, mensubu olmaktan övünç duyulan lider bir üniversite olmak vizyonu ile yola çıkan üniversitenin ilkeleri; bilimsellik, özgür düşünce, araştırmacı ruh, fırsat eşitliği, etik değerlere bağlılık, evrensel değerlerle donanım ve insan odaklı herkese sağlık anlayışı olarak belirlenmiştir.

Hastanenin üniversiteye devrildiği 25.10.2010 tarihine kadar hızlı ve yoğun bir çalışma temposu içine giren üniversite yönetimi, yurtiçi ve yurtdışından gelecek akademisyenlerle görüşmeler ve sözleşmeler gerçekleştirerek, idari ve akademik kadroyu oluşturmaya başlamıştır. Kısa zamanda yabancı dil ve temel bilimler bölümlerinde öğretim üyesi kadrosunu tamamlayan Bezmalem Vakıf Üniversitesi (Resim 7) 2010–2011 Öğretim Yılında toplam 137 öğrenci ile öğretime başlamıştır (Tablo 4).

Resim 7. Bezmalem Vakıf Üniversitesi

¹⁸ http://www.bezmalem.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1346&Itemid=814 (10.05.2011)

Tablo 4:*Bölgümlere Göre Öğrenci Dağılımları*

Program	Öğrenci sayısı
Tıp Fakültesi	40
Diş Hekimliği Fakültesi	29
Eczacılık Fakültesi	29
Sağlık Bilimleri Fakültesi	39
Toplam	137

25 Ekim 2010 tarihi itibarıyla Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Eğitim ve Araştırma Hastanesinin Üniversiteye devri gerçekleşmiş ve hastane Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi adını almıştır (Resim 8).

Resim 8. Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi

Hastane devralındığında hastanede 1600 personel mevcuttu (Tablo 5).

Tablo 5:*Hastane Devralındığında, Hastanede Çalışan Personel.*

Toplam personel	1600 (640 sözleşmeli)
Doktor	410
Hemşire	350
Hasta sayısı (günlük)	3000-3500

Hastanenin devir işlemlerinin tamamlanmasını takiben hastanenin dış görünümünden, polikliniklerine, hasta katlarına, laboratuvar durumundan ameliyathanelerine kadar her tarafı incelenerek modern ve kapsamlı bir üniversite hastanesi olması için tadilat projeleri uygulamaya konmuştur. Bu bağlamda hasta katlarının bakımsız ve eski hali yeni yapılan projelere göre değiştirilmiş (Resim 9), polikliniklerin yenilenmesi çalışmaları da eşzamanlı olarak başlatılmıştır (Resim 10).

Resim 9. Hasta servislerinin eski ve yeni görünüşleri

Resim 10. Polikliniklerin eski ve yeni görünüşleri

Kardiyoloji Bölümü kurularak kalp krizi geçiren hastaların damar açma işleminin 24 saat yapılabileceği şekilde gece nöbetlerinde kardiyoloji uzmanı bulundurulmaya başlanmıştır. Ayrıca daha önce dışarı sevk edilen ekokardiyografi ve efor testleri hastane bünyesinde başlatılmış, çocuk hastalıklarına yeni alt bölümler eklenmiş, 12 adet olan yoğun bakım yatak sayısı 2. ayın sonunda toplam 84 yatağa çıkarılmıştır. Gelişme ve yenilenme çalışmaları kapsamında çocuk yoğun bakımı servisinin, yeni ve modern bir endoskopi ünitesinin ve İstanbul'un en modern acil servisinin inşaatlarına başlanmıştır. Bunların yanı sıra Nöroloji alanında, dünyada yeni uygulamaya giren, beyin felcine yol açan tıkanmış damarın acilen açılması işleminin yapılması, ülkemizde ilk defa "Başarılı Yaşlanma ve Geriatri Araştırma Geliştirme Merkezinin, buna ek olarak 24 saat yaşlı yakınları ve yaşlılarımızın danışmanlık hizmeti alabileceği yaşlı çağrı merkezinin kurulması ve ameliyathane sayısının 12 den -üçü lokal olmak üzere- toplam 17'ye çıkarılması planlanmaktadır.

Son geldiği durumda, Bezmiâlem Valide Sultan'ın vakfettiği emaneti devralan Bezmiâlem Vakfı Üniversitesi, modern bir üniversite hastanesi haline getirdiği bu kuruluşta, vakfın ilkelerine uygun bir şekilde yoksul ve kimsesiz hastalara sağlık hizmeti götürerek, 165 yıllık hizmet yarışını başarı ile sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

- Ataseven, A; Furat, A.S. (1986). “*BezmiÂlem Valide Sultan Gureba-i Müslimin Hastahanesi Vakfiyesi Üzerinde Araştırma*”, BezmiÂlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Dergisi: 1986/12, 335.
- Ataseven, A. (1989). “*BezmiÂlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi ve Son Yıllardaki Gelişmeler*”. BezmiÂlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Dergisi 1989/16,1.
- Ataseven, A. (1990). “*Bezmiâlem Üniversitesi Niçin kurulmuştu?*” BezmiÂlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Dergisi 1990/17, 13-19.
- Ataseven, A. (1990). “*BezmiÂlem Valide Sultan'ın Gureba Hastanesini Fakir ve Garip Müslümanlara tahsis etmesi hakkındaki deliller*”. BezmiÂlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Dergisi, 1990/17, 52.
- Ataseven, A. (1992) “*Bezm-i Alem Valide Sultan Gureba Hastahanesinde Son Yıllardaki Gelişmeler*”. I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler (İstanbul, 17-19 Şubat 1988), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 261-265.
- “*Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfiyeleri*”, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi, Arşiv Bölüm No. 2270, s.286–287.
- Cantay, G. (1992). “*Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*”, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gürkan, K.İ. (1967). “*Bezm-i-Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Tarihçesi*”, İstanbul: İstanbul Tıp Fakültesi El Kitapları Serisi.
- Kutaniş R. B”*ezm-i Âlem Valide Sultan Vakfiyeleri ve Vakıf Gureba Hastanesi*”, www.bezmialemhastanesi.com/hastane_ve_vakfiye.doc (02.05.2011).
- Şentürk M. H. (1992) “*Bezmiâlem Valide Sultan*”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 6, 108-113.
- Yıldırım N. (2011). “*İstanbul Sağlık Tarihi*”, İstanbul: AjansFa .198-201.

Vakıf ve Kùltür Dergisi Makaleler Bibliyografyası

Hikmet Kaleli Tùfekçi*

Özet

Vakıf ve Kùltür Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1998-2002 yılları arasında, biri özel sayı olmak üzere, 7 sayı olarak yayınladığı, yarı akademik, vakıflar konusunda toplumun geniş bir kesimine hitap etmeyi amaçlayan bir kùltür dergisidir. Kısa süreli bir dönem yayınlanan bu dergide, ağırlıklı olarak vakıfların sosyal ve kùltürel yönleri ele alınmış; ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün o dönemdeki faaliyetlerine yer verilmiştir. Yayımlandığı dönemde, farklı konularda, dergide 136 yazı yayınlanmıştır. Bu çalışmada, Vakıf ve Kùltür Dergisi'nde yayınlanan tüm yazılar; yazarlarının soyadı sırasına göre alfabetik olarak verilmiştir. Böylece araştırmacılara çalışmalarında bir nebze olsun katkı amaçlanırken, Vakıf ve Kùltür Dergisi de bir kez daha "makaleler bibliyografyası" ile gündeme gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf ve Kùltür Dergisi – Vakıf ve Kùltür Dergisi Makaleleri – Vakıflar.

Bibliography of Articles in the Journal of Waqf and Culture

Abstract

Journal of Waqf and Culture was published between 1998-2002 by General Directorate for Waqfs, as seven editions that include one special edition. It was a semi-academic and cultural journal that aims to become widespread among the society. Generally, social and cultural aspects of waqfs were included in this short-termed publication; moreover, the activities of General Directorate for Waqfs took place in the journal. During in this period, 136 articles were published including different topics. In this work, all of the articles, published in Journal of Waqf and Culture, were ranged in order of authors' surnames. In this manner it is aimed to contribute to researchers in their works, while bringing Journal of Waqf and Culture to the agenda by the "bibliography of articles".

Key Words: Journal of Waqf and Culture, Articles of Journal of Waqf and Culture, Waqfs

* KKÜ SBE Yüksek Lisans Öğrencisi.

Vakıf ve Kültür Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1998 yılından 2002 yılı sonuna kadar yayımlanmıştır. İlk sayısı Mayıs 1998’de yayınlanan bu dergi, takibeden dönemde üç ayda çıkartılmıştır. Altıncı sayısı Aralık 1999’da yayınlanan Vakıf ve Kültür Dergisi’nin, bu sayıdan sonra yayımına bir süre ara verilmiştir. Nitekim 2002 Nisan’ında 7. sayı olarak özel bir sayısı yayımlanmıştır. Bu derginin vakıflar tarafından yayınlanan diğer dergilerden farkı, milli kültüre katkı sağlamayı amaçlayan yarı akademik- yarı popüler tarzda olmasıdır. Dergide, kültür konuları yanında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün o dönemdeki faaliyetleri de düzenli olarak duyurulmuştur. Ayrıca vakıflar konusu resimli örneklerle işlenmeye çalışılmıştır. Derginin genel politikası akademik çevrelerden ziyade, daha geniş halk kitlelere ulaşmak olarak belirlenirken, bir bakıma popüler yanı öne çıkartılmıştır. Resimlerle zenginleştirilen dergi, vakıf eserlerini farklı bir yönden tanıtmaya çalışmıştır. Derginin, düzenli yayınlanan altı sayıdan sonra, özel sayı olarak yayınlanan yedinci sayısıyla yayım hayatına son verilmiştir. Vakıf ve Kültür Dergisi’nde yayınlanan makalelerin yazar soyadlarına göre alfabetik dizini aşağıda verilmiştir. Bu çalışma ile Vakıf ve Kültür Dergisi’nde yayınlanan yazılardan araştırmacıların ve okurların bir kez daha faydalanabilmeleri ve haberdar olmaları amaçlanırken, böyle bir derginin de bir vakitler yayınlanmış olduğu gündeme getirilmek istenmiştir.

Vakıf ve Kültür Dergisi’nde Yayınlanan Makalelerin Yazar Adlarına Göre Alfabetik Dizini

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim - AÇIK, Nilgün, “Vakıflar Bağlantılı Divan Şairleri-1”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 21-27.
- AÇIK, Nilgün - ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, “Vakıflar Bağlantılı Divan Şairleri-II”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 25-31.
- AKBULUT, İlhan, “Alara Hanı ve Alara Kalesi”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 45-47.
- AKSOY, Erhan, “Yeni Vakıfların Sorunları ve Bunların Düzeltilmesine İlişkin Görüşler”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 7-9.
- ARSEVEN, Nejat, “XIX. Vakıf Haftası Konuşması”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 11-13.
- ARSLAN, Çetin - MÜDERRİSOĞLU, Fatih, “Dünden Bugüne Halfeti”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 16-19.
- ATAĞÖZ ÇAL, Özlem, “Kastamonu’da Çatlakoğlu Evi”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 52-54.
- AYDIN, Davut, “Batıda Vakıflarda Aranan Temel Özellikler”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 39-44.
- AYDIN, Ramazan, “Tıp Bayramı Yanlış Kutlanıyor”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 37-38.
- AYDIN, Ramazan, “İlk Genelkurmay Binamız Keçiören Karargahtepe’de”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 13-15.
- BALOĞLU, Zekai, “II. Türkiye Vakıflar Şûrası Açılış Konuşması”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 9.
- BAŞMAN, Mehmet Akman, “Vakıflar”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 32-33.
- BAYBURLUOĞLU, Zafer, “Kayseri Çifte Medrese”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998),s. 40-45.
- BAYRAKTAROĞLU, Suzan, “75.Yıl Halı ve Kilim Sergisi”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 15-18.
- BAYRAM, Sadi, “Balkanlar ve Kosova”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar1999), s. 4-5.

- BAYRAM, Sadi , “Tarsus Vakıfları ve Tarsus’ da Bir Özbek Vakfı”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 39-44.
- BAYRAM, Sadi, “2000’li Yıllara Girerken Vakıflarımız”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 10-12.
- BAYRAM, Sadi, “Cumhuriyetimizin 75.Yılında Ülkeye Genel Bir Bakış ve Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğünün Başkentteki İmar Faaliyetleri”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 6-11.
- BAYRAM, Sadi, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun 700. Yıldönümü Münasebetiyle Sultan I. Mahmud’ un Vakfiyeleri”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 4-7.
- BAYRAM, Sadi, “XIV.-XIX. Yüzyıl Vakfiyelerinde Türk Tezhip Sanatının Gelişimi ve Günümüzde Yorumlayanlar”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998),s. 54-58.
- BEKTAŞOĞLU, Mustafa, “Fatih’in İlmî ve Siyasî Dehası”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 33-36.
- BİNARK, İsmet , “Yabancı Kaynaklara Göre Vakıf Geleneğimiz”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 13-16.
- BİNARK, İsmet, “Eski Kitapçılık Sanatlarımız”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 32-36.
- BİNARK, İsmet, “İslâmiyet’te Resim Sanatının Yeri”, *VKD*,1/3 (Kasım 1998), s. 37-41.
- BİNARK, İsmet, “Türk Kitapçılık Tarihinde Tezhip Sanatı”, *VKD*, 2/5(Ağustos 1999),s. 30-32.
- BORAN, Ali, “Ahlât Taşının Osmanlı Döneminde Kullanımı ve Bununla İlgili Bir Arşiv Belgesi”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 54-57.
- BORATAV, Olcay Çelik, “Gerilimin Sanata Yansıması”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 62-64.
- BOZER, Rüstem , “Kaybolan Bir Ahşap Çocuk Sandukası”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 48-51.
- BOZER, Rüstem, “Edirne Selimiye Camii’nin Ahşap Kapı ve Pencere Kanatları”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 31-33.
- ÇAL, Halit, “Afyon Şehrinin Kapı Tokmakları”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 50-53.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet, “Kayseri Hunat Külliyesi”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 23-26.
- ÇINARLI, Mehmet, “Sesler Bırakıp Gitmişler”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 18.
- ÇINARLI, Mehmet, “Yenilen Ekmekte Göz Var”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 19.
- ÇİZAKÇA, Murat, “Vakıflar Konusunda Batıdaki Son Gelişmeler ve Subsidiarity Kavramı”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 36-38.
- DEMİREL, Süleyman, “Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in Mesajı”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 2.
- DURUKAN, Aynur, “Niçin Kervansaray”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 29-35.
- ECEVİT, Bülent, “Başbakan Bülent Ecevit’in Mesajı”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 3.
- EKİNCİ, Oktay, “Osmanlı Mimarisinden Günümüze Yansımalar”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 26-31.
- ER, Adnan, “*İcareteynli* Gayrimenkuller-Mukataalı Vakıf Topraklarından Alınan Taviz Bedelinin Mahiyeti ve Hukukî Dayanağı”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 47-49.
- ERAY, Fatma – VURAL, Ebru, “Konya İli-Doğanhisar İlçesi-Karaağa Kasabası Geleneksel Kadın Giyimleri Üzerine Bir Araştırma”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 58-61.
- ERAY, Fatma- ARAS, Emine- ÖZTÜRK, Zehra, “Osmanlı Döneminde Minyatür Sanatının Önemi”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 100-104.

- ERAY, Fatma, “Türk Tarihinin Derinliklerinden Gelen Bir Giyim Tarzı: Bindallılar”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 40-41.
- ERBAŞ, Mehmet Akif, “Bosna’da Yok Edilmek İstenenler”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 55-57.
- ERDİNÇ, Doğan, “Eserler ve Kimlikleri”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 15-17.
- ERDİNÇ, Doğan, “Şehrin Özüne Dokunmak”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 22-23.
- ERGÜDER, Üstün, “Tarihte Vakıflar” Semineri II. Oturumu Açış Konuşması”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 34-35.
- EROL, Erdoğan, “Mevlevîlikte Seyyah Vermek ve Konya Mevlevî Dergâhında Küstahan Kapısı”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 43-46.
- ESER, Erdal, “Selçuklu Miladı: 1243”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 60-64.
- ESER, Erdal, “Sivas’da Bir Manifesto: Gök Medrese”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 27-28.
- FEHER, Geza, “Macar Müzelerinde Osmanlı ve Beylikler Devrine Ait Sikkeler”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 56.
- FIRAT, Nurcan İnci, “Ankara Ulus’ta Cumhuriyet Dönemi Mimarisinden Bir Örnek”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 12-14.
- FIRAT, Nurcan İnci, “Konya’da Bir Anıtın Öyküsü”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 48-51.
- GÜNEN, Ethem, “Tuna”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 37.
- GÜNÜÇ, Fevzi, “Ahmed B. Abdullah-i Hicâzî ve Mevlânâ Müzesi’ndeki Kur’ân-ı Kerim’i”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 52-55.
- GÜRDERE, Metin, “Önsöz”, *VKD*, 1 /1 (Mayıs 1998), s. 2.
- HIZLI, Mefail, “Emirsultan Külliyesi”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 59.
- II. Türkiye Vakıflar Şûrası Komisyonlarına Sunulan Öneriler, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 10-15.
- İBRAHİMGİL, Mehmet, “Balkanlar ve Kosova’daki Türk Kültür Mirasımızın Dünü Bugünü”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 6-8.
- İNAN, Ahmet, “Vakfyesinin Dilinden Eyüp İmaretî”, *VKD*, 1 /1 (Mayıs 1998), s. 23-27.
- İŞLİ DEMİREL, Esin, “Okmeydanı Geçmişî, Bugünü ve Yapılması Gerekenler”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 28-30.
- KALAFAT, Yaşar, “Anadolu Halk Sufizmi “Ahmet Yesevi’den Hasan Dede’ye Erzurum Yöresi Gönül Erleri” *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 33-34.
- KETEN, Mustafa, “Nasıl Bir Vakıf Anlayışı”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 3-4.
- KETEN, Mustafa, “21. Yüzyılda Vakıf Hizmetleri”, *VKD*, 1 /1 (Mayıs 1998), s. 9-10.
- KETEN, Mustafa, “Cumhuriyetimizin 75. Yılında: Türk Vakıf Kültürü ve Yönetimi”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 2-4.
- KETEN, Mustafa, “Sunuş”, *VKD*, 1 /1 (Mayıs 1998), s. 3.
- KILICI, Ali, “Köstendil’de (Kjustendil) Osmanlı Eserleri”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 9-12.
- KILICI, Ali, “Sofya’da Osmanlı Vakıf Eski Eserleri”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 50-54.
- KOÇ, Rahmi M., “XIX. Vakıf Haftası Konuşması”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 14-16.
- KOÇAK, Salim, “Türkiye Ruhunu Arıyor”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 20-21.
- KÜRKÇÜOĞLU, A.Cihat, “Güneydoğu Anadolu’da Tanınmamış İki Selçuklu Kervansarayı: Çark Melik –Han-El Ba’rür”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 16-20.

- Lale ÖZDER, “Hunlar Dönemi’nde Baş Süslemeleri”, *VKD*, 2/5(Ağustos 1999), s. 46-47.
- MANAP, Yunus , “Vakıf Anlayışımızın Sosyal Temelleri”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 5-6.
- MERİÇ, Atanur, “Geleneksel Türk Süsleme Sanatları (Minyatür- Tezhip -Hat)”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 52-54.
- MERT, Hamdi, “Bilgi Çağı ve Tarihi Evkaf Müessesesi”, *VKD*,1/3 (Kasım 1998), s. 24-25.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih - ASLAN, H. Çetin , “Çandarlı Ailesi’nin Osmanlı Mimarisi ve Şehirciliğine Olan Katkısı”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 55-58.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih, “Bir Başkent’in Öyküsü: Ankara”, *VKD*,2/Özel Sayı(Nisan 2002), s. 82-86.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih, - ARSLAN, Çetin, “Tarihsel Süreç İçerisinde İznik”, *VKD*,1/3 (Kasım 1998), s. 42-46.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver , “Türk Medeniyetinin Eski Başkentlerinden Semerkant”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 27-29.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver, “Türk Kültür ve Sanatının Irak’taki İzleri”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999),s . 42-44.
- ONUK, Taciser, “Osmanlı Dönemi Çadır Sanatından 19.Yüzyıla Ait Bir Süsleme Örneği”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 37-39.
- ÖNDER, Mehmet, “Berlin Müzesindeki Selçuklu Eserleri”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 17-19.
- ÖNDER, Mehmet, “Son Yüzyıl İçerisinde Konya’da Yıkılan Selçuklu Eserleri”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 19-22.
- ÖNDER, Mehmet, “Vakıf Eserlerinin Onarımında Atatürk’ün Emirleri”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 4-8.
- ÖZÇELİK, Serpil, “Vakıflar Halı Müzesi”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 46-49.
- ÖZDEMİR, Yavuz, “Kaybolan Kültür Varlıklarımız: Âlemler”, *VKD*,2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 96-99.
- ÖZSAYINER, Zübeyde Cihan, “Afyon Müzesi’ndeki Bir Karahisarî Murakkası”, *VKD*,1/3 (Kasım 1998), s. 34-36.
- ÖZSAYINER, Zübeyde Cihan, “Hat Sanatına Açılan Pencere: Beyazıt Medresesi’nden Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi’ne”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 48-51.
- PARLAR, Gündegül, “Çift Başlı Kartal Figürlü Bir Artuklu Sikkesi Üzerine”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 20-21.
- SAĞLAM, Necdet, “Avrupa’da Vakıfların ve Gönüllü Kuruluşların Rolü ve Sağlanan Teşvikler”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 45-54.
- SALEPÇİ, Hüseyin, “Vakıflar Ve Hukuku”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 13-15.
- SAMANOĞLU, Gültekin, “Köprüler”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 28.
- SAY, Yağmur, “Seyyid Battal Gazi Külliyesi”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 35-39.
- SERGEN, Semih , “Yunus İçin Aşıklama”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 36.
- ŞAHİN, Kamil, “Anadolu Türklerinden Çevreci Devlet Adamı Danişmend Ahmet Gazi”, *VKD*,1/3 (Kasım 1998), s. 26-27.
- ŞAMAN-DOĞAN, Neriman, “Malazgirt’ten Anadolu’ya Sanat Etkinliklerinden Bazı Örnekler-1”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 87-90.

- ŞEHİSUVAROĞLU, Lütfü, “Kıbrıs”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 29.
- TASNADİ, Edit, “Macaristan’da Ödüllendirilmiş Bir Rekonstrüksiyon: Malkoç Bey Camii”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 57.
- TEKİN, K. Hakan, “Bir Gezinin Ardından Hoca Ahmet Yesevî Külliyesi”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 22-26.
- TEKİN, K.Hakan, “Ahmed Yesevi’nin Hocası Arslan Baba”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 38-42.
- TEKİN, K.Hakan, “Timur’un Sanatsal Kimliği Üzerine”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 91-95.
- TORUK, Ferruh, “Çankırı Darülhadi”, *VKD*, 2/Özel Sayı(Nisan 2002),s. 77-81.
- TORUK, Ferruh, “Çankırı Darüşşifası”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 20-24.
- TURAL, Sadık Kemal, “Arınmış Öz’e Özlem”, *VKD*, 1 /1 (Mayıs 1998), s. 20-22.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, “Taş Vakfiyeler”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 8-12.
- TÜRKER, Kemal , “Tokat Yazmacılar Hanı”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 45-47.
- TÜZEN, Adnan, “Romanya Seyahati ve Kaybolan Vakıf Mirasımız”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 58-62.
- UĞURLU, Kamil , “Orta Çağdaki Türk Bilim Akademileri Registan’ da Üç Medrese”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 30-35.
- ÜÇER, Müjgan, “Sivas Sultanı Kadı Burhaneddin Ahmed (1345-1398)”, *VKD*, 2/5(Ağustos 1999), s. 58-61.
- YALOVA, Yüksel , “XXI. Yüzyıla Girerken Vakıflar” , *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 2.
- YALOVA, Yüksel, “II. Türkiye Vakıflar Şûrası Açılış Konuşması”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 5-6.
- YAMAN, Ertuğrul, “Özbekistan’ın Harezmi Vilayetine Dopdolu Üç Gün”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 50-53.
- YARDIMCI, Nurettin , “Vakıflar ve Kültür Mirasımız”, *VKD*, 1/4 (İlkbahar 1999), s. 3.
- YARDIMCI, Nurettin, “Harran”, *Vakıf ve Kültür Dergisi(VKD)*, 2/5(Ağustos 1999), s. 2.
- YARDIMCI, Nurettin, “II. Türkiye Vakıflar Şûrası Açılış Konuşması”, *VKD*, 2/6 (Aralık 1999), s. 7-8.
- YAYLA, Osman, “İmar Kanunu-Planlama-Uygulama”, *VKD*,1/3 (Kasım 1998), s. 55-57.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Türk Vakıf Medeniyeti”, *VKD*,2/Özel Sayı(Nisan 2002), s. 21-25.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Üçüncü Sektör: Vakıflar”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 11-12.
- YEDİYILDIZ, M. Asım “Dünden Bugüne Yıldırım Külliyesi”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 40-44.
- YENER, M. Serhat, “Vakıf Müessesesi”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 13-14.
- YENER, M. Serhat, “Genel Bütçe Sistemi İçinde Kamu Haznedarlığı Uygulamasının Vakıflar İdaresi Gelirleri Yönünden Geçerliliği Üzerinde Bir İnceleme”, *VKD*, 2/5 (Ağustos 1999), s. 28-29.
- YENER, Serhat, “Türk Yargı Sisteminin Yeniden Yapılanma Süreci İçinde Vakıf Hukuku Davaları İçin İhtisas Mahkemeleri Kurulması Üzerine Bir Düşünce”, *VKD*,1/3 (Kasım 1998), s. 58-59.

- YILDIRIM, Ali İhsan, “Vakıf Tire Necip Paşa Kütüphanesi”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 36-39.
- YILMAZ, Mesut, “Kültürün Vazgeçilmez Unsuru Vakıflar”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 2.
- YILMAZ, Mesut, “XIX. Vakıf Haftası Açılış Konuşması”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 6-7.
- YÜKSEL, Hasan, “Erzincan Mevlevihânesi”, *VKD*, 1/3 (Kasım 1998), s. 47-49.
- YÜKSEL, Hasan, “Türk Dünyası’ndan Anadolu’ya Gelen Göçmenlerin Tesis Etmış Oldukları Vakıflar”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 30-32.
- YÜKSEL, Hasan, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Vakıflarının Sentezi”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 16-19.
- “Edirne’de 700.Yıl Rüzgârı: İnceleme Gezileri”, *VKD*, 2/5(Ağustos 1999), s. 62-64.
- “Vakıflar Genel Müdürlüğü Faaliyetleri”, *VKD*, 1 /1(Mayıs 1998), s. 59.
- “Vakıflar Genel Müdürlüğü Faaliyetleri”, *VKD*, 1/2 (Ağustos 1998), s. 63-64.
- “Vakıflar Genel Müdürlüğü Faaliyetleri”, *VKD*, 2/Özel Sayı(Nisan 2002), s. 59-62.
- “Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce Onarımı ve Bakımı Yapılan Eserler”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 65-70.
- “Vakıflar Genel Müdürlüğünce Yapılan İnşaat, Onarım ve Restorasyon Faaliyetleri”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 63-64.
- “XIX. Vakıf Haftası Kutlandı”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 2-5.
- “XIX. Vakıf Haftası Münasebetiyle Düzenlenen “Tarihte Vakıflar” Semineri”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 20.
- “Yılın Başarılı Vakıflarına Ödülleri Verildi”, *VKD*, 2/Özel Sayı (Nisan 2002), s. 17-19.

Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Vakıf Müzesi

Fehmeddin Demirci*

Özet

Seyh Şabanı Veli Vakıf Müzesi Kastamonu'da aynı ismi taşıyan külliye içerisinde 4 Mayıs 2007 tarihinde hizmete açılmıştır. Külliye içinde bulunan kaynaklar Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiş ve 2009 yılında çevre düzenlemesi yapılmıştır. Konağın odalarında Şeyh Şaban-i Veli'nin kişisel eşyaları ile Halveti Tarikatının hat eserleri, Kuran-ı Kerim, kilim, Kastamonu kandilleri ve Anadolu'nun değişik bölgelerinden gelen halı ve kilimler sergilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Şeyh Şaban-ı Veli Müzesi, Şeyh Şaban-i Veli Külliyesi, Halveti Tarikati, Konak, Hat Eserleri.

Kastamonu Sheik Şaban-ı Veli Waqf Museum

Abstract

Sheik Şaban-ı Veli Waqf Museum was brought into service within the "külliye" which has the same name, in Kastamonu on 4 May 2007. Artworks in the "külliye" were restored by General Directorate for Waqfs and environmental planning was made in 2009. In the rooms of mansion, Sheik Şaban-ı Veli's belongings, calligraphic works of Religious Order of Halveti, Koran, carpets, Kastamonu oil lamps, and rugs and carpets coming from various districts of Anatolia are exhibited.

Key Words: Kastamonu, Sheik Şaban-ı Veli Museum, Külliye of Sheik Şaban-i Veli, Religious Order of Halveti, Konak, Calligraphic Works.

* Müze Araştırmacısı, Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü

Kastamonu, İlkçağ'da Paflagonya adıyla tanınan bölgenin sınırları içinde kalmaktadır (Eyüpgiller 1999: 40). 1071 Malazgirt zaferinden sonra Selçuklu ve Türk boyları Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Paflagonya'da da zaman zaman etkin olmuşlarsa da, kesin egemenlik kurmaları zaman almıştır. Bu konuda özellikle Danişmentlilerin rolü büyük olmuştur. 1084'de Sinop'u ele geçiren Karateğin Beyliğinin ilk kez bu yüzyılda Bizans kaynaklarında adı geçen Kastamonu'yu da içerisine aldığı bilinmektedir (Eyüpgiller 1999: 41).

Bölgede Türk Hakimiyeti XIII. yüzyılın başından itibaren (1211-1212M.) Emir Hüsamettin Çoban Beyin kurduğu Çobanoğulları Beyliği ile kesin olarak başlar (Eyüpgiller 1999: 41). Çobanoğulları'ndan sonra bu bölgede kurulan yönetim Candaroğulları Beyliğidir. 1291 yılında Şemsettin Yaman Candar Bey tarafından kurulan beylik, (Çiftçi 2006: X) Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Hanın 1461 yılında Candaroğlu İsmail Bey'den Kastamonu ve çevresini alana kadar devam etmiştir (Eyüpgiller 1999: 42). Kastamonu tarihi ilk çağ uygarlıklarından başlayarak günümüze kadar kesintisiz devam eden birçok beylik ve devletin bırakmış olduğu eserlerle doludur. Bunlardan birkaçı Frigler döneminden kalan kaya mezarları, Çobanoğullarından Yılanlı Cami ve (o dönemin tip) medresesi, Candaroğulları'ndan İsmail Bey Külliyesi ile Osmanlılardan Nasrullah Camidir.

Kurtuluş savaşında işgal edilmemesine rağmen en çok şehit veren ikinci şehir olan Kastamonu, Kurtuluş Savaşı'nda deniz yoluyla gelen cephanenin İnebolu İlçesine gelip buradan da yaya olarak veya kağnılarla Ankara'ya taşınmasında önemli bir görev üstlenmiştir.

Şeyh Şaban-ı Veli Vakıf Müzesi, Kastamonu'nun Hisarardı Mahallesi, Şeyh Şaban-ı Veli Caddesinde yer alan ve aynı ismi taşıyan yapı topluluğu içerisinde kurularak 4 Mayıs 2007 yılında ziyarete açılmıştır. Adını Şeyh Şaban-ı Veli'den alan yapı topluluğu; cami, türbe, asa suyu, dergâh evleri, şadırvan ve hazireden oluşmaktadır. Konaklar Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2006 yılında restore edilmiş ve 2009 yılında da külliyeinin çevre düzenlemesi yapılmıştır.

Eserin ilk yapısı olan cami, Seyyid Ahmet Sünnet Efendi tarafından yaptırılmıştır. Caminin yapım tarihi bilinmemekle birlikte, güney cephesinin önünde yer alan mezarda ölüm tarihi 864H./1459-1460M. olarak yazılıdır. Bu da caminin 1460 yılından önce yapıldığı bilgisini vermektedir. Diğer önemli yapı ise türbedir.

Türbenin inşasına Sultan I. Ahmet (1603-17M.) sadrazamı Kuyucu Murat Paşa'nın kethüdası Ömer-ül Fuadi tarafından Şaban-ı Veli'nin (967H./1569M.) ölümünden yedi yıl sonra 1575 yılında başlanılmış, inşaat pencere üst hizalarına kadarda devam etmiştir. Ancak Murat Paşa ile kethüdasının Diyarbakır'da Nasuh Paşa tarafından idam edilmeleri üzerine tamamlanamamıştır. İki yıl sonra tekrar başlayan inşaat, Küre Kadısı Akbaş Hibetullah Efendi ile Dergâh-ı Ali kapucubaşlarından Mehmet Ağa ve ulemadan Derviş Ömer'in katkıları ve Kastamonuluların yardımıyla, türbenin girişindeki yazıta göre 1020H./1611-1612M. de bitirilmiştir ((Eyüpgiller 1999: 116)

Yapı topluluğunun güneyinde bulunan giriş kapısının üstündeki kitabeden ise (1261H./1845M.)'de Sultan Abdülmecit'in emriyle Kastamonu kaymakamı Salih Ağa tarafından dergâhın esaslı bir şekilde tamir edildiği ve alt yapılarının yenilendiği anlaşılmaktadır. İhata duvarının da aynı zat tarafından çevrildiği zannedilmektedir (Çiftçi 2006: 27).

Dergâhın en önemli öğelerinden biri olan dergâh evleri kaynaklara göre üç katlı bir konak şeklindeki Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinin yapıldığı dönemde harap olmuştur. Günümüzdeki konaklar ise Azdavay'lı Mahmut Paşa tarafından (1318H./1900M.) yaptırılmıştır. Bir dönem kuran kursu

ve öğrenci yurdu olarak kullanılan harem ve selamlıktan oluşan konakların harem bölümü bugün müze olarak kullanılmaktadır. Konakların ortasında bulunan mutfak ise müzenin idari binasıdır. Mutfağın önünde yer alan şadırvanın, Azdavay'lı Mahmut Paşa'nın eşi Fatma Hanım tarafından (1318 H./1900M.) yaptırıldığı şadırvanın kitabesinde yazmaktadır.

Müze zemin üstüne iki katlıdır. Konağın üç girişi bulunmaktadır. Girişlerden ikisi güney cephesindedir. Güney cephesindeki girişlerden biri zemin kattaki çift kanatlı ahşap bir kapıdan yapılmaktadır. Diğer girişi ise karşılıklı iki kollu taş basamaklı merdivenlerle çıkılan birinci katta olup buraya basit geometrik şekillerle hareketlendirilmiş çift kanatlı ahşap bir kapıdan girilmektedir. Üçüncü giriş doğu cephesinden yine çift kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmaktadır. Zemin katı, bir sofa ve üç odadan, birinci kat; bir sofa ve dört odadan ikinci kat ise bir sofa ve beş odadan oluşmaktadır. Müzedeki odalar harf ve numaralarla adlandırılmıştır. Zemin kattaki odalardan biri kamera ve kayıtların yapıldığı güvenlik odası diğeri müze eserlerinin konulduğu depo olarak kullanılmaktadır. Üçüncü oda, 'Kayalı Oda' olarak adlandırılır. Konağın ön tarafı açık, arkası ise dağın yamacına yaslanmıştır. Dağın alt kayalık kısmı konağın içine kadar girmiştir. Burası malzeme odası olarak kullanılmaktadır.

Birinci kata konağın dışından girildiği gibi içeriden birbirine paralel iki kollu merdivenlerle de çıkılabilmektedir. Ziyaretçilerin girdiği bu katın girişinde güvenlik ve danışma masası bulunmaktadır. Sofada iki sadaka taşı sergilenmektedir. Sadaka taşı, toplumumuzda zengin ve yoksul arasındaki sosyal dengeyi sağlaması açısından önem arz eder. Kuzey duvarına bitişik vitrinde alem, demlik, maşrapa, buhurdan ve mumluklar sergilenmektedir. Sofa duvarında bulunan hat levhalar arasında Seyyid Ali Salim'in (1322H./1904M.) kıl testeresiyle yazılmış hat levhası, sofada yer alan vitrindeki eserlerden İsmail Bey Camii Münadisi Müezzîn Hacı Mustafa'nın vakfettiği (1157H./1744-1745M.) alemi, ahşap üzerine yazılan 1217H./1802-1803M. tarihli hat en dikkat çeken eserler arasındadır.

Birinci katta bulunan A1 ve A3 odalarında Şeyh Şaban-ı Veli'nin kişisel eşyaları ile Halveti tarikatının kullanmış olduğu eşyalar sergilenmektedir. Şeyh Şaban-ı Veli'nin iç gömleği ve kaftanı camlı bir bölme içinde duvara asılı bir şekilde sergilenmektedir. Halveti tarikatının kullandığı sarıklar, zikir tespihleri, Şeyh için yazılmış methiyeler ve müzenin en karakteristik eserlerinden biri olan zikir üzengisi teşhir edilmektedir. Zikir üzengisi, tasavvufta az yemek, az uyumak ve çok ibadet makbul olduğu düşüncesiyle tasavvufa yeni giren müridin gece ibadete kalktığı zaman uyumaması için geliştirilen bir alettir. Bu kattaki A2 odası hat eserlerinin sergilendiği odadır. Bu odada Şeyh Şaban-ı Veli için yazılan methiyeler, şiirler ile Halveti Tarikatıyla ilgili sözler ve Kuran'dan ayet ve hadislerin yazılı olduğu hatlar sergilenmektedir.

Halvetiyye tarikatının Şabaniyye kolunun kurucusu olan Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli (886H./1481M.) yılı berat kandili gecesinde Kastamonu ili, Taşköprü ilçe merkezinin Harmancık Mahallesi Çifteler sokağında dünyaya gelmiştir (Çiftçi 2007: 94). Doğmadan önce babasını, küçük bir çocukken de annesini kaybetmiştir. Yetim kalan Şeyh Şaban-ı Veli'yi, Taşköprülü hayırsever bir kadın evlat edinerek onun ilim tahsil etmesi konusunda her türlü yardımı yapmıştır. İlk tahsilini Taşköprü'de alan Şeyh Şaban-ı Veli buradan Kastamonu'ya gelir. Başarılı bir öğrenci olan Şaban Efendi dönemin en iyi ilim merkezi olan İstanbul'daki Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Sahn-ı Seman Medresesine gider ve tahsilini yapar. Medresedeki eğitiminden sonra hocalarının kendi yanlarında kalmaları teklifine karşılık uykuda gördüğü bir rüyaya binaen birkaç hemşerisi ile birlikte 914H./1508M. yılında Kastamonu'ya doğru yola çıkar. Bolu'dan geçerken dinlenmek üzere Halveti Tarikatının Şeyh Hayrettin Tokadi Hazretlerinin dergâhına uğrar (Çiftçi 2007: 99). Dinlenmek için

geldikleri dergâhta Şeyh Şaban-ı Veli çok etkilenecek burada kalır. Hayrettin Tokadi Hazretlerinin yanında on iki yıl kalarak Şeyhlik icazetnamesini alarak Kastamonu'ya gelir. Kastamonu'da ilim ve irfan faaliyetlerine Şeyh Şaban-ı Veli, geniş bir çevrede etkili olur. Kendisi Halveti Tarikatının Şabanıyye kolunun kurucusu olur. Şabanıyye kolu bugün Kastamonu başta olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde ve yurt dışında Orta Asya ve Afrika'ya yayılmıştır. Ölümünden (976H./1568M.) (Çiftçi 2007: 161) önce üç yüz altmış halife yetiştirdiği (Çiftçi 2007: 151) belirtilmektedir.

A4 odası ise halı ve kilim odası olarak kullanılmaktadır. Bu odada bulunan seccade boyutlarındaki halıların çoğunluğu, mihrap desenli olmak üzere, manzaralı ve madalyonlu halılardan oluşmaktadır.

Müzedeki Anadolu'nun değişik bölgelerinden getirilen halı ve kilimler de sergilenmektedir. Anadolu'da yüzyıllar öncesinden gelen ve günümüzde de kısmen yaşatılan merhum kişinin ardından camiye halı bağışlama geleneği vakıf müzelerinin halı kaynağını oluşturur. Bağışlanan halılar camide kalır ve bir daha buradan çıkmazdı. Osmanlı'da döneminde özellikle de İç Anadolu Bölgesinden Kastamonu ve çevresine yoğun bir halı bağış ve dolaşımı olmuştur. Müzedeki halılar 18. yüzyıl sonundan 20. yüzyılın başına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Başta Kırşehir halıları olmak üzere Kayseri, Çankırı, Malatya, Sivas, Nevşehir, Niğde halı ve kilimleri sergilenmektedir.

Birinci kattan birbirine paralel iki kollu merdivenle ikinci kata çıkılırken müzenin merdiven boşluğundaki duvarda Honsalar Camisi'nden getirilen 'Çıhar-ı Yâr-ı Güzin'¹ sergilenmektedir. İkinci katın B1 ve B5 odalarında halı ve kilimler ile daha önceki dönemde Kastamonu'dan İstanbul Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ne götürülen ve müzenin açılışı ile birlikte getirilen Kuran-ı Kerim'ler sergilenmektedir. B1 Odasında 257 envanter numaralı (577H./1181-1182M) Kuran-ı Kerim müzenin en eski eseridir.

İkinci katta bulunan B2 odası Kastamonu ve çevresinin etnografyasını yansıtan eserlerin sergilendiği odadır. Kastamonu odası olarak adlandırılan bu odada, Kastamonu'da önceki dönemde var olan Türk yaşam kültürü hakkında bilgi vermektedir. O dönemde kullanılan mutfak gereçleri, yer sofrası ile minderi, çeyiz sandıkları, Kastamonu dokumaları sergilenmektedir.

Bu kattaki B3 odasında Kastamonu yöresine özgün 'Kastamonu Kandilleri' sergilenmektedir. Tamamı pirinçten yapılan kandiller, vitrinlerde asılı olarak ve zemininde yer almaktadır. Kastamonu 17. ve 18. Yüzyıl kandil üretim merkezi olmuştur. Kandillerin çoğu kitabelidir. Envanter 331 nolu kandilin kitabesinde 'Fatma kadın Nasrullah Cami vakfidir. 1280 H./1754M.' yazılıdır.

B4 odasında ise halı ve kilimlerin yolluk ve taban boyutlarında olanları sergilenmektedir. İkinci katın sofasında vitrinlerde Kuran-ı Kerim ile şamdanlar sergilenmektedir. Sofanın güneyinde binanın cumbası yer alır. Cumbada güneş ışığının daha fazla içeri girmesi için çok sayıda pencere bulunmaktadır. Cumba sedirle çevrelenmiş olup ortada kahve yapmak için ocak bulunmaktadır. Cumba ziyaretçilerin müzeyi gezerken dinlendikleri yerdir.

Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi, vakıf medeniyetinin çok sayıda eserlerinin bulunduğu Kastamonu'nun en önemli duraklarından biridir. Batı Karadeniz'deki vakıf eserlerinin toplanarak, korunduğu ve sergilendiği müze, her geçen yıl artan, yoğun ziyaretçi akımıyla vakıf ruhunu canlı tutmaktadır.

¹ * Dört Büyük Halife

FOTOĞRAFLAR

Külliye Genel Görünüş

Müze Genel Görünüş

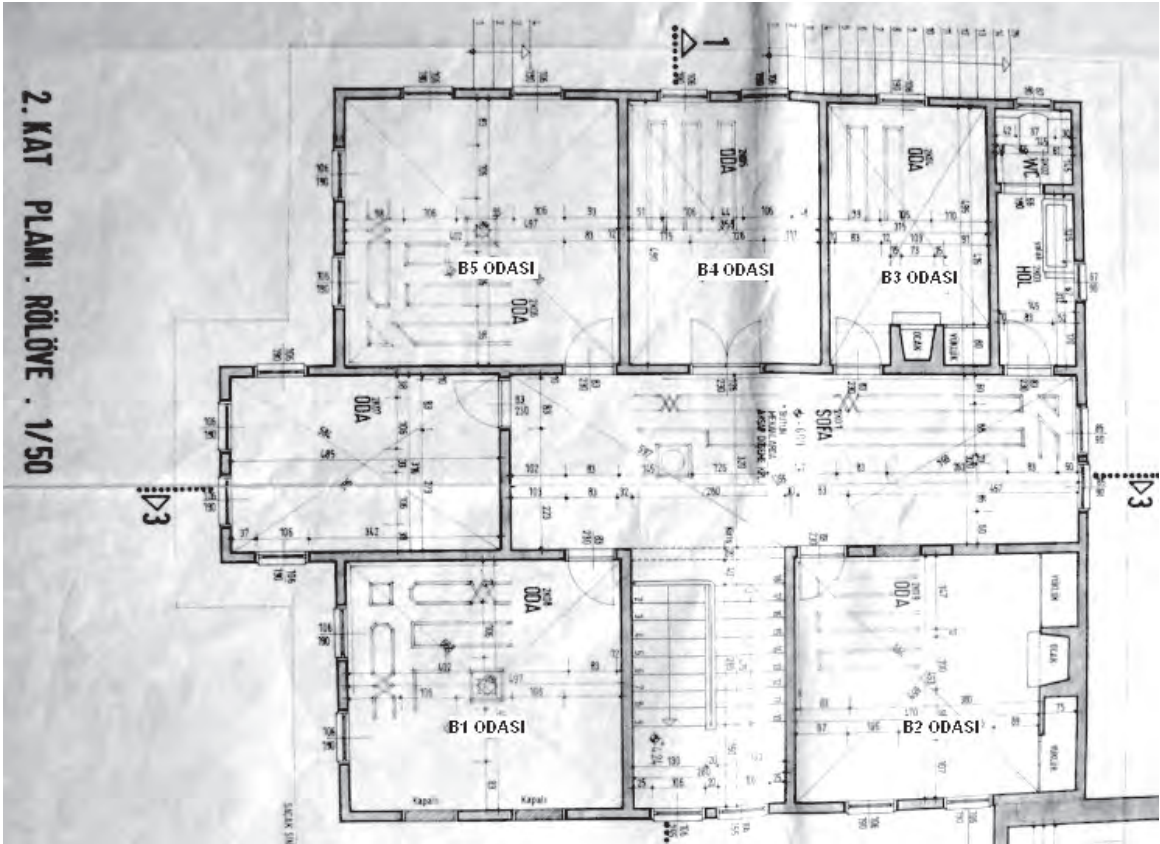
Halk Odası

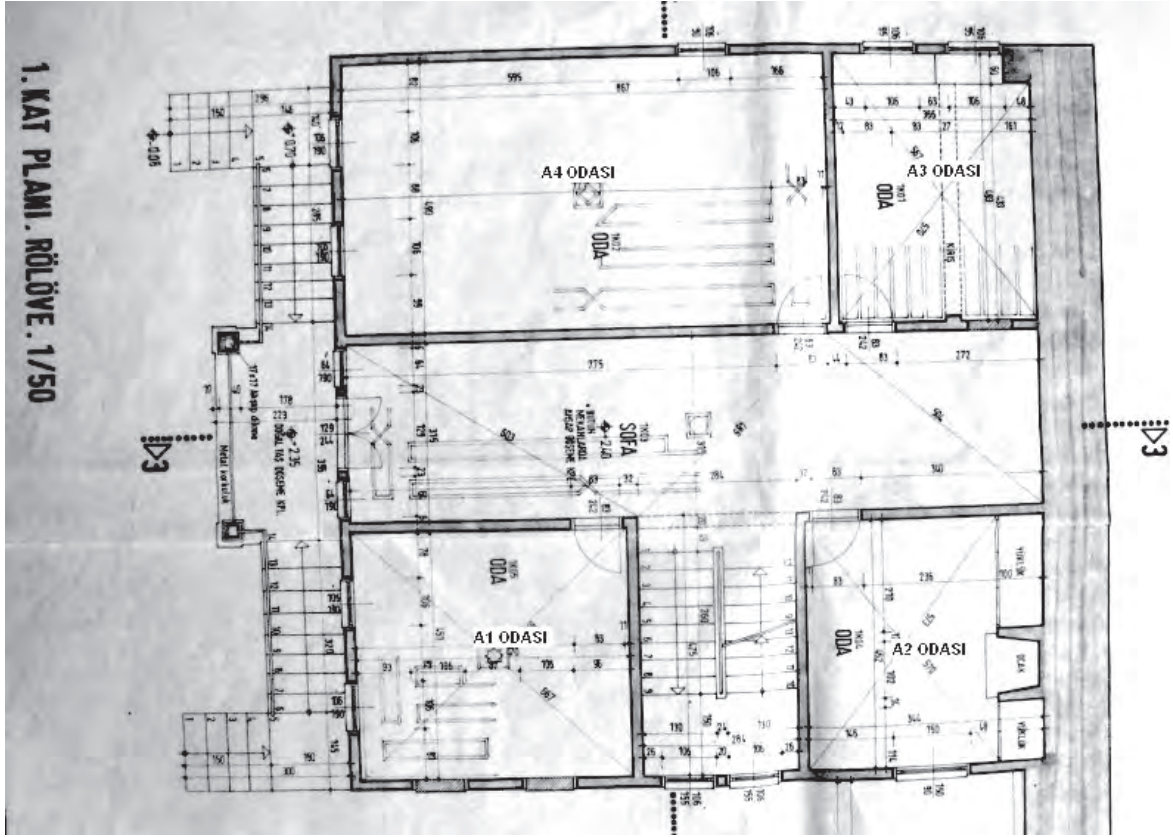

Kandil Odası

Hat Odası

KAYNAKLAR

- Çiğçi, Fazıl. (2006). *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*. Kastamonu: Kastamonu Belediyesi Başkanlığı.
- Çiğçi, Fazıl. (2006) *Şeyh Şaban-ı Velinin Hayatı*, Kastamonu: Şeyh Şaban-ı Veli kültür Derneği.
- Eyüpgiller Kemal Kutgin. (1999). *Bir Kent Tarihi Kastamonu*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Kara. Mustafa, (2010). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Aziz Şehre Leziz Su

Davut Hut*

İstanbul, kuruluşundan itibaren Bizans ve Osmanlı gibi ihtişamlı imparatorluklara başkentlik yapan nadide bir şehirdir. Coğrafi ve stratejik konumuyla dikkat çeken İstanbul, en azından iki bin yıldır dünyanın önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden biridir. Bu nedenle, şehirdeki siyasi gelişmeler kadar, sosyal ve iktisadi gelişmeler de ilgi uyandırmaktadır. İşte bunlardan biri de, İstanbul’da “suyun serüveni”, diğer bir deyişle şehrin suya olan ihtiyacı ve bu ihtiyacın karşılanmasıdır. Bu ihtiyacın karşılanması için yapılan çalışmalar, İstanbul’u muhteşem bir su medeniyetinin bütün unsurlarıyla kendini gösterdiği bir şehir hâline getirmiştir. Öyle ki, su medeniyetine dair pek çok eser, günümüzde de mevcudiyetini korumaktadır.

İlhami Yurdakul tarafından kaleme alınan çalışmada, bu su medeniyetinin daha doğru anlaşılabilmesi için, İstanbul’un Rumeli yakasının içme suyunun karşılanmasında önemli bir yere sahip olan *Dersaadet Su Şirketi*’nin kuruluş ve faaliyetleri çerçevesinde, şehre su getirme ve dağıtma süreci incelenmiştir. Kitaba konu olan su şirketi, yabancı sermayeli bir şirketti. Eser bu yönüyle, Avrupa sermayesinin, hizmet sektörü üzerinden ülkeye girişi¹ konusunda örnek bir monografik çalışma niteliğini de taşımaktadır. Eser bir yandan da, İstanbul’un yaklaşık elli yıllık dönemdeki (1873-1933) sosyo-ekonomik durumundan bazı kesitler sunmaktadır. Çalışmanın bu özelliği, şehir ve içinde yaşadığı toplumun yaşayışına da ışık tutmaktadır. 1873’te işletme imtiyazının verilmesinden, 1933 yılında şirketin devletleştirilmesine kadarki faaliyetlerinin ele alındığı bu eser, giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında (s. 1-25); İstanbul’un kuruluşundan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadarki süreçte, şehre su sağlanması konusu işlenmiş olup, burada

* Dr. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Avrupa sermaye ve şirketlerinin Osmanlı İmparatorluğu’na girişi için bkz. Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, İstanbul 2007, türlü yerlerde.

Roma ve Bizans dönemlerinde kurulan dört önemli suyolundan ve ayrıca açık ve kapalı sarnıçların şehrin su ihtiyacını karşılamadaki rolünden bahsedilmiştir. Müellife göre bu dönemde, sadece Suriçi bölgesinde, yani asıl İstanbul'da su tesisatı bulunmaktaydı ve Osmanlı fethinden sonra da şehrin su ihtiyacını karşılamak için pek çok tedbir alınmıştı. Nitekim, Bozdoğan Kemerı yakınlarındaki bugün mevcut olmayan Kırkçeşmeler'in yapımı ve Turunçlu sularının şehre ulaştırılması bu cümlelendirdi. Böylece Bizans dönemi sarnıçlarının durgun suları yerine, Osmanlı çeşmelerinin akan suları, halka "âb-ı hayat" olmaya başlamıştı. Yazar ayrıca, Kanuni devrinde Mimar Sinan tarafından inşa edilen su kemerleri ile Kırkçeşme-Halkalı suyolları sayesinde, şehre sağlanan su miktarında ciddi bir artış olduğunu kaydetmektedir. Bu arada ilginç bir ayrıntı olarak da, musluk (burmalı lüleler) kullanımının, ilk kez yine Kanuni döneminde gerçekleştiğini öğreniyoruz (s.7). Daha sonraki dönemde ise, Belgrad Ormanları'ndaki ünlü su bentleri inşa edilmişti. Bütün bu tedbirlere rağmen, zaman zaman görülen kuraklıklarla birlikte beliren su kıtlıkları, taşradan İstanbul'a gelen misafirleri yasaklamak ve yağmur duasına çıkmak gibi bir dizi tedbirleri de beraberinde getiriyordu.

Kitabın Birinci Bölümü (s. 27-102), Dersaadet Su Şirketi'nin kurulması ve projelerine ayrılmıştır. Yabancı sermayeli bu şirketin kurulmasıyla ilgili ilk imtiyaz 1873'te verilmesine rağmen, Doksanüç Harbi nedeniyle şirketin kurulması ancak II. Abdülhamid döneminde ve 1879'da yenilenen imtiyaz fermanı ile gerçekleşebildi. İlk imtiyaz fermanı, Fransız asıllı Osmanlı vatandaşı Terno Bey'e verilmişti. Bu aşamadan sonra da, oluşturulan komisyon ve heyet tarafından, Terkos (Durusu) Gölü ve çevresinde incelemeler yapılmış ve sonuçta sadece Terkos Gölü'nün bile İstanbul'un su ihtiyacını karşılayabileceği anlaşılmıştı. 1874 yılında bir şirket nizamnamesi hazırlandı. Buna göre kurulacak şirket, getireceği suyu Beyoğlu, Galata ve Haliç'in batı sahilleri ile Boğaziçi'nin Rumeli tarafındaki köylere ücret karşılığında dağıtacak ve ayrıca hastane, kışla, askeri mektep, çeşmeler ve yangın tulumbarları gibi bazı mekânlara da ihtiyaç nispetinde bedava su verecekti. Bu bölümde, şirketin tanzim ettiği nizamnamenin ayrıntıları da ortaya konmuştur: Suyun alınacağı ve ulaştırılacağı yerler, kurulacak anonim şirketin şubeleri, sermayesi ve hisse miktarları ile tâbi olacağı

kanunlar, şehre dağıtılacak suyun fiyatı ve imtiyaz müddeti gibi konulara yer verilmiştir. Dersaadet Su Şirketi'nin nizamnamesi 1882 yılında onaylanmıştır.

Bu bölümde ayrıca, Terkos-Karaburun Tramvay hattı ile taş iskele ve kömür yatağı yapımı ve suyolları boyunca telefon hattı tesisi gibi inşaat çalışmalarından ayrıntılar verilmiştir. Çalışmalar esnasında, proje gereği olarak Terkos Gölü boğazının kapatılması, göl suyunun taşmasına ve civardaki arazilerin su altında kalmasına neden olmuş, bu da çevre sâkinleri ile şirketi karşı karşıya getirmişti (s.44-45). Sık sık dâvâ konusu olan bu tür problemlerin sonraki yıllarda da sürdüğünü ancak şirketin her defasında, verdiği zararlarla ilgili olarak tazminat ödemekten kurtulduğunu öğreniyoruz.

Müellif, imtiyazın genişletilmek suretiyle Galata ve Beyoğlu'nun dışında, Suriçi İstanbul'una da su getirme projesini ayrı bir başlık altında incelemektedir. Bu sırada, 1887 yılında, 1884 tarihli mukavelenameye zeyl olmak üzere yeni bir mukavelename daha tanzim edilmişti. Buna göre, 40 yıl olan imtiyaz müddeti 75 yıla çıkarılıyordu. Ayrıca, şirketin birçok alandaki vergi muafiyeti, ödenmesi gereken kefalet miktarı, istihdam edilecek personelin milliyetleri, statü ve çalışma şartları ile inşaat sırasında çıkacak tarihi eserlerin durumları gibi konular mukavelenameye dâhil edilmişti. Yine, su isâle hattının geçeceği askeri mevkiiler ile ilgili problemler, Terkos su yolu güzergâhı ve su rezervleri hakkındaki raporlar ile buna bağlı olarak bir komisyonun teşkil edilmesi ve II. Abdülhamid'in askeri konulardaki hassasiyetiyle yapılan incelemeler ve hazırlanan raporlar da, burada incelenen diğer konular arasında yer almaktadır.

Çalışmalarını tamamlayan şirket, 1885 yılından itibaren Beyoğlu tarafına, 1890'da da Suriçi kısmına Terkos suyunu vermeye başlamıştı. Burada, müşterilerin abone olma şartları ve abonelik işlemleri üzerinde durulmaktadır. Buna göre, abone ücretleri ve takılan su saatlerinin bedelleri müşteriden alınıyordu. Yapılan abone sözleşmeleri ve üçer aylık su faturalarından çeşitli örneklerin verilmesi ise, aslında bugünkünden pek de farklı olmayan abone sisteminin işleyişini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Yazar, litre hesabıyla verilen ve zaten beğenilmeyen Terkos suyunun, İstanbullular tarafından pahalı bulunduğunu belirtmektedir (s. 69). Bu ve halkın içinde bulunduğu geçim sıkıntısından olmalı ki, söz konusu dönemde evlerin yaklaşık yarısında içme suyu vardı, diğerleri ise bu ihtiyacı çeşmelerden karşılıyordu. Diğer yandan, şirketin su satışı dışında, evlere tesisat döşenmesi, malzeme satışı ve bakım-onarım gibi faaliyetlerden de para kazanması, kazancını daha da arttırıyordu. Şirketin, proje kapsamında su borularını döşeyip 200 metrede bir olmak üzere yangın musluklarını yaptığı, ancak yangınların söndürülebilmesi için yeterli su ve tazyikin sağlanamamasından dolayı bunların işlevsel olmadıkları, şirkete yöneltilecek bir diğer şikâyet konusuydu. Yine, şirketin yükümlülüklerinden biri olan, cadde ve sokakların sulanıp temizlenmesinde de tatminkâr bir sonuç elde edilememişti.

Evler, dükkânlar ve devlet daireleri dışında, Dolmabahçe Sarayı ile Bâbıâli gibi resmi binaların su tesisatları yenilenerek buralara da su verilmişti. Böylece şirket, her geçen gün su isâle hattını ve su verdiği sahayı genişletiyordu. Bu duruma dikkat çeken yazar, abone sayısının artmasına paralel olarak eski su isâle sisteminin de hızla tarihi işlevini ve ömrünü tamamladığını ve yerini şirket sularına bırakmaya başladığını belirtmektedir (s.102)

İkinci bölümde, Dersaadet Su Şirketi'nin işleyişi ve ayrıca şirket ile hükümet ve halk arasında meydana gelen sorunlar ele alınmıştır. Kurum, doğrudan doğruya Osmanlı kanunlarına ve mahkemelerine tâbi bir anonim şirketti. Ancak, ortaklarının çoğunun Fransız olması yüzünden Fransız

safareti, şirket ile ilgili işlere müdahale etmekteydi (s.104). Bu durumu, Avrupalı devletlerin zaman zaman gösterdiği müdahaleci/himayeci tavrın bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Buna karşın, kanun ve sözleşmeler çerçevesinde, şirketin hesapları hükümet tarafından belli periyotlarla inceleniyordu. Öte yandan hastane, okul, kışla ve askeri mekteplere verilecek ücretsiz suyun miktarı; şirketin elde ettiği gelirden belediyeye vermesi gereken pay; kalifiye personel dışındaki şirket çalışanlarının Osmanlı tebaasından olmaları ve kılık-kıyafet yönetmeliğine tâbi olarak fes giymeleri hakkındaki hükmün ifâsı ve resmi yazışmalarda kullanılacak dil gibi hususlarda şirket ile hükümet arasında ihtilaflar yaşanmaktaydı. İstimlak, arazi, vergi ve gümrük konularında ise, şirket ile hem şahıslar hem de hükümet arasında ihtilafların yaşandığı görülmektedir.

Dersaadet Su Şirketi ve personeli her türlü vergiden muafı. İlk inşaat çalışmaları esnasında her türlü alet-edevat, malzeme ve makineler bir defaya mahsus vergiden muaf olacaktı. Ayrıca, imtiyaz süresi boyunca arazi, bina, sermaye ve gelirden de vergi alınmayacaktı. Buna rağmen, özellikle ithal edilen malzemeler konusunda ihtilaflar başgöstermiştir.

Bu bölümde, Terkos suyunun temizliği, şirketin imtiyaz sahası ve suların güvenliği konularına da değinilmiştir. 1892-1895 yıllarında İstanbul'da hüküm süren kolera salgını esnasında şehrin Rumeli yakasının su ihtiyacı büyük ölçüde Terkos Gölü'nden ve Belgrad Ormanlarındaki bentlerden karşılanıyordu. Salgın sırasında bir tedbir olarak Belgrad, Bahçeköy ve Kömürcü köyleri istimlak edilmek, bekçiler görevlendirmek, tahliller yapılmak ve bentler dezenfekte edilmek suretiyle buradaki suların kirlenmesi önlenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen, Terkos suyunun saflığı, temizliği, bulanıklığı, kötü kokusu ve yetersizliği şikâyet konusu olmaya devam etmiştir. Yapılan tahlillerde de Terkos suyunun içime uygun olmadığı ortaya çıkmıştı.² Su, hastalıklara da neden olduğundan bu durum mukavelenameye aykırıydı. Ancak bütün bu şikâyetlere rağmen, Terkos şebekesi şehrin en önemli ve alternatifsiz su kaynağıydı (s. 143).

Yazara göre şirketin, Darülaceze ve imtiyaz alanı dışındaki bazı yerlere su vermesi ihtilaflara yol açmıştı. Şirket ayrıca, 34 çeşme ve 380 adet yangın musluğu ile tüm kışla, hastane, askeri mektepler ve karakollara ücretsiz su sağlıyordu. Bununla birlikte, yalnızca imtiyaz sahasındaki yerlere ücret karşılığında su verebilmekteydi. Oysa, imtiyaz sahası dışındaki yerlerde su sıkıntısı daha fazlaydı.

Bu bölümde üzerinde durulan bir diğer önemli konu da, Ermeni ve Bulgar komitecilerinin İstanbul sularını zehirlenme planlarına karşı alınan sıkı tedbirlerdi. Müellife göre, su havzaları askeri güvenlik ve strateji bakımından da büyük önem taşıdığından, Terkos suyu projesinin gerçekleştirilmesi aşamasında kurulan komisyonlar ve hazırlanan raporlar, konuya ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Bu cümleden olarak, 1895 yılında patlak veren Ermeni tedhiş hareketleri esnasında, Terkos gölü ve su depoları için ciddi tedbirler alınmış ve ayrıca, 1903 yılında Bulgar komitecilerinin İstanbul sularını zehirleyecekleri istihbaratına karşı da çok sayıda polis görevlendirilmişti (s.146). Verilen bu bilgiler, Ermeni ve Bulgarlar'ın neden olduğu terör atmosferini de yansıtmaktadır.

² Nitekim, İstanbul'un geçmiş hayatını ustalıkla anlatan Sermet Muhtar Alus da, ilginç anekdotlar eşliğinde, Terkos suyunu bulanık, alacalı-bulacalı, mikrop yuvası, bulaşık suyu gibi ve insanı kusturacak kadar kötü bir su olarak tavsif etmiştir (Sermet Muhtar Alus, *Eski Günlerde*, yay. Faruk Ilıkan, İstanbul 2001, s. 189).

Şirketin yeterli ve temiz su sağlayamaması ve ayrıca şirket ile hükümet ve halk arasında yaşanan problemler, şirkete alternatif olabilecek su projelerini de gündeme getirmişti. Söz konusu dönemde su sıkıntısının en fazla hissedildiği yer ise, Suriçi İstanbul'u idi. Bu çerçevede, geleneksel su dağıtım sisteminin ıslahına dair bazı projeler gündeme gelmiştir. Nitekim, Belgrad bentleriyle su kemerlerinin tamiri, yükseltilmesi ve temizlenmesi için çalışmalar yapılmış ve padişah tarafından bir komisyon teşkil edilmişti. Ancak, yazara göre yapılan bu çalışmalar, para sıkıntısı nedeniyle amacına ulaşamıyordu.

Sarıyer Su havzası inşası projesi, İhsan Deresi bendi inşası ile Kağıthane Deresi ve Ayazma suyu projeleri de yine aynı çerçevede gündeme gelmişti. Bunlardan, yarım kalan İhsan Deresi bendi inşasıyla ilgili imtiyaz mukavelenamesine göre, tazminat bedelinin nakdi olmak yerine aynı olarak karşılanacak olması, dönemin hayli ilginç ve anlamlı bir uygulaması olarak verilmektedir. Yine aynı dönemde, Yıldız sarayının çeşmesine arabalarla su getirilmesi, sıkıntının boyutunu göstermektedir. Abdülhamid'in başarıyla gerçekleştirdiği önemli projelerden biri olan Kâğıthane memba suları projesi (Hamidiye suyu tesisleri ve çeşmeleri) ise Taksim, Beyoğlu ve Beşiktaş civarına saf ve temiz su sağlama konusunda önemli bir adım olarak görülmektedir. Ancak Terkos Şirketi, -proje-yi bir rakip gördüğünden olacak- bu durumdan zarara uğradığını iddia etmişti. Oysa, sakalarla ve çeşmelerle dağıtılan Hamidiye suyu, şirketin dağıtım yaptığı sistemle rekabet edecek ve bu anlamda şirketi zarara uğratacak durumda değildi. Nitekim, şirketin zarar ettiği gerekçesiyle hükümetten ücret talebi de kabul edilmemişti (s. 167-8).

Dersaadet Su Şirketi'nin I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki durumunun konu edildiği üçüncü ve son bölümde (s. 169-230), şirketin yeni projeleri, aksayan hizmetleri ve Cumhuriyet devrinde kamulaştırılmasının ardından İstanbul Sular İdaresi'ne devri gibi konulara yer verilmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında nüfusu 1 milyon civarında olan şehrin sularının kapasitesi üzerinde değerlendirme yapan yazara göre, bu dönemde de İstanbul suları miktar ve nitelik bakımından yetersizdi. Aynı durum, Avrupa'nın büyük şehirleriyle yapılan mukayesede, kişi başına düşen su tüketimi için de geçerliydi. 1915 yılında şirketin şehre verdiği günlük su miktarı 20.300 metreküp, döşediği isâle hatlarının uzunluğu yaklaşık 316 km, şirkete ait çeşmelerin sayısı 33, su saatlerinin sayısı yaklaşık 13 bin, yangın musluklarının sayısı 402, abone sayısı 11.327 ve abone geliri de 48.354 Lira idi (s. 171). Aynı dönemde, belediye tarafından idare edilen Hamidiye suları ile Evkaf Nezareti tarafından idare edilen vakıf suları ve iltizam sistemiyle ücret karşılığında satılan memba suları da, İstanbul'un su kaynakları arasındaydı. Buna rağmen, şehirdeki su sıkıntısının ulaştığı boyutlar, Ali Emiri Efendi'nin hayli düşündürücü yazılarından örnekler verilerek gözler önüne serilmektedir. Ücret mukabilinde evlere su taşıyan ve İstanbul'un vazgeçilmezlerinden biri olan atlı ve yaya sakalların, bir yandan da su sıkıntısını ve suyun dağıtımıyla ilgili problemleri tetiklemesi ise, ilginç bir tespit olarak verilmektedir.

1914-1916 yıllarına ait hesap bilançolarına göre, şirketin gelir ve giderleri denkti. Buna rağmen şirket, zarar ettiği gerekçesiyle 1919 ve 1920 yıllarında su ücretlerine % 400'lük bir zam yapmıştı. Yazara göre, bu gelişmede Fransız hariciyesinin devreye girmesi söz konusuydu ve şirket, belki İstanbul'un işgal altında olmasından da faydalanmaktaydı. Fransa, Lozan görüşmeleri sırasında, şirketin savaş yıllarındaki zararlarının karşılanması için de ısrarcı olacaktı. İşgal yıllarında şirketin talepleri ve İstanbul'un su sıkıntısı devam etti. Ancak bunda, işgal kuvvetlerinin müsrifçe davranışları da etkiliydi. Bu dönemdeki su sıkıntısı, "İstanbul'u Kербela'ya çeviren Şirket" gibi gazete yazılarından örneklerle ortaya konmaktadır (s. 189). Yapılan keyfi zamlara karşı kamuoyu

tepkisi de oluyordu. Şirketin mali durumunda ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarında iyiye gidiş olmuş, kârı ve abone sayısı artmaya başlamıştı. Buna rağmen, yeterli suyun verilememesi ve ücretlerin yüksekliği, şikâyet konusu olmaya devam etmiştir.

Aynı dönemde, Kağıthane filtre havuzları ve Feriköy su haznesi projelerinin tamamlanmasıyla, İstanbul'un yüksek binalarına ve mevkilerine de su verilebildi. Şirket, yetersiz kalmasına rağmen, yine de İstanbul'un en önemli su kaynağı durumundaydı. Bu da şirketin, yukarıda değinilen bazı keyfi davranışları için bir sebep olabiliyordu.

Mayıs 1923'e gelindiğinde, TBMM hükümeti ile şirket arasında bir anlaşma imzalanmış ve ilişkiler yeniden düzenlenmişti. Bununla birlikte, TBMM hükümetinin kurulmasından sonra, gerek Türkler'den gerekse gayrimüslimlerden çeşitli amaç ve sebeplerle şikâyetler yapılmaya başlandı. Çatalca merkez jandarma komutanlığının Terkos kasabası ve su şirketinin buradaki faaliyetleri hakkında hazırladığı raporda; şirketin gayrimüslimleri ve özellikle de Rumları işe aldığı ve onları kordduğu, örnekler eşliğinde dile getiriliyordu. Müellife göre, bu ve benzeri şikâyetler, yeni kurulan hükümetin milli hassasiyetlerini tahrik amaçlıydı (s. 203). Nitekim, yapılan tahkikat neticesinde, bu tür şikâyetlerin aslının olmadığı anlaşılmıştı. Öte yandan, 1915 yılından itibaren şirketlerin yazışmalarında Türkçe kullanması zorunluluğu getirilmesine rağmen, Türkçe'nin kullanımıyla ilgili problemler Cumhuriyet döneminde de devam etti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, şirketin personelinin rençber ve amele sınıfının Türkler'den, idari ve teknik elemanlarının ise gayrimüslimlerden oluşması, aslında Osmanlı'dan miras kalan genel bir durumu ifade etmekteydi. Hükümetin aldığı tedbirlere rağmen, bu yıllarda da ağırlıklı olarak gayrimüslimler şirketlerde çalışmaya devam etti.

Üçüncü bölümün sonlarında, Dersaadet Su Şirketi'nin kamulaştırılarak millileştirilmesi konu edilmiştir. Kamulaştırmanın önemli bir sebebi olarak şirketin yetersizliği, bu dönemde de yine en önemli tartışma konusuydu. Eskiye şebeke de, artık su ihtiyacını karşılayamıyordu. "Bu şirket hakikaten hain ve namussuz bir şirkettir" diyen Yunus Nadi'nin yazılarından örnekler verilerek (s. 215), bu tür yazılar sayesinde şirketin devletleştirilmesi fikrinin daha da kuvvetlendiği ifade edilmektedir. Sonuçta, su şirketi ile yapılan anlaşmaya istinaden, İcra Vekilleri Heyeti, 1931 yılında şirketin satın alınmasına karar verdi. 1932 yılı sonunda ise, artık adı İstanbul Türk Anonim Su Şirketi olan kurum ile hükümet ve belediye arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre, İstanbul belediyesi, imtiyaz müddetinin bitimine (1957) kadar, satın alma bedel ve tazminatı olarak şirkete her yıl 1.300.183 Frank verecekti. Böylece, şirket ve bütün varlıkları belediyeye devredildi. Devir şartları ile ilgili bütün ayrıntılar, bu bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Hükümetçe satın alınıp devletleştirilen Dersaadet Su Şirketi, 1 Ocak 1933 tarihinde İstanbul Belediyesi bünyesinde kurulan Sular İdaresi'ne bağlanmıştır (s. 223). İdare, artık Terkos sularını işleteceği gibi, su şirketinin bütün hak ve imtiyazlarından da yararlanacaktı. Diğer yandan, vakıf suları da 1926'da belediyenin idaresine verilmişti. Yazar, İstanbul sularının böylece tek elden idaresi için önemli bir aşama sağlandığını belirtmektedir. Son bölümde, şirketin 1933 yılındaki tesisatı hakkında da bilgi verilmiştir. Hayli köhnemiş ve kifayetsiz kalan su şebekesinin ıslahı için, 1933 ila 1945 yılları arasında sular idaresince 4 milyon liralık ıslah çalışmaları yapılarak su şebekesinin kapasitesi artırılmıştı. Böylece, şehre daha fazla su verilmeye başlanmıştı. Aynı yıllarda, kaynağı Belgrad Ormanları olan Kırkçeşme suları ile Halkalı ve Taksim suları ise, miktar olarak gittikçe azalmış ve dolayısıyla etkisini kaybetmişti. Böylece artık geleneksel su sistemlerinin ıslahından da tamamen vazgeçilmişti. Müellif, ıslah çalışmalarına rağmen, nüfusun artması ve gittikçe çoğalan

sanayi tesisleri ve işletmelerin, su sıkıntısının sürmesine neden olduğunu belirtmektedir (s. 228). Bunun üzerine, belediye ile sular idaresi, müştereken büyük bir projeyi uygulamaya başladı. Su şebekesi yenilenecek kapasitesi büyük oranda arttırıldı. Bu çalışmalar sonraki yıllarda da sürdürüldü.

Kitabın sonuç kısmında (s. 231-235), İstanbul'un içme suyu ihtiyacına ve su kıtlığına çözüm bulabilmek amacıyla kurulan yabancı sermayeli Dersaadet Su Şirketi'nin kuruluş ve faaliyetleri genel olarak değerlendirilmiştir.

Ekler kısmında (s. 239-304) ise; şirketin hesap bilançolarının bulunduğu tablolar ve personel listeleri ile birlikte, günümüz şehir hayatında aşına olduğumuz su faturası ve abonelik sözleşmelerinden bazı örnekler verilmektedir. Şirket ve faaliyetlerine ilişkin olarak metinde referans verilen bazı arşiv belgeleri ile hisse senetleri; dönemin isale hattı, bent ve kemer gibi su yapılarına ait harita ve resimler de, yine ekler kısmında yer almaktadır. Hayli geniş tutulan buradaki materyaller, esere görsel malzeme ve birinci el kaynakların niteliği bakımından zenginlik katmaktadır. Kitabın sonunda yer verilen indeks sayesinde ise kişi, kurum veya yer isimlerine kolayca ulaşılabilir.

Yazar monografik çalışmasını, dönemin basını ve ikinci el kaynaklar yanında, büyük oranda Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerindeki belgelere dayandırarak hazırlamıştır. Bu yönüyle de, devletin resmi belgelerine dayanan orijinal bir eser niteliğini taşımaktadır.

Halep Tahrir Defteri

Murat Şener*

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün 1993 yılında Anadolu defterleri ile başlattığı Tahrir Defterlerinin yayınlanması projesi, bugün Suriye sınırları içinde kalan Halep ve çevresine ait 1536 tarihli "Haleb Livası Mufassal Tahrir Defteri"nin 2010 yılında yayınlanmasıyla devam etmiştir.

İki cilt olarak basılan eserin I. cildi Dizin ve Transkripsiyon; II. Cildi de Tıpkıbasımdan oluşmaktadır. Eserin kapak resimleri oldukça dikkat çekicidir. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 yılında Irak'a yaptığı seferi minyatürlerle anlatan Matrakçı Nasuh'un Halep kalesini gösteren minyatürüne kapakta yer verilmesi, defterin hazırlanma tarihi ile aynı tarihe rastlaması bakımından güzel bir tesadüf olmuştur.

Dizin ve Transkripsiyondan oluşan I. Cildin baş tarafında Halep'in kısa bir tarihçesi, hemen arkasından da yayınlanan defterle ilgili bilgiler aktarılmıştır. Devamında Halep'e ait diğer tahrir defterleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Kitabı yayına hazırlayanların "Nüfus ve Demografik Yapı" kısmında Halep'te yaşayan cemaat ve topluluklara ait rakamsal bilgileri tablolar halinde göstermesi araştırmacıların çalışmalarını kolaylaştırıcı niteliktedir. Göçebe ve yerleşik halde bulunan Türkmen taifeleri nüfus yapısı açısından birinci sırada yer almakta, arkasından Ekrad ve Arap cemaatleri gelmektedir. Bütün bu cemaatlere bağlı alt grupların, yerleştikleri yerler ve boy isimleri, Halep ile ilgili 1518, 1526, 1536, 1550, 1570 ve 1584 tarihli muhtelif tahrir defterlerine de müracaat edilerek kayda geçirilmiş, derlenen bilgiler topluca tablolara ayrıntılı bir şekilde yansıtılmıştır.

Bu bilgilere göre 1536 tarihinde Halep Livası'nda 27 nahiye, 15 şehir ve kasaba, 1062 köy, 2342 mezraa mevcut olup, toplam 67.233 nefer nüfus vardır. Bu nüfusun 65.657'si Müslim, 7 neferi Yahudi olmak üzere 1.576'sı gayr-i müslim'dir. Bu da yaklaşık 300.000 civarında bir nüfusun bölgede yaşadığını göstermektedir.

* Arşiv Uzmanı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi

1536 tarihli söz konusu tahrir defterine göre Halep şehir merkezinde 9961 nefer bulunmaktadır. Şehrin nüfusu yaklaşık 50 000 kişiden meydana gelmektedir. O dönemde Halep, Osmanlı Devleti'nin 1530 yılında en önemli kültür ve ticaret merkezleri konumunda olan Bursa (8128 nefer), Konya (1345 nefer) ve Edirne'den de (4413 nefer) daha kalabalık bir nüfusa sahiptir. 1530 yılında Şam şehri ise 10 423 nefer ile Halep'ten de büyüktür.

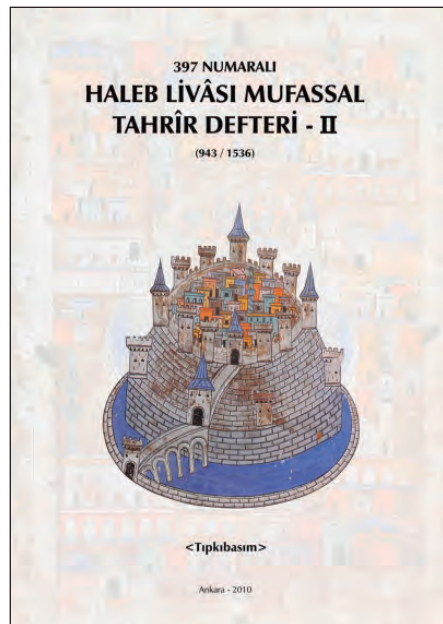
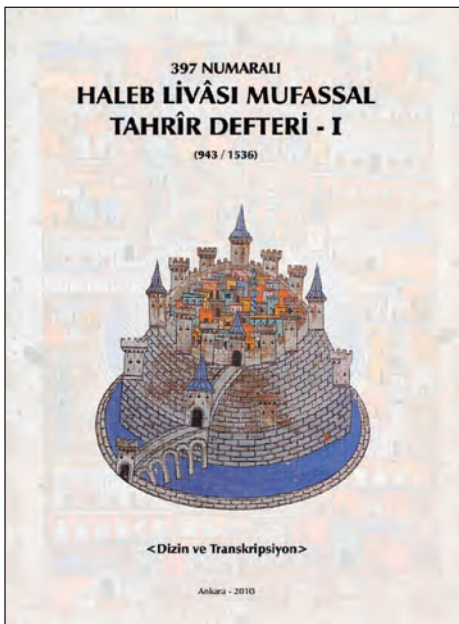
Halep'te yaşayan nüfus o tarihte 70 mahalleye dağılmış olup bunlardan 67'si Müslüman, 1'i gayr-i müslim, 2'sinde Müslüman-gayr-i müslim nüfus karışıktır. Bu defter kayıtlarında Yahudi mahallesi bulunmamaktadır. Yukarıda aktardığımız bilgilerden hareketle Halep şehri, Osmanlı İmparatorluğu'na dahil olduğu 1516 tarihinden itibaren İmparatorluğun yıkılışına kadar kültür, ticaret ve nüfus açısından önemini hep korumuştur.

Yayınlanan Halep ile ilgili defterin mufassal olması ve tamamının transkribe edilmesi, hem tarihçiler, hem de yer ve şahıs isimlerinden dolayı dilbilimciler için zengin araştırma alanları sunmaktadır.

Halep'in Ekonomik Durumu ve Gelir-Giderleri de müstakil bir tabloda gösterilmiş, yetiştirilen ürünler ve alınan vergiler hakkında bilgiler verilmiştir.

1550 yılından önce vakıf defteri olmadığı için Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde bulunan 1550 tarihli ve 556 Numaralı Halep Tahrir defterinden de faydalanılarak cami ve medrese vakıfları da tablolar halinde gösterilmiştir. Ayrıca mescit, zaviye, bimaristan, türbe, hân-kah ve makamların da listeleri verilmiştir.

Eserde yer alan genel değerlendirme kısımlarından sonra "Dizin" kısmına geçilmiş; defterde geçen kişi ve cemaat adları, yer adları ve terimler, indeks halinde bu bölümde gösterilmiştir. Bu kısmın sonuna Halep'in renkli olarak hazırlanmış haritaları konmuştur. Birinci cildin 147-520 sayfaları arasında Halep Tahrir Defteri'nin transkripsiyonu, İkinci cildin tamamında ise söz konusu tahrir defterinin tıpkıbasımı bulunmaktadır.

“Bin Yıllık Vakıf Medeniyeti ve Vakıfların Eğitimdeki Yeri” Sempozyumu

Hüseyin Çınar*

Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün son yıllarda vakıflar haftası çerçevesinde öne çıkardığı; çevre yılı, su yılı, sağlık yılı ve İstanbul yılı gibi konulara, bu yıl bir yenisini, eğitim yılını ekledi. Bu yılki vakıf haftasında, eğitim konusu, “Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı 2011” başlığı altında; çeşitli sergiler, yarışmalar, toplantılar ve sempozyumlarla gündeme taşındı. Geçmişten günümüze eğitimin sorunları, bir kez de vakıf kültür ve medeniyeti bakış açısıyla ele alındı ve tartışıldı. Vakıflar ve eğitim konusunun ele alındığı organizasyonlardan ikisi, 21-22 Mayıs 2011 tarihlerinde Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin bünyesinde gerçekleştirildi. Bunlardan ilki, konunun bilimsel alanda tartışıldığı sempozyum, diğeri de İstanbul'daki vakıf üniversitelerin öğrenci temsilcilerinin tartışmacı olarak katıldıkları çalıştaydı.

Vakıf Medeniyeti Eğitim Yılı 2011 çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerden biri de Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin 21 Mayıs 2011 tarihinde ortaklaşa düzenlediği “Bin Yıllık Vakıf Medeniyeti ve Vakıfların Eğitimdeki Yeri” konulu sempozyumdu. Bu sempozyum, üniversitenin İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi Yerleşkesi'nde gerçekleştirildi. Sempozyumun açış konuşmaları, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Musa Duman, aynı üniversitenin Mütavelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Hikmet Özdemir ve Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürü İbrahim Özekinci tarafından yapıldı. Sempozyumda vakıflar ve eğitim konusu; “Vakıf Medeniyetinde Eğitim ve Eğitim Kurumları” ve “Günümüzde Vakıfların Eğitime Katkıları ve Vakıf Eğitim Kurumlarının Değer-

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

lendirilmesi” başlıkları altında, dört oturum halinde ele alındı ve tartışıldı. “Vakıf Medeniyetinde Eğitim ve Eğitim Kurumları” konu başlıklı oturumlardan ilkinde; oturum başkanlığını Prof. Dr. M. Fatih Andı yaparken, Prof. Dr. Ziya Kazıcı “Osmanlı’da Vakıfların Eğitime Katkısı”; Prof. Dr. Cahit Baltacı “Vakıflar Bünyesinde Osmanlı Medreselerinin Eğitimdeki Yeri”; Prof. Dr. Mehmet İpşirli “Vakıflara Devlet Müdahalesi ve Bunun Sonuçları Hakkında Gözlemler”; Prof. Dr. Tahsin Özcan “Osmanlı Para Vakıfları ve Eğitimdeki Rollerini” başlıklı tebliğleri sundular. Aynı konu çerçevesinde düzenlenen ikinci oturumun başkanlığını Prof. Dr. Abdülkadir Özcan yaparken; Yrd. Doç. Dr. Vahdettin Aydın “Türk Yönetim Tarihi Açısından Vakıf Sistemi ve Eğitim Yönetimine Katkısı”; Prof. Dr. Hikmet Özdemir “Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi” ve Prof. Dr. Adnan Yüksel “Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi” başlıklı tebliğleri sundular.

Sempozyumun diğer bir ana konusu olan “Günümüzde Vakıfların Eğitime Katkıları ve Vakıf Eğitim Kurumlarının Değerlendirilmesi” başlığı altında düzenlenen oturumlardan ilkinde, başkanlığı Prof. Dr. Hüsrev Subaşı yaparken, Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan “Yurtdışındaki Kültür ve Eğitim Vakıfları İle Bunların İhyası Çalışmaları”; Yrd. Doç. Dr. Veysi Erken “Vakıfların Eğitim Sistemine Katkısı” ve Dr. Nevzat Kaya “Geçmişten Günümüze Vakıf Kütüphaneleri ve Eğitimdeki Yeri” konu başlıklı tebliğleri sundular. Sempozyumun son oturumunda başkanlığı Prof. Dr. Hasan Akay yaparken; Cuma Atabay “Vakıflar Genel Müdürlüğü Eğitim Hizmetleri”; Doç. Dr. Hüseyin Çınar “Dünden Bugüne Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları”; Yrd. Doç. Dr. Nurdan Şafak “Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’ni Oluşturan Vakıflar ve Vakıfları” başlıklı tebliğleri sundular. Sempozyumun değerlendirme konuşması Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Abdülkadir Özcan; kapanış konuşması da Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Musa Duman tarafından yapıldı.

“Vakıf Medeniyetinde Eğitim ve Eğitim Kurumları” konu başlıklı toplantının ilk oturumunda Prof. Dr. Ziya Kazıcı “Osmanlı’da Vakıfların Eğitime Katkısı”nı ele aldı. Kazıcı, vakıf müessesesinin ortaya çıkışını ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra Osmanlı döneminde eğitim alanındaki uygulamalara değindi. Kazıcı, tebliğinde, bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti’nde eğitimin camiden medreseye kadar çok geniş bir alanı içine aldığını; bunun da vakıflar tarafından organize edildiğini, bu sayede devletin eğitim alanından çekilmesine ve yükünün azalmasına katkı sağladığını belirtmiştir. Prof. Dr. Cahit Baltacı “Vakıflar Bünyesinde Osmanlı Medreselerinin Eğitimdeki Yeri” konulu tebliğinde, öncelikle sempozyumun başlığında yer alan “bin yıllık vakıf medeniyeti” deyimine katılmadığını, vakfın menşeinin bizzat Hz. Peygamber dönemine kadar gittiğini, belki burada kullanılacak başlığın “bu coğrafyada” ya da “Anadolu’da” gibi bir sınırlandırmaya tabi tutulmasının uygun olacağını; çünkü Anadolu’daki ilk vakfın, 1040 yılında Erzurum Pasinler’de kurulan zaviye vakfı olduğunu belirtmiştir. Baltacı, Osmanlı ya da Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde eğitimin genellikle cami, medrese ve tekke çevrelerinde cereyan ettiğini ve gelişme gösterdiğini örneklerle anlatmış; ayrıca Osmanlı medreselerinin, klasik dönem ve klasik sonrası dönem medreseleri, Dârü’l-Hilafetü’l-Âliyye Medresesi ve Medresetü’l-İlmiye olarak dört ayrı grupta ele alınabileceğini belirtmiştir. Osmanlı döneminde üç tür meslekî eğitim veren yani ihtisas medresesi olduğunu belirten Baltacı, bunların dârülhadis, dârüşşifa ve dârülkurrâ olarak faaliyet gösterdiğini; Şehzade Selim’in (Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlu II. Selim) şehzadelik döneminde Tire’de yaptırdığı darülkurrâ ve burası için düzenlettiği vakfiyeye işaret ederek, ihtisas medreselerinin işleyişine ve genel yapısına örnek olarak göstermiştir.

Prof. Dr. Mehmet İpşirli “Vakıflara Devlet Müdahalesi ve Bunun Sonuçları Hakkında Gözlemler” konu başlıklı tebliğinde, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde vakıflara siyasî, idarî ve ideolojik boyutlarda yapılan devlet müdahalelerini genel hatlarıyla ele almıştır. İpşirli, Osmanlı döneminde vakıflara ilk müdahalenin Fatih Sultan Mehmed tarafından yapıldığını; bunun vakıf toprakların bir kısmının devletleştirilerek, devletin asker ihtiyacına katkı sağlamak amacıyla timar sistemine dâhil etme şeklinde gerçekleştirildiğini; bu uygulamaya dönemin şartları çerçevesinde bakıldığında yerinde bir karar olduğunu; ancak II. Bayezid’in, babasının devletleştirdiği topraklardan bir kısmını geri, eski sahiplerine ya da vakıflara iade ederek bu uygulamadan kısmen vazgeçtiğini belirtmiştir. Diğer devlet müdahaleleri arasında, Kanunî dönemindeki para vakıfları tartışmaları; ağırlıklı olarak 17. yüzyıl ve sonrasında uygulama alanı bulan vakıflardaki icâreteyn uygulaması; II. Mahmud’un Evkâf-ı Hümayûn Nezaretî’ni kurmasıyla vakıfların merkezîleştirilmesi; Cumhuriyet döneminin başlarında, kimi zaman ideolojik boyutlara da ulaşan vakıflara devletin müdahalesi ve vakıf malların satılması gibi konular, İpşirli’nin tebliğinde ana hatları ile ele alınmış ve örnekle sunulmuştur. Prof. Dr. Tahsin Özcan da “Osmanlı Para Vakıfları ve Eğitimdeki Rollerini” konu başlıklı tebliğinde, para vakıflarının ortaya çıkışını ve Osmanlı dönemi uygulamalarını, eğitim alanında para vakıflarının üstlendiği role de değinerek, Kanuni döneminde Üsküdar’da kurulan para vakıfları örneklerinden yola çıkarak ele almış ve bir kez daha gündeme taşımıştır.

Yrd. Doç. Dr. Vahdettin Aydın “Türk Yönetim Tarihi Açısından Vakıf Sistemi ve Eğitim Yönetimine Katkısı” başlıklı tebliğinde, vakıfların kuruluşu ve vakıf eğitim kurumlarını, idare hukuku ve yönetim anlayışı bakımından ele almış; eğitim alanında günümüzde yüksek öğretimdeki özerklik vb. tartışmalara, vakfiyelerdeki bir takım şartlarla bağlantı kurarak, farklı bir bakış açısıyla ortaya koyarak değinmiştir.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Hikmet Özdemir, “Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi” başlıklı tebliğinde, öncelikle, vakıf müessesinin ortaya çıkışı ve İslam toplumlarında vakıfların üstlendiği görevlere ana hatları ile temas edip, üniversitelerinin misyon ve vizyonu hakkında bilgi vermiştir. Özdemir ayrıca, üniversitelerinin kurucusunun Vakıflar Genel Müdürlüğü, kurucu vakıfların da Fatih Sultan Mehmed Han Vakfı, Sinan Ağa bin Abdurrahman (Mimar Sinan) Vakfı, Nurbanu Vâlide Sultan Vakfı, Hatice Turhan Sultan Vakfı, Abdullah oğlu Hacı Abdülaziz Ağa Vakfı olduğunu, bu vakıfların eğitime yönelik şartlarından böyle bir üniversitenin kurulduğunu belirtmiştir. Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Adnan Yüksel “Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi”ni konu alan tebliğinde, öncelikle Bezmiâlem Valide Sultan ve onun yaptırdığı hastane hakkında bilgi verdikten sonra, üniversitelerinin misyonu ve vizyonu üzerine bir değerlendirme yapmıştır. Üniversitelerinin kuruluşunu Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün asıl işlevine, eğitime ve insana hizmete dönmesinin bir örneği olarak değerlendiren Yüksel, üniversitenin adını yukarıda da bahsedildiği üzere Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfı’ndan aldığını, kurucu vakıflarının Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfı, Abdülhamid-i Sâni (II) Vakfı, Silahtar Abdullah Ağa Vakfı olduğunu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kurulduklarını belirtmiştir.

Sempozyumun “Günümüzde Vakıfların Eğitime Katkıları ve Vakıf Eğitim Kurumlarının Değerlendirilmesi” başlıklı bölümünde, vakıf kurumunun günümüzdeki eğitim ve kültür alanındaki hizmetleri tartışılmıştır. Yunus Emre Vakfı Başkanı Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan “Yurtdışındaki Kültür ve Eğitim Vakıfları İle Bunların İhyası Çalışmaları” başlıklı tebliğiyle, devletin Yunus Emre Vakfı aracılığı ile dünyanın farklı bölgelerindeki eğitim ve kültür faaliyetleri ve bir zamanlar Osmanlı toprağı olan bölgelerdeki ecdat yadigarı eserlerin imar ve ihyası hakkında bilgi vermiştir. Yrd. Doç.

Dr. Veysi Erken “Vakıfların Eğitim Sistemine Katkısı” başlıklı tebliğinde Karahanlılar’dan itibaren vakıfların eğitim alanındaki hizmetlerine değinirken; Dr. Nevzat Kaya “Geçmişten Günümüze Vakıf Kütüphaneleri ve Eğitimdeki Yeri” konu başlıklı tebliğinde, Osmanlı toplumunda kütüphaneler ve onların kurucuları, vakıfları ve kitaplar hakkında bilgi vermiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanı Cuma Atabay “Vakıflar Genel Müdürlüğü Eğitim Hizmetleri” başlıklı tebliğinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün günümüzde eğitim ve kültür alanında yaptığı hizmetleri anlatmıştır. Doç. Dr. Hüseyin Çınar, Osmanlı’nın son yıllarında yayınlanmaya başlayan mecmualardan (1325-1340 [1909-1924]) başlayarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün 1930’lu yıllardan itibaren izlediği yayın politikası, süreli yayınlar, kitaplar ve dijital materyalleri konu alan “Dünden Bugüne Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları” başlıklı tebliği sunarken; Yrd. Doç. Dr. Nurdan Şafak da “Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’ni Oluşturan Vakıflar ve Vakıfları” başlıklı tebliğde, üniversitenin vakıf kurucuları ve vakfiyeleri hakkında bilgi vermiştir.

Vakıflar ve eğitim konusunun, alanının uzmanları tarafından ele alınıp, tartışıldığı ve gündeme taşındığı “Bin Yıllık Vakıf Medeniyeti ve Vakıfların Eğitimdeki Yeri” konulu sempozyum, geçmişten günümüze eğitim konusuna bakışı bir kez daha ortaya koymuştur. İslam medeniyetinin bir parçası olan vakıf müessesesinin temel amacı da öncelikle insan olduğuna göre, en hayırlı hizmetin insanlara faydası en fazla olan hizmettir anlayışı ve yaklaşımının tarihî derinliklerden günümüze taşınmasıyla, eğitim ve kültür alanında iyi ve güzel olan yeniden topluma kazandırılacaktır. Sempozyumda sunulan tebliğler, yayınlandığı takdirde, vakıf ve eğitim konusu daha geniş kitlelere ulaşacak; son yıllarda hızla artan vakıf üniversite kurma uygulamalarına yeni bakış açılarıyla ışık olacaktır.

Vakıflar Dergisi

Yayın İlkeleri

 Vakıflar Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Haziran sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurtiçi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Vakıflar Dergisi, Vakıf kurumu ve vakıf kurumu ile ilgili kültürel zenginlikleri, vakıf yolu ile teşekkül etmiş kültür varlıklarını, Vakıfların tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymakta, Vakıflarla ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlamaktadır.

Vakıflar Dergisi'nde, sosyal bilimler alanında, vakıf ve vakıf kültürünün tarihî ve güncel problemlerini ve ilişkili alanlara dair meseleleri bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

Vakıflar Dergisi'ne gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Vakıf ve vakıf kültürü ile ilgili belge, eser ve şahsiyetleri tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin Vakıflar Dergisi'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Vakıflar Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına iade edilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve yayın kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Hakem incelemesinden geçmiş yazılar, "Hakemli Yazılar" olarak, kitap tanıtımı, proje, tanıtım, çeviri vb. yazılar ise "Değerlendirme ve Tanıtım Yazıları" bölümünde yayımlanır.

Vakıflar Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazılara telif ücreti ödenir. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

Vakıflar Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Uluslararası geçerliliği olan dillerde hazırlanmış olan makalelere Yayın Kurulunun uygun bulduğu çerçevede yer verilir.

Yazım Kuralları

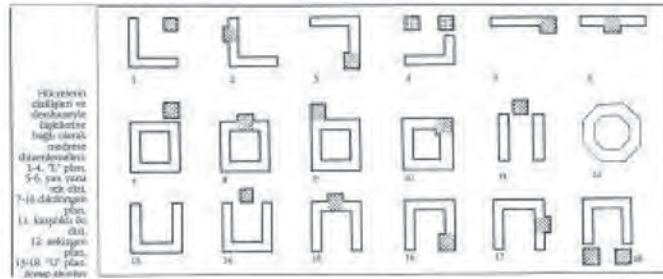
Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Aday makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.
2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta (e-mail) adres(ler)i belirtilmelidir.
3. Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Makalenin sonunda, yazı başlığı, özet ve anahtar kelimelerin İngilizcesi bulunmalıdır.
4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Araştırma ve İnceleme makaleleri 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti içinde eğik harflerin kullanılması gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.
5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.
6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak koyu ve dik yazılmalı; tablo adı ise tablo numarasının altına, tam sola dayalı, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası koyu ve eğik yazılmalı, nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır. Aşağıda tablo ve şekil örnekleri sunulmuştur.

Tablo 1:

Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Öğretmenliğe Atanma Durumları

Atanma Durumu	Mezun Olduğu Lise Türü										Toplam	
	GL		AL		SL		AÖL		KMLÇGE			
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Atandı	143	44.1	102	53.7	143	46.6	97	49.7	14	20.9	499	46.1
Atanamadı	181	55.9	88	46.3	164	53.4	98	50.3	53	79.1	584	53.9
Toplam	324	100	190	100	307	100	195	100	67	100	1083	100

Şekil 1. Yapı yerlerini gösteren çizimler.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü (en az 300 dpi) baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. (Örnek : Resim 1. Sulu Han)

Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Alıntılar turnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır.

(Köprülü 1944), (Köprülü 1944: 15).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır:

(Gökay vd. 2002).

Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı; yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Kaynaklar kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

“Tanpınar (1976: 131), bu konuda”

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların adı; yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

“Köprülü (1926)” (Çelik 1998’den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir.

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1980a, 1980b) şeklinde gösterilmelidir.

Kitaplar İçin;

Yazar Soyadı, Adının ilk harfi. (yıl). Kitap adı, Basıldığı Yer : Yayınevi.

Tekin, C. (1988). Orhon Yazıtları, Ankara : TDK Yayınları.

Makaleler için;

Yazar Soyadı, Adının ilk harfi. (yıl) Makale adı. Süreli yayının tam adı, Cilt numarası, (Sayı numarası), Sayfa aralıkları.

Aytekin, O. (1999). Eski Türklerde Toplumsal Siyaset Anlayışı. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1999/1 (8), 81-101.

İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar, biri orijinal, diğer ikisi fotokopi olmak üzere (fotokopilerde yazarı tanıttıcı hiçbir bilgi olmamak kaydıyla) üç nüsha olarak, yazılabilir CD ile birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü adresine gönderilir. Yazarlarına raporlar doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzenlemeler yapılarak yazılabilir CD ve orijinal çıktısıyla en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır. Görsel malzemeler renkli ise çıktıları da renkli ve üç nüsha olarak gönderilmelidir. Yayın Kurulu, yazılarda esasa yönelik olmayan düzeltmeler yapabilir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü

Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı

Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No:10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 5096000 • Faks: (0312) 324 47 22

e-posta:vakiflaryayin@yahoo.com • yayin@vgm.gov.tr • web: www.vgm.gov.tr

Osmanlı Dönemi Arazi Vakıflarının Menşei ve Hukuki Konumuyla İlgili Yeni Belgeler Yeni Yaklaşımlar
New Documents and New Approaches to Origins and Legal Status of Ottoman Land Waqfs
Zekâi Mete

Şebinkarahisar'da Hasan Şeyh Vakfı ve Menzilhaneler
Hasan Sheik Waqf and Range Posts in Şebinkarahisar
Mehmet Fatsa

Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları
Ottoman Period Tarsus Waqfs
Yasin Yılmaz

17. Yüzyılda Yenişehir-i Fenârlı Akçelizade el-Hac Ahmed Ağa'nın Nakit Vakfı ve Şehirdeki Meşhur Mevlevihane
17th Century Cash Waqf of Akchelizade Elhaj Ahmed Aga and the Famous Lodge of Mevlevi Dervishes in Yenişehir-i Fenar
Georgios Salakidis

Vakfiyelerine Göre Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı
According to His Waqfiyyes the Waqfs of Grand Vizier Amcazade Huseyin Pasha
Murat Yıldız

Şair Sakıb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar
The Life of Poet Sakıb Efendi, His Waqf Certificate-Charter and Books he Endowed
Mehmet Kurtoğlu

1166-1167/1752-1754 Tarihli (R 37 Numaralı) Rusçuk Şer'iyye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi
The Description and Index of the Court Register of Ruse R 37 (1166-1167/1752-1754)
Meryem Kaçan Erdoğan

Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı Duvar Resimlerinin Restorasyonu ve İkonografik Çözümlemesi
Iconographic Analysis of Wall Paintings of the Amasya Beyazıt II Mosque's Fountain Ayye
Nermin Uz Taşkesen

Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık
Participatory Cultural Heritage Protection Hakan
Melih Aygün

Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri
Trabzon Gülbahar Hatun and Emir Mehmet Tombs
Tülay Zorlu

Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi
The History of Bezmialem Waqif University
Mahmut Gürkan

Vakıf ve Kültür Dergisi Makaleler Bibliyografyası
Bibliography of Articles in the Journal of Waqf and Culture
Hikmet Kaleli Tüfekçi

Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Vakıf Müzesi
Kastamonu Sheik Şaban-ı Veli Waqf Museum
Fehmeddin Demirci

Aziz Şehre Leziz Su
Davut Hut

Halep Tahrir Defteri
Murat Şener

"Bin Yıllık Vakıf Medeniyeti ve Vakıfların Eğitimdeki Yeri" 275-280 Sempozyumu
Hüseyin Çınar